

BIJELI PUT

POBJEDA DOBRA U RATU

Nakladnici

Styria
Večernji list
Bijeli put
Kruh svetog Ante - Zagreb
Grad Dubrovnik
Grad Zagreb

Za nakladnika

Ivan Tolj

Glavni urednik

Slobodan Lang

Urednički odbor

Ivan Bagarić, Branko Čulo, fra Stipo Karajica,
Iko Skoko i Andro Vlahušić

Grafičko oblikovanje, prijelom i naslovnica

Oleg Amelin

Lektura

Suzana Ivković, prof.

Fotografije

Davor Višnjić, Željko Maganjić, Srećko Stipović, Suzana Baić, Đurđica Baić, Ivan Bagarić,
Željko Kocaj, Duško Abramušić, Zvonimir Čilić, Slobodan Lang, Branko Čulo,
Vjekoslav Beck, Stjepan Blažanović, arhiv grada Dubrovnika, arhiv konvoja "Bijeli put",
arhiv konvoja "Libertas", arhiv "Kruh svetog Ante", fotografije iz knjige "Svjetlost i nada",
fotografije iz knjige "Kardinal od Vrhbosne"

Ilustracije

Radovi djece OŠ Vitez pod vodstvom profesora Emila Roberta Tanaya
akademski slikar Ante Mamuša

Tisak

Grafički zavod Hrvatske d.o.o.

ISBN 978-953-280-215-3

CIP zapis dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice
u Zagrebu pod brojem 872391.

SLOBODAN **LANG**

BRANKO **ČULO**

BIJELI PUT

POBJEDA
DOBRA U RATU

ZAGREB, **2014.**

Sadržaj

UVOD	7
PREDGOVORI	9
I. MEDICINA.....	40
Sadržaj.....	47
Franjevačka i Hrvatska bolnica u Novoj Biloj.....	49
• Popis zdravstveni radnika u crkvi-bolnici Sveti Duh u Novoj Biloj.....	93
• Popis zdravstvenih radnika iz Hrvatske koji su radili u bolnici u Novoj Biloj od 1994. do 2000.	96
Univerzalna medicina u ratu.....	123
Dodaci.....	139
II. VJERA.....	154
Sadržaj.....	163
III. POTHVAT	218
Sadržaj.....	227
Popis sudionika Bijelog puta.....	240
IV. POLITIKA	354
Sadržaj.....	365
V. GENOCID	402
Sadržaj.....	411
VI. SUD	468
Sadržaj.....	477
VII. ODJECI	508
Sadržaj.....	509
VIII. KAZALO IMENA.....	530
IX. KAZALO ZEMLJOPISNIH POJMOVA.....	542
X. KAZALO POJMOVA	546
XI. POPIS AUTORA.....	548

Uvod

Prošlo je 20 godina. Bijeli put je povijest. U vrijeme rata, crnog puta genocida, etničkog čišćenja, mržnje, ubijanja, razaranja, okupacije, osvajanja u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini - zajedno, franjevci, zdravstveni radnici i dobri ljudi, suprotstavili su bijeli put dobra.

Hrvati su opstali u Lašvanskoj dolini, tisuće pacijenata su liječeni u Hrvatskoj bolnici u Novoj Biloj, gospodarstvo Viteza je uspješno, stotine liječnika je diplomiralo na Medicinskom fakultetu u Mostaru.

Dva dana nakon što je obaviješten o stanju ljudi u Mostaru za rata u Bosni i Hercegovini, Sveti Otac je 13. svibnja 1992. odlučio uvesti Svjetski dan bolesnika, a dva dana nakon što je otvorena Franjevačka bolnica u Novoj Biloj uputio je 21. listopada 1992. prvu poruku za Svjetski dan bolesnika.

Odmah po povratku, 28. prosinca 1993., predsjednik Tuđman dodijelio je Povelju Republike Hrvatske "Humanitarnom pothvatu Bijeli put za Novu Bilu i Bosnu Srebrenu za plemenitost, požrtvovanje i hrabrost koju su pokazali prigodom dopreme humanitarne pomoći pučanstvu Lašvanske doline."

Na povratku, 22. prosinca 1993. godine, konvoj je bio napadnut i poginuo je vozač Ante Vlaić. Na taj tužni

dan u župnoj crkvi u Novoj Biloj svakog 22. prosinca slavi se sveta misa za pokojnog Antu Vlaića, koji je i odlikovan, a jedna ulica u Novoj Biloj nosi njegovo ime.

Slobodan Lang postao je prvi savjetnik predsjednika Tuđmana za dobro.

Dana 2. travnja 1996. godine dobili smo medalju Radne skupine Europske unije za humanitarnu pomoć (ECTF) "za potrebnu potporu u vrijeme humanitarnih kriza u Republici Hrvatskoj i Republici BiH, ponaosob u Banjoj Luci, Davoru, Kupljenskom i Velikoj Kladaši, uvijek voljan pomoći ugroženom stanovništvu bez obzira na njihovu nacionalnu pripadnost."

Visoko priznanje dodijelili su nam zapovjednici obrane Hrvata srednje Bosne.

U znak sjećanja na Bijeli put za Novu Bilu i Bosnu Srebrenu 22. prosinca je u Hrvatskoj proglašen Danom pomoći bolnicama u ratu.

Dva tjedna Bijelog puta, od 10. do 23. prosinca 1993., dio su hrvatskog narodnog sjećanja.

Grad Zagreb je 10. prosinca 2008. na Zapadnom kolodvoru postavio spomen-ploču Bijelom putu, na kojoj stoji: S ovog mjesta na Dan ljudskih prava 10.

prosinca 1993. krenuo je humanitarni konvoj Bijeli put za Novu Bilu i Bosnu Srebrenu noseći pomoć u ratu opkoljenome hrvatskom narodu srednje Bosne. Nakon 20 godina na manifestaciji Večernjakov pečat Bijelom putu je i Večernji list BiH dodijelio posebno priznanje.

Dvadeset godina nije bilo javnih prigovora Bijelom putu. Svi su članovi do danas ili do kraja života nastavili pridonositi općem dobru u srednjoj Bosni, Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i svijetu – kao liječnici, znanstvenici, svećenici, vjernici, vozači, kamiona, političari, volonteri, književnici...

Ovo je knjiga o vođenju Bijelog puta. U njoj je pokazano kako smo stvarali i povezivali svoje znanje, vjeru, čovječnost i politiku, od pojedinih pacijenata, ugrožene bolnice, opkoljene hrvatske zajednice, sukobljenih naroda, stvaranja Hrvatske države, početaka Europske unije, SAD-a i Ujedinjenih naroda.

Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju bavi se utvrđivanjem i kažnjavanjem krivaca za zlo učinjeno u ratu. No istinu čine i dobri ljudi i učinjeno dobro. Budućnosti se ne smije prenositi samo zlo. Dobro je važniji dio istine! Poslije svakog rata treba održati

konferenciju o dobru i novim znanjem i iskustvom unaprijediti znanje o humanitarnom radu u ratu.

Ova knjiga uređena je kao konferencija o dobru, kojoj je pridonio Bijeli put. Ti doprinosi predočeni su u dijelovima: Medicina, Vjera, Pothvat, Politika, Genocid i Sud. Ovdje 152 autora, uglavnom radovima iz vremena događanja, govore o vremenu od napada na konvoj do svjedočenja na sudu u Haagu. Većina tih radova prvi su put objavljeni u ovoj knjizi. Dodani su i neki radovi koje smo smatrali potrebnima za razumijevanje Bijelog puta u vremenu i svijetu.

Nekih od ovih ljudi više nema. Odajemo počast i zahvaljujemo: fra Jakovu Bubalu, Roziki Eberhart, Vladi Gotovcu, fra Franji Grebenaru, kardinalu Franji Kuhariću, Anthonyju Lewisu, dr. Irfanu Ljubijankiću, dr. Jonathanu Mannu, J. Montilju, sv. ocu Ivanu Pavlu II., dr. Ivanu Šarcu, dr. Franji Tuđmanu i drugima koje smo nehtijući propustili navesti.

Ovo je knjiga o istini i dobru u vođenju, znanju, vjeri, volji, povezivanju, organiziranju, izlaganju opasnosti i ostvarivanju. Ovo nije knjiga o zapovijedanju i organiziranju konvoja, niti o radu i izgradnji bolnice. Nju će napisati drugi.

Sadržaj

Bijeli put - <i>Jakov Bubalo</i>	11
Dolinom Lašve teče tuga - <i>Ranko Boban, Slobodan Lang</i>	11
Još uvijek se malo zna - <i>Ante Nazor</i>	12
Mi smo bili oruđe Duha Svetoga - <i>Ivan Bagarić</i>	14
Bijeli put živi - <i>Iko Skoko</i>	15
Važnost zajedništva - <i>Andro Vlabušić</i>	16
Da svi budemo jedno - <i>Tibomir Blaškić</i>	16
Bijeli put u crne dane - <i>Ante Damjanović</i>	20
Crnim ili bijelim putem - <i>Zvonimir Čilić</i>	28
Plemenita poduzetnost - <i>Anto Zirdum, Franjo Rajković</i>	30
Trebalo bi dati čitatelju - <i>Borislav Arapović</i>	33
Još Ne - <i>Branko Čulo, Slobodan Lang</i>	33

Bijeli put

Fra Jakob Bubalo

22. 12. 1993., predao Branku Čuli ujutro
u kući obitelji Sučić u Novoj Biloj

Danas putujem Bijelim putem u Novu Bilu
Na Bijeli put uputio me Onaj koji je naš Put.
Onaj što velikim Srcem božanskim ljubi
malene.

Onaj što veliko Srce otvara za sve umorne
i opterećene.

“Uputi se na Bijeli put!” – šapće mi savjest
kršćanska.

“Hrabro na Bijeli put! – hrabri me duša
hrvatska.

“Odmah na Bijeli put, smjerokazom
Bosne Srebrene,
Ranjene Majke svih hrvatskih izdanaka
franjevačkih!”-
Zvoni u meni zvonoglas budnica stoljetnih.

Uputit ću se na Bijeli put

Da budem Suputnik s trpećom Majkom
Bosnom Srebrenom.

Ako me Bijeli put odvede ravno u smrt,
Ja znam da će to biti – Bijela sestrice smrt.
Bijela će sestrice odvest me u Bijele nebeske
dvore,

Gdje Sunce vječno razlijeva Bijele ljubavi
more

Tamo ću Oca moliti za naše Bijele zore,
Za Bijele dane i noći
Za Bijela polja i gore.

Nek Bijeli puti propute sva tamna ljudska
bespuća,

Nek Bijele staze progaze sve klance i sve
tjesnace

Da čovjek čovjeku na bude zatvor i sunovrat,
Da čovjek čovjeku bude izbavitelji i brat.

Ako mi ruka ljudska u hodu niz Bijeli put
Zadadne smrtnu ranu a rana zadadne smrt –
Molit ću Oca svjetlosti, mrtav uz Bijeli put,
Da vodom milosti opere ruku što zada mi smrt

.....
Gospa Nove Bile

Dolinom Lašve teče tuga

Ranko Boban i Slobodan Lang

28. 10. 1993. U hotelu Kaktus,
Čitluk kod Međugorja

Dolinom Lašve teče tuga
noć ostavljenih beskrajno duga
dolazi zima duga i hladna
majke u crnom, djeca gladna.

U našoj Crkvi u Novoj Biloj
u krilu tvome svetosti miloj
u svetoj kući ispod tvoga lika
lome se krici očajnika.

Bolnica u Biloj je svjetlost i nada
spasenje za dušu i tijelo što strada
djeca svetog Franje prijatelje zovu
da otvore srca za molitvu novu.
Srebrna Bosna plače i pjeva
prkos i ponos u suzi sijeva
Srebrna Bosno, kolijevko naša
molimo za tebe sto Očenaša.

Majke rađaju, očevi ginu
za ljubav svoju i istinu
za mir i dobro živote daju
a ujaci vječno ostaju.

Bosnom ka sjeveru do Vukovara
studen i kiša boli stvara
Neretvom ka jugu do Dubrovnika
prognanih svuda ista slika.
Bolnica u Biloj je svjetlost i nada
spasenje za dušu i tijelo što strada
djeca svetog Franje prijatelje zovu
da otvore srca za molitvu novu,
Srebrna Bosna plače i pjeva
prkos i ponos u suzi sijeva
Srebrna Bosno, kolijevka naša
molimo za tebe sto Očenaša.

.....
 Franjevački samostan i crkva-bolnica Svetoga Duha u Novoj Biloj

Još uvijek se malo zna

Ante Nazor

Zagreb, 19. 10. 2013.

Knjiga o humanitarnom pothvatu Bijeli put za Novu Bilu i Bosnu Srebrenu, odnosno za ranjenike u župnoj crkvi - improviziranoj ratnoj Franjevačkoj bolnici "Dr. fra Mato Nikolić" te za oko 70 tisuća Hrvata u opkoljenoj Lašvanskoj dolini svjedoči o jednom od najsvjetlijih trenutaka Domovinskog rata, o humanosti i potrebi ljudi da čine dobro. Ona je podsjetnik na ljude koji su u najtežim ratnim okolnostima, u prosincu 1993., odlučili pomoći drugima dovodeći u opasnost vlastite živote, bilo da su oružjem branili domove i zavičaj napadnutih, bilo da su svoje znanje stavili na raspolaganje ranjenicima i stradalnicima, bilo da su svoju humanost usmjerili na organizaciju pomoći i njezinu dostavu ranjenicima i ostalim stradalnicima u srednjoj Bosni.

Uz brojne fotografije, koje su autentično svjedočanstvo događaja i vremena o kojem govorimo i koje svojim

sadržajem doista govore više od tisuću riječi, u knjizi su navedena i sjećanja sudionika humanitarnog konvoja Bijeli put i događaji u Lašvanskoj dolini, kao i sjećanja visokih političkih dužnosnika iz Hrvatske i međunarodne zajednice. Riječ je o zanimljivom memoarskom gradivu među kojim je i dnevnik sudionika puta. Takvo gradivo povjesničarima i kroničarima pojedinih povijesnih razdoblja omogućuje razumijevanje atmosfere i odnosa među ljudima, ali i detalja o pojedinim događajima koji nisu zapisani u službenim dokumentima i izvješćima ili ih je iz službenih dokumenata vrlo teško iščitati. Dakako, uvijek postoji opravdana bojazan da je sadržaj sjećanja izravnih sudionika događaja subjektivan. Na to upozorava i mišljenje teoretičara usmene povijesti da sjećanje nije pasivno skladište činjenica, već aktivan proces stvaranja značenja. To znači da će ispitanik u svoje iskaze često dodati i podatke koji se nisu dogodili, želeći njihovim navođenjem objasniti ili naglasiti važnost događaja. Sve to treba uzeti u obzir prilikom korištenja memoarskog gradiva (razgovora, privat-

nih zabilješki, izjava, zapisa i studija neposrednih sudionika događaja). No unatoč tome, važnost prikupljenog memoarskoga gradiva za istraživanje događaja iz prošlosti i utvrđivanje činjenica o njima iznimna je i pridonosi cjelovitijoj spoznaji nekog događaja ili neke osobe iz povijesti, posebice ako su izvori o tome oskudni.

Sadržaj ove knjige pokazuje da hrvatska javnost, ali i službena hrvatska politika nisu imale dovoljno informacija i još uvijek malo znaju o tome što se dogodilo i događa Hrvatima u Bosni i Hercegovini, te da se gotovo ništa ne zna o humanitarnim putevima mira i ljubavi. Od silnih izvješća o zločinima, zavjerama i spletkama u medijima u Hrvatskoj kao da nije ostalo mjesta za vijest o dobru i dobrim ljudima. Ova nas knjiga podsjeća na to da ni najcrnja povijesna razdoblja ne mogu nadjačati ljudsku dobrotu, da nema te crnine kroz koju ne može proći Bijeli put. U ovom slučaju Bijeli put bio je odgovor humanitaraca iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine na strahote rata, njihovo "oružje" protiv zla!

Još se manje u Hrvatskoj zna o stradanju Hrvata u srednjoj Bosni tijekom Domovinskog rata (samo u Lašvanskoj dolini poginulo je više od 2000 Hrvata) i važnosti Franjevačke bolnice "Dr. fra Mato Nikolić" u Novoj Biloj za opstojnost Hrvata na svojim ognjištima u tom dijelu BiH. Od 1993. ta je bolnica postala simbol opstanka cijelog hrvatskog naroda u Lašvanskoj dolini. O tome svjedoči i ova knjiga. Njezin sadržaj potvrđuje da Hrvatska i Hrvati nisu i ne mogu biti agresori na Bosnu i Hercegovinu!

Treba proći još neko vrijeme, ponajviše zbog razine sređenosti i dostupnosti arhivskoga gradiva, da bi se uloga Hrvata i Hrvatske, odnosno hrvatskog predsjednika Franje Tuđmana u ratu u Bosni i Hercegovini mogla cjelovito i objektivno prikazati. No pritom se ne mogu zaobići kronologija događaja niti ključne činjenice na koje nas dijelom podsjeća i ova knjiga:

da je glasovanje Hrvata na referendumu za neovisnost Bosne i Hercegovine (29. veljače 1992.) na preporuku hrvatskog predsjednika Franje Tuđmana bilo presudno za njegov uspjeh;

da je Hrvatska priznala Bosnu i Hercegovinu kao neovisnu državu 7. travnja 1992., dakle odmah nakon što su to učinile zemlje Europske unije, a isti dan kad i Sjedinjene Američke Države, što Srbija do kraja rata nije učinila;

da su hrvatske postrojbe, zajedno s Armijom BiH, sudjelovale u obrani i oslobađanju BiH; godine 1992. hrvatske postrojbe spriječile su srpske snage da zauzmu strateški iznimno važne točke u BiH (Mostar i dolinu Neretve, Bosansku Posavinu, područja Livna, Tomislavgrada, Rame) i okupiraju još veći dio te zemlje, a 1995. oslobodile su više od 5000 km² Bosne i Hercegovine, pri čemu su od srpske okupacije i genocida spasile Bihać i Bošnjake-muslimane na tom području, čije bi stradanje, prema procjeni obavještajnih službi, bilo veće nego na području Srebrenice;

da analiza snage i brojnosti dragovoljaca i postrojbi iz Hrvatske koje su sudjelovale u sukobu s Armijom BiH pokazuje da je njihova zadaća primarno bila obrambena (omogućiti opstanak hrvatskoga naroda na prostoru na kojem je živio), odnosno da su te snage mogle poslužiti samo za "krpanje linije sukoba", nikako ne i za agresiju; snage HV-a u BiH uglavnom su bile angažirane protiv srpskih snaga, na temelju sporazuma između hrvatskog i bošnjačko-muslimanskog vodstva već od 1992., radi sprečavanja srpskih napada iz BiH na Hrvatsku i zaštite Hrvata od srpske agresije;

da je hrvatsko vodstvo prihvatilo sve prijedloge međunarodne zajednice o rješenju sukoba i unutarnjem uređenju Bosne i Hercegovine;

da je Hrvatska zajednica Herceg-Bosna nastala (18. studenoga 1991.) kao reakcija na odluke Srba u BiH u razdoblju neizvjesnosti i upitne mogućnosti da bosanskohercegovačka vlast zaštiti Hrvate od prijeteće srpske agresije (Hrvatska Republika Herceg-Bosna proglašena je 28. kolovoza 1993., nakon što su započeli hrvatsko-bošnjački/muslimanski sukobi u Bosni i Hercegovini);

da je Hrvatska pomagala u naoružanju i obući pripadnika Armije BiH;

da je tijekom ratnoga stanja u Bosni i Hercegovini Hrvatska zbrinjavala izbjeglice i prognanike iz te države bez obzira na njihovu nacionalnu i vjersku pripadnost: od početka rata do sredine listopada 1994., dakle čak i tijekom sukoba između Hrvata i Bošnjaka (muslimana), Ured Vlade Republike Hrvatske za prognanike i izbjeglice pomogao je u zbrinjavanju više od 600 tisuća izbjeglica i prognanika iz Bosne i Hercegovine (oko 425 tisuća Bošnjaka-muslimana, oko 170 tisuća Hrvata i oko 5 tisuća ostalih); istodob-

.....
Dr. Ivan Bagarić u Strasbourgu na skupu povodom 50. godišnjice ljudskih prava

no, uz pripadnike HVO-a, u bolnicama u Hrvatskoj liječeni su ranjeni pripadnici Armije BiH i civili Bošnjaci-muslimani iz Bosne i Hercegovine. Ne može se izostaviti ni činjenica da je teritorij Bosne i Hercegovine bio poligon za srpsku agresiju na Hrvatsku 1991., da je s toga teritorija Hrvatska bila izravno ugrožena i poslije 1991., kao ni to da je u jednoj etapi rata u Bosni i Hercegovini došlo do tragičnoga hrvatsko-bošnjačkog (muslimanskog) sukoba i zločina na obje strane, čije počinitelje treba kazniti. Bilo je neprihvatljivih poteza hrvatskih i muslimanskih ekstremista u BiH i samovolje na lokalnim razinama, no prije svega treba uzeti u obzir uzrok rata, odnosno odgovornost srbijanskog vodstva te vodstva bosanskih Srba i JNA za početak rata u Bosni i Hercegovini. Rat u Bosni i Hercegovini zapravo je nastavak rata u Hrvatskoj, odnosno druga etapa srpske agresije započete napadom na Hrvatsku u ljeto 1991. radi ostvarenja cilja da “svi Srbi žive u jednoj državi”. Sve drugo, i hrvatsko-bošnjački (muslimanski) sukob i znatno smanjen broj Hrvata u BiH, posljedica je te agresije.

Mi smo bili oruđe Duha Svetoga

Dr. Ivan Bagarić

Tomislavgrad, 19. 10. 2013.

Da nije bilo Bijelog puta, neki kažu kako bi se u srednjoj Bosni dogodila Srebrenica.

Samo Bog zna što bi bilo da je (ili nije) bilo...

Ipak, čvrsto vjerujem da je ovaj projekt plod posebnog nadahnuća. (Kako bi ga inače osmislili i proveli slabi i grešni ljudi.)

Rekao bi naš Branko (Čulo) - mi smo bili oruđe Duha Svetoga.

Slažem se...

(Za prihvatiti takav stav, potrebno je imati iskustvo nevremena tog vremena i objektivno znanje o šansama za uspjeh.)

Bijeli put je, kao i brojni drugi uspješni napori dobra, dobro u kojem ljudi naglašavaju važnost vlastitog doprinosa i sudjelovanja.

Na tom uspješnom putu brojni su oni koji su se u različitim točkama (postajama) uključivali i svatko je za sebe i na svoj način dao doprinos (prvi hrvatski predsjednik i fra Ferdo Vlašić).

Veći ili manji – jednako vrijedan (kao u Gospodnjem vinogradu).

Također, svatko od sudionika ima svoj stav o tome vremenu i svoju istinu (ljudski!).

I svi imaju pravo na plaću bez obzira o kojoj su uri uzeli motiku u ruke:

osjećaj sudjelovanja i pripadnosti!

Iz Bijelog puta rodila se nova Nova Bila i nova prilika za Hrvate u BiH i BiH u cjelini.

I ja mislim da bi Srebrenica bila u Novoj Biloj da nije bilo Bijelog puta.

Treba li što još kazati!?

Ipak:

Nek se Srebrenica, nikada i nigdje ne ponovi i nek uvijek NETKO prokrči neki novi bijeli put na putu sprečavanja zla svake vrste...

p.s.

Na nama je (na nekima među nama puno više) odgovornost da sada (nakon što je Hrvatska ušla u EU još i više!) spriječimo “hrvatsku Srebrenicu” u

BiH koja se istina događa i bez kapi prolivene krvi. Raseljavanje Hrvata je izravna posljedica stradanja i nebrige vlastite države za vlastiti narod. I Republika Hrvatska i međunarodna zajednica imaju svoju odgovornost.

A najviše od svih političke i crkvene vođe Hrvata u BiH.

Bijeli put živi

fra Iko Skoko

Mostar, 19. 10. 2013.

Najavili i uredno smo prijavili policiji na Črnomercu molitveni skup koji se trebao održati u Ilici pred vojarnom stranih oružanih snaga (UNPROFOR-a) za subotu 13. studenoga 1993. U petak 12. studenoga, kasno poslijepodne, policija je zabranila organiziranje skupa. Tu noć Zagreb je osvanuo u snijegu. Gotovo 50 cm visok snijeg blokirao je grad. Te subote, nešto prije deset sati, u Ilici smo se pojavili dr. Slobodan Lang i ja. Za nekoliko trenutaka došlo je desetak policajaca. Očito, skup se nije mogao održati u Ilici. Zamolili smo župnika fra Maksimilijana Hercega da se održi molitveni skup u crkvi svetog Ante. Župnik je dopustio. Brzo su pristigli studenti Franjevačke teologije Bosne Srebrene sa svojim profesorima, koji su bili u izbjeglištvu u Samoboru. Na skupu smo molili za zaustavljanje rata, za pravedni mir, te za sve stradale, prognane i izbjegle. Dr. Lang je govorio o Bijelom putu. Liječnici i franjevci pripremaju konvoj Bijeli put za Novu Bilu i Bosnu Srebreu. Počeli smo diljem Hrvatske držati tribine i govoriti o Bijelom putu. Prvu smo održali dr. Slobodan Lang i ja zagrebačkim studentima u Cvjetnom naselju. Neki studenti nisu razumjeli ozbiljnost stvari pa su se smijali. Međutim je Lang s iznošenjem stradanja u srednjoj Bosni uozbiljio i takve studente. Nastavili smo tribine po Hrvatskoj. Govorili smo o Bosni Srebrenoj, franjevačkim načelima i bijelim putevima: dr. Miro Jakovljević, Slobodan Lang, Herman Vukušić, fra Stipe Karajica, fra Benedikt Vujica, fra Anđelo Barun, Branko Čulo, Stjepan Skoko... Bijeli put se priprema u Ilici i na Zapadnom željezničkom kolodvoru. Duša Bijelog puta bio je dr. Slobodan Lang, predsjednik dr. Miro Jakovljević, a operativac Herman Vukušić.

Tisuće ljudi došlo je u 12 sati na Zapadni zagrebački kolodvor ispratiti konvoj Bijeli put za srednju Bosnu, i to na Dan ljudskih prava 10. prosinca 1993. Liječnici, medicinari, franjevci, novinari, vozači oko pedeset kamiona punih hrane, nakon što ih je biskup mons. Josip Jezerinac blagoslovio, pošli su prema Bosni Srebrenoj. Na čelu konvoja bio je zapovjednik konvoja gospodin Herman Vukušić. Putem se konvoj povećao. Najviše se povećao u Splitu zahvaljujući humanitarnoj organizaciji Franjevačke provincije Bosne Srebrene - Kruhu sv. Ante!

Zadržali smo se jednu noć i u Tomislavgradu. Ramski su vjernici postili i molili na nakanu da konvoj sretno dođe do svog cilja. Posljednje pripreme bile su u franjevačkom samostanu u Rami. Narod iz Rame obvezao se da će svatko tko dolazi na mise zornice izmoliti ružarija (krunica) koliko ima kilometara od Šćita do Nove Bile. Fra Mijo Džolan gvardijan samostana sa svojim Ramcima skrbio je o svima dok smo čekali prolaz! Obećali smo pomoć dati i Muslimanima u Mahali, Kruščici i Zenici.

Napuštamo Ramu i prolazimo kroz prve linije. Neki su razbojnici iza Uskoplja (Gornji Vakuf) prekinuli konvoj, i to čim smo ušli u prostor koji su kontrolirali pripadnici Armije BiH. Novinarki Silvani Menđušić nožem su zarezali vrat i ukrali kameru za snimanje. Na Pavlovići, gdje su konvoj pregledali, pretvorili smo kabinu jednog kamiona u “kapelicu”. U “kapelicu” su mogle ući samo četiri osobe, pa se stvarao red za molitvu. Čekali su u redu za molitvu i fra Ferdo, fra Jakov, fra Duka, fra Matija, fra Vice i fra Velimir. Ni noć, ni led, ni hladnoća nisu nas obeshrabrili. Konvoj su čuvali vojnici Armije BiH.

Konačno, nakon svih zapreka konvoj stiže na odredište. Mnoštvo ljudi, po mojoj procjeni desetak tisuća, čekalo nas je u Lašvanskoj dolini u popodnevnim satima 20. prosinca 1993. godine. Oduševljenje, radost, suze... Dobrodošlicu nam je poželio fra Franjo Grebenar, župnik Nove Bile i drugi uglednici. Mladi su izveli jednu predstavu... Suze... Dirljivi susreti s ranjenicima u crkvi. Mnogi su iz konvoja dali i krv u bolnici. Žene rađaju u garaži koja je proglašena rođilištem.

Povratak konvoja bio je 22. prosinca 1993. Težak rastanak. Posebice vozača iz Lašvanske doline koji su se nakon više mjeseci vratili u svoj zavičaj i vidjeli svoje najmilije: supruge, djecu, roditelje. Sad ponovno pred

Božić moraju izići. Uvjet da dobijemo dopuštenje za ulazak u Lašvansku dolinu bio je da svi koji dođu moraju i izići s konvojem. Plač supruge i djece za svojim muževima i očevima. Svi smo plakali. Tihomir Blaškić bio je zapovjednik i ispratio je konvoj. Prije ulaska u Uskoplje ponovno su napali konvoj. Sada organiziranije. Nažalost pripadnici Armije BiH ubili su vozača konvoja Antu Vlaića i neke sudionike ranili, te ukrali 28 kamiona. Konvoj Bijeli put izrodio je nove konvoje mira i ljubavi.

Konvoj Bijeli put je i danas živ.

Važnost zajedništva

Dr. Andro Vlahušić

Dubrovnik, 19. 10. 2013.

Na iskustvu iz Dubrovnika i iskustvu iz srednje Bosne, kao sudionik i suorganizator oba konvoja, danas, dvadeset godina poslije, mogu svjedočiti o važnosti zajedništva. Važnosti zajedništva građana, civila, koji su spremni mijenjati svijet, nesebično pomoći onima u nevolji. U vrijeme najtežih ratnih zbivanja ideja nekoliko svećenika, liječnika, glumaca, književnika da se nekome pomogne može biti važnija nego sama pomoć. Kada obični mali ljudi, vozači kamiona, zapovjednici malih barki napuste svoju obitelj, sjednu u svoju barku, idu za velikom Slavijom, a ne znaju kamo idu. Kada ljudi Croatia busa, stotine malih poduzetnika, vlasnici po jednog kamiona kreditom opterećenog, s Korčule, iz Vele Luke, Splita, Zagreba, Zagorja, Varaždina, sjedaju za volane, a da ih nitko nije pitao, niti im to naredio, nisu morali, i odluče krenuti nekamo pomoći nekome nepoznatom, ideja je koja na krajnje korisnike djeluje jače nego bilo kakav poklon ili pomoć. Jer kad dobivaš pomoć od onih od kojih ne očekuješ, koje ne možeš ni vidjeti, ali čuješ da su krenuli, već samo to iščekivanje mijenja situaciju.

Svima nama sudionicima konvoja biti tu bilo je jednako životu. Pogotovo kada je konvoj prolazio kroz muslimanski teritorij, na kojem su ljudi jednako gladni, gdje je normalno ubiti vozača, opljačkati kamion, jer njima to nije ubojstvo nego jedini način kako doći do hrane za svoju djecu, obitelj, selo, narod. Nitko nije siguran da će se vratiti živ. No naša snaga nalazila se

u brojnosti. Pojedinačno, ne bismo imali šanse. Da u konvoju za Novu Bilu nije bilo stotinu kamiona, zajedništva lokalne crkve, lokalne politike, nacionalne priče, suradnje medija u kojima smo započinjali i završavali vijesti, gdje smo bili heroji i dobivali obrambeni mehanizam, virtualni prsluk neprobojnosti, i da povrh svega nismo imali mentalnu snagu koja te uzdiže i ne razmišljaš što će biti sutra, sve bi bilo upitno. Ovako, postojalo je samo sada, postojao je cilj, kako ispuniti misiju, doći tamo i obaviti posao. Zadovoljstvo sudionika konvoja s kojima sam proveo dva tjedna, sve te male sitne priče obilježile su moj život. Kroz koliko sam god poslije uspjeha prolazio, ništa se ne može usporediti s tim kad kažeš: "Nećemo kroz Bugojno! Ja za to nemam mandat hrvatske Vlade!" Vjerojatno je to najvažnija rečenica u mom životu. Trenutak kada moraš biti miran, koncentriran, jer se u takvim ratovima stvari lako mijenjaju. A ti želiš da se mijenjaju samo u korist tvojih ljudi. Ni ja ni Slobodan ne znamo kuda idemo, što nas čeka, ali obojica znamo da se u svakom trenutku možemo osloniti jedan na drugoga.

Da svi budemo jedno

Tihomir Blaškić

Zagreb, 19. 10. 2013.

Sjećanja na Bijeli put za Novu Bilu i Bosnu Srebrenu, sada poslije 20 godina, potiče nas na razmišljanje o okolnostima u kojima se našao narod srednje Bosne koji je nastojao zajedno s prognanicima opstati i obraniti vlastita ognjišta, i jednako snažno iznova svjedoče o snazi vjere, hrabrosti i odlučnosti inicijatora, organizatora i sudionika konvoja Bijeli put koji su se unatoč svim zaprekama nesebično žrtvovali da bi život u srednjoj Bosni opstao, da bi istina pobijedila, da bi dobro uskrsnulo. Spomenuo BiH da su branitelji u srednjoj Bosni u to vrijeme već desetak mjeseci bili razdvojeni u tri enklave (Žepče, Kiseljak i Vitez). Prostore Viteza, Busovače, Travnika, Novog Travnika, pod nadzorom HVO-a - Lašvanska dolina - potpuno su izolirali i opkolili 1., 3., 6. i 7. korpus ARBiH. Dakle, branitelji su bili na izmaku snaga i opkoljeni daleko nadmoćnijim protivnikom. Strani povjesničari tvrde da je ukupan odnos vojnih potencija bio oko 10:1 u

General Tihomir Blaškić s ranjenicima u crkvi-bolnici u Novoj Biloj 1993.

korist napadača. Bili smo izmrcvareni višemjesečnim napadima i nastojanjima ARBiH da ovlada prostorom srednje Bosne i tvornicom eksploziva. Situacija je u vojnom pogledu najslabija onoj u Vijetnamu kada je 15 tisuća francuskih vojnika u bazi Dien Bien Phu 1954. opkolilo 50 tisuća vijetnamskih vojnika koji su držali dominantne položaje. Jedina razlika je bila što francuski vojnici u okruženju nisu imali obrambene položaje u vlastitim domovima ili ispred kućnog praga u dvorištu i što zajedno s njima u okruženju nije bila i njihova obitelj. Bio je to i sukob žrtava srpske agresije jer su većinu pripadnika 7. korpusa ARBiH činili protjerani Krajišnici, muslimani Bošnjaci iz Bosanske krajine. To je vrijeme u životima brojnih obitelji srednje Bosne kada se život mjerio brojem poginulih, brojem ukopa, koji su obavljani noću, brojem ranjenih, nestalih, brojem odbijenih napada, obranjenih položaja, količinom strepnje koju smo potiskivali negdje u dubini duše iščekujući nove napade, pothranjujući nadu da ćemo opstati još jedan trenutak, sat, dan, tjedan. Bili su to dani u kojima je svu-

da oko nas bila smrt, tama, bol, patnja, neizvjesnost. Ti nutarnji osjećaji u nama dosežali su onu granicu u kojima polako umire i sama nada u budućnost, vrijeme u kojem i vlastiti razum postaje protivnik i nameće pitanja: Bože, zašto? U Lašvansku dolinu su se slili i svi Hrvati prognani iz Jajca, Dobretića, Kotor Varoši, Komušine, Zenice, Travnika, Kaknja pa su naše aktivnosti bile svedene na obranu života od smrti i obranu preostalih ognjišta. Jedina veza s vanjskim svijetom opkoljenim Hrvatima Lašvanske doline bio je humanitarni helikopter HVO-a, koji je rijetko letio i uz posebne procedure, nadzor i dopuštenja UN-a. Ranjenici koji su prevoženi helikopterom prethodno su prolazili trijaž liječnika HVO-a i UN-a. Suvišno je naglašavati da smo tijekom višemjesečne obrane u okruženju i blokadi ostali bez namirnica, hrane, energenata, TV prijama, vode, bilo kakve opskrbe. Prostor crkve u Novoj Biloj koristili smo kao improviziranu bolnicu - "Dr. fra Mato Nikolić". Naravno, niti tako improvizirana bolnica nije imala energenata, vode, a bila je pozicionirana gotovo na samoj crti bojišnice.

Ante Damjanović, Mijo Tokić i Ivan Bagarić na misi u Novoj Biljoj

U većine puka vladalo je uvjerenje da smo potpuno zaboravljeni, ostavljeni, odbačeni i precrtani na svim mapama i u svim pregovorima. Biološki smo, iz dana u dan, nestajali i naš moral, koliko god bio pothranjivan nagonom za goli opstanak i obranu vlastite obitelji, polako se topio.

Jednim rujanskim helikopterskim letom 1993. stigao je i g. Ante Damjanović, za koga je većina Hrvata u srednjoj Bosni vjerovala da je liječnik, humanist, novinar. Sjećam se da je na sebi imao novu američku maskirnu odoru i taj njegov dolazak kod brojnih branitelja i običnoga puka izazivao je nevjericu jer je bilo potpuno suludo i nevjerojatno da netko normalan izvana stigne u Lašvansku dolinu, svi su nastojali napustiti taj pakao. Nisam imao vremena često kontaktirati sa g. Damjanovićem, no ipak se sjećam našega razgovora jedne prohladne i vedre noći dok smo čekali na dolazak helikoptera. Ante mi je rekao: "Ja se večeras vraćam i moramo reagirati, oni moraju

znati za ovu situaciju, ovo je puno gore od onoga što sam zamišljao i nešto moramo učiniti."

Nakon njegova odlaska iz srednje Bosne osjetili smo da se nešto mijenja, da medijska blokada popušta, da istina postupno, kap po kap, curi prema van, teče polako i sporo kao Lašva u ljeto. Bilo je očito da su i drugi čuli i, još važnije, doznali za našu tragediju, da žele reagirati, a ne samo kao do sada pasivno promatrati naše prinošenje žrtve. Vijesti i aktivnosti koje je poduzimalo vodstvo humanitarne akcije Bijeli put, predvođeno prof. dr. sc. Slobodanom Langom i gospodinom Hermanom Vukušićem do nas su stizale vrlo sporo, jer bili smo medijski izolirani.

Sama spoznaja da se sprema Bijeli put bila je kod većine prihvaćena s nevjericom i strepnjom. Vjerovali smo da je riječ o ambiciji nekih nedovoljno informiranih osoba koje nemaju potpuna znanja o našoj bezizlaznoj situaciji, a bili smo svjesni brojnih zapreka, blokada, okrutnog puta koji je pod nadzorom i

Oduševljeni narod dočekuje konvoj Bijeli put. Nova Bila, 20. prosinca 1993.

ARBiH i HVO-a, te različitih lokalnih postrojbi, a o hladnoj i oštroj planinskoj zimi u Bosni nije potrebno pisati. Pa ipak, ostala je u nama nada, pohranjena negdje u malom djeliću duše, da će netko pokušati proći, da će makar na trenutak i taj pokušaj upozoriti na našu tešku situaciju. Kako je vrijeme odmicalo, netko je inicirao potrebu da razmotrimo što nam je činiti ako konvoj doista krene. Još uvijek, čak i kada je konvoj Bijeli put krenuo, nismo vjerovali da će se doista probiti do nas u okruženju. Od toga trenutka sa svakom prijednom postajom naša je sumnja bila manja premda smo i dalje bili svjesni da je preostalo još mnogo postaja kroz koje je potrebno proći.

Riječima je teško opisati naše praćenje tog puta i sam susret kada je konvoj stigao u Novu Bilu. Bila je to erupcija oduševljenja, susret sa sudionicima konvoja koji su vjerovali čak i onda kada smo mi sumnjali, tu energiju, te ljude koji su krenuli na put vođeni snagom osobne vjere, ljubavi i spremnosti da

prinesu vlastiti život kao osobnu žrtvu za nas, ljude koji su snagom ljubavi i dobra svladali sve blokade, sve zapreke, sve obruče, kontrole, višesatna čekanja i pretrese i stigli na cilj. Nije mi poznato što su sve sudionici Bijelog puta proživljavali na brojnim postajama premda sam uvjeren da su ih pratile naše molitve i vapaji upućivani Gospodinu da ih blagoslovi i osvijetli im svaki korak u trenucima dok je srednja Bosna bila okovana tamom, nadanjem i iščekivanjem. Bili smo svjesni žrtve svakoga sudionika koji je pokazao da je spreman odreći se samoga sebe da bi ostvario misiju i stigao u Novu Bilu. Naša radost zbog samoga susreta bila je iznad osjećaja odbačenosti, samoće, iznad svih dotadašnjih prijetnji i opasnosti s kojima smo živjeli iz dana u dan često promišljajući jesmo li uopće dostojni radovati se. Imali smo dojam, makar na trenutak, da je sve oko nas zaustavljeno, da je stiglo jedno novo svjetlo, da je ovo poseban predbožićni događaj. Vi ste nam donijeli i darovali to posebno sv-

jetlo, jednu neshvatljivu snagu koja nas je nosila u našoj borbi za opstanak, jer znali smo da je istina neuništiva, dobro će pobijediti zlo, život smrt, a ljubav mržnju. Bili smo počašćeni što imamo mogućnost svjedočiti našu radost zbog toga susreta, što možemo vidjeti vaša srca, vašu vjeru, vašu spremnost da prinesete sebe kao žrtvu, za nas za život ranjenih i tek rođenih u Franjevačkoj bolnici “Dr. fra Mato Nikolić”. Naravno, i u tim trenucima susreta bili smo zaokupljeni našom borbom za opstanak i obranom ognjišta, pregovorima s protivnikom i predstavnicima UN-a za vaš siguran povratak, ali ipak je u nama živjela jedna nova energija, neka nova snaga i čvrsta vjera da ćemo uspjeti i opstati, a tu vjeru vi ste nam ovim susretom darovali.

Vaš povratak bio je ultimativno zapovjeden već sutradan u rano jutro 22. prosinca 1993. Bili smo tužni i zabrinuti budući da se niste stigli ni okrijepiti nakon sati i sati smrzavanja u hladnim planinama srednje Bosne. Upravo je s terminom vašega povratka uslijedila ofenziva ARBiH na Lašvansku dolinu. Neprijatelj je vjerovao da će s konvojem poći i kompletan puk srednje Bosne. O tome svjedoče žrtve Križančeva Sela koje su dale život da bi život u srednjoj Bosni opstao.

Danas sudionicima Bijeloga puta možemo zahvaliti što su hodeći putevima do srednje Bosne živjeli onu Kristovu poruku: “Da svi budemo jedno” ljubeći bližnjega više nego samoga sebe, a pokojni Ante Vlajić dao je život za bližnjeg, za sve nas, da nastavimo živjeti uvjereni da, koliko god bilo teško, nikada nismo bili sami. Vi ste, koračajući Bijelim putem, prigrlili patnju, neizvjesnost, poniženja, padove, kako biste pomogli nama da se podignemo u pustinji odbačenosti i zaboravljenosti. Bijeli put je pokazao da je uvijek moguće činiti dobro, da je uvijek moguće nakon padova ustajati i kročiti naprijed korak po korak s čvrstom vjerom i nadom protiv svih beznađa. Bijeli put nam je pomogao da i danas živimo život potpunije jer vaš put oslikava jednu posebnu dimenziju vjere, čvrstine, odlučnosti i nade. Umjesto pružanja ruku mi smo vam pružali svoja srca, svoje duše, svoju zahvalnost znajući da nema riječi kojima bismo to opisali. Bijeli put nam je olakšao nošenje sa svim nutarnjim strahovima, pomogao nam da potisnemo gorčinu i zlo u vlastiti srcima. Uvjerili smo se da u činjenju dobra ne postoje nesavladive zapreke. Bijeli put je vjerovao u

moć dobra u nadu protiv svake nade.

Danas, kada smo ponovno blizu dna, kada smo ponovno zaokupljeni osobnim teškoćama, padovima, strahovima i sumnjama, potrebno je sjetiti se i sačuvati svjedočanstvo Bijeloga puta u kojem ste sami sebe predavali za drugoga, za sve nas i one koji nas slijede. Bijeli put nije bio samo pitanje razuma već prije i iznad svega pitanje poziva i to svih sudionika koji su bili spremni prihvatiti taj izazov i krenuti u Lašvansku dolinu putem bez puta, putem na kojem su jedino neizvjesnost, nesigurnost i opasnost bili stalni pratitelji. Darovali ste nam sebe i svoju ljubav, a pokojni Ante Vlajić i život. To mogu samo oni koji bližnje nose u svojim srcima. Danas, pružajući svoja srca prema svim sudionicima Bijeloga puta s pouzdanjem u Boga i s ponosom mogu napisati da će Bijeli put zauvijek živjeti u nama braniteljima srednje Bosne. Bijeli put je postao poseban dragulj naše prošlosti, našega života i spremni smo ga i sami ubuduće oponašati. Danas imamo Hrvatsku bolnicu “Dr. fra Mato Nikolić“ u Novoj Biloj i uvjerenje da je moguće ustati nakon svakoga pada i da čovjek u trpljenjima nikada nije sam.

BIJELI PUT U CRNE DANE

KAKO JE POČELO

Ante Damjanović

Slobodan Lang, kojeg sam jedne od ratnih godina prozvao Premudrim, podsjećao me na neke od Singerovih antiheroja gonjenih vlastitim sudbinskim kovitlacima i uspomename, često neshvaćen, neobičan, ali definitivno čovjek tople duše, nepopustljiv i nepokolebljiv. Njegove tople oči i gegav hod velikog toplog medvjeda uvijek bi mi natjerali osmijeh na lice, čak i onda kada BiH znao da će to značiti pokorno slušanje njegova ustrajnog i često nekratkog razlaganja bilo koje situacije. Otpočetka se odrekao zaštite svojih godina stoički podnoseći moje sitne bezobrazluke i podvale.

Premudri je potpuno odudarao od humanitaraca tog vremena. Nije imao moćni terenac, nije imao vozača ni tajnicu, nije spavao po hotelima, nije hodao po skupim ručkovima. Nitko mu nije plaćao dnevnice. Spavao je gdje je stigao, jeo je što je imao, prebacivao

Zajedničko groblje “Liska” u parku. Mostar, svibanj 1992.

se od mjesta do mjesta kako je umio. On je potpuno demokratizirao humanitarni rad dajući svakome priliku da učini nešto dobro. Svi su bili pozvani. On je humanitarna verzija Željka Malnara. A i Malnarovi ministri bi se sjajno uklapali u galeriju živopisnih likova koji su uz Premudruga činili mnoga dobra. Sjećam se situacije u vareškoj zabiti kad je jedna ojađena žena čemerala o samoći i ostavljenosti. Lang je rekao: “Želite li to napisati predsjedniku Tuđmanu?” Kad je žena pokazala spremnost da to napiše, pojavio se problem oko nedostatka papira. Rekla je da ima samo kartušinu od vreće za brašno. Premudri je bio izričit: “Pišite na tome!” Žena je uzela olovku i pisala. Poruka je upravo na toj kartušini stigla do predsjednika.

Legendarna je njegova pristupačnost i otvorenost čak i prema onima koji su ga često nemilosrdno i teško napadali u svom neznanju i nerazumijevanju. Činiti dobro njegov je životni imperativ, po cijenu nerazumijevanja i nasrtanja onih koji ništa ne čine, ali vole prijeko suditi iz perspektive svojih sjajnih

staklenih zvona. Premudri je imao ugrađen alarm za problemske situacije i dramu. Zarana me prestao iznenađivati svojom sposobnošću da se pojavi niotkud u nekoj kritičnoj situaciji, gorljivo i strastveno tražeći rješenje, čineći dramu još monumentalnijom. Najčešće je bez razmišljanja o posljedicama išao problemima ususret, često, vjerojatno, vođen i pamćenjem svoga naroda i usudom svoje obitelji.

Upoznali smo se poslije prvih demokratskih izbora na barikadama kada smo dizali neku lokalnu komunalnu bunu. Ponovni se susret dogodio u vremenu bošnjačko-hrvatskog sukoba. Izluđivao me svojom polemičnošću o svemu i svačemu. Izluđivao nas je sve zajedno svojim nespavanjem. Uvijek je bio spreman za pokret i akciju.

Ako bi mu i na tren ponestalo entuzijazma, pokraj njega je bio neumorni, kao sjena vjerni i tihi hodač Branko Čulo zvan Duh Sveti, koji bi u tili čas negdje pokraj puta prepoznao znakove dobra i nade. Taj topli, neobični par, idealan je predložak omiljenom crtanom filmu “A je to”.

Pred hotelom Kaktus u Čitluku, našim domom u ratu. Slobodan Lang, Luka Juričić - domaćin, i Branko Čulo

Oni su najčešće mnogim ostavljenim i ojađenim ljudima bili prvi, a katkad i jedini vjesnici nade. U svojim lutanjima bosanskohercegovačkim jadom i čemerom i sam sam sretao ljude bez ikakve nade. U nemogućnosti da im ponudim išta više od obećanja da ih neću zaboraviti i da ću se opet vratiti, posezao BiH za Premudrim i Duhom Svetim. Vraćali smo se najčešće kao Trojstvo bespomoćnih, spremnih slušati tugu i vraćati se opet, iznova. Možda to nije bilo puno, ali je često bilo jedino. Ili jedino moguće. Radost tako uspostavljenog odnosa uzajamne topline i bespomoći traje još uvijek. Ostavljeni nam se još uvijek vesele i rado nas dočekuju "u malim mjestima srca mog", kako je ta zagubljena mjesta nazivao veliki otkrivač zapretene ljepote novinar Stipe Krce.

Današnjem vremenu je potpuno neshvatljiva pojava hodača kao načina komuniciranja sa svijetom. Ljude koji to čine smatra se iščašenim lunaticima. A to su

Ratni prijatelji za dobro. Ivan Bagarić, Tomo Šakota i Radoslav Jurilj

ljudi koji nemaju ništa doli vlastitog prijegora, kvrgavog štapa i poderanih cipela. I oni moraju ići dalje. To je danas, u doba zatvorenih "otvorenih" društava, jedini način da se usmjeri pozornost na ostavljene i zaboravljene. Duh Sveti, Branko Čulo, tih i nevidljiv poput svakog duha, a opet sveprisutan, u miru i tišini prohodao je od Vukovara do Dubrovnika, od Vukovara do Haaga, od Vukovara do Vatikana. Dao je u tišini sve što je imao - svoje žuljeve, molitve, poderane cipele..., ali i dirljive susrete s onima koji su znali prepoznati njegov bezglasen napor na kakvoj pogazi pokraj puta.

Drugi par začudnih svatova u ovoj priči dva su liječnika, doktora, što je najgore Duvnjaka, dr. Ivan Bagarić i dr. Ivan Šarac. Bagarić je trenutno zapaljiv na svaku nepravdu, divlji i neobuzdan kao muflon, kako smo ga i zvali, silovit u reakciji, najmoćniji među nama u krčenju sustavne bešćutnosti. Ivan Šarac bio

je tih, miran i precizno učinkovit čovjek kojemu je, pokoj mu duši, riječ bila dukat. Njegova je ozbiljnost bila legendarna, tolika da se za njega niti jedan nadimak nije zalijepio.

Taj skup posve običnih i neobičnih ljudi stvorio je ideju Bijelog puta. Bilo je to vrijeme potpune vojničke bespomoći zaraćenih strana, koncentriranih na iznurivanje protivnika, a svako napuknuće obruča značilo je realnu prijetnju pokoljem onih koji su unutar obruča.

Svijest o opasnosti da se može dogoditi novi Vukovar nije nam dala mira. Smatrali smo da je naše pravo i obveza spriječiti novi Vukovar. Smatrali smo da ljudi iz enklave Lašvanska dolina imaju pravo na pomoć. Smatrali smo ako legitimiramo pravo pomoći Lašvanskoj enklavi da ćemo na taj način legitimirati pravo pomaganja bilo kojoj enklavi bilo kojem narodu. I Srebrenici, i Žepču, i Bihaću, i Kiseljaku... Smatrali smo da tim unesrećenim ljudima izloženim pogromu možemo donijeti nadu koju im ne mogu ili ne žele donijeti politike domaće i svjetske. Samo smo prepoznavali i poštivali osjećaj napuštenosti i zaboravljenosti kod ljudi.

U Lašvansku dolinu tjerao me vlastiti nemir i iskustvo Vukovara koji mi je umro praktično pred očima - na položajima ulice Bana Jelačića u Vinkovcima. Otkako sam došao u BiH, pokušavao sam se ukrcati u helikopter. Bio je to jedini način na koji sam mogao doći u Lašvansku dolinu. Iz meni nepoznatog razloga uvijek su se u posljednji čas pojavljivali neki problemi koji bi mi priječili odlazak.

Ipak, potkraj rujna 1993. ukrcao sam se u helikopter. Radosno su me dočekali svećenici i liječnici u Novoj Biljoj. Kod ostalih sam uglavnom izazvao podozrenje, jer kakav je to čovjek koji iz čista mira želi doći u okruženje iz kojeg mnogi žele otići.

U bolnici u Novoj Biljoj šok - improvizirana bolnica smještena je u crkvi u Novoj Biljoj. Spojene su po dvije crkvene klupe i to je bio krevet i za najteže ranjenike. Enklava je plitka i svaku je točku u enklavi bilo moguće dosegnuti snajperskom vatrom pa su se i pogrebi uglavnom obavljali noću.

Pokazalo se da rat žrtava, Bošnjaka i Hrvata, nije ništa manje krvav i brutalan od rata s agresorima, Srbima. Postoji ipak jedna bitna razlika u odnosu na rat sa Srbima. U ratu sa Srbima većina rana bila je posljedica ranjavanja krhotinama topničkog streljiva. U ratu

Muslimana (tada još nisu bili Bošnjaci) i Hrvata rane su ponajprije bile od pješачkog naoružanja. Onaj koji je pucao vidio je svoju žrtvu i teoretski je žrtva mogla vidjeti svog napadača. Smrti se doslovce gledalo u oči. To je ono što ovaj rat čini još strašnijim, osobito ako se zna da broj civilnih žrtava nije bio ništa manji nego i u onom ratu koji je prethodio svim ratovima. Kako je topničkog streljiva bilo malo, tako je i neoprez među civilima bio veći, a nažalost i među djecom. Jedna muslimanska granata je u jednom trenutku ubila sedmero djece na dječjem igralištu.

Liječnici u Novoj Biljoj bili su pod strahovitim pritiskom - nije bilo smještajnih uvjeta, medicinske opreme, lijekova, nije bio moguć prijevoz najtežih ranjenika koje zbog neopremljenosti bolničkom opremom nije bilo moguće odgovarajuće zbrinuti. U nekoliko navrata bio sam svjedokom utovara i istovara najtežih pacijenata u kamione i iz kamiona jer bi prijevoz u splitsku bolnicu u posljednji čas bio otkazan zbog kojekakvih IFOR-ovih izlika. Trojica kirurga danonoćno nisu izlazila iz operacijskih sala. U zajedničkoj sobi na radnim sastancima povremeno su izbijale teške drame i svađe zabrinutih i premorenih liječnika. Nada je kopnjela.

Dobri duh tih teških dana bio je legenda Nove Bile fra Franjo Grebenar. Onako razbarušen, bio je uvijek oran za kakvu pošalicu pa i pravu psinu, za pjesmu i druženje. Pamtim priču kada mu je nakon pogreba obitelj pokojnika nudila novac, kako je to uobičajeno u mirnodopskim vremenima. Fra Grebo je to naravno odbio, a sutradan je iza oltara poručio da svećenicima, dok traju izvanredne ratne okolnosti, ne treba davati nikakav novac, niti bilo što drugo za svećeničke usluge osim, eto, ako se koja cigareta, nedajbože gdje gdje zatekne. Cijena jedne kutije cigareta u tom vremenu bila je 25 maraka.

Sjetio sam se te Grebine priče u razgovoru koji smo vodili s ministrom Šuškom. Kad je upitao što bi se prvo moglo učiniti, rekao sam: "U Hercegovini sigurno ima dosta duhana. Uz hranu im bacite koju balu duhana i bit će to jasniji znak podrške nego ikoji drugi." Bacanje duhana izazvalo je erupciju oduševljenja. Bio je to događaj o kojem se pričalo više nego o dostavi paketa s hranom. Neke od tih bala pale su i na teritorij pod kontrolom A BiH, pa je time postignuta neka pravedna pušačka ravnoteža na obje strane.

Sve su te informacije teško dopirale do hrvatske

.....
Nova prijateljstva u teškom vremenu. Iko Skoko, Slobodan Lang, Božo Mišura i Zdravka Bušić

javnosti. Svi su znali za prestrašne Ahmiće, ali nitko nije znao i još uvijek ne zna za Dusinu, Šušanj, Ovnak, Bilivode, Busovačke staje, Maljine..., koji se također događaju istodobno s Ahmićima. Znajući da hrvatska javnost ne zna dovoljno o stradanju Hrvata iz Lašvanske doline, formirali smo jednu radnu skupinu sastavljenu od svećenika, liječnika i lokalnih novinara kako bismo pripremili dramatičan pregled svih događanja na tom prostoru, a nakana nam je hrvatskoj javnosti predočiti golemo stradanje srednjobosanskih Hrvata.

U Novoj Biljoj boravio sam 40-ak dana, a tada je uslijedio moj povratak u Mostar prvim helikopterom koji je doletio u Novu Bilu. U bolnici na Bijelom brijegu čekali su dr. Bagarić, dr. Lang i Branko Čulo. Dr. Bagarić je simbolički povukao na karti bijelu crtu od Bijelog brijega do Nove Bile nazvavši je Bijelim putem. Tako je krenuo projekt Bijeli put.

Shvatili smo da Bijeli put treba organizirati u Zagrebu. Krenula je kampanja za spas srednje Bosne. HTV-ova emisija U krupnom planu pokrenula je pravu

lavinu za Lašvansku dolinu. Ljudi iz cijele Hrvatske, ali i iz cijelog svijeta, zvali su i nudili pomoć. Sa stanjem smo upoznali sve ključne političke čimbenike u Hrvatskoj. Predsjednik Tuđman nam je odredio sjajnu Zdravku Bušić kao osobu koja će u njegovo ime rješavati uska grla. Pamtim u tim danima suze predsjednika Tuđmana na vijest o padu Vareša. Besmislena je bila priča o tome kako je politički Zagreb prodao srednju Bosnu.

Bili smo gosti HTV-a u udarnom terminu u emisiji U krupnom planu. U Lašvanskoj dolini ta je emisija razbuktala nadu. Shvatili su da dolazimo s lakoćom i u velikom broju.

Tražili smo i od dobrog sluga Božjeg kardinala Kuharića da se pismom obrati tajniku UN-a "časnom Koptu" Bhutrosu Bhutrosu-Ghaliju. Kardinal je rekao: "Napišite pismo koje kardinal može potpisati". Potporu su dali i HAZU i Sveučilište u Zagrebu. Premudri je ustrajno pleo mrežu.

Kruh svetog Ante također je pružio ruku suradnje. Odaziv je postao takav da je zahtijevao ozbiljnu orga-

.....
Andro Vlahušić i Milan Lovrić. Nova pamet juga Hrvatske u nevolji

nizaciju. Legendarni trener najuspješnijeg hrvatskog stolnoteniskog (a vjerojatno i uopće sportskog) dvojca, Dragutina Šurbeka i Tova Stipančića, Herman Vukušić, imenovan je voditeljem konvoja.

KAKO JE ZAVRŠILO? - BIJELI PUT U CRNE DANE

Konvoj je iz sata u sat rastao. Bez obzira na to što nismo imali suglasnost IFOR-a i bošnjačke strane, pala je odluka da se s konvojem krene. Nadali smo se da ćemo izvršiti pritisak na svjetsku, medijsku i političku javnost koja će nam na kraju morati osigurati prolaz. Pa nosili smo samo kruh i nadu. Tražili smo samo to da se nigdje i nikome više ne ponovi Vukovar. Tome se nitko čovječan nije mogao suprotstaviti ili barem nije mogao dugo odolijevati.

Kada je konvoj prešao hrvatsku granicu, svaki gradić iz Hercegovine želio je dati svoj obol, poslati neku pomoć. Bio je to svehrvatski projekt. Prije Tomislavgrada pojavila se preko konvoja čudesno bogata i ve-

lika duga. Naravno da je Duh Sveti, Branko Čulo, u tome prepoznao prelijepu Božju razglednicu potpore. Nitko više nije dvojio u konačan uspjeh.

Ipak, odgovor s muslimanske strane još uvijek nije stizao, a UNPROFOR se kao i uvijek držao hladno i suzdržano.

Bagarić se sjetio da je fratarska legenda fra Ferdo Vlašić robijao zajedno s Alijom Izetbegovićem. Pitali smo fra Ferdu, kojeg sam onako sitnog volio zvati svojim Fratrinom, bi li se htio javiti Aliji, s kojim je tijekom robijanja izgradio vrlo prijateljski odnos. Ferdo se nećkao. Na kraju smo ga slomili. Nazvao je Aliju i Alija mu se javio.

Nakon što je završio razgovor, Ferdo je bio vrlo zdvojan. Ljut. Alija je obećao siguran prolaz, ali je Ferdu suočio s činjenicom da je HVO, čini mi se, 13 muslimanskih religijskih prvaka opljačkao i zatočio u Konjicu. Fra Ferdo je bio ponosna, čestita starina i teško je podnosio da bilo što i bilo koga moli, a kamoli da mu se predbacuje za nedjela njegovih sunarodnjaka.

Iz Lašvanske doline krenuo je val gromke radosti zbog spoznaje da nisu sami, ostavljeni ni prodani. Otpočelo je pravo radosno bdijenje.

Sudionici konvoja bili su odsvakuda skupljeni i na sudioništvu su ih motivirali različiti razlozi. Većina ih je išla čista srca pokazati solidarnost subraći u nevolji.

Neki su bili podrijetlom s tih prostora pa su tako htjeli pomoći svom kraju. Nekima su u Lašvanskoj dolini ostale obitelji i smatrali su da će se u konvoju već stvoriti neka mogućnost da ih izvuku iz obruča smrti. Mnogi su bili zanijeti idejom dobra i nisu očekivali da će ikome pasti na pamet ugroziti ljude u tom njihovu plemenitom nastojanju. A bilo je i onih koji su smatrali da je konvoj neka vrsta *reality showa* u kojemu bi moglo biti zanimljivo. Ti su, srećom, u Rami odustali od daljnjeg puta.

Na mjestu zvanom, koje li ironije, Ljubavna stijena ušli smo u sivu zonu u kojoj se moglo stradati od metka obiju strana. Na ulazu u Uskoplje, u zoni koja je bila pod kontrolom Armije BiH, dogodili su se prvi incidenti, bez obzira na UNPROFOR-ovu pratnju. Dogodilo se prvo puškaranje i otimačina. Novinarke HTV-a Silvani Menđušić oteli su kameru i prijetili nožem, nekim drugim sudionicima također.

Zaustavljeni smo na prelijepom planinskom prijevoju Pavlovica kako bi pripadnici Armije BiH pregledali konvoj. Radili su to s odugovlačenjem i nehaj-

Žene dočekuju konvoj Bijeli put u Novom Travniku 20. prosinca 1993.

no. Noćili smo u kamionima, okruženi osiguranjem pripadnika Armije BiH s obje strane konvoja. Iza raspoređenih vojnika dolazili su stanovnici okolnih mjesta, znatiželjni ili pak gnjevni. Sudionici konvoja, dijeleći im cigarete i hranu, brzo su uspostavili blizak kontakt s pripadnicima Armije BiH. Kad je ponestalo osobnih zaliha, pripadnici Armije BiH promijenili su prijateljsko držanje i ultimativno tražili još hrane i cigareta. Nužda zakon mijenja.

Na Pavlovici je osvanulo prekrasno, hladno zimsko jutro. Mraz je pao poput snijega. Iza planinskih vrhova promaljalo se krvavo sunce obasjavajući nadrealističnim bojama nepregledni konvoj. U kamionima je bilo hladno. Ljudi su jedva dočekali jutro da podbuhli i modri protegnu noge.

Oficir Armije BiH koji je vodio pretres konvoja bio je neobično blagoglagoljiv. Pričao je svoj, kako kaže, neobičan san. Usnuo je da mu neki glas niotkud govori da posebnu pozornost posveti kamionu broj 66 jer se u njemu nalazi skriven vojni materijal. Ispočетка,

kaže, nije posvećivao pozornost tom neobičnom glasu, ali sada je posve siguran da taj glas ne smije zemariti. Njegova teatralnost nije slutila na dobro. I gle čuda, kao u kakvoj lošoj iluzionističkoj predstavi, on je uistinu pronašao neki vojni materijal, za koji ni danas ne znam što je sadržavao (netko reče – trotilni meci) i tko ga je i kako, unatoč kontrolama, ukrcao.

Iznimno odgovoran i pedantan, Herman Vukušić je policijskom strogošću inzistirao da se prekontrolira svaka stvar kako se ideja ne bi kompromitirala i kako se ne bi ugrozilo živote ljudi u konvoju. Tko je nepoznat netko? Je li bio u dosluhu s unutarnjim glasom oficira Armije BiH i uputio ga na kamion 66? Ili je jednostavno kakva “naša” budala koincidirala sa stvarno postojećim unutarnjim glasom oficira Armije BiH?

Vijest o pronađenom vojnom materijalu u 66. kamionu protutnjala je konvojem poput požara. Baraću, zastupniku u BiH parlamentu, trenutno je procurila krv iz nosa. “Pa što to radite? Jeste li poludjeli? Hoćete

li da nas sve pobiju?”, predbacivao je. Uslijedilo je naglo, dodatno, zahlađenje odnosa između sudionika konvoja i njihovih čuvara iz Armije BiH. Bosanske radijske postaje govorele su o “ratnom konvoju”. Naravno, da takva etiketa nije slutila ništa dobro ni konvoju ni sudionicima. Strah je porastao za koju oktavu.

Odlazim do dragog Ferde Vlašića. Zatičem fra Iku Skoku kako ga brije u kamionskoj kabini. Pitam Ferdu kako je. “Nije dobro! Ne valja!”, odgovara Ferdo. “Pa što ne valja, dobri moj Ferdo?”, pitam ga. “Sve ide prelagano, a sve što ide prelagano Bogu nije drago!”, odgovara stari mudrac. Bog voli žrtvu, muku. Tek ako je nešto s mukom stečeno ima neku vrijednost i u ljudskim i u Božjim očima.

Vodstvo konvoja pregovara o nastavku puta. Pristaje na sve uvjete predstavnika Armije BiH i napokon nastavljamo put.

S ulaskom u Novi Travnik počinje špalir s lijeve i desne strane ceste. Ljudi pozdravljaju i plaču. Plaču i sudionici konvoja. Veličanstven doček u Novoj Biljoj. Sreći nema kraja i teško je reći tko je sretniji, mi koji smo došli ili oni koji su nas dugo i željno čekali. Nitko suze radosnice ne suspreže.

Kaže fra Grebo: “Nu ti njega! On stvarno opet došo!” “Došo, Grebo! Jašta već došo”, odgovaram Grebi grleći i njega i njegovu vjernu sjenu, samozatajnog i radišnog kapelana fra Zorana Livančića.

Kratko uživanje u zajedničkoj sreći obostrano izgubljenih i ponovno pronađenih sunarodnjaka. Treba poći kući. Nemamo pravo pojesti više nego što smo donijeli. Naša prisutnost opterećuje kompletan sustav života i obrane.

Jedan britanski oficir ističe da moramo poći jer je u tijeku muslimanska ofenziva na linije HVO-a na cijelom prostoru BiH. Moramo poći, ne smijemo postati pretežak teret onima zbog kojih smo došli.

Sastanak u pilani Sebešić u Novoj Biljoj. Sudionici konvoja slute i znaju da povratak znači još veću opasnost. Neki razmišljaju o povratku helikopterom. Jasno je da nemamo izbora. Moramo istim putem kojim smo i došli. U dubini duše znam da naši gubici neće završiti na Silvaninoj kameri. Znam da će i Ferdo i Bog osobno biti zadovoljni. Bit će još muke.

Opraštamo se s onima zbog kojih smo došli. Svi su u grču i u nekim svojim mislima. Na licu im se čita misao – vi odlazite, a mi ostajemo. Neki se pokušavaju

ukrcati u konvoj i pobjeći s nama. Vojnici ih vrlo odlučno i rezolutno rastavljaju i sprečavaju u tom naumu. Postaje mučno. Opet suze, samo nisu radosnice. Odlazimo tjeskobni i nesretni. Mi odlazimo, a oni opet ostaju u grotlu. Na nišanu.

Povratak protječe bezbolno, ali u nekoj zlokobnoj tišini. Zlokobnu tišinu u jednom trenutku na izlazu iz Vakufa dokida muškarac koji s puškom istrčava iz dvorišta. Prepoznamo njegove ubilačke namjere. Vozač uspijeva postići najveću moguću brzinu, a vojnik počinje bjesomučno pucati na naš kamion. Zahvaljujući spretnom i hrabrom vozaču, uspijevamo se izvući do Ljubavne stijene.

U zaklonu Ljubavne stijene parkirano je UN-ovo oklopno vozilo. Pokraj njega s dalekozorom u ruci razvoj situacije promatra pukovnik Williamson, neugodan, beščutan i bahat čovjek. Objašnjavam mu da smo napadnuti, da je pucano i na naš i na druge kamione i da sam siguran da ima ranjenih ili mrtvih, jer smo mi prvo vozilo u koloni. Ignorira me. Ne reagira, kao da me niti nema.

U taj čas se nazire kamiončić kojim upravlja Ante Vlajić sa suputnikom Japancem za kojeg nitko ne zna od kuda se pojavio. Navodno je novinar. Vlajićev kamion vrluda s jedne strane ceste na drugu, s bolno ječećom sirenom. Kamiončić odjednom staje. Sirena radi i dalje. Nitko ne izlazi iz kamiona. HVO i Armija BiH se topnički žestoko prepucavaju. Molim Williamsona da me preveze do kamiona koji je od Ljubavne stijene udaljen oko 400 metara. “Bojim se”, kažem mu, “da su ljudi mrtvi ili ranjeni”. I nadalje me apsolutno ignorira okružen svojim na gotovs spremnim vojnicima. Shvaćam da moram sam do vozila. Tek kada su vidjeli moju odlučnost da odem sam, na pola puta me sustižu i puštaju u oklopno vozilo. U Vlajićevu kamiončiću neprekidno tuli sirena. Njegova glava je naslonjena na volan i pritišće sirenu. Ante Vlajić je očito mrtav. Ne pokazuje znakove života. Japancem sjedi skamenjen pokraj njega, nesposoban da se pomakne.

Britanci mi pomažu unijeti tijelo pokojnog Vlajića u oklopno vozilo. Japanac je napokon prohodao i ulazi s nama u vozilo. Williamson izdaje zapovijed da se zaustavi kolona i vrati u UNPROFOR-ovu bazu u Uskoplju.

Fra Ferdo je naravno u pravu. Da nije bilo toliko muke i patnje, vjerojatno nikad ne bismo spoznali važnost

Bijelog puta niti snagu zajedništva i solidarnosti koju je pokazao cijeli hrvatski narod. Jedan mrtav i tri ranjena sudionika, puno straha – je li to malo, dobri moj Ferdo?

U konvoju su sudjelovale 143 osobe. Bilo je liječnika koji su htjeli ostati u Novoj Biljoj, ali im to nije bilo dopušteno pa su se, unatoč tome što je liječničkog kadra nedostajalo, morali, na inzistiranje IFOR-a i bošnjačke strane, vratiti natrag. U konvoju je bilo dosta svećenika, vrlo jaka novinarska ekipa, nekoliko stranaca, uključujući i famoznog Japanca, dva saborska zastupnika i puno sjajnih običnih ljudi koji su ponudili sve što su imali – svoje živote, izvor svoje zarade (kamione) kojom su hranili obitelji. Dali su sve što su imali u konvoju mira i ljubavi i hvala im na tome. Dobri i sada već pokojni fra Ferdo će im sigurno biti dobar zagovornik u nebeskom svođenju računa. Nakon ovog konvoja krenula je serija konvoja po drugim ugroženim mjestima BiH. Bila je to sjajna humanitarna priča dvojca “A je to”, Premudrog, Slobodana Langa i Duha Svetoga, Branka Čule. Križančev Selo i krvavi Božić 1993. nismo uspjeli spriječiti.

Crnim ili bijelim putem

Zvonimir Čilić

Vitez, 19. 10. 2013.

“Svatko od nas, naše obitelji, zajednica, narod, država, politika... imaju dva puta i mogućnost izbora kojim će krenuti ići – crnim ili bijelim. Crni put je usko usmjeren na sebičnost, oholost, materijalizam, trošenje..., a bijeli put pak iskazuje hrabrost činjenja dobra, vjere, učenja iz prošlosti za građenje bolje budućnosti”, kazao je jednom prilikom u Novoj Biljoj poznati i priznati hrvatski dobrotvor, humanitarac, osvjedočeni prijatelj Hrvata srednje Bosne, dr. Slobodan Lang.

A bila je riječ o znamenitom humanitarnom konvoju Bijeli put za Novu Bilu i Bosnu Srebrenu, koji je iz Hrvatske stigao u Lašvansku dolinu 20. prosinca 1993. godine i imao je, i ima, životnu i povijesnu vrijednost za tisuće Hrvata koje su više od osam mjeseci držale u potpunom okruženju i stalno napadale daleko brojnije i nadmoćnije snage Armije BiH, u čijem su sastavu bile i mudžahedinske postrojbe.

Taj povijesni konvoj, konvoj spasa, kako su ga Hrvati Lašvanske doline nazivali, označavali i još uvijek označavaju, nakon prave dvanaestodnevne putesestvije od polaska iz Zagreba, konačno je 20. prosinca 1993. stigao u Novu Bilu. Donio je zračak svjetlosti koja se ukazala na kraju lašvanskog tunela u kojemu je živjelo, borilo se i ginulo, rađalo i umiralo od gladi, žeđi, bolesti, premorenosti, zbog nedostatka lijekova i nužne medicinske opreme, bez ikakve pomoći od bilo koga. Donio je nadu da će oko 70 tisuća Hrvata iz tog smrtonosnog obruča, iz mračnog tunela, što je za opkoljene Hrvate bila lijepa a tada u krvi i smrti ogrezla Lašvanska dolina, ipak izići (ostati) živi i spašeni. Jer veliku tragediju opkoljenih Hrvata najavljivali su i inozemni mediji, ali nitko ništa nije poduzimao da se ona spriječi. Znali su to i opkoljeni Hrvati, znali su da samo hrabrošću, odlučnošću, nadčovječanskim naporima, prolivenom krvlju moraju braniti svoje najmilije, svoj dom, svoju rodnu grud. A skupa s domicilnim Hrvatima to su istim žarom činili i prognani i opljačkani Hrvati iz Zenice, Travnika, Jajca, Kotor Varoši, Kaknja..., njih desetak i više tisuća, koji su nakon progona utočište našli u Lašvanskoj dolini.

No, nadu i silan poticaj borbi za goli život, za ostanak i opstanak, dala im je potkraj studenog 1993. godine pristigla vijest kako nekolicina hrvatskih humanitaraca, dobrih, hrabrih i uglednih ljudi (dr. Slobodan Lang, Herman Vukušić, Branko Čulo, Ante Damjanović, dr. Ivan Bagarić, fra Velimir Valjan...), uz podršku Crkve na čelu s kardinalom dr. Franjom Kuharićem i Vlade Republike Hrvatske priprema humanitarni konvoj za izmučene, pred potpunim slomom opkoljene Hrvate u Lašvanskoj dolini. I digla se cijela Hrvatska, stizale su vijesti, poznati i nepoznati, tisuće njih, skupljali su, darivali što su mogli i što su imali. Uključile su se i tvrtke, bolnice, privatni poduzetnici, pa je života Hrvata u Lašvanskoj dolini vrijedan konvoj pripreman i organiziran.

Danima se čekala vijest o tome kada će konvoj konačno krenuti, hoće li dobiti dozvolu za prolazak kroz dijelove BiH pod nadzorom Armije BiH, hoće li uspjeti probiti blokadu i stići u Lašvansku dolinu. A vijesti su, različite, često neprovjerene, stizale tek na kapaljku. Ipak se doznalo da će konvoj nositi ime puno simbolike i ohrabrujućih poruka – Bijeli put za Novu Bilu i Bosnu Srebrenu. I prije nego što je

Zadnji i teški kilometri prije Lašvanske doline

iz Zagreba na razmjerno (kilometarski) kratak put krenuo, a koji je trajao čak 12 dana, među Hrvatima u Lašvanskoj dolini doživljen je kao paradigma svehrvatskog jedinstva u vremenu Došašća. I bio je! Jer, stižu naši sunarodnjaci, naša braća i sestre, naši fratiri, stiže nam pomoć, probit će se blokada koja potpuna i neprobojna za sve dotadašnje (pa i oružane) pokušaje traje još od 16. travnja 1993., govorili su, s velikom nadom ohrabreni, čak ushićeni, opkoljeni Hrvati.

A “rijeka” Bijeloga puta, iz dana u dan u tih 12 dana teškog i mukotrpnog puta, postajala je sve veća. Od Zagreba, Rijeke, Zadra, Splita, Sinja, Dubrovnika, iz zapadne Hercegovine, iz Livna, dičnog Tomislava, Rame..., rasla je ova rijeka ljudskosti, humanosti, ljubavi prema bližnjem.

A kada je 20. prosinca, u prvim popodnevnim satima, stigla vijest da je konvoj na ulazu u Novi Travnik, u Lašvanskoj dolini zavladao je neopisivo slavlje. Vijest se, naime, iako telefoni nisu radili već mjesecima, jer sve je bilo isključeno, presječeno, blokirano,

širila nevjerojatnom brzinom i mnoštvo sada sretnih i ohrabrenih ljudi iz Novog Travnika, Viteza, Busovače, pješice, biciklima, zaprežnim kolima krenulo je iz Novog Travnika, Viteza i Busovače u Novu Bilu. Slijevala se masa ljudi prema crkvi-bolnici, tom simbolu patnje, stradanja, muke i jada, ali i simbolu vjere, snage, žilavosti ovdašnjih Hrvata, koji tako hrabro i odlučno, u nemogućim uvjetima brane svoj dom, obitelj, svoje svetinje, svoju rodnu grud. Žurili su se kako bi se uvjerali da ipak nisu sami, da nisu ostavljeni, zaboravljeni, kako se činilo pa i govorilo, od svoje Hrvatske, od hrvatskog puka u Hrvatskoj i iz južnih dijelova BiH. Žurili su da zahvale tim hrabrim i časnim ljudima na njihovoj, moglo bi se reći, suluđoj odluci krenuti u pakao Bosne, u pakao Lašvanske doline, kako bi dovezli pomoć, kako bi ohrabрили te napućene, napadane, potpuno opkoljene Hrvate u toj prostorno maloj lašvanskoj enklavi. A bilo ih je, odreda vođeni dobrotom, ljudskošću, željom i odlukom ići bijelim putem i s konvojem Bijeli put za

Ranjenici u crkvi-bolnici pred oltarom 1993.

Novu Bilu i Bosnu Srebrenu, uz tisuće života vrijednu pomoć, ukupno 167 znanih i neznanih, radnika, vozača, doktora, novinara, franjevac, dobrih ljudi i prijatelja čiju hrabrost i spremnost pomoći subraći u nevolji Hrvati Lašvanske doline nikada neće i ne smiju zaboraviti. A da se to ipak ne dogodi, viteški novinari i kroničari, načinili su vrijedni dokument, fotomonografiju koja nosi naziv pun simbolike, "Svjetlost i nada – Bolnica u Novoj Biloj i Bijeli put". A evo sada, na radost Hrvata Lašvanske doline, iz drugoga kuta, iz druge perspektive i vizure, to je detaljnije, iz prve ruke, učinio i dr. Slobodan Lang.

Plemenita poduzetnost

Anto Zirdum, književnik

Vitez, 19. 10. 2013.

Za neke ljude znamo reći da se takvi pojavljuju jednom u toliko godina. Ljudi su to koji obilježe jednu epohu na nekom manjem ili većem teritoriju. Ja bih rekao da su to ljudi koji imaju dimenziju kreativnog, konstruktivnog i korisnog djelovanja.

Franjo Rajković je jedan od takvih ljudi, a čini mi se da je to bilo razvidno i u ono doba kada su uočljivi bili revolucionarne kabadahije svih vrsta, i kada se ljudima kakav je Franjo nije posvećivala javna pozornost. Poslije dugo godina poznanstva i prijateljstva s Franjom, njegovom braćom, njihovim suprugama, a na koncu i djecom, u jednom stručnom radu o motiviranju menadžera njegovu poduzetničku i menadžersku filozofiju naveo sam kao poseban primjer. No, nitko nije postao uspješan odjednom, u jednom danu, iako ljudi pamte uspješne samo od toga dana i rijeko će svojoj djeci reći da je taj i taj uspješnik dvadesetak godina marljivo krčio stazu svoje uspješnosti. Zato mi se u ovom prigodnom tekstu vezanom za 20. obljetnicu Bijelog puta čini uputnim vratiti barem dvadeset jednu i koju godinu unatrag i situirati Rajkovićev *modus vivendi* u kojemu je on zapravo propovjednik korisnosti svake ljudske aktivnosti, kako za onoga tko je čini tako i za sve ostale.

Evo što sam 1998. godine napisao o Rajkoviću u knjizi Bijeli put crna zima u poglavlju naslovljenom Plemenita poduzetnost.

Ne zna se gdje je točno bilo sjedište poznate srednjovjekovne plemićke obitelji Rajković, ali od kada se zna za Ćardol tu susrećemo ovo prezime. No, malo je tko poznavao Franju, Antu i Vladu Rajkovića po njihovu možebitnom plemićkom podrijetlu. Ne, oni su bili poznati kao vrsni privatnici koji su nekoliko godina pred rat uspostavili ECONOMIC d.d., jedno od najjačih privatnih poduzeća u Vitezu i sloveli su kao ugledni i bogati ljudi. Odani rodnoj grudi i svome narodu i zavičaju.

No, u Vitezu je bilo još takvih ljudi. Vitez je prije rata jedno vrijeme slovio kao općina s najviše visokoobrazovanih stručnjaka na tisuću stanovnika i sasvim je normalno da se tu prilično dobro živjelo i da se iz te mase, čim se pojavila zakonska mogućnost, oslobodio veći broj poduzetnika.

Negdje u kasnu jesen 1993. godine Franjo Rajković je u rovu iznad rodnog sela Ćardol sjedio i kroz sve rjeđe grane, s kojih su otpadali i posljednji listovi, promatrao svoj dio terena prema selu Bukve. Slušao je tranzistor koji je na srednjem valnom opsegu hvatao Radio Sarajevo, a na FM-u Radio Vitez. Da je mogao ubvatiti bar još jednu srpsku radijsku postaju, bio bi to njemu zlata vrijedan tranzistorčić koji se prije rata mogao kupiti za 10 DM. Imao je Franjo i bolje uređaje, ali samo je ovaj tražio dvije baterije od 1,5 volt, a to je bio limitirajući čimbenik u informiranosti čovjeka koji je znao slušati i cijeniti svaku informaciju. Tada je čuo kako su privrednici u Zenici i Sarajevu formirali nekakve klubove privrednika i nešto pokušavaju raditi. Ona Njutnova jabuka koja je pala da bi njemu sinula formula o zakonu gravitacije morala je imati glavu na koju će pasti. Tako je i Franji sinula ideja da se privrednici Viteza trebaju organizirati i pokušati učiniti nešto na polju opskrbe. Nekoliko je dana razmišljao o toj ideji kada kraj njegova rova naiđe Dragan Radoš, diplomirani pravnik koji je u to vrijeme bio IPD-ovac u drugoj bojni. Njemu je prvom saopćio svoja razmišljanja. Dragan je imao razvijen osjećaj za tu vrstu poduzetnosti, a znao je da Franjo nikada ne iznosi ideje ako nije u nešto siguran. Podržao je njegovo razmišljanje.

Nekoliko dana poslije sreo je i Franju Pavlovića, diplomiranog ekonomista u poduzeću Vitezit koji je već, s bratom, krenuo u privatne vode i imao svoj podrum pića. Kada je i njemu saopćio o čemu razmišlja, njegov imenjak je odmah odobrio tu ideju. On je čak i dalje vidio.

"Takav klub valjat će nam i kada rat stane. Možda brzo dođe do primirja, ali još dugo poslije toga neće se moći normalno poslovati. Morat ćemo se organizirati." "O tome sam i ja razmišljao", odgovori mu Rajković, a onda upita: "Je li ostalo štogod za popiti?" "Nema više ni reklamnih čokanjčića", nasmija se mladi ekonomist, "ali ima kod mog rođaka rakije. Domaće. Još malo."

Istoga dana susreo je Franjo u pošti mladog magistra Nena da Raića, koji je bio najpoznatiji softveraš na cijeloj regiji. I njemu se ideja činila "sjajnom". Onda je Franjo poslom morao do stolarije Branka Mlakića gdje je bio dio ratne proizvodnje. Tamo je zatekao Alojza, Brankova sina. Alojz je već pomalo preuzimao vođenje obiteljskog poduzeća s najdužom tradicijom od svih takvih privatnih poduzeća.

"Što misliš, Lojzo, da mi formiramo taj klub privrednika?" "Ne bi to bilo loše, samo ako nam dopuste da se organiziramo na takav način", bio je još sumnjičav Lojzo, zapravo više oprezan. "Već sam ja koncipirao nekakav prijedlog, samo trebamo sjesti da ga razmotrimo." "Ja sam za", bio je jasan Lojzo.

Tako je 30. listopada 1993. utemeljen Klub privrednika općine Vitez koji je formiran radi osiguranja jedinstvenog djelovanja svih potencijala općine Vitez i djelotvornijeg zadovoljenja potreba pučanstva, odnosno opskrbe. (Za one koji ne mogu pratiti ovu zamršenu storiju, iako je ona maksimalno pojednostavljena, to je bilo dan prije nego što su dr. Lang, dr. Bagarić i Ante Damjanović nastupili na televiziji). Naglašeno je da Klubu privrednika nije cilj ostvarenje dobiti, a da će se u poslijeratnom vremenu definirati i drugi ciljevi od zajedničkog interesa članova Kluba. Upravni odbor Kluba imenovan je u sastavu: Franjo Rajković - predsjednik, Franjo Pavlović, Alojz Mlakić, Dragan Radoš i Nenad Rajić, sve ugledni privrednici Viteza.

Pri samom osnivanju i pored posvemašnje blokade naših prostora, Klub je pokrenuo akciju udruživanja sredstava za potrebe nabave nužnih živžnih namirnica. Pučanstvo Viteza pokazalo je veliko povjerenje u upravni odbor Kluba tako da je prikupljen veći iznos sredstava za nabavu prebrambenih paketa.

Tog dana u informaciji za javnost ZP-a Vitez stoji i ovo: "Situacija u opkoljenoj brvatskoj Lašvanskoj dolini je izuzetno teška, a dolazak novih prognanika iz Zenice i Travrnika čine je još težom i neizvjesnijom, jer ovo područje gotovo je tri mjeseca u mraku i bez vode. Opskrba prognanika hranom, odjećom i drvima za zimu veoma je slaba i dovodi u pitanje njihovo preživljavanje".

A kada je Klub formiran, tada je najpoduzetniji među njima, tvorac ideje, Franjo Rajković, počeo djelovati. (Pukovnik Blaškić bio je podozriv prema njegovu prijedlogu, ali podržao je njegove zamisli i izdao potrebna ovlaštenja i dopuštenja.) Još prije rata njegovo poduzeće imalo je predstavništvo u Splitu u kojemu je, do gašenja, radila Božana Šarić, kei njegove sestre. Najprije je s njom uspostavio kontakt.

Iz ove kratke slike nazire se nekoliko stvari. Poduzetnost s vizijom, korisnost kao motivator djelovanja (mislimo na opću korist), volja da se ideja sprovede u djelo i ono što će poduzetničku filozofiju Franje Rajkovića učiniti posebnom, sposobnost okupljanja i mobiliziranja ljudi, ali ne bilo kojih nego uvijek najboljih.

A sad poraće. Franjo Rajković 1995. (koji je te godine proglašen menadžerom godine) postaje prvi poslijeratni načelnik u Vitezu, a kamen temeljac za famozni PC-96 udaren je 23. travnja 1996.

Iz mnoštva podataka vezanih za obilježavanje Dana općine i župe Vitez, a koji su ostali kao svjedočanstvo

.....
Crkva-bolnica radi, a nova se gradi. Predrag Stojanović, Dragan Schwartz, Slobodan Lang, Franjo Grebenar i Franjo Rajković

kroničara Zvonimira Čilića u Napretkovu Viteškom kalendaru stoji:

Centralni događaj u sklopu obilježavanja Dana općine i blagdana Svetog Juraja, zaštitnika viteške župe, bilo je postavljanje kamena temeljca za veliki poslovni centar PC-96., Vitez. Početak gradnje poslovnog kompleksa simbolično je obilježio Krešimir Zubak, predsjednik Federacije BiH.

Uz veliki broj građana Viteza, Lašvanske doline i cijele srednje Bosne, visokog izaslanstva općine Široki Brijeg, proslavi su bili nazočni, Božo Rajić, dr. Slobodan Lang, Drago Bilandžija, Jozo Leotar, general-bojnik Filip Filipović, župan Ivan Šarić, Jago Lasić, profesor Franjo Topić i drugi.

Okupljenim građanima pored načelnika općine Franjo Rajkovića obratili su se i predsjednik Krešimir Zubak, Božo Rajić, Slobodan Lang i dr.

Svečanost u Jardolu, gdje je postavljen kamen temeljac za PC-96., svojim nastupom uveličali su Jandrić-bend i folklorna i tamburaška skupina HKD NAPREDAK, podružnice Zenica.

Iz ove bilješke koja ostaje kao autentično povijesno svjedočanstvo za buduće generacije teško će se izvući pouka, teško će biti iskustvo na kojemu se uči jer tada se malo znalo i slabo valoriziralo djelovanje ljudi koji su pravilno shvatili karakter rata i nužnost smislenog djelovanja u miru. Bilo je to doba kada su pojedinci

kojima je revolucija bila jedino zanimanje završili svoju misiju, ali se nisu mogli pomiriti s činjenicom da dolazi novo doba kada se treba okrenuti životu, kada se treba boriti za opstojnost, a ne trošiti život na priče o opstojnosti.

Bilo je to doba kada je trebalo obnavljati porušeno, ali i graditi. Dr. Slobodan Lang je to doba nazvao BOLNICA OSTAJANJA 1995. objašnjavajući to u nekoliko jednostavnih, vrlo jasnih i istinitih rečenica: *Nakon završetka ratnih sukoba Hrvati srednje Bosne suočili su se s temeljnom odlukom: da li da nastave život u Lašvanskoj dolini i srednjoj Bosni uopće. To je uvelike ovisilo i o tome hoće li biti zaboravljeni u Hrvatskoj. Izgradnja Hrvatske bolnice postala je simbol povjerenja. Ljudi su dolazili i gledali gradnju, bili zabrinuti za svaku stanku i onda i sami gradili svoje kuće i radne prostore.*

U to doba načelnik općine Franjo Rajković oživotvoruje svoju viziju da treba razvijati gospodarstvo i uobličuje ideju o Poslovnom centru. Zapravo je on među prvima shvatio da se doista gradi Bolnica ostanka, da to pokreće investicijski ciklus i da treba hrabro i odmah prihvatiti izazove koje pred poduzetnike stavlja tek uspostavljeni mir.

Malo je ljudi danas koji znaju da je prestanak ratnih djelovanja, kraj rata, proglašen 20. travnja 1996., te-

meljni kamen Hrvatske bolnice “Dr. fra Mato Nikolić” položen je 8. rujna 1994., a kamen temeljac PC-96 23. travnja 1996., tri dana po službenom završetku rata. Sljedeće godine u Napretkovu kalendaru bit će zapisano da je PC-96 NAJVEĆE GRADILIŠTE U BOSNI PORED BOLNICE “DR. FRA MATO NIKOLIĆ”, a bit će to i godina u kojoj poduzeće Economic slavi 10. obljetnicu osnutka.

Sasvim je jasno da je Franjo Rajković obilježio tu epohu. Vrijeme koje je došlo poslije samo će potvrditi ono što je već tada bilo vidljivo.

Trebalo bi dati čitatelju

Borislav Arapović

Stockholm, 19. 10. 2013.

Dopustite mi da dam svoje mišljenje o tome što bi svakako, uza sve ostalo, predgovor knjizi o Bijelom putu trebao dati čitatelju.

Dobivam dojam da Bijeli put sve više postaje samo jedna epizoda rata u BiH, epizoda koja se pomalo zaboravlja, a neki nikad nisu ni čuli za nju, osobito ne mladi naraštaj, iako je prošlo tek dvadeset godina od te tako svijetle odiseje.

A što će tek biti za još dvadeset godina?

Dopustite mi da Vam predložim da uza sve ostale poveznice, političke, humanističke, ideološke, socijalne, kršćanske itd., nađete vremena da i faktografski, enciklopedijski iznesete motive, činjenice, podatke o tom putu, tako da čitatelj koji neće imati vremena čitati o tom što je “bilo pa prošlo”, barem iz Vašega predgovora dozna o čemu se tu, na Bijelom putu, zapravo radilo, primjerice

- da se sedamdesetak tisuća Hrvata našlo u muslimanskom obruču

- da hrvatska javnost osam mjeseci nije imala pristup vijestima, slikama, filmovima i sl. iz toga okruženog područja

- kako je došlo do zamisli o konvoju pomoći

- kakav je bio odziv po Hrvatskoj i Herceg-Bosni

- nešto o Vašoj logistici i pregovaranju s ovim i onim, što i kako itd.

Ja sam namjerno propustio strukturirano pisati o tome u svojoj uvodnoj riječi, ostavljajući to polje Vama, kao vođi konvoja. (Dodat ću negdje u početku

tko je bio vođa, a tko zapovjednik, pa Vas molim da mi razgraničite što je bila dužnost jednoga, a što drugoga, tako da to i čitatelj shvati i tijekom knjige pamti.)

Još jedno: što više imena i zemljopisnih naziva, to bolje, jer će na kraju knjige biti indeks, kao neki orijentir čitatelju, ali i nekom budućem istraživaču-analitičaru.

Htio bih u knjizi navesti i nekoliko podataka o sastavu vozila konvoja i ponesenoga tereta:

- Koliko je vozila krenulo na put, koliko cisterni, koliko sanitetskih, koliko drugih vozila?

- Iz kojih gradova i mjesta?

- Što su vozili - koji teret?

- Koja vozila su putem ispala iz konvoja i zašto?

- Koliko vozila je stiglo na cilj?

Imate li savjet kome se obratiti za barem neke od tih podataka? Hermanu Vukušiću, ili...?

Ispričavam se ako pišem Vašem peru o nečemu što se samo po sebi razumije i što biste Vi i tako stavili na papir, no pojačan povod za ovo pismo dalo mi je nekoliko nedavnih razgovora o Bijelom putu, koji me iznenadiše otkrićem kako brzo sjene zaborava odnose ono nekadašnje te kako ono svakodnevno potiskuje s pozornice ono što je bilo.

Još Ne

Branko Čulo i dr. Slobodan Lang

Negdje, jednom.

Negdje u Hrvatskoj ili Bosni i Hercegovini, pripremajući ovu knjigu, pitali smo Njega: “Jeli završen Bijeli put?”

Bijeli put je pothvat dobra u ratu:

1. pomoći Franjevačkoj bolnici “Dr. fra Mato Nikolić” u Novoj Bilou;

2. opstanku Hrvata u srednjoj Bosni;

3. zajedničkoj humanitarnoj suradnji Bošnjaka i Hrvata;

4. prekid sukoba među žrtvama (Hrvatima i Bošnjacima) u BiH;

5. izgradnje Hrvatske bolnice u Novoj Bilou;

6. otvaranja Medicinskog fakulteta u Mostaru;

7. sprečavanja genocida i etničkog čišćenja (podrškom, sprečavanjem, nastojanjem i informiranjem) u hrvats-

kim enklavama u BiH, Bihaću, Velikoj Kladuši;
8. pokušaj sprečavanja genocida u Srebrenici;
9. predlaganje konferencije o dobru nakon svakog rata kako bi se humanitarna iskustva iz rata stalno pretvarala u novo znanje te unapređivala pomoć ljudima u nevolji u cijelom svijetu.

Bijeli put se temeljio na:

- vjeri u Ranjenog Krista kao iscjelitelja u stvarnosti;
- njegovim porukama da Bog voli sve ljude kao svoju djecu, da smo svi međusobno braća i da je stvaranje Kraljevstva Božjeg moguće;
- volji i vjeri Abrahamovoj da je ostvarenje dobra u stvarnom životu pojedinačna i zajednička odgovornost svakog čovjeka i svih ljudi;
- volji Hrvata, Hrvatske, BiH i svijeta, Bošnjaka i dobrih ljudi različitih naroda u nastojanju da se pomogne ugroženim pacijentima i ranjenicima bolnice te opstanku ljudi u Lašvanskoj dolini;
- medicinskom znanju i radu liječnika, zdravstvenih radnika, dobrovoljaca i pacijenata od improvizirane ratne bolnice u crkvi i ratnog zdravstva HVO-a do urednika CMJ-a, Lanceta i Centra za zdravlje i ljudska prava na Harvardu;
- vjeri, hrabrosti i humanitarnom doprinosu franjevacca, katoličkih svećenika i časnih sestara iz Nove Bile, Sarajeva, Mostara, Međugorja, Tomislavgrada, Rame, Bugojna, Zenice, BiH, Hrvatske i svijeta, do biskupa Pavla Žanića, uzoritih kardinala Franje Kuharića i Vinka Puljića te blaženog svetog oca Ivana Pavla II.;
- vozačima kamiona koji su izložili i izgubili vlastiti život da bi prevezli pomoć opasnim i teškim ratnim putevima preko brda i makadama, više dana vozeći 92 kamiona s tonama pomoći bolnici i narodu u Novoj Biljoj;
- novinarima, domaćim i stranim, koji su pokazali hrabrost i spremnost na žrtvu kako bi prenijeli istinu o sudbini bolnice i zalaganju za opstanak ljudi u ratu;
- spremnosti dobrih ljudi, od djece do starih, da svjedoče istinu, crtežima, fotografijama, bilješkama, pjesmama te dnevnicima s Bijelog puta;
- politici, posebice predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana, da podrži pretvaranje pothvata u politiku Bijelog puta izgradnjom Hrvatske bolnice, otvaranjem Medicinskog fakulteta u Mostaru, imenovanjem savjetnika za dobro i definiranjem Bijelog

puta kao pothvata koji treba pamtiti u boljem vremenu kao poticaj da se nalazi snaga i okuplja dobre ljude u rješavanju novih problema i izazova;
- ljudima iz svijeta, humanitarnom radu, medicini, vjeri, politici, medijima i pravdi, svima koji su imali hrabrosti razmotriti istinu o obrani, agresiji i potrebi bitnog unapređenja humanitarnog i mirotnog rada u ratu.

Bijeli put je pokazao da je dobro jače od zla.

Humanitarni pristup i praksa u obrani i stvaranju Hrvatske

Prije početka rata u bivšoj Jugoslaviji bili smo svjesni da postojeći humanitarni pristup ni naš ni svjetski nisu dovoljni za rješavanje sukoba i stradanja u tadašnjoj Jugoslaviji.

Drugi svjetski rat jasno je pokazao da u suvremenim ratovima najviše stradavaju civili, prije, za vrijeme i po završetku ratova, zbog mržnje, genocida, razaranja gradova, osvete i etničkog progona. Kako praktično nisu postojali odgovornost, načela i organizacija za zaštitu civila, došlo je do golemog stradanja civila prije, za vrijeme i poslije rata.

Poslije rata formirani su Ujedinjeni narodi, pokrenuta ljudska prava, uključivši i ona o sprečavanju genocida, donesena je IV. konvencija Međunarodnog komiteta Crvenog križa o zaštiti civila, pokušalo se odrediti agresiju kao međunarodni zločin, prepoznale se opasnosti totalitarizma i holokausta i bar se naznačila važnost dobrih ljudi u ratu preko "pravednika među narodima".

U svjetskim razmjerima hladni rat i kolonijalni ratovi sve su do raspada Sovjetskog Saveza prekinuli razvoj pristupa i onemogućili praktično korištenje humanitarnog djelovanja u brojnim ratovima diljem svijeta. Unutar podijeljene Europe, samo je u Zapadnoj Europi uspješno započelo povezivanje država, počevši od Francuske i Zapadne Njemačke do formiranja Europske zajednice, danas Unije, radi trajnog prekida stoljetnog ratovanja među europskim državama. Istočnoj Europi to nije uspjelo. Nije postojala nikakva sposobnost sprečavanja agresije i humanitarne pomoći u ratu.

Potkraj osamdesetih godina 20. stoljeća postalo je jas-

.....
Predsjednik Franjo Tuđman sa zdravstvenim radnicima za prvog posjeta BiH i crkvi-bolnici u Novoj Biljoj, 14. lipnja 1994.

no da se Jugoslavija više ne može održati niti nastaviti bez nasilja, progona, mržnje, velikog stradanja ljudi i rata. Nasilje je započelo mržnjom i progonom unutar Srbije, ponajprije Albanaca, ali i uskraćivanjem autonomnih prava Vojvodini. Posljednji bitan mirotni pokušaj tada vladajućih komunista bio je kada su hrvatski i slovenski komunisti napustili 14. kongres u Beogradu početkom 1990. godine.

Postao sam svjestan da nakon brojnih, pa i vlastitih pokušaja djelovanja unutar sustava poziva na prekid mržnje, odlaska hrvatskih liječnika zbog štrajka albanskih rudara na Kosovo, pokušaja mirenja Hrvata i Srba u Hrvatskoj, predlaganja Ljudske deklaracije na kongresu komunista u Hrvatskoj, zalaganja za oslobađanje suđenih Hrvata, protesta protiv terorizma nad Židovima u Zagrebu i uglavnom neuspjelih nastojanja u Zapadnoj Europi i SAD-u, postojeći humanitarni pristup nije dovoljan. Ipak, već tada

smo jasno informirali mnoge ugledne ljude i institucije u svijetu o tome da je na Jugoistoku Europe počela agresija koja će dovesti do brojnih ratova i velikog stradanja ljudi i naroda. Vjerujem da su kasniji događaji mnoge od njih podsjetili na ta naša nastojanja da ih informiramo i upoznamo s istinom.

Iz tog vremena najviše su mi pomogle analize te savjeti g. Henryja Kissingera 29. kolovoza 1991. godine. On mi je rekao da Zapadna Europa balkanske narode ne smatra ravnopravnima, a da ionako nije spremna pomoći ljudima i narodima u nevolji. Zbog toga mi je savjetovao da kao najvrednije iskustvo razmotrim ustanak Židova u varšavskom getu.

Sve ovo bio mi je poticaj da postanem dragovoljac Zbora narodne garde u Osijeku, prihvatim odgovornost organiziranja neposredne humanitarne zaštite, ali i da počnem osmišljavati njezin budući razvoj. Također je trebalo sva vlastita iskustva zabilježiti i informirati

Dr. Lang obilazi ranjenike u crkvi-bolnici 20. prosinca 1993.

struku te domaću i međunarodnu javnost, što je bilo potrebno kako bi se s istinom upoznao što veći broj ljudi u odgovornoj zajednici, potaknula struka i sa svojim djelovanjem upoznao sve ljude.

Konkretni ljudi i događaji uvijek su izvor znanja, vjere i kulture. Tako je i s humanitarnim radom. Izvorna odgovornost ljudi je dio i nastavak stvaranja svijeta. Ljudsko stvaranje je množenje, nastanjivanjem svijeta i njegovo održavanje. Konkretnost života i iskustva pokazala je koliko je to teško svakom čovjeku i svim narodima od idealnih uvjeta do najtežih okolnosti. Kao početak odabrali smo Abrahama, jer je on spoznao odgovornost brige o ljudima u nevolji, pa i pod cijenu suprotstavljanja Bogu. Također je spoznao da se ne može djelovati sam, već treba okupiti kritičnu masu, deset ljudi, i organizirati ih. On je imao volju,

ali ne i dovoljno znanja da to ostvari.

Deset zapovijedi, su stalni putokaz narodima. One su vizija moguće stvarnosti. Nema kazne za neprovođenje već samo ispunjenje ostvarivanjem. To je putokaz za svako izvješće o stanju nacije koji omogućuje svakom narodu, redovito i povremeno, da odredi gdje je i što mu je činiti.

Isus je u konkretnom životu pokazao ljudima da se mogu okupiti, kako činiti dobro i shvatiti univerzalnu dobrotu. Isus je pokazao ljudima da se dobrota sama ne može braniti, spasiti ni znati. Ljudi su odgovorni da brane dobro kada je optuženo, pomognu progonecima i svima koji pate i da uvijek traže novo znanje uz pomoć kojeg bi to mogli ostvariti.

Prihvatili smo postojeće humanitarno znanje te ga proširili novijim znanjem i iskustvom.

Henri Dunant je razmatrajući stradanja napuštenih ranjenih vojnika poslije bitke kod Solferina 1859. zaključio da poslije svake bitke treba prepoznati stradanje i koristiti to znanje kako bi se unaprijedila pomoć u budućnosti. Osnovan je Međunarodni komitet Crvenog križa, ali se pokazalo da je vrlo teško postići stalno unapređivanje njegova rada novim znanjem i iskustvom. Čini se lakšim kažnjavati zlo, nego razvijati dobro.

Mahatma Gandhi je smatrao da zemlju treba osloboditi od nasilja i mržnje prema protivniku, uz istodobni vlastiti duhovni razvoj kako bismo poslije bili uspješni u svojoj slobodnoj državi.

Hannah Arendt kazala je da se ne treba orijentirati prema zlu, koje je uvijek banalno. Također je upozorila na suvremenu opasnost od totalitarne države i društva.

Kao rezultat Holokausta, europski su Židovi gotovo nestali kao narod, ostali su samo kao pojedinci. Kao znanstvenik i liječnik smatrao sam da je to iskustvo potrebno preventivno iskoristiti kako se takav odnos nikad ne bi ponovio ni prema kojem narodu. To sam nazvao postholokaustom.

Ranjeni Krist me u potpunosti učinio vjernikom. Shvatio sam da je Isus bio nužan da bi ljudi spoznali snagu spremnosti na vlastitu patnju za opće dobro.

Što je Albert Einstein za znanost, to je Mahatma Gandhi za politiku. Ovdje iznosimo neke njegove misli koje su nas vodile u obrani, stvaranju i politici u Hrvatskoj, i odnosu prema Europi i svijetu.

- Strah i odgovornost prema univerzalnoj istini i dobru, oslobađa od svakog drugog straha. Bog je univerzalna istina i dobro.
- Nenasilje je put hrabrosti i ne smije pokrivati kukavičluk.
- Istinu treba poštivati bez obzira na cijenu.
- Istinom pobijediti laži, ne treba mrziti nikoga i ne prihvaćati ničiju nepravdu.
- Svi sudionici nenasilnog pokreta ne moraju biti jednako odani istini.
- Snaga branitelja nije u moći oružja već u uvjerenju kakvu državu žele.
- Silom se može zemlju osloboditi strane vlasti, ali ako se nastavi, oduzima slobodu iznutra.
- Narod koji ostvari državu postaje nacija.
- Stvaranje, obrana i priznanje države traže spremnost na žrtve.

- Ljudski razum i srce trebaju svjetionik smisla.
- Politika bez vjere i vrijednosti nema smisla.
- Uspjeh traži dostojanstvo rada.
- Pravednu politiku vlade, treba je podržati, a suprotstaviti se ako djeluje protiv volje naroda i ne zastupa istinu.

Od početka - proglašenja, stvaranja i obrane Hrvatske, bitnu ulogu su imali snažni pokreti nenasilja i dobra:

Bedem ljubavi, bitka žena u kojoj su potpuno porazile JNA. Pobijedile su jer su zastupale ne samo hrvatske već i univerzalne vrijednosti.

Obrana Vukovara od agresije, razaranja, ubijanja i zlostavljanja snaga kraja Jugoslavije, početka Srbije i prvog djelovanja značajnog broja tamošnjih Srba u Hrvatskoj. Oružano slabiji, branitelji 204. brigade junački su branili Grad, hrvatski stanovnici podnijeli su sve oblike patnje i time zajedno obranili Hrvatsku, spriječili stradanje drugih te pomogli svijetu da prepozna istinu i razlikuje dobro i zlo.

Konvoj Libertas - okupljanje ljudi kulture, znanja, medija i vjere iz cijele Hrvatske, koji su krenuli brodom Slavija iz Rijeke. Duž Jadrana je pokazana neupitna potpora, a u Splitu veličanstvena manifestacija slobode naroda. Priključili su se hrvatski političari, a zajedno s brodom prema Dubrovniku krenuo je i veliki broj ribarskih brodica. Nastao je konvoj Libertas, i probio blokadu Dubrovnika koju su provodile mornarica i avijacija JNA, razaranjem topovima i napadima vojske Srba i Crnogoraca, uz razaranje, pljačku, progon i zlostavljanje. Sam Dubrovnik je cijelo vrijeme bio Grad Slobode i svjetionik politici svijeta.

Rudari Kosova su još 1989. štrajkali glađu tražeći nacionalnu ravnopravnost i ljudsko dostojanstvo. I njih, nenaoružane, JNA je napala oružjem, a Srbija mržnjom. Grupa liječnika iz Zagreba pokazala je solidarnost i prešla dug put da im pruži pomoć.

Izlazak sa 14. kongresa SKJ-u. Hrvatski i slovenski delegati su hrabrim napuštanjem kongresa i odlaskom iz Beograda pokazali kraj dotadašnje vlasti.

Skup protiv antisemitizma. U kolovozu 1991. teroristi su digli u zrak Židovsku općinu u Zagrebu i grobove na Mirogoju. U roku od nekoliko sati organiziran je marš uglednika od groblja do općine i veliki skup protiv antisemitizma na Trgu bana Jelačića.

Od mjesta do mjesta napadnute Hrvatske izražavala se čvrsta volja da se brani i dom i domovina. Drago-

Habsburgovci i Bijeli put u Novoj Biljoj, 1994.

voljci, branitelji su se okupljali, organizirali i stvarali hrvatsku vojsku. Noseći krunicu, pokazivali su snagu svoje vjere i vrijednosti.

Svi ti događaji praktično su podržali naš humanitarni pristup.

Kad je počela agresija na Bosnu i Hercegovinu, još uvijek smo bili oružano slabi, ali naše humanitarno viđenje i iskustvo već su postali velika snaga, od lokalnih zajednica do cijele Hrvatske, sposobna da svijetu pokaže istinu i pozove ga da podrži mir i dobro.

Bili smo spremni krenuti na Bijeli put. Bijeli put je spojio dvije riječi. Bijelo znači čisto, nezaprljano, dobro, istinito, mirotvorno, za razliku od crnog, koje je zlo, prljavo, skrivajuće, razarajuće. Put je namijenjen baš ljudima, za razliku od cesta, magistrala. Bijeli put

je poziv ljudima da se i u najtežem vremenu rata okupe i zajedno krenu putem istine, mira i dobra.

Znali smo istinu, imali smo vjeru, bili smo spremni na žrtvu, pozvali smo politiku da se pridruži, nastojali spriječiti najgore (genocid), zalagali se za mir, tražili od svijeta pravdu i prepoznavanje dobra.

Nakon Bijelog puta nastavili smo humanitarno djelovati, sada podržani hrvatskom politikom tadašnjeg predsjednika Tuđmana. Iz dana u dan informirali smo o istini, podržavali i pomagali nastojanja ljudi, potaknuli velike projekte, širili istinu i tražili pravdu. Provedene su i daljnje humanitarne akcije: sprečavanje genocida u Bihaću, spašavanje života napuštenih Srba nakon Oluje, povratak izbjeglica u Veliku Kladušu, mirna reintegracija...

Hrvatski prognanici su u ljeto 1994. u 30 dana s više od 100 tisuća ljudi blokirali sve prelaze UNPA zone u Hrvatskoj. Tražili su da ostvare pravo na Dom i da se vrate svojim kućama. To je do danas najveća akcija za ostvarivanje ljudskog prava na dom.

Pokazali smo solidarnost s nedužnima u Haagu, odbacili optužbe o zločinu hrvatske obrane i predsjednika Tuđmana i vizionarski pozvali ujedinjenu Njemačku da se okrene budućnosti poštujući male narode koji su zbog njezine politike stradali u prošlosti. Na primjeru Srebrenice pokazali smo koliko je potrebno unaprijediti humanitarni rad Ujedinjenih naroda i svijeta uopće. Neki nas i u vlastitoj zemlji nisu razumjeli pa su nas i napadali. Nije lako i treba vremena da se krene bijelim putem.

Nakon Puta

Ova knjiga sadrži viđenja sudionika o Bijelom putu, uključenih i povezanih - duhovna, medicinska, politička, akcije i spoznaje. To su svjedočenja, nade, strahovi, planovi, događaji i promišljanja za sljedećih 20 godina. Pišemo što smo živjeli, činili, što znamo i vjerujemo.

Pišemo o onom što smo tih dana duboko proživjeli i što je u nama živo i poslije 20 godina. Bijeli put osjećamo kao strast vlastitog života. Bijeli put je naš, njemu smo se u jednom trenutku predali i posvetili mu sebe, bili spremni dati i dali smo život da bismo očuvali živote tisuća ljudi kad im je bilo najteže.

Sada pišemo, prenosimo sjećanja novim generacijama, svjesni promjena, drugačijeg svijeta i novih izazova pred onima koji će ovo čitati i promišljati. Imamo na umu današnje pacijente u Hrvatskoj bolnici u Novoj Biljoj, studente Medicinskog fakulteta u Mostaru i bilo gdje u Hrvatskoj i svijetu, buduće i mlade fratre franjevce, novinare koji pišu o tegobama bilo gdje, političare koji se trebaju koristiti čovječnošću u rješavanju današnjih izazova i problema i nadasve ljude, i zajedno i pojedinačno, koji znaju da su oni sami temelj i okosnica svega dobrog što jedno vrijeme treba i može ostvariti.

Mi vas pozivamo da čitate o Bijelom putu, prođete našim bijelim putem, budete potaknuti, zbunjeni, pitate i nas i sebe te odlučite iskoristiti naše iskustvo da se okupite, prođete i ostvarite vlastiti bijeli put.

Svaki čovjek u svom životu može znati, postati, učiniti, pamtiti više od onog što će doista odabrati i ostvariti. Zbog toga nije teško kritički ocijeniti i podcijeniti svakog čovjeka i njegovo djelo, ako se samo traži što nije učinjeno ili se moglo bolje. To su salonska promišljanja koja ne žele učiti od djela iz prošlosti, već žele optuživati prošlost kako ne bi morali sami sudjelovati i stvarati sadašnjost i budućnost. Svi smo kratkotrajni, slabi i grešni. Samo takvi možemo i stvarati. Zato o svakom čovjeku i djelu najprije treba ponešto naučiti, što treba koristiti, a potom uvidjeti što je propušteno, biti osobno odgovoran za to i nastojati to nadoknaditi.

Na Bijelom putu tražili smo i povezali dobre ljude, ljude koje svakodnevno susrećemo oko nas smatrali smo najvećom snagom. Uključili smo vjeru i znanje do svjetskih vrhova, imali smo zajedničku viziju i volju, pokazali hrabrost i proživjeli strah, osjetili gnjev sve do mržnje i snagu Ranjenog Krista, pružanja ruke i opraštanja.

U životu svakog čovjeka javi se poziv na bijeli put. Od njega i njih ovisi hoće li zajedno krenuti tim putem i ostvariti zajedno što je ne samo moguće već i bitno u njihovu vremenu, mjestu i izazovima.

Pročitajte naš Bijeli put, da vas potakne na promišljanje. Koji još bijeli put poznajete, o kojem ste čitali, s kime ste o tome razgovarali?

Najvažnije je da promislite, odaberete, organizirate i ostvarite svoj bijeli put.

Na naše pitanje, je li Bijeli put završio, On je odgovorio: "Još nije".

Medicina

Znanje medicine, javnog zdravstva i ljudskih prava temelj je Bijelog puta. Bijeli put je omogućio rad Franjevačke, izgradnju Hrvatske bolnice u Novoj Biloj i otvaranje Medicinskog fakulteta u Mostaru, spriječio je etnički progon i genocid, predložio unapređenje humanitarnog rada u ratu - Izazov dobra (sprečavanje mržnje, zaštita bolnica i zarobljenika, pravo na dom i sprečavanje etničkog čišćenja i genocida) i održavanje međunarodne konferencije Crvenog križa po završetku svakog rata kako bi se razmotrilo novo iskustvo i znanje u humanitarnom radu.

Iako medicina oduvijek i uvijek sudjeluje u svim ratovima, tek je Henri Dunant prepoznao javnozdravstvenu odgovornost prema ranjenim vojnicima nakon bitke kod Solferina. Osnovan je Crveni križ.

Nažalost, javno zdravstvo nije pokrenulo svoju stručnu odgovornost za stradanje civilnog stanovništva u ratu. Za vrijeme Drugog svjetskog rata javno zdravstvo nije istupilo u zaštiti zarobljenika, zaštiti stanovnika gradova od bombardiranja, uključivši i bombar-

.....
Ranjenici u franjevačkoj crkvi-bolnici Sv. Duh u Novoj Biloj

Vizita u Franjevačkoj bolnici: ravnatelj fra Franjo Grebenar i medicinski ravnatelj dr. Tihomir Perić

Davor Kolenda, Drago Bilandžija, pukovnik Filip Filipović, „Ovdje ćemo izgraditi novu bolnicu“ pokazuje fra Franjo Grebenar, dr. Slobodan Lang, Marko Vidak i drugi

diranje atomskim bombama, zaštiti žena od silovanja, a niti protiv svih oblika holokausta.

Štoviše, njemački su se liječnici izravno angažirali u stvaranju i zastupanju rasnih teorija, radu u koncentracijskim logorima i provođenju eksperimenata na ljudima. Dvadeset četiri liječnika suđena su u Nürnbergu kao ratni zločinci.

Ipak, ni poslije toga nisu se odredile stručne uloge javnog zdravstva u ratu. Zasnvano je udruženje Međunarodnih liječnika protiv nuklearnog rata, ali ne šire. Klinička medicina i epidemiologija obavljale su svoju ulogu u vojsci, ali je propuštena socijalna odgovornost prema narodu.

Liječnici su imali važnu ulogu u stvaranju ideologije i vođenju srpske agresije u Hrvatskoj i BiH.

U sklopu Bijelog puta javno zdravstvo je prvi put potpuno preuzelo odgovornost prepoznavanja, sprečavanja, organiziranja i ostvarivanja zaštite zdravlja naroda i organiziranja zdravstva u ratu. Da bi to postigli, liječnici su izišli iz ustanova i pridružili se narodu. Kao što je rekao Andrija Štampar, postali smo više učitelji nego liječnici.

Bijeli put bio je praktična akcija kojom je medicina ostvarivala svoju odgovornost za narodno zdravlje u ratu. U današnjem svijetu ne postoji drugi takav primjer.

Da bi se ostvarila zaštita zdravlja i umanjila strada-

nja naroda, stvarana je socijalno-medicinska strategija koja je uključila druge struke, medije, narod pa i samu vojsku. Medicinsko znanje i akcija bili su temelj cjelokupne strategije obrane Hrvata u Bosni i Hercegovini. Sada medicina više nije služila samo u ostvarivanju vojne strategije.

Ovo je bio prvi rat u kojem je javno zdravstvo prihvatilo odgovornost zaštite civilnog stanovništava u ratu, kao pojedinaca i populacije, od rađanja, bolesti i ranjavanja do epidemija i sprečavanja genocida. To se moglo postići samo ako se uspostavi partnerstvo sa snažnim socijalnim partnerima, cjelokupnim narodom i zajednički organizira potrebna zdravstvena služba. Medicina u Novoj Biloj bila je od početka korisna, hrvatska i svjetska.

Nakon pothvata Bijelog puta u Franjevačkoj bolnici radio je 331 zdravstveni radnik, od kojih 313 liječnika i 104 žene iz 29 gradova diljem Hrvatske.

Medicinski rad predodčen je u 50 radova, od volontera u ratnim bolnicama do najviših autoriteta svjetske medicine. Većina radova napisana je u vremenu kad se ostvarivala medicina Bijelog puta.

Grupa mladih liječnika iz Zagreba osnovala je u lipnju 1992. mrežu ratnih bolnica HVO-a. Vodili su ih Ivan Bagarić i Ivan Šarac, koje je na početku liječničkog rada zatekla odgovornost organiziranja zdravstvene zaštite u ratu za stanovništvo koje je međusob-

no nepovezano, bez organizirane zdravstvene službe i potrebnih zdravstvenih ustanova, zdravstvenih radnika, lijekova, opreme i opskrbe.

Jedna od ratnih bolnica bila je u crkvi Sv. Duha u Novoj Biloj. Ona je postala središnjica ukupnog medicinskog rada Bijelog puta, a šest mjeseci poslije fra Franjo Grebenar, župnik Sv. Duha u Novoj Biloj, predao je svoju crkvu medicini i postao ravnatelj Franjevačke bolnice. Sam je zabilježio njezino otvaranje 19. listopada 1992. precizno opisujući stvarno stanje te duhovno određujući odnos crkve i bolnice u kritičnom trenutku. Od početka je znao da je bolnica potrebna da pomogne najslabijem pojedincu i cijelom hrvatskom narodu.

U jesen 1992. postala je Franjevačka bolnica, temeljena na zajedničkom radu franjevac i zdravstvenih radnika, s fratrom kao ravnateljem i liječnikom koji vodi medicinski rad. U osnivanju su sudjelovali predstavnici obrane, politike i gospodarstva. Odmah je osigurana potpora i suradnja cijelog naroda. Cijelo je područje bilo odsječeno, a opstanak ugrožen. Zbog toga je bilo potrebno stalno pratiti i pacijente u bolnici i ukupno hrvatsko stanovništvo srednje Bosne.

Početak rada Franjevačke bolnice bio je težak i improviziran, no ona se gradila i pružala nadu tisućama ljudi.

Godinu dana poslije rad u bolnici i dalje je bio vrlo

težak. Cijelo područje bilo je opkoljeno, sve više prognanika pristizalo je u enklavu iz susjednih područja, a uslijedila su i velika stradanja u tragičnom sukobu Hrvata i Bošnjaka, sukobu žrtava srpske agresije. Na temelju tadašnjeg izvješća o stanju u cijeloj Lašvanskoj dolini i samoj bolnici postalo je jasno da se i narodu i bolnici mora pružiti pomoć izvana. Jedini mogući oblik bio je humanitarni, nenasilni prodor u enklavu kroz okruženje do bolnice. I tu akciju potaknuli su liječnici i fratri, a provedena je uz sudjelovanje cijelog hrvatskog naroda (u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i iseljenika) i podršku svih.

Odmah po uspješnom dolasku konvoja vidjelo se koliko je potrebno u svakom pogledu ojačati rad bolnice. Sve oblike medicinskih opasnosti pokazala je i pojava epidemije tifusa. Predsjednik Tuđman je snažno podržao konvoj, imenovao Slobodana Langa za svog savjetnika za dobro i prilikom posjeta Franjevačkoj bolnici u lipnju 1994. predložio izgradnju nove bolnice. Tadašnji ravnatelj, fra Franjo Grebenar, svojim je iznimnim nastupom na Kapitulju franjevac u Visokom pozvao na nastavak praktičnog i suvremenog rada crkve.

Ubrzo je ocijenjeno stanje zdravstva u srednjoj Bosni, registrirana je bolnica, pristupilo se planiranju izgradnje bolnice i predstavila budućnost Hrvata. Kardinal Franjo Kuharić je kamen iz zagrebačke ka-

Počeci medicinskog fakulteta u Mostaru - Dr. Ante Ivanković ... Branko Čulo, Tomislav Šakota, dr. Radoslav Jurilj, dr. Ivan Bagarić, Čiro Grubišić, Prof. Jakov Pehar, dr. Slobodan Lang i dr. Vladimir Šimunović ..

tedrale uputio kao temeljac za novu, Hrvatsku bolnicu. Tom je prigodom održao propovijed i pozvao da nastavimo zajednički rad za dobro. Kamen temeljac pratili su sinjski alkari, što je bio njihov prvi povratak u Ramu, gdje su nakon stoljeća otkrili ljude istih prezimena, zajedničkih korijena. Lašvanskoj dolini to je bio ne samo temeljac buduće bolnice već i cjelokupne poslijeratne obnove.

U tom vremenu dok je radila Franjevačka i gradila se Hrvatska bolnica prekinut je sukob Hrvata i Bošnjaka i potpisan Washingtonski sporazum, a stotine hrvatskih liječnika i medicinskih sestara dolazili su raditi u bolnicu. Oni su došli iz 29 hrvatskih gradova, i bilo je više od 100 žena. Iskustvo rada u tadašnjoj bolnici predočio je dr. Predrag Stojanović.

Potkraj 90-ih postavilo se u Hrvatskoj pitanje o mogućem odgađanju dovršetka bolnice. Mi smo vrlo od-

lučno djelovali. Kao savjetnik za dobro predsjednika Tuđmana i kao član Hrvatskog sabora, i ja, i svi mi dobili smo podršku predsjednika i za dovršenje bolnice i za osnivanje Medicinskog fakulteta u Mostaru. Predsjednik je zauzeo državnički stav da narod mora izgraditi svoje zdravstvo - cijeli bijeli put. Bez toga nema ni razvoja ni opstanka.

Ovdje je i kratko pismo male Marije koja je izgubila obje noge za prvih dana rada bolnice i koja se javlja "svom doktoru" iz SAD-a i pismo završava riječima: "Dr. Periću ja vam želim sve najljepše u radu i u životu! Vamo u Ameriku kad sam došla doktori su se začudili kako ste dobar posao uradili iako nismo imali dovoljno lijekova za sve! Ja vam se zahvaljujem puno za sve što ste mi pomogli nikad neću zaboraviti!"

Rat je zahtijevao i univerzalni razvoj medicine. Odmah smo se obratili Europskim zdravim gradovima

(SZO) i liječnicima protiv nuklearnog rata (Nobelova nagrada za mir 1985.). Istodobno s početkom rada bolnice sudjelovali smo na Harvardu u osnivanju Centra za zdravlje i ljudska prava, gdje smo na prvoj konferenciji bili nositelji rasprave o praktičnom iskustvu. U Mostaru smo organizirali prvi tečaj Bolnice mira. Od predstavnika UNPROFOR-a tražili smo da unaprijede svoj pristup i djelotvornost. Odgovornost za Novu Bilu prenijeli smo na cijelu hrvatsku medicinu i zdravstvo. Vodeći svjetski centri medicinskog znanja, javnog zdravstva i ljudskih prava prepoznali su rat u Bosni kao rat protiv javnog zdravstva i tražili da se cijeli svijet koristi našim iskustvima o ratnim stradanjima i za opće unapređenje humanitarnog i zdravstvenog rada u ratu.

Bolnica u Novoj Biljoj potaknula je organizaciju zdravstvene službe i kod franjevac, fra. Janka i se-

stre Pavke u najtežim trenucima Hrvata u Bugojnu, i kod biskupa Komarice u Banjoj Luci. Potkraj 1994. liječnici su pozvali Bijeli put da hitno zaštite bolnice i stanovnike Bihaća.

U medicinsko zalaganje uključili smo i osnivanje Medicinskog fakulteta u Mostaru.

Hrvatski medicinski časopis (CMJ) ušao je među vodeće u svijetu, a njegova urednica Ana Marušić postala je predsjednica svih medicinskih urednika u svijetu. U tom časopisu objavili smo niz izazova dobra i prijedloga o unapređenju svih oblika medicinske i humanitarne zaštite u ratu. Mi smo u praksi, od pojedinačne brige za malog pacijenta do Centra u Harvardu, prepoznali da je postojeće medicinsko znanje u ratu zastarjelo. Tražili smo da se po završetku svakog rata ne provodi samo suđenje, već održavaju i konferencije o dobru, da se ne predaje idućoj generaciji samo obrađeno zlo već da se koristi i širi iskustvo dobra. Nažalost, svijet koji je mislio da je povijest završena, da je liberalni kapitalizam konačni poredak, a Balkan zarobljen u davne mržnje, nije bio spreman učiti i jačati dobro.

Rad i izgradnja Franjevačke i Hrvatske bolnice u Novoj Biljoj i univerzalnost medicinskog pristupa bili su praktični oblik hrvatskog, duhovnog i ljudskog rasta velikog broja mladih ljudi koji su nastavili stvarati Hrvatsku. Jedan od njih bio je i dr. Ivan Šarac.

Među dodacima je i ratna bibliografija Slobodana Langa i suradnika te prijedlozi konkretnog unapređenja humanitarne zaštite u ratu.

Medicinsko znanje omogućilo je djelotvorno povezivanje s franjevcima, politikom i cijelim hrvatskim narodom u najtežem vremenu rata u Bosni i Hercegovini.

Bijeli put je potaknuo i podržao rad medicine, od improvizirane bolnice do osnivanja Medicinskog fakulteta u Mostaru, opstanak Hrvata u srednjoj Bosni i pokazao kako univerzalno unaprijediti medicinski rad u ratu.

Franjevačka i Hrvatska bolnica u Novoj Biloj

Otvaranje bolnice - <i>Franjo Grebenar</i>	49
Početak rada Franjevačke bolnice - <i>Branimir Kuliš</i>	52
Potpisnici osnivanja Franjevačke bolnice u Novoj Biloj.....	52
Zdravstveni i socijalni uvjeti života stanovnika Srednje Bosne	53
Početak je bio užasno težak - <i>Ljubica Rakočević</i>	55
Sve je improvizirano - <i>Vlado Tabak</i>	56
Izgradnja bolnice - <i>Dragan Ančić</i>	56
Dok si ovdje, nećeš umrijeti - <i>Ankica Glavaš</i>	58
Djeca su prerano sazreala - <i>Josipa Martić</i>	59
Nova Bila - Godinu dana poslije - <i>Tibomir Perić</i>	61
Izvješće o stanju u enklavi Nova Bila - <i>Ante Damjanović</i>	63
Apel Bolnice Nova Bila - <i>Stephanie Simmonds</i>	65
Sanitetska služba ZP Vitez - <i>Drago Džambas</i>	66
Obraćanje liječnicima o Srednjoj Bosni - <i>Slobodan Lang</i>	66
Izvješće o prilikama u Franjevačkoj bolnici - <i>Vjekoslav Barać</i>	69
Epidemija tifusa	69
Fratrri uvijek žele dobro svome narodu, a Bog učini bolje - <i>fra Franjo Grebenar</i>	70
Provincijskom Kapitolu 1994. godine - <i>fra Franjo Grebenar</i>	72
Zdravstvo u srednjoj Bosni danas - <i>Ivan Šarac</i>	75

Vizija Lašvanske doline - <i>Slobodan Lang</i>	77
Registracija bolnice u Novoj Biloj	77
Za izgradnju Hrvatske bolnice u Novoj Biloj (nastavak) - <i>Andro Vlabušić</i>	77
Prošireni sastanak Predsjedničkog odbora za izgradnju bolnice - <i>Andro Vlabušić</i>	78
Kamen Zagrebačke katedrale - temeljac Hrvatske bolnice u Novoj Biloj	79
Polaganje kamena temeljca za Hrvatsku bolnicu.....	79
Javno zdravstvo, epidemiologija i rat - <i>Julius Weinberg, Stephanie Simmonds</i>	81
Počela gradnja bolnice - <i>Franjo Kubarić</i>	81
Kako sam doživio Hrvatsku bolnicu - <i>Predrag Stojanović</i>	82
Ovdje se vodila borba dobra i zla - <i>Ankica Kolar Jurčević</i>	85
Dovršavanje bolnice u Novoj Biloj - <i>Slobodan Lang</i>	87
O dovršetku Hrvatske bolnice u Novoj Biloj - <i>Slobodan Lang</i>	89
Amandman za dovršenje Hrvatske bolnice u Novoj Biloj - <i>Slobodan Lang</i>	91
Županijski dom za bolnicu u Novoj Biloj - <i>Slobodan Lang</i>	91
Izvještaj o izgradnji bolnice - <i>Slobodan Lang</i>	92
Pismo iz Amerike - <i>Marija Topalović</i>	92
Osoblje Franjevačke bolnice “Dr. fra Mato Nikolić” u Novoj Biloj.....	93
Zdravstveni radnici iz Hrvatske koji su radili u bolnici od 1994. do 2000.	96
Izjave liječnika - <i>Zvonimir Čilić</i>	101

Etički principi u djelovanju Saniteta Hrvatskog vijeća obrane

Pismo zapovjedniku Saniteta Armije BiH - <i>Dr. Ivan Bagarić</i>	103
Pismo predsjedniku Vlade BiH - <i>Dr. Ivan Bagarić</i>	104
Saopćenje o suradnji - <i>Dr. Ivan Bagarić</i>	105
Suradnja bolnica - <i>Dr. Ivan Bagarić</i>	106
<i>Dr. Nusret Đeko</i>	106
Ponuda pomoći u lijekovima i sanitetskom materijalu - <i>Dr. Ivan Bagarić</i>	107
Zahtjev za pomoć - <i>Arif Pašalić</i>	108
Isporuka pomoći - <i>Dr. Tugomir Gverić</i>	109
Zločin nad zdravstvenim radnicima - <i>Dr. Ivan Šarac, Dr. Ivan Bagarić</i>	110
Odobrenje prolaza Sally Backer - <i>General Slobodan Praljak</i>	111
Prijevoz s lijeve obale - <i>Dr. Ivan Bagarić</i>	112
Bebi Brigadiru, Velikom Medvjedu Herceg Bosne - <i>Sally Backer</i>	113
Bolnice se daruju kako bi darovale život - <i>General, Dr. Ivan Bagarić</i>	115
Stvaranje i etika ratnog zdravstva HVO-a - <i>Dr. Ivan Bagarić</i>	116
Ponuda liječenja Muslimana - <i>Dr. Ivan Bagarić</i>	119
Izvješće o zdravstvu za UNPROFOR, UNHCR i ICRC - <i>Dr. Ivan Bagarić</i>	120

Univerzalna medicina u ratu

Europskim Zdravim gradovima - <i>Slobodan Lang</i>	123
Apel IPPNW-a - Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji - <i>Ulrich Gottstein</i>	124
Lawnov recept Langu - <i>Bernard Lawn</i>	124
Centar za zdravlje i ljudska prava “Francois Xavier Bagnoud” - <i>Slobodan Lang</i>	124
Prvi tečaj Bolnice mira.....	125
Pismo Španjolskom Bataljuna - <i>Ivan Šarac, Ante Kvesić, Ivan Bagarić, Slobodan Lang</i>	125
Ratne bolnice - <i>Drago Džambas</i>	128
Kako se rodila ideja o Bijelom putu? - <i>Ivan Bagarić</i>	130
Bosna: Rat protiv javnog zdravstva - <i>Ĵ. Mann, E. Drucker, D. Tarantola i M. P. McCabe</i>	132
Pregovori o prolazu konvoja za bihačku bolnicu KIS	134
Pismo doktorice - <i>Dubravka Smajić</i>	136
Hrvatska i Bosna: Utjecaji rata - I posljedice - <i>Richard Horton</i>	136

Dodaci

Što nam je dr. Ivan Šarac? - <i>Slobodan Lang</i>	139
Zagovorniku slobode - <i>Dr. Ivan Bagarić</i>	144
Nemirni liječnici počivaj u miru! - <i>Dr. Ivan Bagarić</i>	144
Dodatak I. Izazov dobra - <i>Slobodan Lang</i>	145
Dodatak II. Ratna bibliografija Slobodana Langa	151

Franjevačka i Hrvatska bolnica u Novoj Biljoj

Otvaranje bolnice Franjo Grebenar

19. 10. 1992.

Uobičajeno sam 19. listopada 1992. godine, kao i svaki dan, držao vjeronauk u dvorani, koja je sada soba za intenzivnu skrb, kada su došli naši vojnici i dovezli četiri ranjenika tražeći bolnicu u Novoj Biljoj. Morao sam ih poslati u ambulantu u Vitez jer u Travnik i Zenicu nisu htjeli ili nisu smjeli. Navečer su ponovno došli, ali su bili prisutni i neki liječnici u privatnom posjetu i razgovarali smo o potrebi za brzim otvaranjem bolnice. Nemajući izlaza, svi smo ustali i počeli iznositi klupe iz vjeronaučne dvorane, unositi krevete, stalke za infuziju i ostalo najnužnije za zbrinjavanje ranjenika. Ujutro su došli novi ranjenici i sve klupe koje smo smjestili u jednu prostoriju morali smo opet premjestiti u drugu sobu, jer smo tu otvorili prijemnu ambulantu i previjalište. Tridesetak žena je došlo odmah ujutro, donijele su doručak, kao i pribor za čišćenje i taj dan su sve prostorije sjale. Liječnici su napravili raspored dežurstva medicinskog osoblja i bolnica je počela, nenadano i neplanirano, raditi. Nismo болоvali od formalizma pa smo tek 13. prosinca 1992. godine na osnivačkoj sjednici dali ime

.....
Hrvatska bolnica je dar Republike Hrvatske. Dr. Predrag Stojanović, ugledni hrvatski liječnik i branitelj (M. Lošinj), glavna sestra Ankica Tomas i Slobodan Lang

bolnici, izabrali odbor i ravnatelje, a ideju za ime bolnice predložio je prof. dr. Slobodan Lang, koji je bio na toj sjednici. Tek smo poslije shvatili da ono dobro što smo željeli svom narodu, Bog je okrenuo u bolje i tako sada ovaj pastoralni centar služi bolje kao bolnica.

U doba nepismenosti podizali smo škole, pisali knjige, u doba gladi karitativno smo djelovali, a sada u vrijeme rata liječimo. Jedino je dobro što su se ovdje na jednom mjestu okupili i liječnici duše (fratri) i liječnici tijela (medicinari). Samo je to dobro, jer nam ništa drugo nije išlo na ruku. Prostor nije bio namijenjen za bolnicu, manjak lijekova, a najteži je bio nedostatak medicinskog kadra. Svaki novi dan, novi pacijent i nova rana donosili su nove probleme, nedoumice, sumnje, ali i nova rješenja. Sve smo improvizirali i ručno izrađivali: i ekstenzije, i fiksatore, i stalke, i krevete, i sve ostalo što nam je bilo potrebno. Napominjem ovo jer nam je postalo normalno da nemamo ni vode, ni struje, ni nafte, ni ugljena, ni drva... Lakše je nabrojiti što smo imali, a to je znanje, volja i vjera da ćemo ustrajati i uspjeti.

Bolnica je bila iznimno važna i za opstanak ovoga pučanstva, jer su sve nade bile usmjerene na nas, kao da se samo nama vjerovalo i jedino ih ova kuća nije iznevjerila. Za sve neistine, poraze, bjegove i smrt ljudi su optuživali druge, pa i vlast. Nama su se obraćali i za lijek i za hranu i za savjet i za krsni list i kako pismo poslati i kako naći nestalog. Svaki dan, po cijeli dan kuća je puna kao željeznički kolodvor u Vinkovcima. Bilo je takvih prilika bezbroj, a najteže je bilo kada se velika muslimanska ofenziva okomila na Hrvate i kada se za dan-dva moralo iseliti više od pedeset sela

.....
Bolnicu smo opremali kako smo znali i umjeli. Svi su slali i donosili. Uređaj za anesteziju iz konvoja. Anestetičarka Kata

.....
Operacija u podrumu župne kuće u Novoj Biljoj. Prim dr. Branislav Kuliš, sestra Kata Solomun, anestetičar Jozo Brajinović, dr. Vlado Tabak, sestra Ljubica Rakočević i dr. Tihomir Perić

oko Travnika, Zenice i Vareša. Svi su bježali u Novu Bilu ili kroz nju. Stvorila se nezapamćena panika koju nitko, pa ni pucnji u vođe bijega nije mogao suzbiti. Jedan je čovjek zapalio kuću i krenuo za izgubljenom "masom", ali kada je vidio da ostali iz Nove Bile ne bježe, vratio se na još vruće zgarište svoje kuće. Bolnica je bila prenapučena, kao i dvije kuće u susjedstvu gdje su bili pomoćni stacionari, a morali smo neke ranjenike smjestiti u Vitez i Busovaču. Kada su Novobiljani vidjeli da sanitetska vozila voze bolesnike iz bolnice, već spremni s obiteljima i stvarima krenuli su i oni u bijeg. Neki su od medicinskog osoblja također bili spremni za bijeg, ali su na kraju ostali i već poslijepodne su i

crte obrane bile stabilne, a bolnica je ostala na svome mjestu. Samo mi možemo shvatiti što bi bilo da je bolnica krenula.

A kada dođe mir nama koji smo zaboravili i kako izgleda, trebat će vremena da se ponovno naučimo živjeti u njemu, onda ćemo, tako planiramo, uz Božju pomoć, napraviti pravu, novu franjevačku bolnicu za 100.000 stanovnika, koja će biti prepoznatljiva po nama, po brizi za bolesne i po hrvatskoj dobroti.

Sve ipak funkcionira

Kada posjetitelj dođe u Franjevačku bolnicu, prvi ili sto

prvi put, i prođe kroz sve prostorije ove bolnice, primijetiti će na svakom koraku neki nedostatak. U razgovoru s osobljem doznat ćete sve što nedostaje za koliko-toliko normalno funkcioniranje bolnice. Čak se ne može u kratkom vremenu ni nabrojiti što sve treba. Jedni će vam reći da je prijeko potreban hemodijalizator, drugi da nema analgetika i drugih lijekova, treći da je veliki popis potreba za uspješnu operaciju, a ja, kao ravnatelj, uza sve te potrebe, moram naglasiti da bolnica od početka rata nema vode, struje, nafte, sanitetskih vozila, veliki dio kadra, a da ne govorim o zamjeni za postojeći kadar. Zato je veliko čudo kako sve ipak funkcionira i koliko je ljudi spašeno od smrti. Sve se može formuli-

rati u kratkoj rečenici: U ovoj bolnici nema ništa, a sve to nadoknađuje čvrsta volja, humanost i nesalomljivi prkos osoblja bolnice da se, na sve moguće načine, preko bolnice pomogne ovom puku. Ne čudim se čestim iskricama srdžbe i počecima svađe među osobljem, jer većina su podstanari, nemaju što obući i pojesti, obitelji su im na granici gladi, a neki svoje nisu vidjeli cijeli rat, rade besplatno po 20 sati svaki dan, nemaju cigareta ni ostalog, ali se čudim da se istog trena sve zaboravlja čim netko primijeti da stiže ranjenik. Svi u trenu ustaju i trče spasiti novopridošlog. Žao mi je što ih ne mogu pošteno nagraditi, ali ako im neće njihov narod izraziti zahvalnost, hoće Bog u kojeg vjeruju.

Osoblje i sestre Franjevačke bolnice u Novoj Bilj do dolaska Bijelog puta

Početak rada Franjevačke bolnice

Dr. Branimir Kuliš

15.12.1992.

HVO – Bolnica Nova Bila sada funkcionira kao ratna bolnica. Iz nje poslije rata trebala bi izrasti – Franjevačka bolnica.

Djelatno osoblje su Hrvati, katolici, a opskrbljivali bi cijelo pučanstvo bez obzira na vjeru i naciju. Smatram da bi se na taj način najbolje odužili i zahvalili Hrvatima iz dijaspore koji su nam nesebično pomagali na ovom medicinskom programu.

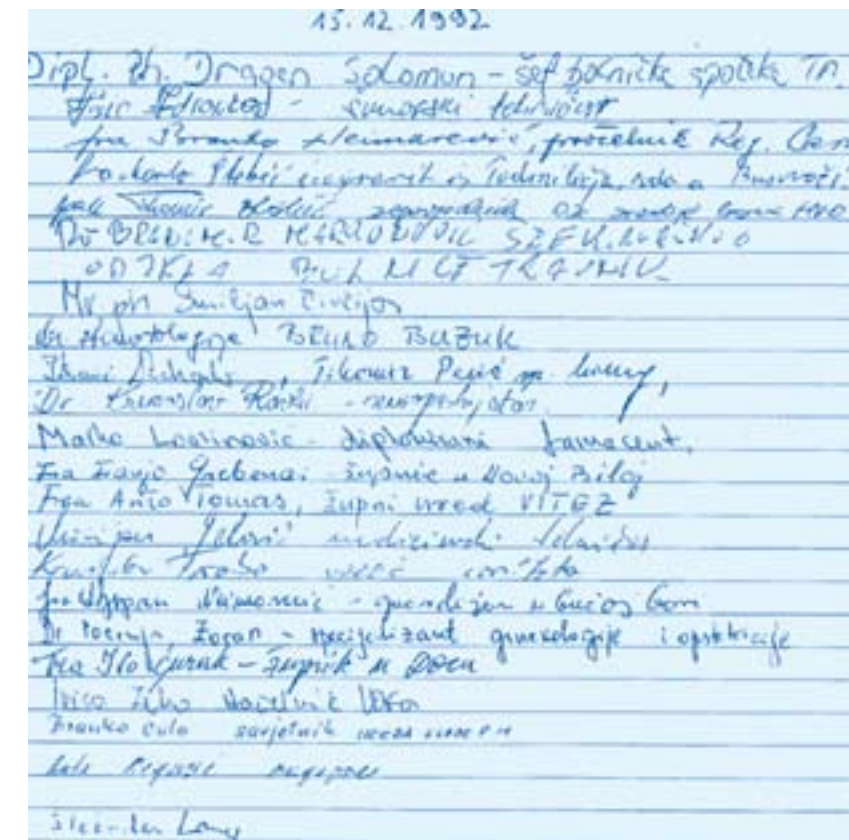
Danas imamo skromno slavlje prigodom napravljene prve abdominalne operacije u općoj anesteziji u ovoj bolnici. Neka nas prati sreća.

Ovdje želim zahvaliti našim franjevcima koji su 700 godina pomagali sve Hrvate i sve ljude na ovim prostorima. Prva franjevačka bolnica u Herceg-Bosni je još jedan

doprinos ljubavi za mir i dobro bosanskih ujaka te njima u zahvalu.

Potpisnici osnivanja Franjevačke bolnice u Novoj Bilj

Mate Begović, Tihomir Blaškić (pukovnik, zapovjednik obrane srednje Bosne), dr. Bruno Buzuk, Smiljan Čivčija (mr. ph.), fra Ivo Ćurak, Branko Ćulo, Zdravko Fišić (šumarski tehničar), fra Franjo Grebenar (župnik u Novoj Bilj), Višnjan Jelović (med. teh.), dr. Slobodan Lang, Marko Lovrinović (dipl. ph.), dr. Branko Marasović, fra Branko Neimarević (Karitas), fra Stjepan Neimarević, dr. Tihomir Perić, dr. Zoran Pocrnja, dr. Krunoslav Ravlič, Drago Solomun (dipl. ph.), fra Karlo Štekić (prognanik iz Podmilačja), fra Anto Tomas, Krunoslav Trobo

Dokument o osnivanju Franjevačke bolnice

(vozač saniteta), dr. Marko Zdanić, Ivica Zeko (načelnik Viteza).

Zdravstveni i socijalni uvjeti života stanovnika srednje Bosne u prosincu 1992. godine

Izveštaj: dr. Slobodan Lang i Branko Ćulo

20.12.1992.

Način rada

Cilj posjeta:

Utvrđiti zdravstveno i socijalno stanje stanovnika srednje Bosne.

Vrijeme posjeta: 4. – 18.12.1992.

Mjesta posjeta:

Grude, Široki Brijeg, Međugorje, Mostar, Jablanica, Prozor, rama, Bugojno, Gornji Vakuf, Travnik, Guča Gora, Turbe, Škulje, Nova Bila, Novi Travnik, Rankovići, Busovača, Zenica.

Susreti:

Predsjednik Vlade HZHB-a Jozo Marić (ministar HZHB-a), Gradska vlada Mostara, veći broj vojnika srednje Bosne, od zapovjednika do prvih linija, predstavnici civilne i političke vlasti diljem srednje Bosne, predstavnici Katoličke crkve (posebno franjevci), od nadbiskupa Splita do župnika u Zenici, predstavnici zdravstvenih, socijalnih, kulturnih i informativnih institucija.

Posjeti i metoda rada:

1. Fizički prošli kroz cijeli kraj;

2. Posjetili i razgovarali u najvažnijim socijalnim, zdravstvenim i izbjegličkim ustanovama;
3. Razgovor s odgovornim i ključnim osobama;
4. Neposredni kontakt sa stanovništvom, izbjeglicama i ugroženima;
5. Direktno obraćanje stanovništvu putem medija;
6. Djelovanje na organizaciju rada na licu mjesta;
7. Priprema izvještaja za dr. Granića.

Ocjena stanja*

1. Vojna sigurnost - Vodeći vojni ljudi ocjenjuju SAD pozitivno (Praljak, Zelenika, Petković...).
2. Civilna sigurnost - Skloništa praktično nema, objekti uglavnom nezaštićeni (prozori, vrata), rezerve CZ-a minimalne, (pokradeno 2000 vreća i 7000 deka), Crveni križ nedovoljno iskorišten, rezerve hrane ima za sada (cca 15 dana).
3. Oblici napada - Stalni napadi na Turbe i okolna hrvatska sela, povremeni napadi na Travnik i druga mjesta (naznaka moći i poticaj iseljavanju), TEMELJNI CILJ NIJE RAZORITI VEĆ NASELITI SRBIMA.
4. Stanovništvo - Gotovo potpuno povlačenje Srba iz naselja; korištenje ucjena za pritisak Srba na Srbe; iseljavanje Hrvata, posebno bolje stojećih i školovanih; odbijanje hrvatskih prognanika da se zadrže; naseljavanje Muslimana.
5. Organizacija vlasti - Različita organizacija od naselja do naselja; zajedničko obilježje - razdvojenost Muslimana i Hrvata; u Bugojnu strogi paralelizam, u Prozoru civilni raspad, u Vitezu isključeni Muslimani, u Travniku tko što dohvati.
  - u Travniku pet vrsta policije
  - nemoć HVO-a u slučaju ubojstava
  - rasprostranjen kriminal među SVIM dijelovima vlasti
  - povlačenje i neiskorištenost školovanih ljudi (franjevci, liječnici, umjetnici, nastavnici, privrednici)
  - nedovoljna veza s Hercegovinom i Hrvatskom (sumnja u budućnost, odnos prema dezerterima, domovnice)

.....
 Kako ćemo pomoći Hrvatima u Bosni?
 Redoviti dogovor u Kaktusu u Hercegovini:
 dr. Ivan Šarac, Milan Lovrić, Luka Jurišić,
 Slobodan Lang, Vita Jurišić

6. Socijalna briga - Razdrobljenost i razdvojenost organizacija; nedovoljna pažnja ugroženim grupama (stari, žene, djeca, Židovi); najaktivniji Caritas i Merhamet; bez franjevac došlo bi do socijalnog kolapsa; odsutnost svakoga dugoročnijeg planiranja
7. Stanje prognanika - Proganjani i mučeni; vide se isključivo Muslimani; nema programa povratka u Travnik i iz Travnika.
8. Civilni potencijal - Neiskorišten, a ključan za ostatak.
9. Međunarodna suradnja - Potreban poseban ured
10. Zdravstveno stanje - Nije bilo tifusa; stalna mogućnost zaraze u vojsci i puku; alkoholizam i nekontrolirani mentalni poremećaji u vojsci; zapostavljenost hrvatskih zdravstvenih radnika.
11. Ključna ocjena - CIVILNA VLAST NEDOVOLJNO I NEADEKVATNO ORGANIZIRANA I DJELATNA DA BI SE OSTVARILA NUŽNA ZAŠTITA, ZADRŽAVANJE I OSTANAK HRVATSKOG STANOVNIŠTVA.

Ključni odnosi i mogućnosti krize

1. Odnosi među Hrvatima - Izvan i unutar HB, Bosne i Hercegovine, Bosne i Hrvatske
2. Odnos Hrvata i Muslimana
3. Odnos Hrvata i Srba
4. Odnos Hrvata i međunarodne intervencije, od humanitarne do vojne
5. Moguće krize - Glad i bolest; daljnja demografska promjena u korist Muslimana, srpsko razaranje, srpska okupacija, povratak Muslimana iz BiH, a naseljavanje u HB, ucjena Muslimana, međunarodna intervencija u korist Muslimana.

*Vrijeme vrhunca srpske agresije i osvajanja, a prije sukoba Hrvata i Muslimana.

Početak je bio užasno težak

Ljubica Rakočević
 Volonterka u Franjevačkoj bolnici
 Nova Bila

... 11./12. 1992.

Prvi sukob izbio je 1992. godine u Novom Travniku,

gdje sam i nastanjena. Od tada su počele male pripreme za stvaranje bolnice u Novoj Biljoj. Sam je početak bio užasno težak. Trebalo je ni od čega stvoriti bolnicu u crkvi gdje crkvene dvorane nisu ni slične bolesničkim sobama. Radilo se danonoćno i tada kao da nitko nije osjećao umor. Ranjenici su dobivali sve što je potrebno, a što se imalo. Osoblje, sa dr. Perićem na čelu, radilo je sve. Nije bilo nekih strogih razgraničenja poslova. Najvažnije je bilo zbrinuti pacijenta i obraditi ga najbolje što se može.

Operacijska dvorana bila je smještena u podrumu župne kuće. Prostor je malen i vlažan, a znalo se raditi neprekidno po 24 sata. U početku nismo imali, a ni sada nemamo sve potrebne aparate niti dovoljno instrumenata za operacijske zahvate. I pored svega toga radilo se neumorno. Ranjenici su stizali svakodnevno. Još uvijek mi u ušima odzvanja plač i jauk majki, supruga, sestara za svojim poginulim. Uvijek sam suosjećala s patnjama ljudi, osobito bolesne djece ili, još gore, kada su bila ranjena, što se često događalo u ovom ratu. Toliko je djece otrgnuto od djetinjstva, od njihovih bezazlenih igara, toliko ih je postalo invalidima bez jedne ili obje noge, bez ruke, prstiju i s drugim teškim ozljedama. Trebalo je to gledati, raditi i sve to izdržati. Sjećam se situacije gdje su ranjeni majka i sin, kojem je bilo četiri godine, a kćer je usput izgubila. Nekad se znalo u jednom danu primiti i 60 i više ranjenika. Životi su spašavani često u hodniku, na podu. Još uvijek mi je živo u sjećanju situacija dok dr. Perić traži skalpel i otvara kožu pacijenta koji je na podu, jer više nigdje nema mjesta, klemom steže krvni sud i tako mu spašava život, a poslije nastavlja rad u operacijskoj dvorani.

Doktora je bilo malo, samo tri kirurga. Ja sam u početku radila kao jedina instrumentarka da bi se poslije broj povećao, a i počela je poduka mlađih kolegica. U to sam vrijeme znala biti po 30 dana u bolnici, a da ne odem kući.

Radilo se i onda kada je bolnica bila granatirana. Trebalo je vidjeti strah u očima bespomoćnih pacijenata koji su očekivali sljedeću granatu. Uvijek mi pogled na crkvenu dvoranu prepunu bolesničkih kreveta izaziva bolne osjećaje. Nezamislivo je, ali moguće, da na jednom prostoru leži toliko pacijenata i trpi bol, jer zajednički se sve lakše podnosi. Ja sam stvaranje bolnice, konkretno operacijske sale, doživjela kao rast malog djeteta i tako sam se i odnosila prema njoj. Po-

što je počela s radom u nemogućim uvjetima, iz dana u dan smo nešto dodavali, mijenjali, uređivali i sami stvarali sebi bolje uvjete za rad.

Neizmjereno sam sretna što sam bila među prvim radnicima bolnice. Ponosna sam što mogu reći da sam radila i da još uvijek radim u Franjevačkoj bolnici gdje je ljudska ljubav bezgranična.

Sve je improvizirano

Dr. Vlado Tabak

... 11./12. 1992.

U našoj bolnici sve je improvizirano. Operacijska dvorana je u podrumu župnog stana. Rendgen nije radio. Teško je nabrojiti sve nedostatke. Ozlijeđene smo stavljali u crkvu, na klupe, pokraj puta križa. Obavili smo više tisuća operacija u lokalnoj anesteziji, te stotine operacija u općoj anesteziji. Teške operacije najčešće sam radio s mlađim kolegama opće prakse. Uza sve improvizacije, nije bilo plinske gangrene i većih upala rana. Ozlijeđene smo evakuirali helikopterima i samo noću. U zimskom vremenu hrabri piloti letjeli su od 22 sata do 2 sata iza ponoći. Zaslužuju sve pohvale. Radili smo u potpunom okruženju oko deset mjeseci. Kako je to bilo, mogu pretpostaviti samo iskusni ratni kirurzi. Svake nedjelje imali smo misu za ozlijeđene i osoblje bolnice. Molili smo Boga da preživimo. Bilo je dosta mrtvih. Stradala su mnoga djeca, civili, bojovnici i cijele obitelji. Veliko je zadovoljstvo vidjeti mlade ljude nekoliko mjeseci poslije velikih operacijskih zahvata da su dobro i zdravo, bez komplikacija. Nažalost, na ovim prostorima ima dosta invalida.

Faljen Isus.

Izgradnja bolnice

Dragan Ančić

Rat me zatekao kao taksista, a prije toga radio sam kao trgovac, ugostitelj i građevinar. Od početka rata i od početka rada u bolnici svaki je dan za mene bio radni dan. Katkad je i noću trebalo prevoziti bolničke krevete, premještati lakše ranjenike da bi se moglo

Kirurg uvijek zna. Dr. Vlado Tabak s kolegicama dr. Ankicom Kolar i Ivankom Madžar-Šimić

prihvatiti nove. Trebalo je nabaviti hranu za oko 200 obroka dnevno onda kada se nigdje ništa nije moglo kupiti i kada je veliki broj izbjeglica došao među domaće stanovništvo. Pisali smo zamolnice i išli od poduzeća pa do privatnika i običnih seljaka i tražili ono što nam je u tom danu najviše trebalo. Za samo desetak dana morali smo osigurati i pripremiti oko stotinu ležajeva u krugu crkvenih prostorija. Mnogo toga je trebalo prepraviti i tako omogućiti da sve koliko-toliko funkcionira.

Veselio sam se kao malo dijete kada su ljudi iz Viteza dovezli nekoliko vreća crvenog luka kao dar bolnici. Bilo je trenutaka kada smo mislili da nema izlaza. Nestalo je električne energije, nema vode, potrebno je osigurati pranje goleme količine rublja, osoblje se

nema gdje smjestiti. Veliki broj radnika bolnice bili su izbjeglice ili prognanici, svima je nešto bilo potrebno da bi se kako-tako preživjelo.

Poslije prvih najvećih ratnih okršaja u lipnju 1993. odlučujemo se na nešto nesvakidašnje. Gradit ćemo objekt gdje bismo trebali smjestiti kuhinju, prostoriju za pranje i sušenje rublja, blagovaonicu za osoblje i skladišni prostor za hranu i lijekove. Sve do tada osoblje se hranilo kod ranjenika i u prihvatnim prolaznim prostorijama.

U roku od dva mjeseca izgrađen je objekt u koji smo sve to smjestili. Kada su se mnogi pitali hoće li Nova Bila doživjeti stampedo poput Guče Gore i Brajkovića - mi smo gradili i tako davali na znanje da bolnica mora značiti opstanak ovog naroda na svojoj zemlji.

Sretan je Božić. Kreveti su zamijenili klupe. Ormarići i posjeti. Bor svijetli

U najtežim trenucima izgledalo je kao da je Bog poslao nekog čovjeka u pomoć.

Trošio se posljednji kanistar nafte, a u operacijskoj dvorani traje operacija jednog teškog radnika. Liječnici se bore za život čovjeka u noćnim satima. Oni ne znaju da će uskoro prestati raditi agregat. U međuvremenu dolazi još jedan ranjenik. Kažu da će i on morati na operacijski stol.

Nešto smo nafte našli, ali i to nije dovoljno. A onda dolazi čovjek i kaže da ima 100 litara nafte.

I jedan i drugi pacijent ostali su živi pa je poslije toga dana novo jutro još ljepše, čovjek ide s više volje u novi dan u kojem ponovno odjekuju pucnji i u kojem treba riješiti nove zadatke.

Liječnici, ujaci i dobri ljudi - bio je to dobar spoj u najtežem vremenu u povijesti ovog kraja. Ne bi bilo do-

bro da itko doživi ono što je ovaj narod ovdje doživio, ali bi bilo dobro da doživite u miru ovu nesebičnost i bliskost kakvu smo mi ovdje doživjeli kroz rat.

Dragan Ančić rođen je 23. 10. 1961. u Podoću, župa Nova Bila. Radio je kao trgovac, ugostitelj, građevinar i taksist. Sada radi kao logističar u bolnici. Oženjen je suprugom Mirjanom i s njom stekao sina Marija.

Dok si ovdje nećeš umrijeti

Ankica Glavaš

... 6. 1993.

Sve do službenog razlaza s Muslimanima, zapravo do njihova otvorenog napada na Travnik početkom lip-

nja 1993. godine, teško ranjeni voženi su u travničku bolnicu. Od tada radimo sve sami. Jedna od bolničkih soba postaje i crkveni prostor koji je od tada stalno pun ranjenih i bolesnih. Operacijska dvorana je u podrumu fratarske kuće. To je skučen prostor gdje je vlažno i hladno. To je prije bila ostava. Na raspolaganju nam je bio jedan prastari aparat za anesteziju. Tada smo imali dovoljno boca kisika i dušičnog oksidula. Posla je sve više. Moraju se raditi i najsloženije operacije, a cijelo to vrijeme poslove anestezije i reanimacije obavlja nas troje. Tri anestezičara bez anesteziologa. Prvih nekoliko mjeseci bilo je užasno teško. Nismo izlazili iz bolnice po 10 ili 15 dana. Teže mi je bilo podnositi teret odgovornosti za ljudski život nego sve one druge poteškoće. Trebalo je vremena da prihvatim činjenicu da nema anesteziologa i da se ne zna kada ćemo ga imati.

Sve je ovdje, pa i sama bolnica, čista improvizacija. Tako smo potrošili sve boce s kisikom i dušičnim oksidulom i onda smo morali nešto smisliti. Stari aparat za anesteziju više nismo mogli koristiti. Napravili smo kombinaciju. Mali aparat za anesteziju, koji se sastoji od Halothan-vaporizera, Rubenove valvule i sustava crijeva spojili smo s aparatom za koncentriranje kisika iz zraka. Nismo imali čime provjeriti odnos u količini pojedinih plinova u smjesi za anesteziju. Preostalo nam je da pratimo reakcije pacijenata. Bilo je to eksperimentiranje na ranjenom čovjeku, ali to je bio jedini način da mu se pomogne. Srećom, to je funkcioniralo i pacijenti su dobro podnosili takvu anesteziju. Tako smo nastavili raditi, s tim što često radimo kombiniranu inhalacijsko-intervensku anesteziju. Sve ovisi o stanju pacijenta. Često je to ranjenik u nekom od šok-stanja. Tada znam da moram samo pravilno i brzo reagirati. Kada se popravi opće stanje pacijenta, tek onda počinjem osjećati, razmišljati. Svi ljudi, ili barem većina, suosjećaju s čovjekom koji pati na bilo koji način. Tako sam u početku i ja reagirala. Ne znam točno kada i kako sam prestala tako osjećati. Znam samo da sada, kad vidim ranjenika kako leži na stolu, svaki put zamislim sebe umjesto njega i potpuno mirno i staloženo odradim svoj dio posla. Znam, ako radim svoj dio posla kako treba, čovjek neće osjećati bolove, popraviti će mu se opće stanje i brže će ozdraviti. Samo, da li je to dovoljno? Nisam ravnodušna, ali ono što osjećam nije ni suosjećanje s ranjenim čovjekom. Kao da sam prihvatila

to da je normalno što je rat i onda se ljudi moraju međusobno ubijati i ranjavati. Jedino mi je reakcija na ranjeno dijete ostala ista. Dobro se sjećam petnaestogodišnje djevojčice Marije Topalović koja je ostala bez obje noge. U blizini njezine kuće pala je granata i ubila joj oca, a ona je bila teško ranjena. Kada su je dovezli u bolnicu bila je gotovo potpuno iskrvarila. Na operacijskom stolu pokušavala sam joj naći venu da bih dobila krv koju je izgubila. To mi nikako nije uspijevalo. U jednom trenutku me uhvatila panika. Cijelo vrijeme dok sam pokušavala naći venu, ona je govorila: "Ja znam da ću umrijeti". Cijela ekipa je plakala. U tom trenutku ne znam što sam osjećala. Bilo je nešto nalik grču, nešto što me je počelo gušiti. Napokon sam pronašla venu i djevojčica je, nasreću, spašena. To "nasreću" treba uzeti uvjetno. Je li sreća imati 15 godina i biti bez obje noge amputirane iznad koljena? Tada sam imala osjećaj da neću moći izdržati sljedeći put, da ću se jednostavno raspasti. Međutim, i sljedeći put izdržim. Onda se pitam - dokle?

Katkad se sjetim svojih prvih dana u Franjevačkoj bolnici "Dr. fra Mato Nikolić" u Novoj Biljoj. Jedino vrijeme kad smo se družili bilo je negdje oko jedan, dva sata poslije ponoći. Tada je bilo najmanje posla i baš tada bi naš ravnatelj fra Franjo Grebenar - Grebo donio pečениh krumpira koje je on spremio i naravno ostao bi sjediti s nama. Osim što su njegovi krumpiri ljepši nego u moje mame, on je još i iznimno zanimljiv čovjek. Svojim ponašanjem pomagao nam je da se brže međusobno upoznamo i da bolje razumijemo jedni druge. Sigurna sam da je svima drag, ili barem većini. Sada je ovdje mnogo više radnika nego na početku. Mnogo toga se promijenilo, čak i na bolje.

Djeca su prerano sazrela

Josipa Martić, nastavnica

Počeci su bili teški. Ranjenici su ležali na sastavljenim crkvenim klupama, na krevetima od običnih dasaka, umjesto noćnog ormarića služili su obični stolci. Nije bilo mrtvačnice već su poginuli borovnici ležali pod crkvenim trijemom. Teško mi je bilo gledati svu patnju i bol ranjenika i njihovih najbližih, ali u meni je rasla snaga i odlučnost da izdržim i da na sve moguće načine ublažim patnju borovnika koji daju sve od sebe

Kako dugo ću promišljati to sve pretrpljeno

ozljedama. Dosta njih ranjeno je neprijateljskim snajperom. Nikada neću moći shvatiti ljude koji ubijaju ili ranjavaju djecu, trudnice, starce.

Mirela Zvirac je trinaestogodišnja djevojčica iz Pribilovića. Snajperski metak joj je napravio tešku i nezgodnu ranu, tako da je dijete moralo ležati u teškom i neprirodnom položaju. Trinaeste godine su i onako teške, osjetljive. Često sam je zaticala u suzama. No s vremenom sam uspjela utješiti djevojčicu, izgraditi most prijateljstva i povjerenja koje i sada traje dok sam joj predavačica u razredu. Pri javljanju na rad u bolnicu, nisam ni slutila da će mi znanje iz pedagogije koristiti, osobito u kontaktima s malim pacijentima. Mišel Radić bio je moj učenik u osnovnoj školi u Novoj Biloj i ostat će u sjećanju mnogim bojovnicima kao bojovnik kojemu je križ na prsima spasio život. Imao je sreću. No mnogi njegovi prijatelji, možda iz školske klupe, nisu imali tu sreću.

Sklopila sam oči nekolicini svojih učenika, mnoge sam njegovala i hrabrila, a i sama bih se u tim trenucima, čini mi se, raspuknula od boli. Gledala sam ta prerano sazrela lica, boli, patnje, rane, odsječene noge, ruke, a pomoći nisam mogla puno. Vraćala bih se tada u mislima u školske klupe i uspoređivala ona bezbrižna i nevina dječja lica s ovim psihički i fizički iscrpljenim licima već odraslih osoba i po tko zna koji put proklinjala prljavi rat.

Često pomažem i ranjenim ženama kod održavanja osobne higijene, a pokušavam pomoći i ranjenim dušama. Osobit primjer nesreće je Katica Čivčija. Ta žena je uspjela spasiti sebe i svoje troje djece od Muslimana, jer su oni već bili u kući i tražili ih da ih zakolju. Skrila se i pobjegla. U Novom Travniku našla je svoj izbjeglički dom, ali metak ju je pronašao u njezinu stanu. Sada je Katica na liječenju u Zagrebu, ali će, po svoj prilici, biti nepokretna. Sudbina. Što će njezina djeca bez majke? Kako je njoj tamo bez djece? To su pitanja na koja malo tko može odgovoriti. Vidjela sam majku kojoj je u naručju poginulo dijete, pomogla sam djeci kojoj su ubili oca i majku kod Buhinih

kuća. Sve te sudbine ostavljaju neizbrisive tragove u mojoj duši, ali raditi se mora dalje, pomagati svome narodu.

Katkad sam, dok nije proradila bolnička kuhinja, pomagala i kod pripremanja hrane. Kad se pojavila potreba, počela sam i šišati pacijente, prati im kosu. Do tada sam šišala samo svoje ukućane, a sada evo još jedne sitnice kojom se pomaže čovjeku. A na sve se stigne kada se radi s ljubavlju. S puno ljubavi radi i ostalo osoblje bolnice. Samo su tri kirurga koja rade bez zamjene devet mjeseci, dvije babice i jedan ginekolog porađaju brojne roditelje. Osoblje radi iscrpljujućim tempom, angažirani su i učenici medicinskih škola. Sve njih drži jedna velika ljubav, ljubav za čovjeka, ljubav za svoj dom.

Jedan od najradosnijih trenutaka bolnice u Novoj Biloj bio je dolazak Bijelog puta. On je vratio vjeru u život, u ljude, u Hrvatsku. Već smo počeli posustajati pod teretom nebrige za nas, već smo pomišljali da smo ostavljeni od svih, a konvoj je spremljen i dopremljen do nas. Bijeli put nam je poklonio i jedan skromni i svečani Božić 1993. godine. Ante Vlaić je izgubio život na povratku i to je pomutilo sreću koju nam je donio, ali svjesni smo da je to još jedna žrtva na oltaru domovine, uz tolike druge.

Od siječnja 1994. godine organizirana je nastava u osnovnim školama i ja sam se angažirala u radu, ali nisam napuštala rad u bolnici. Nastava se odvijala u improviziranim učionicama, bez knjiga i ostalog pribora. Djeca su doživjela mnogo trauma. A koliko je teško pokazat će i jedan događaj za koji mislim da mi je jedan od najtežih trenutaka u ovome ratu.

Dana 25. siječnja 1993. godine, pri povratku s nastave, s prvomajskog punkta čula sam dva snajperska hica. Nešto dalje ugledala sam kako nose ranjenog dječaka. To je bio Hrvoje Neimarević koji je s majkom išao po vodu. Majka je bila u šoku, a mladić koji je pokušavao pružiti prvu pomoć kidao je dječakove nogavice, tražeći ranu koja krvari. Za devet mjeseci rada u bolnici mnogo toga sam naučila. Tako sam i ovoga

puta vidjela da je krvarenje veliko i da bi rana mogla biti u preponama, a da se krv samo slijeva niz noge. Tako je i bilo. Brzo sam izvršila kompresiju i tako je ostalo sve do ambulante, gdje je brigu o njemu preuzelo stručno medicinsko osoblje. I dalje sam ostala s majkom hrabreći je, ali sam znala da je rana teška i krvarenje veliko, a dječakov život u opasnosti. Uslijedio je dan iščekivanja i strepnje, no ujutro se doznalo da je dječak izvan životne opasnosti. Najteži je ovo dan, jer sam se lavovski borila za jedan mladi život, ali i naj sretniji, jer sam ga zajedno sa svima drugima uspjela spasiti.

Svi ovi dani su mješavina tuge i radosti. Svi ovi mjeseci su susreti s raznim ljudskim sudbinama, ali sve ne mogu opisati. Sreću nalazim u zahvalnom pogledu, osmijehu na uplakanom licu, izrazu olakšanja poslije umivanja i u svim malim stvarima, koje katkad mogu biti velike. Ljubav je ta koja me pokreće, a snagu crpim iz Božje ljubavi, nju nam svima poklanja Duh Sveti kojemu je posvećena i ova crkva. Puno jakosti daje i sveta misa, kojoj bude nazočno osoblje, ranjenici i puk župe.

Živim sa svojim narodom i dijelim njegovu sudbinu. Patim sa svakim patnikom, sretna sam sa sretnikom, ali jedna od mojih tuga je ona za rodnim krajem u koji ću se, nadam se, uskoro vratiti.

Nova Bila - Godinu dana poslije

Dr. Tihomir Perić

27.10.1993.

Franjevačka bolnica "Dr. fra Mato Nikolić" postoji i funkcionira kao improvizirana bolnica u kompleksu pastoralnog prostora župe Sv. Duha u Novoj Biloj. U prilagođenim župnim prostorima smjestili smo najvažnije bolničke elemente: operacijsku dvoranu, rendgen, laboratorij, transfuziju, dvije ambulante s previjalištem, intenzivnu njegu, stacionarni dio sa

80 kreveta uključujući i crkveni prostor, ginekološku ambulantu s rodilištem, ljekarnu i mrtvačnicu.

Od prvog dana rada bolnice primali smo sve bolesne i ranjene svih kategorija i dobi: djeca, žene, starci i vojnici. Primani su svi neovisno o vjeri i naciji.

Na području srednje Bosne (općina – Travnik, Novi Travnik, Vitez i Busovača) živi oko 80.000 stanovnika i prognanika, a od toga 12.600 djece.

Osim Franjevačke bolnice, na prostorima navedenih općina u skloništima, podrumima, dječjim vrtićima otvorili smo punktove stacionara za zbrinjavanje lakših ranjenika.

Hrvatsko pučanstvo srednje Bosne ostalo je bez travničke i zeničke bolnice, jedinih dviju službenih bolnica na ovim prostorima, a obje bolnice izgradili smo zajedno s Muslimanima.

Sve što je urađeno u našoj bolnici urađeno je s velikim srcem liječnika, franjevac, te medicinskog i medicinskog osoblja.

Noću smo otvarali rezervne punktove, palili svijeće i dovozili vodu u cisternama jer uopće nismo imali opskrbu ni strujom ni vodom.

Sada ova naša bolnica sa skućenim prostorom i materijalnom, ali i uz nadljudski napor spašava živote Hrvata kao i stoljetna hrvatska ognjišta na prostorima srednje Bosne.

Danas, kada pogledamo prošli rad, možemo vidjeti sljedeće:

- 5. 12. 92. – prva operacija u općoj anesteziji

- 5. 6. 93. – uspjeli smo improvizirati najnužnije elemente za transfuziju

- 3. 7. 93. – izrađena prva rendgenska snimka

- do danas – 350 operacija u općoj anesteziji

- 1500 operacija u potenciranom lokalnu i lokalnoj anesteziji

- 250 davatelja krvi mjesečno

- 70 - 80 ambulantnih pregleda i previjanja, dnevno

- 50 - 60 osoba dolazi u ljekarnu po lijekove dnevno,

- 40 - 50 porođaja u našoj bolnici, mjesečno

- od 19. 10. 92. do 15. 4. 93. primili smo 1760 ranjenika (civila i vojnika) te 4200 slučajeva civilne patologije.

- Napominjem da od 3. 6. 93. eskalacijom sukoba Muslimana i Hrvata ova bolnica postaje jedina i najviša ustanova za liječenje hrvatskog pučanstva srednje Bosne.

U Franjevačkoj bolnici u Novoj Biloj rade tri kirurga, tri liječnika opće prakse, dva zubna liječnika, tri

anesteziološka tehničara, tri sestre instrumentarke i jedan diplomirani farmaceut, kao i ostalo medicinsko i nemedicinsko osoblje.

Od liječnika osobito bih spomenuo prim. dr. Branislava Kuliša, kirurga, dr. Vladu Tabaka, kirurga, dr. Tihomira Perića, kirurga, dr. Zorana Pocrnju, specijalizanta ginekologije, dr. Ivanku Mađar, liječnicu opće prakse, dr. Ankicu Kolar, liječnicu opće prakse, dr. Brunu Buzuka, zubnog liječnika, dr. Zorana Markovića, zubnog liječnika, Marka Lovrinovića, diplomiranog farmaceuta.

Dio medicinskog kadra hrvatske nacionalnosti ostao je “zarobljen” u bolnicama Travnik i Zenica, pa sada ne mogu pružati liječničku pomoć svom narodu.

U ovom trenutku najviše nas pogađa to što teške ranjenike, bolesnike (ozljede očiju, kranio cerebralne ozljede – ozljede glave i lica, različiti tumori i sl.) nismo u mogućnosti medicinski evakuirati na odgovarajuću kliniku.

Međunarodne organizacije nemaju dovoljno sluha premda su se nekoliko puta uvjerile u važnost medicinske evakuacije (djece, žena i teških ranjenika).

Novi Hrvati i Hrvatice dolaze na svijet po podrumima, skloništima i punktovima, gotovo bez ikakve medicinske sprege.

NEDOSTAJE – pedijatar, ginekolog, internist, neuropsihijatar, pulmolog, anesteziolog. Zbrinjavanje trudnica i žena vodi specijalizant, a zbrinjavanje internističkih pedijatrijskih slučajeva je potpuno zemareno tako da nam je patologija na razini od prije pedeset godina. Zbog svega toga imamo vrlo veliku smrtnost.

Spomenuo bih da su ovu našu jedinu bolnicu u više navrata granatirale muslimanske snage. Jednom su medicinsku evakuaciju teških ranjenika pokušali spriječiti granatiranjem pa se dogodilo da su ionako teški ranjenici bili dodatno izranjavani krhotinama stakla.

Naime, u okruženju u kakvom živimo teško je riječima izraziti što ovaj narod proživljava, a osobito što sve proživljavaju naša djeca.

U djece pacijenata primjećuju se sljedeće bolesti:

- toksikoze (teški oblici gastroenterokolitisa)

- respiratorne bolesti (upala grla, bronhitis, astma,

TBC u porastu)

- srčane mane

- maligne bolesti (leukoze)

- psihotraume i neuhranjenost.

Od 3. 6. 93. do 15. 6. 93. ukupno je primljeno 59-ero djece, od toga 34-ero s teškim ozljedama, a 16-ero s lakšim. Desetero djece umrlo je od teških ozljeda. Najčešće ratne ozljede u djece su: ozljede ekstremiteta, ozljede glave, prsnog koša i trbuha. Od gore navedenog broja 26-ero djece preminulo je od granata, 33 djeteta od snajpera ili sličnog vatrenog oružja te se može zaključiti da su i djeca namjeran cilj ubojica.

Ako se izuzmu ratne rane u djece, bolnica je do sada primila 73 djece.

Naša bolnica trenutno ima skromno opremljenu operacijsku dvoranu s osnovnim kirurškim instrumentarijem, minimalnim zalihama sanitetskog materijala i lijekova.

Potrebni su nam neki važniji medicinski aparati, spomenuo bih aparat za hemodijalizu s potpunom opremom i otopinama, EKG s fibrilatorom, spektrofotometar, hemoanalajzer, RTG komoru za razvijanje filmova, ABBOTT aparat za HIV i HbSA – za transfuziju, anesteziološki aparat, opremu za rodilište (vacuum ekstraktor, karditokograf).

Problemi u vezi s nadolazećom zimom – zagrijavanje prostorija, nedostatak struje, vode, goriva (ugljena, benzina, nafte) te hrana, veliki su problemi i nama gotovo nerješivi, što će ugroziti uredno funkcioniranje bolnica, a time i spas mnogih ljudskih života.

Zato molimo sve pojedince, liječnike, humanitarne i karitativne organizacije, bolnice da nam priteknu u pomoć glede najvažnijih potreba (gore nabrojanih potreba) za našu bolnicu.

Nadam se da ćete nam pomoći i tako omogućiti da i Hrvat iz srednje Bosne može živjeti životom dostojnim čovjeka.

Izvešće o stanju u enklavi Nova Bila

Ante Damjanović

Zagreb, 4. 11. 1993.

Franjevačka bolnica “Dr. fra Mato Nikolić” smještena je u nedovršenom građevinskom kompleksu predviđenom da bude pastoralni centar srednje Bosne. Ratna neprijateljstva na ovim prostorima onemogućuju Hrvatima liječenje u velikim službenim bolničkim

centrima u Travniku i Zenici. Ti se centri nalaze na teritoriju pod kontrolom muslimanskih snaga.

Na prostoru enklave Nova Bila, a koju čine neokupirani prostori općina Travnik, Novi Travnik, Vitez i Busovača nalazi se oko 70.000 ljudi, od kojih je 28.000 prognanika i 12.500 djece. Enklava obuhvaća 30% ukupnog teritorija navedene četiri općine dok ostatak kontroliraju muslimanske snage.

Enklava je u potpunom okruženju od 15. travnja 1993. godine. Od tada nema niti struje niti vode, a ostali energenti (nafta) ne prispjevaju niti u količini koja bi omogućila kontinuirani rad agregata bolnice i njezinih ispostava po općinama, niti transport ranjenika. Prognanici su uglavnom s okupiranih područja ovih općina, te iz Zenice i Fojnice. U enklavu su prognanici prispjeli proljetos i početkom ljeta, bez mogućnosti da ponesu hranu ili odjeću tako da je naglašeno prisutan problem nedostatka zimske odjeće. Problem je to veći ako se zna oštrina i duljina tamošnjih zima te činjenica da su prognanici smješteni u kućama koje su u ratnim događajima mahom oštećene i s najlonima umjesto stakla na prozorima. Ogrjev je sljedeći, gotovo nerješivi problem – nalazišta ugljena su na području pod kontrolom muslimanskih snaga, a šumski kompleksi su u zoni izravnih ratnih operacija.

Humanitarna pomoć

UNHCR je nakon registracije prognanika, a prema svojim standardima načinio plan o dostavi hrane na ovo područje. Nažalost, umjesto planiranih i za 70.000 ljudi nedovoljnih 1225 tona hrane, u pet mjeseci (svibanj-rujan) pod pokroviteljstvom UNHCR-a stigle su samo 304 tone. U tom razdoblju ICRC je dopremio još 49 tona hrane u enklavu. Dakle za pet mjeseci u ovo područje stigla je količina nešto veća od one planirane za samo jedan mjesec. Glad je nažalost nova dramatična odrednica u sudbini ljudi ovog prostora i Međunarodne humanitarne organizacije zsigurno nisu učinile dovoljno pa niti onoliko koliko su objektivno mogle. Različite sitne humanitarne inicijative gotovo su učinile koliko i misije UN-a. Neuhranjenost i enterokolitis su vrlo prisutni u djece.

Djeca

Tamošnja djeca osim što su neuhranjena i što već dvije godine ne pohađaju školu vrlo često su i izravne žrtve ratnih događaja na ovom području. Za

Liječnik promatra, majka daje, a dijete traži ljubav

samo 12 dana (od 3. 6. do 16. 6. 1993. godine) ranjeno je 59-ero djece, od kojih 34-ero teže, a 10-ero ih je umrlo. Od ukupno 142 ratno stradala djeteta 26 ih je poginulo od granata, a čak 33 od snajpera. Djeca su, dakle, vrlo čest i namjerno odabran cilj ubojica.

Improvizirana bolnica "Dr. fra Mato Nikolić" - Nova Bila

Improvizirana bolnica u Novoj Biljoj uistinu čini čuda zbrinjavajući ratno ranjene i rješavajući pritom i civilnu patologiju u neadekvatnom prostoru, bez dovoljno kvalificiranog liječničkog kadra i bez odgovarajuće medicinske opreme.

U Franjevačkoj bolnici u Novoj Biljoj rade tri kirurga, tri liječnika opće prakse, dva zubna liječnika, tri anesteziološka tehničara, tri sestre instrumentarke, jedan diplomirani farmaceut te ostalo medicinsko i nemedicinsko osoblje.

Bolnici NEDOSTAJE: pedijatar, ginekolog, internist, neuropsihijatar, pulmolog i anesteziolog. Zbrinjavanje trudnica vodi specijalizant, a zbrinjavanje internističkih pedijatrijskih slučajeva je gotovo potpuno zanemareno.

Bolnici također nedostaju i neki nužni medicinski aparati čiji se popis nalazi na bolničkom zahtjevu priloženom ovom dopisu.

Bolnica nema vode, nema riješenu opskrbu energentima, niti pak riješeno pitanje grijanja (vidi specifikaciju energetske potrebe, te zamolbu za pribavljanje peći za centralno grijanje.)

Bolnica je od bojišnice udaljena samo 1500 metara i dosada je u nekoliko navrata bila granatirana pri čemu su dodatno izranjavani teški ranjenici.

Evakuacija teških ranjenika posebno je težak problem jer ovisi o milosti i dobroj volji međunarodnih misija te pripadnika muslimanskih snaga. Zbog nemoguć-

nosti pravodobne evakuacije, zbog nedovoljnog broja specijaliziranog liječničkog kadra te neposjedovanja nekih najnužnijih medicinskih aparata, znatno je povećana smrtnost na ovim prostorima.

Unatoč krajnje neregularnim uvjetima u kojima se medicinski zbrinjavaju ljudi ovoga područja, treba spomenuti da je do 15. listopada 1993. godine:

- obavljeno 350 operacija u općoj anesteziji

- 1500 u potenciranom lokalu i u lokalnoj anesteziji

- dnevno se obavlja oko 80 ambulantnih pregleda i previjanja

- mjesečno se bez ginekologa obavi 40 - 50 porođaja

- od 19. lipnja 1992. do 15. travnja 1993. godine primljeno je 760 ratno ranjenih osoba te 4200 slučajeva civilne patologije

- od 15. travnja 1993. do 15. listopada 1993. godine, dakle u vrijeme najžešće eskalacije muslimanskog sukoba na ovom prostoru primljeno je 1800 ratno ranjenih osoba i 3400 slučajeva civilne patologije.

Iz navedenog stanja u enklavi Nova Bila te u improviziranoj bolnici "Dr. fra Mato Nikolić" vidljivo je u kako teškim uvjetima žive ljudi tog područja i koliko im je potrebna pomoć svih međunarodnih humanitarnih organizacija i ljudi dobre volje.

Napominjemo da je ovaj osvrt napravljen na temelju informacija koje je na terenu, za vrijeme svog boravka u enklavi Nova Bila, a u vremenu od 30. rujna pa do 29. listopada prikupio član Odjela za informiranje i istraživanje - Zagreb, Ante Damjanović.

Prilog: Zamolnice Franjevačke bolnice Nova Bila.

Apel Bolnice Nova Bila

Stephanie Simmonds,

vršiteljica dužnosti specijalnog

predstavnik Svjetske zdravstvene

organizacije, Ureda u Zagrebu

10. 11. 1993.

Profesoru Anti Dražančiću, predsjedniku Društva hrvatskih liječnika

Prof. Zdravku Brzoviću

Primila sam vaše pismo o Novoj Biljoj i tamošnjoj bolnici. Cijenim vašu brigu za sudbinu bolnice, njezine radnike i pacijente koji se tamo liječe. To je problem

koji Nova Bila dijeli s brojnim bolnicama u opsjednutim područjima Bosne.

U bolnicu u Novu Bilu, međutim, nije nemoguće doći. Terenski predstavnik Svjetske zdravstvene organizacije je nedavno posjetio bolnicu, a redovito je posjećuju Međunarodni komitet Crvenog križa i druge organizacije. Koordinacija humanitarnih organizacija u tom području je prije tjedan dana ocijenila uvjete bolnice.

Bolnica u Novoj Biljoj je, kao i sve bolnice u području, stradala za rata, ali je dobro opskrbljena od humanitarnih organizacija. Dapače, Franjevačka bolnica Nova Bila, je bolje podržana od mnogih drugih bolnica, osobito gorivom, lijekovima i opremom.

Vi tražite u svom pismu bolji pristup bolnici i slobodan prolaz za pacijente i zdravstvene radnike Nove Bile s centrima kao što je Zagreb. To je načelo koje bi SZO podržala za sve bolnice u sukobu. Bilo bi vrlo poželjno kad bi humanitarnim organizacijama, zdravstvenim radnicima i svim pacijentima koji trebaju specijalističke usluge bio zajamčen siguran prolaz unutar Bosne i između Bosne i susjednih zemalja. To bi bila humanitarna gesta koja bi, da je podrže sve strane u sukobu, znatno smanjila stradanje izazvano ratom. Međutim, to načelo treba primijeniti jednako na sve bolnice i zdravstvene ustanove u Bosni, a za sada nemamo dokaza da su potrebe Nove Bile veće od drugih bolnica u ratom pogođenom području.

Svjetska zdravstvena organizacija nastavit će pratiti uvjete u Franjevačkoj bolnici Nova Bila i nastavit će zajedno s drugim humanitarnim organizacijama pružati koliko bude moguće pomoći. Pomoć će se temeljiti na procjeni potreba bolnice i potreba drugih bolnica područja.

Ja se nadam da će odgovorne vlade iskoristiti vaš apel da otvore raspravu o omogućavanju humanitarnim organizacijama i lokalnim zdravstvenim ustanovama u Bosni da izvode rad kojem su posvećene bez zapreka ili opasnosti za sebe i svoje pacijente.

cc: Zagreb: Međunarodni komitet Crvenog križa, UNICEF, UNHCR, UNOROFOR, Europska zajednica, Islamska zajednica, Ambasada Sjedinjenih Američkih Država, Ambasada Ruske Federacije, Ambasada Velike Britanije, Ambasada Savezne Republike Njemačke, Ambasada Turske, HTV informativni program, Hrvatski radio, Večernji list, Vjesnik, Slobodna Dalmacija.

Sanitetska služba ZP Vitez

Dr. Drago Džambas, pom. zap. za
zdravstvo i ZP VI

13. 11. 1993.

HRVATSKA REPUBLIKA HERCEG-BOSNA

Dr. Mirjana Kujundžić

HRVATSKO VIJEĆE OBRANE

SANITETSKA SLUŽBA ZP VITEZ Obrana

Dana: 13. studenog 1993. god. Vojna tajna

Vrijeme: 23.55 sati Strogo pov.

URED PREDSDJEDNIKA Odjel obrane sektor za zdr.

REPUBLIKE MOSTAR

Franjevačka bolnica Broj: 2354

ZA "BIJELI PUT"

"Dr. fra Mato Nikolić" Datum: 15. 11. 1993. n/r gosp.

dr. I. Bagarić, brig.

Nova Bila CENTAR ZA LJUDSKA PRAVA

MEĐUGORJE

n/r gosp. Ante Damjanović

IZVJEŠĆE

Gospodo, javljamo se iz okruženja koje traje već sedmi mjesec, a današnjim snijegom ušli smo u zimu (molim određenu količinu kreme za ozeblina). Još uvijek sanitetska služba i zdravstvo srednje Bosne nema dovoljne količine struje, a vode nikako. O hrani i lijekovima kojih svakim danom nestaje ne vrijedi ni govoriti. Očekuje nas jedna STRAŠNA ZIMA. U Franjevačkoj bolnici Nova Bila leži točno 105 pacijenata od kojih su 53 teški pacijenti. Sudbina teških ranjenika je do sljedeće evakuacije u božjim rukama. Nije riječ jedino o ratno ranjenim osobama nego i o kronično bolesnim civilnim pacijentima. Posebna kategorija bolesnika su djeca i novorođenčad koja dolaze na svijet i rastu bez ikakvih preventivnih imunoloških predispozicija zbog nedostatka cjepiva.

Također vas obavještavamo da su, prema našim ispitivanjima, koja smo proveli u rujnu i listopadu ove godine, ljudi ovog područja (pučanstvo općina Vitez, Busovača, Nova Bila i Novi Travnik) izgubili u prosjeku više od 16% tjelesne težine, što ima, s obzirom na ratne uvjete, za posljedice pad imunološke otpornosti organizma, pothranjenost, povećan broj obolijevanja od TBC-a i mnoštvo drugih bolesti koje prate to stanje.

Posebno skrećemo pozornost na sve češću pojavu ušljivosti (pedikuloze), enterokolitisa i skabijesa, koji su izravna posljedica nedostatka vode kao i sredstava za održavanje osobne higijene.

Jedan od gorućih problema je svakako nedostatak energenata, nafte i benzina, ogrjeva, tj. ugljena i drva za grijanje zdravstvenih ustanova i bolnice kao i civilnog pučanstva. Problem je i transport pacijenata. Također su nam potrebne što žurnije sve vrste cjepiva (Di-Te, Di-Te-Per, BCG, MRP - Morbili, rubeola, parotitis, Ana - Te) sve vrste antibiotika, analgetika, antireumatika, antidijabetika, antiulkusika, vitamina, antihipertenziva, sedativa, spazmolitika, antiepileptika, infuzijskih otopina, nadomjestaka za krv, kao i reagensije i serumi za transfuziološku službu, a da ne govorimo koliko bi značili jedan ili dva aparata za hemodijalizu. Potrebna su nam napose sredstva za dezinfekciju i dezinsekciju te sredstva za deratizaciju zbog velikog broja štakora.

Problem trudnica i mladih majki s bebama je problem koji će se ubrzo, s odmicanjem vremena i ulaskom u zimu, vidjeti i bit će katastrofalan.

Također vas, gospodo, ponovno mogu obavijestiti da su civili, a osobito djeca najčešće žrtve muslimanske agresije.

Koliko se muslimanske snage pridržavaju Ženevske konvencije svjedoči podatak da su ponovno danas, 13. studenog 1993. godine, na područje naselja Gospodo, uzdam se U VAS I BOGA da će akcija koju smo zajedno započeli, Bijeli put, omogućiti dolazak vas i konvoja hrane i lijekova do nas te u povratku evakuirati najteže ranjenike i pacijente srednje Bosne.

Nadam se da će ovo izvješće vidjeti svjetla danas, i u toj nadi puno vas pozdravljam!

Obraćanje liječnicima

o srednjoj Bosni

Dr. Slobodan Lang

Zagreb, 30. 11. 1993.

Cijenjeni kolege,

dr. Mate Granić, dr. Ivica Kostović, dr. Andrija Hebrang, dr. Juraj Njavro, dr. Branko Jakšić, dr. Goran Dodig, dr. Ante Dražančić, dr. Ivo Padovan, dr. Ivan

.....
Doktori su pomagali, učili i molili: dr. Slobodan Lang, dr. Tihomir Perić, dr. Drago Džambas, Miro Kurilj, Ivan Serdarušić, dr. Dragan Schwartz, dr. Predrag Stojanović

Šarac, dr. Ivan Bagarić*, liječnici članovi Hrvatskog sabora, liječnici - veleposlanici, ravnatelji bolnica, dekani fakulteta, članovi svjetskog Zbora hrvatskih liječnika.

Obraćam vam se u vezi s tragedijom hrvatskog civilnog stanovništva u srednjoj Bosni.

U Novoj Biloj onemogućen je rad Franjevačkoj bolnici, ne poštuje se međunarodne standarde transporta bolesnika, lijekova, oprema i liječnika, bolnica djeluje u uvjetima potpune nesigurnosti.

U samoj bolnici nalazi se stalno oko 100 ranjenika, od kojih 50 treba hitni transport kojeg nema. U okruženju bolnice imamo stotine roditelja i dojenčadi, bolesnika i ranjenika i tisuće kroničnih bolesnika potpuno ovisnih o pružanju zdravstvene zaštite.

U Bosni Srebrenoj nalazi se više od 250.000 Hrvata, opkoljenih, okupiranih ili u potpuno nejasnom statusu manjine.

U toku ovog rata vidjeli smo praktično sve oblike stradanja, ubijanja, mučenja, koncentracijskih logora, silovanja, pljački i razaranja.

U zdravstvenim ustanovama vidjeli smo od blokada do ubijanja pacijenata. Jedino što još nismo vidjeli u punoj mjeri jest masovna smrt stanovništva, a sada smo suočeni i s tom opasnošću.

Sa zahtjevom za pomoć Hrvatima u Novoj Biloj i Hrvatima Bosne Srebre obratili smo se našoj javnosti. Od samog početka ovu je inicijativu podržao dr. Mate Granić kao posebni izaslanik predsjednika Tuđmana.

Hrvati srednje Bosne u najtežem trenutku svoje povijesti i bolnica u Novoj Biloj u najtežem trenutku za jednu bolnicu doista su pokrenuli val dobra.

Pokrenuta je akcija Bijelog puta u kojoj su ljudi pokazali svu snagu dobra. Diljem Hrvatske i Europe dali su krv, a ponudili su se i sami kao dragovoljci za od-

Ministri vanjskih poslova Njemačke i Hrvatske. Mate Granić u Mostaru

lazak u Novu Bilu. Ljudi svih slojeva od najsiromašnijih do najbogatijih, dali su lijekove, medicinsku opremu, novac, hranu, odjeću, vozila, dragovoljni rad, umjetnička djela i uopće sve što čovjek stvara. Odazvali su se od djece koja su postala ambasadori djece iz Nove Bile i Bosne Srebrene do starih ljudi, bolesnika i invalida. Odazvali su se liječnici i pripadnici niza struka, a isto tako i svećenici, od fratarra i svećenika do uzoritog kardinala Kuharića.

Na poziv dobra odazvali su se Hrvati iz svih dijelova Hrvatske i svijeta. Odazvali su se ljudi svih nacija i vjera.

Bijeli put je postao istinski pokret za ljudska prava okupljen na dostojanstvu i pravima Hrvata srednje Bosne.

Nova Bila među bolnicama i Hrvati Bosne Srebrene među ljudima SU ONAJ KONKRETNI PUT ka istinskom ostvarenju univerzalnih principa ljudskih prava. Bijeli put se nije zadovoljio nekrofilmim konceptom ljudskih prava koji samo broji mrtve, utvrđuje razoreno, mučenja i pravi opću evidenciju zla.

Bijeli put je pokret prava na život, sigurnost i dostojanstvo, mira i dobra.

janstvo, mira i dobra.

Cijenjeni kolege, patnja i tragedija jesu tu, a još veća je pred nama. Dobri ljudi su se okupili i dali i materijalno i duhovno i same sebe. Mi raspoložemo svime što je potrebno da se pomogne bolnici u Novoj Biljoj i da se pruži pomoć Hrvatima srednje Bosne u ovoj strašnoj zimi pred Božić 1993. Potrebno je ukloniti zapreke dobru. Otvoriti puteve, omogućiti transport i zaštitu, zrakom i kopnom, postići političke i diplomatske dogovore.

Ovaj je posao u prvom redu na Vama koji ste položili Hipokratovu zakletvu, a danas možete utjecati na otvaranje Bijelog puta dobra. Dobro je činiti dobro. Molimo Vas, u ime svih bolesnika Nove Bile, liječnika i zdravstvenih radnika bolnice, u ime svih Hrvata i stanovnika Bosne Srebrene učinite sve što je u Vašoj moći da u punoj mjeri ostvarimo Bijeli put mira i dobra da očuvamo život i dostojanstvo.

*Ministri vanjskih poslova, znanosti, zdravstva i branitelja, savjetnik predsjednika, visoki funkcionar HV-a, predsjednik ZLH-a, predsjednik Hazu-a, ministar zdravstva HR HB-a, zamjenik zapovjednika HVO-a za zdravstvo.

Izvešće o prilikama u Franjevačkoj bolnici

“Dr. fra Mato Nikolić” u Novoj Biljoj
Dr. Vjekoslav Barać

Higijenski uvjeti i prilike u Franjevačkoj bolnici “Dr. fra Mato Nikolić” u Novoj Biljoj alarmantno upozoravaju na široku skalu nedostataka i propusta.

Bolničko osoblje već devet mjeseci nema odmora ni prava na zamjenu i dovedeno je u stanje fizičke i psihičke iscrpljenosti. Dva opća kirurga i jedan specijalizant svakodnevno obavljaju operacijske zahvate (do sada su imali oko 360 operacija u općoj anesteziji) svih vrsta ratnih ozljeda, od prostrjeljanih rana do složenih neurokirurških pa i opstetričkih operacija (tri porođaja carskim rezom). Ni liječnici ni ostalo medicinsko osoblje nisu educirani za tako raznovrsne i visokodiferencirane subspecialističke zahvate, koji se jednostavno moraju učiniti jer nema mogućnosti evakuacije ranjenika u neki klinički medicinski centar. Često je riječ o operiranim ranjenicima i bolesnicima s opeklinama i kranijalnim ozljedama ili s vitalno ugroženim funkcijama. Takvi bi bolesnici morali biti izolirani u jedinicama intenzivne skrbi.

Koncentracija raznovrsnih i često vrlo osjetljivih bolesnika izloženih brojnim kontaktima s medicinskim osobljem i posjetiteljima i u nedostatku odmjerenih profilaktičkih mjera ugrožava bolesnike, ali i medicinsko osoblje i posjetitelje naprimjer intrahospitalnim infekcijama.

U Franjevačkoj bolnici u Novoj Biljoj nema bakteriološke ni biokemijske dijagnostike, nema obrade krvi na HIV i HBS, nema prosekture.

Sterilizacija, kuhinja i praonica rublja funkcioniraju u improviziranim prostorijama bez mogućnosti kontrole sterilnosti.

U prijevozu hrane i rublja ne poštuju se kautele čisto prljavo, niti je to moguće provesti.

Svi su bolesnici smješteni na drvenim klupama u crkvenoj dvorani koja se zagrijava jednom velikom limenom peći na drva.

Nemoguće je u kratkoj informaciji iznijeti sve probleme kao što su funkcionalni, organizacijski, tehnički i medicinsko-arhitektonski problemi bolnice.

U bolnici u Novoj Biljoj nije moguće poštovati zahtjeve suvremene medicine jer ne postoje osnovni uvjeti

za to, pa i dalje ostaje u prvom redu evakuacija teških ranjenika bijelim helikopterima, što je za sada jedino moguće.

Akcija za Novu Bilu i Bosnu Srebrene samo je djelomice ispunila svoj zadatak. U bolnicu je donesena oprema, lijekovi, sanitetski materijal, hrana, ali tim liječnika i medicinskih tehničara u zamjenu premorenim i iscrpljenim kolegama nije doveden. Muslimanske su vlasti zabranile takvu zamjenu i uopće ulazak liječničkog tima u bolnicu u Novoj Biljoj i vraćeni su ispred same bolnice, s Pavlovice. Ta zabrana liječničke pomoći najteža je povreda ljudskih prava te povreda moralnog i etičkog prava liječničke profesije.

Ugrožen je život!!!

Epidemija tifusa

21. 5. 1994.

Popis pacijenata primljenih u Franjevačku bolnicu “Dr. fra Mato Nikolić” pod sumnjom u trbušni tifus. od 14. do 20. 5. 1994.

14. 5. 1994.

1. Ana (Mijo) Mrkonja, 1961. – Nova Bila
15. 5. 94.

1. Ivan (Željko) Gučanin, 1973. – Gladnik
2. Vladimir Barać, 1974. – Gladnik
3. Marinko (Ilija) Čečura, 1950. – Gladnik
17. 5. 94.

1. Slađana (Stipo) Turić, 1973. – Gladnik
2. Miroslav (Mile) Šipić, 1970. – Gladnik
3. Ružica (Franjo) Duvnjak 1966. – Gladnik
18. 5. 94.

1. Josip (Mirko) Baković, 1983. – Busovača
2. Nikola Glavurda, 1979. – Ričice
19. 5. 94.

1. Milena (Mile) Šipić, 1977. – Gladnik
2. Goran (Ivo) Goubon, 1985. – N. Bila
3. Josip (Boro) Kolenda, 1989. – Podolac
4. Draženka (Boro) Božić, 1983. – Gladnik
5. Velimir (Ivo) Bosac, 1972. – Gladnik
6. Pišlja (Niko) Ivan, 1990. – N. Bila
7. Pišlja (Niko) Dragan, 1982. - N. Bila
20. 5. 94.

1. Ripa (Damjan) Ana, 1967. – Nova Bila – Travnik

Fratri uvijek žele dobro svome narodu, a Bog učini bolje

fra Franjo Grebenar

25. 12. 1993.

Na području Nove Bile prije 20 godina nije bilo ni jedne crkve, a ljudi su se počeli naglo naseljavati. Fratri su osjetili potrebu da moraju biti ondje gdje je i njihov puk i zato su odlučili napraviti jedno moderno zdanje, pastoralni centar koji bi služio vjernicima na vjerskoj, duševnoj i duhovnoj nadgradnji. Neizmjereno je veselje bilo 1975. godine kada je javljeno da su općinske i republičke komunističke vlasti dale dozvolu da se može graditi crkva. Nismo dugo čekali. Skupili smo malo novca i 17. ožujka 1975. godine, dok je malo otoplilo, počeli smo gradnju blagoslovivši kamen temeljac. Uz neimaštinu i siromaštvo, dovršeni su grubi radovi i kuća je bila useljena i crkva puštena u funkciju 1980. godine. Što smo mislili da će biti najteže (izgradnja) ispalo je vrlo lako, a puno teže je bilo naučiti ovaj puk da dolazi na predavanja iz religije, praktične medicine, sociologije i drugih znanosti. Uz crkvu, izgrađen je i stambeni prostor, tri dvorane (za predavanja, sastanke, priredbe, koncerte i druge kulturne sadržaje), prostorije za arhivu, sakristiju, kancelarija i sl. Međutim, sav ovaj prostor je propadao neiskorišten i počeli smo planirati prenamjenu toga pastoralnog centra. Bilo je mnogo ideja, ali smo zamislili otvoriti ambulantu ili malu bolnicu koja bi bila naša, franjevačka. Tiho, polagano, preko prijatelja počeli smo prikupljati lijekove i medicinsku opremu. Ljekarna je počela raditi, na radost pučanstva, a bolnica je ostala u planu za neke buduće dane i godine. Moram napomenuti i osvrnuti se unatrag u povijest da bih objasnio ideju o bolnici. To je novost i iznenađenje samo za one koji ne znaju da su se bosanski franjevci, ili fratri, ili ujaci bavili osim pisanjem, otvaranjem škola, muzeja i drugih institucija i medicinom. Studirali su teologiju u inozemstvu, a uz teologiju, pojedinci su studirali i medicinu, donosili medicinske knjige u Bosnu i pomagali pučanstvu u liječenju. Pisali su svoja iskustva i recepte. Te se knjige po imenu "likaruše" danas nalaze u našim samostanima, a kirurški instrumenti fra Mije Sučića (+1856.) nalaze se u samostanu u Livnu. Fra Franjo Gracić je prvi 1795. godine tiskao prvu knjigu o medicini, a 1807.

Misa u crkvi - bolnici

godine je u Feldsbergu fra Mato Nikolić diplomirao medicinu i on je prvi čovjek s područja BiH koji je diplomirao medicinu, a bio je fratar. Po njemu je naša bolnica dobila ime.

Uobičajeno sam 19. listopada 1992. godine, kao i svaki dan, držao vjeronauk u dvorani, koja je sada soba za intenzivnu skrb kada su došli naši vojnici i dovezli četiri ranjenika tražeći bolnicu u Novoj Biloj. Morao sam ih poslati u ambulantu u Vitez, jer u Travnik i Zenicu nisu htjeli ili nisu smjeli. Navečer su ponovno došli, ali su bili prisutni i neki liječnici u privatnom posjetu i razgovarali smo o brzem otvaranju bolnice. Nemajući izlaza, svi smo ustali i počeli iznositi klupe iz vjeronaučne dvorane, unositi krevete, stalke za infuziju i ostalo najnužnije za zbrinjavanje ranjenika. Ujutro su došli novi ranjenici i sve klupe koje smo smjestili u jednu prostoriju morali smo opet premjestiti u drugu sobu, jer smo

Ranjenici na crkvenim klupama koje su postali kreveti

tu otvorili prijemnu ambulantu i previjalište. Tridesetak žena je došlo odmah ujutro, donijele su ručak, kao i pribor za čišćenje i taj dan su sve prostorije sjale. Liječnici su napravili raspored dežurstva medicinskog osoblja i bolnica je počela, nenadano i neplanirano, raditi. Nismo болоvali od formalizma pa smo tek 13. prosinca 1992. godine na osnivačkoj sjednici, dali ime bolnici, izabrali odbor i ravnatelje, a ideje za ime bolnice je predložio dr. Slobodan Lang koji je bio na toj sjednici. Tek smo poslije shvatili da je ono dobro i pravo.

Ipak, tek je godina i pol ovoga rata, muka i stradanja. Vjerujem da ćemo od sada bolje pamtit i događaje i bilježiti ih za neka nova pokoljenja, generacije i ne daj Bože ratove. A kada dođe mir, nama koji smo zaboravili i kako izgleda, trebat će vremena da se ponovno naučimo živjeti u njemu, onda ćemo, tako planiramo, uz Božju pomoć, napraviti pravu, novu

Franjevačku bolnicu za 100 tisuća stanovnika, koja će biti prepoznatljiva po nama, po brizi za bolesne i po hrvatskoj dobroti.

Došli su nam najveseliji, a i najdraži blagdani. Takve ih svi poznajemo, a svi su dosadašnji bili takvi. Naša je greška što ih nismo gledali ozbiljnije kao ovaj koji je došao – ovogodišnji Božić. Zaboravljali smo da Mariju i Josipa nitko nije htio primiti na konak, da se Isus u štali, među stokom morao roditi, da su mu roditelji, kao prognanici morali bježati u tuđu, nepoznatu zemlju. Zato je Božić veći znak stradanja i progona, nego slavlja. Zato bih vam poručio da budete strpljivi i da u zajedništvu dijelite patnju kako ste prije znali dijeliti sreću. Želim vam svima čestit Božić, porođenje Isusovo i što normalniju 1994. godinu.

MIR I DOBRO

(Božićna čestitka fra Franje Grebenara)

Provincijskom Kapitolu 1994. godine

fra Franjo Grebenar

Župnik župe Duha Svetoga u Novoj Biljoj i ravnatelj Franjevačke bolnice "Dr. fra Mato Nikolić" Nova Bila

25. 7. 1994.

Pozdrav svoj braći koja su prisutna na Kapitolu i braći koju Vi predstavljate od crkve Srednje Bosne i od osoblja Franjevačke bolnice "Dr. fra Mato Nikolić", Mir i dobro.

Povijest franjevačke Bosne i Bosne Srebrene svi dobro znamo i ne bih sada ništa posebno naglašavao, ali ću samo napomenuti da su naši fratri i radili i živjeli i umirali za svoj narod i vjeru od prvoga dolaska na ovo tlo do današnjeg dana. Ovaj sveti razlog ih je tjerao da prave prve crkve i samostane, da otvaraju prve škole, pišu knjige, uče puk čitati i pisati, osim teologije studiraju i medicinu, pišu "likaruše" i otvaraju prve bolnice, što je tada bilo normalno. Prema potrebama vjernika u određenom vremenu i neprilikama davali su sve od sebe da olakšaju patnje svome narodu. Zato nam je drago kada se piše, govori, održavaju simpoziji o našoj slavnoj braći koja su učinila dobro, ne za sebe, nego za svoj puk. Ovo vrijeme s kojim i mi prolazimo preko raznih barikada, krvi i leševa, nije za slavlje i hvalospjeve nego je vrijeme od rada i pametnih odluka za budućnost našega puka koji nam je povjeren. Nešto bih Vam rekao o skoroj prošlosti koja je još sadašnjost, a koja se već pretače u budućnost naše drage Bosne Srebrene. Govorit ću Vam o Franjevačkoj bolnici "Dr. fra Mato Nikolić" u Novoj Biljoj, ali da Vam napomenem, iako mnogi misle drugačije, da ništa nisam ja sam od sebe učinio nego su me Duh Sveti ili sveti Franjo vodili, gurali i svoje ideje stavljali u moju pamet i usta. I još nešto, nikada mi ništa drugo nije bilo na umu osim našega puka i naše Provincije. Ni

jedan fratar koji živi i radi u srednjoj Bosni i Gučegoranskom distriktu nikada nije ni pomislio da je ova bolnica samo njihova, nego su uvijek i svaki od njih je uvijek mislio da je to bolnica naše Provincije.

Možda nije mjesto ni vrijeme da govorim o ratu u prošlom vremenu, ali se moram osvrnuti na proteklo vrijeme da bi Vam bilo jasno koju je važnost imala bolnica za spašavanje i opstanak Hrvata iz srednje Bosne. Muslimani su planirali Hrvate iz srednje Bosne pokoriti preko zdravstva. Naime, to su i govorili, da jedan narod ne može ratovati ako nema bolnicu. Ranjeni i bolesni Hrvati nisu mogli ni u Zenicu ni u Travnik i da nije bilo naše bolnice od prvog dana bi ranjenici umirali i od lakših rana i morali bi pobjeći ili se predati. Međutim, otvaranjem bolnice u pastoralnom centru župe u Novoj Biljoj Hrvati su imali kakvu-takvu mogućnost za preživljavanje.

Naša kuća bila im je, a i još je, i župni ured, i crkva, i bolnica, i humanitarna pomoć, i savjetovanište, i jedini spas. Jedino su imali povjerenje u nas. Sada kad se vidi da je u našoj bolnici ležalo blizu 12.000 bolesnika da je oko 4000 operacijskih zahvata izvršeno, a od toga oko 1000 teških u općoj anesteziji, možemo samo pretpostaviti koliko je naša bolnica spasila života. Zato mi fratri Gučogoranskog distrikta i srednje Bosne odlučujemo nastaviti ovu veliku humanu dužnost i obvezu praveći novu bolnicu.

Mi mislimo da je bolnica jedna od važnih karika koja će zadržati Hrvate srednje Bosne na svojim ognjištima, jer Hrvati uviđaju da se netko i za njih brine i da nisu ostavljeni sami.

Mjesto na kojem se planira praviti nova Franjevačka bolnica od crkve je udaljeno oko 300 metara zračne linije. Imat će odjele: kirurški, interni, ginekološki i pedijatrijski, odjel centralne intenzivne skrbi, a imala bi do 150 kreveta. Osim ovih odjela, u sklopu nove bolnice bile bi i sljedeće specijalističke ambulante: neuropsihijatrijska, otorinolaringološka, oftalmološka, dermatovenerološka i kabinet za fizikalnu terapiju. Zapošljavala bi do 150 medicinskog i nemedicinskog osoblja, a među njima bi bile zaposlene i časne sestre. Na čelu bolnice bit će ravnatelj fratar kojeg odredi Kapitul, a zamjenik ravnatelja bit će doktor. Bolnicom će, uz ravnatelje, upravljati upravni odbor koji će biti sastavljen od liječnika i fratara, a barem polovina članova odbora bit će iz franjevačkog reda. Statut bolnice mora biti napisan u franjevačkom duhu i bol-

nica mora biti prepoznatljiva po katoličkom i franjevačkom ponašanju osoblja. Osoblje mora biti stručno i sposobno ne samo u medicini, već i u moralu, etici i kulturi. Budući da je bolnica privatna (vlasništvo Provincije Bosne Srebrene) ona će raditi na ekonomskim načelima. Svi pregledi, ležanje i ostale usluge naplaćivat će se, a budući da je to franjevačka bolnica siromašni će se liječiti besplatno. Bolnica će se financirati i od poduzeća. Poduzeća će bolnici plaćati osiguranje za svoje radnike i radnici tih poduzeća imat će popust prilikom plaćanja liječenja. Bolnica će sklapanjem ugovora o osiguranju riješiti problem financiranja bolnice. Osim toga, bilo bi bolje da fratri, časne sestre i svećenici plaćaju osiguranje bolnici nego državi. Hrvatske i druge općine koje budu dovozile svoje bolesne morat će plaćati za bolnicu / Žepče, Kiseljak, Fojnica, Bugojno.../ U sklopu bolnice planirano je da se izgradi i kapelica. Naša bolnica će se svojim statutom i zakonima morati prilagođavati zakonima i statutima u zdravstvu u budućoj državi - federaciji. Međutim, može i federacija na osnovu naših zakona i statuta stvoriti plan za donošenje zakona o zdravstvu u federaciji. Hrvatska nije imala ni jedne privatne bolnice prije rata po kojoj bi pravila zakon o zdravstvu, pa ni do danas taj problem nije riješen. Bolnica će se napraviti donacijama mnogih uglednih ljudi i poduzeća po Hrvatskoj i svijetu, i to neće biti teško jer već sada imamo čvrsta obećanja da ćemo imati materijalnu pomoć, a neki su već počeli slati prve donacije. Treba napomenuti da je projekt za novu bolnicu napravljen i da će se kamen temeljac postaviti najkasnije do Velike Gospe. Snaga jedne takve institucije kao što je bolnica, očituje i snagu jedne zajednice kao što je Bosna Srebrena i njezin narod. Naša, Franjevačka provincija imala bi jednu bolnicu u Novoj Biljoj, a trebala bi imati još neke institucije kao što su domovi zdravlja pri našim samostanima i župnim uredima diljem naše Provincije: Posavina, Žepče, Bugojno, Rama, Kiseljak... Sve te institucije ili domovi zdravlja preko bolnice bit će pod patronatom naše Provincije i našeg Provincijalata. U ovom vremenu, a i u budućnosti bolnica i ostale naše zdravstvene ustanove bit će sidrište za opstanak Hrvata na svojim ognjištima i brana protiv iseljavanja. Za nekoliko dana, odnosno najkasnije do Velike Gospe, iselit ćemo iz crkvenog prostora bolesnike i crkva će služiti svojoj namjeni, iako crkveni prostor s bolesnicima pravi novu

.....
Franjevci će ići novim putem, opet će postati ujac, izići iz samostana i s ljudima obnoviti Bosnu i Hercegovinu

.....
 Franjo Križanac, dr. Ivan Šarac, Ivan Đerek, Ivan Banjad, dr. Drago Džambas i ravnatelj Velimir Valjan, a čuće Zdravka Bušić i Marko Bobaš

bolnicu. Došla su nova vremena i mi franjevci moramo prihvatiti novi način djelovanja, a ne samo zadržavati se na dosadašnjem standardnom pastoralu. Fratri Gučogoranskog distrikta su već isplanirali da ravnatelj bolnice bude fra Franjo Grebenar, i samo to da radi, a imamo i prijedloge za gvardijana. To je samo naša želja i plan da bismo Kapitolu olakšali rad. U posljednje tri godine ratnih događanja nažalost jedina svijetla točka naše Provincije jest Franjevačka bolnica. Shvatimo, da nije bilo bolnice, ne bi se izrekle tolike pohvale franjevcima Bosne Srebrene, ne bi ih nitko ni spomenuo, kao što nitko nije spominjao dijecezanske svećenike ili neke druge redovnike. Sav svijet hoće da nam napravi bolnicu i jednostavno nas tjera da to učinimo, i bila bi velika

bruka, sramota i čin neprepoznavanja vremena kada bi smo to odbili. Najposlije, bolnicu možemo pokloniti ili prodati, ako ne budemo mogli s njom upravljati. Pred ovim Kapitulom, stoji velika odluka, da li podnijeti još mnogo truda, patnje, žrtava, prihvaćajući bolnicu ili se okrenuti lakšem življenju odbijajući bolnicu, a pritom podnijeti porugu svijeta i javnosti, a tim činom izdali bismo svoj narod i našu stoljetnu privrženost njemu. Molim ovaj Kapitul da ozbiljno razmotri ovu ideju o bolnici i novi način djelovanja fratara naše Provincije i da donese pravedno i sudbonosno rješenje za dobro puka koji nam je povjeren. Još jednom se upitajmo što bi na našem mjestu učinio naš otac sveti Franjo.
 Prilog - Bugojno

Zdravstvo u srednjoj Bosni danas Dr. Ivan Šarac, ministar zdravstva

Mostar, 17. 8. 1994.

Područje srednje Bosne, pod kontrolom Vlade HR HB čine sljedeće općine: Novi Travnik, Vitez, Busovača, Kiseljak, Kreševo, dio općine Fojnica, Žepče, Usora i slobodno područje Brčkog.

Trenutni broj hrvatskog pučanstva prema popisu iz 1991. g. i broju prognanih, iznosi oko 135.000 (sto trideset pet tisuća).

Broj prognanika čini polovinu od ukupnog broja pučanstva.

Osnovna zemljopisna karakteristika ovog teritorija je loša povezanost ili potpuna izoliranost pojedinih općina međusobno, ali i s ostalim dijelom HR Hercegovine.

Trenutne gospodarske mogućnosti su slabe zbog ratnih razaranja.

Zdravstvena zaštita pučanstva prije rata bila je organizirana kao primarna, sekundarna i tercijarna zdravstvena zaštita. Primarna zdravstvena zaštita organizirana je u domovima zdravlja, a sekundarna i tercijarna u općim bolnicama, regionalnim medicinskim centrima, sveučilišnim medicinskim centrima, lječilištima i u specijalnim zdravstvenim ustanovama.

Hrvatsko pučanstvo srednje Bosne u ovome ratu moglo je koristiti, a i danas ima na raspolaganju samo primarnu zdravstvenu zaštitu u domovima zdravlja i dio specijalističke zdravstvene zaštite koja se može pružiti u ratnim bolnicama, jer se sve važnije medicinske ustanove nalaze pod kontrolom druge strane, a pristup u te ustanove bio je onemogućen Hrvatima. Danas se ta situacija tek neznatno popravila.

S obzirom na izneseno, a i na zakonske odredbe (Zakon o zdravstvenoj zaštiti i Zakon o zdravstvenom osiguranju. Narodni list HR HB, br.: 14./94.), zdravstvena zaštita mora biti organizirana tako da je pučanstvu Republike dostupna primarna, sekundarna i tercijarna zdravstvena zaštita.

Stoga je Ministarstvo zdravstva HR HB donijelo rješenja o utemeljenju zdravstvenih ustanova Republike u skladu s mrežom zdravstvenih djelatnosti koje su predložene uzimajući u obzir:

- zdravstveno stanje, broj, starosnu i socijalnu strukturu pučanstva
  - jednake uvjete, odnosno mogućnosti za korištenje zdravstvenih usluga
  - potreban opseg pojedinih mogućnosti zdravstvene zaštite
  - stupanj organizacije područja, prometnu povezanost i specifičnost, nesigurnost, dostupnost zdravstvene zaštite na demografski ugroženim područjima i gospodarske mogućnosti.
- U srednjoj Bosni su sljedeće zdravstvene ustanove:
- Dom zdravlja Novi Travnik
  - Dom zdravlja Vitez
  - Hrvatska bolnica "Dr. fra Mato Nikolić"
  - Dom zdravlja Busovača

Naš san o izgradnji bolnice moramo probuditi u Hrvatskoj. Kako? Drago Bilandžija, dr. Andro Vlahušić i dr. Slobodan Lang

- Dom zdravlja Kiseljak sa stacionarom (predviđena primarna i sekundarna zaštita)
 - Dom zdravlja Kreševo
 - Dom zdravlja Žepče sa stacionarom (predviđena primarna i sekundarna zaštita)
 - Dom zdravlja Usora
 - Specijalna bolnica Bakovići kod Fojnice.
 Predviđeno je utemeljenje ispostave Zavoda za javno zdravstvo HR HB Mostar, u srednjoj Bosni.
 Broj zaposlenih zdravstvenih djelatnika u prilogu.
 Najveći problem zdravstva u srednjoj Bosni je upra-

vo nedostatak zdravstvenih djelatnika, a osobito liječnika. Prema našim analizama, trenutno nedostaje oko 115 liječnika (opće medicine i specijalista) prema usvojenom planu zdravstvene zaštite i zdravstvenih kapaciteta.
 Treba napomenuti da je tendencija daljnjeg odlaska traženija od povratka onih koji su otišli (i za vrijeme rata) s ovog područja.
 Smatramo da bi se svi zainteresirani faktori trebali odlučno i snažno angažirati kako bi se riješio ovaj problem inače bi moglo doći do potpunog raspada

zdravstvenog sustava srednje Bosne s nesagledivim posljedicama.
 Potrebno je stimulirati dolazak zdravstvenih djelatnika na ove prostore i omogućiti školovanje novih kadrova upravo iz srednje Bosne.

Vizija Lašvanske doline Budućnost za srednju Bosnu Dr. Slobodan Lang

Ovaj znak simbolizira bitku za opstanak Hrvata u srednjoj Bosni, Franjevačku bolnicu, Travničku gimnaziju, Španjolski dom za stare, samostan Guču Goru, obnovljene i oživljene domove, poslovni centar Vitez.

Registracija bolnice u Novoj Biloj

29. 8. 1994.
 Hrvatska bolnica "Dr. fra Mato Nikolić" Nova Bila,
 29. 8. 1994., Viši sud Travnik, sjedište Vitez

Za izgradnju Hrvatske bolnice u Novoj Biloj (nastavak) Dr. Andro Vlahušić

Od moga prvoga teksta prošla su puna dva mjeseca i sada se želim osvrnuti na proteklo dvomjesečno raz-

doblje te rezultate i poteškoće koji su nastali na marketinškom planu.
 Pripreme za gradnju bolnice odvijaju se ustaljenim tempom. Počeli su zemljani radovi, a 19. listopada ugraditi će se i kamen temeljac.
 Marketinški dio uopće ne prati aktivnosti u gradnji, iako bi trebalo biti obratno. Marketinške aktivnosti trebale bi prethoditi gradnji. Napravljene su i velike promocije knjige BIJELI PUT, a da se za bolnicu tom prilikom malo učinilo.
 Zaostaci DANAS (10. listopada) nisu nenadoknadivi, ali ako se uskoro ne ubrzaju i ne podignu na potrebni kvalitetni dio, teško će u budućnosti biti nadoknadivi. Ovdje ponajprije mislim da marketinšku aktivnost oko izgradnje bolnice treba tempirati za predbožićno, božićno i novogodišnje razdoblje. To razdoblje pada upravo na godišnjicu Bijelogog puta, pa ga treba s njime usko vezati. Ako se propusti ovaj BOŽIĆ, teško da ćemo skoro imati tako dobru priliku za prikupljanje sredstava i materijala za bolnicu.
 Sada ne treba kukati za propuštenim vremenom, nego treba djelovati kvalitetno i učinkovito. Zato predlažem sljedeće aktivnosti.
 1. Ured za izgradnju bolnice mora početi s radom u Zagrebu najkasnije do 1. studenoga 1994.
 2. Ovaj Ured ili sama nova bolnica do tada trebaju imati svoj žiro-račun za kune i za devize.
 3. Do kraja studenoga treba napraviti uvodnu knjižicu o bolnici. To možemo nazvati i prvim biltenom Hrvatske bolnice "Dr. fra Mato Nikolić".
 Ova knjižica treba biti napravljena po uzoru na knjižicu "Stradanje Hrvata u BiH", tj. kratka, do maksimum 40 stranica, grafički potpuno jasna, lako čitljiva i sa svim nužnim podacima oko izgradnje bolnice.
 Knjižica (Bilten No 1) treba obvezno izići na hrvatskom, engleskom i njemačkom jeziku, a ovisno o potrebama i na nekom drugom.
 Sadržaj bi trebao biti sljedeći:
 - Naslovna stranica
 - UVOD
 - Predsjednik RH dr. Franjo Tuđman
 - Kardinal Franjo Kuharić (fotografija s posvećivanja kamena temeljca u Zagrebu)
 - Dr. Slobodan Lang
 - Krešimir Zubak, predsjednik Federacije
 - Nadbiskup Vinko Puljić ili provincijal Bosne Srebrenice (mogu i obojica)

LAŠVANSKA DOLINA

- Hrvati srednje Bosne danas

- Hrvatsko područje Nova Bila, Novi Travnik, Vitez, Busovača

- Stradanja Hrvata srednje Bosne

- Hrvati srednje Bosne sutra

- Zdravstveni sustav srednje Bosne

FRANJEVAČKA BOLNICA NOVA BILA

- Prošlost

- Sadašnjost

HRVATSKA BOLNICA “DR. FRA MATO NIKOLIC”

Potreba za novom bolnicom

- Sadržaji bolnice

- Maketa bolnice s osnovnim tehničkim podacima

PRVI POKROVITELJI I DONATORI

INA, Općina Konavle, Hrvatska Vlada, Konstruktor, KAKO VI MOŽETE POMOĆI IZGRADNJI BOLNICE

Ovo je najvažniji dio knjižice. U njemu se trebaju navesti svi načini na koji se može pomoći izgradnji bolnice. Od pojedinačnih i obiteljskih novčanih uplata, do uplata velikih sustava kao što su vlade ili velike dobrotvorne organizacije.

U ovom dijelu treba navesti građevinski materijal potreban za bolnicu.

Posebnu pozornost treba posvetiti opremi potrebnoj za rad bolnice sada i kada konačno bude opremljena. Knjižicu bi trebalo napraviti najkasnije do kraja studenoga, tako da se s njezinom distribucijom započne početkom prosinca.

Tijekom studenog treba definirati kome se sve šalje knjižica, na kojem jeziku i u kolikom broju primjeraka.

Navodim samo neke: sve hrvatske katoličke župe u svijetu, hrvatske biskupije u Hrvatskoj i BiH, hrvatska veleposlanstva, županije, velika poduzeća, privatni obrtnici, proizvođači medicinske opreme u svijetu.

4. Tijekom studenoga napraviti grafički dizajn predmeta vezanih uz izgradnju bolnice (grafički znak, računi, zahvalnice, diplome, priznanja...).

5. Koristiti sve datume vezane uz godišnjicu Bijeloga puta kako bi se pojačala marketinška aktivnost i prikupilo što više sredstava.

6. Pokrenuti nove inicijative oko prikupljanja sredstava, npr. skupljanje umjetničkih slika za aukciju i

opremu bolnice, koncerti u zemlji i inozemstvu, poštanske doplatne markice.

Prošireni sastanak Predsjedničkog odbora za izgradnju bolnice

“Dr. fra Mato Nikolić” Nova Bila

Dr. Andro Vlahušić

Vitez, 19. 10. 1994.

Priredio

Članovi Odbora: dr. Slobodan Lang, Ivan Đerek. dr. Mihovil Biočić, don Ivan Cvitanović.

Dužnosnici HR Herceg-Bosne i Federacije BiH, gospoda: Krešimir Zubak, Dario Kordić, Ivan Bender, Tihomir Blaškić, Perica Jukić, dr. Ivan Šarac, dr. Božo Ljubić, Drago Bilandžija, Jozo Marić, Davor Kolenda. Liječnici bolnice iz Nove Bile: dr. Vlado Tabak, dr. Krunoslav Ravlić.

Saborska delegacija: Damir Zorić, Milan Galić, Ivan Lacković Croata, Ivan Škarić, dr. Zvonimir (Banzolić?), Anto Jozo Ramić, Željko Štanfel, Kruno Peronja, Župan dalmatinsko-splitski.

Predstavnici Konstruktor; Željko Žderić i Ante Kuzmanić, fra. Jozo Ljubas i dr. Andro Vlahušić.

Na početku sastanka dr. Lang upoznao je prisutne s podrškom dobivenom za izgradnju bolnice i to od predsjednika Tuđmana, kardinala Kuharića, i svetog oca Ivana Pavla II. Iskazan je maksimalan stupanj podrške, a sada treba prijeći na konkretne zadatke i zato koristi prisutnost dužnosnika Herceg-Bosne i Federacije, Hrvatskog sabora i predstavnika Predsjedničkog odbora za izgradnju da ih se informira o rezultatima i poteškoćama.

Naglasio je da će sa svim materijalima izići pred Hrvatski sabor i Vladu te ih zamolio da se oni izjasne o podršci.

- Damir Zorić, potpredsjednik Županijskog doma Sabora, rekao je da i dosadašnje aktivnosti imaju podršku Sabora. Podrška predsjednika Republike Hrvatske, koji predstavlja ukupnu političku volju Republike, znači određenu obvezu i za Hrvatski sabor. Naglašava da njihov posjet ujedno znači i potporu gradnji bolnice, ali i Hrvatima BiH, te da će se zauzeti da Sabor formira posebne komisije za pomoć Hrvatima

Bosne i Hercegovine. S njegovim stavovima složili su se i ostali saborski zastupnici koji su izrazili žaljenje što i do sada nisu dali konkretnu pomoć.

- Župan Dalmatinsko-splitske županije, gospodin Kruno Peronja dao je pomoć, kao i grad Split, u iznosu od 37.000 kuna istaknuvši da je to tek prva novčana pomoć županije. Gospodin Peronja se obvezao da će s projektom bolnice upoznati sve hrvatske župane i tražiti njihovu konkretnu pomoć.

- Ravnatelj splitske bolnice, dr. Biočić, istaknuo je da će bolnica i dalje pružati pomoć bolnici u Novoj Biljoj, spremna je dosadašnju suradnju i funkcionalno povezati, ali za čvršće povezivanje traži odgovarajuće odluke Sabora.

- Ministar zdravstva Herceg-Bosne, dr. Ivan Šarac, naglašava dobru suradnju dva ministarstva zdravstva, i kaže da će se 21. 10. 1994. održati konkretni razgovori u Zagrebu kod ministra Hebranga o kadrovskoj pomoći bolnicama u Herceg-Bosni. Ove godine upisano je oko 30 studenata s područja Herceg-Bosne na Medicinski i Stomatološki fakultet u Zagrebu.

- Ministar zdravstva Federacije BiH, dr. Božo Ljubić, u okviru svojih nadležnosti poslat će liječnike u Novu Bilu, kako je već poslao u bolnicu u Kiseljak. U novom zakonu o zdravstvu predvidio je i postojanje bolnice u Novoj Biljoj.

- Zapovjednik Stožera HVO-a, general-bojnik Tihomir Blaškić, rekao je da je bolnica u Novoj Biljoj najveće jamstvo za opstanak Hrvata u Lašvanskoj dolini, uz vojno jačanje.

- Predsjednik HDZ-a Herceg-Bosne, Dario Kordić, istaknuo je posebnu potrebu i nadu ljudi ovoga kraja za kvalitetnom bolnicom, a stranka će dati punu potporu njezinoj gradnji.

- Predsjednik Zastupničkog doma Sabora Herceg-Bosne, Ivan Bender, rekao je da će Zastupnički dom pružiti svu potporu izgradnji bolnice te borbi Hrvata srednje Bosne za njihov opstanak i ravnopravnost.

- Predsjednik Predsjedničkog vijeća Herceg-Bosne i predsjednik Federacije Bosne i Hercegovine, Krešimir Zubak, zahvalio je članovima Odbora za sve dosadašnje uspjehe i svim liječnicima koji rade ili su radili u Franjevačkoj bolnici Nova Bila. Posebno je zahvalio za današnji događaj, polaganje kamena temeljca za izgradnju nove bolnice. Naglasio je kako povratka natrag nema, da se bolnica mora izgraditi te je izrazio svoje povjerenje članovima Odbora. Fede-

racija će dati punu podršku, iako područje Lašvanske doline još nije potpuno ušlo u sastav Federacije, što se očekuje u najskorije vrijeme.

Na kraju ovih izlaganja dr. Lang zahvalio je svim sudionicima sastanka te obećao redovito izvješćivanje o svim budućim rezultatima.

Kamen Zagrebačke katedrale

- temeljac Hrvatske bolnice

u Novoj Biljoj

U godini 900. obljetnice zagrebačke biskupije, kada nas je nezaboravnim dolaskom razveselio papa Ivan Pavao II., ovaj kamen, izvađen iz zagrebačke katedrale, blagoslovljen je od uzoritog gospodina KARDINALA DR. FRANJE KUHARIĆA i ugrađen je u bolnicu u Novoj Biljoj kao znak povezanosti i neraskidivog duhovnog jedinstva HRVATSKOG NARODA i za dobro svih ljudi.

(Ovaj tekst predlaže mons. Josip Klarić i daje kamen ili 2, ako je potrebno da stane cijeli tekst, dimenzije 80 x 80 cm, koji je potrebno prevesti klesaru da tekst upiše pošto kamen izbrusi (tada kamen zgb. katedrale izgleda famozno). Tekst je potrebno dati na uvid Kardinalu (preko njegova tajnika Godine) i dogovoriti se za blagoslov. I taj dan, predlažem, treba uklesati.)

Polaganje kamena temeljca

za Hrvatsku bolnicu

Drago nam je da ste nam se pridružili na ovom BIJELOM PUTU pomoći hrvatskom narodu srednje Bosne u stvaranju preduvjeta za mir i osnovne uvjete života naroda tog kraja.

Bijeli put nikada nije lagani put. Mi nastojimo potaknuti i podržavati izgradnju bolnice Herceg-Bosni kao osnovnog pokazatelja i garanta ostvarenju susreta naroda Hrvatske i Bosne, dovesti knjige, omogućiti djela, da iskažu svoju želju za boljim Svijetom, pomoći invalidima i uopće graditi mostove i pridonositi ostvarenju mira i dobra. Na našem putu mi smo se trudili da što je moguće skromnije i kvalitetnije or-

.....
 "Neka je blagoslovljen kamen naše Katedrale, na kojem će izrasti Hrvatska bolnica i opstati Hrvati u Srednjoj Bosni", uzoriti kardinal Franjo Kuharić pred Katedralom u Zagrebu

kao i potrebe za neposredno sudjelovanje ili posredovanje BIJELOG PUTA.

Javno zdravstvo, epidemiologija i rat*
 Julius Weinberg,
 Stephanie Simmonds

12. 6. 1995.

Isporuka humanitarne pomoći u ratu je teška. Međutim, bitno je da se pomoć pruža na najučinkovitiji mogući način onima kojima je najpotrebnija, minimiziranjem gubitaka. Nadalje, isporuka pomoći treba paziti na buduće potrebe zajednica u sukobu. To zahtijeva informacije o potrebama ugroženog stanovništva. Ima malo iskustava o prikupljanju podataka o utjecaju rata na civilno stanovništvo. Rat u Bosni poremetio je praćenje zaraznih bolesti. Svjetska zdravstvena organizacija pomogla je lokalnim vlastima u obnovi nadgledanja. Prikupljeni podaci bili su vrijedni u planiranju intervencija da se minimalizira mogućnost izbijanja velikih zaraza i smanji utjecaj zaraznih bolesti u provođenju humanitarne pomoći. Opisano iskustvo omogućuje i korisno je za javnozdravstveni nadzor civilnog stanovništva u ratu. Osim potrebe da planira, javnozdravstveni doktor za rata ima i ulogu zastupanja onih koji trpe; ovu se ulogu može mnogo uspješnije provoditi ako se temelji na objektivno prikupljenim podacima, a ne govorkanju.

*Social Science & Medicine, Volume 40, Issue 12, June 1995., Jedinica monitora zdravlja, Svjetska zdravstvena organizacija, Regionalni ured za Europu, Ured u Zagrebu, Hrvatska, PHLS, Communicable Disease Surveillance Centre, 61 Colindale Avenue, London NW9 5EQ, England.

Počela gradnja bolnice*
 Dr. Franjo Kuharić, kardinal

U ponedjeljak 17. listopada kardinal Franjo Kuharić blagoslovio je u Zagrebu temeljni kamen za novu bolnicu "Dr. fra Mato Nikolić" u Novoj Biloj. Kamen je

ganiziramo sve dijelove puta, ali na prvo mjesto stavili smo doprinos i podršku obnovi života u srednjoj Bosni. Da bi ovaj put bio uspješan, računamo na podršku i doprinos svakoga od Vas. U slučaju teškoća ili prepreka, pomognite nam da ih riješimo. Tijekom boravka gradite kontakte, širite dobru volju i razmotrite mogućnost jačanja podrške srednjoj Bosni i unapređivanja našeg rada. Mi činimo napor da podržimo cjelovitost života hrvatskog naroda i svih ljudi u Bosni, od male djece, do obnove gospodarstva i od obnove gospodarstva do ponovnog povezivanja hrvatskog i bošnjačko-muslimanskog naroda nakon njihova tragičnog sukoba u

neposrednoj prošlosti, a suradnji u budućnosti kao preduvjetu opstanka. Vi putujete u hrvatsko SADA i pridružujete se u stvaranju uvjeta za hrvatsko SUTRA. BIJELI PUT je skromna organizacija koja čini što može da bi pomogla DANAS i povećala šanse za SUTRA. Podržite nas i priključite se i sami BIJELOM PUTU. Molimo da svoje dojmove, dogovore i sve drugo bilježite kako biste mogli nakon boravka ocijeniti rezultate i povećati doprinos za mir i dobro srednje Bosne. Akcija za Novu Bilu i Bosnu Srebrnu – Polaganje kamena temeljca za izgradnju Hrvatske bolnice "Dr. fra Mato Nikolić".

Prisustvovali ste polaganju kamena temeljca za izgradnju "HRVATSKE BOLNICE dr. FRA MATO NIKOLIĆ" i time postali aktivan sudionik u izgradnji sudbine ovog naroda. Ova je bolnica život ovog kraja i ona znači uvjet opstanka i ostanka. To ujedno znači da je potrebno graditi i dalje, povezati sve raskidane niti od povrede ljudskog dostojanstva do buđenja svih grana ljudske aktivnosti. Kontaktima s ljudima ovih krajeva Vi to već činite, a BIJELI PUT bi htio pomoći da to bude još kvalitetnije i koordiniranije, stoga, da bismo svi zajedno mogli povećati doprinos za mir i dobro srednje Bosne, molimo Vas da ukratko opišete svoje dojmove, dogovore,

uzet sa zagrebačke katedrale, a tu neobičnu praksu prigodom blagoslova kardinal Kuharić protumačio je kao temeljni kamen za jednu bolnicu gdje je rat pretvorio crkvu u bolnicu koja se nalazila u Novoj Biloj. Kamen sa zagrebačke prvostolnice, istaknuo je kardinal, znak je povezanosti između Zagreba i Nove Bile te znak povezanosti vjere i liječničke službe. Poslije blagoslova temeljni kamen upućen je u konvoju s drugim potreštinama (telefonskom centralom, knjigama, policama za knjige) stanovništvu srednje Bosne. U pratnji dr. Slobodana Langa, posebnog izaslanika predsjednika Republike Hrvatske, koji je pokrovitelj izgradnje bolnice, konvoju su se prolaskom kroz Sinj priključili i sinjski alkari. Cijelu akciju pratili su izaslanici Županijskog doma Hrvatskog sabora i hrvatski glazbenici koji su održali koncert u Novom Travniku. Temeljni kamen postavljen je u srijedu 19. listopada u nazočnosti brojnih političkih i kulturnih djelatnika.

Prije polaganja temeljnog kamena služena je misa zadušnica za sve žrtve rata u Lašvanskoj dolini, a posebno poginulog vozača akcije Bijeli put Antu Vlajća.

Franjevačka bolnica u Novoj Biloi tijekom rata bila je simbol otpora hrvatskog naroda. Osnovana je u ljeto 1992. kad su Hrvati bili opkoljeni sa svih strana. U bolnici je liječeno više od 11.500 pacijenata, od toga 5320 ranjenika. Obavljeno je 1260 teških operacija i oko 6000 običnih operacijskih zahvata (V. Č.)

*Glas Koncila - Katolički tjednik; Broj 44., 30 listopada 1994.

Kako sam doživio Hrvatsku bolnicu “Dr. fra Mato Nikolić” u Novoj Biloi

Dr. Predrag Stojanović

...1.1998.

O bolnici u Novoj Biloi prvi sam put čuo u jesen 1992. godine kada se o njoj počelo govoriti na radiju, dnevnom tisku ili televiziji. U samom početku teško je bilo shvatiti da se u Novoj Biloi, jednom malom mjestu u Lašvanskoj dolini, rađa crkva-bolnica gdje fratri i li-

ječnici pod istim krovom liječe dušu i tijelo.

Drugi put obratio sam pozornost kada se govorilo da je krenula humanitarna pomoć Bijeli put iz Zagreba pa preko Rijeke i Splita do Nove Bile.

Treći put skrenuo mi je pažnju na Novu Bilu dan kada je naš predsjednik Republike dr. Franjo Tuđman posjetio Novu Bilu i kada je obišao ranjenike u crkvi-bolnici. Tada je okupljenom stanovništvu Nove Bile i Lašve obećao da će preuzeti pokroviteljstvo nad izgradnjom nove bolnice u Novoj Biloi.

Imao sam veliku želju da se priključim humanitarnom konvoju za Novu Bilu, ali sam se nalazio kao dragovoljac Domovinskog rata na prvoj crti karlovačke bojišnice i želja je ostala samo želja. Međutim, tada sam čvrsto odlučio da ću kad-tad, prvom prilikom, posjetiti tu bolnicu nakon rata.

Dvije godine poslije uspješne akcije “Olujna” i završetka Domovinskog rata doznao sam da se gradi nova bolnica u Novoj Biloi, ali da se do njezina završetka i preseljenja još uvijek radi u crkvi-bolnici, u prostorijama župnog ureda, u istim uvjetima kao i u ratno doba, a da sada tamo rade i liječnici iz Hrvatske. Stupio sam u kontakt s ravnateljem bolnice u Novoj Biloi i doznao da im treba internist. Odmah poslije toga razgovora otišao sam kao dragovoljac u crkvu-bolnicu u Novu Bilu.

Po dolasku u Novu Bilu vidio sam da se tamo radi u vrlo teškim uvjetima, sličnim onima u ratu, ali me to nije obeshrabrilo i sputavalo da se brzo uključim u rad bolnice. Bio sam oduševljen požrtvovnošću i brigom za svakog bolesnika tijekom cijelog dana i cijele noći.

Od bolničara, medicinskih sestara, liječnika pa sve do samog ravnatelja svi su imali i vremena i osjećaja za bolesnike i njihove obitelji. Smatram da je baš taj pristup bolesnicima utjecao na to da se ne misli na loše uvjete smještaja. Također, niti bolesnici nisu imali primjedbi na smještaj jer su bili svjesni da će se sve popraviti novom bolnicom koju strpljivo čekaju. Da su uvjeti rada teški, potvrđuje činjenica da u jednoj prostoriji župnog ureda rade naizmjenično: urolog, radiolog, internist, neurolog i predoperativno anesteziolog. Kada jedan završi, nastupa drugi i tako sve dok se ne pregledaju svi bolesnici bez obzira na radno vrijeme.

U susjednoj prostoriji župnog ureda smještena je hitna prijemna ambulanta u kojoj radi i kirurška am-

bulanta. Čekaonica je premalena da bi primila sve bolesnike te ih je većina izvan zgrade, gdje strpljivo čekaju na red, sigurni u to da će biti pregledani tog dana.

U jednoj improviziranoj prostoriji nalazi se laboratorij koji radi za cijelu bolnicu i po potrebi za hitne pretrage tijekom cijeloga dana. Većina nalaza već je gotova do vizite, što pridonosi kvaliteti liječenja. Ono što se ne radi u bolničkom laboratoriju, šalje se u laboratorij Doma zdravlja u Novoj Biloi ili se šalje dalje u KBC Mostar ili Split.

Priručni rendgen smješten je također u maloj prostoriji i na njemu se mogu raditi samo osnovne pretrage bez kontrastnih pregleda. Ultrazvuk, koji je glavna dijagnostička metoda, davno je otpisan i samo je pitanje dana kada će prestati raditi. EKG je takoreći stalno u upotrebi i pravo je čudo da se ne kvari.

Operacijska sala je još uvijek u podrumu župnog ureda kao i u vrijeme rata. Sala je potpuno iskorištena glede broja operacija po programu, a posebice za hitne operacije. Transfuzija je također u podrumu župnog ureda.

Bolesničke sobe kao i intenzivna njega imaju veliki broj kreveta u kojima su još smješteni inkubatori i dječji kreveti. Zahvaljujući osoblju, sve su sobe besprijekorno čiste, a bolesnici uredni. Obitelji koje dolaze u posjet nemaju primjedbi na uvjete smještaja i uvjeravaju me da tako mora biti sve do preseljenja u novu bolnicu, a kako oni govore, to će biti “dan stoljeća” za Hrvate srednje Bosne.

Posebice bih spomenuo rodilište koje je privremeno smješteno u jednoj kući odmah do župnog ureda i koje je tako skućeno da rodilje u rodilištu ostaju samo tri sata poslije porođaja, a potom odlaze kući kako bi ustupile mjesto drugoj rodilji. Prije odlaska novorođenčeta pregleda specijalist neonatolog. Rodilje ne prosvjeduju ni kada katkad noću i po lošem vremenu odlaze kući govoreći da je tako bilo i za vrijeme rata. Žarka želja je svih da bude što više porođaja i novorođenih Hrvata u srednjoj Bosni. Veliki broj tih žena reklo mi je da žele opet roditi, ali samo ako sljedeći porođaj bude u novoj bolnici.

Ne treba posebno spominjati da osoblje nema svoju sobu niti garderobu, a liječnici kada nisu u službi provode svoje slobodno vrijeme u župnom uredu zahvaljujući gostoljubivim fratrima. Rad liječnika je besprijekoran i visokostručan. Rade liječnici s dugo-

godišnjim iskustvom pa im ne smeta sadašnja opremljenost bolnice. Uglavnom svi rade dan i noć i nikada nisam čuo negodovanje zbog rada noću. Često sam pitao koji je razlog toga samaritanskog prihvaćanja načina života i rada. Odgovor je uvijek bio isti - nada da će se uskoro preseliti u novu bolnicu i imati nove uvjete rada. S preseljenjem, kažu, bili bi zadovoljni pa makar i s ovom opremom, samo da to bude što prije. Nova bolnica je svakodnevna tema razgovora, ali je isto tako svima jasno da se završetak bolnice ne može ubrzati ako nema novca. Ipak se nadaju da će taj dan uskoro doći na radost sveg stanovništva i Nove Bile i cijele srednje Bosne.

Nova bolnica koja je 90 posto završena sigurno će biti najvažnija građevina koja se posljednjih godina gradila u srednjoj Bosni. Moderno koncipirana i projektirana, smještena na lijepom i pristupačnom mjestu, sigurno će biti i najljepši spomenik Hrvatima srednje Bosne i Lašve koji su ostali na svojim ognjištima da brane svoju domovinu i koji su samo u Lašvanskoj dolini dali više od 2000 poginulih u Domovinskom ratu. Da nisam boravio i radio u hrvatskoj bolnici u Novoj Biloi, nikada ne bih mogao shvatiti od kojeg je značenja ta bolnica za opstojnost Hrvata u srednjoj Bosni. Tijekom rada u bolnici dolazili su mi bolesnici iz Novog Travnika, Starog Travnika, Viteza, Busovače, Kreševa, Fojnice, Zenice, Žepča, Bugojna i Kiseljaka. Udaljenost nekih mjesta je i više od 50 kilometara, ali svi su željeli biti liječeni baš u Novoj Biloi jer su imali veliko povjerenje u djelatnike te Hrvatske bolnice.

Razgovarajući s franjevcima i liječnicima koji su u doba rata radili u crkvi-bolnici, doznao sam mnoge pojedinosti o povijesti Nove Bile i cijele Lašvanske doline te kako je bolnica dobila ime po franjevci fra Mati Nikoliću koji je još 1807. studirao medicinu u Feldsbergu i bio prvi diplomirani liječnik u povijesti bosanskohercegovačkog zdravstva.

Opis bolnice ne bi bio potpun kada se ne bi spomenulo njezino djelovanje u ratu. Kada je rat u Hrvatskoj bio u punom jeku, mnogi domoljubni Hrvati iz dijas-pore slali su pomoć Hrvatskoj. Dio te pomoći stizao je i Hrvatima u Bosni. Postavilo se pitanje gdje smjestiti tu pomoć. Kao najpodesnije i najsigurnije mjesto bilo je područje oko crkve i župnog ureda u Novoj Biloi. Kako je u donacijama bilo i lijekova, franjevci i liječnici osnovali su ljekarnu koja je u to vrijeme mnogo

značila stanovništvu Lašve. Poslije se rodila zamisao da se ta humana djelatnost proširi i drugim sadržajima.

Približavanjem prve crte bojišnice prema Lašvanskoj dolini, njezini stanovnici nisu napuštali svoja ognjišta. Većina ih je ostala kod kuće, a neki su potražili pomoć u franjevačkoj župi u Novoj Biloj. Sposobni muškarci pristupili su HVO-u i odmah otišli na prvu crtu bojišnice da brane Lašvu i Bosnu Srebrnu.

U Novu Bilu dolaze prvi ranjenici i smještaju se u župni dvor. Franjevci u zajednici s liječnicima pripremili su jedno mjesto u župnom dvoru gdje se mogla pružiti pomoć ranjenicima. Tako je 19. listopada 1992. godine zabilježen kao dan kada je bolnica počela raditi, iako nije bila službeno osnovana, ali u tim danima rata to nije bilo ni potrebno. Ranjenici sve više pristižu, a bolnica radi i svakim se danom proširuje.

U mjesecu prosincu 1992. osposobljena je operacijska sala u podrumu župnog stana. Tog dana izvršena je i prva operacija u općoj anesteziji. Istog dana bolnica je dobila i svoje ime Franjevačka bolnica “Dr. fra Mato Nikolić.”

Da je bolnica dala svoj doprinos tijekom rata, govore i podaci da je u vremenu od 9. listopada 1992. pa do 1. travnja 1994. godine u bolnici bilo zbrinuto 14.500 bolesnika, da je izvršeno 1260 operacija u općoj anesteziji i 4200 zahvata u lokalnoj anesteziji. U istom vremenu rođeno je u improviziranom rodilištu 700 novorođenčadi. Ti statistički podaci govore koliko je potrebna bolnica u ovom kraju.

U prosincu 1993., kada se u cijelom svijetu slavi dan Isusova rođenja - Božić, ravnatelj Franjevačke bolnice šalje apel svim medijima da se pomogne Hrvatima srednje Bosne. I taj je apel urodio plodom.

Konvoj pomoći krenuo je iz Zagreba 10. prosinca 1993. godine. Plan puta bio je Zagreb-Rijeka-Split-Tomislavgrad-Nova Bila. U konvoju su bile 143 nenaoružane osobe, predvođene poznatim humanitarcem dr. Slobodanom Langom te dr. Hermanom Vukušićem, veteranom Domovinskog rata. Znakovito je da je konvoj krenuo baš na Dan ljudskih prava. Od Zagreba pa do Splita konvoj se udvostručio, a novi kamioni stizali su sve do Tomislavgrada. Međutim, iako je to bila humanitarna akcija koju je pratio cijeli svijet, konvoj je zaustavljen 40 km od Nove Bile na Pavlovići, gdje je stajao dva dana na vjetrometini i

zimi, da bi napokon 20. prosinca stigao u Novu Bilu s više od tisuću tona hrane, odjeće i lijekova. Konvoj je svima pokazao da Hrvati srednje Bosne nisu zaboravljeni i prepušteni sami sebi, nego da su oči svih Hrvata u to vrijeme bile uprte u Novu Bilu.

Konvoj je nažalost imao i svoje žrtve. Na povratku kroz Uskoplje pucalo se na nenaoružane članove konvoja te je poginuo vozač Ante Vlaić, a tri su praktički konvoja ranjena. Zato se svake godine 22. prosinca u župnoj crkvi u Novoj Biloj govori sveta misa za pokojnog Antu Vlaića.

Međutim, slijede i važni događaji za Hrvate Lašvanske doline jer ih je 14. lipnja 1994. godine posjetio dr. Franjo Tuđman, predsjednik Republike Hrvatske. Predsjednik je posjetio crkvu-bolnicu i tom prigodom obišao ranjenike, razgovarao s liječnicima i fratrima, a potom se obratio okupljenom narodu Nove Bile koji je bio duboko dirnut kada je čuo predsjednikovu odluku o pokroviteljstvu nad izgradnjom nove bolnice u Novoj Biloj.

Na temelju rješenja HR HB od 9. kolovoza 1994. godine bolnica prestaje raditi pod dotadašnjim imenom, a osniva se bolnica pod novim imenom Hrvatska bolnica “Dr. fra Mato Nikolić”. Bolnica i dalje radi u svim prostorijama pastoralnog kompleksa župe Nova Bila, osim u crkvi, koja je sada stavljena u redovitu vjersku službu.

Nadnevka 19. listopada 1994. na lokaciji Dubrave pred oko 5000 vjernika položen je kamen temeljac za novu bolnicu. Taj kamen je uzoriti kardinal Kuharić izdvojio iz zagrebačke katedrale da bi se ugradio u temelje nove bolnice u Novoj Biloj. I ovaj put je kod polaganja kamena bio nazočan dr. Slobodan Lang savjetnik predsjednika Republike Hrvatske.

Nadnevka 22. listopada 1995. Internacionalna liga humanista dodijelila je “Zlatnu povelju humanizma” Franjevačkoj - Hrvatskoj bolnici “Dr. fra Mato Nikolić” u Novoj Biloj.

Studenti medicine Sveučilišta u Mostaru svake godine imaju svoj prvi sat nastave u bolnici-crkvi u Novoj Biloj. Obilaze sadašnji skučeni prostor i teške uvjete rada, a potom posjete i novu bolnicu koja je pred završetkom i skorim useljenjem. Možda bi takve posjete trebalo organizirati i za studente medicine iz Zagreba, Osijeka, Splita i Rijeke.

Nova će bolnica sigurno imati važnu odluku u daljnjem razvijanju zdravstvene službe i zdravstvene

zaštite Hrvata Lašvanske doline i srednje Bosne, ali samo ako se ubrzo završi. Mislim da će se sigurno u najskorijoj budućnosti ukinuti postojeći stacionari u Busovači, Žepču i Kiseljaku jer kadrovski nisu ekipirani, a previše troše na svoje održavanje i rad. Sigurno je da predstoji i reorganizacija domova zdravlja kojih je također previše za taj broj stanovnika. Preseljenjem u novu bolnicu, sadašnja medicinska ekipa, uz dolazeće mlade specijaliste, sigurno bi mogla pružiti kompletnu bolničku i izvanbolničku zaštitu stanovništvu srednje Bosne. Sredstva za održavanje skupih stacionara i domova zdravlja mogla bi se usmjeriti u novu bolnicu u Novoj Biloj.

Stara se bolnica neće moći dugo održati u ovim uvjetima rada zbog stalnog povećanja broja stanovnika srednje Bosne. Doći će do osipanja bolesnika i odlaska na liječenje u druge centre (Mostar ili Split). Bez obzira na to što je pružila i što danas pruža stanovništvu srednje Bosne, stara se bolnica neće moći uklopiti u planove razvoja zdravstvene zaštite srednje Bosne.

U brojnim razgovorima sa stanovnicima Lašvanske doline i s bolesnicima bio sam iznenađen njihovom skromnošću, ali i velikim optimizmom. Da bi ostali i dalje u svojim domovima iz kojih ih nije istjerao niti rat, traže samo mogućnost rada, mogućnost školovanja djece, ali posebice zdravstvenu službu.

Nova bolnica ili bolje rečeno njezino dovršenje je imperativ za opstojnost svih Hrvata Lašvanske doline i srednje Bosne jer je to jedina Hrvatska bolnica u toj velikoj regiji za koju se očekuje da bi u skoroj budućnosti mogla imati više od 100.000 stanovnika.

Možda bi sve rasprave oko hitnog dovršenja i preseljenja u novu bolnicu bile prekinute kada bi jedna grupa ekonomista upućenih u zdravstvenu problematiku probala iz postojeće dokumentacije izračunati koliko bi koštalo liječenje svih bolesnika i operacijskih zahvata koji su izvršeni u staroj bolnici i koliko bi koštalo njihovo liječenje da su bili upućeni na liječenje primjerice u Mostar, Split, Rijeku ili Zagreb.

Ne mogu zaboraviti riječi jednog Novobiljanina koji je čekao pred rodilištem i koji mi je doslovce rekao ovo: “Naš predsjednik dr. Franjo Tuđman je obećao da će doći u Knin i došao je. Rekao je da će doći u Vukovar i došao je. Obećao je da će doći u Novu Bilu i došao je. Obećao nam je novu bolnicu i mi mu vjeru-

jemo, i uskoro ćemo je dovršiti.”

Složio sam se s njim i tog trenutka odlučio u Novoj Biloj dočekati taj važni dan zatvaranja crkve-bolnice i svečano otvaranje nove bolnice, dan koji će sigurno ući u povijest hrvatske medicine.

Ovdje se vodila borba dobra i zla

Ankica Kolar Jurčević

I sada kad zatvorim oči sjetim se tih teških dana u svom životu. Dana punih boli, suza, krvavih rana i smrti. Odrasla sam u ovim krajevima i svaka nesreća nosi dubok pečat u meni.

Do početka rata radila sam u Domu zdravlja u Novom Travniku kao liječnica opće prakse. Medicinu sam završila 1990. godine u Sarajevu. Tih dana osjećala se napetost u svakom čovjeku, u zraku. Počelo je tog četvrtka popodne. Hitno sam otišla u bolnicu u Novu Bilu. Pakao se produžavao iz dana u dan. Bilo nas je samo troje liječnika. Dr. Ivanka Madžar - Šimić, dr. Tihomir Perić i ja. Sutradan su došli prim. dr. Branislav Kuliš, dr. Vlado Tabak i dr. Zoran Pocrnja. Nas šestero počelo je odlučujuću borbu za život, a protiv smrti koje je zaista bilo puno. Imali smo samo jednu prostoriju za ranjenike, a njih je pristizalo sve više i više. Na kraju smo otvorili i samu crkvu. Ranjenike smo morali stavljati na crkvene klupe jer nismo imali dovoljno kreveta. Kako sam samo tih dana molila Boga da prestane ovo ludilo! Svaki put kada bih prošla pokraj oltara, podignula bih visoko oči prema raspetu i nebu i zamolila Boga da nas sačuva. I zaista, i Bog i medicina borili su se tih dana za život i dobro, a protiv smrti i zla. Gledala sam stotine i stotine ranjenih i mrtvih i, vjerujte, to se ne zaboravlja.

Bilo je ljetno predvečerje, čak bi pomislili i da je predivno da se u daljini nisu čule eksplozije i detonacije granata. Tada su počela stizati. Prvo dvoje, troje, pa opet troje ranjene djece. Granata je pala baš među njih dok su se igrali. Oni su se samo igrali, kao i sva ostala djeca ovog svijeta. To se ne zaboravlja. Djevojčica od šest godina ostala je bez lijeve potkoljenice. Morala sam hitno u operacijsku dvoranu da je amputiramo. Moji koraci su bili teški kao olovo znajući da će ta djevojčica biti doživotni invalid. Bilo je dosta amputacija ekstremiteta i zaista to nije baš tako lako

Sjednica odbora za izgradnju nove bolnice u Novoj Biljoj. Izbor izvođača radova.

učiniti, osobito meni, kao mladoj liječnici koja se prije nije susretala s takvom vrstom ozljeda.

Bilo je teških trenutaka u Franjevačkoj bolnici "Dr. fra Mato Nikolić" u Novoj Biljoj. Neki se i zaborave, ali je neke jako teško izbrisati iz sjećanja.

Zvali su ga Čupo. Imao je bujnu, crnu kosu i samo dvadesetak godina. Bio je hrabar bojovnik. Imao je tešku ozljedu trbuha, operirali smo ga, ali mu je bila potrebna dijaliza. Mi je nismo imali, dok je druga strana to imala, ali nisu dopuštali našim ranjenicima da se liječe u njihovim ustanovama. On je umirao, tiho, nečujno. Borio se govoreći da će izdržati, da je jak. Hrabrio je druge oko sebe dok se polako gasio. Toliko sam mu željela pomoći, a bila sam nemoćna, kao i moji kolege. Umro je u jedno jesenje popodne, a ja sam taj dan bila očajna, misleći na ovaj okrutni rat

koji je odnio toliko života, a nije mu se vidio kraj.

Zima je donijela novo svjetlo, svjetlo nade i topline. Mi nismo zaboravljeni. Bijeli put - put nade. Bože, kako sam bila sretna i u isto vrijeme nesretna jer mnogi to nikada neće vidjeti niti čuti.

Katkad sam se pitala odakle ja i moji kolege, kao i sve medicinsko osoblje crpimo snagu. Radili smo bez prestanka. Operirali u podrumu, previjali rane u crkvenim klupama, na podu. Dežurali smo bez prestanka, a nismo bili umorni. Tih radnih dana bili smo uz naš narod i dušom i tijelom. Davali smo posljednje atome snage.

Nekako tih zimskih dana napadnuta su u diverzantskim akcijama neka sela oko Viteza. Bilo je užasno gledati te mučki ubijene muškarce, žene i djecu. Da i djecu. Na rukama sam držala mušku bebu od četiri

mjeseca, mučki ubijenu na spavanju. U predjelu krajevnice, zapravo bubrega, imala je prostrel od puščanog metka. Beba je spavala, a on je pucao. Sjećam se i sada, bila je prelijepa. Poslije sam doznala da joj je otac teško ranjen, a majka ubijena i ostavljena na kućnom pragu. Tako su mnoge obitelji ožalošćene i unesrećene.

Početak ove godine nazirali su se i neki izgledi o miru. Bože, kako sam ga čekala. Samo da se više ne čuju one detonacije, oni jauci u bolnici, one suze majki i žena u crnini dok ispraćaju svoje sinove i muževe.

U tom kaosu, mi zdravstveni radnici, činili smo što smo mogli. Franjevačka bolnica u Novoj Biljoj bila je svjetionik hrvatskom narodu, tada, a i sada u ovim vremenima neizvjesnosti.

Nadam se da će mnogi čuti vapaj hrvatskog naroda srednje Bosne kako ne bismo bili zaboravljeni i ostavljeni. Kao zdravstveni radnik zahvaljujem svim ljudima koji pomažu Hrvatskoj bolnici "Dr. fra Mato Nikolić" u Novoj Biljoj.

Dovršavanje bolnice u Novoj Biljoj

Dr. Slobodan Lang,
savjetnik predsjednika RH

14.11.1998.

Potrebne su Vaše odluke radi dovršenja izgradnje bolnice u Novoj Biljoj.

Sadašnje stanje:

Nalazimo se pred dovršetkom i stavljanjem u funkciju bolnice u Novoj Biljoj.

Bijelim putem, izgradnjom hrvatske bolnice i dosadašnjim radom bolnice, a iznad svega Vašim pokroviteljstvom, stvorili smo simbol i stvarnost opstanaka Hrvata u srednjoj Bosni.

Cjelokupna akcija za Novu Bilju, izgradnja bolnice, simbol je transparentnosti, Vašeg dolaska i potpore, rada liječnika iz Hrvatske, financiranja preko državnog proračuna.

Bolnica u Novoj Biljoj najsloženiji je tehnološki, humanitarni, građevinski i nacionalni projekt.

Crkva je uložila znatna sredstva u obnovu travničke gimnazije i drugih škola, Ministarstvo obnove i razvitka počelo je obnovu kuća, a podiže se i gospo-

darstvo.

Ja imam osobno vizionarski razrađen budući most između Nove Bile i Hrvatske.

Sažetak:

Bolnica u Novoj Biljoj simbol je opstojnosti Hrvata u srednjoj Bosni, veza između Hrvatske i srednje Bosne i Vašeg osobnog opredjeljenja opstanku i dostojanstvu ovog naroda.

Hrvatska je potrebna srednjoj Bosni, ali i srednja Bosna je potrebna Hrvatskoj.

Trenutno stanje:

Ministar Reiner informirao me u petak 13. studenog (ovaj put je "crni petak") da je Mateša isključio dovršetak Nove Bile iz proračuna za 1999. godinu.

Ovakva štednja je vrlo skupa.

Molim Vas u svim Vašim funkcijama - kao šefa hrvatske države, kao pokrovitelja i inicijatora izgradnje bolnice, kao predsjednika svih Hrvata, kao humanista i kao vizionara, nemojte dopustiti takvu odluku.

P.S.

Konzultirao sam se s predsjednikom Federacije BiH, g. Šoljićem i dr. Pašalićem. Obojica su podržali moj stav.

Dovršenje i stavljanje u funkciju bolnice u Novoj Biljoj.

DO SADA UČINJENO

- Formiranje ratne bolnice
- Formiranje Franjevačke bolnice
- Rad Franjevačke bolnice do Bijelog puta
- Bijeli put
- Posjet predsjednika Republike i odluka o izgradnji
- Propovijed kardinala Kuharića i donošenje kame-na temeljca iz Zagreba
- Izgradnja bolnice
- Dolazak zdravstvenih radnika iz RH
- Školovanje zdravstvenih radnika u RH
- Slanje pacijenata u Hrvatsku
- Otvaranje Medicinskog fakulteta u Mostaru
- Posebne mise s povodom dolaska Bijelog puta i uvođenje tradicionalne mise zdravstvenih radnika na Dan sv. Luke
- Projekt Globalne bolnice (Izazov dobra)
- Projekt Ranjeni Krist
- Izgradnja doma za stare uz bolnicu (španjolske časne sestre)

POTREBNE AKTIVNOSTI

Medicinski:

- utvrditi sadašnje stanje
- provedeni zahvat
- sadašnje funkcije
- povezanost s drugim ustanovama
- vezano stanovništvo
- moguće stanovništvo
- kadrovi
- školovanje
- kadrovi u okruženju
- kadrovi iz Hrvatske
- povezanost s uglednicima
- međunarodna povezanost

Izgradnja:

- članovi odbora
- lista graditelja
- dovršenje izgradnje i opremanje
- medicinska oprema
- cijena funkcioniranja (početka)
- financiranje redovitog rada
- mogućnost preuzimanja pacijenata upućenih u RH
- uloga uglednih liječnika
- povezanost fakulteta u Mostaru
- udruženje katoličkih zdravstvenih radnika

Vjerska podrška:

- formiranje lokalnog franjevačkog savjeta bolnice
- mogućnost rada časnih sestara u bolnici
- potpora Franjevačkog provincija
- potpora uzoritog kardinala Puljića
- uvođenje tradicionalne mise sv. Luke
- izgradnja zida zahvalnosti (popis stradalih)
- arhiv Ranjeni Krist (svjedočanstva dobra)
- kalvarija Ranjenog Krista (izgradnja postaja)
- uvođenje hodočasničkih posjeta
- održavanje kongresa katoličkih bolnica 2007. godine s međunarodnim povezivanjem za tu svrhu do tada

Gospodarstvo i politika:

- formiranje šireg Savjeta bolnice
- lista i stavovi značajnih osoba u Lašvanskoj dolini
- potpora uglednih ljudi iz Hercegovine
- potpora uglednih Hrvata iz BiH
- potpora Muslimana, Srba i Židova

- mogući načini iskazivanja potpore
- uloga Nove Bile u budućoj hrvatskoj strategiji u BiH
- izvršena funkcija i dalje nepotrebno
- dovršiti bolnicu i što više smanjiti značenje
- promijeniti namjenu (starački dom ili škola ili...)
- razviti visokokvalitetnu bolnicu s daljnjim razvojem centra mira i dobra, kao stalnog svjetionika hrvatske brige za srednju Bosnu i sposobnosti potpore opstan-ku, kvaliteti života i dostojanstvu hrvatskog naroda u srednjoj Bosni
- istovremeno, most i centar ekumenizma i ljudskih prava

Djelovanje Zagreba:

- lista Bijelog puta
- lista uglednih prijatelja
- lista zdravstvenih radnika koji su tamo radili
- lista uglednih zdravstvenih radnika
- politički ključne osobe u ministarstvima obrane, vanjskih poslova i financija, Hrvatski državni sabor, Ured predsjednika RH, osobni savjetnici (Gjurašin, Bušić, Hebrang, Vlahušić, Čepulić, Orlić)
- razgovor s ministrom zdravstva
- posjet zastupnika HDS-a
- posjet liječnika
- formiranje medicinskog odbora za uvođenje u funkciju (Biočić, Bagarić, ravnatelj bolnice Mostar, Vlahušić, liječnici Nove Bile, Ljubić, Reiner, zavodi za zdravstveno osiguranje, Lang)
- etape provedbe
- pismo - upitnik
- savjetovanje s Bagarićem i drugima
- razgovor s Križancem, liječnicima i drugima u Novoj Biloj
- razgovori u Sarajevu (Ljubić, Klein, Bago)
- evoluirati sve u svrhu daljnjeg rada
- pismo namjere Reineru (pokazati ga i savjetovati se s Hebrangom)
- civilizacijsko značenje dosad ostvarenog u Novoj Biloj
- Bijeli put
- rad bolnice u ratu
- najveći humanitarni most u hrvatskoj povijesti
- posjet predsjednika RH
- izgradnja bolnice
- opstanak Hrvata
- globalna bolnica

O dovršetku Hrvatske bolnice u Novoj Biloj

Hrvatski državni sabor, Županijski dom - zastupnik Slobodan Lang

24. 11. 1998. godine

Poštovana gospodo predsjednice, predstavnici Vlade, kolegice i kolege, molim vas da se upamti ovaj moj istup. Danas ću govoriti kao zastupnik Županije srednje Bosne. Glasat ću protiv Proračuna i molim vas sve da glasate protiv ako se u plan za 1999. godinu ne vrate sredstva za izgradnju Hrvatske bolnice “Dr. fra Mato Nikolić” u Novoj Biloj, kako je izvorno predložilo Ministarstvo zdravstva RH.

Prvo ću vam govoriti o domoljublju i što je to domoljublje. Domoljublje je u duhu naroda, plemenitosti, stvaralaštvu, čovječnosti, hrabrosti. Oni su važniji od novca i po tome je dostojanstvo važnije od života. To je duh naših junaka koji nas sve potiče da se uzdignemo iznad uobičajene čovječnosti. To je duh potreban Hrvatskom državnom saboru i Vladi bez obzira na stranke, jer to je garancija njihove i mudrosti i djelotvornosti. Ostvarivanje ovog duha ovisi samo o našoj volji, ali ona mora biti nesalomljiva.

Cijenjena predsjednice, kolegice i kolege zastupnici, predstavnici Vlade, svi koji nas pratite, a posebno Hrvati srednje Bosne, saslušajte me radi štednje. Predloženo vam je da ne treba izdvojiti 15 milijuna kuna za dovršetak hrvatske bolnice u Novoj Biloj.

Mnogi su mi rekli da ću biti jako nepopularan i mnogima se zamjeriti ako se založim za Hrvate u srednjoj Bosni. Rekli su mi da ću se zamjeriti gotovo svima ako pomislim da je svaki čovjek u Hrvatskoj spreman podržati da se u njegovo ime izdvoji 3,5 kuna za bolnicu u Novoj Biloj iz državnog proračuna za 1999. godinu.

Dobro sam razmislio, podsjetio se i sada vam svima kažem – mir je aktivan čin. Krist nije rekao “Blago mirnima”, već “Blago mirotvorcima”. I za svako dobro koje želite sačuvati trebate uložiti vlastiti napor i odreći se lagodnosti. Ništa više nije besplatno.

Odlučio sam i spreman sam zamjeriti se svakom tko nije spreman pružiti potporu Hrvatima srednje Bosne.

Zbog toga, želim vam progovoriti o ljudima kakvih

više neće biti. Poslušajte.

Dr. Predrag Stojanović, dragovoljac, upravo se vratio iz Nove Bile i napisao: “Da nisam boravio i radio u hrvatskoj bolnici u Novoj Biloj nikada ne bih mogao shvatiti od kojega je značenja ta bolnica za opstojnost Hrvata u srednjoj Bosni”.

U vrijeme došašća i Dana ljudskih prava 1992. sastali su se fratri, liječnici i branitelji, među kojima i general Blaškić, u svijetu koji je bio pasivan na stradanje Bosne, silovanje žena, razaranje bolnica i crkvi, ubijanja i protjerivanja ljudi, neposredno ubijenim pacijentima Vukovara i teško ranjenoj Hrvatskoj.

Što u toj pobjedi zla i nemoći svijeta učiniti? Donesena je odluka o osnivanju Franjevačke bolnice i spojene su klupe crkve na kojima je od 9. listopada 1992. do 1. travnja 1994. primljeno 14 i pol tisuća bolesnika, provedeno više od 5 tisuća operacija i rođeno 700 djece. 1993. godine, opet na Dan ljudskih prava, i kroz cijelo vrijeme došašća, 143 fratra, liječnika, novinara i vozača kamiona išli su cijelom Hrvatskom prema srednjoj Bosni, u vremenu tragičnog sukoba Hrvata i Bošnjaka, sukoba žrtvi, kada je Lašvanska dolina bila opkoljena i kada nije bilo nikakve šanse da se probije.

Pa ipak, blokada je probijena, ljudi su spašeni. Život Ante Vlaića uložen je u život i odmah su pokrenuti putevi mira i ljubavi kako bi se pomoglo svim ljudima srednje Bosne, zaustavio sukob i stvorila tvrda ljudska podloga za buduće diplomatske dogovore u Washingtonu i Daytonu.

1994. godine zdravstveni radnici iz Hrvatske krenuli su prema bolnici u Novoj Biloj. Više od 400 zdravstvenih radnika, 392 liječnika iz 39 gradova i mjesta i 51 zdravstvene ustanove radilo je do danas u Franjevačkoj bolnici, a tisuće pacijenata iz srednje Bosne došlo je na liječenje u Hrvatsku.

14. lipnja 1994. godine prvi predsjednik Hrvatske stigao je u Novu Bilu. Usred još uvijek opasnosti od rata i opasnosti za vlastiti život, on je podržao opstanak naroda i članak 10. Ustava Republike Hrvatske postao je život.

Jedan Novobiljanin je rekao: “Naš predsjednik dr. Franjo Tuđman obećao je da će doći u Knin i došao je. Rekao je da će doći u Vukovar i došao je. Obećao je da će doći u Novu Bilu i došao je. Obećao nam je novu bolnicu i mi mu vjerujemo. Uskoro ćemo je dovršiti.” 19. listopada 1994. uzoriti kardinal dr. Franjo Kuha-

rić, u godini obilježavanja 900 godina Zagrebačke nadbiskupije, poslao je kamen zagrebačke katedrale da bude kamen temeljac Hrvatske bolnice "Dr. fra Mato Nikolić" u Novoj Biloj.

Pet tisuća vjernika prisustvovalo je misi i polaganju kamena temeljca u Dubravi koji je donio alaj-čauš al-kara iz Sinja i prihvatio general Blaškić.

Ljudi su ostali u srednjoj Bosni. Zaustavljeno je etničko čišćenje, a cjelokupni dosadašnji trošak izgradnje iznosi koliko bi koštalo dva mjeseca brige za izbjeglice iz srednje Bosne da su otišli.

Španjolske časne sestre došle su graditi dom za stare u dolini čuda gdje je pobijeden genocid.

Od 1992. godine nadalje 2 tisuće branitelja položilo je svoje živote u Lašvanskoj dolini, njih tisuće su postali invalidi, a njih 13 predvođeni generalom Blaškićem danas su u Haagu braneći dostojanstvo svih nas.

Od 1992. do danas čudesne hrvatske majke srednje Bosne ispunjene sjećanjem na stradanje vlastitih djedova, očeva, muževa, sinova, na vječne opasnosti i straha za djecu, boreći se za preživljavanje, stalno gubeći i stvarajući dom, s pravom na samo tri sata boravka u bolnici nakon porođaja, rodile su 3265 djece. Izgrađen je most vjere i razuma između Hrvatske i srednje Bosne. Upaljeno je svjetlo koje gori od 1992. do danas, a prije dvije tisuće godina Krist je rekao: "Ne užiče se svjetiljka da se stavi pod posudu, nego na svijećnjak da svijetli svima u kući."

Hrvati srednje Bosne svijetle svim Hrvatima.

Sada je odluka pred vama zastupnicima u Hrvatskom državnom saboru. Kažu vam da je ovo točka dnevnog reda i da glasujete o proračunu, a ja vam kažem da glasujete o opstanku Hrvata u srednjoj Bosni. Za ono što jest odgovornost i treba biti stalna briga ovog Sabora.

Vi glasujete o dostojanstvu svih nas.

.....
Hrvatska zastava na radnom stijegu sagrađene bolnice. Ni završiti nije lako. Dr. Slobodan Lang i fra Franjo Križanac

Amandman za dovršenje Hrvatske bolnice u Novoj Biloj

Dr. Slobodan Lang, zastupnik

Zagreb, 15. 12. 1998.

Na osnovi članka 91. Poslovnika Županijskog doma Hrvatskog državnog sabora, podnosim amandman na Prijedlog proračuna Republike Hrvatske za 1999. godinu:

Amandman I

Ministarstvo zdravstva - sanacija gubitka zdravstva u 1998. godini i porast financijskih sredstava u 1999. godini u odnosu na 1998. odgovarajući očekivanom porastu bruto domaćeg proizvoda.

Amandman II

Pozicija 120 473, Računski plan 710-770 Izgradnja bolnice u Novoj Biloj, plan 1999. godine - 15.000.000,00 kn.

Obrazloženje

Ad I - Bez sanacije zdravstva i porasta sredstava doći će do kolapsa zdravstva, a potom panike, neprihvatljivog i nedopustivog stradanja pacijenata i pogoršanja zdravlja cijelog naroda.

Ad II - Zalažem se da se dovrši Projekt, provede obećanje predsjednika Republike i pruži potpora opstanku Hrvata u Srednjoj Bosni u skladu s člankom 10. Ustava Republike Hrvatske.

Županijski dom za bolnicu u Novoj Biloj

Slobodan Lang, savjetnik

16.12.1998.

Drago mi je da Vas mogu izvijestiti da je, sa značajnom podrškom, u Županijskom domu usvojen nastavak izgradnje hrvatske bolnice u Novoj Biloj.

Nije mi drago da su odbijeni gotovo svi prijedlozi zastupnika iz oporbe. Županijski zastupnici predlažu konkretne ljudske stvari - školu, bolnicu, unapređenje ceste. Gospodine predsjedniče, mora se voljeti cijelu Hrvatsku, radovati se svoj djeci, pomoći svim bolesnicima i poboljšati sve puteve. Ovdje nema mjesta strankama. Molim Vas da pomognete u ostvarivanju

Marija Topalović u bolnici. Stradala od bombe u Sofi 24. 12. 1993.

dostojanstva i zajedništva na ovom području. Istodobno, ovakvo ponašanje smatram da direktno vodi u politički poraz. Hrvatski narod želi stranke kao konkurenciju, a ne kao konflikt.

Izveštaj o izgradnji bolnice (tehnički, financijski i upravni aspekti)

26. 11. 1999.

Opći podaci o bolnici

Bolnica "Dr. fra Mato Nikolić" u Novoj Biloj projektirana je i izgrađena paviljonskog tipa, što će u budućnosti omogućivati jednostavno proširenje i dogradnju. Izgradnja je predviđena u dvije faze.

Faza I. izgradnje završena je i ima šest paviljona A, B, C, D, E i F, a ispod paviljona D i E izveden je podrum u kojem su bolnički sadržaji za hitni prijam.

Faza II. predviđa u budućnosti izgradnju novih paviljona za proširenje medicinskih usluga bolnice, te za potrebe javnog zdravstva i za odgovarajuće crkvene sadržaje. Prateći objekti i sadržaji izgrađeni u funkciji bolnice su: vodosprema, pročistač otpadnih voda, garaže, kotlovnica, spremišta, portirnica, parkiralište, zelene površine,

vanjska rasvjeta i dr.

Projektiranje bolnice započeto je početkom 1995. godine.

Građevinski radovi na izvedbi bolnice započeti su u rujnu 1995. godine.

Ukupna građevinska (bruto) površina bolnice (paviljoni i podrum) iznose 13.500 m², a ukupna (neto) korisna površina bolnice iznosi oko 9600 m².

Bolnica u fazi 1. raspolaže sa 127 bolesničkih postelja (bez kapaciteta mogućih u podrumu i bez intenzivne skrbi i porodičnog odjela), odnosno ukupni kapacitet bolnice može biti 180 postelja.

Radovi na izgradnji bolnice tekli su prema dinamici koju je diktirao priliv financijskih sredstava i završeni su u studenom 1999. godine.

Dana 26. 11. 1999. godine preseljeni su svi medicinski sadržaji i sve službe iz prostora župne crkve u Novoj Biloj u novoizgrađenu bolnicu, te je tada objekt bolnice "Dr. fra Mato Nikolić" s pripadajućom infrastrukturom ušao u razdoblje probnog rada.

Pismo iz Amerike

Marija Tomljanović

2000.

Faljen Isus,

Pošto sam se čula s vama preko telefona, ja sam opet uzela vremena da vam napišem par riječi! Kako ste? Ja sam dobro, kao što i vama najljepše želim! Ja idem u prvi srednje, imam dosta društva, provodim se fino. Proteze su mi isto stavili, nekad me boli kad odam, a nekad ne boli! Kako kad, to se sve zavisi na vrijeme!

Jako mi je bilo drago da sam se svama čula! Ja živim s jednom američkom obitelji ovdje u Oklahoma gradu! Jako ih volim ko i svoju obitelj i jako se dobro slažemo! Imaju dvoje djece, deset i devet godina stari! Ja ću možda na ljeto tamo dolaziti samo u posjetu i opet bi se vratila nazad u Ameriku!

Dr. Periću ja vam želim sve najljepše u radu i u životu! Vamo u Ameriku kad sam došla doktori su se začudili kako ste dobar posao uradili iako nismo imali dovoljno lijekova za sve! Ja vam se zahvaljujem puno za sve što ste mi pomogli nikad neću zaboraviti!

Bog, čuvajte se!

Marija!

Osoblje Franjevačke bolnice "Dr. fra Mato Nikolić" u Novoj Biloj

U prvom popisu osoblja od 8. ožujka 1993. godine bilo je 30 zaposlenih, zatim 5. srpnja 1993. godine bilo je 95 zaposlenih, a do 1. studenog 1993. zabilježeno je 147 zaposlenih

1. Ančić, Dragan, logističar
2. Andrić, Ankica, medicinska sestra
3. Androšević, Helena, medicinska sestra
4. Augustinović, Kata, medicinska sestra
5. Augustinović, Luka, medicinski tehničar
6. Bajo, Marijana, laboratorijski tehničar
7. Bajo, Nevena, medicinska sestra
8. Banović, Dragica, spremačica
9. Barać, Vladimírka, spremačica
10. Barbić, Biljana, učenica
11. Barešić, Josipa, prevoditeljica
12. Bašić, Edica, medicinska sestra
13. Bikić, Dragica, spremačica
14. Bilić, Anto, medicinski tehničar
15. Biljaka, Vesna, spremačica
16. Blažević, Katica, medicinska sestra
17. Botić, Kruno, medicinski tehničar
18. Botić, Vesna, medicinska sestra
19. Brajinović, Jozo, med. tehničar, anestetičar
20. Buzuk, Bruno, stomatolog
21. Čeko, Boris, učenik
22. Čović, Ferdo, domar
23. Čović, Irena, učenica
24. Čović, Renata, učenica
25. Čuturić, Dragana, učenica
26. Damjanović, Jelena, medicinska sestra
27. Džambas, Ana, kuharica
28. Džambas, Drago, liječnik opće prakse
29. Đaković, Rudo, pomoćni djelatnik
30. Đido, Jela, spremačica
31. Đotlo, Dragica, medicinska sestra
32. Đurić, Zdenka, medicinska sestra
33. Frkat, Igor, pomoćnik domar
33. Furundija, Dejan, pomoćni djelatnik
34. Furundija, Dijana, spremačica
35. Ganić, Anto, medicinski tehničar
36. Gazibarić, Dragan, vozač saniteta
37. Gazibarić, Jasna, učenica
38. Gazibarić, Ružica, medicinska sestra
39. Gazibarić, Zoran, vozač saniteta
40. Glavaš, Ankica, medicinska tehničarka za transfuziju
41. Glavaš, Josipa, nastavnica, pomoćna djelatnica
43. Grabovac, Lidija, učenica
44. Grebenar, Franjo, ravnatelj, župnik
45. Grebenar, Sanja, spremačica
46. Gudelj, Ivanka, medicinska sestra
47. Gudelj, Marijan, vodoinstalater
48. Gudelj, Ružica, medicinska sestra
49. Gugić, Mato, pomoćni djelatnik
50. Ivanović, Izabela, učenica
51. Jakovljević, Mirjana, kuharica
52. Janković, Vinko, medicinski tehničar
53. Ielović, Marijan, medicinski tehničar
54. Josipović, Josipa, medicinska sestra
55. Jozić, Štefica, kuharica
56. Jukić, Dragana, učenica
57. Jurčević, Ivana, učenica
58. Kolak, Dragana, učenica
59. Kolar, Ankica, liječnica opće prakse
60. Kolenda, Mato, električar
61. Kovač, Josipa, medicinska sestra
62. Krakan, Dubravka, studentica farmacije
63. Krišto, Veronika, medicinska sestra
64. Kuliš, Branislav, kirurg, primarius
65. Kurevija, Mišo, vozač
66. Lauš, Bosa, spremačica
67. Levarda, Ignacije, stomatolog
68. Livančić, fra Zoran, tajnik, župni vikar
69. Lovrinović, Dragica, medicinska sestra
70. Lovrinović, Marko, dipl. farmaceut
72. Lovrinović, Slavica, medicinska sestra
73. Lovrinović, Suzana, učenica

Matko Marušić pred Hrvatskom bolnicom "fra Mato Nikolić" u Novoj Biljoj

Djelatnici splitske bolnice, majka ranjenika iz BiH u ratu, dr. Mihovil Biočić, glavna sestra Marija Županović, dr. Mihovil Biočić, ravnatelj KB „Firule“ u Splitu, dr. Njegoslav Bušić, Bosiljko Domazet, glavna sestra KB „Firule“ Marija Županović, dr. Slobodan Lang, Ljilja Popović, Dragica Filipović Čurak i Mirko Bobaš

- 73. Lujanović, Franjo, pomoćni djelatnik
- 74. Lujanović, Kata, medicinska sestra
- 75. Lujanović, Marina, medicinska sestra
- 76. Ljubas, Kata, medicinska tehničarka, anestetičarka
- 77. Madžar-Šimić, Ivanka, liječnica opće prakse
- 78. Marijlović, Dalibor, pomoćni djelatnik
- 79. Marković, Zoran, stomatolog
- 80. Maroš, Ivana, učenica
- 81. Martić, Finka, medicinska sestra
- 82. Martić, Josipa, spremačica
- 83. Matić, Ljuba, pomoćna kuharica
- 84. Matković, Ankica, medicinska sestra
- 85. Matković, Anto, medicinski tehničar
- 86. Matković, Lucija, spremačica
- 87. Matković, Sanja, medicinska tehničarka za transfuziju
- 88. Matošević, Anica, medicinska sestra
- 89. Matošević, Dragica, spremačica
- 90. Matošević, Ivo, pomoćni djelatnik

- 91. Matošević, Katica, servirka
- 92. Matošević, Olgica, farmaceutska tehničarka
- 93. Matošević, Zoran, električar
- 94. Mišković, Dragun, pomoćni djelatnik
- 95. Nikolić, Josipa, pomoćna kuharica
- 96. Pajkić, Dušan, stomatolog
- 97. Palavra, Marica, medicinska sestra
- 98. Palavra, Nevenka, laboratorijska tehničarka
- 99. Parić, Anica, medicinska sestra
- 100. Pavić, Jozefina, spremačica
- 101. Pavlović, Josip, pomoćni djelatnik
- 102. Perić, Anto, medicinski tehničar
- 103. Perić, Ljubica, liječnica opće prakse
- 104. Perić, Tihomir, medicinski ravnatelj, kirurg
- 105. Perić, Ivo, pomoćni djelatnik
- 106. Perić, Mijo, pomoćni djelatnik
- 107. Perić, Nenad, učenik
- 108. Perić, Vesko, pomoćni djelatnik
- 109. Peša, Zoran, pomoćni djelatnik
- 110. Pocrnja, Zoran, specijalizant ginekologije

- 111. Pocrnja, Lucinka, studentica farmacije
- 112. Popara, Cilika (Cecilija), akušerka
- 113. Popović, Ivo, električar
- 114. Pršlja, Ivo, med. tehničar za rendgen
- 115. Pušelja-Đaković, Ljubica, liječnica opće prakse
- 116. Radić, Dalibor, učenik
- 117. Radman, Vesna, kuharica, spremačica
- 118. Rajić, Kata, spremačica
- 119. Rakočević, Ljubica, sestra instrumentarka
- 120. Ravlić, Ankica, specijalist medicine rada
- 121. Ravlić, Kruno, neuropsihijatar
- 122. Sajević, Darko, med. tehničar za rendgen
- 123. Santai, Slavica, medicinska sestra
- 124. Sekulović, Vlatko, medicinski tehničar
- 125. Slišković, Stanka, medicinska sestra
- 126. Sluganović, Marina, medicinska sestra
- 127. Stevanović, Milka, sestra instrumentarka
- 128. Stipinović, Ivica, liječnik opće prakse
- 129. Stojak, Iaga, sestra akušerka
- 130. Stojak, Zorica, medicinska sestra

- 131. Sučić, Ružica, kuharica
- 132. Sučić, Stipo, ložič, stolar
- 133. Sureta, Dijana, učenica
- 134. Šarić, Stipo, pomoćni djelatnik
- 135. Šimić, Damir, učenik
- 136. Šipić, Marijana, spremačica
- 137. Šipić, Mirjana, spremačica
- 138. Štrbac, Dalibor, učenik
- 139. Šutić, Luca, medicinska sestra
- 140. Tabak, Vlado, kirurg
- 141. Tomić, Ankica, spremačica
- 142. Vidak, Slavica, medicinska sestra
- 143. Vidović, Gordana, medicinska sestra
- 144. Vuleta, Jela, medicinska sestra
- 145. Vuleta, Tomo, medicinski tehničar, anestetičar
- 146. Zovko, Snježana, medicinska sestra
- 147. Žderić, Nikola, medicinski tehničar

**Popis zdravstvenih radnika iz Hrvatske koji su radili u bolnici
u Novoj Biljoj od 1994. do 2000.**

Iz 29 gradova u Hrvatskoj, ukupno 331 zdravstveni radnik
313 liječnika, od kojih 104 žene

Crikvenica 1
Čakovec 2
Donja Stubica 1
Karlovac 1
Koprivnica 7
Knin 1
Korčula 2
Križevci 1
Lovran 1
Makarska 2
Mali Lošinj 1
Mostar 3
Nova Gradiška 2
Novi Marof 2
Opatija 8
Pula 1
Rijeka 77
Sinj 2
Split 144
Šenkovec 1
Šibenik 1
Trogir 1
Ugljan 1
Varaždin 15 ((16))
Veliki Grđevac 1
Virovitica 1
Zabok 1
Zadar 1
Zagreb 44

Crikvenica

Dr. Tihomir Mavrić

Čakovec

Dr. Mira Došen-Gomezelj

Dr. Mirko Komarčić

Donja Stubica

Dr. Josip Buiršić

Karlovac

Dr. Željko Erdeljac

Koprivnica

Dr. Stanko Antolić

Dr. Mirko Caik

Dr. Mirko Osik

Dr. Petar Šarinić

Dr. Krešimir Šutalo

Zdenka Valdec, med. sestra

Josip Vargović, anestezi. teh.

Knin

Dr. Velimir Lovretić

Korčula

Dr. Ante Komparek

Dr. Velimir Lovretić

Križevci

Dr. Dimče Sertić

Lovran

Dr. Tomislav Humljak

Makarska

Dr. Ante Kovačević

Dr. Ivo Visković

Mali Lošinj

Dr. Predrag Stojanović

Mostar

Dr. Stjepan Dragoje

Dr. Nikola Planinić

Dr. Željko Rončević

Nova Gradiška

Dr. Ivo Marković

Dr. Miroslav Vidović

Novi Marof

Dr. Zvonimir Almaš

Dr. Marija Dogan-Despot

Opatija

Dr. Ksenija Eškinja

Dr. Fedor Fischer

Dr. Irena Markić-Bruketa

Dr. Vlastimir Orbac

Dr. Miroslav Perišić

Dr. Marijan Ritterman

Dr. Vasjan Valenčić

Dr. Đorđe Živanović

Pula

Dr. Marica Glavaš

Rijeka

Dr. Ivanka Antončić-Furlan

Dr. Artur Arbanas

Dr. Vedran Baconić

Dr. Josip Bačić

Dr. Mirjana Badurina

Dr. Josip Bašić

Dr. Nenad Bičanić

Dr. Mila Bretić-Družić

Dr. Leonardo Bressan

Dr. Tibor Brisky

Dr. Zlatko Čubranić

Dr. Đuro Čuk

Dr. Nastaša Čulić

Dr. Jadranka Ferenc

Dr. Vedran Frančišković

Dr. Gordana Frenkić

Dr. Miljen Gazdik

Dr. Herman Hazlek
Dr. Mladen Horvat
Dr. Ivan Host
Dr. Verica Ilijev
Dr. Mandica Jerbić
Dr. Jasna Jeremić
Dr. Dubravka Jurišić-Erten
Dr. Ljiljana Jurović-Mrkovčić
Dr. Mirjana Karabaić-Strčić
Dr. Zdravka Kolacio
Dr. Marija Kovačević-Capan
Dr. Ivan Kraus
Dr. Ante Kraljević
Dr. Juraj Kučić
Dr. Juraj Kunišek
Dr. Igor Legec
Dr. Željko Madžar
Dr. Marinko Marić
Dr. Dario Matić
Dr. Vojko Mavrinac
Dr. Emilija Mijač-Guliškija
Dr. Darko Mikuš
Dr. Sandra Milić
Dr. Darko Možetić
Dr. Srđan Novak
Dr. Ratimir Opaček
Dr. Lidija Orlan
Dr. Relja Perić
Dr. Oleg Petrović
Dr. Branka Polić
Dr. Branko Popović
Dr. Mirko Prodan
Dr. Valter Prpić
Dr. Boris Primorac
Dr. Radovan Pužar

Dr. Sanjin Rački
Ing. Višnja Rački-Cargonja
Dr. Marija Rakiđija
Dr. Volga Rena
Dr. Damir Roje
Dr. Stanislav Rupčić
Dr. Nebojša Sindik
Dr. Ivan Softić
Dr. Miroslav Sramatović
Dr. Veselin Škrabić
Dr. Elvira Škunca-Radman
Dr. Mile Stamenković
Dr. Biserka Stević-Rubeša
Dr. Davor Štimac
Dr. Ranka Šulc
Dr. Marina Traven
Dr. Ivan Utrobičić
Dr. Mitja Velepčić
Dr. Ana Vlahović
Dr. Ivan Vlastelić
Dr. Miroslav Vulić
Dr. Luka Zaputović
Dr. Štefanija Zatezalo
Dr. Mladen Žentil
Dr. Stela Živčić-Ćosić
Sinj
Dr. Ivan Nasić
Dr. Stipe Šimić
Split
Dr. Višnja Armanda
Dr. Ivanka Antončić-Furlan
Dr. Vedran Bačenić
Dr. Josip Bačić
Dr. Jugoslav Bagatin
Dr. Tonka Bakotin

Dr. Ante Baković
Dr. Ivanka Balić
Dr. Ivica Bandalović
Dr. Dragan Barić
Dr. Zvonimir Barišić
Dr. Josip Bašić
Dr. Nenad Bičanić
Dr. Milivoj Bilić
Dr. Teo Borić
Dr. Zdravko Borzić
Dr. Vladimir Boschi
Dr. Mila Botić-Družić
Dr. Majda Budimir
Dr. Jelena Bura
Dr. Nikica Družijančić
Dr. Davor Dujmović
Dr. Nikola Bradarić
Dr. Tibor Brisky
Dr. Marija Bucat
Dr. Dražen Budimir
Dr. Njegoslav Bušić
Dr. Boris Crzunov
Dr. Nedeljka Čabo-Grubišić
Dr. Stipe Čizmić
Dr. Zdenka Čorkalo
Dr. Zdenka Čović
Dr. Nataša Čulić
Dr. Vida Čulić
Dr. Anka Dadić-Matavulj
Dr. Anka Danolić
Dr. Ranka Despot
Dr. Kristina Drnašin
Dr. Jadranka Drnašin-Buklijaš
Dr. Nikica Družjanić
Dr. Davor Dujmović

Dr. Božidar Duplančić
 Dr. Neven Elezović
 Dr. Rosa Erceg-Žigo
 Dr. Jadranka Ferencica
 Dr. Gordan Frankić
 Dr. Ivanka Furlan
 Dr. Katica Gabrić
 Dr. Tedi Gavranić
 Dr. Leo Grandić
 Dr. Všnja Guljin-Kotičić
 Dr. Gordan Frankić
 Dr. Nenad Ilić
 Dr. Verica Iliev
 Dr. Marin Ivanišević
 Dr. Ivo Ivić
 Dr. Marinka Jakić
 Dr. Mandica Jerbić
 Dr. Joško Jurčić
 Dr. Vinko Katavac
 Dr. Dario Katić
 Ing. Ivan Kalajžić
 Dr. Irma Kevo-Andrić
 Dr. Ado Kirn
 Dr. Đurđica Košuljanić-Vukić
 Dr. Mileva Kovač
 Dr. Valerija Kobačević
 Dr. Dragica Kopic
 Dr. Stevan Kopic
 Dr. Ante Kovačević
 Dr. Ante Kraljević
 Dr. Damir Kraljević
 Dr. Meira Kraus
 Dr. Vjekoslav Krželj

Dr. Miroslav Kukoć
 Katja Kuljiš, ing. rtg.
 Dr. Dorjan Kuščević
 Dr. Josip Ledenko
 Dr. Ana Lijić
 Dr. Mihajlo Lojpur
 Dr. Petar Lozo
 Ljubica Marijanović, med. lab. ing.
 Dr. Anton Marović
 Dr. Božo Matić
 Dr. Dario Matić
 Srđan Matošić, dipl. ing.
 Dr. Julije Meštrović
 Dr. Marija Meštrović
 Dr. Vitomir Metličić
 Dr. Emilija Mijač-Gulišija
 Dr. Darko Mikuš
 Dr. Ninka Milisav
 Dr. Dinko Mirić
 Dr. Stjepan Miše
 Dr. Željko Ninčević
 Dr. Ante Omažić
 Dr. Ratimir Opačak
 Dr. Arsen Pavić
 Dr. Neven Pavlov
 Dr. Neven Pejković
 Dr. Ksenija Periš
 Dr. Rade Perišić
 Dr. Tonka Piplović-Vuković
 Dr. Sanda Pivalica
 Dr. Ante Planinić
 Dr. Hrvoje Pokmanović
 Dr. Branka Polić

Dr. Tatjana Prapatnik
 Dr. Vedran Radonić
 Dr. Fani Rakić
 Dr. Nives Rodin
 Dr. Zdravka Roje
 Elza Salamunić, dipl. ing.
 Dr. Marijan Saraga
 Dr. Mladen Smoljanović
 Dr. Svjetlana Surjan
 Dr. Dragan Šarić
 Dr. Slavica Šerek
 Dr. Veselin Škrabić
 Dr. Ivan Štajner
 Dr. Ivan Štambuk
 Dr. Sanja Tanfara
 Dr. Zora Tanfara
 Dr. Maja Tomasović
 Dr. Jure Tomić
 Ana Tomin, ing. sig.
 Dr. Ante Tonkić
 Dr. Andro Tripković
 Dr. Marija Ujević
 Dr. Ivan Utrobičić
 Dr. Ivo Valić
 Dr. Biljana Vegan
 Dr. Vojko Vidak
 Dr. Mirjana Vučinović
 Dr. Igor Vuko
 Dr. Mihovil Vuković
 Dr. Marko Vulić
 Dr. Miroslav Vulić
 Dr. Denis Vulić-Mladinić
 Dr. Vladimir Wilhelm

Dr. Srđan Zavorović
 Ika Žuanić, lab. teh.
 Dr. Rosa Žigo-Erceg
 Dr. Igor Žuljan
Šenkovec
 Karmen Vid, med. sestra
Šibenik
 Dr. Milena Junmaković
Trogir
 Vladimir-Dominik Štambak
Ugljan
 Dr. Kuzma Galinović
Varaždin
 Dr. Zoran Antončić
 Dr. Božena Barišić-Skok
 Dr. Kristijan Bayer
 Dr. Vlasta Cvijović-Dombaj
 Dr. Vladimir Čupić
 Dr. Davor Fara
 Dr. Darko Hlišć
 Dr. Biserka Horvat
 Dr. Ivan Kolar
 Dr. Mazen Korabi
 Dr. Zvonko Menđoš
 Dr. Nikola Muslin
 Dr. Vinko Nikšić
 Dr. Ranko Stare
 Dr. Supjan Tuniwjedjaja
 Dr. Mladen Vučemilo
Veliki Građevac
 Dr. Željko Čorić
Virovitica

Dr. Elena Zdelčičin
Zabok
 Dr. Mladen Zadro
Zadar
 Dr. Domagoj Samardžija
Zagreb
 Dr. Žarko Babić
 Dr. Dubravko Barišić
 Dr. Nedeljko Berlengi
 Dubravko Belkov, teh. anest.
 Dr. Ivan Bošnjak
 Dr. Željko Bumbar
 Dr. Igor Bumčić
 Dr. Željko Bušić
 Dr. Marija Cvjetko
 Dr. Zoran Čala
 Ksenija Časar, med. sestra
 Dr. Jasna Čepin-Begović
 Dr. Ante Čorušić
 Monika Crevar, med. sestra
 Dr. Diana Dropulić-Vidaković
 Dr. Vlasta Duranović
 Dr. Damir Đetić
 Dr. Radoslav Herman
 Dr. Zvonko Kejla
 Dr. Joško Lešin
 Dr. Dubravka Lončar-Čakalo
 Dr. Dragutin Markulin
 Dr. Zvonimir Markulin
 Dr. Boris Matec
 Dr. Stanislav Matulić
 Dr. Ivica Mihovil

Darko Mijatović, dipl. oec.
 Dr. Berivoj Mišković
 Dr. Vjekoslava Nanković
 Nevenka Ozomec, med. sestra
 Ernst Paver, viši med. teh.
 Katarina Pisk, med. sestra
 Lidija Rakitić,
 Dr. Andrej Rastovski
 Dr. Goran Sačer
 Dr. Mihael Skerlev
 Dr. Vladimir Slaviček
 Dr. Milan Stanić
 Dr. Božidar Sudec
 Dr. Vedran Šarić
 Dr. Ivan Šnur
 Dr. Ljerka Vojinić
 Dr. Mirko Zdelar
 Dr. Tomislav Župić
?????
 Ivan Bojkić, dipl. ing
 Dr. Siniša Pavić
 Franjica Sekulja, med. sestra
 Ivana Ujervić, farm. teh.

.....
Branitelj s linije obrane posjećuje ranjenog prijatelja

.....
Prvi liječnici iz Hrvatske koji su došli pomoći osoblju bolnice u Novoj Biloj: Željko Bušić, Njegoslav Bušić, sestra Josipa Mikulić, Miroslav Vidović, Janko Stipančić i Tomislav Župić

Što kažu liječnici koji su stigli u Novu Bilu Ljudine u bolnici na kraju svijeta Zvonimir Čilić

1994.

VITEZ - Stanje u Franjevačkoj bolnici u Novoj Biloj još je uvijek teško, ali daleko bolje nego što je bilo prije nekoliko dana. Razloga tome je više. Konvojem Putevi mira i ljubavi za Bosnu i Hercegovinu stigli su najnužniji lijekovi i sanitetske potrepštine; Sally Backer uspjela je, kako je i obećala, evakuirati 23 djece praćene majkama i šest odraslih bolesnika, a napokon je u ovu bolnicu na kraju svijeta stigla i stručna liječnička pomoć. Stiglo je šest liječnika specijalista i jedna medicinska sestra koji će određeno vrijeme raditi u ovoj bolnici i omogućiti liječničkoj ekipi Franjevačke bolnice da nakon više od godinu dana iscrpljujućeg rada bar malo predahnu. Zanimljivo je čuti što je ove ljude motiviralo da dođu u Novu Bilu i kakvi su im prvi dojmovi. Jer, u Novoj Biloj umjesto plaće mogu im ponuditi samo krv, znoj, suze i rad od jutra do sutra. Pa ipak su došli. Zašto?

Dr. Miroslav Vidović, anesteziolog iz Nove Gradiške: "Ono što sam vidio gledajući na televiziji tragediju ljudi ovoga kraja, ponukalo me da dođem i pomognem. Ljudi koji rade u ovoj bolnici heroji su korpusa hrvatskog saniteta. Europa već odavno nema ovakvu bolnicu. Na kraju 20. stoljeća uvjeti rada i smještaja su kao iz 19. stoljeća. Recimo, anesteziološki uređaj, to je priča za sebe. Ja sam anesteziolog, a takav uređaj ni na slikama nisam vidio. Molit ću ove tehničare da mi pokažu kako se njime radi. Apeliram da neka bolnica iz Hrvatske pošalje anesteziološki uređaj, pa makar 20 ili 30 godina star, jer i to bi za ovu bolnicu bio tehnološki novitet. Čudim se kako su svi pacijenti mogli ostati živi uz takve mogućnosti anestezije, a riječ je o tako složenim operacijskim zahvatima. Svaka čast ovim liječnicima!"

Dr. Ivan Marković, specijalist opće kirurgije iz Nove Gradiške: "Tehnički razlozi spriječili su me da dođem i prije. Tu sam prije svega zbog moralne obveze. Hrvati se ovdje moraju održati, a mi im u tome moramo pomoći. Impresioniran sam onim što sam tu zatekao."

Dr. Tomislav Župić, ginekolog iz Petrove bolnice u Zagrebu: "Motiv mog dolaska je emisija HTV-a koju je priredio Smiljko Šagolj o Novoj Biloi i Lašvanskoj dolini. Smatrao sam svojom dužnošću da kao Hrvat dođem i pomognem. Na TV-u se ipak ne vidi u kakvim se teškim uvjetima liječe bolesnici i ranjenici, u kakvim se uvjetima rađaju mali Hrvati. Zvat ću svog ravnatelja u Petrovoj da nam pošalje nužnu opremu za ginekologiju. Trebalo bi da se svi angažiramo i da pomognemo našim ljudima. Moramo se organizirati i slati liječničke ekipe svaki mjesec, mjesec i pol. Apeliram na kolege u Hrvatskoj da dođu da pomognu. Jer ovdje branimo našu domovinu."

Dr. Njegoslav Bušić, maksilofacijalni kirurg iz Splita: "Doveo me neki unutarnji poziv da pomognem ljudima u ovim krajevima. S obzirom na uvjete u kojima se radi u ovoj bolnici, rezultati su fascinantni. Pozivam kolege iz Hrvatske da dođu i da pomognu. Doći se može, raditi se može. Dođite, dragi kolege, da biste si mogli pogledati u lice kada se budete gledali u zrcalu."

Dr. Željko Bušić, kirurg iz Nove bolnice u Zagrebu i saborski zastupnik: "Motiv mog dolaska je ljudska, moralna i stručna potpora ovim napaćenim ljudima. Nadam se da ću biti od koristi. Divim se osoblju bolnice koje je tako uspješno radilo u zaista nemogućim uvjetima."

Dr. Janko Stipančić, internist iz Delnica: "Motiv mog dolaska je pomoći ljudima u nevolji, pomoći svojim sunarodnjacima koji pate i kojima je pomoć potrebna. A dojmovi? Uvjero sam se da ljudi mogu činiti čuda. Ovi liječnici u ovoj bolnici čine čuda. Oni su supermeni."

A za sve u Lašvanskoj dolini supermeni su ovi liječnici i hrabra Josipa Mikulić, medicinska sestra instrumentarka iz Širokog Brijega. Napustiti svoje čiste, tople i suvremeno opremljene bolnice, žrtvovati godišnji odmor, umjesto rada od osam sati i plaće raditi besplatno od jutra do sutra u nemogućim i opasnim uvjetima, to mogu samo ljudine, kako se to kod nas u Bosni za takve ljude kaže. A narod ovog kraja to zna cijeniti i nikada neće zaboraviti.

Etički principi u djelovanju Saniteta Hrvatskog vijeća obrane

Pismo zapovjedniku Saniteta Armije BiH

Fra Zoran Livančić, Tereza Kesovija i Srećko Sitpović na gradilištu nove bolnice

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
 HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA
 HRVATSKO VIJEĆE OBRANE
 ODJEL OBRANE

SEKTOR ZDRAVSTVA
 Broj: 33-32 / 92
 CI-43
 Mest: 1992. god.

u/v ZAPOVEDNIKU SANITETA ARMIJE BiH
 (GLAVNOJ KUHINJI BiH)

Poštovani kolega,

prije mjesec dana u posjetu mi je došao dr. Robert W. Staco, predvođač International Medical Corps iz Kalifornije, SAD. To je nestranačka i nevladina organizacija koja vrši uspostavljanje osnovnih medicinskih programa u djelovima svijeta pogođenim ratom, a do sada su slali svoje ekipe u Afganistan, Angolu, Somaliju, Libanon i Nikaragvu. Gospodin Staco je analizirao funkcioniranje sanitetske službe u ratu na ovim našim prostorima.

Posjetio je Mostar, Bihać i Trosor, obišao medicinske ustanove i pomolio nam određenu pomoć. Radi se o edukaciji srednjeg medicinskog kadra, zatim o edukaciji liječnika za urgentna stanja u medicini, a pomolio nam je i određena materijalna-tehnička sredstva kojima smo deficitarni, te uspostavljanje ratne bolnice.

→ Kako smo mu mi predstavili ovaj rat tj. agresiju na BiH kao agresiju na Muslimane i Hrvate, on sada traži i službeni dopis na kojem bi bili potpisani zapovjednik Saniteta HVO u ime Hrvata i zapovjednik Saniteta Armije BiH u ime Bosanaca (Muslimana).

→ On zna da je ovaj rat agresija, ali mu treba taj dokazat koji bi u javnost HVO-a ušao kao protutela arapskoj laži o tobožnjem građanskom ratu u BiH (u kome se tobože ne zna tko protiv koga ratuje, te se u to ne strane ne treba uplitati niti ikome slati pomoć).

→ lijepo Vas molim podareistvom gospodina predvođe Hale Akmedžića (kome smo zahvalni) da nam supotpisuje taj akt i sastavite - kako bi nam pomoguća pomoć što prije stigla i kako bi od nje imali pomoć i Muslimani i Hrvati.

→ Uz poziv sv uvažajem i izrazito iskrenog divljenja Vama osobno kao i ostalom medicinskom osoblju koje je ostalo rođiti u gotovo potpuno izoliranim Sarajevu i ustrojelo u njegovoj obrani.

ZAPOVEDNIK SANITETA HVO
 dr. Ivan Bogarić

Suradnja bolnica

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
 HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG BOSNA
 HRVATSKO VIJEĆE OBRANE
 ODJEL OBRANE

SEKTOR ZA ZDRAVSTVO
 Broj: 02-5/1-...1233.../93
 Mostar, 22. 5. 1993. god.

REGIONALNA RATNA BOLNICA HVO MOSTAR

PRIOPĆENJE ZA JAVNOST

Na sastanku održanom 23. travnja 1993. god. u 14 sati sa Zapovjedništvom RHM Mostar, Načelnikom saniteta IV Korpusa gosp. prim.dr. Nusretom Dekom i pomoćnikom zapovjednika Odjela obrane HVO-SEKTOR ZA Zdravstvo gosp. Ivanom Bagarićem dogovoreno je:

1. Dogovoreno je da na poziv sa sanitetske kola od strane bilo koje postrojbe ili pak građana i čak sa mobilnom kirurškom ekipom da se ista osigura te da pristup bolnici ranjenih i bolesnih bude siguran i dostupan.
 - sve osobe pri ulazu u HB moraju poštivati odredbu o ne unošenju vatrenog ili hladnog oružja u bolnicu.
2. Dogovoreno je da jedan transporter od strane Unprofora bude na raspolaganju za izvlačenje ranjenih civila i vojnika, *poginulih*
3. Sve tekuće probleme od strane Sl.Armijske BiH i HVO isti dan dostaviti na dogovor i rješavanje na razini zapovjednika Sa Sl. HVO i Načelnika Sa.Sl. IV Korpusa armije BiH.
4. Potpisnici apeliraju da se sve ovo poštuje i u drugim ratnim bolnicama na području sukoba Armije BiH i HVO-a.
5. Dogovoreno je da ispred Sektora za zdravstvo Odjela obrane HVO dr. Toni Kolak u službi za nabavljavanje Sa.Sl. odgovorna osoba Sl.Sa. Armije BiH obilježi sva mjesta sukoba te omogući izvlačenje svih ranjenih i poginulih.

POMOĆNIK PREDSTOJNIKA ODJELA OBRANE
 HVO-SEKTOR ZA ZDRAVSTVO
 dr. Ivan Bagarić

NAČELNIK Sa.Sl. IV KORPUSA
 prim.dr. Nusret Deko

Ponuda pomoći u lijekovima i sanitetskom materijalu

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
 HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA
 HRVATSKO VIJEĆE OBRANE
 ODJEL OBRANE

SEKTOR ZA ZDRAVSTVO
 Broj: 02-5/1-...267.../93
 Mostar, 23. 6. 1993. god.

ZAPOVJEDNIŠTVO IV KORPUSA
 ARMIJE BiH

Pozivajući se na informacije o nedostatku lijekova i sanitetskog materijala u istočnom dijelu grada pod Vašom kontrolom spremni smo da Vam prema specifikaciji pružimo neophodnu pomoć odmah i bez uvjeta. Ukoliko ste zainteresirani za realizaciju ove humanitarne pomoći iz Centralnog skladišta GSS-a HZ HB molimo da nam posredstvom komisije za pregovore uručite odgovor u što kraćem vremenu.

POMOĆNIK PREDSTOJNIKA ODJELA OBRANE
 SEKTORA ZA ZDRAVSTVO HZ HB
 brigadir
 dr. IVAN BAGARIĆ

Zahtjev za pomoć

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA

Armija Republike Bosne i Hercegovine

KOMANDA 4 korpusa

Djelovodni broj *1-22/93*

Mostar: 09.06.93 god.

SANITETSKI STOŽER HVO/
/n/z ZAPOVJEDNIKA RATNE BOLNICE HVO/

PREDMET: ZAHTEJ

Obzirom da ste preko javnih sredstava informisanja oglasili medicinsku saradnju i pomoć ranjenicima i bolesnicima, mi se obraćamo :

1. HITNO OBEZBIJEDITI SLOBODAN i garantiran prolaz/SMJENU/ hirurške ekipe dobrovoljaca ili po dogovoru iz GRADSKOJ RATNOJ BOLNICI uz zaštitu CMK i UMPREFOR-a. POTREBNA JI JE SVAKO 15 dana/ekipa: 2 hirurga, FIZIJATAR, anesteziolog.
2. MOLIMO HITNO REALIZACIJU SPISKA LIJEKOVA I SANIT. materijala.
3. OBEZBIJEDITI JEDNA SANITETSKA KOLA, MOLIMO DOBJELU ZA SARADNJU 2/DVA/ SANITETSKA VOZILA/ili povratiti oduzeti sanitetski mercedes" dizel"

MOLIMO REALIZACIJU HITNO!

Mostar, 09.06.93 god.

DOŠL. VJENNO: NASLOVU

2. logistika 4 korpusa
3. sanitet

KOMANDANT 4 korpusa
2. Gosp. PABALIĆ ARIP

Isporuka pomoći

ZA ZAPOVJEDNIŠTVO STOŽERA 4. KORPUSA ARMIJE BiH

11.6.1993.

Ovim odgovaramo na zahtjev 4. korpusa Vojske BiH br. 22/93., dana 6. lipnja 1993., naslovljen na Stožer medicinske i zdravstvene zaštite HVO-a. Ostvarivanje opskrbe s popisa lijekova i opreme je u tijeku. Svi materijali su pripremljeni i očekujemo prijevoz na lijevu obalu rijeke koji će obaviti UNPROFOR. Vezano uz vaš zahtjev za bolničkim kolima, želimo istaknuti da ste vi u tijeku sukoba, tj. agresije na grad Mostar namjerno uništili 19 bolničkih kola, ranili 6 vozača i ubili jednog. Nismo sposobni udovoljiti vašem

zahtjevu, iako bismo to željeli učiniti, ali nemamo dovoljan broj vozila za naše potrebe. Što se tiče vašeg zahtjeva da tim liječnika specijalista dođe na lijevu obalu, obavještavamo vas da nema dobrovoljaca, niti Muslimana niti Hrvata.

Kapacitet našeg osoblja nije velik, ima ih tek dovoljno da zadovolje potrebe Ratne bolnice u Mostaru. Pošto su uvjeti za zbrinjavanje ranjenika, vojnika i civila, bolji ovdje nego na vašoj strani, ponovo predlažemo da dovedete sve svoje ranjene ovamo, u HVO ratne bolnice, gdje će se s njima postupati kao i s našim ranjenicima, u skladu s Hipokratovom zakletvom i doktorskom etikom. Isti postupak pruža i Glavni stožer odjela za medicinsku i zdravstvenu zaštitu, kao i ja osobno.

Šef odjela za medicinsku i zdravstvenu zaštitu
Pukovnik dr. Tugomir Gverić

Zločin nad zdravstvenim radnicima

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
 HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA
 HRVATSKO VIJEĆE OBRANE

ODJEL OBRANE

SEKTOR ZA ZDRAVSTVO
 Broj: 02-5/1-400...../93
 Mostar, 14.7. 1993. god.

Jučer, 13. srpnja 1993. godine, u Domarovićima, na putu za Čapljinu, prevozeći ranjenika ubijen je iz sasjede, iz neposredne blizine, rafalima, vozač kola hitne pomoći Franjo Bošković. Tim istim rafalima teško je ranjena medicinska sestra Mijatović Vesna.

Pokojni Franjo je do jučer, od početka rata, na terenima cijele Herceg Bosne spašavao ljude bez obzira na naciju ili vjeru. Jučer su ga ubili pripadnici MOŠ-a.

Ljudi koji su spremni učiniti ovakovo zločesto, na kakav cilj stavili pred sebe i na za koga se borili, pa ako je to čak i za Allaha - i onda, moraju znati da je jučerašnje ubojstvo našeg vozača i ranjavanje medicinske sestre zločin. Gnjusna i teška zločina. Ako je i s poklikom ALLAH UBOJER! i onda je to SVJE protivno i cilju i vlastitom narodu. I Bogu.

Mi liječnici i ostalo medicinsko osoblje u HVO-e liječimo i zbrinjavamo sve one kojima je potrebna naša pomoć - bez obzira na na naciju ili vjeru. Stoga s pravom osudjujemo zločin uopće a posebno zločin ovakove vrste. Još jednom apeliramo na sve u ratom zahvaćenoj Herceg Bosni da poštuju Ženevske konvencije o ratu.

U ime liječnika HVO-e:

Dr Ivan Šarac, Predstojnik Odjela za zdravstvo HZ HB
 Brigadir Dr Ivan Bagarić, Zapovjednik Ratnog zdravstva HVO-e

Odobrenje prolaza Sally Backer

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
 HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA
 HRVATSKO VIJEĆE OBRANE

GLAVNI STOŽER HVO
 Ur.broj:02-2/1-01-2239/93
 Mostar, 01.09.1993.god.

ODOBRENJE

Kojim se odobrava humanitarnoj radnici SALLY BECKER tijekom današnjeg dana prijelaz punktova, te odlazak na lijevu obalu Mostara, koju kontroliraju muslimanske snage.

Gospodica SALLY BECKER će u povratku s dva sanitetska vozila dovesti djecu, bolesne i iznemogle osobe.

Nalže se svim vojnicima HVO da ovu humanitarnu akciju gospođice Sally Becker omoguće i pomognu.

ZAPOVJEDNIK GS HVO
 Slobodan Praljak
 general-bojnik

Prijevoz s lijeve obale

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
 HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA
 HRVATSKO VIJEĆE OBRANE

ODJEL OBRANE

SEKTOR ZA ZDRAVSTVO

Broj ...02-5/1-567.../93
 Mostar, J.A.R. 1993. god.

Načelnik prometa l. RH bolnice luv
 N/r gsp. Mirko Čavar

Z A P O V I J E D

Uputiti jedno sanitetsko vozilo u Čitluk, te isto predati gđi Sally Backer glede prevoza ranjenika sa lijeve obale Herceve u Ratnu bolnicu HVO Mostar.
 Zapovijed izvršiti odmah!

POMOĆNIK PRIDOSTOJNIKA ODJELA OBRANE
 SEKTORA ZA ZDRAVSTVO HR HB
 Brigadir
 dr. IVAN KOPARIC

Bebi Brigadiru, Velikom Medvjedu Herceg-Bosne

Mome Dječjem Brigadiru,
 I bez riječi znaš što osjećam prema tebi. Ti si moj najbolji prijatelj. Sve što se dogodilo (dobro i loše) je zbog tebe. Najvažnije, 15-ero žena i djece je živo zbog tebe, ljudi iz Nove Bile su sigurno evakuirani zbog tebe. I ja mogu sigurno otići u Englesku i biti ponosna na sebe zbog tebe. Bez obzira na sve, uvijek ćeš mi biti vrlo važan.
 Tvoja Sally

Velikom Medvjedu iz Herceg-Bosne
 Samo malo, samo malo...
 Nadam se da će se ovo uskoro promijeniti, da možeš reći da Engleska pruža medicinsku pomoć tvojoj zemlji. Volim tvoju zemlju iako ne znam mogu li se i dalje nositi sa životom ovdje. I nadam se da će mnogo ljudi, jakih ljudi, jačih od mene, pomoći da se okonča ovaj rat.
 Nastavi gundati (prijateljski gundati)!
 S ljubavlju
 Lynne

To my Baby Brigadier,
 You know without words how I feel about you. You are my best friend. Everything that has happened (good and bad) was because of you. Most importantly, 15 women and children are alive because of you, people from Nova Bila are safely evacuated because of you. And I'm able to go to England safe and well and proud of myself because of you. No matter what, you will always be very important to me.
 Love Sally
 Cafe

To the Big Bear of ~~Herceg-Bosna~~ Herceg-Bosna -
 Samo malo, samo malo...
 I hope this will change soon, that you can say England gives medical aid to your country. I love your country even though I don't know whether I can cope with living here any more. I saw many nice people, strong people, stronger than me, will help to end this war. Keep on gundating (friendly gundating)!
 Love Lynne

Bolnice se daruju kako bi darovale život

General, Dr. Ivan Bagarić

Priča o splitskoj bolnici i Mariji Županović Darom splićanina Ante Ergovca daleke 1794. osnovana je splitska bolnica. U povijesti medicine to je bilo vrijeme kad su se tek uvodile nove dijagnostičke pretrage i tehnike, kada se upoznavala mikrobiologija i kada se znanstveno odškrinula tajna same oplodnje – tog čudesnog Božjeg dara života. U dvjesto dvanaest godina svoga postojanja splitska bolnica je svjedok teške povijesti naroda kojem je služila, a u Domovinskom je ratu dala lavovski doprinos obrani života i uspostavi Hrvatske države.

Ova kratka priča govori o njenoj velikoj pomoći – svima nama (Hrvatima u prvom redu, ali i Bošnjacima, Srbima, Židovima...) u BiH. Trideset i dvije tisuće ranjenika i bolesnika iz BiH liječeno je u ovoj ustanovi ili su iz nje upućeni u druge bolničke i rehabilitacijske centre u Hrvatskoj. Čak je za njih oko 700 osigurano dodatno liječenje u tridesetak zemalja svijeta! Splitska bolnica je za rata u BiH pomogla u opremanju osam BH ratnih bolnica u kojima je stotinjak splitskih liječnika i sestara provelo preko 22.000 radnih dana! Ova je bolnica za naše zdravstvene ustanove osigurala oko 17.500 doza krvi i krvnih pripravaka, da ne spominjem lijekove, sanitetski materijal i drugu opremu.

Uz Gorana Dodiga i Mihovila Biočića ratne ravnatelje ove ustanove, cijelo to vrijeme, i dan danas praćeni smo požrtvovnošću jedne velike žene, žene sa srcem.

Marija Županović bila je i ostala „glavna“ sestra za sve pacijente i sve ljude pristigle sa svih strana i bespuća (vojnike i civile, svih nacionalnosti - trebam li to uopće naglašavati?).

Ovaj mali memento (lat. pamti!, sjećaj se!) njenog golemog doprinosa u godinama rata obvezuje.

Kako je došlo do odluke o gradnji Hrvatske bolnice „dr fra Mato Nikolić“ tog dragocjenog dara Republike Hrvatske?

Kao što se davne 1794. dogodio veliki dar (splitska bolnica) tako se ratne 1994. dogodio još jedan – Hrvatska bolnica u Novoj Biljoj. Franjo Tuđman se za-

ložio za prestanak rata između Hrvata i muslimana Bošnjaka te je u to ime primio vojne zapovjednike i političke dužnosnike HVO-a. Budući sam kao zastupnik u parlamentu tijekom rata u BiH obnašao dužnost zapovjednika zdravstva HVO bio sam pozvan na taj sastanak. Općenito bi se prilikom dolaska u Zagreb javio nekome od onih koji su uvijek bili voljni pomoći (Hebrang, Njavro, Kostović, general Prodan...). Ovim povodom posjetio sam Langa. Naime, on je znao da dolazim na sastanak kod Tuđmana te je inzistirao da se nakratko vidimo. Upitao me što ću predložiti Predsjedniku prije njegove posjete BiH, koja je upravo tih ratnih dana (neposredno nakon Washingtonskog mirovnog sporazuma) pripremana i bila je istinski prvorazredni događaj.

Rekao sam mu – puno toga. Pitao me, a što to? Sjećam se da sam spomenuo i naš, u ratnom okruženju planirani projekt gradnje Medicinskog fakulteta u Mostaru (u kojem su sudjelovali doktori Šarac, Ljubić, Jurilj, Radoš, Kvesić, Kolak, Gverić, Barišić, Lang, Hebrang...).

Kazao mi je da bih kao zapovjednik ratnog zdravstva HVO mogao još NEŠTO predložiti.

Tako sam u svom obraćanju Tuđmanu prenio Langovu ideju o gradnji bolnice u Novoj Biljoj, zamolivši ga za pokroviteljstvo uz objašnjenje da će tako sagrađena bolnica biti trajni znak brige za vlastiti narod. Tuđman je s radošću i pred svima nazočnima obznanio da prihvaća moj prijedlog dodavši da će buduća bolnica u Novoj Biljoj biti i znak pomirenja naroda koji žive u Lašvanskoj dolini. Svi nazočni su ustali te uz dugotrajan pljesak pozdravili ovaj „dar“.

Odmah sam primio čestitke od brojnih sudionika tog sastanka, a osobito se sjećam onih od Darija Kordića i Tihe Blaškića. Samo nekoliko dana kasnije (14. lipnja 1994.), za vrijeme posjeta Sarajevu i Novoj Biljoj, Tuđman je ponovio svoje obećanje koje je kao veliki državnik kasnije i ispunio.

Mostarska bolnica

Davno započeta, mostarska bolnica godinama je bila „mostarska bolesnica“ (tako ju je jednom prilikom prozvao naš biskup Ratko Perić). Konačno dr Ivan Šarac ju je proglasio a ratni zapovjednik i sadašnji ravnatelj dr Kvesić učinio Kliničkom bolnicom. I ova bolnica ima svoju „Mariju“ - Zdravku. Kako joj i ime kaže, Zdravka Lončar je u ratu došla u blato i nevolju

Predsjednik u bolnici u Novoj Biljoj, 14. 6. 1994. Dr. Tihomir Perić, Dr. Franjo Tuđman, Gojko Šušak i Dr. Slobodan Lang

Mostara i po cijenu života spašavala živote drugih. Zahvaljujući brojnim ljudima, među kojima su prije svega liječnici koji su osmišljavali ratno zdravstvo HVO-a Klinička bolnica Mostar izrasla je u reprezentativnu ustanovu. Treba otrgnuti zaboravu i činjenicu da su isti ljudi – liječnici pokrenuli i u djelo proveli izgradnju Medicinskog fakulteta u Mostaru (Ivan Šarac, Toni Kolak, Božo Ljubić, Tugomir Gverić, Jadranko Barišić, Andrija Hebrang, Jure Njavro, Ivica Kostović, Slobodan Lang, Matko Marušić, Radoslav Jurilj, Ante Kvesić, Marko Radoš, Ante Ivanović, Darko Kondža...). I brojni drugi koji nisu bili medicinskog usmjerenja (Franjo Tuđman, Gojko

Šušak, Vlado Šoljić, Jozo Marić...).

Konačno, svoje DA dao je i bivši premijer Ivo Sanader, kad sam mu kao zastupnik u Saboru (i u to vrijeme predsjednik upravnog vijeća KB Mostar), postavio zastupničko pitanje – hoće li posjetiti i kao hrvatski premijer poduprijeti gradnju bolnice u Mostaru...

Posjetio je bolnicu i osigurao potrebna sredstva. Tako je započela izgradnja nove velebne kliničke ustanove koja je uz brojne druge donacije te iznimnu hrabrost i snalažljivost dr Kvesića i završena. Bilo mi je osobito zadovoljstvo sudjelovati u ceremoniji njenog otvaranja a u ime najvećeg donatora – Vlade RH.

Stvaranje i etika ratnog zdravstva HVO-a

Dr. Ivan Bagarić

POČETAK SANITETA HVO-a

Ratno zdravstvo HVO-a (pozadina)

Na temelju razvoja političkih događaja u parlamentu BiH te na osnovi tragičnih iskustva iz Hrvatske tijekom 1991. imali smo puno razloga bojati se da i nama u BiH prijete velikosrpska agresija. Pretpostavljali smo da će u slučaju rata pretežito većinska hrvatska područja ostati bez i jedne veće medicinske ustanove i s nedovoljnim brojem zdravstvenog osoblja. Nažalost, naše su se procjene pokazale točnima i upravo su hrvatski prostori u BiH bili prvi napadnuti.

Mi zastupnici – liječnici, izabrani u Skupštinu BiH na prvim slobodnim višestranačkim izborima 1990., uz pomoć kolega liječnika iz Hrvatske podrijetlom s naših prostora i na temelju njihova iskustva pristupili smo žurnoj organizaciji zdravstvene službe.

Po ugledu na Hrvatsku, 12. ožujka 1992. u Tomislavgradu utemeljili smo Glavni sanitetski stožer (GSS), čija je uspostava bio početak i osnova za organizaciju budućeg ratnog zdravstva HVO-a. To je uključivalo organiziranje ratnih bolnica i ratnog zdravstva u postrojbama, osiguranje ljudstvom, lijekovima i opremom, vođenje baze podataka o ranjenicima i poginulima kao i o nestalim osobama. Za razliku od kolega iz Hrvatske, u našem se radu nismo odlučili za koncept mobilnih kirurških timova jer nismo imali potrebne pokretne ratne bolnice niti dovoljan broj liječnika specijalista kirurških grana, a i zbog toga jer naše ratište nije bilo prikladno za rad kirurških ekipa u poljskim bolnicama. Domovi zdravlja i male bolnice koje su nam bile dostupne postale su osnova na kojoj smo gradili ratno zdravstvo HVO-a.

Ravnatelji domova zdravlja organizirali su općinske sanitetske stožere, te su preko njih pratili pripremu općinskih (teritorijalnih) obrambenih postrojbi u koje su poslije uklapali i zdravstvo.

Dakle, pod pokroviteljstvom GSS-a priprema i organizacija zdravstva tekla je neposredno prije organiziranja vojnih postrojbi, pred rat ili usporedno s ratnim događanjima.

Tako smo radi koordiniranosti potrebnih aktivno-

sti 15. ožujka 1992. održali sastanak na kojem su bili nazočni djelatnici GSS-a i svi općinski načelnici saniteta tj. ravnatelji tamošnjih domova zdravlja. Obišli smo sve općine i tamošnje zdravstvene ustanove te ubrzali njihovu prilagodbu za slučaj zbrinjavanja velikog broja ranjenika. Odredili smo strateške točke za jedinice ratne kirurgije - buduće ratne bolnice. Sve važnije zdravstvene ustanove povezali smo u računalnu mrežu (paket radiovezu), koja se pokazala iznimno učinkovitom i važnom, posebice kada su neke ratne bolnice pale u potpuno okruženje neprijateljskih snaga. Osnivanje GSS-a predstavljalo je ne samo početak obrane Hrvatskog naroda nego i BiH u cijelosti, osobito stoga što su u to vrijeme u naše ratno zdravstvo bili uključeni svi dragovoljci bez obzira na nacionalnu pripadnost.

Naš primjer je jedinstven slučaj u svijetu da je zdravstvo bilo pripremano i organizirano prije same uspostave vojnih postrojbi. Naime, tek nakon uspostave GSS-a, tj. 8. travanja, 1992. osnovano je Hrvatsko vijeće obrane (HVO) kao civilna i vojna institucija zadužena za obranu područja naseljenih Hrvatima od nadolazeće velikosrpske agresije.

Velike zdravstvene ustanove kao npr. kliničke bolnice (Banja Luka, Tuzla, Sarajevo) obilovale su liječnicima svih specijalnosti i suvremenom opremom, ali su nam u ratu, kako smo i pretpostavili, bile posve nedostupne. Poslije, zbog međusobnog hrvatsko-muslimanskog sukoba, osobito na prostoru srednje Bosne, ostali smo posve izolirani i bez mogućnosti korištenja drugih velikih medicinskih centara na koje smo prije rata bili upućeni, npr. Travnik i Zenice. U tako teškom okruženju ključnu ulogu su preuzele naše ratne bolnice u Posavini i srednjoj Bosni (Tolisa, Žepče, Bosanska Bijela, Štrepci, Fojnica, Kiseljak i Nova Bila). U njima, kao i u ostalim ratnim bolnicama HVO-a, protivno svim poteškoćama, uspješno smo zbrinjavali vojnike i civile, odrasle i djecu ne razlikujući nacionalnost niti vojnu pripadnost.

U našem smo radu imali potporu različitih međunarodnih organizacija, hrvatskih organizacija iz cijelog svijeta i pojedinaca različitih nacionalnosti. Svakako, najveću pomoć pružilo nam je medicinsko osoblje iz Hrvatske koje je dragovoljno dolazilo u naše ratne bolnice, gdje su neki od njih radili mjesecima bez zamjene. Kako ih je bilo u velikom broju, teško je upustiti se u izdvajanje pojedinaca, a dolazili su iz svih

krajeva Hrvatske, od Dubrovnika do Pule, od Vinokovaca do Varaždina. Također, u svim većim hrvatskim bolnicama i centrima za rehabilitaciju liječeni su najteži ranjenici i oboljeli s naših prostora. Među svim ustanovama treba izdvojiti splitsku bolnicu čija su vrata danonoćno bila otvorena svima bez obzira na dob, spol ili nacionalnu pripadnost.

Poslije rata, a na ostvarenju ratnog zdravstva HVO-a, izrasla je Klinička bolnica u Mostaru te se rodila ideja o utemeljenju Medicinskog fakulteta i gradnji nove suvremene bolnice u Novoj Biljoj. Osobno sam imao čast predložiti pokojnom hrvatskom predsjedniku Tuđmanu da bude pokrovitelj gradnje bolnice u Novoj Biljoj. On se iznimno založio za provedbu Washingtonskog mirovnog sporazuma te je u to ime, 11. lipnja 1994. primio vojne zapovjednike i političke dužnosnike HVO-a. Prilikom svoga obraćanja, predložio sam predsjedniku Tuđmanu da se sagradi bolnica u Novoj Biljoj kao trajni spomen potpore hrvatskom puku Lašvanske doline. Predsjednik Tuđman je tom prigodom prihvatio prijedlog i obećao sagraditi novu bolnicu Hrvatima srednje Bosne kao znak brige i poštovanja, ali i kao znak pomirenja naroda koji žive u Lašvanskoj dolini. Uskoro, za vrijeme posjeta Sarajevu i Novoj Biljoj (14. 6. 1994.), predsjednik je obznanio svoje obećanje - koje je poslije, kao veliki državnik, i ispunio. Tako je sagrađena Hrvatska bolnica "Dr. fra Mato Nikolić" taj dragocjeni dar Hrvatske.

Bijeli put kao instrument postizanja temeljnih prava

Velikosrpska agresija mogla se predvidjeti i koliko-toliko bili smo pripravnici na nju. Nažalost, hrvatsko-muslimanski sukob nas je sve zatekao te smo u okolnostima potpunog okruženja s jedne strane srpskih, a s druge strane muslimanskih snaga pod prijetnjom potpunog uništenja, morali nalaziti nova rješenja.

Bolnica u Novoj Biljoj bila je najbolji primjer sve težine u kojoj su se našli zdravstveni djelatnici i njihovi pacijenti. Danonoćno sam primao zahtjeve, od dr. Drage Džambasa, mog pomoćnika za RZ Srednje Bosne, za žurne evakuacije teških pacijenata, zahtjeve za krv, lijekove, opremu, kadar...

Slali smo brojne zahtjeve predstavnicima snaga UN-a, Međunarodnom Crvenom križu, Liječnicima bez granica i drugim međunarodnim organizacijama kako bi nam pomogli. Oni su činili koliko su mogli i

koliko su im ratne prilike dopuštale, ali su naše potrebe bile svakim danom sve veće, tj. proporcionalne ukupnoj težini u kojoj su se nalazili Hrvati u srednjoj Bosni.

Svim međunarodnim organizacijama i institucijama uporno smo predlagali da se oslobode putevi evakuacije svih bolnica bez obzira na pripadnost (HVO-u ili Armiji). Vjerovali smo, prihvatili li suprotna (muslimanska) strana naš prijedlog, doći će do ublažavanja rata i stradanja u cijelosti. Važno je spomenuti da su naš prijedlog podupirale i vojne i političke strukture HVO-a.

Nažalost, unatoč našim stalnim i iskrenim zahtjevima i težini u kojoj se nalazila i suprotna strana, nikada nismo dobili potporu i suglasnost niti Armije BiH niti njihova Saniteta.

Uzimajući sve ovo u obzir, ali i činjenicu da povremeno (rijetkim) helikopterskim letovima nismo mogli riješiti naš problem, na sve smo načine pokušali domaću i svjetsku javnost upozoriti na pravo stanje stvari i na svu težinu u kojoj se našla Franjevačka bolnica Nova Bila i cijeli puk srednje Bosne.

Tako je Bijeli put za Novu Bilu i Bosnu Srebrenu osmišljen unutar ratnog zdravstva HVO-a kao jedan od načina na koji se pokušalo oduprijeti, ali i izgovoriti istinu o ratu u BiH.

Paradigma o muslimanima kao (jedinim) žrtvama agresije, bila je posve netočna, ali i štetna, jer se zapravo tako priznalo pravo muslimanima Bošnjacima na ekskluzivnu istinu o ratu, ali i njihovu prvenstvu prava na BiH. Bijeli put je aktualan i sada kada se, nažalost, na temelju rata i ratnih osvajanja kroje i prava naroda u BiH. Također, Bijeli put je spomenik i priznanje svim djelatnicima zdravstva i mnogim drugima, znanima i neznanima, koji su se uputili na nj i tako se dali uloviti u mrežu dobra - od vozača kamiona, novinara, liječnika do svećenika.

Ponuda liječenja muslimana

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA
HRVATSKO VIJEĆE OBRANE

ODJEL OBRANE

SEKTOR ZA ZDRAVSTVO

UNPROFOR

Broj: 02-5/1-570.../93

SPANISH BATTALION

Mostar, 16.03.1993. god.

Z A K L J A V

Molimo vas da posređujete u ponudi muslimanskoj strani za smještaj i liječenje civila - posebno žena i djece u R.N. bolnici Mostar, kao i drugim bolnicama HVO-a. Bolesnicima i ranjenicima muslimanske nacionalnosti garantiramo isti tretman i liječenje kao i za naše civile i ranjenike. Predlažemo da kontrola našeg rada obavlja MNK, RS promatrači i UNPROFOR. Ovo činimo iz jednog i jedinog - humanog razloga, te vas molimo da ovome ne dajete nikakvu političku pozadinu. S štovanjem,

POMOĆNIK PREDSTOJNIKA
ODJELA OBRANE
SEKTOR ZA ZDRAVSTVO
dr Ivan Štarić

Izvješće o zdravstvu za UNPROFOR, UNHCR i ICRC

HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA
HRVATSKO VIJEĆE OBRANE

MINISTARSTVO OBRANE
SEKTOR ZA ZDRAVSTVO
Br.02-5/1-781/93
MOSTAR, 20.12.1993.godine

UNPROFOR
UNHCR
ICRC

SITUACIJA GLEDE RANJENIKA, BOLESNIKA I OPSKRBLJENOSTI
LIJEKOVIMA I MEDICINSKOM OPREMOM U BiH - ODNOSI HRVATSKE I
MUŠLIMANSKE STRANE (HVO I ARMIJE BiH)

RANJENICI

- Od početka sukoba između Hrvata i Muslimana stanje sa ranjenicima je sljedeće:
  - Obje strane imaju velik broj ranjenika
  - Obje strane imaju ranjene zarobljenike
  - HVO ima ranjenike u bolnicama koje su u okruženju i iz kojih se ne može evakuirati ranjenike (Nova Bila, Zepce, Kiseljaci)
  - Armija BiH ima ranjenike u bolnici u Mostaru, na lijevoj obali, koje može evakuirati (Jestina sa dosta teškoća jer se radi o planinskim, teško prohodnim putovima)
  - Uslijed nemogućnosti pravovremene evakuacije i ne odgovarajućeg liječenja znatan broj ranjenika je umro. Među njima mnogo više Hrvata.
  - Međunarodne humanitarne organizacije i svijetski mediji izuzetno su se angazirali na pomoć muslimanskim ranjenicima. (Npr. operacija IRMA, instaliranje brojnih međunarodnih zdravstvenih ustanova u Sarajevu, Tuzli, Zenici i sl.) Ovo angaziranje mi ocjenjujemo jako dobrim. U isto vrijeme hrvatske ranjenike se sam ponekad spomene, a za njih nije urađeno praktično ništa.
- Od početka sukoba neprekidno (gotovo svakodnevno) smo predlagali muslimanskoj strani sljedeće:
  - Da se ranjenici iz svih bolnica evakuiraju po medicinskim kriterijima, i to bez posebnih dogovora tj. što brže.
  - Da se ranjenici zarobljenici razmjene svi za sve.
  - Da muslimanska strana ako ne pristaje na ovo, jednostrano evakui svoje ranjenike, kuda želi.
- Muslimanska strana je sve dogovore odugovlačila, nalazeći uvijek nekakve razloge za to. Ranjenici su imali sve manje šanse za život a mnogi su umrli.
- Predlažemo sada muslimanskoj strani da se danas zurno postigne dogovor, da se ranjenici iz bolnica evakuiraju odmah po ranjavanju a svi ranjenici zarobljenici zurno razmjene, po principu svi za sve.
- Predlažemo da međunarodne organizacije koje budu nadgledale provođenje ovog sporazuma utvrde koja strana bi ga kršila i optuže je pred svjetskom javnošću za teško kršenje ljudskih prava.
- Napominjem da u ratnim djelovanjima, ranjenici su često žene i djeca

dakle najbespocniji.

7. Posebno napominjem da su u mnogim bolnicama u BiH koje drže muslimani (Sarajevo, Zenica, Tuzla, Travnik), ranjenici hrvati snažno diskriminirani pri pružanju medicinske pomoći.

BOLESNICI

- Rat u BiH, sa svim što rat nosi sa sobom, povećao je broj bolesnika i težinu bolesti u cijeloj populaciji. Sa druge strane izuzetno su snižene mogućnosti dijagnostike i terapije svih bolesti. Rezultat ove dvije činjenice je prava katastrofa sa stanjem zdravlja pučanstva.
- Od početka rata u BiH angazirali smo se da popravimo ovo stanje. Neprekidno smo predlagali a i sada predlažemo:
  - Iškoristiti sve raspoložive ustanove i liječnike za liječenje svih ljudi, u duhu liječničke etike, bez obzira na sve razlike među ljudima.
  - Uz pomoć međunarodnih organizacija poboljšati mogućnosti zdravstvenih ustanova.
  - Koristiti zdravstvene ustanove Republike Hrvatske, što smo dogovorili sa Ministarstvom zdravstva Republike Hrvatske.

ZDRAVSTVENE USTANOVE I MEDICINSKA OPREMA

- U ratu u BiH mnoge zdravstvene ustanove i medicinska oprema su trajno uništena.
- Zbog povećanja potreba za zdravstvenim uslugama mnogi ne odgovaraju prostori pretvoreni su u zdravstvene ustanove.
- Zbog svega ovog neprekidno smo predlagali i predlažemo:
  - Zbog loše situacije u bolnici u Mostaru na lijevoj obali, predlažemo da muslimanska strana koristi za zbrinjavanje ozlijeđenih i bolesnih bolnicu u centru grada. Cijeli postupak liječenja nadgledale bi međunarodne organizacije. Iako bezbroj puta ponovljen ovaj prijedlog je ostao još uvijek samo prijedlog.
  - Također smo predložili da se Hrvati iz srednje Bosne, ozlijeđeni i bolesni, liječe u Travniku i Zenici, također pod nadzorom međunarodnih organizacija, ali je i ovaj prijedlog odbijen.
  - Predlažemo da međunarodne organizacije budu promatraci u bolnici kako se one ne bi mogle gadjati topništvom, a strana koja ov prekrši da se optuži za kršenje ratnog prava. (Ovo podrazumijeva da muslimanska strana iz prostora bolnice u Mostaru, izmjesti sve naoružanje i postrojbe.)
  - Suglasni smo da međunarodne humanitarne organizacije instaliraju na lijevoj obali Mostara, odgovarajuću zdravstvenu ustanovu. Također istu bi trebalo instalirati u Novoj Bili. Reollog sastoj kontejneri sa medicinskom opremom stoje u Pločana je tehničke prirode i to treba prezentirati javnosti.

OPSKRBLJENOST LIJEKOVIMA

- Cijeli rat nastojali smo da se sve zdravstvene ustanove opskrbe dostatno lijekovima, bez obzira kome te ustanove pripadaju i koje pacijente liječe.
- Kad god je muslimanska strana tražila lijekove od nas, dobili su isti dan. (U prilogu prilazemo samo nekoliko otpremnica lijekova). Ne trebamo napominjati da je bilo i negativnih reakcija sa naše strane zbog ovakog našeg stava. Jer dok smo mi muslimanskoj strani davali lijekove, muslimanski vojnici koji su koristili ove lijekove brutalno su ubijali naše civile na lijevoj obali. Ali i dalje ostajemo čvrsto pri istom stavu.

Što reći na kraju?

U ovom ratu maksimalno smo se angazirali da pomognemo svim ljudima i to ćemo činiti i dalje. Nikada nećemo dozvoliti da se rad zdravstvenih službi sloopetrijebi u političke ili vojničke svrhe. Ali bili smo aktivni i bit ćemo još aktivniji u bilo kojem obliku borbe za prestana rata i uspostavljanje mira. Nadam se da ćemo u ovome imati veću podršku međunarodnih organizacija nego što smo je imali do sada.

POMOČNIK MINISTRA OBRANE HR HB
SEKTOR ZA ZDRAVSTVO
brigadir dr IVAN BACARIĆ

Univerzalna medicina u ratu

Europskim Zdravim gradovima

Dr. Slobodan Lang,
koordinatorska mreža Zdravih
gradova

22. 9. 1991.

Dragi prijatelji iz Zdravog grada,
Ovo je prvi godišnji susret projekta i pokreta Zdravi grad, kojem ne mogu prisustvovati. Žao mi je zbog toga, ali gradovi i sela Hrvatske više nisu zdravi, već krvare na sve načine. Njihove crkve, škole, bolnice i domovi su razoreni. Onečišćuje se zrak, voda i tlo. Buka bombardera je u zraku, a tenkova po cestama. Mnogo je ljudi ubijeno i ranjeno. Škole ne rade, a više od 200.000 ljudi napustilo je svoje domove. Gradovi i sela su umrli.

Na našem godišnjem sastanku početkom 1989. govorili smo u Zagrebu, o jednakosti, i vi ste bili prva grupa koju sam tada upozorio na to da se nad moju zemlju spuštaju tamno dani. Naš poslovni sastanak u Milanu bilo je prvo međunarodno tijelo kojem je rečeno da je u Jugoslaviji počelo ubijanje. U to vrijeme vrlo malo ih je poznavalo riječ Kosovo.

Na sastanku u Štokholmu 1990., zajedno s Johnom Ashtonom, predložili smo vam proširenje pojma blagostanja u našoj definiciji zdravlja. Vi ste se složili da je mržnja najgore onečišćenje – onečišćenje duše. Složili smo se da uz fizičko, mentalno i socijalno,

postoji i duhovno blagostanje. Moja zemlja je puna mržnje. Mržnja je u pojedinim ljudima, obiteljima, susjedima i regijama. Zato sam dužan ostati u svojoj zemlji. Hrvatski, albanski, muslimanski i slovenski narod su napadnuti raketama, bombarderima, tenkovima i ratnim brodovima. Gotovo nenaoružani ljudi pružaju otpor. Danas u Hrvatskoj nije riječ o etničkom ratu između Srba i Hrvata, već o ratu između čelika i ljudi.

Principi ljudskih prava su kraljeznica našeg rada i uvjeravam vas da će se nastaviti tečaj o ljudskim pravima i Zdravim gradovima u Dubrovniku. Za vrijeme Zaljevskog rata nazvao sam prijatelje u Jeruzalemu i ponudio pomoć. Sada mi trebamo vašu podršku. Mi želimo da vi učite iz ovog iskustva kako biste smanjili vjerojatnost da vi ili bilo koji ljudi ponove ovo bolno iskustvo. Promislite našu patnju, razgovarajte s prijateljima, u svojim školama, pišite u novinama, izlažite na stručnim sastancima, na televiziji, u bolnicama i parlamentima.

Doista, nakon četiri godine borbe protiv mržnje i nastojanja da se spriječi rat, kažem vam: mir nije samo odsutnost rata. Mir i sprečavanje rata prvi je preduvjet za zdravlje. Ako Zdravlje za Sve i pokret Zdravih gradova žele biti dosljedni svojim riječima, sposobni da riječi pretvore u djela, tada su hrvatska sela i gradovi provjera vaše savjesti i akcije.

Tražim da grad po grad odlučite tko je spreman stvoriti mrežu solidarnosti i prijateljstva, ili spre-

man iznijeti našu sudbinu, pomoći nam medicinom, stručnjacima, sanitarnim materijalom, socijalnim potrebama i na druge načine. Iznad svega, u naše ime, gdje god i kad god možete, zahtijevajte pravo naše zemlje na mir, njezinih gradova i sela na zdravlje i svakog njezina građanina na dostojanstvo. Hvala vam za podršku koju nam možete pružiti i želim vam mnogo uspjeha u radu.

Apel Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji

Dr. Ulrich Gottstein, Liječnici protiv nuklearnog rata

7.5.1992. Sukob na Balkanu i posebno rat u Bosni i Hercegovini je nekontrolirana tragedija za cijelo čovječanstvo. Bolnice u Sarajevu iscrpile su temeljne lijekove, vitalnu opskrbu i osnovne resurse za liječenje ozlijeđenih i olakšanje patnje. Te su institucije bez vode, struje i nužnog za brigu o velikom broju stradalih pacijenata. Liječnici i medicinski radnici, često jedina nada stradalima i onima u velikoj boli, nisu u mogućnosti izvršiti svoju medicinsku misiju. S daljnjim izravnim napadom na Sarajevo, već teško stanje je pred pogoršanjem.

U ime organizacije koja predstavlja 200.000 liječnika diljem svijeta apeliramo na vas da odmah provedete sljedeće humanitarne mjere:

1. Proglasite bolnice, staračke domove, mentalne i druge medicinske ustanove u Sarajevu pod nadležnošću Ujedinjenih naroda.
2. Tražimo da Svjetska zdravstvena organizacija odmah uputi zdravstvene profesionalce da uspostave stanice za monitoring jamčeći da medicinska opskrba i zdravstveni rad nisu narušeni ili ograničeni ratovanjem.
3. Pozivamo liječnike i druge zdravstvene profesionalce iz ratnog područja da budu dio mreže monitoringa kao osiguranje da se ne ograniče civilizirane norme u liječenju bolesnih i ranjenih. Gospodine Glavni tajniče, sada je vrijeme djelovati. Mi najzdušnije apeliramo za vašu intervenciju. Preventiva je jedina metoda koja zbilja pomaže.

Lawnov recept Langu

Bernard Lawn, kardiolog, osnivač i prvi predsjednik IPPNW-a

7.5.1992.

“Budite čovječni. Nikad ne popustite pred nasiljem.”

Centar za zdravlje i ljudska prava “Francois Xavier Bagnoud”

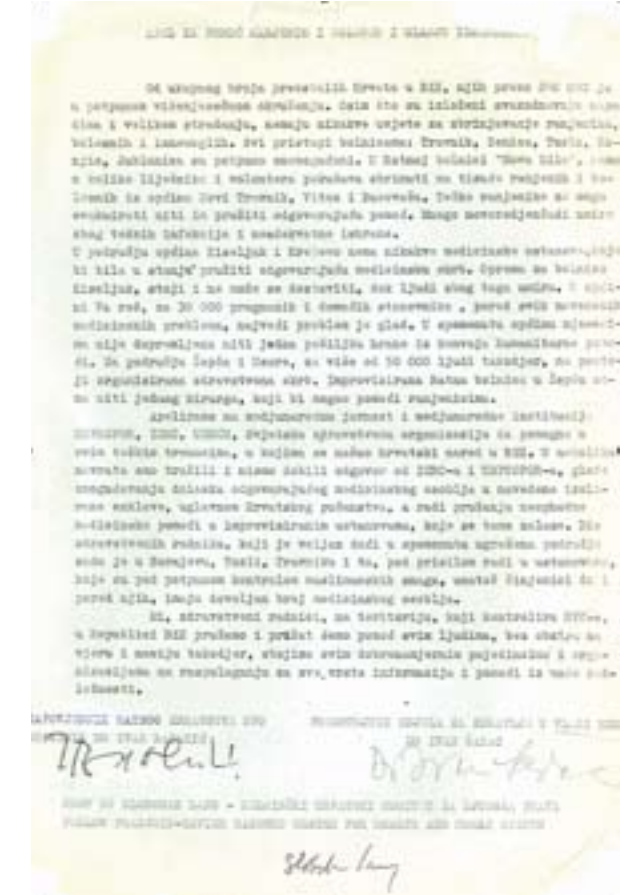
osnovan 1993. u Školi javnog zdravstva na Harvardu
Dr. Slobodan Lang

16.3.1993. Profesor Jonathan Mann, direktor u pismu Slobodanu Langu, 16. ožujka 1993.:
..Ja sam bio oduševljen kad sam čuo da Vas zanima

pomoći nam u razvoju Centra za zdravlje i ljudska prava “Francois Xavier Bagnoud” pri Školi javnog zdravstva na Harvardu. Vaše bogato školovanje i iskustvo će nam mnogo pomoći u izgradnji temelja za budućnost ovog projekta, i pomoći da on uspije.” Tada je na Harvardu održana i Prva konferencija o zdravlju i ljudskim pravima sa 350 sudionika iz više od 25 država. Zajedno s vrlo uglednim Shulamithom Koenigom (izvršnim direktorom Dekade za ljudska prava u Izraelu i SAD-u) i Kennethom Rothom (izvršnim direktorom Helsinškog odbora za ljudska prava SAD-a) vodio sam plenarnu raspravu “Od koncepcija do akcija: Zdravlje i ljudska prava u praksi,” i tom prilikom rekao: “Ljudi koji nisu sposobni biti tolerantni, nisu zdravi. Ljudi koji su ispunjeni mržnjom su bolesniji od svih drugih.”

Prvi tečaj Bolnice mira

- Mostar 10.10.1993.
1. Međunarodno
    - 1.1. Međunarodno humanitarno pravo i ICRC
    - 1.2. WHO, UNICEF i druge velike organizacije
    - 1.3. Liječnici bez granica, liječnici svijeta, liječnici za ljudska prava i druge organizacije i pojedinci
  2. Sadašnje ratno iskustvo
    - 2.1. Bolnice i druga područja – agresije i prilagođavanja
    - 2.2. Epidemiološka slika
    - 2.3. Vođenje krize
  3. Iskustvo Mostara
    - 3.1. Vremenski slijed
    - 3.2. Odjeli i službe
    - 3.3. Šira uloga
  4. IPPNW Centar zdravlja
    - 4.1. Radni materijal 1.
    - 4.2. Primjena u Mostaru
    - 4.3. Gottsteinovo pismo i Mexico
  5. Implementiranje mostarskog IPPNW-ova Centra zdravlja
    - 5.1. Grupne metode za razvoj ideja
    - 5.2. Prvi protokol bolnice mira
    - 5.3. Formiranje savjeta i tijela bolnice mira
    - 5.4. Tehnologija za unutarnji mir
    - 5.5. Tehnologija za vanjski mir
- Pismo Bernardu Lawnu.

Pismo Španjolskom bataljunu

Dr. Ivan Šarac, predstojnik Odjela zdravstva HR HB
Dr. Ante Kvesić, ravnatelj Bolnice mira Mostar
Dr. Ivan Bagarić, načelnik Zdravstva HVO-a
Dr. Slobodan Lang, šef stručne grupe Bolnice mira (IPPNW)
Gosp. Branko Čulo, šef Odjela za smještaj i povratak prognanika

Mostar, 27.10.1993.

Sveučilište u Mostaru dobiva Medicinski fakultet. Prof. Jakov Pehar pokojni prof. Zdenko Kordić (rektor sveučilišta), prof. Slobodan Lang ... i dr. Ivan Bagarić

Opća bolnica Bijeli brijeg - Bolnica mira
UNPROFOR
Španjolski bataljun

Štovani gospodine Ferrer,

26. listopada 1993. izvješteni smo od gospodina Vladislava Pogarčića, pročelnika Odjela za ljudska prava i humanitarna pitanja, Ureda predsjednika Hrvatske Republike Herceg-Bosne, Bosna i Hercegovina, da je UNPROFOR odbio zahtjev međunarodnih predstavnika (dr. Slobodan Lang, g. Branko Čulo) i lokalnih liječnika (dr. Ivan Bagarić) za osiguranje zračnog medicinskog prijevoza (bijela linija) u bolnicu Nova Bila. Navodi se da je molbu odbilo Glavno zapovjedništvo UNPROFOR-a u Kiseljaku od 22. listopada 1993. godine.

Vodeći računa o velikoj važnosti ovog pitanja sa stajališta zdravstvene zaštite, humanitarne pomoći i ljudskih prava, želimo Vas informirati o problemu i mogućim putevima rješenja.

1. Apel liječnika iz Bolnice Nova Bila, 20. 10. 1993. Liječnici Bolnice Nova Bila uputili su još jednom vrlo snažan apel medicinskoj i ostaloj javnosti u pogledu osnovne zdravstvene zaštite za sedamdeset tisuća ljudi koje oni opskrbljuju u srednjoj Bosni. U ovoj bolnici se dnevno provodi od četiri do pet operativnih zahvata, stacionira smještaj 25 – 30 ranjenika i bolesnika, ambulantno pregledava 70 – 80 bolesnika, a ljekarnu koristi oko 60 ljudi. U bolnici se tjedno rađa od troje do četvero djece, svaka dva tjedna po jedno dijete umire, a više njih ostaju invalidi.

Neprekinutost rada ovih liječnika kroz šest mjeseci učinila ih je "LIJEČNICIMA BEZ ZAMJENE."

U apelu se ističe nedostatak: kirurga, pedijataru, ginekologa, neurologa, neuropsihijataru, internista, anesteziologa i liječnika javnog zdravstva.

Prema standardima 1/500 ovdje bi bilo potrebno 140 liječnika u mirnom stanju, a danas ih je od 15 do 20 puta manje.

U postojećim uvjetima nedostaje osnovna medicinska

oprema (EKG, dijaliza, rendgenska komora).

Postojeća opskrba lijekovima i hranom, prijevoz pacijenata i medicinskog osoblja potpuno su onemogućeni.

Tijekom bosanske zime, koja je pred nama, očekujemo od 700 do 1000 operacija, 5000 bolničkih smještaja, 10.000 ambulantnih pregleda i od 8000 do 10.000 zahtjeva za lijekovima.

Tijekom ove zime očekujemo da će se roditi oko 80 djece, a vjerojatno će njih od 10 do 15 umrijeti zbog nemogućnosti pružanja odgovarajuće medicinske pomoći.

Cjelokupni rad odvijat će se uz krajnje poteškoće u opskrbi hranom i grijanjem, u osiguranju medicinske opreme i lijekovima, u temeljnoj sigurnosti bolnice, mogućnosti komunikacije lokalnog stanovništva s bolnicom i izrazito nesređenom pitanju zračne komunikacije bolnice (bijela linija) sa sigurnijom pozadinom u Mostaru i Herceg-Bosni.

2. Prilikom osnivanja Franjevačke bolnice Nova Bila, ljudska prava su od početka bila temeljna orijentacija. U dokumentu o osnivanju od 13. 12. 1992. stoji da će ova bolnica zbrinjavati "sve pučanstvo bez obzira na vjeru i naciju."

3. Ratna bolnica u Mostaru donijela je odluku da pristupi formiranju Bolnice mira i u tom pogledu se obratila Međunarodnim liječnicima za sprečavanje nuklearnog rata (IPPNW). U skladu s tim stavom ona je i promijenila svoje ime u "Opća bolnica Bijeli brijeg, Bolnica mira." Sukladno svojim stručnim obvezama, humanitarnim i međunarodnim obvezama na dan Ujedinjenih naroda 24. 10. 1993. Bolnica mira u Mostaru odlučila je da se u cjelini odazove apelu Franjevačke bolnice Nova Bila i da je od tada tretira kao svoj odjel.

Bolnica je odlučila da osoblje Bolnice Nova Bila od sada smatra svojim osobljem i osigura im redovitu zamjenu svaka dva tjedna, što je nužno za kvalitetan stručni rad.

4. Međunarodna organizacija liječnika protiv nuklearnog rata (IPPNW) održala je od 17. do 19. rujna sastanak 35 liječnika iz balkanskih država i drugih država Europe sa zajedničkim ciljem "Zaustavljanje nasilja na Balkanu – poticanje povjerenja kroz zdravstvo i suradnju. Tom prilikom formiran je Međunarodni odbor bolnica mira (na čelu sa dr. Slobodanom Langom). Sa zadovoljstvom je ocijenjen

zahtjev 11 liječnika iz Mostara (Hrvata, Srba, Muslimana, Židova i Afrikanaca) za osnivanjem IPPNW-ova Centra zdravlja. Istaknuto je da "Takvi otoci mira" trebaju pružiti primjer kako bi se sve više liječnika podsjetilo i ponovno opredijelilo za medicinsku etiku i humanizam. Formiran je IPPNW-ov Komitet za Balkan koji u točki 6. podržava IPPNW-ov Centar zdravlja gdje liječnici različitih nacionalnosti ili vjera rade zajedno brinući se za pacijente bez obzira na vjeru ili nacionalnost. U točki 12. odlučeno je pomoći koordinaciju medicinske pomoći te informirati Svjetsku zdravstvenu organizaciju i druge institucije ili vlade o posljedicama neodgovarajuće medicinske zaštite za zdravstveno stanje.

U skladu s tim potrebama Bolnice mira u Mostaru i Franjevačke bolnice Nova Bila dr. Slobodan Lang i gosp. Branko Čulo su se odazvali apelu i zaključcima IPPNW-a iz Višegrada.

5. Sporazum predsjednika Tuđmana i Izetbegovića izrazito ističe potrebu usklađivanja i unapređivanja svih oblika rada na području zdravstvene zaštite, brige i razmjene za prognane i zarobljene, humanitarnog rada i ljudskih prava. Gospodin Mate Granić u funkciji opunomoćenika predsjednika Tuđmana, zadužio je dr. Slobodana Langa da kao njegov izaslanik u pratnji gospodina Branka Čule posjeti Bolnicu Nova Bila i odazove se na njihov apel. Dr. Lang je zadužen da radi na unapređenju ljudskih prava i humanitarnom pristupu.

6. Međunarodni dokumenti Crvenog križa na nizu mjesta ističu važnost sigurnosti bolnica i rada zdravstvene službe u ratnim uvjetima.

Članak 22. Četvrte ženevske konvencije o zaštiti civilnog stanovništva u vremenu rata od 12. kolovoza 1949. ističe važnost zračnog prijevoza ranjenih, oboljelih, slabih ili u slučaju majčinstva, kao i medicinskog osoblja, opreme ili lijekova.

Cijenjeni gospodine Ferrer, iskazani zahtjevi za osiguranje posjeta Bolnici Nova Bila u skladu je sa svim etičkim principima suvremene medicine, međunarodnim humanitarnim pravom i temeljima ljudskih prava.

Zalaganje za te principe prisutno je od početka djelovanja Bolnice u Novoj Biloi i obuhvaća veliki broj zdravstvenih radnika ne samo iz Herceg-Bosne već iz cijelog svijeta. Principi za koje se zalažemo nisu jednokratni već im je cilj neposredno spašavanje ljud-

skih života sada, kao i izbjegavanje ili sprečavanje sličnih stradanja u budućnosti. Zbog toga danas nastaju bolnice mira, a ovom prilikom tražili smo jačanje zračnih humanitarnih transporta, “bijelih linija” kao jednog od važnih iskustava i potreba suvremenog čovjeka koji želi ostvariti Povelju Ujedinjenih naroda, Deklaraciju o ljudskim pravima, Ženevske konvencije i druge puteve ostvarivanja mira i dobra. Neposredna situacija u Bolnici Nova Bila i predstojeća zima srednje Bosne učinile su da apel liječnika iz Nove Bile i spremnost međunarodne grupe liječnika kao i Bolnice u Mostaru postanu pitanjem života i smrti. Svakoga tko pomogne ostvarivanju tih ciljeva smatrat ćemo izravno zaslužnim za spašavanje života, a također, nažalost, dužni smo istaknuti da svako sprečavanje ostvarivanja ovog programa smatramo odgovornim za sve zdravstvene posljedice koje mogu značiti i smrt ljudi.

U skladu s našim etičkim vrijednostima i humanim opredjeljenjima, istaknuli smo sudbinu konkretnih ljudi i zdravstvene ustanove, te se zalažemo da se cijelom mrežom osigura red svim zdravstvenim ustanovama na teritoriju Bosne i Hercegovine ili bilo gdje u svijetu gdje su ljudi izloženi stradanjima zbog sukoba i rata.

Još jednom tražimo da nam se hitno omogući odlazak zračnim putem u organizaciji UNPROFOR-a u Franjevačku bolnicu Nova Bila.

Dostaviti: UNPROFOR, ICRC, UNHCR, UNICEF, EZ-promatrači, Župni ured Međugorje, Ured predsjednika HR HB, Ministar vanjskih poslova Republike Hrvatske, IPPNW (grupa liječnika Bolnice mira), Svjetska zdravstvena organizacija, druge međunarodne humanitarne organizacije, domaći i strani tisak.

Ratne bolnice

Dr. Drago Džambas

No, unatoč tomu, organizacija sanitetske službe teče iznimno dobro. Oformljena je ratna bolnica u Bugojnu, u prizemlju hotela “Kalin”, koja je do pada u muslimanske ruke, a za rata s četnicima, pokazala dobru kadrovsku i materijalnu organiziranost i zavidne medicinske rezultate. Za ovo su bile zaslužne

kolege na čelu sa dr. Ivom Šandrkom.

Zatim je oformljena ratna bolnica u Fojnici, gdje smo instalirali svu najkvalitetniju opremu budući da smo imali izvanrednu prostornu komociju ondašnje specijalizirane bolnice. Htjeli smo da to bude prva i prava hrvatska bolnica u srednjoj Bosni. Ali, pokazat će vrijeme, loše organiziran HVO Fojnice, pa i vodstvo bolnice, čija se imena ne bih udostojio spominjati, bili su presudni za totalni debakl i pad Fojnice i bolnice u ruke MOS-a.

Ratna bolnica u Žepču pripada u red “punih pogodaka” za čije dobro funkcioniranje je najzaslužniji njezin zapovjednik dr. A. Knežević, jedna od perjanica legendarnog Ive Lozančića.

Tijekom borbi protiv srbočetnika formirana je i ratna bolnica u prizemlju hotela “Bratstvo” u Novom Travniku i funkcionirala je i presudnu ulogu imala pri četničkom avioraketiranju kombinata “Bratstvo” i samoga grada u nekoliko navrata u kolovozu 1992. godine. Po iznenadnom izbijanju sukoba sa snagama MOS-a (a bilo ih je u tri navrata u Novom Travniku), u drugom sukobu, kompletna bolnica je razorena RPG-ima i zoljama, tako da je vrlo kratko funkcionirala i njezino uništavanje uvjetovalo je žurno pripremanje i otvaranje Franjevačke bolnice u Novoj Biljoj.

Ratna bolnica u Kiseljaku bila je pričuvna varijanta Fojničke bolnice, čijim padom je i počela funkcionirati kao njezin nastavak, premda je priprema za nju bila neovisna i već prije učinjena. Sada je to već Opća bolnica Kiseljak koja ima dobru kadrovsku i materijalnu organiziranost i veliki je oslonac hrvatskom puku enklave Kiseljak. Svakako, zasluge za to pripadaju dr. D. Finciju, kirurgu, dr. F. Grgiću i dr. N. Babanu te drugim nespomenutim kolegama liječnicima.

Bolnica u Jajcu, potpomagana lijekovima, sanitetskim materijalom i kadrovima Sanitetske službe ZP Vitez i GSS-a funkcionirala je do zadnjeg dana pada Jajca u četničke ruke. I sam sam dva puta išao blindiranim autobusom u Jajce evakuirati ranjenike i doživio sam strahotu izravnog avioraketiranja bolnice, kada se ona morala preseliti u hidrocentralu Barevo.

Pored navedenih ratnih bolnica, pripremili smo i pričuvne bolnice, depadanse, tj. stacionare u Busovači i Kruščici, koji su nakon pada u ruke snaga MOS-a preseljeni u sam Vitez, Zenicu, tj. u Čajdraš, u Kakanj i Vareš, tj. Kraljevu Sutjesku, te u Novu Bilu u prostoru crkve Sv. Duha.

Svakako, sve ovo urađeno je s dosta improvizacije i minimumom kadra, koji, nigdje nije imao smjenski rad, a kamoli zamjenu. Franjevačku bolnicu “Dr. fra Mato Nikolić”, kao posljednju u nizu ratnih bolnica, morali smo, takoreći, preko noći pripremiti i staviti u funkciju.

Za svih ovih aktivnosti na ustroju saniteta i ratnih bolnica postojala je neprekidna veza sa GSS-om iz Mostara putem izvješća o radu i problemima s naše strane, i povratno, savjeta, zapovijedi i logističke potpore.

Franjevačka bolnica je naprasno otvorena noću 19. listopada 1992. godine za vrijeme sukoba HVO-a i Armije BiH u Novom Travniku, jer je isti dan jednostavno uništena ratna bolnica u Novom Travniku. Do tada smo sve teže ranjenike slali u bolnicu u Travnik, ali te noći većina ranjenika Hrvata, kako bojovnika, tj. pripadnika HVO-a, tako i civila, uopće se nije usudila ići u bolnice u Travniku i Zenici, jer su te bolnice već od prije potihlo i na perfidan način zauzeli Muslimani (dajući otkaze Hrvatima medicinskim radnicima, a primajući medicinare Muslimane, prognanike). “Samo ne u ruke Muslimanima, pa makar morali ovdje i umrijeti”, govorili su ranjenici. Tako je bilo da uz svjetlost svijeća i s crkvenim klupama kao krevetima, te s jednim kirurgom, jednim liječnikom opće prakse i četiri medicinska tehničara počinje raditi bolnica i ne sluteći da će postati sveti duh zdravlja cijele srednje Bosne. Tog listopada 1992. godine, za deset dana, uz maksimalnu improvizaciju i trud, obrađeno je i primljeno pedesetak ranjenika.

Ubrzo poslije toga, 13. prosinca 1992. godine, prigodom gostovanja prof. dr. Slobodana Langa formira se i sastaje Osnivački odbor i udareni su i pravni temelji naše bolnice. U svemu ovome posebno treba istaknuti nesebičnost franjevac fra Franje Grebenara i fra Zorana Livančića, koji su sav komoditet crkve i župnog dvora prepustili bolnici, a i sami bili njezini aktivni članovi (fra Grebenar je ravnatelj, a fra Livančić tajnik bolnice). Lokacija bolnice je izuzetna, podjednako je udaljena od svih crta bojišnice, s dobrim prilaznim putevima, te u čistom hrvatskom miljeu.

Tijekom prve polovine 1993. godine medicinska oprema i kadar bolnice se polako kompletirao. Tada je još uvijek dio osoblja radilo u bolnici u Travniku, a u slobodno vrijeme u Novoj Biljoj. Zbog nedostatka

kadrova i sam sam, pored svojih obveza, ulazio u smjene, te najčešće asistirao u operacijskoj dvorani. Kako je od 15. travnja 1993. godine Lašvanska regija bila u okruženju MOS-a, više nismo mogli slati teže i vitalno ugrožene ranjenike na višu razinu liječenja u Split.

Početkom lipnja 1993. godine uslijedila je osvajačka ofenziva MOS-a i strahovito progonstvo Hrvata s njihovih prostora pa je na trenutke bila upitna opstojnost Lašvanske doline, čak i bolnice. Potpuno je prekinut kontakt s bolnicama u Travniku i Zenici. Ali, kao svjetionik mira, stožer duha i otpora, volje i morala ovog hrvatskog puka, bolnica je jednostavno izdržala nalet i povratila narod u život. Siguran sam da se bolnica pomaknula i za milimetar, to bi učinio i narod. Medijskim probojem u svijet ta je bolnica vratila pozornost na Hrvate srednje Bosne, pomalo već na trenutke zaboravljene i otpisane.

Evakuacije teških i životno ugroženih ranjenika u Split bile su neredovite, više stihijske i to kada bi međunarodne institucije (IRC, UNPROFOR) uspjele izmoliti MOS da to dopusti, i to ne onda kada su nama bile najpotrebnije. Pojedini teško ranjeni pacijenti nikada nisu dočekali evakuaciju, nego su, zbog nedostatka specijalne medicinske opreme (hemodijalizator) i kadra, umirali. Katkada su jednostavno umirali ne dočekavši red na operaciju u našoj bolnici. Velika većina ranjenika je zbrinuta u bolnici i kad se stvore uvjeti ili kad završi rat predviđa se za njih dodatna, odgođena kirurška pomoć i rehabilitacija. Prenatranost bolnice, jer u pojedinim danima imali smo 120 ranjenih, rješavali smo slanjem poluizliječenih bolesnika u stacionare u Busovaču i Vitez.

Problemi svih službi u bolnici su, koliko je bilo moguće, rješavani uz dosta improvizacije, ali ne može se sve improvizirati. Kronično su bolnici nedostajale otopine, krv, reagensi za transfuziju i laboratorij te mnogo toga. I ne samo to. Naime, bolnica sve do posljednja dva mjeseca, a i sada neredovito, nije imala niti vodu, niti struju. Voda se dovlačila u bačvama i cisternama, a struja iz agregata se koristila samo pri operaciji, jer obadvoje su kontrolirale snage MOS-a. No, i pored toga, higijena u bolnici je bila zadovoljavajuća, te uz Božju pomoć nismo imali intrahospitalnih infekcija. Voda se redovito klorira i o tome se strogo vodi računa. Krvi stalno nedostaje i nikada je nemamo u zalihama, pa su davatelji bile i

žene. Krv se uzima bez testiranja na HIV i AIDS. Djeca su se u ovoj enklavi, kao i u samom bolničkom rodilištu, rađala u podrumskim prostorijama i počinjala živjeti u ratu bez ikakve imunološke zaštite, jer ni do danas djeca nisu cijepljena. Uz to su djeca česta meta snajpera i granata, te su podaci o stradanjima djece katastrofalni. Čak su pokušavali činiti evakuaciju teških ranjenika po ciči zimi u kamionima sa slamom (simbolika slična Betlehemu), kao da se nije radilo o živim i teško ranjenim ljudima.

Ipak, unatoč svim nedaćama, bolnica je postigla fascinantne rezultate. Preumorno osoblje (oko stotinjak ljudi) radi godinu dana bez odmora i zamjene i jasno, bez ikakve naknade (bolnica nam je bila i hotel i restoran i kuća). Operacije su rađene bez davanja kisika i dušikova oksidula (nismo ih imali, a nikada nam nitko takvo što nije pokušao dostaviti, a znamo da su bolnice u Travniku i Zenici to dobivale).

Laboratorij je radio bez osnovnih reagensa i medicinske opreme, a RTG kabinet bez ikakve zaštite i s malo materijala. Spašavali smo bolesnike brzom hemostazom iako je ratna kirurgija zahtijevala amputacije (veliku zaslugu imaju sanitetski radnici s terena). Pokazatelje i statistiku uspjeha kirurga dr. T. Perića, dr. B. Kuliša i dr. V. Tabaka vjerojatno će predočiti samo liječnici kirurzi. Pored ratno ranjenih pacijenata, bolnica je zbrinula tri puta više bolesnika s civilnom patologijom. U bolnicu su primani svi bolesnici svih nacija i vjeroispovijesti.

Hrvatski puk cijele Lašvanske doline zdušno se starao o bolnici i pomagao njezin rad.

Impresivna je nedjeljna misa u crkvi Sv. Duha gdje, ležeći na klupama, stotinjak teško ranjenih pacijenata moli zajedno sa svećenicima i osobljem bolnice.

Pri evakuaciji ranjenika, u listopadu 1993. godine, u kamionima sa slamom, jedan ranjeni bojovnik bez obje ruke i ikoga svoga tješio je i hrabrio uplakanu rodbinu i obitelj daleko lakše ranjenog prijatelja iz rova. Ili, mlada šesnaestogodišnja djevojka iz Viteza, kojoj je granata odbila obje noge, ljepotica, prekrasnog umivenog i svježeg lica niz koje bez glasa teku bistre suze, tješi svoju majku pri odlasku u splitsku bolnicu. Diraljiva je bila i slika kada su transporteri UN-a dovezli dvadesetak starica iz Guče Gore u narodnim nošnjama tog kraja koje su, poslije sedam dana što su bile u okruženju MOS-a, stigle u Novu Bilu. Jedna od njih ljubila je krunicu i zemlju na koju je sišla.

Tada sam znao da smo se obranili i opstajemo ovdje. Moja najveća sreća je što sam ostao živ i pomogao obrani svog kraja i naroda.

Kako se rodila ideja o Bijelom putu?

Dr. Ivan Bagarić

31.10.1993.

Lang je pitao zašto mu ne dopustimo odlazak u Novu Bilu. Zašto ne?, njemu koji je u nekoliko navrata štrajkao glađu zbog obrane elementarnih prava obespravljenih, zbog kojih je boravio s rudarima u jamama Kosova, prkosio srpskoj policiji, obišao ratišta od Vukovara, Slavonije do Dubrovnika. Ne bi on nikoga niti pitao za dopuštenje, ali otići u Novu Bilu u to vrijeme bilo je teško kao otići na mjesec. Zamalo pa nemoguće, nemoguće bez odobrenje leta helikoptera, a odobrenja nikada nije bilo. Letjelo se na crno i rijetko, a i za takav let trebao te netko preporučiti, preuzeti odgovornost. Nisam se slagao s Langovim “izletom” u srednju Bosnu. “Zašto Ante može ići?”, pitao je. Ante je u to vrijeme bio u Novoj Biloj. Uostalom, šalio sam se, imaš pravo poginuti i biti junak tek ako od toga netko ima neku korist. Premudri (tako smo ga zvali) nije imao izbora. Čekali smo Antin povratak.

Nas smo trojica nastavili razgovore o pripremi toga nečega što bi koliko-toliko otupilo udarac koji su danonoćno podnosili Hrvati u srednjoj Bosni, ali i Hrvatska, nepravedno optužena zbog humanitarne pomoći vlastitom narodu, jer je tobože umiješana u rat u BiH. Istina je bila posve nešto drugo. Hrvati su bili najveće žrtve i više su od bilo koga drugoga gubili i ljudstvo i teritorij. Gotovo cijela Posavina bila je okupirana osim manjeg dijela sjeverno i južno od Save. Usora i Žepče su se nekim čudom održavale, a ostaci ostataka hrvatske srednje Bosne su se pretvorili u male izolirane otoke gdje je tamošnji HVO uz goleme gubitke uspijevao zaštititi narod od potpunog uništenja. U enklavi, koju smo prema tamošnjoj našoj bolnici zvali Nova Bila, bilo je najteže. To je priča slična biblijskoj Masadi, Dubrovniku ili Vukovaru. Trebalo je dodatnom injekcijom pomoći tim ljudima te pokazati pravu istinu, probuditi savjest sviju. Ratnici su radili svoje, junački i hrabro. Političari tu i

tamo, koliko su vrijeme i prilike dopuštali. Ali trebalo je ići i dalje. Ova je situacija zahtijevala još nešto. Nešto što mogu samo odabrani, a mi smo mislili da su oni tu. Naša četvorka se konačno kompletirala Antinim povratkom. Izlagali smo plan toga nečega i pojedinačno raspravili skupa. Prihvatili smo Langov prijedlog da to NEŠTO prozovemo Bijeli put.

Kao zapovjednik ratnog zdravstva HVO-a bio sam u prilici slušati, ali i presjeći i donijeti odluku. Tog jutra smo se sva četvorica našli na okupu: Lang sa stotinu ideja, Ante koji se tek vratio iz Nove Bile pun dojmova i informacija, Branko duševni mir i snaga...

“Idemo u Zagreb, presjekao sam kao onaj koji se odlučio skočiti u vodu. “Zašto u Zagreb?” sva trojica viknula su u glas. “Iz Zagreba ćemo pokrenuti Bijeli put za Novu Bilu”, odgovorio sam.

Nakon kraće rasprave složili su se s mojim prijedlogom. Za pojedinosti je bilo dovoljno vremena. Za put do Zagreba trebalo je kojih desetak sati. Preko Paga. Bože, hoće li se tko sjetiti pa odati priznanje Pagu i zahvaliti Svevišnjemu što je ostavio Pag baš u tom položaju pa preko njega spasio i Hrvatsku i Bosnu. Sve izbjeglice su bježeći od sigurne smrti upravo preko Paga našli svoj spas u slobodnom svijetu. Vozio sam, Ante je govorio o stanju u enklavi. Ionako smo znali sve, ali Antina su iskustva prelila čašu. Branko je držao krunicu i ponašao se kao netko koga to zapravo niti ne zanima. Samo bi katkad procijedio kroza zube: “Sve će to Duh Sveti voditi i učiniti, a mi smo samo oruđe u Njegovim rukama.”

To je Brankovo držanje bilo nekako čudno i mi njegovi suputnici katkad smo bili na granici živaca. Kad smo preko Ljubuškog i Vrgorca stigli u Makarsku, Lang je htio espresso. Mislio sam kako netko može zanovijetati pa hoće kavu i to espresso. Premudri nije odustajao. Nismo imali izbora, stali smo u Baškoj Vodi. Dok smo ispijali svoje piće i na trenutak uživali u svoj ljepoti Božjoj - moru, suncu i miru, s rive nas je zvao Premudri. Naime, konobar nije razumio kakav to espresso hoće Lang pa se ovaj razljutio i prošetao rivom dok mu ne serviraju baš njegov espresso.

Ubrzo smo se svi našli uz more i starog ribara koji je umoran od ranog izlaska na pučinu tek pristao na obalu. “U svom životu nisam ulovio većeg”, pokazivao nam je ribu u Langovim rukama. “Sto pedeset

maraka nije puno za ovakvu ribu”, vadeći novac iz džepa, komentirao je Premudri.

Sedam i pol kilograma težak lubin uskoro je bio u prtljažniku. “Ova će riba spasiti Bosnu”, za sebe je promrmljao Branko, a ja sam odmahnuo rukom, želeći dati na znanje koliko nam se žuri (ili koliko bi nam se zapravo trebalo žuriti). “Pa nisam popio espresso”, pobunio se Lang. Nisam htio raspravljati i zbog toga jer sam imao Antinu podršku. Nije bilo druge, Premudri je slegao ramenima i ušao u auto. Branka se ta prepirka uopće nije ticala. Za njega je sve to ionako nevažno. Znao je katkad reći da nas trojica sebi umišljamo da znamo što radimo. “Ma vi ste paučina..., Duh Sveti vodi kuda on želi, ova riba će Bosnu spasiti”.

Na putu do Splita nismo puno govorili.

“Mogao si popiti onaj svoj espresso da ti se dalo čekati. Uostalom što će ti ona ribetina?” upitao sam Langa. “Ona će riba Bosnu spasiti”, opet će Branko, a Ante cinično, kako on zna, doda: “Mi ćemo pojesti ribu, popiti tri, četiri litre vina te tako pijani nećemo više u Bosnu, što će biti njezin spas od nas ovakvih.” Branko se nije dao zbuniti. “Ti, profesore, nazovi odmah Gverovića i reci mu da spremi ribu”, dodao je pa nastavio: “Sve naše profesore, ministre i njihove supruge pozvat ćemo na večeru. Bagarić će im prvi govoriti općenito o stanju u Herceg-Bosni. Treba ju znati istinu. Ja ću im govoriti sa svojih mapa i križaljki, a Ante će opisati svoj boravak gore. Ti ćeš, profesore, imati završnu riječ i upoznati ih s Bijelim putem”, bez riječi smo prihvatili njegov “koncept ribe”.

Gverović je bio poznati dubrovački ugostitelj, Langov i Čulin prijatelj koji je u Zagrebu imao restoran. Njega je upravo Lang izvukao iz srpskog zatvora, nakon što su ga Srbi pokupili iz njegova restorana pokraj Dubrovnika, a restoran mu uništili. Nažalost, dok ovo pišem, Gverović je već otišao na onaj svijet u kojemu mu je, vjerujem, Gospodin i ovo uračunao u knjigu dobra.

Po dolasku u Zagreb znali smo svoj posao. Ipak sam najprije svratio kod Gojka, koji je dakako razumio problem i dao jaku potporu projektu. Poslije smo obišli i kardinala Kuharića, koji je postavljao vrlo škakljiva pitanja, a i sam je znao mnogo. Bili smo sretni kad smo se još jednom uvjerali da je on pravi pastir crkve i da se jasno odredio spram svega što je

dobro a što nije. Što se nikako i nikad ne smije, a što se mora. Rezultat je bio odličan. Kuharić je uputio pismo Ujedinjenim narodima i založio se za prestanak rata u BiH kao i prestanak stradanja svijetu te upozorio na osobito težak položaj Hrvata u srednjoj Bosni. Sutra navečer okupili smo se kod Gverovića. Posljedice nismo mogli predvidjeti, niti sanjati. Večera je bila impresivna. Svi su se odazvali. Gverović je bio pravi domaćin s kojim su se Čulo i Lang dogovorili: "Riba je naša, a vino tvoje." "Častim i pršutom", dodao je Gverović.

Govorili smo dogovorenim redosljedom. Ministri su zamišljeni šutjeli, a supruge im odreda plakale. Jelo su već odavno prestali jesti.

"Mate, ako nećeš razgovarati s predsjednikom o svemu ovome, osobno ću te smatrati odgovornim za stradanje Hrvata u Bosni", jasno je Hebrang dao na znanje Graniću, a glas mu je bio takav kakav vjerojatno nitko nije čuo od toga uglednog liječnika i profesora. "Tako je!" uzviknula je Granićeva supruga i pritom brisala suze.

Hebrang je prethodno osjetio da Granić i sada nastoji biti diplomat u rukavicama po receptu: jest, ali... Andrija je pogurao kola u pravom smjeru, nakon čega je zaista postao više od prijatelja.

Prethodno, Granić nije rekao ništa loše, Granić je samo htio biti diplomat, ali tu za stolom, s ribom i vinom, diplomaciji doista nije bilo mjesta. Dosta obmana i laži, mora se govoriti istina i u lice!

Doprinos ministra Njavre također je bio golem. Govorio je autoritetom onoga tko je prošao pakao i prkos Vukovara. On je najbolje znao što se događa Hrvatima srednje Bosne. Poslije ove večere puno toga se promijenilo. Marušić i njegova supruga latili su se posla i promocije Bijelog puta. Hebrang, Granić, Njavro i Kostović, odreda ugledni profesori i ministri, znali su što im je činiti.

Primio nas je osobno i predsjednik Tuđman te se jako zauzeo za naš Bijeli put i za sve humanitarne puteve koji su uskoro krenuli za Bosnu i navijestili kraj rata i stradanja.

Nakon što smo u tadašnjoj najgledanijoj HTV-ovoj emisiji "U krupnom planu" bez ikakve pripreme ispripravili našu priču, već sutra se mnoštvo ljudi okrenulo Bijelom putu za Bosnu Srebrnu.

Bosnu Srebrnu koja, kako ispjeva Ranko Boban - plače i pjeva.

Iz Bosne: Rat protiv javnog zdravstva

Jonathan Mann, MD MPH¹, Ernest Drucker PhD, Daniel Tarantola, MD i Mary Pat McCabe, BS

... 9.1994.

Sažetak: Zdravlje civilnih stanovnika Bosne, uključujući temelje za opstanak: hranu, vodu i gorivo, te medicinska infrastruktura zemlje, bili su izravni ciljevi rata. Više od pola milijuna ljudi je ubijeno, ranjeno ili prognano do rujna 1993., završne točke detaljne studije koja je provedena za svaki krupni uvjet za zdravlje i osobnu sigurnost pod utjecajem rata. Ovaj izvještaj skupio je široki spektar izvora i oslanjajući se na podatke ograničene u vremenu i prostoru, nastojao je odrediti zdravstvenu ranjivost civilnog stanovništva prije početka zime 1993.-94. Autori su utvrdili da oštećeni bosanski zdravstveni sustav ne može više zadovoljiti ni osnovne zdravstvene potrebe, niti širok spektar specifičnih bolesti, uključivši proljev, dišne bolesti, kronične bolesti, prerane porođaje i bebe niske porođajne težine, niti cijepjenjem sprečive bolesti, koje su sve veća opasnost.

Glavni način provođenja ovog rata protiv javnog zdravstva je sprečavanje pristupa i ograničavanje kretanja ljudi i robe. Etničko čišćenje dovelo je do velikih pomaka stanovnika, koji su postali ranjiviji na bolesti i umiranje. Vanjska potpora postojećim zdravstvenim vlastima mora se povezati s točnom dokumentacijom i analizom rata protiv zdravlja u Bosni da bi se utvrdila odgovornost. Bosansko iskustvo treba potaknuti razmišljanje o tome kako se mjeri i ocjenjuje utjecaj kolektivnog nasilja na zdravlje.

Više od 150 izvještaja i drugih dokumenata skupljeni su u studenim 1993. i analizirani. Izvještaj su pregledali stručnjaci u Sjedinjenim Državama i Europi, uključujući neke s izravnim iskustvom u Bosni. Izvještaj je objavljen u veljači 1994. godine.

Uvod: Vanjski svijet rat u Bosni zbunjuje. Obilježen očiglednim nasiljem i stalnom tragedijom, rat podsjeća na slike vojski i bitaka, makar su priče iz Bosne češće o civilnim žrtvama i osobnoj patnji prikazane kao popratni proizvod sukoba. Iza tih

Peć "bubnjara" grije bolesne i ranjene u crkvi-bolnici

zbunjujućih slika i složenih pitanja o odgovornosti dijelova etničkih grupa i naroda, postoji prikrivena logika koja proizlazi iz analize posljedica na zdravlje civilnih stanovnika.

Podcrtano: Ovo je rat protiv stanovništva, a ne vojski. Temeljni uvjeti potrebni stanovništvu da zaštiti svoje zdravlje - svoje fizičko, mentalno i socijalno blagostanje - u Bosni se sustavno i grubo onemogućuje. Rat protiv javnog zdravstva u Bosni je snažno i zastrašujuće djelotvoran. Bosna je transformirana iz moderne industrijalizirane države u takvu koja ne može osigurati ni temelje zdravstvene sigurnosti i zaštite za svoje građane.

Rat uključuje sustavno onemogućivanje i razaranje svih uvjeta koji su ljudima potrebni da bi bili zdravi. Kriminal, ucjene, prisilni rad i prisilnu mobilizaciju je sve teže sprečavati u svijetu gdje stranci čine polovinu stanovnika.

Raspoloživi podaci potvrđuju da stanovnici Bosne proživljavaju kronični nedostatak hrane.

Prema dostupnosti zadovoljavajuće i sigurne vode, Bosna je reducirana na predmodernu stanje.

Operacije provode kirurzi smrznutih ruku, uz svijeće i bez anestezije.

Stanovništvo je sada vrlo vulnerabilno na epidemijske, vektorske bolesti, posebice djeca i ljudi koji žive u institucijama i zajednicama.

Očajničke molbe za "pomoć, ne podaci; opskrba, ne analiza" odražavaju društvo čija je infrastruktura kolabirala i čija je glavna bitka preživljavanje.

Javnozdravstveni odgovor na Bosnu treba potaknuti promišljanje naše sposobnosti da predviđamo, mjerimo i ocjenjujemo zdravstvene posljedice kolektivnog nasilja.

Predložena akcija: Zdravlje i mir

Ključno oružje u ovom ratu protiv javnog zdravlja je

onemogućivanje slobodnog i neograničenog kretanja robe (posebice goriva, hrane i medicinske opskrbe) i ljudi, što je zajedno bitno za zaštitu zdravlja u Bosni. U mjeri u kojoj je to rat protiv javnog zdravlja nije moguće štititi zdravlje bez mira.

Ako se ne ostvari mir, zdravlje naroda Bosne nastavit će se pogoršavati. Ipak, moraju se održati i proširiti pokušaji smanjenja posljedica rata za zdravlje. Vanjska potpora postojećim zdravstvenim vlastima kako bi se unaprijedilo njihovu sposobnost da maksimalno provode osnovne potrebe javnog zdravlja pod ekstremno teškim okolnostima je ključno. Ipak, makar bi nekoliko mjera moglo biti korisno, treba biti jasno da nijedna od njih nije zadovoljavajući odgovor na očite i prisutne opasnosti javnom zdravlju u Bosni.

Zločini protiv javnog zdravlja: Dokumentacija i odgovornost

Dokumentacija o ovom ratu protiv javnog zdravlja je bitna. Suočeni s masovnim napadom na temelje zdravlja civila, javno zdravstvo je moralno odgovorno svjedočiti, opisati i dokumentirati što se događa. Ratnu strategiju usmjerenu protiv zdravlja cijelog naroda mora se analizirati i dokumentirati koristeći punu širinu javnozdravstvene stručnosti. Samo takvim postupkom može se početi shvaćati i odrediti odgovornost istinske štete bosanskom stanovništvu. Uz to, pošto će budući sukobi vjerojatno sadržavati ove oblike rata protiv javnog zdravlja, sustavna dokumentacija i analiza rata u Bosni može pomoći spriječiti takve pojave, smanjiti njihovo djelovanje i osigurati odgovornost.

Novi izazov javnog zdravstva: Epidemiologija i zdravstvene posljedice kolektivnog nasilja.

Javnozdravstveno reagiranje na Bosnu trebalo bi potaknuti promišljanje naše sposobnosti da predvidimo, izmjerimo i ocijenimo zdravstvene posljedice kolektivnog nasilja. Da bi bila uspješna, takva analiza mora ići dalje od tradicionalnih mjera šteta fizičkog javnog zdravlja, koje su klasično dominirale opisima utjecaja rata i sukoba na zdravlje stanovništva. Javno zdravstvo ne može i ne smije izbjegavati suočavanja s problemom kolektivnog nasilja i njegova utjecaja na fizičko, mentalno i socijalno blagostanje. Hitno je potrebno istraživanje epidemiologije kolektivnog nasilja, uključivši sposobnost prepoznavanja ra-

nih znakova predstojeće katastrofalne štete javnom zdravlju.

Dugoročna rehabilitacija

Bitno je sada pripremiti se za prepoznatljive zdravstvene potrebe kada se jednom obnovi mir u Bosni. Bit će potrebna dugoročna medicinska i psihološka potpora, uključivši vođenje posttraumatskog stresnog sindroma (PTSP-a), posljedica "gubitka djetinjstva" i dugoročnih posljedica silovanja. Grupe stručnjaka sada bi trebale utvrditi kako prepoznati sve takve potrebe, koje će tražiti ocjenu, razvoj politike i planiranje službi. Čvrsta podrška vanjskog svijeta da će ići dalje od rekonstrukcije fizičke infrastrukture i da će pomoći u suočavanju s potrebama rehabilitacije kad završi rat, ne treba čekati zadnji čin Bosanske tragedije. Pomoći treba sada.

*Medicine & Global Survival, September 1994., V Vol II, No3, Francois Xavier Bagnoud, profesor Zdravlja i ljudskih prava, direktor Centra za zdravlje i ljudska prava, profesor Epidemiologije Međunarodnog zdravlja Škole javnog zdravstva na Harvardu.

Pregovori o prolazu konvoja za bihačku bolnicu

KIS

Zagreb, 5. 12. 1994.

U Mošćenici je jutros u 9.30 održan razgovor zapovjednika Hitnog konvoja za pomoć bihačkoj bolnici g. Faruka Redžepagića s predstavnicima Civilne policije UNPROFOR-a i Danskog bataljuna UNPROFOR-a o mogućnosti prolaska konvoja kroz UNPA područje koje je pod njihovom zaštitom. Predstavnici UNPROFOR-a obvezali su se da će tijekom dana u Topuskom njihov predstavnik razgovarati s lokalnim srpskim vlastima te pokušati pribaviti njihovu suglasnost.

Zapovjednik konvoja ponudio je i dva alternativna prijedloga ne bi li ikako dobio suglasnost za dostavu prijeko potrebne pomoći bihačkoj bolnici koju osoblje i pacijenti nestrpljivo očekuju. Predloženo je da – ako je to uvjet za prolaz konvoja – u roku od tri dana teret bude pretovaren na bilo čije kamione stranih

UNPROFOR evakuira ranjenike

registarskih pločica te tako dostavljen bolnici. Drugi je prijedlog da se, u dogovoru s lokalnim srpskim kulturnim društvom Dobrotvor te medicinskim ustanovama u Petrinji i Glini, konvoju za Bihać priključi i pomoć usmjerena tim ustanovama te tako osigura prolaz kroz zaštitno područje. O ishodu pregovora u Topuskom predstavnici UNPROFOR-a obavijestit će zapovjedništvo konvoja tijekom dana.

Konvoju pomoći bihačkoj bolnici koji je organiziran u sklopu akcije Humanitarni putevi mira i ljubavi za pomoć Bosni i Hercegovini i u koju je već uključeno dvadeset nevladinih organizacija, tijekom dana bit će pridodana i dva kamiona sisačkog Merhameta. Svoju pomoć najavili su i Sveti Vlaho, Svjetsko baptističko vijeće i Moj bližnji – Rijeka. Akcija je trajna, te je ovo samo prvi u nizu konvoja koji bi bili upućeni bihačkoj

bolnici. Organizatori očekuju da će se akciji pridružiti i druge organizacije i pojedinci, a najnužnije su im potrebni kamioni koji bi prevezli već prikupljenu hranu i lijekove.

Pismo doktorice

Dr. Dubravka Smajić

Klinička bolnica Mostar

... 12. 1994.

Štovani gospodine Lang, čulasam putem radiovalovadaste ponovno angažirani na uspostavi još jednog humanitarnog konvoja, ovaj put za regiju Bihać. Prateći sve Vaše duboko humane djelatnosti i sjećajući se prošlogodišnjeg Bijelog puta za Novu Bilu, jednostavno sam znala da će se i ovaj put čuti Vaš glas i apel za pomoć ljudima koji pate.

Sva moja imovina može stati u omanju putnu torbu, jer sve materijalno izgubila sam u ovom ratu. Ono što mogu pružiti je moje 17-godišnje iskustvo liječnika specijaliste anesteziologa.

Duboko i s bolom proživljavam patnje naroda Cazin-ske krajine, ovih dana izloženog brutalnoj agresiji neljudi, šutnji i zatajenju savjesti čovječanstva, uzaludno podsjećajući na nikad ispoštovane rezolucije; duboko i iskreno i zbog toga što su tamo moji prijatelji i znanci, ako su još živi, a prije svega, tamo je i neodvojivi dio smisla moga postojanja, moj suprug, ako je i on još živ. Ovo “ako je” zbog toga jer su komunikacije bilo koje prirode onemogućene. Već je duže od dva mjeseca prošlo kako je operirao karcinom rektuma. Nije se predavao malodušnosti nego se priključio humanitarnoj djelatnosti koristeći znanje francuskog jezika u komunikaciji s tada prisutnim francuskim bataljunom.

Potkraj proljeća došlo je do recidiva opake bolesti. Ne vjerujem da je to za ovaj humanitarni konvoj bitno, no reći ću da sam državljanka Republike Hrvatske i Hrvatica po nacionalnosti.

Kada je gradu Mostaru bilo teško, kada je ovdje bio samo jedan anesteziolog, odazvala sam se apelu za pomoć, došla i ostala. Moja kratkotrajna odsutnost ne bi bitno remetila radni proces, jer nas je sada četvero specijalista.

Hrvatska i Bosna:

Utjecaji rata - i posljedice

Dr. Richard Horton

19. 6. 1999.

Lancet 1999; 353:2139-44

Dok Srbija i Kosovo izlaze iz još jednog europskog rata, zdravlje njihovih ljudi i zdravstvo regije, znanstveno istraživanje i medicinska edukacija znatno su oštećeni i poremećeni. Ima se što naučiti iz nedavnih ratova na Balkanu, lekcije koje bi mogle pomoći doktorima, međunarodnim organizacijama pomoći i vladama da drugdje čine bolje kroz dugo razdoblje obnove koje će slijediti nakon nedavnog brutalnog sukoba. Analiza medicinskog nasljeđa rata također može postaviti pitanja liječnicima cijelog svijeta, da razmotre svoju ulogu u široj javnozdravstvenoj zajednici.

Tjedan dana u svibnju 1999., putovao sam kroz Hrvatsku i hrvatsko-muslimansku Federaciju Bosne i Hercegovine da susretnem liječnike koji rade u miru, ali uz rat. U prvom dijelu ovog eseja, ja ukratko prikazujem neke od medicinskih posljedica hrvatskog i bosanskog sukoba. U drugom djelu, koji će biti objavljen u broju od 26. lipnja, razmatram planove od kontrole do obnove i pokušavam prepoznati ostvarive mogućnosti za sprečavanje štetnih zdravstvenih posljedica rata u skoro proširenoj Europi.

... Usred rata u Bosni, Ivan Bagarić, liječnik, bivši član bosanskog parlamenta i 1993. glavni zapovjednik zdravstva HVO-a, napisao je memorandum Španjolskom bataljunu UNPROFOR-a. Pisalo je:

“Republika Bosna i Hercegovina, Hrvatska zajednica Herceg-Bosna, HVO (Hrvatsko vijeće obrane), Odjel obrane, Sektor zdravstva No 02-5/1-57093, Mostar, 16. 9. 1993.

Zahtjev

“Molimo vas da posređujete u ponudi muslimanskoj strani strani za smještaj i liječenje civila – posebno žena i djece – u RB bolnici Mostar, kao i drugim bolnicama HVO-a. Bolesnicima i ranjenicima muslimanske nacionalnosti garantiramo isto liječenje i tretman kao i za naše civile i ranjenike. Predlažemo da kontrolu našeg rada obavljaju MCK, EZ promatrači i UNPRO-

FOR. Ovo činimo iz jednog i jednog - humanog razloga, te vas molimo da ovom ne dajete nikakvu političku pozadinu.

S poštovanjem,
POMOĆNIK PREDSTOJNIKA
ODJELA OBRANE
SEKTOR ZA ZDRAVSTVO
dr. Ivan Bagarić”.

UNPROFOR nije odgovorio.

Bagarićeve probleme uzrokovalo je to što je Bosna imala samo tri velike bolnice - u Sarajevu, Tuzli i Banjoj Luci. Prve dvije su bile na teritoriju pod kontrolom Muslimana, a treća Srba. Preostala bolnica, umjerene veličine, za Hrvate bila je u Mostaru. Dakle, iz gotovo ničeg, Bagarić i njegov tim morali su stvoriti novi zdravstveni sustav za bosanske Hrvate. Oni su izgradili mrežu od trinaest vojnih bolnica u kojem god prostoru su mogli. Transformirali su franjevačku crkvu u Novoj Biloj, katoličku kapelicu u Orašju, školu u Žepču, tvornicu duhana u Grudama, hotel u Neumu i kompjutorski ured u Rami. Bagarić je regrutirao osoblje iz Hrvatske, Italije, UK i međunarodnih organizacija pomoći. Zaposlio je dva srpska kirurga u Mostaru. 40.000 ranjenika prošlo je kroz ove improvizirane bolnice - većinom Hrvati, ali i Muslimani i Srbi.

Bagarić je imao opravdanih razloga da ne traži pomirenje na frontu. Dana 12. travnja 1992. njegov brat, oženjen i otac dvoje djece ubijen je za vrijeme napada srpskih tenkova na gradić Šuicu. Bagarić krivi rat, a ne Srbe za smrt svoga brata. Njegov ga je rad sa 37 godina uzdigao na položaj posebnog savjetnika Boži Ljubiću, Ministru zdravstva u hrvatsko-muslimanskoj Federaciji.

Lekcije preventive

Mnogi su uznemireni pasivnošću međunarodnih organizacija tijekom posljednjih ratova na Balkanu. Slobodan Lang, profesor javnog zdravstva i savjetnik za humanitarna pitanja predsjednika Hrvatske, jedan je od sustavnih kritičara. U nizu članak objavljenih 1990-ih on je izložio razornu kritiku nestabilnih odnosa i zastrašujuće slabosti postojećih organizacija (1,2,3.). Lang upozorava na odsutnost Međunarodnog Cr-

venog križa u ključnim trenucima sukoba – na Kosovu (1988.), Hrvatskoj (od 1990. do 1993.) i u Bosni (1992.). O Vukovaru Lang piše: “neefikasnost Međunarodnog Crvenog križa i drugih humanitarnih organizacija u zaštiti bolnica, medicinskog osoblja, pacijenata, ranjenika i zarobljenika dovelo je do ubijanja vukovarskih pacijenata, civila i zarobljenika po Slavoniji i Baranji i zatvorima po Srbiji.”(1)

Lang zaključuje da su liječnici dužni povezati iskustvo iz ovih ratova. Moramo naučiti ove lekcije, ističe u jednoj od svojih najdražih izreka “moral bez znanja je inkvizicija.” Treba osnovati međunarodno “promatranje mržnje” (*bate watch*), jer baš poticanje mržnje u narodu omogućuje atmosferu rata. Treba prepoznati pravo na dom kao temeljno ljudsko pravo. Ivan Bagarić ima viziju bolnica kao centara mira koji se brinu za sve strane u ratu i koje štiti UN.

...Mnogi su promatrači nezadovoljni učinkovitošću UN-a. Lang je 1995. objavio: “UN nije objavio ni jedno izvješće o funkcioniranju medicinskih ustanova za vrijeme rata u Hrvatskoj ili o zdravstvenom stanju ljudi na okupiranom području. UN je zatajilo, SZO se ne primjećuje za ovih ratova, čudna ironija, kad znamo da je Andrija Štampar, Hrvat, bio jedan od njezinih osnivača (i prvi predsjednik), i konfuzija je o tome koja bi međunarodna organizacija to trebala činiti.

...Rad pojedinaca kao što su Ivan Bagarić, Vesna Bosanac i Slobodan Lang pokazuju da medicina može poticati toleranciju, suradnju i mir među narodima u ratu.

1. Šarac I, Bagarić I, Orešković S, Reamy J, Šimonović VJ, Lang S. Physician requirements for the Croatian population in Bosnia and Herzegovina. Croat. med. j. 1997; 38:83-87.

2. Lang S. The Third Balkan War. Red Cross bleeding. Croatian Med J. 1993;34:5-20.

3. Lang S, Marušić M. Peace, human rights and war: the painfull Balkan lessons. International Minds, 1993;4:6-13.

4. Lang S.: Challenge of Goodness: twelve humanitarian proposals based on the experience of 1991 – 1995 wars in Croatia and Bosnia and Herzegovina. Croatian Med J. 1998;39:72-76.

Na krovu nove, Hrvatske bolnice

Dodaci

“Što nam je dr. Ivan Šarac?”

Dr. Slobodan Lang

24. 12. 2005.

Stigla je poruka: “Ivan je preminuo jutros u pet sati. I. Bagarić.”

Poslano: 24. 12. 2005. u 09.53.02

Umro je Ivan. Dr. Ivan Šarac, ministar, pukovnik, specijalist javnog zdravstva; muž, otac, sin... prijatelj. Iza njega je ostao život.

I.

Upoznali smo se u Mostaru 1992. godine. On je bio mladi liječnik, prvi ministar zdravstva Herceg-Bosne koji je preuzeo odgovornost da zajedno s još jednim mladim liječnikom, dr. Ivanom Bagarićem iz HVO-a, organiziraju obranu Hrvata u svim dijelovima Bosne i Hercegovine u ratu koji je upravo počeo. U to vrijeme Hrvati su bili grupirani uz hrvatsku granicu u Hercegovini i Bosanskoj Posavini (nekoliko stotina tisuća) pod srpskom okupacijom (oko 200.000), u Sarajevu (nekoliko desetaka tisuća) u tzv. enklavama: Kiseljak, Lašvanska dolina, Žepče, Usora... (150 - 200.000), u gradovima pod praktično bošnjačkom vlasti: Bihać, Bugojno, Travnik, Zenica (više desetaka tisuća). Srp-

Zdravstveno osoblje pred novom bolnicom

ska agresija je nemilosrdno provođena sa svih strana, a savezništvo s Bošnjacima ne samo da je bilo nepouz-
dano već je prije svega trebalo pomagati Bošnjacima. Europa i svijet htjeli su čuti za ove ljude samo na dip-
lomatskim konferencija u finim hotelima Zapadne Europe. Zdravlje i život ove populacije bio je jav-
nozdravstveni izazov za dva Ivana – Bagarića i Šarca. Odmah su donijeli strateške odluke: zdravstvena
zaštita mora biti ključni i samostalni dio politike Herceg-Bosne; formirati zdravstveni stožer; zdravst-
vena zaštita hrvatskog naroda i vojske provodit će se objedinjeno; povezati se s Ministarstvom zdravstva
Hrvatske i tražiti stalnu podršku i pomoć; brinuti se o svim zajednicama Hrvata na cijelom teritoriju
Bosne i koliko god je moguće na hrvatskom području ne praviti razliku po nacionalnosti i vjeri ni među
zdravstvenim radnicima ni među pacijentima; biti otvoreni za pomoć, pridruživanje i savjete svih bez
razlike; nema iznenađenja – sve što se događa treba prihvatiti i rješavati.

Na ovim principima temeljila se zdravstvena politika dva Ivana i hrvatske zajednice u najtežem ratu u Eu-
ropi nakon II. svjetskog rata.

Svaka od tih točaka pokazala se ključnom u vremenu koje je dolazilo. Zaštita života, sprečavanje etničkog
čišćenja i genocida, uz direktnu brigu o zdravstvenoj zaštiti stanovnika i branitelja, uključujući opskrbu,
pokazalo se vodećim problemom, i uz bolnu cijenu progona, iseljavanja i etničkog čišćenja Hrvata ipak
se uspjelo zaštititi velik broj ljudi putem formirane i improvizirane zdravstvene zaštite, omogućujući na
okupiranom teritoriju, u izoliranim zajednicama, op-

skrbu postojećih i gradnju sasvim novih objekata. Povezivanje s Hrvatskom omogućilo je stalnu opskrbu lijekovima i opremom, stalnu konzultativnu ulogu vodećih ljudi i upućivanje pacijenata, redovit dolazak velikog broja stručnjaka, pa i predsjednika Republike, pod čijim je pokroviteljstvom građena Hrvatska bolnica "Dr. fra Mato Nikolić" u Novoj Biloj i otvoren Medicinski fakultet u Mostaru.

Bez obzira na odnose s Bošnjacima, Srbima i drugima (Židovima), stalno se održavalo poštovanje ljudskih prava svih bez obzira na nacionalnost i vjeru, te predlagala međusobna suradnja zdravstvenih radnika i u razdoblju najžešćih vojnih sukoba. Takav je stav imao ključnu ulogu u zarobljeničkim logorima, u odnosu prema izbjeglicama, zarobljenim i ranjenim vojnicima protivničke strane, odnosu prema osoblju druge nacionalnosti te je utkan u temeljne vrijednosti pri otvaranju Medicinskog fakulteta u Mostaru. Zahvaljujući spremnosti na primanje pomoći, ne samo materijalne, u zdravstvenu zaštitu uključili su se brojni zdravstveni radnici iz Hrvatske, ali i iz Afrike, Izraela, Velike Britanije, SAD-a. Izenađenja su bila svakodnevna, od pada Posavine do Daytona. Propusta je bilo malo. Toliko stradanja je spriječeno!

Dr. Šarac nije volio rat niti je ikada želio da pobijedi, uzme ili ubije bilo koga. Sudjelovao je i vodio bijelu bitku, tragajući iz dana u dana kako da spriječi ili bar zaustavi stradanje, pruži medicinsku pomoć, opskrbi bolnice, preveze, dostavi - pomoli se.

Branio je sve ljude i vlastiti narod, od kuće do kuće, od medicinske ustanove do ustanove. Ivan je pobjednik rata u BiH! Ako se to ne shvati, hrvatska će medicina manje znati, Hrvati biti siromašniji znanjem i duhom, a svijet propustiti važnu kariku u izgradnji mira i dobra za ljude i među ljudima.

II.

Poslije rata je učio. Upisao je poslijediplomski studij Javnog zdravstva na Školi narodnog zdravlja "Andrija Štampar" u Zagrebu i započeo specijalizaciju iz javnog zdravstva. Ni kolege ni profesori nisu znali da je među njima učitelj. Jest da je bio šutljiv, govorio polako i mirno, sjedio otraga i nikada se nije isticao. Samo ponekad, možda baš kada je bio premoren ili se sjetio i osjetio krivim zašto bitka za nečiji život nije uspjela, pogledao bi nekoga izravno u oči iz kojih je iz-

bijala nezaustavljiva snaga koja je ljude ostavljala bez riječi. On bi brzo pogledao u stranu i rekao nešto lijepo ili smiješno, započeo novu temu, kao da se ispričavao za vlastitu snagu i iskustvo. Poput najmlađih učio je engleski, brojao nove riječi, hodao oko Jaruna, ponavljao, pisao i sam glasno govorio. Neki su ga čudno gledali, a on bi samo slegnuo ramenima, kao da govori: "Znate, moram naučiti engleski". Završio je poslijediplomski studij i specijalizaciju i naučio engleski. Nadoknadio je vrijeme "izgubljeno" u obrani života. Obavio je sve što se tražilo i postao stručnjak u Zagrebu.

III.

U Hrvatskoj vojsci je bio pukovnik. Visoki časnik, liječnik, specijalist s postdiplomskim studijem, znanjem engleskog, mlad i naočit, bio je stvoren za međunarodno predstavljanje Hrvatske i njezine vojske. To je činio neumorno, na prvome mjestu u Sjedinjenim Državama, u najvišim ustanovama američke vojske stjecao je prijatelje, informirao ih o Hrvatskoj i opet učio za Hrvatsku. Posebno je širio hrvatsko iskustvo i nova znanja o humanitarnom radu u ratu, zaštitu bolnica, zarobljenika, izbjeglica.

IV.

I onda se zaljubio u svoju Helenu, mladu prelijepu liječnicu, znanstvenicu u Centru za mozak, Medicinskog fakulteta u Zagrebu. Brzo su se vjenčali i dobili kćer. Bila je to Ivanova i Helenina kći, a mnogo je ljudi željelo, molilo se i bilo sretno kada se rodila Ivanova - Iva.

V.

Prešao je na rad u Hrvatski zavod za javno zdravstvo. Znao je da će uspješnost u određivanju i provođenju zdravstvene politike uvelike odrediti i ugled Hrvatske kao države u svijetu i, još važnije, njezino prepoznavanje kao željene države u hrvatskom narodu. Šarac nije želio bilo kakvu Hrvatsku. Želio je Hrvatsku u kojoj će ljudi rasti, prepoznati javno dobro kao vlastito djelo, stvarati obitelji, povezivati se u zajednice i graditi narod na osobnom dobru, učenju, radu, poštenju.

On je bio duboko ispunjen i zaokupljen vjerom, stalno na raskrižju osamljenosti opredijeljene za služenje samo Bogu i obveze da služi čovjeku. Nastojao je pov-

Novi život

ezivati vjeru, politiku i struku. Vjera je određivala, Cilj i Smjer; politika, Potrebe i Put, a struka Znanje i Način. Znao je da je čovjeku vjerski cilj nedostižan na ovom svijetu, a da su nagrade i putevi Gospodnji nama nedostupni. Moguće je međutim i na ovom svijetu prepoznavati ljudske potrebe i u državi poticati, zakone, odluke i dogovore za njihovo ostvarivanje. Moguće je isto tako koristiti se znanjem iz cijelog svijeta i same Hrvatske kako bi se ti ciljevi ostvarivali, išlo se u pravom smjeru i potrebne puteve što brže i lakše prelazilo.

Dr. Šarac je bez sustezanja povezivao vjerski, politički i stručni princip. Smatrao je da to može ostvariti zalažući se za narodno zdravlje u Hrvatskoj. Zbog toga je došao raditi u Hrvatski zavod za javno zdravstvo na Štamparov Zeleni brijeg.

Na Socijalnoj medicini, započeo je, ovdje novo područje - zdravstvenu politiku. Na temelju svog prijašnjeg iskustva, kao ministra, u ratu i vojsci, znao je da znanje o zdravlju treba svaki dan operativno: brzo, prepoznatljivo i po prioritetima povezivati i na stranici ili dvije slati širem krugu onih koji rukovode

.....
 Studenti Medicinskog fakulteta iz Mostara su počeli nastavu u Novoj Biloj, 4. 10. 1998

zdravstvenim sustavom (ravnateljima, odabranim stručnjacima) i političarima (zastupnicima, lokalnoj vlasti). Za nositelje izvršne vlasti (državni tajnik i pomoćnici ministra) trebalo je izraditi vlastitu informaciju, a poseban hitan oblik trebalo je formirati za ministra. Samo takvo sustavno informiranje, pokazuje operativnu povezanost zdravstvenog sustava, njegovu sposobnost da svakodnevno prati stanje u cijeloj državi, razvija obaviještenost i podršku zastupnika i omogućuje, od brzih odluka za izvanredna stanja do strateških zakona o dugoročnom razvoju i ulaganju. Kao točka iz koje je krenuo u razvoj te ideje bio je jutarnji stručni sastanak u Hrvatskom zavodu za javno zdravstvo, gdje svako jutro ravnatelj s najužim suradnicima i šefovima svih službi razmatra stanje

na svakom stručnom području unutar Hrvatske i onome za nas važnom - u svijetu. Počeo je sam sudjelovati, bilježiti i izrađivati tjedne informacije o zdravstvu, kao pilot-projekt. Zbog toga je s predsjednikom saborskog Odbora za rad, zdravstvo i socijalnu politiku, prof. dr. Markom Turićem, dogovorio da će redovito prisustvovati radu Odbora. Tako je želio uspostaviti redovitu suradnju s cijelim Saborom, tijelima i zastupnicima. Nažalost, njegova je bolest ovaj rad privremeno zaustavila. Pokušali smo i bez njega i nismo uspjeli, ali smo učinili živi eksperiment o ulozi i važnosti pojedinca za ostvarivanje napretka u razvoju zdravstvenog sustava. Poslije nas, jedan od najjačih think-tankova na svijetu, Rand korporacija u SAD-u počela je izdavati *newsletter* za američki Kon-

gres. On je dostupan i stručnjacima i javnosti kako bi svi imali uvid i znali o čemu su političari informirani. Nadam se da ćemo ovaj rad obnoviti. Osobno je započeo i vlastito osposobljavanje na području zdravstvenog zakonodavstva, praćenja rada u svijetu, izradi, donošenju i provođenju mjera. Dr. Šarac je Hrvatskoj trebao. Trebao je kao rukovoditelj zdravstva, kao ministar Narodnog zdravlja. Posljedice nedostatka takve politike bolno osjeća i zdravstvo i narod i država.

VI.

Bolest je sve promijenila. Na prvo mjesto su došli obitelj i bolest. Bila je to prava bitka. Moram istaknuti, i treba da se zna, Ivan je kao pacijent učinio sve. Disciplinirano je provodio medicinsku terapiju, bez obzira na bolove i druge popratne efekte. Cijelo vrijeme je znao svoju dijagnozu i razvoj bolesti. Učinio je i herojske geste odricanja u borbi s bolešću. Cijelo vrijeme je mislio na svoju kćer, Helenu i obitelj. Odlazio je, sam vozio u Tomislavgrad, Mandino selo. Jednom je došao i u Zavod. Često je govorio o svom povratku radu: "da nastavimo..."

Sastajali smo se i bili zajedno, mnogo razgovarali. Ivan i ja bili smo prijatelji. Stvorili smo i vlastiti svijet.

Molio sam ga da piše o svojoj bolesti, o zdravstvenoj politici, o Novoj Biljoj...

18. 10. 2005. poslao mi je preko SMS-a svoj tekst: "Dragi moj prof., obećao sam ti nešto napisati oko N. Bile, ali izgleda mi da za sada ne mogu jer imam tako jake bolove da niti opijatima ne mogu to riješiti. Nadam se da me razumiš i da će ovo sa mnom ipak dobro završiti. Ivan."

VII.

Umro je na Badnjak, dva dana nakon godišnjice napada na Bijeli put 1993. godine. U Hrvatskoj je to postao povijesni datum Bijelog puta u Kalendaru zdravlja. U Franjevačkoj crkvi-bolnici u Novoj Biljoj se tada slavi misa. Ušli smo ove 2005. godine za vrijeme spomen- mise. Crkva je bila prepuna. Čim je završila, svi su se ustali iz klupa/kreveta i pljeskom nas pozdravili. Župnik, franjevac, pozvao me da pridem oltaru. Što da im kažem ovdje pred Kristom? Istinu. Rekao sam: "Ovu bolnicu nismo nikada napravili za ljude. Napravili smo je za Ranjenog Kri-

sta, a on je usred jednog strašnog rata i smrti, rekao: 'Neka bude život', i krenulo je more života. Za vrijeme njezina rada, do Dana ljudskih prava 1999. godine, prije 2000 godina od Isusova rođenja, rođeno je dvostruko više djece nego što je ubijeno kada je mali Isus rođen, i kada je ubijeno 2000 djece. Rađaonica je imala samo nekoliko kvadratnih metara, a rodilje su ostajale samo nekoliko sati. Rađao se novi život." Pogledao sam lica. Slušali su pažljivo i upijali svaku riječ. Stao sam i zavladao je tišina. Sveta tišina! Vidio sam i malu djecu. "Neka ustanu djeca rođena u crkvi i priđu oltaru." Počela su se dizati iz svih dijelova crkve i dolaziti. I iz zbora. Čisti život, sveti život, milost Božja. Zagrlili smo se na oltaru želeći obuhvatiti i tebe Ivane, sve ljude. Nakon mise, u župnoj kući našli smo fra Franju Križanca, koji je vodio izgradnju Hrvatske bolnice "Dr. fra Mato Nikolić". Njemu je u ovom ratu ubijeno nekoliko desetaka rođaka, a on je sagradio bolnicu. Dočekao nas je s novom akcijom: "Ovdje ćemo otvoriti svetište." A gdje ako ne ovdje, pomislio sam, a što je čudo ako ne ovo.

Onda smo otišli u novu Hrvatsku bolnicu, koju si baš Ti upisao među zdravstvene ustanove 1994. godine kada mnogo njih nije vjerovalo da će ikada biti sagrađena. Sagrađena je i donijela je i obnovila život Hrvata u srednjoj Bosni. Danas u njoj radi 48 liječnika, 191 medicinska sestra i više od 100 drugih. Suvremeno je opremljena i prelijepa je. U njoj se liječe i prihvatili su je svi ljudi bez obzira na nacionalnost u cijeloj srednjoj Bosni.

Na Badnjak ujutro, čim mi je Bagarić javio, nazvao sam Helenu. Pozvala me da dođem u bolnicu. Tamo sam te još jednom vidio. Ivane, meni je mnogo značio ovaj zadnji susret.

Na Božić, u osam ujutro bila je misa u bolničkoj kapeli. Skupili smo se, mi "nekadašnji ljudi", ispunili kapelu i molili. Nakon mise obratio nam se svećenik. "Danas je Božić, nalazimo se u bolnici i služimo misu zadušnicu za liječnika. Meni je to prvi put." Potom je dodao: "Ivan je molio sve do zadnjih dana, a onda me pozvao i rekao: 'Pope ja više ne mogu sam moliti, od sada ti moli za mene, a za što te drugo i imam.'" To je bio Ivan, učiniti svoje što bolje možeš, a kad ne možeš, neka obave drugi.

Za Duvno smo krenuli drugi dan rano ujutro. Marko Radoš je vozio Antu Damjanovića, Ivana Majića (iz Kongore) i mene. Vozili smo se prekrasnom au-

tocestom do Splita, do kraja, a onda se preko Trilja uputili za Bosnu i Hercegovinu. Počeo je snijeg, gusti snijeg, nismo ni bili sigurni hoćemo li proći. Vratili smo se u ratne zime, putovanja za Ramu... Stigli smo. U Mandino selo, do Tvoje rodne kuće Ivane. Susreli smo Tvog oca, koji je više desetljeća gradio Njemačku kako bi Ti gradio sebe, pa branio dom, pa gradio Hrvatsku. Bila je tamo i Tvoja majka. Plakala je, a što će nego plakati, sin joj je otišao. Dolazili su prijatelji. Gverić, uvijek u akciji, rekao mi je: “Znaš, od nas pet, dvojica smo imali rak, to je mnogo.” Na groblju je padao gusti snijeg. Sve je bilo čisto, nježno, sasvim bijelo, kao početak života. Svećenik je molio, a potom smo govorili. Sakupilo nas se mnogo, vrlo mnogo, odasvud, jer ... “Ivan je preminuo.” Znam da je učinio više nego što se od ljudi uopće smije tražiti, znam da je medicinski učinjeno sve što se moglo, znam da se sa svom snagom borio protiv bolesti, znam da je vjerovao u Boga i prolaznost života, znam, sve znam, a ipak - nepravedno je, doista je nepravedno.

(Hrvatski časopis za javno zdravstvo, vol. 2., br. 5., 7. siječnja 2006.)

Zagovorniku slobode

Dr. Ivan Bagarić

Da je dr. Ivan Šarac živio u nekoj sređenoj zemlji, vjerojatno bi bio običan liječnik. Ali njegov narod više je mučila nepravda i nesloboda, nego sve bolesti zajedno. Zato je morao izići iz ordinacije i stupiti na javnu scenu!

Sve je počelo u siječnju 1990. s akceleratorom tvornice kabela. Prvi je put vlast Duvnjacima davala nešto što nisu trebali platiti. A narod je odbio sumnjajući u dobre namjere. Danajcima se ne vjeruje ni kad darove nose. Desetak tisuća ljudi otvoreno je demonstriralo protiv akceleratora i protiv komunističke vlasti. Za slobodu!

Te prve masovne demonstracije protiv vlasti, iako zaslužuju mjesto u povijesti slobodarskih i ekoloških pokreta, za komunističku vlast bile su opasno okupljanje neprijatelja. Režim je odgovorio pokušajem diskvalifikacije cijelog kraja.

Tada je na scenu stupilo četvero mladih duvanjskih liječnika. Službeno i javno izrekli su sve ono što je narodu bilo na srcu i postavili jasne zahtjeve. Vlast je bila u dilemi, privesti ih ili uvažiti njihove (narodne) zahtjeve. Na iznenađenje sviju dogodilo se ovo drugo! Među spomenutim liječnicima bio je i dr. Ivan Šarac.

Koncem 1990., na prvim slobodnim izborima izabran je za zastupnika u Skupštini BiH.

Malo je onih koji su se s toliko žara, ponosa i ljubavi borili za pravdu i slobodu svoga naroda. U svim važnim situacijama govorio je otvoreno, jasno i bez zadržke - s uvjerenjem u svoj cilj i svoje poslanje.

Kada je izbio rat, na Kupresu je stao pred tenkove. Poslije je obavljao zadaću prvog ministra zdravstva Hrvatske zajednice Herceg-Bosne. Uspostavio je temelje humanitarne suradnje s Hrvatskom i dao veliki doprinos izgradnji naših zdravstvenih ustanova.

Marljivim radom zaslužio je poštovanje i najviša državna priznanja. Nakon rata završio je specijalizaciju iz javnog zdravstva. Oženio se, dobio kćer i kad je sve izgledalo savršeno, razbolio se. Živio je s teškom bolešću gotovo dvije godine. Do konca je nepokolebljivo vjerovao i tješio one koji su ga obilazili. “Nema lošeg ishoda”, govorio je. Krist će ga ozdraviti ili uzeti k sebi, a “oba su rješenja dobra”!

Danas, šesnaest godina od duvanjskih demonstracija, kako je govorio fra Ferdo Vlašić - slobode imamo onoliko koliko smo se izborili. Odlaskom Ivana Šarca mnogo smo izgubili..., i dobili još jednog zagovornika slobode!

Nemirni liječniče počivaj u miru!

Dr. Ivan Bagarić

Poštovana obitelji, rodbino i prijatelji našeg Radoslava Jurilja,

U ovom trenutku obraćam Vam se u ime kolega liječnika čitave Herceg-Bosne i Hrvatske s kojima je Radoslav dijelio ljubav i brigu za naš narod u miru i ratu.

Dragi Rade, znamo da nisi volio formalnosti – niti ovakve govore, ali oprostite moramo govoriti o Tebi – radi nas...

Tu su Tvoji prijatelji i suradnici: Kondža, Kvesić, Musa, Pandža, Šimundić, Tabak, Tomić, Džambas, Petric, Božić...

Tu su brojni drugi liječnici iz Mostara, Širokog, Posušja, cijele Hercegovine, iz Tomislavgrada, Livna, srednje Bosne, Hrvatske...

Tu smo kako bismo Ti kazali HVALA za sve, kako bismo Ti iskazali poštovanje i za stručnost i za ljudskost koje si pokazao u ratu i miru.

Bio si jedan od zapovjednika u ratu. Liječnik – časnik u punini (u punom smislu riječi).

Brigadiru HVO-a, za svoj narod niti si se bojao života niti smrti!

Medicina je znanost i umjetnost, a Radoslav je bio zanesenjak liječenja.

Bio je istinski i znanstvenik, i umjetnik, i narodni liječnik, jedan od onih s umijećem slušanja i razumijevanja, uvijek na raspolaganju ljudima u potrebi koje je i liječio i tješio.

Takav liječnik i takav pristup treba biti primjer budućim generacijama kojima je ostavio i jedan od najboljih kardioloških udžbenika (EHOKARDIOGRAFIJA).

Vjerujem kako će jedna buduća knjiga imati naslov Radoslav Jurilj – liječnik i čovjek, jer je dr. Jurilj bio takva veličina, ljudska, moralna i liječnička.

Još nismo svjesni gubitka zbog njegova odlaska, ali znamo da će ga pamтити generacije – svi oni koji su mu se kao liječniku obraćali i svi oni koji su imali sreću susresti ga.

Znam da ćeš kazati – NE PRETJERUJ! Ali oni koji Te poznaju znaju da si i više nesebičan, velikodušan, skroman, duhovit i uvijek bolji i uvijek drukčiji.

Volio si kazati kako “sve velike rijeke dolaze iz provincije iz malih mjesta...”

Sam si jedna od njih.

Danas se vraćaš svome izvoru – u svoj Crnač, u krš iz kojeg si potekao.

Vraćaš se i u vječnost, među zvijezde jer tamo odlaze oni koji su ispod njih živjeli uspravno.

Putuj prijatelju i sretan Ti put Istini i Životu koje si na sebi svojstven način slijedio.

Laka Ti bila hrvatska zemlja – počivaj u Miru!

Izazov dobra

Dr. Slobodan Lang

U ovom prijedlogu, u sklopu definicija, predlaže se uključivanje duhovnog blagostanja u definicije

zdravlja, te indeksiranje genocida i holokausta u *Index Medicus*.

Time se predlaže preuzimanje medicinske, a posebno javnozdravstvene odgovornosti u borbi protiv mržnje i genocida.

Među predloženim mirotvornim pravima predlaže se uvođenje ljudskog prava na sprečavanje mržnje i prava na dom, te prava civila na aktivno sudjelovanje u kriznim uvjetima i prava zarobljenih i nestalih na bezuvjetno oslobađanje i pronalaženje nakon završetka sukoba.

Tijekom sukoba predlaže se unapređenje zaštite bolnica, logora zarobljenih vojnika, izbjegličkih logora i napuštenog stanovništva.

Uvodi se i prijedlog obvezne mirotvorne i humanitarne evaluacije nakon sukoba radi utvrđivanja djelotvornog (aktivnog) činjenja dobra među ljudima i djelotvornosti provedene humanitarne zaštite.

UVOD

Golemo humanitarno iskustvo stvoreno je tijekom ratnih sukoba na području bivše Jugoslavije i vrlo je važno za unapređivanje humanitarnog rada u cijelom svijetu, ali postoji opasnost da ne bude iskorišteno.

U posljednjih deset godina potpuno sam se posvetio isključivo humanitarnom radu, prekinuvši druge oblike aktivnosti i odlazeći gdje je bilo najteže.

Surađivao sam s tisućama ljudi, u najtežim trenucima. Izneseni prijedlozi izraz su zajedničkog iskustva i pristupa. Upravo zbog toga oni obuhvaćaju od dnevne praktičnosti do vizije dobra. Naš je temeljni cilj izboriti se za legitimnost dobra u pristupu, u znanosti i u djelovanju. Tražimo pravo razvoja tehnologije dobra.

Na početku sam se usmjerio na borbu protiv genocida, ali, postupno, shvatio sam da na prvo mjesto treba staviti borbu za dobro, jer je to najjači put i borbe protiv genocida.

Ljudi izloženi stradanju i progonu imaju golemu moć da čine dobro, moć i spremnost i to im treba omogućiti. U takvim uvjetima postoji doslovce poplava stvaralaštva i međusobne potpore koju se može bogato iskoristiti unatoč ograničenim resursima.

Međunarodna humanitarna pomoć treba prikupiti više informacija o snazi i poticaju dobra u uvjetima stradanja.

Nakon II. svjetskog rata, zahvaljujući velikim humanistima kao što je Eleonora Roosevelt i znanstvenicima kao što je dr. Frankl, donesena je Povelja o ljudskim pravima, osnovani su Ujedinjeni narodi, UNICEF, UNHCR, UNESCO, WHO i druge organizacije.

Pedeset godina poslije rata ne smiju se prikupljati iskustva o ratovanju i zločinu, a ne prikupljati humanitarna iskustva i uopće iskustva dobra.

Danas je humanitarni pristup u krizi jer ne uživa dovoljan ugled u javnosti i nema dovoljnu političku i gospodarsku potporu. Današnja znanost ne pokazuje dovoljno niti želje za istinom u spoznaji humanitarnih potreba i mogućnosti, niti dovoljno vrijednosti u želji da ostvaruje dobro.

Same humanitarne organizacije, a osobito Ujedinjeni narodi, više vremena gube na opravdavanje svojih neuspjeha i nemaju dovoljnu i potrebnu potporu za unapređivanje svog rada.

Zbog svega toga:

1. nije dovoljno razrađen prijenos i prihvata humanitarnog iskustva i znanja;

2. humanitarno iskustvo u sukobima i stradanju na području bivše Jugoslavije stvorilo je veliku mogućnost unapređivanja tog djelovanja u cijelom svijetu.

Svjestan sam teškoća u prijenosu tih iskustava, ali smatram obvezom da ih prenesem i stavim na uvid javnosti.

Molim da pročitate ove prijedloge i tako se, tijekom 1998. godine i 50. godišnjice Deklaracije o ljudskim pravima, pridružite razmišljanju ljudi koji su činili dobro na našem području tijekom proteklog sukoba, te da svojim doprinosom postanete sudionik i ojačate međunarodni humanitarni rad.

Sve Vaše komentare i prikupljena iskustva objedinit ćemo i iznijeti u povodu 50. godišnjice Deklaracije o ljudskim pravima, 10. prosinca 1998. godine.

1. DEFINICIJE

1.1. Definicija zdravlja

Duhovno blagostanje je odsutnost onečišćenja duše (mržnje) s opredjeljenjem za toleranciju. Čovjeka koji mrzi ne možemo smatrati zdravim.

“Zdravlje je stanje potpunog fizičkog, mentalnog, so-

cijalnog i duhovnog blagostanja, a ne tek odsutnost bolesti i iznemoglosti.”

1.2. Unošenje pojmova GENOCID I HOLOKAUST u *Index Medicus*

Genocid i holokaust treba klasificirati u *Index Medicus*. Time se ističe odgovornost medicine, a posebno javnog zdravstva, u sprečavanju i zaustavljanju, sustavnom djelovanju i istraživanju, samostalno i intersektorski, genocida.

2. NOVA MIROTVORNA PRAVA

2.1. Sprečavanje mržnje

Podizanje tolerancije, sprečavanje i smanjivanje mržnje je ljudsko pravo koje omogućuje ostvarivanje temelja čovječnosti - dostojanstva i međusobnog odnosa u duhu bratstva.

Za tu svrhu treba uvesti praćenje mržnje (*Hate Watch*) s određenim i usporedivim pokazateljima.

Mržnja se može povećavati, održavati, smanjivati i ukidati u pojedincu i stanovništvu. Podizanje razine mržnje u nekoj zajednici, jedan je od vodećih ranih znakova pred početak progona, rata, genocida i drugih najtežih oblika masovnog kršenja ljudskih prava.

Mržnja se održava i podiže PUTEEM političkih, kulturnih, znanstvenih i drugih organizacija i pojedina, PUTEEM napisa, zakonima i drugim odlukama i istupima, a posebno PUTEEM masovnih medija.

Utvrđivanje zatečene mržnje i njezino smanjivanje i sprečavanje rasta među nacionalnim, vjerskim i inim grupama treba uvesti u redovito proučavanje i praćenje. Ovo se provodi znanstvenim istraživanjima, parlamentarnim PUTEEM, PUTEEM javnih medija, međunarodno i na druge načine.

2.2. Pravo na dom

Pravo na dom je temeljno ljudsko pravo.

Pravo povratka mora se ostvariti u roku od dvije godine. Ako se to ne provede, izbjeglice trebaju imati pravo na izbor zemlje u kojoj žele obnoviti svoj dom.

Do sada, UNHCR je ponajprije prihvaćao izbjegle, smještio ih u logore i drugdje i pomagao u njihovu odvođenju u treće zemlje. Cijeli ovaj koncept, tj. odvođenje ljudi iz njihova doma treba potpuno obrnuti - utvrditi pravo na dom, tj. pravo ostajanja i

povratka domovima kao jedno od temeljnih ljudskih prava.

Radi zaštite socijalnih prava, treba uvesti osiguranje izbjeglica, tj. osigurati im socijalno zbrinjavanje od početka progona. Financiranje tog projekta treba provoditi kao dio obveze svih članica Ujedinjenih naroda.

Razaranje svakog doma i istjerivanje svakog čovjeka je globalni događaj.

Treba usvojiti sustav međunarodnih ljudskih prava i djelotvornu organizaciju sprečavanja oduzimanja domova i stvaranja izbjeglica.

Treba izraditi i usvojiti Pravo na dom.

2.3. Pravo civila na sudjelovanje tijekom obrane i obnove (Cjelovita civilna potpora)

Treba snažno istaknuti ulogu civila u provođenju i obrane i obnove.

Prilikom agresije na civilno stanovništvo tijekom njegova stradanja, ali i u prvim fazama obnove, postoji znatan porast spremnosti civila da pomognu jedni drugima, jačaju obranu i sudjeluju u obnovi, tj., uopće da iskažu svoj altruizam i spremnost na vlastito aktivno sudjelovanje.

Ovo je to važnije jer je u modernim ratovima pojačana agresija na civile.

2.4. Pravo na oslobađanje zarobljenih i pronalaženje nestalih

Pronalaženje nestalih i oslobađanje zarobljenika morali bi biti bezuvjetni dio svakog sporazuma o miru koji se međunarodno provodi.

Radi provedbe treba formirati tijelo sastavljeno od međunarodnih političkih predstavnika (UN i regionalne organizacije), humanitarnih organizacija (UNHCR, ICRC, IFRC, UN-ov izvjestitelj za ljudska prava), sukobljenih strana i posebnih sudionika.

Imenovana grupa treba imati pravo bezuvjetnog pronalaženja svih nestalih i oslobađanje zarobljenih na području gdje se odvijao sukob, a svako onemogućivanje njihova rada treba smatrati ratnim zločinom i prekidom sporazuma o miru (primirja).

Veliki broj današnjih sukoba završava kompromisom. Oslobađanje zarobljenih i pronalaženje nestalih mora biti bezuvjetno.

Uvođenje međunarodnog suda za ratne zločine, uz istodobno prepuštanje dogovora o sudbini nestalih i

Izazov dobra svijetu

Mi ćemo obraniti, a ti stvoriti bolji svijet. Predsjednik Tuđman i dječak u Novoj Biljoj

zatočenih u sukobljenim stranama, izravno ugrožava zatočene i nestale. Zainteresirane strane mogu odbiti da ih oslobode, pa i gore, bojeći se da ovi nakon oslobađanja ne bi svjedočili pred Međunarodnim sudom.

3. ZAŠTITA UGROŽENIH GRUPA I USTANOVA TIJEKOM RATA

3.1. Globalna bolnica

Oblik organizacije bolnice za vrijeme rata i drugih oblika nasilja, ugroženosti i onemogućivanja rada. Konceptija globalne bolnice temelji se na promjenama moderne tehnologije u medicini i komunikacijama, porastu razaranja i onemogućivanju rada bolnice u suvremenim ratovima, promijenjenoj slici bolesti i

novih spoznaja javnog zdravstva i ljudskih prava na ovom području.

Svaka bolnica na svijetu ima pravo postati član globalne bolnice koju određuje sljedeće:

1. teritorij - neutralni teritorij, tj. teritorij Ujedinjenih naroda, po mogućnosti definiran kao takav još prije sukoba;
2. bolnica ima međunarodnog upravitelja za vrijeme ugroženosti;
3. bolnica je obvezna prihvaćati sve pacijente bez obzira na nacionalnost, rasu, jezik, spol, dob, socijalno stanje, političko opredjeljenje, zdravstveno stanje, pa i vojno djelovanje;
4. bolnica se opskrbljuje samostalno, a u slučaju svake potrebe međunarodne organizacije preuzimaju sudjelovanje;
5. bolnica stječe pravo na bolnicu prijatelja na sig-

urnom području koja s njom surađuje i pruža joj potporu u stručnim konzultacijama, zastupanjem pred međunarodnom zajednicom, slanjem pomoći i na druge načine;

6. obitelj Crvenog križa nositelj je organizacije i registra globalnih bolnica PUTEEM posebnog programa;
7. za vrijeme ugroženosti bolnica dnevno izvješćuje o svom funkcioniranju i stanju (sigurnost, opskrba...);
8. povremeno se informacije predaju predsjednicima Ujedinjenih naroda (WHO, ljudska prava);
9. stalno se izvješćuju CNN i drugi mediji gdje se jednom tjedno prikazuje stanje ugroženosti u svijetu, oblici ugroženosti i poduzete mjere;
10. informacije se stalno prenose i preko Interneta;
11. u slučaju neposredne ugroženosti i potrebe za hitnom pomoći, informacije se odmah dostavljaju Glavnom tajniku Ujedinjenih naroda i Vijeću sigurnosti; preko CNN-a i drugih medija informacija se neposredno iznosi javnosti, a stavlja se i na posebno mjesto na Internetu.

Dosadašnji oblici zaštite bolnice u ratnim uvjetima znatno su zaostali u razvoju i ne zadovoljavaju temeljne potrebe (zaštita, opskrba, informiranje, briga o tehnološki ovisnim pacijentima - dijaliza, intenzivna njega, inkubatori, kemoterapija). Također se ne vodi računa o tome da je suvremena bolnica zapravo tehnološki centar, te da je zbog toga nepokretna i stalno energetska i na druge načine ovisna. Nisu iskorištene nove mogućnosti ljudskih prava (neutralnost UN-a, potpora javnosti i cijela informacijska i komunikacijska revolucija), zajedno s porastom globalne važnosti zdravlja i ljudskih prava.

3.2. Zarobljenički logori

1. Istodobno s osnivanjem zarobljeničkih logora mora se provesti njihovo registriranje u Međunarodnom komitetu Crvenog križa (ICRC).
2. Neprijavlivanje, tj. neregistriranje logora je ratni zločin onoga koji je donio odluku o osnivanju logora, s izravnom odgovornošću za sve daljnje događaje u logoru.
3. Odmah po primanju informacije ICRC je dužan odrediti stalnog predstavnika koji cijelo vrijeme mora boraviti u logoru. Međunarodni predstavnik dužan je pratiti poštivanje postojećih propisa, redovito izvješćivati o stanju u logoru i poduzimati potrebne mjere u slučaju potrebe.

4. ICRC vodi registar zarobljeničkih logora i o tome redovito izvješćuje UN (Odjel za ljudska prava), javnost (CNN i druge medije) i putem Interneta.

5. U slučaju hitnih potreba izvješćuje se Glavnog tajnika UN-a i Vijeće sigurnosti, kao i putem CNN-a i drugih medija, koji odmah upoznaju javnost i poduzimaju potrebne mjere.

Postojeći oblici humanitarne zaštite zarobljeničkih logora ne nalažu obvezu prijavljivanja, stalne međunarodne prisutnosti, niti dovoljno djelotvorno praćenje i reagiranje.

3.3. Izbjeglički logori

1. Cilj im je omogućiti što većem broju izbjeglih i prognanih da ostvare privremeni smještaj.
2. Moraju biti prijavljeni UNHCR-u istodobno s osnivanjem.
3. UNHCR je dužan odrediti stalnog povjerenika koji cijelo vrijeme boravi u logoru.
4. UNHCR održava stalni registar izbjegličkih logora i prima stalno izvješće o stanju logoru.
5. O stanju se redovito izvještava UN (Odjel za ljudska prava) i javnost putem CNN-a i Interneta.
6. U slučaju hitnog stanja UNHCR je obvezan informirati Glavnog tajnika UN-a i Vijeće sigurnosti i javnost putem CNN-a i Interneta.
7. Među izbjeglicama odmah se planira i provodi ostvarivanje oduzetog prava na dom.

3.4. Zbrinjavanje napuštenih

Kada dođe do odlaska većeg broja pučanstva s nekog prostora, bez obzira na uzrok, dio stanovništva ipak ostaje. tada dolazi do socijalnog kolapsa, a preostalo ili napušteno stanovništvo, većinom staro i bolesno, međusobno nepovezano, izloženo je velikim dodatnim rizicima.

Do sada je razrađeno humanitarno zbrinjavanje za prognanike i izbjeglice, okupirane ili zarobljene, ali ne i za napušteno stanovništvo.

U Hrvatskoj je 1995. godine prvi puta humanitarno definirano i provedeno zbrinjavanje napuštenog stanovništva. ovo je potrebno prihvatiti kao novu humanitarnu kategoriju, te je potrebno sistematizirati i razvijati oblike brige o njima.

Posebno ističemo naše iskustvokako se prije svega radi o starim ljudima koji traže dodatne oblike humanitarne zaštite, a koja također nije do sada dostatno definirana.

4. MIROTVORNA I HUMANITARNA EVALUACIJA

4.1. Pružena ruka

Samo dva puta u ljudskoj povijesti bila je jasno iskazana važnost dobrih ljudi za spašavanje života i pojedinaca i zajednice.

Prvi puta je Bog prihvatio molbu Abrahama da oprost svima u Sodomi i Gomori ako se među njima nađe deset dobrih ljudi. Bilo ih je samo pet i oni su razoreni.

Nakon Holokausta i formiranja države Izrael, odlučeno je da se formira i Memorijalni centar Jad Vašem. U njemu se odalo poštovanje milijunima stradalih, ali se još i danas prikupljaju podaci o svakom stradalom pojedincu.

Istovremeno, iskazano je da su u svakom narodu postojali dobri ljudi koji su bez ikakve naknade, uz opasnost po vlastiti život, spašavali Židove. Postoji obveza da im se zahvali, ali da se sačuva iskustvo svakog pravednika među narodima. Jedno po jedno prikupljana su iskustva i do danas je više od 13 000 ljudi proglašeno pravednicima. Po prvi puta u jednom vremenu sukoba i stradanja prikupljeno je i sačuvano iskustvo dobrih ljudi.

Pouzoru na ova iskustva, od početka rata u Hrvatskoj, a dijelom i u BiH, nastojali smo prikupljati iskustva o radu dobrih ljudi. Nakon ovog rata, prvog u zadnjih 50 godina u visoko razvijenim zemljama, kada je većina pravednika među narodima već umrla, a živi su još samo stari ljudi, želimo završiti ovaj rat kod nas, kao i ovo stoljeće ratova u cijelom svijetu, odlukom da se poštuju Božje riječi, Abrahamova molba i rad dobrih ljudi kroz tisuće godina u najtežim trenucima, te započne konkretno prikupljanje njihovih iskustava metodama uvedenim u Jad Vašemu:

1. Nakon svakog rata, prema definiranim kriterijima i načinu dodjele, treba prikupiti iskustva dobra i imenovati dobre ljude. Imenovanja dobrih ljudi treba provoditi lokalni Crveni križ putem posebnog Odbora, definiranih kriterija i načina dodjele.

2. Za svakog predloženog obvezno je priložiti osvjedočenu dokumentaciju o činu dobra.

3. Arhiv dobra se nalazi u lokalnom Crvenom križu i na raspolaganju je međunarodnoj javnosti.

Na kraju rata, u Vinkovcima, našli smo lijevu Kristovu ruku bez kažiprsta, probodenu čavlom s križa. Ova ruka je bila pružena, spremna da prihvati i po-

mogne druge unatoč vlastitom stradanju i rani.

Zbog toga predlažemo da se nagrada u Hrvatskoj zove "Pružena ruka".

4.2. Forum crvenog križa

Nakon svakog rata obitelj Crvenog križa (lokalna organizacija, ICRC, IFRC) obvezne su održati Forum crvenog križa.

Cilj je Foruma ocijeniti djelotvornost postojećih i primjenjenih oblika humanitarnog rada, poštivanja humanitarnih zakona i prikaz novih pristupa i metoda.

U radu sudjeluju i predstavnici drugih humanitarnih organizacija (Organizacija UN-a, Vlade, znanstvene organizacije, zainteresirani pojedinci i drugi).

Rad se odvija putem Plenuma znanstvenog simpozija, svjedočenja i tematskih područja.

Forum crvenog križa saziva se i objavljuje istodobno s objavom primirja i prekidom sukoba, a održava se na isti dan dvije godine kasnije, obvezno u zemlji u kojoj se sukob odvijao.

Uvođenjem Foruma crvenog križa prekida se tragična tradicija po kojoj se sustavno održava i razvija samo sjećanje na vojno djelovanje i činjenje zla.

Ovim putem uvodi se kao ljudsko pravo pravo na iskustvo dobra, ne samo unutar zajednice stradalih, već i u međunarodnoj zajednici u cjelini.

Ratna bibliografija Slobodana Langa

I. Odgovornost liječnika

1. Studijska grupa Jugoslavenskog centra za medicinsku etiku i kvalitetu života. Zdravstveni radnici protiv rata. Lij. vjes. 1981;103:570–573.
2. Lang S. A physician and the war. Croatian Med J. 1992;33 War Suppl 2:1-2.
3. Lang S, Gotovac P. Public health and war. Canadian Public Health Association 91st Annual Conference, 2000.
4. Lang S, Ashton J. Tolerance and reconciliation: the spiritual prerequisites to health. J Epidemiol and Community Health 1999;53:502.
5. Orešković S, Lang S. Teaching Public Health and Human Rights in Warfare Affected Area. 2000.
6. Šogorić S, Lang S, Popović B. Pokret zdravih gradova. Djelotvorno znanje za zdravlje. Hrvatska mreža zdravih gradova. Zagreb 2010.

II. Odgovornost čovječnosti

7. Lang S. Hatred is the worse contaminant. Gaceta Sanitaria 1992;6:186.
8. Lang S. Physician and the War III. Good People. The Francois-Xavier Bagnoud Center for Health and Human Rights. Harvard School of Public Health. Cambridge, 1994.
9. Košuta M, Lang S. Svaki dan je dan ljudskih prava. SZO - Područni ured Zagreb, 1995.
10. Lang S. Prvo čovjek onda Hrvat. U: Ivanišević Đ, sabrala i priredila. Oče Naš iz Hrvatske. Teovizija Zagreb, 1996.
11. Lang S, Ivanović V. Pružena ruka. Hrvatski "Pravednici". Djela dobra u ratu. Amatio. Zagreb 2005.

12. Lang S. Odgovor na pismo iz 1920. Pasijska baština. Vitez 2010.

III. Ugrožene populacije

13. Lang S. Croatian Refugees Claim. Croatian Med J. 1992;33: back cover.
14. Ivanović V, Vlahušić A, editors. Ethnic Cleansing of Croats in Bosnia and Herzegovina 1991-1993. Croatian Community of Herzeg-Bosnia. Mostar, 1993.
15. Čulo B, Lang S, Marušić A. Protecting the population in occupied areas of Croatia. BMJ, 1993;306:1071–1072.
16. Lang S. U: Sablić M. Posljednja presuda "U ime naroda". Hrvatsko društvo logoraša srpskih koncentracijskih logora Zagreb, 2000.
17. Lang S. Na trgu S sv. Marka. U: Rudež B, priredio i odabrao. Štrajk Gladu. Pokret ljubavi na Trgu sv. Marka. Humanitas Varaždinske Toplice, 1995.
18. Lang S. Abandoned elderly population, a new category of people suffering in war. J Publ Hlth Med. 1997;19: 476–477.
19. Lang S, Čulo B, Domazet B. Spasimo Život. Hrvatski Crveni križ. Zagreb, 1997.
20. Lang S, Javornik N, Bakalić K, Swenlund S, Ghidi V, Luetić V, et al. "Save Lives" operation in liberated parts of Croatia in 1995: emergency public health action to assist abandoned elderly population. Croatian Med J. 1997;38:265–270.
21. Lang S.: Health Watch: From Gulf War to Balkan War Syndrome. Croatian Med J, 2001;42:205-209.

IV. Uvjeti i organizacija zajednica

22. Middleton J, Eterović I, Šogorić S, Lang S, editors. Wounded Healthy Cities. London; Sandwell Public Health Publications, 1992.
23. Vlahušić A, Brajčić H, Brangjolica V, Burić J, Čulo B, Lang S, Miličević M, Paradžik Z, Rozić J. Dubrovački Prognanici A.D. 1991. Ured za informatiku, DERC, Crveni križ, Civilna zaštita, Centar za socijalni rad. "Dubrovnik - zdravi grad" Dubrovnik, 1992.
24. Lang S. Rušili su zidove a rasli su ljudi – Konvoj Libertas. U: Foretić M, urednik. Dubrovnik u Ratu. Matica Hrvatska – Ogranak Dubrovnik. Dubrovnik, 1993.
25. Lang S. Mokošica Gori. U: Braut M, Dubrovnik - Jedno Lice Rata. Zrinski. Zagreb, 1993.
26. Lang S, Marušić M. Peace, human rights and war: the painfull Balkan lessons. International Minds, 1993;4:6–13.
27. Prosoli A, Čulo B, Lang S, Pejković L, Pogarčić Z, Vlahušić. A. Glas iz Dubrovnika. Sveta Glazba. Zagreb, 1994.
28. Prosoli A, Čulo B, Lang S, Pejković L, Pogarčić Z, Vlahušić. Bijeli Put – Bosne Srebrene Glas. Akcija Bijeli put za Novu Bilu i Bosnu Srebreanu. Zagreb, 1994.
29. Prosoli A, Čulo B, Lang S, Pejković L, Vlahušić. Sjeverozapadne Bosne Glas – Akcija za Banjaluku. Bijeli Put. Zagreb, 1995.
30. Lang S. Human rights, medicine and health: tragic symbols of Eastern Slavonia that became a reality. Croatian Med J. 1995;36:3–6.
31. Lang S. Dnevnik Libertas. Pegaz, 1997.

32. Lang S. A physician and war: the conflict in Bosnia and Herzegovina. U: Lang S, Orešković S, urednici. Javno zdravstvo i ljudska prava. Medicinski fakultet, str. 31-46 Mostar, 1997.
33. Lang S. Forced Population Migrations as a Threat to European Security. In : Sopta M, urednik. European Security onto the 21st Century. Challenges of South East Europe. Croatian Center for Strategic Studies. Zadar, 1999.
34. Lang S. Svjedok snage. U: Fra Malović M. Ostajemo u Iloku. Domovina Zagreb, 2000. IVOdgovornost intervencije.
35. Lang S. Bosnian winter: An open letter to Mr Al Gore, the Vice-President of the United States of America. Croatian Med J. 1992;33:236–239.
36. Lang S. The Third Balkan War. Red Cross bleeding. Croatian Med J. 1993;34:5–20.
37. Lang S. Global Responsibility for local Suffering. ICRC. Geneve 1999.
38. Lang S, Čulo B. Humanitarno zdravstvo u ratnim uvjetima. Izvještaj predsjedniku Republike. Hrvatski Crveni križ. Zagreb, 2000.
39. Prosoli A, Lang S, Vlahušić A, Čulo B. Ranjeni Grad. Dubrovnik 1991. Udruga Prosoli – Sveta glazba, Osijek 2012.

V. Humanitarna intervencija

40. Marušić A, Marušić M, Lang S. White Road for Nova Bila and Silver Bosnia: a chronology of the humanitarian convoy. Croatian Med J. 1994;35:3–7.
41. Lang S. Memorijalni park Ranjeni Krist u Novoj Biloj. Novi, 1998;4,7-8:10-11.
42. Lang S. Blago Mirotvorcima. Novi, 1998;4,9-10:9.

43. Pek B, Lang S. Pravo na dom. Zajednica povratnika Hrvatske s udrugom Pravo na dom i Vladom Republike Hrvatske. Osijek 2011.

VI. Izazovi i prijedlozi dobra

44. Lang S. Physician and the War II. Genocide. Health and Human Rights. The Francois-Xavier Bagnoud Center for Health and Human Rights. Harvard School of Public Health. Cambridge, 1994.
45. Lang S, Marušić A. Peace Hospitals – technology of hospital protection in a conflict. Croatian Med J. 1994;35:53-8.
46. Lang S. Physician and the War. I. World Hospital. The Francois-Xavier Bagnoud Center for Health and Human Rights. Harvard School of Public Health. Cambridge, 1994.
47. Lang S.: Challenge of Goodness: twelve humanitarian proposals based on the experience of 1991 – 1995 wars in Croatia and Bosnia and Herzegovina. Croatian Med J. 1998;39:72–76.
48. Lang S, Javornik N, Vukušić H, Jakovljević M. The Challenge of Goodness: Is there anything we can learn from war? Psychiatria Danubina 1998;10:142-4.
49. Lang S.:The Challenge of Goodness – Human Rights and Humanitarian Proposals Based on Experience 1988–1997. Encyclopaedia Moderna 1998;18:209-214.
50. Lang S. The Challenge of Goodness - Humanitarian Globality. I European Conference on Health and Human Rights. Strausbourg,1998.
51. The Challenge of Goodness: Humanitarian Proposals in the Aftermath of the War and Endeavors to Restore Peace and Trust and to Effect the Return of

- Refugees 99th Inter-Parliamentary Conference. Windhoek, 1998.
52. Lang S. Die Verantwortung von Politik in Konflikten – die Herausforderung des Guten. Stress durch Politik Wien, 1999.
53. Lang S. Challenge of Goodness II: new humanitarian technology developed in Croatia Bosnia and Herzegovina in 1991 – 1995, and applied and evaluated in Kosovo 1999. Croatian Med J. 2000;40:438-445.
54. Lang, S. Challenge of Goodness – Preventing and Learning from War. World Health Forum. Interlaken, 2000.
55. Lang S. On Prisoners of War and Protection of Civilians. 23rd General Assembly. World Veterans Federation. Paris, 2000.
56. Lang, S. i Čulo B.: Naš Humanitarni Rad - Izvještaj braniteljima - Hvidra Zagreb, Zagreb 2008. http://209.85.129.132/search?q=cache:ik_GMFsORVoJ:www.hvidra-zagreb.hr/novosti/aktualna-zbivanja/nas-humanitarni-rad-izvjestaj-braniteljima.html+%22Sloboda+Lang%22&hl=hr&ct=clnk&cd=90&gl=hr&lr=lang_hr%7Clang_en
57. Lang S. Goodness and Science. Periodicum biologorum, Vol 115, No 1:1-8, 2013 126 127
57. Lang S. Goodness and Science. Periodicum biologorum, Vol 115, No 1:1-8, 2013 126 127
57. Lang S. Goodness and Science. Periodicum biologorum, Vol 115, No 1:1-8, 2013

vjera

Vjera je duša Bijelog puta. Sveti otac, Ivan Pavao II. uspostavio je Svjetski dan bolesnika, kardinal se obratio svjetskom vrhu, a biskupi upozorili na opstanak naroda; crkva Sv. Duha u Novoj Biloj postala je bolnica; svećenici su sudjelovali u organizaciji, zaštiti, samom pothvatu konvoja i vodili su gradnju Hrvatske bolnice. Znanje i vjera, zdravstveni radnici, svećenici i narod povezali su se kao djeca Božja u izgradnji Kraljevstva Božjeg. Služili smo i slijedili Ranjenog Krista. Da bi pošla bijelim putem, crkva se, kao i medicina, morala potpuno otvoriti. Morala je napustiti sve tradicionalne oblike i uroniti u svu patnju naroda u ratu. Istodobno je postajala i oštija i uža. Povelili su bosanski i hercegovački franjevci, zatvorenici, pjesnici, profesori i studenti. Njima su se pridružili katolici sve do naših kardinala i pape, a od početka je uključen judaizam. Na putu su samostalno i obogaćujući nas pristupali muslimani, budisti, protestanti, kvekeri, dotadašnji nevjernici... Svi zajedno bili smo otvorena crkva te. Već na I. postaji u Zagrebu zajedno smo istupili iz na-

.....
 Živa vjera. Biskup Juraj Jezerinac čita iz evanđelja. Mladi franjevac Stipe Karaica pred narodom i kamionima prije polaska 10. prosinca 1993. na Zapadnom kolodvoru u Zagrebu

I mladi raspjevani
Dubrovnik dio je obrane
Dubrovnika

ših bolnica i crkvi i simbolički i stvarno na Zapadnom kolodvoru zajedno prešli u kamione.

Poslije Rijeke, kad se pridružila i Istra, na II. postaji u Splitu dočekali su nas franjevci Kruha sv. Ante, fra Petar Anđelković i toliko drugih. Na III. postaji u Tomislavgradu franjevački samostan je centar, srce i duša grada. Ondje su narod i fratri spojili svoj samostan i domove da nas prime doista kao braću. Na IV. postaji u Rami, samostan usred jezera, tankim putem povezan s ostatkom svijeta, čisti je prostor vjere, za misu, dnevnu molitvu, radost rađanja, patnju progona, iseljavanja i boli zbog smrti najbližih. Otvorena crkva, kao i otvorena medicina, postala je još jača u svojim obvezama. Fratri su držali mise, molili i meditirali, ali su prihvaćali svakog da se pridruži i izvrši svoje obveze na svakom mjestu. Najvažnije je bilo prihvatiti daleku patnju pacijenata i naroda Nove Bile kao vlastitu patnju, prepoznati Isusovu patnju kao svoju, i pružanjem pomoći dosegnuti smisao svog postojanja i osjetiti sreću.

Na V. postaji u Novoj Biljoj, samostan i crkva bili su jedno. Pomiješali smo se svi zajedno, pacijenti, vozači kamiona, domaćini, cijela Hrvatska, stranci... Fratri su istupili pred sve nas, poklonili se Ranjenom Kristu i počela je misa... U ime Oca i Sina i Duha Svetoga...

Vjernik sam postao nakon susreta s Ranjenim Kristom sredinom studenoga 1991. u Staroj Mokošici, dok

je bila nemilosrdno razarana granatama ispaljenim s Golubova kamena kratko vrijeme prije nego što će biti okupirana, a nakon što je formiran lokalni odbor Crvenog križa, sa zadatkom da bude snaga ljudima koji su odlučili da neće napustiti svoj Dom, bez obzira na opasnost za vlastiti život. Šest mjeseci poslije Dubrovnik je obranjen.

Teško je shvatiti koliko nam je tih dana značio sveti otac Ivan Pavao II. Njemu sam posvetio i prvom predao svjedočenje o Ranjenom Kristu, u Mariji Bistrici za proglašenja blaženim kardinala Alojzija Stepinca. Odmah nakon njegove smrti oprostio sam se od njega tekstom o njegovoj mudrosti. Više puta sam ga susreo. Volio sam ga i učio od njega. Na misi u Rimu, kad je proglašen blaženim, bio sam zajedno s Nadom. Toliko sam se veselio u svibnju 1992. kada sam s Đelom Jusićem i njegovim "Malim raspjevanim Dubrovnikom" trebao ići u Rim, da nas primi papa Ivan Pavao II.

Ne znam zašto i kako je to bilo moguće, ali početkom svibnja, rano ujutro, iznenada sam rekao Čuli: "Ne idem papi, idemo u Mostar". Pošli smo nepredvidljivim putem, umjesto do najveće počasti – susreta s papom. Izabirući između pape i Ranjenog Krista, nismo se dvoumili, otišli smo u Mostar. U zapaljenoj crkvi sv. Petra i Pavla, za rušenja Mostara, tražili smo, našli i pomogli Ranjenom Kristu. On nas je pozvao da se za

Kada je, u svibnju 1992., cijela crkva sv. Petra i Pavla izgorjela i Mostar bio razoren srpskim granatiranjem, Ranjeni Krist pokazao je put

rata u BiH pripremimo na velika stradanja i rušenje, a kao najvrednije, da čuvamo dušu.

Zajedno s novim prijateljem, Franjom Golemcem, napisali smo izvješće o drami Mostara i poslali ga faksom mostarskom biskupu Pavlu Žaniću, koji se nalazio u Rimu. On je to izvješće odnio na svoj susret sa svetim ocem Ivanom Pavlom II., koji je bio zaprepašten ovim, za njega prvim izvješćem o stradanju u BiH. Do kraja rata neprekidno se zalagao za mir. Ranjeni Krist se meni javio kao sin ljudski, kao iscjelitelj, s porukom da su svi ljudi braća, djeca Božja, koji povezujući vlastita djela dobra mogu zajedno stvarati Kraljevstvo Božje. Djelo Božje nastaje ostvarujući djelo ljudsko.

Dva dana nakon što je čuo o drami Mostara, 13. svibnja 1992., Sveti Otac je objavio uvođenje Svjetskog dana bolesnika (obilježava se 11. veljače), a dva dana nakon što je fra Franjo Grebenar otvorio Franjevačku bolnicu u Novoj Biljoj, uputio je 21. listopada 1992. prvu poruku za Svjetski dan bolesnika. Rekao je da je potrebna transcendentna vizija čovjeka. Ova poruka izražava vrijeme i opisuje duh Bijelog puta.

Nekoliko mjeseci poslije nadbiskup Vinko Puljić, 22. lipnja 1993., po obilasku Bosne, izjavio je da je "Vrhbosanska nadbiskupija pred potpunim uništenjem". Najveći dio od 500.000 katolika krenuo je u masovni egzodus. Tako je ostalo samo tisuću Hrvata u Travniku. "Potpuno su iseljene župe Guča Gora, a u tamoš-

njem drevnom samostanu nalazi se štab muslimanskih snaga, te Ovčarevo, Dolac, Brajkovići, Pećine" i Nova Bila.

Šest mjeseci poslije, na Svjetski dan ljudskih prava, koji se obilježava dan nakon usvajanja Konvencije o sprečavanju genocida 1948. godine sa Zapadnog kolodvora u Zagrebu krenuo je Bijeli put, a kardinal Kuharić uputio je pismo o odgovornosti Bhutrosu Bhutrosu-Ghaliju, tada glavnom tajniku Ujedinjenih naroda. Dok je još pothvat trajao, fra Franjo Grebenar se 18. prosinca 1993. još jednim apelom za pomoć obratio javnosti.

U crkvi-bolnici dočekao nas je Ranjeni Krist. Mi ljudi iz svih krajeva, koji se nikada prije nismo susreli, izvršili smo zajednički djelo pomoći braći i Krist je bio zadovoljan. Stigli smo u biblijski svijet u Lašvanskoj dolini.

Predstavnici UNPROFOR-a požurivali su nas da ode-mo. Bio sam ispunjen strahom od mogućeg napada i stradanja. Sazvali smo sastanak svih sudionika u 20 sati, 21. prosinca u mjesnoj pilani. Namjeravao sam biti demokratičan, objasniti stanje i dati da se odluči većinom glasova. Do tada smo se već koristili svim oblicima komunikacije, priprema i pregovora da što uspješnije prođe konvoj. S Androm Vlahušićem i generalom Antom Rosom, neposredno prije i za vrijeme puta obilazili smo područje helikopterom i dogovarali

.....
 Franjevački samostan u Tomislavgradu, bio je ključni oslonac Bijelom putu

sigurnost s visokim vojnim predstavnicima Armije BiH i UNPROFOR-a. U Ženevi su tada pregovarali najviši predstavnici Hrvatske, BiH i Srbije. Preko Mirjane Kujundžić bili smo u kontaktu sa Ženevom. Ovaj sastanak u pilani trebao je biti prvi demokratski dogovor sudionika konvoja o povratku. Međutim, bilo je drukčije, Bijeli put nije dopuštao podjele glasanjem. Nakon što smo svi zajedno sjeli (podsjetilo me na rudare "Starog trga" dok su sjedili i odlučivali 900 metara pod zemljom), ja sam stao naprijed i predložio glasanje o tome što da učinimo. Odmah me prekinuo jedan od vozača kamiona: "Doktore, nećemo tako. Nećemo glasati. Ti si nas doveo i ti nas izvedi. Reci kako da učinimo, ali cijelo vrijeme povratka bit ćeš s nama, nikuda nećeš odlaziti. Vozit ćeš se s vozačem u prvom vozilu i prvi prolaziti putom. Sada raci, što da učinimo". Ostao sam zatečen i počeo mucati. Je li Mojsije mucao

zbog svijesti o odgovornosti? Polako i kako sam znao rekao sam da smo došli da pomognemo, da smo ujedinili Hrvatsku i zajedno pokazali snagu. Nismo pokazali strah i svladavali smo zapreke. I bošnjački čuvari su nam prilazili, odavali poštovanje našoj hrabrosti i dostojanstvu, željeli su mir u budućnosti. Doživjeli smo susret Hrvata i doček kakav nitko ne pamti. Ako ostanemo, počet ćemo trošiti hranu i pomoć koju smo donijeli, počet će alkohol i svađe međusobno i s domaćima. Pokazat ćemo da se bojimo, da nemamo dovoljno snage da ostvarimo ovaj hrvatski pothvat. Sada su u Ženevi najviši hrvatski i međunarodni predstavnici. Imamo kontakt. Sutra toga više neće biti. Smijemo se bojati, ali moramo pokazati hrabrost. Konvoj treba pokazati snagu i Hrvatima srednje Bosne, Hrvatima bilo gdje, našim protivnicima i cijelom svijetu. Imajmo dostojanstva! Sutra u 6 ujutro sjest ću u prvo vozilo i konvoj se vraća u Hrvatsku. Ne znam točno kako su

.....
 Rama je uvijek bila dom. U nju smo stizali, čekali i odlazili u opasnost da pomognemo, a vraćali se stradali da se sabere-mo i da nam pomognu

ljudi reagirali. Bio sam previše uzbuđen. Ali, odlučeno je, vraćamo se. Kada sam ostao sam, ispunile su me teške misli. Što će se dogoditi ako budemo napadnuti i mnogi budu ubijeni? Kako ću opravdati odluku o povratku? Sumnjati u napad, a ipak povesti nezaštićene ljude! Čak sam dobio i navodno otkrivene tajne podatke Armije BiH o napadu. Jesu li istiniti? Što da učinim? Tada mi je sinula misao da ako pogine više od 20 ljudi na povratku, moram i sam izvršiti samoubojstvo. Tada se i ne smijem vratiti niti dalje živjeti. Ako bude manje od 20 mrtvih, onda je to vrijedilo za toliko spašenih u bolnici sada i za prekid stradanja Hrvata. Ovakvo razmišljanje me umirilo. U crkvi-bolnici napisao sam "Teologiju hrvatskih enklava", gradeći koliko sam znao i most ka stradanju iz židovskog nasljeđa, uključivši Isusa Krista, i vlastitih hrvatskih i židovskih predaka. Isus nas je naučio važnosti patnje. Shvaćanje patnje,

sebe i drugih, vodi slobodi i sreći. Za vrijeme boravka pronašli smo i preostale Židove u Zenici. U novootvorenom Muzeju holokausta u Washingtonu navedeno je da u Zenici više nema Židova. A bilo ih je. Zamolio sam generala Blaškića da se o njima brine, što je on i učinio.

Povratak konvoja iz pilane u Novoj Biljoj odgodilo je bolno razdvajanje obitelji Batarilo. Muž i otac je došao konvojem svojoj ženi i dvoje male djece. Sada je želio ostati s njima. To, nažalost, nije bilo moguće jer je jedan od bošnjačkih uvjeta za prolaz do bolnice bio da će se svi vratiti i nitko neće ostati. Članovi obitelji Batarilo s pravom nisu mogli shvatiti komu smeta ako oni ostanu zajedno. Djeca, žena i otac reagirali su bolno. Bacali su se pod noge vodećim ljudima, privijali se uz njih, plakali i vikali. Konačno smo im general Blaškić, Ante Damjanović i ja obećali da će žena i djeca što prije biti izvedeni helikopterom iz Nove Bile. To je i učinjeno, a oni su zajedno otputovali u Švedsku, tražeći zemlju u kojoj obitelj smije ostati zajedno. Nitko od nas nije znao da u tim trenucima strašno stradavaju stanovnici Križančeva Sela.

Konačno je konvoj krenuo put povratka. U prvoj grupi uspješno smo prošli Gornji Vakuf (Uskoplje) i prešli na hrvatsku stranu. Nakon još dvije grupe kamiona mislio sam da će sve proći uspješno. Tada je počelo pucanje. Strašno je pucanje kad ne znaš što se događa, a može biti...

Sjetio sam se jutro 6. prosinca 1991. granatiranja, tutnjave, plamena i dima nad Dubrovnikom, koje sam s Čulom gledao s terase Argentine. Ljudi u prvim vozilima koja su stigla bili su u panici. Rekli su da je troje ubijeno i da je više ranjenih, a pucanje i stradanje se nastavlja. Do danas mi je ostalo neshvatljivo, a dije-lom se i sramim, ali prvo što mi je tada proletjelo kroz glavu je da će ubiti više od 20 ljudi i da sada moram umrijeti. Nisam imao hrabrosti čekati, a nisam ni znao kako da se ubijem. Možda je najbolje da i mene ubiju dok se puca. Krenuo sam natrag prema Gornjem Vakufu i došao do velike Ljubavne stijene. Ondje sam sreo nova vozila i čuo da je poginuo samo jedan vozač, g. Ante Vlaić, a da je ostatak konvoja siguran i odveden u bazu UNPROFOR-a. Sada mi je kroz glavu prošlo da smijem dalje živjeti jer neće biti 20 mrtvih i smijem se vratiti svojoj ženi i djeci.

Nakon 20 godina, ovdje sam prvi put opisao vlastitu slabost, prolaznost i grešnost - patnju duše. Nastavak

Kupres. Ovdje kopajte, tražite i naći ćete. Pomognite Ranjenom Kristu

putem Ranjenog Krista bio je Bijeli put, jedini pravi put. Dražen Jung, vozač kamiona, rekao je: "Pobijedio je Ranjeni Krist". Krunoslav Kićinbaći sjeća se tih dana kad je iznad svega molio da sam ne posustane. Fra Zoran Livančić istaknuo je najvažnije: "Ranjeni Krist je bio u bolnici."

Godinu dna poslije stigao je duhovni poziv župnika Sv. Ante iz Bihaća: "U posljednje vrijeme u grad se slijeva rijeka izbjeglica tako da ovdje obitava oko 70.000 ljudi koji su uglavnom bez odjeće, bez hrane, bez obuća". Bijeli put je morao dalje i drugdje.

Koliko je stalna i duboka bila veza Bijelog puta sa svetim ocem Ivanom Pavlom II., jasno je iz više njegovih tadašnjih obraćanja. U svom pripremljenom govoru za neostvareni posjet 8. rujna 1994. BiH poručio je: "Niste napušteni. S vama smo. Bit ćemo s vama sve više i više! Ovaj moj posjet želi biti hodočašće mira u područje koje biju tolike patnje i nepravde; gdje su zbog besmislenog i slijepog nasilja na tisuće osoba poginule, bezbrojni su ranjenici i prognanici. Ne, ovaj se rat ne može i ne smije nastaviti!"

Dva dana poslije, 10. rujna 1994., u Zagrebu on je rekao: "Danas sam ovdje, u zemlji Hrvata, kao goloruki hodočasnik Kristova evanđelja koje je navještaj ljubavi, sloge i mira".

Kada je u travnju 1997. došao u Sarajevo, istaknuo je: "Kada sam 1994. tako žarko želio doći k vama, u pameti mi je bila misao koja se očitovala izvanredno znakovita u sudbonosnome trenutku europske povijesti: 'Oprostimo i zatražimo oprostjenje'. Rečeno mi je tada da ono nije pravo vrijeme za to. Zar sada nije došlo vrijeme za to?"

U propovijedi "Zagovornika imamo kod Oca Isusa Krista, Pravednika", Sveti Otac je na misnom slavlju na stadionu Koševo rekao: "Vaše iskustvo iz nedavnih ratnih godina, za koje se nadamo da se više nikada neće vratiti, ima zagovornika kod Boga: Isusa Krista, jedinoga Pravednika. U Njemu zagovornika kod Boga imaju toliki mrtvi, kojih su se grobovi umnožili na ovome tlu; oni koje oplakuju majke, udovice, djeca koja postadoše siročad. Ta tko bi drugi mogao biti zagovornik kod Boga, svih tih patnji i svih nevolja? Tko

Sveti Ivan Pavao II. molio je na Koševu pred Ranjenim Kristom, koji je spašen u Kupresu

bi drugi do kraja mogao pročitati ovu stranicu tvoje povijesti, Sarajevo? Tko bi drugi do kraja mogao pročitati ovu stranicu vaše povijesti, balkanski narodi, i ovu stranicu tvoje povijesti, Europa?"

Bijeli put je u to vrijeme pružao pomoć, pokazivao besmislenost nasilja, opraštao i zajedno s Muslimanima organizirao pomoć. Na dan kada je Sveti Otac trebao posjetiti BiH 1994. pokrenuli smo izgradnju Hrvatske bolnice u Novoj Biljoj. U Zagrebu je kardinal Franjo Kuharić 1994. pred Katedralom blagoslovio kamen temeljac za novu bolnicu u Novoj Biljoj, na kojem piše: "1994. godine, u godini 900. obljetnice Zagrebačke biskupije i dolaska pape Ivana Pavla II., ovaj kamen iz Zagrebačke katedrale blagoslovljen od uzoritog kardinala Franje Kuharića ugrađen je u ovu bolnicu u Novoj Biljoj u znak duhovnog jedinstva hrvatskog naroda i na dobro svih ljudi".

Prilikom posjeta Sarajevu 1997. sveti otac Ivan Pavao II. je kleknuo i molio se pred Ranjenim Kristom iz Kupresa. Bolnice Ranjenog Krista su radile i gradile opstanak Hrvata u srednjoj Bosni.

Ljudska djela su pokazala da smo doista imali zagovornika kod Boga, Ranjenog Krista.

Za vrijeme nastajanja i obrane Hrvatske vrlo često se govori da je 1997. započeo mir. Nije. Nakon svakog rata slijedi poraće, a tek nakon njega mir. Godine 1997. u Hrvatskoj i BiH je bilo poraće. Uputili smo poruku da nema suvišnih ljudi za budućnost. Samo u Lašvanjskoj dolini, bijeli put mira pobijedio je crni put rata i počeo je mir.

Duhovni put Bijelog puta sadrži i našu zahvalnost dvojici svećenika, velikom papi Ivanu Pavlu II. za svijetu toliko potrebnu mudrost, i velikom seoskom župniku fra Franji Grebenaru jer je bio zaštitnik Lašvanjske doline u teškom vremenu.

Vjeru Bijelog puta predočili smo u 22 rada, od vozača kamiona do Svetog Oca. Sv. Pavao navodi devet oblika duhovnih darova namijenjenih zajedničkom dobru: mudrost, znanje, vjeru, iscjeljivanje, čuda, proročanstva, duh, različite jezike i tumačenje jezika (I. Cor. 12:8-10). Jedni po Duhu Svetom dobivaju riječi mudrosti, drugi znanje, treći dar liječenja, vjeru, duh, čudotvorstva, prorokovanje, različite jezike, tumačenja jezika. Svi zajedno ugradili smo sve ove duhovne darove u Bijeli put u ostvarivanju zajedničkog pothvata dobra u ratu.

Uzoriti kardinal Vinko Puljić u Travniku.
U pozadini don Pavo Nikolić

Sadržaj

Upute Vrhovne uprave Franjevačkog reda u NDH - <i>Slobodan Lang</i>	165
Rušenje (IV. Ranjeni Krist).....	167
Drama Mostara - <i>Branko Čulo, Franjo Golemac, Slobodan Lang</i>	167
Nadbiskupija - <i>Pavao Žanić</i>	170
Dnevnici s puta po BiH iz Slobodne Dalmacije.....	171
Prvi godišnji svjetski dan bolesnika - <i>Sveti otac Ivan Pavao II.</i>	181
Dragi moji Travničani! - <i>Želimir Puljić</i>	183
O događajima u srednjoj Bosni - <i>Vinko Puljić</i>	183
Apel za pomoć - <i>Franjo Grebenar</i>	186
Pomaganje (V. Ranjeni Krist) - <i>Slobodan Lang</i>	187
Biblijski prizori u Lašvanskoj dolini - <i>Jakov Bubalo</i>	188
Teologija hrvatskih enklava - <i>Slobodan Lang</i>	190
Pobijedio je Ranjeni Krist - <i>Dražen Jung</i>	191
Popis članova Jevrejske zajednice u Zenici - <i>Ž. Montiljo</i>	193
U Bihaću ničega osim granata - <i>Radioamateri</i>	193
I Hrvatska nas je napustila - <i>Ivo Dujmović</i>	194
Muslimanski križ - <i>Vlado Košić</i>	194
Nema suvišnih ljudi - <i>Slobodan Lang</i>	197
Samo da ne posustanem - <i>Krunoslav Kićinbaći</i>	200
Ranjeni Krist u novoj Bolnici - <i>Zoran Livančić</i>	202
Mudrost svetog oca Ivana Pavla II. - <i>Slobodan Lang</i>	206
Pozdrav fra Franji Grebenaru - <i>Slobodan Lang</i>	207
Ranjeni Krist - <i>Slobodan Lang</i>	209

Hercegovački franjevci su u posljednjem ratu, kao i za II. svjetskog rata, služili Bogu, voljeli hrvatski narod i zagovarali mir i dobro među svim ljudima

Novu Bilu branila je zajednica franjevaca (fra Velimir Valjan, fra Franjo Grebenar i fra Tomislav Duka) liječnika, (dr. Tihomir Perić, Dr. Dargo Džambas, Dr. Branimir Kuliš, Dr. Vlado Tabak ...)

Upute Vrhovne uprave Franjevačkog reda svim franjevačkim zajednicama u NDH (1941.)

1. Razborito ali odlučno nastojati da se provede zaključak provincijalnog sastanka u Zagrebu od 10. do 12. lipnja o. g. prema kojem nijedan franjevac ne smije biti učlanjen u Ustaški hrv. pokret.
2. Sa svom odlučnošću nastojati da se franjevci bave samo duhovnim i svećeničkim poslovima, a svjetovne i političke poslove da prepuste svjetovnjacima i njihovoj odgovornosti.
3. Franjevci ne smiju imati nikakva udjela u progona Srba i Židova, u oduzimanju njihova imetka, pokretnog ili nepokretnog, u iseljavanju Srba u Srbiju i naseljavanju Hrvata u dosadašnjim srpskim naseljima.
4. Dosljedno tomu nijedan franjevac ne smije biti:
  - a) - u odborima i sudovima u istraživanju krivnje četnika i drugih Srba prema Hrvatima, te u izricanju kazna prema već spomenutim,

- b) - u odborima i uredima za naseljavanja Hrvata u srpskim naseljima i na imanjima oduzetim Srbima,
  - c) - u odborima i uredima za iseljavanje Srba i oduzimanje njihova imetka.
  5. Ni franjevačke župe, ni samostani ni provincije ne smiju primati na dar ni kupovati ni pokretna ni nepokretna dobra, koja su prije rata pripadala Srbima i Židovima.
  6. U koliko budu u stanju, neka oci provincijali i ugledniji franjevci ulože sve sile kod vlasti i vodećih ljudi u današnjoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj da se ne čine osvete, da se ne progone nevini, da se ne oduzimlje imetak i ne vrši nasilno preseljivanje Srba iz njihovih dosadašnjih postojbina.
  7. Gdje se god pruži prilika, neka franjevci uzimaju u zaštitu progonjene Srbe i Židove i pred narodnim masama i pred državnim vlastima. Ukoliko mogu, neka oci provincijali i samostanske starješine, oprezno i skrovito, i materijalno pomažu progonjenu i potrebnu braću Srbe.
- *Banac, Ivo: Hrvati i crkva, Svjetlo riječi, Profil, Zagreb, 2013.*

Fra Ivan Tolj, Kardinal Vinko Puljić ... fra Iko Skoko

Istina o tom krvavom razdoblju, Drugom svjetskom ratu, da bi bila potpuna, treba se sjetiti i svih dobrih ljudi koji su bili svjetlo u toj tami i sačuvali živote tisućama hrvatskih i bosansko-hercegovačkih Židova. Esther Gitman

IV. Rušenje

10. 5. 1992. Mostar, samostan i crkva sv. Petra i Pavla
Sa svih je strana pucalo. Dok smo Franjo i ja trčali prema samostanu i potom se penjali preko zida, ne znajući hoćemo li ostati živi, proletjela mi je glavom misao zašto nisam s Markom i Đelom otišao Svetom Ocu. Od crkve je ostalo samo zgarište, a svi su fratri otišli u podrum.

Provincijal je bio ranjen i imao krvavi povez oko glave. Upitao sam ga: "Gdje je Ranjeni Krist?" Pogledao me začuđeno, jer nisam se niti predstavio. „Nema ničega, sve je izgorjelo“, odgovorio je. „Nije, idem po Ranjenog Krista“, rekao sam i otišao u izgorenu crkvu. Svuda uokolo dizao se dim. Sve je još bilo užareno i isijavalo toplinu, i stakla su se topila.

S desne strane u jednoj od kapelica ležao je Krist Velikog petka napravljen u drvu. Bio je spaljen i potpuno crn, činio se pokriven plikovima, ali nijedan mu dio nije nedostajao, bio je upravo lijep. Uz njega je bio i sveti Ante. Prišao sam Ranjenom Kristu i podigao ga što sam nježnije znao i mogao. S unutrašnje strane drvo je bilo netaknuto.

U toj crkvi pogođenoj s bezbroj granata, gdje je vatra pokazala da sve može gorjeti, i čelik i staklo, Krist od drva otprio je opekline po cijelom tijelu, ali ni djelić nije bio uništen, a iznutra je ostao netaknut.

Tik uz njega, vjerno je ostao i opstao sveti Ante od istog drva i iste veličine, no njemu je vatra nanijela veliku štetu.

Čovjek ne može izdržati isto što i Krist, ali i čovjek može

opstati i izdržati najviše ako slijedi Krista. Došao je Čulo i odnijeli smo Krista fratrima. Rekao sam im: „Dobili ste poruku, zgrada je spaljena, tijelo ranjeno, ali je duša sačuvana - čuvajte dušu“.

Drama Mostara, 9. i 10. svibnja 1992.

Branko Čulo, Franjo Golemac i Slobodan Lang

11. 5. 92.

Mostar je 9. svibnja dočekaio gotovo potpuno opkoljen. Na brdima Hum i Orlovac smještena je neprijateljska artiljerija, kao i kod „Fortece“. U blizini je i vojni aerodrom. SVE CIJEVI USMJERENE SU NA GRAD.

- 65% civilnog stanovništva (oko 70.600 ljudi) napustilo je Mostar.

- Cjelokupni promet i opskrba prolaze cestom izrovanom granatama, koja je na izravnom udaru neprijateljskih snajpera i artiljerije.

- U dosadašnjem ratovanju, JNA je pokazala da su joj glavni ciljevi civilni objekti, crkveni (samostan časnih sestara, biskupija, katedrala), zdravstveni (dom zdravlja i hitna pomoć, bolnica) i kulturni (Stari most).

- Naslijedena civilna struktura ili ne postoji (Skupština i IV.) ili je u raspadanju (Krizni štab). Funkcionira jedino HVO.

- Od 7. svibnja grad je telekomunikacijski potpuno odsječen. Ne izlaze novine i nema izvijestitelja.

- Intenzitet ovakvog stanja posljednjih 40 dana samo

Pozdrav poslije "Oluje". Oslobodili smo Hrvatsku i zaštitili Bihać.

Ranjeni Krist u Slunju

Srušena crkva franjevačkog samostana u Mostaru, 9. svibnja 1992.

raste. Kako je rasla agresija, tako se skidala i koprena s očiju Muslimana i raslo povezivanje Hrvata.

1. 9. i 10. svibnja

- Topnički napad započeo je 9. svibnja kasno popodne i trajao gotovo 24 sata, bez minute prekida. Ispaljeno je više tisuća granata i onemogućen je civilni život. U toku dana pokušao je i tenkovsko-pješadijski napad, koji je odbijen, a neprijatelj je izgubio tri tenka i jedan oklopni transporter. Sa stane HVO-a, jedan vojnik je mrtav i više ranjenih. Neprijatelj je vraćen na neprijateljske položaje.

- Dramatično je civilizacijsko stanje u Mostaru.

1. Artiljerijom/čelikom, tenkovima i avionima opkoljeni ljudi u gradu pokazuju potpunu snagu čovječnosti

u obrani vlastite slobode i dostojanstva.

2. Iz Mostara ne izvještava niti jedan strani, bosanski, hercegovački ili hrvatski novinar. U gradu nema novina i ne radi telefon. Mostar proživljava svoju dramu u tišini bez ičije pažnje i pomoći.

3. U zdravstvenom pogledu, liječnici, bez obzira na nacionalnost, i Srbi, ulažu maksimalni napor. No, u uvjetima potpune agresije, i njih se ranjava unatoč znaku crvenog križa. Kretanje je onemogućeno te je spriječena opskrba hranom i lijekovima, odvoženje bolesnika, dovoženje i zbrinjavanje ranjenih, kretanje osoblja pa i neposredno provođenje operacijskih zahvata.

Duševni bolesnici izgnani su iz bolnice u Domanovićima na jedan od najzvjerskijih načina, potpuno ušljivi i

Dr. Slobodan Lang i gospođa Ilić

s prisutnom epidemijom (proljev).

Kola hitne pomoći više ne postoje, ranjenicima se ne može pružiti pomoć, kao ni bolesnicima u njihovim kućama.

Mrtvi se ne odvoze, a kad se i može pokapaju se u parku. Otpad se ne odvozi i prijete masovna epidemija.

Rezerve hrane mogu nestati za tri ili četiri dana.

LJUDSKA I MEDICINSKA DRAMA MOSTARA JE POTPUNA.

4. Kada je jučer u 22.30 počela gorjeti franjevačka crkva i nastavila gorjeti sljedeća 24 sata, to je bio neopisiv doživljaj boli i žalosti za sve nas, ali i odlučnosti. NE MOGU ONI SLOMITI NIŠTA HRVATSKO.

5. Posljednja dva dana zločinci su napali na Mostar sa

svime što su imali i izazvali su samo ono što je njihov smisao: smrt, bol, rane, rušenje.

KRITERIJ JE NAŠEG STVARNOG HUMANIZMA.

7. Tražimo - da se probije medijska, zdravstvena i socijalna blokada Mostara

- da informacije o Mostaru budu svaki dan na HTV-u i drugdje i to ne sa sigurne udaljenosti već s lica mjesta

- da HTV odmah organizira razgovor s ljudima iz Mostara, pravim braniteljima, junacima i mučenicima

- da međunarodni predstavnici SZO-a, Crvenog križa, UNICEF-a, UNPROFOR-a i dr. obidu Mostar i osiguraju minimum poštovanja međunarodnih propisa

- da CIJELA HRVATSKA STANE UZ MOSTAR, PODRŽI GA I PRIKLJUČI MU SE.

Susret s Ivanom Pavlom II. i predsjednikom Franjom Tuđmanom, 3. 10. 1998.
(snimio Josip Polanović)

Nadbiskupija

Mons. Pavao Žanić

12. 5. 1992.

Poštovana gospodo, Branko Čulo, Franjo Golemac i Slobodan Lang,
Grude - Hercegovina

Prenio mi je tajnik don Ante Luburić izvještaj od pet stranica koji ste Vi sastavili u Mostaru 11. svibnja 1992. i poslali iz Gruda istoga dana.

Hvala Vam na iscrpnom prikazu stanja.

Jučer, 11. svibnja 1992. u 12 sati bio sam kod Svetog Oca (oko 25 minuta). Iznio sam mu svu bolnu situaciju u Mostaru i u Hercegovini: dramu crkve i civilnoga stanovništva. Papa je zaprepašten nad razvojem događaja i nad nemilosrdnošću ubijanja nevinih ljudi, razaranjem crkava, kuća i spomenika.

Istinski suosjeća s nama.

Zamolio sam ga za svakovrsnu pomoć.

Jučerašnja odluka Ministarskoga vijeća Europske zajednice nije zacijelo donesena bez utjecaja i Svete Stolice. Nadajmo se boljim danima.

Borimo se za Istinu i Pravdu i za Mir. I zato je pobjeda na strani Istine i Pravde.

Svoj boravak u Rimu nastojim maksimalno iskoristiti u razglasavanju istine o agresiji na hrvatski narod i na Katoličku crkvu u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

Ovih se dana vraćam u biskupiju.

Bogu preporučujem sve preminule za Domovinu. Iskreno suosjećam s ranjenima i proganjanima, a svim braniteljima i pučanstvu upućujem najbolje želje i na sve sazivam Božji blagoslov.

Biskup Mostarsko-duvanjski i

Apostol administrator trebinjski

Dnevnic s puta po BiH iz Slobodne Dalmacije

12. svibnja 1992.

Devetoga svibnja u predvečerje krenuli smo iz Goranaca u Mostar. Vozili, smo makadamskom cestom od nekoliko kilometara poskakujući u svim pravcima. Nismo znali što stoji pred nama. Kad smo se spuštali prema predgrađu Mostara kroz Cim, odjeknuli su mitraljeski pucnjevi prema nama. Sva je cesta izrovana od granata. Sretno smo prošli. Dan prije nas provincijal hercegovačkih franjevac bio je manje sreće. On je pri prolasku, dok je vozio automobil vraćajući se s pružanja crkvenih usluga i pomoći prognanim starcima, ženama i djeci, pogođen gelerom u glavu. Dok je krv iz vene tekla nastavljao je voziti jer nije smio ispustiti upravljač. To je današnje vrijeme Mostara .. Prolazeći pokraj rupa izrovanih granatama, izloženi paljbi, krva-

vi, moraju sačuvati prisebnost i provesti svoj grad kroz dramu.

Ušli smo u Cim. Hrvatsko naselje u kojemu se pogađa i razara svaka kuća samo zato što je hrvatska. I nas je vozio svećenik don Željko i otišli smo u župni dvor katedrale nasuprot Biskupiji. Strašno je bilo vidjeti dan ranije razorenu i spaljenu Biskupiju u kojoj je izgorjelo 40.000 knjiga i tako izvršilo još jedno tragično bratimljenje Dubrovnika i Mostara, biblioteke Interuniverzitetskoga centra i biblioteke. Biskupije Mostara. Sa svećenicima smo tu večer razgovarali i o sudbini Hrvata istočne Slavonije i Ravnoga, danas ostavljenih starih ljudi stalno proganjanih s kojima nema nikakva kontakta, i o kojima već više mjeseci nitko nije izvijestio. Tada je započelo gruvanje topova na Mostar. Stiže samo „Slobodna“

A treba znati što je Mostar danas. Grad u kotlini, a na brdima visokima od 500 do 1000 metara smještena zločinačka artiljerija i tenkovi na visovima Orlovac,

Ako su im oduzeli prošlost, mi im trebamo pružiti budućnost

Hum, Forteca. U blizini aerodrom koji šalje avione. Grad na stalnom udaru iz zraka i s brda. Nema zaštićenog mjesta u Mostaru. Te večeri kada je započeo napad, trajao je iduća 24 sata, bez minute predaha. Nekoliko tisuća granata palo je na grad. Grad koji je već bio napušten od svih koji ne osjećaju potpuno opredjeljenje da očuvaju ovaj hrvatski grad. U njemu, baš kao i u Dubrovniku 6. prosinca, nije bio ni jedan gost - novinski izvijestitelj. Niti iz Bosne i Hercegovine, niti Hrvatske, niti strani. Od 124.000 stanovnika već ga je 70.000 napustilo. Telefon ne radi, a novine u Mostaru ne dolaze. Stiže samo „Slobodna Dalmacija“. Tijekom cijele noći slušali smo kanonadu napada i po mojem računu u toku ovog napada na Mostar palo je više od 5600 granata. U rano jutro krenuli smo k franjevcima.

Kako da ga pokopam?

Crkva je zapaljena u 22.30, a vatrogasci i fratri koji su je gasili bili su izloženi neprekidnoj mitraljeskoj vatri i topničkom napadu. Sve je izgorjelo. Ali, križ ne može stradati. Usred spaljene crkve ostao je lik Krista od drva koji je podnio patnju i na njemu su doslovno plikovi opekline, ali je sačuvao svu ljepotu i svu svoju čvrstoću. Nakon Dubrovnika i Vukovara i Mostar je postao grad s ranjenim Kristom. Franjevačka je crkva u Mostaru ovu godinu slavila 100. godišnjicu izgradnje. Zemljište je darovala muslimanska obitelj od svoga vrta. Sama je crkva podignuta 1864. a samostan 1892.

U njoj je biblioteka od 80.000 knjiga. Tijekom cijelog ovog rata dijelili su pomoć svima ne pitajući tko je Hrvat, tko Musliman, tko Srbin, ne pitajući tko je katolik, pravoslavac ili musliman.

Nakon boravka u franjevacu krenuli smo dalje Mostarom. Kako je živio Mostar? U Ulici Matije Gupca 16, od 216 stanara 130 ih je otputovalo, a došlo ih je 30. S lijeve obale. Neretve, kako oni kažu Bejrut. Tamo je i troje djece. Jasmina, Medina i Marija. Od 12, 10 i 13 godina. Napad i boravak u skloništu bio je istovremen s umi-

ranjem teškoga bolesnika u njegovu stanu. Slušali smo pritom i o smrti u Mostaru. Kako to izgledaju pogrebi u gradu pod granatama u kojem više groblje ne funkcionira, već je otvoreno novo u parku. Za: vrijeme ovog napada umirući čovjek je i umro. Bio je sam, kako su mi rekli, nigdje nikog svoga, svi su se raspršili. I susjeda mi je rekla. Ne znam kako da ga pokopam.

U samoj zgradi dva su stana pogođena. Prostori oko zgrade puni su granata. A pogođeno je i sklonište gdje čudom nitko nije stradao. Odjednom, pojavila se 80-godišnja gospođa, Milka Krezo. Prošla je 2 kilometra. Krenula je na misu. Kaže, uzela sam krunicu u ruku, molila se i prošla. Moleći se dragom Bogu da spasi narod svoj i ovu našu dragu omladinu. „Ništa se ja nisam bojala. Živim sa dvije kćeri, dva unuka i zetom u jedno i po sobnom stanu, a neću ni otići. Kamo ću? A ljudi nam šalju i pomoć. Narod šalje da se narodu pomogne.“

Otišli smo i u bolnicu u Mostaru. Bolnica je puna kirurških pacijenata, liječnici rade cijelo vrijeme, osigurali su i opskrbu, ali nije dosta. Mostar je novi Vukovar. Rekao bih i tragičniji od Vukovara. Više nema ni jednog sanitetskog vozila. Rublje se ne može prati. Zdravstveni radnici ne mogu stići do bolnice. Bolesnici se ne mogu dovesti niti ranjenici pokupiti, jer se ne poštuje znake Crvenoga križa.

Neki je dan stradala i bolnica za duševne bolesnike u Domanovićima - 160 bolesnika nije smjelo ništa ponijeti sa sobom. Svi su bili ušljivi, a pojavila se i dizenterija. U gradu se ne odvozi smeće. I može se očekivati infekcija. Drama medicine i zdravlja Mostara je apsolutna i obaveza je svakog zdravstvenog radnika koji drži do sebe i cijele zdravstvene službe Hrvatske i svijeta da smjesta pokrene akciju za zdravstvenu pomoć Mostaru. Potreban je konvoj, bijeli konvoj u Mostar, da dovede pomoć, potrebna je bijela pomoć unutar Mostara da odvede teške ranjenike koji trebaju trajnu pomoć i rehabilitaciju, mlade ljude kojima o tome ovisi budućni život, kao i duševne bolesnike koji u nemogućim uvjetima provode ove dane.

Svijet mora čuti: Mostar!

Tražim da naša zdravstvena služba i njezini predstavnici učine sve što mogu i da dignu međunarodni glas stavljajući Mostar tamo gdje mu je mjesto, usred pažnje svjetske medicinske javnosti. Međunarodna zdravstvena delegacija mora smjesta krenuti u Mostar. Ako to ne mogu osigurati, neka odstupe. Ovdje nema vremena za čekanje. U gradu Mostaru hrana je na izmaku i u idu-

Pacijenti pod križnim putem

ćih nekoliko dana može se očekivati i početak gladi. U ovo isto vrijeme Mostarci se dižu. Obrana je sve čvršća, ljudi koji žele' da se aktiviraju sve su brojniji i kao uvijek u ovom ratu ruše se zidovi i rastu ljudi. I ponovno velika istina - nema suvišnih ljudi. Mostar danas krvari za cijelu Herceg-Bosnu, Dalmaciju, Dubrovnik i cjelokupnu Hrvatsku. Više od toga. Za humanizam svijeta. Treba dići ne samo glas, nego i ostvariti pomoć ljudima ovoga grada.

13. svibnja, 1992

Zajedno s Frenkijem noću napuštamo Mostar. On je jedan od pravih boraca Mostara, bori se za njegovu dušu i tijelo. Danas smo u njegovoj kući na Radobolji proslavili njegov 46. rođendan. Žena mu je pripremila tortu, a posluživala je njegova 21-godišnja kćerka. Nitko ne želi napustiti Mostar. Sto pedeset metara dalje padale su bombe. Pokraj nas su svugdje bili vojnici. U neposrednoj bici, u izravnom okršaju. A Frenki je imao tri bajpasa i srčani udar. Slavi 46. rođendan. Želi da stvara Mostar.

Idemo prema Grudama da bismo se dogovorili o civilnom životu u Mostaru. Noću auto prolazi pod vatrom Huma i Križevaca. Ovaj puta je mir, ali cesta je puna rupa. Prolazi mi kroz glavu da možda neka bomba i nije eksplodirala. No, dobro je prošlo. Dolazimo do Širokog Brijega i nastavljamo prema Popovićima. U ponoć kucamo na vrata moga prijatelja Joze Sopte, gvardijana franjevačkoga samostana u Dubrovniku. Upoznao sam ga sada već, čini se davne 1985. godine. A tijekom opsade Dubrovnika postali smo istinski bliski prijatelji. Koliko je plakao kad su rušili Samostan male braće.

Kalvarija Hercegovine

Danas dolazimo do njegove kuće, sva je okružena kamenjem. Kuća nova, velika, vidljivo sagrađena novcem iz Njemačke. Budimo mu oca i majku. Osjećam se nelagodno ovako upadati ljudima, ali ovo su oni pravi Hercegovci. Dočekuju nas široko, nude svime, žele odmah sjeći pršut, jedva ih nagovaramo da to ne čine. Otac mi priča kalvariju života, rađanje u siromašnoj obitelji. Već od 17. odlaznje u kukuruz u Slavoniju, sudjelovanje gotovo kao dijete u rat, križni put 45. zbog „ustaštva“, pa nakon toga život siromaštva i progona.

Pa, ipak, živeći u jednoj sobi zajedno sa ženinom majkom stvorili su i odgojili 11-ero djece. Školovani u raznim zvanjima i žive u raznim zemljama. Moj prijatelj Jozo je njemački doktor nauka. A njihovih, pak, jedanaestero djece zajedno imaju devetero djece. Valjda je i to priča o Hercegovini.

Ujutro odlazimo u Grude da bismo razgovarali o položaju bolnice i tu zajedno s dr. Bušićem telefonski pozivamo Gorana Dodiga, ravnatelja bolnice u Splitu, i upoznajemo ga sa stanjem zdravstva u Mostaru. Dragi Gorane, kako se kaže, lopta je u tvojim rukama i na tebi je da učiniš sve što možeš za Mostar, i ja ti se unaprijed i ovdje javno zahvaljujem za sve što ćeš učiniti.

U Grudama razmatramo potrebu osiguranja civilnih uvjeta u Herceg-Bosni: u kakvu su stanju zdravstvo, kultura, crkveni objekti, poljoprivreda i privreda, informiranje, izbjeglice. Nakon toga odlazimo vidjeti stanje u općinama Ljubuški, Stolac i Čapljina. Radi se o tri općine koje, možda, prikazuju svojevrstne simbole stanja u Herceg-Bosni. Ljubuški je općina s praktično isključivo hrvatskim stanovništvom. No, ipak, udio hrvatskoga stanovništva između 1961. i 1991. smanjio se sa 94 na 93 posto, a broj stanovnika ostao je nepromijenjen. Čapljina je općina s apsolutnom hrvatskom većinom, no udio Hrvata smanjio se sa 60,5 na 53,9 posto stanovnika. U općini Stolac Hrvati su 1961. činili relativnu većinu od 36,4 posto, a 1991. relativnu većinu imaju Muslimani, dok se udio Hrvata smanjio na 32,4. Danas je općina Ljubuški potpuno slobodna, općina Čapljina djelomično okupirana, a općina Stolac okupirana u najvećem dijelu od srpske vojske, iako Srbi čine tek 20 posto stanovnika. Sastajemo se u Čapljini s Krunoslavom Kordićem i Perom Markovićem, predsjednikom IV i SO Čapljina, a s nama je došao Milan Šimić, predsjednik općine Ljubuški. Iz Stoca nisu došli. U današnjem Ljubuškom uopće nema iseljavanja, a primili su 1750 žena i djece. Izrazito su protiv iseljavanja, sve i do kažnjavanja.

Najljepši grad

U općini Čapljina donijeli su odluku da se radno i vojno obvezuju svi muškarci i žene od 18 do 55 godina, osim, naravno, trudnica i majki s djetetom do 7. godina ili majki s dvoje djece do 10 godina. Izuzetno se oslobađaju i stanovnici s medicinskim tegobama. U obje ove općine vidljiva je politika protiv iseljavanja, a za

Biskup Želimir Puljić rukuje se s ambasadorom Galbraithom pred Kenževim dvorom u Dubrovniku

ostajanje kod svoje kuće i sudjelovanje u obrani svih, osim na okupiranim područjima ili pod izravnom vatom. Moramo paziti da u ime pomoći Hercegovini ne odmogemo odvođeci ljude.

U samoj Čapljini gospodarstvo je u velikoj mjeri uništeno. Od 7000 zaposlenih nitko ne radi, nastoji se iskoristiti ljudski potencijal za poljoprivredu. Kako im trebaju ljudi, poslali su svoje predstavnike u Ploče i Makarsku da vrate one koji su otišli. Trebaju im automobili koje su vlasnici sklonili na sigurno, obnavljaju i jačaju zapuštene službe kao što je Crveni križ, a na pitanje zašto su ljudi otišli kažu da je bila u pitanju panika, jer su bili na stalnom udaru: 300 metara od njih prva je linija fronte, a dva kilometra dalje VBR.

Suočavaju se s raznim ekonomskim problemima, kao i s posebnim teškoćama s okupiranim područjem na istočnoj obali Neretve. Ali, doista imam osjećaj da su ovi ljudi svjesni teškoća i da znaju kako vode svoju općinu i ljude. S dvojicom brigadista, Goranom Bulajićem i Marinkom Marićem, obilazimo općinu. Na zidu piše: „Igara je sve manje, hljeba je ostalo još malo, mržnje i krvi je sve više, Bloody Slavonci.« Dolazimo do Neretve, sa srušenoga mosta gledamo na drugu obalu, snajperisti pucaju. Svaka je kuća pogođena, hotel također, a mladi mi pričaju kako je Čapljina bila najljepši grad i kako je oni namjeravaju izgraditi ponovno. Ne zanima ih politika, ali znaju da će protjerati srpsku vojsku i izgradili Čapljinu.

Kardinal Vinko Puljić stiže u ratno područje

14. svibnja 1992.

Stiže nam izvještaj da je 11. svibnja u 12 sati mostarski biskup boravio 25 minuta kod Svetog Oca i da mu je prikazao naše dokumente o drami Crkve i civilnoga stanovništva u Mostaru. Papa je ostao zaprepašten razvojem događaja i nemilosrdnosti ubijanja nevinih ljudi, razaranja crkava, kuća i spomenika. Istinski suosjeća s nama. Biskup Žanić zamolio ga je za svakovrsnu pomoć. Zahvaljujemo biskupu Žaniću.

Preko Imotskoga, Posušja i Duvanjskog polja odlazimo na zapad Hercegovine, u Tomislavgrad. Grad krunidbe

kralja Tomislava. Nikada još nisam bio tamo. Najviše mi se sviđa to što u Duvanjskom polju vidim da polje radi, poljoprivreda funkcionira. To me najviše i smetalo na Gackom i Vranskom polju. Ovdje doista nastaje hrana za iduću godinu. Ljepota prirode, očuvane zgrade. Nalazimo se li pozadini hercegovačke bitke. Stvara se hrana za front.

U općini Tomislavgrad živi 29.261 stanovnik. Od toga je 85,6 posto Hrvata, a 10,8 posto Muslimana i 1,9 posto Srba. No 1960. i ovdje je bilo drukčije. Tada je bilo 33.046 stanovnika: 89,9 posto Hrvata, 5,6 posto Muslimana i 3,8 posto Srba. Uglavnom, svi koji su otišli bili su Hrvati.

Daju im samo nož i rakiju

Navečer dolazimo u općinu, sastajemo se s gospodinom Ivanom Vučemilom, zamjenikom predsjednika Izvršnog odbora, i Adelom Karo, direktoricom Centra za socijalni rad i predsjednicom Crvenoga križa. Pričaju nam ratnu priču Tomislavgrada. Iz općine se iselilo više tisuća stanovnika. Oko 25 posto početkom travnja. U najvećem dijelu otišli su Muslimani.

Općinsko rukovodstvo smatralo je opravdanim samo odlazak žena i djece, kao i odlazak s područja Šuice, gdje je direktna fronta. U tom smislu obratili su se i općinama Kaštela, Split i Makarska da ne daju status izbjeglica ostalima. Obratili su se i Ministarstvu obitelji, rada i socijalne skrbi Republike Hrvatske: Smatraju da i stanovnici Šuice mogu biti zbrinuti u južnim dijelovima Tomislavgrada. Tomislavgrad ne želi prenijeti svoj teret u Hrvatsku. Štoviše, u Tomislavgradu se i danas nalaze obitelji iz Slunja i Bapske, koji su došli iz Hrvatske, a bilo ih je i nekoliko stotina. U to isto vrijeme Tomislavgrad je stalno slao hranu za Hrvatsku. I doista, u svakom pogledu pokazao se prijateljem Hrvatske.

U Tomislavgradu se moramo sjetiti Kuprešana kojima je upravo Tomislavgrad bio mjesto novoga doma. U Kupresu danas uopće nema Hrvata. U Kupresu i svim okolnim područjima čim se pojavi srpska okupacija, vrši se etničko čišćenje. Srpska je taktika jasna i potpuna: cjelokupno nesrpsko stanovništvo uklanjati. Način, napada je uvijek isti - čelikom na čovjeka.

Ali ovdje bih želio spomenuti jednu hrvatsku grešku. Nadlijetanjem aviona, pucanjem haubica, formiranjem imaginarnih država i donošenjem propisa Beograd stvara i u nama iluziju da ovdje postoje i Srbi kao ljudi, a toga međutim nema. Na cijelom ovom području postoji čak nekoliko tisuća nesretnih srpskih stanovnika, seljaka, kojima su njihovi intelektualni zapovjednici iz Beograda napisali dokumente i objave. Oni voze avione i bacaju bombe, pucaju iz haubica, sjede na pregovorima, a ovim jadnicima daju samo rakiju i nož.

A Srba - ljudi uopće nema. Na cijelom području Hercegovine, pa sve preko Zadra i do Like malo je ljudi. A gotovo na svakih nekoliko stanovnika formiraju neku državu. Lihtenstein je za njih kao Kina.

Kako živjeli u imaginarnom sistemu

Razgovaramo s' gospodinom Vučemilom o hrvatskoj državi i o hercegovačkoj državi. Maksimalan napor ljudi ulažu da postupaju po zakonskim propisima države Bosne i Hercegovine.

A kako po njima postupati kada se sve raspalo? Kako poštivati -jugoslavenski- novac, odredbe o kaznama i sve druge oblike zastarjeloga ex-jugoslavenskog sistema? Divim se njihovoj želji da ne stvaraju imaginarne sisteme, ali i zahtijevam da bitno i hitno ubrzaju stvaranje cjeline civilnoga sistema na području Herceg-Bosne. Jer je on bar toliko važan koliko i stvaranje vojske. Potrebna je veća civilna koordinacija i unutar Herceg-Bosne i izvan nje. Što se tiče izbjeglica, treba zaključiti: u Hrvatskoj treba priznati kao izbjeglice samo one koji imaju dokument Crvenoga križa Herceg-Bosne, koji bi trebao jedinstveno običi mjesta gdje su smješteni izbjeglice, te onda valja postupiti u skladu s potrebama Herceg-Bosne. Smještaj izbjeglica u Hrvatskoj ne smije voditi slabljenju, nego jačanju i podršci Herceg-Bosni i Bosni i Hercegovini.

U Sanitetskom stožeru vode se podaci o ranjenima i mrtvima na cijelom području. Vrlo je dobra organizacija rada. I dok smo tamo, stiže vijest o razmjeni zarobljenika. Hvala Bogu. Razgovaramo i s nekim gardistima koji su prošli Bosansku Posavinu, razmjenjujemo iskustva i veselimo se da nije više tako strašno kao kada smo mi bili u Derventi. Govore nam o životu hrvatskih vojnika u ovim uvjetima. Govore o kućama iz kojih su otišle žene. U vlastitoj si kući kao pas sam. I bolje im je na liniji nego na odmoru, nema tople hrane .. Nema nigdje, vidite, obrane od žena. Žene su uvijek najvažniji dio fronte. Žene, vratite se svojim u Hercegovinu!

Zadaća Hrvata ovoga vremena

Odlazimo na kraju dana zajedno u crkvu, baziliku sv. Ćirila i Metoda kod fra Gabrijela. Veličanstvena bazilika izranja, podignuta u počast tisućgodišnjice krunidbe hrvatskoga kralja Tomislava. Ona je već jednom rušena 1944. I tada je rušenje crkvi bilo simbol - pobjede. Obnovljena je 1957. Fra Gabrijel nam pokazuje zdanje, duboko zabrinut za sudbinu crkve. Ali, još je zabrinutiji zbog ranjavanja svojega provincijala fra Tolja iz Mostara. Razgovaramo u samostanu do kasno u noć, a zatim odlazimo Ivanu na spavanje. Upoznajemo Kati-

Misa u bolnici. Fra Zoran
Livančić

ode u Mostar, iz Mostara u Zagreb, iz Zagreba u Njemačku, iz Njemačku u Ameriku. Mora biti lakše otići iz Zagreba u Tomislavgrad i Ravno i Ilok i Vitinu i Kupres i u Mostar nego u Ameriku. Bez toga nema Hrvatske.

19. svibnja 1992.

Ovih dvanaest mjeseci od svibnja 1991. do svibnja 1992. bila je Tihomirova godina. Njegova godina, Hercegovine i Hrvatske. Uvijek je bio istodobno i borac i zapovjednik. Vodio je 4. bojnu u Mostaru i toliko je bio poznat kao pravi borac da je »JNA« pitala svakog zarobljenika: što znate o Tihomiru Mišiću? U jesen 1991. kada su došli rezervisti, 19. listopada, Tihomir je pokretač formiranja Hrvatskoga vijeća obrane i obrane Mostara. Kada je započela borba za Mostar, vodio je bitke na Kruševu, Humu, Orlovcu, Balinovcu. Tihomirovo obilježje je bilo da je uvijek išao ispred svojih boraca i oni su u njega stekli neograničeno povjerenje, a svoju je jedinicu uvijek vodio tamo gdje je bilo najteže. Svojom pogibijom pokazao je da je i održao riječ. Kada su drugi napuštali Mahalu i Luku, Tihomir je ostao tamo između starog i lučkog mosta kao neustrašivi hrvatski vojvoda, jedan od onih ljudi za koje, iako kažemo da je svatko nadoknativ, moramo reći da je bio nenadoknativ. U' HVO njemu su svi vjerovali i voljeli ga. Sam je bio pripadnik HOS-a, a ponosio se zalaganjem za potpuno jedinstvo Hrvatske vojske. Nije ni nosio svoja obilježja da bi ostvario potpuno zajedništvo. Živio je u obitelji sa sinom od godinu dana i dvije kćerke od 7 i 10 godina. Susreli smo se u zadnjoj drami Mostara 9. svibnja navečer. Pokazao mi je, slike svojih kćeri. Tada sam ga i kao liječnik kritizirao da nedovoljno vodi računa o sebi. On je odbio pomisao da se brine o sebi. Rekao mi je: „Što ti, doktore pričaš. Vrijeme je da se misli na Hrvatsku, a ne na sebe.“ Razišli smo se tu večer i otišli tragom rušenja zgrada, - ubijene djece, srušenih crkava. Uvijek je želio osvojiti brdo Hum i sva brda oko Mostara. Sam je digao u zrak i skladište na Humu. Posljednja

cu. Liječnicu iz Kaštela, udanu u Tomislavgradu. Ima dva sinčića i već nekoliko godina ne može dobiti stalno radno mjesto. Kazuje nam o radu u Domu zdravlja ... Na televiziji Granić govori o prognanicima i izbjeglicama. Govori o povratku. Povratak je najveća zadaća Hrvata ovoga vremena. Treba se vratiti u Šuicu, treba se vratiti u Ilok, u Konavle, u Kupres, treba u duši napustiti formulu odlaska i uspostaviti pravilo povratka. Mora se krenuti u Mostar preko Ravnog. I mora se naučiti da se ne može uvijek težiti da se iz Tomislavgrada

mu je bila želja da se osvoji Hum, da se na njega stavi hrvatska zastava. Nije u Mostaru bilo Hrvata i ljudi koji nisu znali svoga Vojvodu.

Sada kada ga pokapamo u Ljutom Docu, sjećam se Boninova, pogreba Siniše Tkalca i tog ispraćaja u jesen 1991. Sjećam se Gorana s kojim smo zajedno čuvali 1538 sati svijeću pred vojnim sudom za Virovitičane, a koji je izgubio život u obrani Sunje. Sudbina je na čudan način htjela da

sam upravo trenutak kada je stradao”

Vojvoda dočekao na Širokom Brijegu. I spustio sam se u pećinu gdje je 1945. u veljači ubijeno 30 fratara. Sa mnom je bio fra Ante Tomac koji je veći dio vremena proveo u inozemstvu i župnik Viktor Kosir. To ime je uzeo kada je postao fratar u znak sjećanja na svoga brata, fra Viktora Kosira, koji je također ovdje ubijen, u 21. godini. U Širokom Brijegu, eto, Tihomir je započeo hrvatsku borbu u Herceg-Bosni. A na spomenu fratrima iz Širokog Brijega stoji: „Bog ih je stavio na kušnju i našao da su ga dostojni. Primio ih kao žrtvu paljenicu.“

Tihomir je učinio to isto. Suočio se s kušnjom svoje domovine, stavio ju ispred sebe i svoje obitelji, stekao povjerenje ljudi oko sebe i više od toga, stekao je ljubav i postao dostojan svoje ideje. Dragi Tihomire, zahvaljujem ti u ime svih nas koji težimo slobodi, miru i dobru.

24. svibnja 1992.

Kada smo krenuli prema centralnoj Bosni, prema Rami, ispunjao se moj san, želja o kojoj sam maštao od prvih progona u Potkonju, po ratištima Slavonije, u zbjegovima Dalmacije, ploveći Jadranom i okružen u Dubrovniku. Uvijek sam bio i sada sam uvjeren da se odgovor na pitanje o sudbini Hrvatske nalazi u brdima centralne Bosne. Sada kada sam bio, obišao i vratio se iz centralne Bosne, kada znam da je to doista i istina, kada smo se pridružili Hrvatima u brdima Bosne, teško je reći od boli - što je centralna Bosna, što je Rama. Usred ovih ratnih dana Branko i ja zajedno s predragim

fra Draganom krenuli smo u ovu hrvatsku Atlantidu, feniks Hrvatske, i sami se izgubili i odvojili od svijeta, u potpunosti se utopili u prirodi, vremenu i ljudima.

Obećana zemlja

Usred ovoga progona i bijega iz Bosne mi smo krenuli od Tomislavgrada prema Jablanici. Cesta kojom bježe ovih dana tisuće ljudi, cesta bijega, straha, progona, mora biti zaustavljena i pretvorena u put u obećanu zemlju, u PUT SPASA. Bili smo zajedno s prognanicima iz Iloka, u starim kamionima po cestama Slavonije, na brodovima u oluji Jadrana i lukama Boke, prolazili Savu srušenim mostovima i ranjenim čamcima. Dočekivali smo prognane Tompojevića, Nijemaca, Šarengrada ... posjećivali ih u Italiji, obilazili u Slavoniji, Zagorju, Lici, Dalmaciji. Bol je prevelika, teško je očuvati hladnoću analitičara i racionalnost znanstvenika, odlučnost političara i borbenost vojnika, mora se pustiti suzu nad stradalima, nad sobom, nad vremenom u kojemu živiš i ovom. zemljom natopljenom suzama i krvlju, ne jučer i danas, nego UVIJEK. Suočen s potpunim mrakom, moraš se opredijeliti za potpuno svjetlo, moraš vjerovati u MIR i DOBRO, moraš krenuti u Ramu. Rama je hrvatska obećana zemlja, u njoj se susreću i Ilok i Vituljina, Vukovar i Cavtat, istočna Slavonija i Konavli. Put u Ramu je put u obećanu zemlju, put spasa.

Ramu okruženju planine Bosne, prema istoku Ivan i Bitovnja, na sjeveru Raduša, na zapadu Vran i na jugu Čvrstica. Među ovim brdima je prekrasna kotlina, ispunjena brežuljcima i prošarana rijekama, jezerima i poljima. Iz Tomislavgrada smo krenuli prema Mandinu Selu, gdje je u blizini 925. krunjen kralj Tomislav. Nastavili smo ka Kongori i prešli na makadam. Dalje smo išli makadamom. Bio je to početak nevjerojatna lutanja među brdima i po izvorima rijeka. Prvi dio našega puta od 45 km činila je stara makadamska cesta, potpuno razrovana, s rupama i kamenjem. Svaki metar puta prelijevao me znoj kada sam čuo udaranje o dno auta ili gumom prešao preko kamena. Što će stradati prije - auspuh, motor ili guma (rezervnu, naravno, nismo imali).

Svako toliko Branko je izlazio, kako bi otraga bilo lakše, te da tako bar malo smanjimo udaranje kamena. No bez obzira na svu zabrinutost, ljepota prirode prisiljavala me da gledam, upijam i neprekidno se obraćam fra Draganu i Branku, oduševljavajući se ljepotom i ne vjerujući da ovdje nije sagrađena kvalitetna cesta i da već davno nisam upoznao ovaj kraj.

Prije 110 godina fra Jeronim Vladić je zapisao da se da bi se izgradilo ovu cestu „hotjelo i rada i vještine i troška, a nadalje i odvažnosti i postojane volje za to“. Upravo to - RADINOST, STRUČNOST, BLAGOSTANJE, ODVAŽNOST I POSTOJANOST VOLJE I VJERE temelji su PUTA SPASA.

Poraz zla

Popeli smo se na ravnicu preko 1000 metara kod Bliđinskoga jezera. Samo jezero je prekrasno, fra Dragan kazuje kakvo je u razna godišnja doba, upozoravajući nas tako da smo preuzeli trajnu obvezu povezanosti s ovim krajem. Pod brdima se nalaze mali zaseoci s ponekim starim hrvatskim kućama ovoga područja, četverokutastim, drvenim, slamnata krova u naslagama. Uz jezero je malo katoličko groblje, a tik uz ovo niz stečaka, upotpunjavajući se svom trajanju i snazi. Uzimam kamen, mislim da je dio stečka. Skrećemo prema Čvršnjici za Masnu Lokvu. Tamo, u prekrasnoj franjevačkoj planinskoj kući već dvadeset godina živi fra Petar, baveći se ekologijom i tragajući za putem povezivanja ovoga kraja s Tomislavgradom, Hercegovinom, Dalmacijom, Hrvatskom. Ostali smo zajedno vrlo kratko, taman dovoljno da zajedno maštamo o svim putovima i cestama koje treba sagraditi u ovom kraju i planirajući ekološke i duhovne projekte, a nakon -toga je on krenuo za Čvršnjicu, a mi dalje za Jablanicu.

Na vrhu Čvršnjice je snijeg. Pod vrhom Pločno (2226 m) upravo se predala još jedna tvornica mržnje i zla - vojna baza „JNA“. Kada se ova baza predala; u njoj nije bilo nikoga, ali su motori automobila i sve drugo još radili. Tada i tamo sam shvatio da je upravo to sudbina cijele „JNA“ i svih četnika koji su s njima, kao i dalekih SAN U-akademika - njihov motor još radi, ali ih zapravo više nema, oni su na putu potpuna nestajanja. SANU

i njezin memorandum bio je plan izrade suvremenoga Frankenstein, prividno idealni trenutak stvaranja velike Srbije. Na jednoj strani je sav oblik vojske, sva diplomacija, sva državna moć, desetljeća priprema, pripremljen novac, sve klevetanje i zloupotreba prošlosti, neinformiran i nedovoljno zainteresiran svijet, a na drugoj ... samo čovjek, sam i bez ičega za razaranje, vladanje, klevetanje, bez novca i moći, samo želeći da bude upravo to što jest - čovjek. On u napadu postaje beskućnik, prognanik, invalid; uplašen, užasnut, oklevetan, ali i sve više i Hrvat, vjernik, uspravlja se, dobiva dostojanstvo, postaje gardist, vojnik, mornar, radi u pozadini ... „JNA“, taj moderni Frankenstein zvan SANU, gubi bitku između čelika i čovjeka, a nesretni srpski narod kojemu je u SANU-planu bila namijenjena vještina alkohola i noža, ostaje teturajući zaprepašten. Na Čvršnjici nestaju svi zajedno, kao mora našega vremena, kao potpuni poraz svih zamisli zla. A mi, tko smo mi, gdje smo mi, što mi želimo?

Sačuvali djecu!

Vraćamo se na jezero. Prema nama i uz nas prolaze kolone vozila, automobila, traktora, kamiona, autobusa, pojedinačno i u grupama i konvojima, žene, djeca, stari i očevi obitelji, koji vode djecu na sigurno. Spuštaju se prema Jadranu iz cijele Bosne - Konjica, Jablanice, Bugojna, Zavidovića, Brčkoga, Doboja ... Pokušavamo brojiti, ali previše ih je, stotine, radije izlazimo i zastavljamo ih i pitamo, kako je kod njih? Zašto odlaze, namjeravaju li se vratiti? Četnici i „JNA“ ih opkoljavaju, razaraju, ubijaju, pljačkaju, pale, okupiraju. Odlaze jer moraju sačuvati djecu. Ovdje je bilo uvijek toliko stradanja. Ne usuđuju se riskirati. I vi biste odveli svoju, kažu naravno da će se vratiti, ovdje im je kuća, sve što imaju, a Hrvati se uvijek vraćaju u Ramu. Ovdje na makadamu kod Bildinja između Čvršnjice i Vrana sve je zapisano, što je bilo, što će biti i što jest. Agresor će sa svojom vojskom zla zauvijek nestati iz Rame, a ovaj narod koji odlazi u istini gradi put spasa, nosi Gospu Ramsku u Sinj i odlazi po današnje Stojane i junake da im se priključe i vrate slobodu.

Nastavljamo po užasnom kamenju kroz Risova vrata, spuštajući se do rijeke Doljenke sve do Jablanice uz Neretvu. Prešli smo brdo, otvorili put povratka, započela je obećana zemlja.

Fra Zoran Livančić pričešćuje pacijenta

Poruka svetog oca Ivana Pavla II. za Prvi godišnji svjetski dan bolesnika

21.10.1992.

Draga braćo i sestre, Kršćanska zajednica uvijek je posvećivala posebnu pozornost bolesnima i svijetu patnje u svojim brojnim manifestacijama. Na tragu takve duge tradicije, univerzalna Crkva, s obnovljenim duhom služenja, priprema se proslaviti *Prvi svjetski dan bolesnika* kao posebnu priliku za rast, uz odnos *slušanja, promišljanja i djelotvornog opredjeljenja*, suočeni s velikom tajnom boli i bolesti.

Ovaj će dan, koji će se, počevši od veljače 1993., slaviti svake godine kod komemoracije naše Gospe iz Lurda, za sve vjernike teži biti "posebno vrijeme molitve i zajedništva, nudeći svoju patnju za dobro Crkve i podsjećanja svakog da vidi u svom bolesnom bratu ili sestri lice Krista, koji je, patnjom, smrću i uskrsnućem, ostvario spasenje čovječanstva" (Pismo uvođenja Svjetskog dana bolesnika, 13. svibnja 1992.)

Dan štoviše teži, uključiti *sve ljude dobre volje*. Doista, temeljno pitanje koje postavlja stvarnost patnje i privlačnost da se fizički i psihički olakša bolesnima, ne tiče se samo vjernika, već je izazov cijelom čovječanstvu, određenom ograničenjima smrtnosti.

Nažalost, mi se spremamo proslaviti Prvi svjetski dan bolesnika *u okolnostima koje su u nekim aspektima dramatične*: događaji ovih mjeseci, dok nose hitnost molitve za božanskom pomoći, pozivaju nas na dužnost uvođenja novih i brzih mjera podrške onima koji pate i ne mogu čekati.

Bolesnici i patnici su nam pred očima.

Pred očima svih su vrlo tužne slike pojedinaca i cijelih naroda, koji razdirani ratom i sukobima, podliježu pod teretom lako sprečivih nesreća. Kako možemo svrnuti svoj pogled s preklinjućih lica tolikih ljudskih bića, osobito djece, reduciranih na okvir onog što su bili, tegobama svih vrsta kojima su izloženi protiv svoje volje zbog sebičnosti i nasilja? I kako možemo zaboraviti sve one koji u zdravstvenim ustanovama – bolnicama, klinikama, leprozarijima, centrima za invalide, staračkim domovima – ili u njihovim vlastitim domovima proživljavaju brojne patnje, koji su često zanemareni, ne uvijek pravilno zbrinuti, a nekad im je čak i lošije zbog nedovoljne podrške?

Bolest, koju se u svakodnevnom iskustvu smatra onemogućenjem prirodne životne snage, vjernicima postaje poziv “pročitati” novo, teško stanje *iz perspektive ispravne vjere*. Izvan vjere, štoviše, kako mi možemo otkriti trenutak provjere konstruktivnog doprinosa boli? Kako možemo dati smisao i vrijednost mucu, tegobi, i fizičkim i psihičkim bolima koje prate našu smrtnost? Kakvo opravdanje možemo naći za slabost starosti i konačni cilj smrti, koja unatoč svega znanstvenog i tehnološkog napretka neizbježno ostaje?

Da, samo u Kristu, inkarniranoj Riječi, Iskupitelju čovječanstva i pobjedniku nad smrću, *je li moguće naći zadovoljavajuće odgovore na takva temeljna pitanja*.

U svjetlu Kristove smrti i uskrsa, bolest više ne izgleda kao samo negativni događaj; više se razmatra kao “posjet Boga“, prilika “za osloboditi ljubav, da bi se rodilo djelo ljubavi za susjeda, kako bi se transformirala cijela ljudska civilizacija u civilizaciju ljubavi“ (Apostolsko pismo *Salvifici doloris*).

Povijest Crkve i kršćanske duhovnosti nudi vrlo široko svjedočenje o tome. Kroz stoljeća su napisane blistave stranice o herojstvu u prihvaćenoj patnji i ponuđenoj u zajedništvu s Kristom. I ne manje čudesne stranice su otkrivene u poniznom služenju siromašnima i bolesnima, u čijem se izmučenom tijelu, prisutnosti siromaštva, prepoznavali razapetog Krista.

Svjetski dan bolesnika – njegova priprema, ostvarenje

i ciljevi – nisu zamišljeni, da ih se ograniči na isključivo vanjsko pokazivanje usmjereno na neke inicijative, ma kako bile pohvalne, već namjerava dosegnuti savjest, učiniti nas svjesnima vrijednog doprinosa koje ljudsko i kršćansko služenje, onima u patnji, daje bolje razumijevanje među narodima i, tako, izgradnji stvarnog mira.

Uistinu, mir pretpostavlja, kao svoj prvi uvjet, osiguranje posebne pažnje javnih vlasti, nacionalnih i međunarodnih organizacija i svake dobre osobe za patnike i bolesnike. To prije svega vrijedi za zemlje u razvoju, u Latinskoj Americi, Africi i Aziji, koje obilježavaju znatni nedostaci u zdravstvenoj zaštiti. Slaveći Svjetski dan bolesnika, Crkva promovira obnovljenu obvezu tim populacijama, želeći izbrisati nepravde koje danas postoje, posvećujući veće ljudske, duhovne i materijalne resurse njihovim potrebama.

Potrebna je transcendentna vizija čovjeka.

U tom pogledu, ja želim uputiti poseban apel civilnim vlastima, znanstvenicima i svima onima koji rade u izravnom kontaktu s bolesnima. Neka njihova služba nikada ne postane birokratska i ravnodušna! Posebno, neka bude sasvim jasno svima da upravljanje javnim novcem nameće važnu dužnost izbjegavanja rasipanja i pogrešnog korištenja, kako bi raspoloživa sredstva, administrirana mudro i za jednakost, služila da osiguraju sprečavanje bolesti i brigu za vrijeme bolesti svima koji trebaju.

Nade, danas tako žive, za humanizaciju medicine i zdravstvene zaštite, traže odlučniju reakciju. Da bi zdravlje učinili čovječnijim i potrebnim, nužno je međutim posegnuti za transcendentnom vizijom čovjeka koja naglašava vrijednost svetosti života bolesne osobe, kao slike i djeteta Boga. Bolest i bol pogađaju svako ljudsko biće: ljubav za patnju je znak i mjera stupnja civilizacije i napretka ljudi.

Vama, dragi bolesnici po cijelom svijetu, glavnim djelatnicima ovog Svjetskog dana, neka vam ovaj događaj donese objavu živih i olakšavajuću prisutnost Gospodina. Vaša patnja, prihvaćena i podnošena s nepokolebljivom vjerom, kada se poveže s Kristom, dobiva izvanrednu vrijednost za život Crkve i dobro čovječanstva.

Vama, zdravstveni radnici, najvišim i najzaslužnijim i primjernim svjedocima pravdi ljubavi, neka ovaj Dan, pruži obnovljeni poticaj da nastavite u svojoj osjetljivoj službi uz darežljivu otvorenost dubokim vrijed-

nostima osobe, poštovanja za ljudsko dostojanstvo i obrani života, od početka do prirodnog kraja.

Vama, pastirima kršćanskog naroda i svim različitim članovima crkvene zajednice, volonterima i posebno svećenicima aktivnim u zdravstvenoj službi, neka ovaj Svjetski dan bolesnika pruži poticaj i ohrabrenje za dalje s novom posvećenošću službi ljudima koji pate.

Uz obilježavanje naše Gospe od Lurda, čije je svetište u podnožju Pirineja postalo hramom ljudske patnje, mi pristupamo, kao što je ona na Kalvariji, gdje je dignut križ njenog Sina, križevima boli i samoće tolike braće i sestara da im donesemo utjehu, dijelimo njihovu patnju i prikažemo je Gospodinu života, u duhovnoj zajednici s cijelom Crkvom.

Neka Blažena Djevica, “Zdravlje Bolesnih“ i “Majka Živih“ bude naša podrška i naša nada i putem Dana bolesnika poveća našu osjetljivost i posvećenost onima na provjeri, zajedno s povjerenjem u očekivanju svijetlih dana našeg spasenja, kada će svaka suza osušiti zauvijek (Is. 25:8). Neka nam bude dano da uživamo prve plodove tog dana od sada u mnoštvu radosti, makar usred svih muka (2KOR7:4), koje je obećao Isus, a koje nam nitko ne može oduzeti (Iv.16:22).

Dragi moji Travničani!

Želimir Puljić, biskup dubrovački

Dubrovnik na sv. Nikolu, 6.12. 1992.

Dragi prognanici! Braćo i sestre!

Pišem Vam ovo pismo uz svijeću jer je zbog nevremena nestalo struje. Koristim se pritom i dobrotom neumornog humanista i borca za ljudska prava dr. S. Langa da Vam pošaljem ovo pismo. Prije dvije godine (20. listopada 1990.) bio sam u Vašem gradu i propovijedao pred crkvom sv. Alojzija – prvi put nakon 45 godina zabrane i šutnje. Bilo je to povodom 100. obljetnice početka rada teološke škole – upravo tu u Travniku.

I dok se sa zadovoljstvom prisjećam tog dana i početnih nadanja da će Bosna krenuti putem mirnih promjena, iznenađen sam stravičnim prizorima mučenja i mržnje kojima je izloženo stanovništvo drage mi Bosne. Krikovi bola, jauci djece, žena i ranjenika, staraca i bolesnika dopiru svakodnevno do Dubrovnika koji je prošle godine proživljavao sličnu dramu. Htio sam, zato, reći Vam, ne bojte se! Iako je zlo jako, ono ne može

trijumfirati. Vi niste sami. S nama su milijuni patnika diljem, svijeta. S nama su i oni kojima je stalo da pravda i istina pobijede. Zato srca gore, eto zore! Izdržite! Bliži se kraj i Vašim patnjama i Vašem trpljenju. Postali ste Bogu draži jer ste po svom križu postali sličniji Njegovu Sinu – Patniku. I ne zaboravite: Vaše trpljenje, progon i poniženje ima nekog smisla.

Koristim se prilikom da uz blagoslov Boga Oca Sve-mogućega zaželim i plodne dane Došašća. U svojim molitvama često sam s Vama. Mislim na sve one drage prijatelje i poznanike diljem Bosne koje sam upoznao za vrijeme svog boravka u Sarajevu. Mislim i suosjećam s Vašim patnjama. Ali s Vama se i nadam da ovom zlu mora doći kraj.

U toj vjeri i nadi sve Vas od srca pozdravljam i čestitam Božić i Novu 1993. godinu. Neka Vas Svemogućić – obdari – darovima mira i slobode. Svako dobro uz pozdrav i blagoslov.

O događajima u srednjoj Bosni

Mons. Vinko Puljić,
vrhbosanski nadbiskup

Sarajevo, 22. 6. 1993. (Hina)

Vrhbosanska nadbiskupija pred potpunim je uništenjem, jer je najveći dio od 500.000 katolika koje je okupljala krenuo u masovan egzodus, izjavio je danas za Hinu u Sarajevu mons. Vinko Puljić rezimirajući svoje dojmove nakon posjeta srednjoj Bosni. Nadbiskup Puljić je nakon tragičnih zbivanja u travničkom kraju i na početku tragedije Kaknja od generala Morillona zatražio pomoć radi odlaska u najugroženija mjesta srednje Bosne. Nakon nekoliko neuspjelih pokušaja i osobne intervencije glavnog zapovjednika Zaštitnih snaga UN-a, generala Wahlgrena, nadbiskup Puljić je u pratnji Ive Tomaševića, tajnika nadbiskupije te fra Ljube Lucića i novoimenovanog župnika Maglaja velečasnog Tadije Jukića, 16. lipnja, u transporteru Mirovnih snaga izišao iz Sarajeva. Istog dana nadbiskup je stigao u Travnik, gdje su zatekli zaključanu crkvu i župnu kuću.

Tamošnji svećenici bili su pod teškim dojmom svega što su preživjeli, kazao je mons. Puljić, dodavši da je u posebno teškom stanju zatekao župnika i dekana Vin-ka Vidakovića, nakon što je pucano u prozore župne

.....
 Alija Izadbegović i Slobodan Lang

kuće i provaljeno u župni ured. Nadbiskupu Puljiću tom je prigodom rečeno da je od oko 36.000 Hrvata, koliko ih je bilo u travničkoj općini, u Travniku ostalo oko tisuću, kao i Hrvata u Novoj Biljoj. Potpuno su iseljene župe Guća Gora, a u tamošnjem drevnom samostanu nalazi se štab muslimanskih snaga, te Ovčarevo, Dolac, Brajkovići, Pećine. Izbjegli je oko polovine župe Novi Travnik. Taj grad sada je potpuno podijeljen, a borbe se vode u samom mjestu i oko njega, kaže nadbiskup Puljić. U izvješću načinjenom nakon povratka nadbiskupa u Sarajevo stoji da su u travničkoj župnoj crkvi muslimanske snage uništile *sve* kipove i slike, polomile križeve i orgulje te pucale u oltar i vitraje. Crkva u župi Dolac je nagorena i prokišnjava, a tek nakon nekoliko dana svećenicima i sestrama dopušteno je da odu u Travnik, ali ne i nastavak puta. Prema podacima iz nadbiskupova izvješća, muslimanske snage devastirale su crkvu u Docu i počinile svetogrđe nad presvetim sakramentom. Ono malo Hrvata što je pre-

ostalo u tom kraju izražava jasnu želju da odu. Ti ljudi kazali su nadbiskupu i njegovoj pratnji da pravog sukoba s muslimanskim snagama zapravo nije ni bilo, jer se za njega nisu ni pripremali.

Mons. Vinko Puljić boravio je i u Vitezu. Stanje u tom mjestu potpuno je nesigurno. Veći dio grada "drže hrvatske snage, dok dio staroga grada nadziru muslimanske postrojbe koje su u potpunom okruženju.

Prigodom boravka u Žepču, nadbiskupa je lokalno svećenstvo izvijestilo o njihovoj bojazni da će taj kraj uskoro biti napadnut iz smjera Zenice. Žepački dekanat je u vrhbosanskoj nadbiskupiji jedini u kojemu su kako-tako sačuvane sve župe, iako su neke itekako načete, no odnosi između Muslimana i Hrvata su napeti, pa skori sukob ne bi nikoga iznenadio, stoji u izvješću. Nadbiskup je potaknuo svoje misnike da nastave djelovati smirujuće kako bi se izbjegao sukob koji bi mogao imati tragične posljedice za oba naroda.

Iz Žepča su nadbiskup i pratnja stigli u Zenicu gdje su razgovarali s pukovnikom Stjepanom Šiberom i zapovjednikom Trećeg korpusa Armije BiH Enverom Hadžihasanovićem. Bilo je riječi o stvaranju sigurnosti za preostale Hrvate i ljudima zatvorenim u zeničkom kaznenopopravnom domu. Hadžihasanović je nadbiskupu rekao kako je iznimno teško ujediniti različite postrojbe Armije BiH. U Travniku je mons. Puljić obaviješten da u sklopu Armije BiH djeluje više vojnih postrojba među kojima su i tzv. Muslimanske oružane snage, koje su i počinile najveća zlodjela. One su upravo u Travniku izvodile najžešće napade na sve što je katoličko. Svećenici sa zeničkog područja obavijestili su da je stanje u njihovim župama vrlo teško, navodi se u izvješću. Svećenik iz Brajkovića govorio je o upadima muslimanskih snaga u kuću i crkvu, te privođenju njega i sestara; kao i o ubojstvima nekih katolika u pojedinim selima ove župe. U nekima od njih izvršen je pravi pokolj, a veliki dio katolika civila je zatočen. Mnoge kuće spaljene su i u župi Čajdraš, a većina župljana je iseljena. Primijećeno je i to da obje vojske masovno privode civile te s njima trguju, a mnogi se iskorištavaju i za kopanje rovova. U Zenici se Hrvati osjećaju obespravljani i u velikom su strahu za imovinu i vlastiti život, navodi se u izvješću, te dodaje da im je kretanje ograničeno, a veliki je problem mobilizacija katoličkih mladića i njihovo slanje na ratište protiv svog naroda.

Iseljen je, prema podacima iz izvješća mons. Puljića, i

.....
 U Bihaću nisu zaštićene kamene grobnice hrvatskih kraljeva, ali su spašeni ljudi od genocida i etničkog progona

veliki dio kakanjske župe, a veliki dio je spaljen. Nadbiskup i njegova pratnja uvjerali su se u pravu tragediju u župi Haljinić, posebice u samostanu Kraljeva Sutjeska. Gvardijan ovog samostana mons. Puljiću je rekao kako na tom području katolika jednostavno više nema. Muslimanske snage dovožene su u Kakanj noću kada su i okružile pojedina sela.

Borbe su se vodile jedino u selu Bukovlje, a branitelji sela Vukanovići, koji su izveli civilno pučanstvo u obližnju Boravicu, nisu se htjeli predati pa su jedino s njima vođeni pregovori. Najveći dio Hrvata Kaknja i Kraljeve Sutjeske, njih oko 15.000, sklonili su se u Vareš. Mons. Puljić i njegova pratnja, zajedno s dekanom Petrom Jukićem i gvardijanom Stjepanom Duvnjakom pokušali su razgovarati s predstavnicima vlasti u Kaknju, ne bi li se malobrojnim preostalim Hrvatima pružila bilo kakva zaštita. Za preostale katolike tražena je barem ona sigurnost koju imaju muslimani, jer

prije toga nije moguće pozvati vjernike da se vrate. Načelnik policije iz Kaknja tom je prigodom govorio uopćeno i bez ikakvih podataka, a zapovjednik oružanih snaga rekao je kako kuće ne pale i pljačkaju veće oružane skupine već grupe od po dva ili tri oružnika. Kakvu sigurnost imaju katolici u tim krajevima pokazuje i činjenica da su i pored nekoliko postavljenih policajaca oko samostana, uniformirani ljudi usred dana provalili u kuću sestara u Kraljevoj Sutjesci. Odvezena su dva samostanska automobila, opljačkana Karitas, opljačkane i demolirane kuća i kućna kapela u Haljinićima. Fra Luka Boroviškić je nakon maltretiranja naoružanih ljudi doživio živčani slom i nalazi se u Zenici.

U Kiseljaku je nadbiskup izviješten o napadima na župu Kreševo, te o teškom stanju katolika u Cepin. Na kraju izvješća o ovoj misiji stoji da je nadbiskup posjetio prije svega svoje svećenike u župnim crkvama

.....
Blaženi Alojzije Stepinac odgovornost za sve ljude postavio je kao temelj Isusova učenja u Katoličkoj crkvi u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini

i krajeve u kojima ponajviše stradaju katolici. Ima i srušenih džamija i spaljenih muslimanskih sela, sprovođe se civili i jedne i druge nacionalnosti, navodi se u izvješću.

Komentirajući izvješće i rezimirajući svoje dojmove s puta po srednjoj Bosni, nadbiskup Puljić je rekao da se zbog vojno-političke urote narod nalazi pred uništenjem. To nije optužba već puka tvrdnja, kaže vrhbosanski nadbiskup, a o tome ponajbolje svjedoče opljačkani i spaljeni domovi.

Ovim se zbivanjima želi pokazati kako Bosne više nema, kaže mons. Puljić. "Netko će pred Bogom i poviješću odgovarati za ovu tragediju, a ja ne mogu učiniti ništa drugo osim uputiti vapaj hrvatskoj i svjetskoj javnosti da se okrenemo razumu", rekao nam je vrhbosanski nadbiskup i dodao: "Ja se molim da Bog prosvijetli pamet onima koji su ovo ludilo započeli i da ono smjesta prestane. Ja u ime Boga i naroda ne mogu gledati ove zločine i želim da se zna da sam ja na strani čovjeka, a ne *ove* ili *one* politike. Ne bude li se sadašnja luda politika preokrenula u neku zdraviju, prava

.....
Velečasni Vlado Košić bio je svećenik u vrijeme kada se konvojem pomagalo Bihaću

katastrofa tek slijedi", rekao je za Hinu vrhbosanski nadbiskup.

Na upit što prilike u srednjoj Bosni te sve žešći muslimansko-hrvatski sukobi znače za ona područja u kojima još nije došlo do ovakvih tragedija, a posebice za Sarajevo, mons. Puljić je rekao: "Zadnji je čas da svatko od nas preuzme odgovornost za ono što će poduzeti. Oni koji kane otići, za svoj odlazak, a oni koji misle ostati, za svoj opstanak. Ja osobno, odlučio sam ostati u Sarajevu, ma što se dogodilo", rekao je na kraju razgovora za Hinu vrhbosanski nadbiskup, mons. Vinko Puljić.

Apel za pomoć fra Franjo Grebenar

18. 12. 1993.

Drage Hrvatice, Hrvati i svi prijatelji Hrvata koji me čuju – ja fra Franjo Grebenar ravnatelj Franjevačke

bolnice poslao sam bezbroj apela dobrim ljudima da pomognu Novoj Biloj i sve manjoj enklavi u srednjoj Bosni. Vjerujemo da ste mnogi u svojim mogućnostima pomogli, ali pomoć do nas još nije stigla. Sada šaljem ne apel nego vapaj i to možda posljednji. Trošimo svoje zadnje atome snage da pomognemo svome puku. Molimo sve ljude dobre volje da nam pomognu u borbi dobra nad zlom. Kršćanin je onaj koji svoju vjeru pokazuje djelom, a ne onaj koji se samo moli svome Bogu. A Božić je divna prigoda da pokažemo ljubav prema bližnjem i ljudima u nevolji. Ne bih vam nabrajao što nam sve treba, samo bih vam rekao da je i soli nestalo. Za to vam se obraćam ovim vapajem da svatko na svoj način i u svojim mogućnostima pomogne ovome puku, ne da živi u uvjetima dostojnim čovjeka nego da preživi.

Od srca vam želim u srcu mirne dolazeće božićne praznike.

Mir i dobro

V. Pomaganje Ranjeni Krist Dr. Slobodan Lang

20. 12. 1993., crkva-bolnica Sv. Duha u Novoj Biloj

Ušli smo u crkvu-bolnicu posvećenu Ranjenom Kristu. Klupe su bile spojene i na njima su ležali brojni ljudi od kojih su mnogi bili teški bolesnici, tj. ranjenici, bez ruku i nogu. Po klupama se vidjelo i mnogo krvi, a grijalo se starim, malim, metalnim pećima na drva. Slobodno je bilo samo nekoliko metara oko oltara. Naši fratri su se presvukli i potom zajednički, iz svih franjevačkih provincija održali sv. misu. Zahvalili su Kristu što je omogućio da provedemo nit života.

Slušali su ih teški ranjenici i invalidi ležeći na tvrdim daskama, u vlastitoj krvi, u polusvijesti i potpuno neizvjesne sudbine, slušali su i stanovnici Lašvanske doline puni nade u pomoć koja je stigla, vozači kamiona, novinari i drugi iz konvoja ispunjeni šokom svoga dugog puta, gotovo lutanja okupiranom Hrvatskom, i nakon dobrodošlice svakog čovjeka u Tomislavgradu i Rami, teškog makadama preko Makljenja, napada u Gornjem Vakufu, noći na otvorenom na Pavlovici, pregledavanja, pucanja i stizanja kroz čudesni špalir i ljudi i hrvatskih zastava te dočeka s dječjom pjesmom

i hrvatskim nošnjama pred crkvom, a tada nabitosti u crkvi pomiješane s ranjenicima kojima riječi Ranjenog Krista doslovce znače život, a koji im se obraćao s oltara riječima fratara koji su zajedno s njima prošli taj teški i čudesni put vjere.

Stajali smo, slušali i gledali, a tada smo se počeli i smijati i plakati, kleknuli smo i ustali, pjevali i šutjeli i sve je postalo ista slika i zvuk, kada sam imao osjećaj pune prisutnosti Ranjenog Krista koji je Istodobno prihvaćao ostvareno i poticao nas da nastavimo dalje Bijelim putem.

Kuda dalje? Zar nismo stigli? Ne mogu više! Nikada nema kraja Bijelom putu! Tkogod pomisli da ga je prošao, zapravo ga napušta! Vjeruj u Krista, pruži pomoć ovim ranjenicima u krvi na klupama i pruži nadu ovom cijelom narodu! Rekao si da ćeš u ovoj bolnici pružiti pomoć Ranjenom Kristu!

Oslobodi se straha od svakog oružja, svih prijetnji, svakog zločina i svih ljudi. Ovdje usred Bosne, za strašnog rata i zločina, prestani se bojati bilo koga osim Boga!

Kleknuo sam i potpuno sam pred Kristom počeo moliti Očenaš:

"I otpusti nam duge naše,
kako i mi otpustismo
dužnicima svojim!

I ne uvedi nas u napast,
nego izbavi nas od zla."

Znao sam da je Ranjeni Krist prihvatio ovu bolnicu i odlučio pomoći i bolnici i meni i nama. Mi nismo mogli istinski pomoći sebi dok se ne prekine ovaj sukob, dok ne kažemo punu istinu i sebi i drugima i Bogu, i doista svaka daljnja napast dovodila je u pitanje sam opstanak hrvatskog naroda.

Istodobno trebalo je očuvati i svoje dostojanstvo i ne bojati se pokazati tko smo bili, tko jesmo i što ćemo ostati!

Uspjeti smo mogli samo čudom, samo uz pomoć Ranjenog Krista. "Blago siromašnima duhom" - to sam bio ja, sve je u meni bilo preslabo i ništavno, potpuno siromašno i nemoćno, ali istodobno dok sam bio preslab pred Bogom, nisam to bio pred neprijateljima.

Vjerovao sam u Boga i u svoje partnerstvo s njime i zbog toga u svoju neizmjernu snagu pred svakim koji nas pokušava zaustaviti. Prekinuo sam molitvu, izišao iz Crkve i uključio se u svakodnevnicu došašća Nove Bile 1993. godine.

Svi zajedno u ratu i miru. Prvi studenti Medicinskog fakulteta u Mostaru pred rođilištem franjevačke bolnice u Novoj Biloj

Biblijski prizori u Lašvanskoj dolini

Jakov Bubalo

20.12.1993.

Nakon točno pedeset dva sata prisilnog boravka u Pavlovići, razgibala su se vozila Bijelog puta niza strme brdske obronke prema muslimanskom selu Opari, o kojoj su do nas stizale veoma opore vijesti. Pričalo se, naime, da su stanovnici sela Opare poprilično opori i bojovni. Prolazimo tim selom u sunčano predvečerje. Mnoštvo radoznalih mještana izišlo je pred svoje kuće i na same putne rubove. Gotovo svi dižu ruke i traže da im nešto udijelimo. Prije svega cigarete, a onda i hranu. Pružamo im što imamo u svojim putnim torbama. Čuje se pokoja uvreda, a i pokoji pucanj usmjeren prema našim vozilima. No prolazimo bez loših posljedica.

U samo predvečerje Bijeli put se konačno domogao žuđenih hrvatskih prostora. Nijedno pero nije tako moćno ni tako vješto da bi moglo potpuno dočarati susret hrvatske braće i sestara Bijelog puta s istokrvnom hrvatskom patničkom braćom i sestrama diljem Lašvanske doline. Neprebrojno mnoštvo svake dobi domaćega puka svojom je nazočnošću uresio cestu s obje njezine strane i rascvalo se u pravi mirisni ružič-

njak uzajamnoga darivanja i ljubavi. Suze radosnice i suze žalosnice. Uzvišena ljepota boli tamošnjega mučeničkoga puka hrvatskoga, koji danomice u svoja beskrajna groblja polaže svoju bezbrojnu mladost. Uzvišeno i uzorno držanje tih dostojanstvenih golgotskih patnika. Potoci boli i rijeke ljubavi stapaju se u prave biblijske prizore i prizorišta. Samo nek ste vi nama došli, pa da nam ništa niste donijeli, čuju se glasna klicanja uz još glasnija jecanja. Mlade žene s djecom u naručjima, starci i starice, školski poletarci i mlade djevojke (mladići su na bojištima), svi kao jedno srce i jedna duša izišli su na ulice i trgove da Bijelom putu zažele bratsko-sestrinsku dobrodošlicu, dadnu oduška svojoj radosti što ipak nisu zaboravljeni. Nadasve što se susreću sa svojom hrvatskom braćom i sestrama, za kojima već mjesecima čeznu u svom tjeskobnom Maslinskom vrtu i na svojoj krvavoj ratnoj golgoti. To je razlog njihova nezatomljiva oduševljenja. Dobrotvorna pomoć koja im je prijeko potrebna za preživljavanje, za njih ipak nije najvažnija stvar. Susret je mnogo važniji. Zato nitko od toga oduševljenog mnoštva ne pruža ruke za našim darovima. Nitko ništa ne traži, nego nam samo svi darivaju cijelo svoje srce i cijelo svoje biće. U takvom ozračju putnici Bijelog puta zapravo mnogo više primaju nego što darivaju. Domaćini pak misle da je to

obratno. No tako je to uvijek kad se ljudi bez računice jedni drugima darivaju i kad uzajamno jedni drugima darivaju ljubav. Nisu to bili samo susreti koji se pamte nego susreti koji duhovno preobražavaju čovjeka i tvore novoga evanđeoskog čovjeka stvorena u pravdi i istinskoj svetosti. A to je neusporedivo veće od bijeloga kruha što ga je iscrpljenom i izgladnjelom žiteljstvu Lašvanske doline dopremio naš Bijeli put. Jer čovjek ne živi samo o kruhu već i o duhu. A tu je upravo plamtio svjetlonosni duh kao gorući božanski grm u pradavnom Mojsijevu viđenju.

Spušta se večer ponad Lašvanske doline, a povorka Bijeloga puta lagano promiče između nedoglednih dvoredova ozarenoga domaćeg puka. I eto nas napokon na željno očekivanom odredištu u Novoj Biloj. Naša vozila smještena su u okružju mjesne pilane gdje domaći radnici već spremno čekaju istovar dobrotvorne pomoći. A mi putnici Bijeloga puta, odmah se upućujemo crkvi-bolnici, znakovito posvećenog Duhu Svetomu.

Slijedi potom ulazak u crkvu-bolnicu na večernju sv. misu, koju zajednički slave domaći i putujući franjevci. Nažalost, tek je manja skupina okupljenih vjernika mogla pristupiti misnom slavlju jer ih crkva-bolnica zbog pomanjkanja prostora nije mogla sve primiti. A u crkvi prizori kakvi se samo u Novoj Biloj mogu vidjeti i valjda nigdje drugdje na svijetu. Cijeli crkveni pod ispunjen je posteljama od spojenih crkvenih klupe te popunjen ranjenicima i bolesnicima. A ispod svetišta, sučelice bolesnicima, golemo i iznimno zorno raspelo. Dok motrim to raspelo, ote mi se uzdah pa u vlastitoj nutрини tiho prozborih: Raspeti Kriste, jesi li igda igdje boravio u ovakvom patničkom hramu?! U hramu ranjenika i mučenika! Jesi li igda igdje susreo ovakvu golgotu na kojoj toliki patnici vise razapeti?! I to pod svodovima tvoga hrama i u okružju tvoga svetohraništa. A raspeti Krist s ljubavlju osluškuje svaki vapaj i tiho toči svoj božanski blagoslov na sve patnike.

...

A tamo pokraj samoga svetišta misni žrtvenik i pravi božićni ugođaj. Iskričavo okićeno božićno drveće kao u najljepša vremena. Unatoč patnji i siromaštvu, božićna radost nije zasjenjena ni pomućena. A i kako bi mogla biti! Ta i Bog se rodio u najvećem uboštvu i progonstvu, a ipak su nebeski anđeli zanosnom pjesmom pozdravili njegovo rođenje.

Iskaznica Kruha svetog Ante Branka Čule

Branko Čulo nije posustao u hodaњу za istinu i pravdu: od suda i zatvora u Den Haagu do Franjevačke bolnice Nova Bila. Branitelji hrvatske su hodočašćima do Den Haaga proveli prvu akciju u Europskoj uniji

Teologija hrvatskih enklava

Sveti se ime Tvoje (Kiddush - ha - Shem)

Dr. Slobodan Lang

21. 12. 1993. (nakon dogovora o povratku)

Svaki pokušaj suočavanja i prihvaćanja sudbine enklava je pogrešan:

- iseljavanje
- okupacija
- barbarizacija
- prepuštanje sebi.

Prvi put u povijesti bosanskih Hrvata kršćanstvo ne nudi odgovor. Jedini put opravdanja i ove patnje Hrvata je vječni život. Vjervanje u svijet koji će doći – ključna točka vjere.

Dobrota Boga i tragedija života.

- Mesijansko vrijeme – potpuno ostvarenje svih želja.
- Sveti se ime Tvoje (*Kiddush - ha - Shem*), dalo je smisao borbi židovskih branitelja, snagu i izdržljivost u uvjetima okrutnog mučenja i put izlaza iz ropstva, kao i rješenje samoubojstvom.
- Ako Židovima nije dopušteno da žive otvoreno kao Židovi, tad su bili odlučni da ne žive uopće.
- Žrtvovanje židovskih zajednica.
- Židovi su se svom snagom borili protiv napadača, ali kad njihova nastojanja nisu uspjela, umirali su kao mučenici.

Psalam 2.7

Obznanjujem odluku Jahvinu:

Gospodin mi reče:

»Ti si sin moj, danas te rodih.

⁸Zatraži samo, i dat ću ti púke u baštinu, i u posjed krajeve zemaljske.

Kruno Kićinbaći do danas nije posustao

Pjesma nad Pjesmama - Pobjeda i trajnost ljubavi

Stavi me kao znak na srce, kao pečat na ruku svoju, jer ljubav je jaka kao smrt

Ovaj savjet je slijedio veliki broj Židova kroz iduća stoljeća kad im je načelo Sveti se ime Tvoje (*Kiddush - ha - Shem*) pružao podršku pri suočavanju s nesrećama i smrću. Vjera u božju nagradu spriječila je razočaranje židovskih zajednica suočenih s tragedijom. Hrabrost onih koji su žrtvovali svoje živote da bi se posvetilo ime Božje, postali su nadahnuće svima koji su se našli u sličnim uvjetima.

- U koncentracijskim logorima mnogi su Židovi ostali lojalni tradiciji Sveti se ime Tvoje (*Kiddush - ha - Shem*) i pridružili se generacijama mučenika.

- „Ja vam kažem da se možemo nadati najboljem, ali moramo biti i spremni za najgore. Zbog Boga ne zaboravimo u našem zadnjem dahu izreći *Smma Yisrael*.“

- „Što mi oni mogu“. Oni mogu uzeti moje tijelo, ali

ne moju dušu. Nad dušom oni nemaju vlasti. Ovdje su oni moćni, ali na drugom svijetu oni su nemoćni. - U logorima su se mnogi Židovi suočili sa smrću u tišini. Umrli su bez straha. S ljubavlju i povjerenjem oni su čekali smrtnu presudu. Oni su razmišljali samo o čistoći svojih duša.

- „Ovo je naše zadnje putovanje u životu. Sve nas vodi se uništenju, zajedno, očeve, majke i djecu. Nitko neće preživjeti. Zbog toga ja vas pozivam da mi sami izgovorimo *Kaddish* koji bi u normalnim vremenima za nas izgovorila naša djeca i rođaci.“ (Rabin Yeruchem Hanushtate u Treblinki)

- „Idimo uzdignutih glava i ne dopustimo grešnoj misli da se pojavi i uprlja našu žrtvu. Mi ispunjavamo najveću zapovijed, da svetimo ime Njegovo. Vatra koja će spaliti naše kosti je vatra iz koje će se ponovno roditi židovski narod.“ (Rabin Elchanan Wasserman u Korne getu)

- “Sada stojimo pred Iskupljenjem. Sada kada svojom krvlju peremo i čistimo put pred Spasiteljem, u vrijeme kada čistimo narod Izraela svojim pepelom kako bi oni postali vrijedni.” (Rabin pred plinskom komorom)

- Smrt više ne može čekati i ja moram završiti svoje pisanje. (Varšavski geto)

Pobijedio je Ranjeni Krist

Dražen Jung

10. - 23. 12. 1993.

BIJELIM PUTEVIMA DO DUĞE

Pod kotačima moga privatnog kamiona nestaju kilometri autoceste, moje životne svakodnevice. Po strani uništena sela, spaljene kuće. U mislima se smjenjuju slike ratnih stradanja nepravednog rata. Monotoniju u kabini prekida vijest s radija, traže se vozači, za prijevoz humanitarne pomoći za Novu Bilu.

Vrijeme je potrebitih. Vrijeme ranjenih duša, uništenih domova, izbrisanih temelja postojanja. Crne oblake nad gustim sivilom nedužnog ljudstva razbi krik razuma. Ukaza se Put Kristov, jer Krist je PUT, ISTINA i ŽIVOT, svjetlost duša ranjenih.

Odluka pada u trenu. Ne mislim na opasnost, na svoju obitelj, suprugu i šestomjesečnog sina. Ta oni su pod okriljem doma.

S lijeva gore: vlč. Vinko Trogrlić, fra Stjepan Neimarević, fra Ljubo Lucić, fra Ilija Stipić, fra Drago Pranješ, kardinal Vinko Puljić, fra Franjo Grebenar, fra Slavko Petrušić, čuče: fra Zdravko Dadić, vlč. Jakov Kajinić, fra Stipo Pavličević, fra Anto Tomas, fra Zoran Livančić.

Pređa mnom je jasan cilj - pružiti pomoć ugroženima, zatamiti vapaj. U tami neljudskih djela pronašao sam Bijeli put, humanitarne, zdravstvene i mirotvorne pomoći.

143 istomišljenika različitih profesija, narodnosti i vjere. 143 svijetleće baklje tvore beskonačan lanac nesebičnog prijateljstva i ljubavi za čovjeka za koga je i Krist život darovao.

Pred svima neizvjesnost, ali isti cilj - Nova Bila.

Vozim kamion s toliko potrebnom opremom za improviziranu bolnicu u crkvi posvećenoj Ranjenom Kristu.

Lašvanska dolina - dolina vapaja i nezaboravni susreti nade i vjere. Makadamska cesta. Provalije, zapadanje kamiona, ali ide se dalje.

Presreću nas maskirani, naoružani saveznici zla. Pljačkaju nas (mome prijatelju iz Osijeka, koji je išao kao snimatelj, oduzeta je kamera sa svim materijalom), kamenuju vozila, prijete, zlostavljaju.

Uz cestu grupice naoružane različitim naoružanjem.

U rukama maloljetnika, ručne bombe, prijete da će ih baciti pod vozilo. Netko se dosjetio i bacio im konzerve hrane i cigarete koje smo imali za sebe, što na trenutak odvraća pozornost. Ali zalihe nestaju, a opasnost je sve napetija. Dva kamiona ispred mene pogođena su. Naoružanje okreću prema mom kamionu. Nasreću, spašava me oklopnjak, vozilo engleske pratnje konvoja UN-a, koji se pojavljuje iza zavoja.

Nažalost naš kolega, vozač Ante Vlaić, kojega smo zvali Dida, na povratku je smrtno stradao.

Kamenolom kod Rame. Simbolično, na nebu se ukazala duga. Preko medija koji su pozorno pratili naš put, uspijevamo poslati našu posljednju vijest. Naši kod kuće više ne znaju gdje smo i kako nam je.

Novinarka Silvana Mendušić bilježi moju izjavu: "Proći ćemo i ispod one DUGE ako treba, samo da djeca i ljudi dobiju pomoć."

I prošli smo. Ne svi, nažalost, ali poruka istine otišla je u svijet.

Neizvjesnost, čekanje. Spavanje u vozilima na zim-

skim temperaturama. Čeka se potvrda sigurnog prolaza. Pouzdanje i velika moralna podrška bio nam je dr. Lang.

Moj Bijeli put prekinut je na Pavlovici. Zadržali su me zajedno s kamionom i dragocjenom zdravstvenom pošiljkom. Pod optužbom da sam imao sadržaj za vojne potrebe, kamion je zaplijenjen, a mene su zadržali na ispitivanju do povratka konvoja. Kako bi obmanuli javnost, objavili su na radijskim vijestima u 15 sati o zarobljavanju sumnjive pošiljke i vozača.

Slijedilo je ispitivanje u nazočnosti mudžahedina. Led u žilama. Neizvjesnost. Strah. A išao sam samo da pomognem - čovjeku. Narodu koji se nalazio u okruženju zla.

Na radost svih, uza suze zahvalnosti, konvoj je ipak stigao na odredište. Vjera u Boga i pravednost, pobijedili su. Bijeli put bio je moje nezaboravno hodočašće.

Pobijedio je RANJENI KRIST.

Popis članova Jevrejske zajednice u Zenici

21. 7. 1994.

SPISAK Članova Jevrejske zajednice u Zenici 21. 7. 1994.						
Redni broj	Ime i prezime	Adresa	Godina rođenja	Godina izlaska	Godina ulaska	Godina izlaska
1	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
2	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
3	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
4	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
5	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
6	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
7	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
8	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
9	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
10	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
11	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
12	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
13	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
14	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
15	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
16	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
17	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
18	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
19	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
20	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
21	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
22	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
23	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
24	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
25	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
26	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
27	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
28	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
29	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
30	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
31	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
32	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
33	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
34	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
35	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
36	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
37	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
38	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
39	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
40	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
41	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
42	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
43	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
44	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
45	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
46	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
47	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
48	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
49	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
50	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
51	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
52	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
53	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
54	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
55	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
56	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
57	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
58	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
59	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
60	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
61	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
62	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
63	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
64	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
65	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
66	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
67	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
68	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
69	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
70	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
71	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
72	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
73	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
74	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
75	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
76	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
77	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
78	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
79	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
80	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
81	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
82	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
83	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
84	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
85	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
86	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
87	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
88	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
89	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
90	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
91	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
92	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
93	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
94	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
95	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
96	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
97	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
98	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
99	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	
100	Trnka, Oskar	Budim	1898	1948	1994	

U Bihaću ničega osim granata Kršćanska informativna služba

Bihać 29. 11. 1994.

Posredovanjem radioamatera, fra Ivo Orlovac, župnik crkve svetog Ante, dao je u 14.30 sati sljedeću izjavu o prilikama u svojoj župi:

“U ovome području situacija je više nego tragična. Više od šest mjeseci u ovo područje nije došla nikakva znatnija humanitarna pomoć. U posljednje vrijeme u grad se slijeva rijeka izbjeglica pa ovdje obitava oko 70.000 ljudi koji su uglavnom bez odjeće, bez hrane, bez obuće. Posljednje zalihe hrane ili se troše ili su već potrošene. One osobe koje su prognane došle su u grad bez igdje ičega, bez hrane, često gole i bose. One koje su te izbjeglice primile također s njima dijele posljednje

Sestra Renata Rajić brine se o ranjenom dječaku

zalogaje hrane. Troši se ono zadnje što svatko ima, a to je na najnižoj razini. Nema sredstava za osobnu higijenu, nema struje, nema vode tako da prijete neslućena katastrofa velikih razmjera. Ljudi nemaju što jesti, nemaju se u što obući, nemaju se čime pokriti. Bolnica nema lijekova, nema dječje hrane. Ukratko, ovdje nema ničega osim granata, osim, izgleda polakog ali sigurnog umiranja.

Časne sestre su tu. Mise u ovakvim uvjetima zasad nemamo, osim privatno u skloništu.”

I Hrvatska nas je napustila

Mr. Ivan Dujmović

...12.1994.

Riječi su to žene, stare žene iz Bihaća koju tješi još samo razapeti Krist; raspelo koje je ponijela sa sobom iz Žegara, hrvatskog predgrađa u Bihaću. Imala je

sreću javiti se mobitelom kćeri u Zagreb, dan nakon srbočetničkog paljenja Zavalja, Međudražja i Skočaja, hrvatskih sela u zavaljskoj župi na samoj granici s Hrvatskom. Imala je sreću doći u središte grada koji je te noći bio osvjetljen ognjem zapaljenih hrvatskih kuća na padinama Ličke Plješivice.

Očito je ta stara žena imala podjednako veliku vjeru i nadu u Hrvatsku kao i veliko razočarenje.

Žalosno je, ali istinito, da se oko 160.000 Hrvata Banjalučke biskupije, kojoj pripada i bihaćka župa sv. Ante sa 10.000 Hrvata katolika, sve do danas smoglo održati. To više što se dobro zna da se svakodnevno uz nazočnost UMPROFOR-a s toga područja, nekoć turske Hrvatske, između Vrbasa i Une, Hrvati stalno iseljavaju.

U ovim dramatičnim danima za opstanak Bihaća, ta hrvatska enklava u enklavi bihaćkoj – muslimanskoj, umjela je opstati s Muslimanima unatoč muslimansko-muslimanskom ratu u Bihaćkoj krajini zahvaljujući prije svega dosljednoj tradiciji starčevičko-radićevske politike tolerancije.

Nažalost, Hrvatski tisak i sredstva priopćavanja govore o uništenju južnog i jugozapadnog dijela bihaćke enklave kao da je riječ o nekom dalekom egzotičnom kraju, a ne isključivo o hrvatskom dijelu tog područja.

Na koncu, Srbi iz Hrvatske, iznimno dobro uklopljeni u globalnu velikosrpsko-četničku politiku, pred našim očima ne zauzimaju već pale, uništavaju posljednje ostatke hrvatstva u zapadnoj Bosni.

Volio bih razuvjeriti ovu ženu kao i sve one Hrvate u bihaćkom kraju, a i sve nas u Hrvatskoj i svijetu **DA NAS HRVATSKA NIJE NAPUSTILA.**

Muslimanski križ

Vlado Košić,

današnji sisački biskup

...12.1994.

Od mjeseca studenoga 1994. Srbi su pokrenuli veliku ofenzivu na Bihać i okolice. Bili smo upravo u Njemačkoj, u Osnabrücku, kad je to počelo. A taj bihaćki kraj bio je već prije odsječen, pa je to izgledalo kao ponavljanje Srebrenice ili Goražda. Ipak, na opće iznenađenje, Biščani se nisu dali, dugo su odolijevali. I Bihać

Udruga Bijeli put u posjetu sagrađenoj Hrvatskoj bolnici

nikad nije ni pao.

Budući da je Mošćenica bila na prvoj crti na ulasku u UNPA područje, kroz nju su često prolazile mnoge delegacije i konvoji, međunarodni i domaći. Naprimjer, vidjeli smo više puta kako se tuda vozio Fikret Abdić, Babo. Prije te ofenzive čak su vrlo često prolazili autobusi i kamioni koje je on vodio, pa je to bila određena komunikacija između Kladaše i Zagreba.

Otkako je započelo srpsko opsjeđanje Bihaća, konvoji više nisu prolazili. Ipak, budući da se stanje nije popravljalo, a ostale su stotine tisuća ljudi u okruženju, humanitarne organizacije pokušavale su probiti blokadu i ući u to područje, vozeći ponajprije hranu tim ljudima. Govorilo se da je u Bihaću tih dana vreća brašna stajala tisuću njemačkih maraka. Očito je hrane nedostajalo. Znali smo, a i čuli noću, da su helikopteri iz Zagreba vozili pomoć pučanstvu. No, sve je to bilo premalo.

Tako je, prvih dana mjeseca prosinca, jedne subote do-

šao konvoj humanitarne pomoći u Mošćenicu. Bilo je tu nekih petnaestak što velikih šlepera, što kamiona. Bili su ispunjeni hranom. Međutim, UNPROFOR ih nije puštao dalje. Srbi se nisu suglasili s dolaskom te kolone vozila, a bez njihove suglasnosti UNPROFOR nije mogao (ili htio) ništa učiniti. Tako su ti kamioni ostali zaustavljeni u Mošćenici. Upravo pred crkvom bila su parkirana prva vozila. Naši su se ljudi zaustavljali i razgovarali s vozačima i pratnjom u kamionima. I ja sam ih išao pozdraviti. Oni su svakako željeli otići u Bihać. Meni se činilo da to neće biti moguće jer Srbi napadaju bihaćki džep da ga zauzmu, a činjenica da tamošnje pučanstvo i branitelji imaju hrane bila bi protiv te njihove nakane. No, vidjet ćemo što će biti. Budući da su ti ljudi u Mošćenici cijeli dan, a dolazi večer i hladna prosinačka noć, pozvao sam ih u svoj župni stan da se ogriju i popiju čaj.

S nama je bio i sisački imam gospodin Fuad Karaga. On me upoznao s gospodinom Farukom Redžepagi-

Predsjednik Franjo Tuđman plješe fra Franji Grebenaru pred Franjevačkom bolnicom

ćem, direktorom Merhameta iz Zagreba i s gospodinom Himzom Pečenkovićem iz Udruženja građana okruga Bihać. Bilo je tu prisutno i nekoliko gospođa iz udruge “Žene BiH”. S njima je bio i gospodin Jutra Bokunić, katolik iz Zagreba, član udruge Humanitarni putevi mira i ljubavi za pomoć R BiH. Dok smo tako razgovarali i grijali se, teta Ankica je pripremila večeru. Nešto je na brzinu skuhalo, a ja sam je molio da to ne bude svinjetina. Ti su nam dani druženja i međusobne pomoći bili dragocjeni. U crkvi sam drugi dan

zamolio vjernike da pomognu članovima konvoja, da ih nahrane, pruže im prenoćište, ako bude potrebno (jer mnogi su htjeli spavati u kamionima, no, s druge strane, više njih odlazilo je noćivati u Zagreb). Nakon mise prisutnima se obratio i gospodin Jura, kao i si-sački imam gospodin Karaga.

Tih sam dana u Mošćenici upoznao i gospodina Slobodana Langa, kojeg sam poslije sretao još mnogo puta.

Konvoj je čekao više od tjedan dana, uzalud se na-

dajući da će biti pušten u UNPA područje i doći do Bihaća. Nakon desetak dana šleperi i kamioni su se okrenuli i otišli iz Mošćenice. Kadli drugi dan, nakon njihova odlaska, evo u moj ured nekoliko gospođa, iz udruge Žene BiH. Zahvaljuju mi na pomoći i predaju mi darove. Iznenađen otvaram kutijicu i vidim u njoj prekrasan, veliki zlatni križ. Na prvoj strani urešen je tropletom, a na poleđini piše: “Velečasnom Vladi Košiću. Zlatarnica DAR”. Ostao sam bez riječi. Izmucao sam samo: “Pa, ja to stvarno nisam zaslužio. Izne-

nadile ste me.” “Mi to rado dajemo Vama. To je dar jednog našeg sponzora iz Zagreba.” “Hvala vam!” Uz to darovale su mi lijepu bijelu vunenu vestu. Odmah sam je pred njima obukao, zahvalio im, pozdravio se s njima i zaželio im puno uspjeha i Božjeg blagoslova. Žurile su jer su ih čekali novi izazovi i nove obveze. Ostao sam sam u sobi, a u ruci mi veliki zlatni križ. Velim sam sebi: “muslimanski križ”. Drag mi je. No, neću ga moći nositi jer tako veliki križ kod nas nose samo biskupi. Nadam se da me neće zadesiti biskupska služba. To ipak ne! Zato sam stavio svoj zlatni križ na kožnu uzicu i objesio ga u svojoj sobi. Neka ga tu, ali na zidu.

Nema suvišnih ljudi

Za srednju Bosnu
Dr. Slobodan Lang

24. 12. 1997.

Danas je prvi dan Hanuke i Badnjak. U modernom svijetu to se zove Dan Hrvata srednje Bosne. Hanuka je čudo Božje. Toga dana Makabejci su porazili Grke i osvojili svoj hram i dom i tako očuvali opstanak svoga naroda. Ali, nije im bilo dosta. Odlučili su vjerovati i prihvatili su obvezu da u vrijeme najvećeg mraka upale svjetlo. Makar su imali ulja za samo jedan dan. Ali, imali su volju naroda da ne budu narod mraka, već narod svjetla. Upaljena svijeća gorjela je, međutim, osam dana. Pobjeda i volja za opstankom postala je svjetlost i prepoznala Božje čudo i moć vjere.

Na Badnjak očekujemo rođenje čovjeka-Boga, koji će se roditi kao najnemoćniji među nemoćnima, u siromašnoj obitelji, u štali, ucijenjenog života od trenutka rađanja, bez ikakve zaštite, osim spremnosti same žene, majke i obitelji da ponesu svoje dijete kao izbjeglice kroz cijeli Egipat kako bi mu sačuvali život. Baš upravo nemoćan čovjek bio je uzdanica još nemoćnijeg čovjeka-Boga. To su danas Hrvati u srednjoj Bosni.

I ja bih želio uputiti im poruku da sam ponosan na njihovu ulogu u očuvanju njihova dostojanstva, stvaranju Hrvatske i traganju svijeta za istinskim dostojanstvom i pravdom.

Vi u srednjoj Bosni mnogo ste postigli, ali još mnogo toga trebate učiniti. Moje noći ispunjene su razmišljanjem i proživljavanjem proteklih pet godina. Čujem

.....
Fra Franjo Grebenar, humanitarac godine

gruvanje topova, plač djece i bolna pitanja u očima ljudi - Ima li za nas nade?

Kroz proteklih pet godina u srednjoj Bosni ja sam vjerovao da ako prihvatimo nemoćnog čovjeka-Boga i potpuno se izložimo za njega, steći ćemo pravo da opstanemo i upalimo svjetlo koje će trajati. Najvažnije je bilo pretvarati rat u mir.

Ovdje bih želio ispričati o nekim doprinosima Hrvata srednje Bosne tijekom Domovinskog rata, o održanju života i pravdi.

Na Dan ljudskih prava 1992. godine, u bolnici u Novoj Biljoj, gdje je osnovana ratna bolnica, liječnici i franjevci zajedno su odlučili da ovo postane franjevačka bolnica koja će pomagati svim ljudima, bez obzira na vjeru i naciju, a to će moći upravo zato što će se osloniti na svu snagu franjevačke tradicije i plemenitost hrvatskog naroda.

Godine 1993., na Harvardu, shvatili smo, na iskustvu vukovarske i drugih bolnica, a neposredno potaknuti ugroženošću bolnice na Koševu, da suvremene bolnice nisu dovoljno zaštićene i predložili smo inicijativu za

osnivanje Bolnica mira. Na dan ljudskih prava krenuo je Bijeli put liječnika, fratarata i ostalih da putem Gospe iz cijele Hrvatske, a zatim preko Sinja, Tomislavgrada i Šćita stigne u Novu Bilju, ne priznajući rat, mržnju i razaranje.

Godine 1994. hrvatski predsjednik, kao prvi koji je ikada posjetio srednju Bosnu, rekao je: "Sagradite ovdje hrvatsku bolnicu". Liječnici iz cijele Hrvatske rade u Novoj Biljoj, a liječnici iz Nove Bile počinju specijalizirati u Hrvatskoj. Pacijenti kojima se ne može pomoći u Bosni i Hercegovini primljeni su u Hrvatskoj. Kardinal Franjo Kuharić, primat i Hrvatske i Bosne i Hercegovine, u povodu 900. godišnjice Zagrebačke biskupije, uputio je kamen temeljac bolnici, na dobro svih ljudi i tako je ona postala i katolička bolnica. Gradnja je započela na dan kada je papa Ivan Pavao II. trebao doći u Bosnu i Hercegovinu, a na dan kada je stigao u Sarajevo bolnica je već velikim djelom bila sagrađena. Iznad svega, u njoj je poslije rođeno tisuće djece i tako je stvarana Bolnica života.

Potaknute ovom bitkom, u borbi za život nemoćnih pridružile su se i časne sestre iz Španjolske i počele graditi starački dom.

U jesen 1997. godine započeo je s radom Medicinski fakultet u Mostaru, koji je otvoren upravo u crkvi-bolnici na Svetog Luku, kada su mladi ljudi sjedili na klupama natopljenim krvlju pacijenata, ranjenika i trudnica da bi prihvatili obvezu i čovječnosti i buduću odgovornost liječnika.

Za pravdu je počela bitka još daleke 1992. godine u Bostonu, kada sam prisustvovao prvim raspravama o potrebi osnivanja stalnog suda za ratne zločine. Godine 1993. proživjeli smo i Ahmiće i Križančevo Selo, sukob žrtava. U tom istom vremenu pokrenut je i Bijeli put i putevi mira i ljubavi, a sjetili smo se i tragičnih događaja povijesti, položili vijence na Židovskom groblju u Travniku i pružili pomoć malobrojnim Židovima u Zenici.

Zbog svog stradanja, upravo je Hrvatska bila među onim državama koje su potaknule osnivanje Međunarodnog suda za ratne zločine, a Hrvati srednje Bosne, kao najmanja skupina, prihvatili su podnijeti najteži teret istinskog stvaranja ovog Suda.

Nakon obrane, uza sve žrtve, u trenutku kad mu se rađalo drugo dijete, a Sud u Den Haagu je bio nemoćan da pokrene odgovornost prvih ljudi, general Blaškić preuzeo je na sebe misiju, zbog dužnosti, časti i domo-

.....
Mora se zalagati svaki dan da ljubav za ljude postane stvarnost. Ernesto Che Guevara

.....
Fra Franjo Grebenar zalagao se za ljude svaki dan i njegova ljubav postala je stvarnost

ljublja i dragovoljno otišao u Den Haag. Prije svega, ne samo zato i ne iznad svega da bi dokazivao svoju nevinost, već da bi pokazao uzvišenost duha Hrvata u srednjoj Bosni i pružio potporu svjetskom naporu da jača pravdu. Sjedio je u mojoj kući, govorio mi o ljubavi prema svom djetetu čije je rođenje očekivao i brizi za njega, nužnosti da ženi-majci prepusti brigu o novorođenčetu i po cijenu da mora progonjena otići u druge zemlje. On je preuzeo ulogu uspravnosti i drži je i danas.

Tijekom ovog vremena upozorio je na sporost, nedjelotvornost i nepripremljenost Suda u Den Haagu. Zahvaljujem mu na tome.

Deset Vitežana, stanovnika gradića koji pripada među one s najvećim brojem žrtava, prihvatili su dragovoljan odlazak u Den Haag kada se nije znalo kako će se provesti suđenje. Oni su prihvatili otići i nakon optužbi za zločine koje nisu počinili, tj. zbog ljudi koji su bili mrtvi još prije početka sukoba. Osobno sam vidio kada se u jednom danu, na jednom papiru, optužuje stotinu Hrvata, stanovnika Viteza za ratne zločine. Otišli su u Den Haag i pokazali svu nepripremljenost, površnost i procesa i prikupljanja materijala i svjedočenja za optužbu. Pokazali su i nepripremljenost i nehumanost zatvorskih uvjeta u Den Haagu, ali i omogućili Sudu da sam bude kritičan prema površnosti optužbe.

Nakon ovoga, još se uvijek međunarodni predstavnici nisu odlučili pokazati poštovanje prema Hrvatima srednje Bosne, već su nasiljem, pred Božić, u punoj vojnoj ofenzivi navalili na jednu obiteljsku kuću, probušili gume automobila, opkolili zgradu, u spavaću sobu jedne starice ubacili bombu sa suzavcem, psa pogodili u trbuh, ženi stavili lisice, uperili puške u djecu, porazbijali namještaj i ranili optuženog srčanog bolesnika, koji je sjedio na podu u lokvi vlastite krvi koja je ostala ondje danima. Ova obitelj pokazala je da se ne može pravda provoditi na temeljima nepovjerenja i nepoštovanja cijelih naroda, ali ni operativno, da vojska ne može provoditi ulogu policije.

Tako je kroz ovo vrijeme, upravo među Hrvatima srednje Bosne, stvaran svjetski sud. Oni su unijeli u njega žrtvu i dostojanstvo, a svijet je unio moć i dvojnost morala. Što će pobijediti? U svakom slučaju, na ove velike blagdane pravde, Hanuke i Badnjaka, ja zahvaljujem Hrvatima srednje Bosne.

U srednju Bosnu ovaj put odveli su nas veterani Do-

movinskog rata, u povodu 4. godišnjice Bijelog puta. Veterani Domovinskog rata proveli su tako prvo radno hodočašće, pridružili se liječnicima, fratrima, vozačima kamiona i novinarima u shvaćanju da se Hrvati srednje Bosne mogu održati jedino uz civilizacijsku pomoć cijele Hrvatske.

I zato, ne pitajte (gospodarstvenici, zastupnici, kulturni radnici, akademici i svi drugi) koga će oni pozvati i tko je odgovoran za opstanak Hrvata u srednjoj Bosni. Vi ste odgovorni.

Snaga jednog naroda ne mjeri se tek u broju, moći i bogatstvu, već prije svega ovisi o duhu naroda, uzvišenosti, plemenitosti i darežljivosti. Tada je dostojanstvo iznad bogatstva, čast iznad života. Tada vlada duh koji izdiže svakog čovjeka.

Sudbina Hrvatske ovisi o našoj volji, ali ta volja mora imati istinsku snagu. Nju ćemo moći ostvariti samo ako budemo potpuno ponosni na Hrvate srednje Bosne, njihovu ulogu u stvaranju mira na ovim prostorima i moderne hrvatske nacije te ako budemo spremni danas im pružiti pomoć u ostvarivanju mira. Ovu spremnost imaju obvezu pokazati svi koji žele da ih se pamti u stvaranju dostojanstva suvremene Hrvatske.

Samo da ne posustanem

Krunoslav Kićinbaći

2000.

Ni sam nisam siguran može li se odrediti vrijeme kada je to počelo: kao moja svjesna želja, kao dio kućnog odgoja ili pak vjerskog. Siguran sam u jedno, a to je činjenica, da me ratna stradanja nisu mogla ostaviti ravnodušnim.

Poslije progona Vukovaraca 18. studenog 1991. godine počeo sam na svaki način tražiti mogućnost da se uključim u bilo koji oblik humanitarnog rada, što zbog moga duga Vukovaru, jer ga kao branitelj nisam obranio, a što zbog nekog neobjašnjivog unutarnjeg poriva. Moji roditelji su već neko vrijeme surađivali s gospođom Miriam Brüger iz Švicarske, koja je dopremala humanitarne pošiljke i prije rata, starijim osobama, djeci i drugim potrebitim ljudima. Kako je Miriam htjela učiniti nešto i za Vukovar, zamolila me da pronađem način na koji bi to bilo ostvarivo. Potražio sam organizaciju Crvenog križa u Vukovaru i uskoro stu-

pio u vezu s gospođom Željkom Zgonjanin, tadašnjom tajnicom vukovarskog Crvenog križa.

Povezao sam gospođu Brüger s njom i suradnja je počela. Moja daljnja uloga je tu prestajala osim kao povremenog koordinatora, a to je za moj pojam činjenja dobra bilo daleko od onoga što sam htio činiti.

Slučajnost je htjela da sam bratu Tihomiru, koji je od početka radio na formiranju postrojbe ZMIN pomagao pri popravci naših prvih radarskih uređaja (dogovorio sam njihov rad u radionicama svoga tadašnjeg poduzeća) i tako upoznao neke ljude koji su kao vukovarski prognanici spavali u vojarni na Črnomercu, gdje je bila smještena i tajnica Crvenoga križa, gospođa Željka Zgonjanin. Ti su ljudi znali da radim kao informatičar. Jednog dana nazvao me brat i pitao bih li htio ići u Dubrovnik kao informatičar i pomoći vukovarskom Crvenom križu, te ako želim neka se javim gospođi Željki Zgonjanin. Odmah sam pristao i javio se. Gospođa Željka bila je iznenađena jer nije znala da se bavim informatikom, a još je manje mogla pretpostaviti da će ljudi s kojima je razgovarala predložiti upravo mene.

Organiziran je prvi sastanak o pokretanju projekta “Raseljeni Vukovar” u organizaciji vukovarskog Crvenog križa na kojem sam upoznao i gospodina Branka Čulu. Ideja je bila da se po uzoru na već isprobanom informatičkom modelu evidencije prognanih na Dubrovačkom području provede evidencija vukovarskih prognanika. Dogovorili smo se da 21. siječnja 1992. otputujem u Dubrovnik i proučim model kako bih ga mogao postaviti za potrebe Vukovaraca. Tražio sam slobodne dane i 21. krenuo u Dubrovnik gdje sam bio do 26. siječnja 1992. godine. Upravo je to bio moj prvi ozbiljniji humanitarni rad.

Razbile su se sve dileme kojima sam prije toga bio opterećen, jer ja kao običan i ne baš imućan čovjek nisam znao kako pomagati. Sada sam našao način. Shvatio sam da je dovoljno htjeti, a za sve ostalo će se već Netko pobrinuti i da se pomagati može ne samo darovima već i vještinama i dobrom voljom.

Prošlo je neko vrijeme, a rat je i dalje plamtio. Gledale su se sve emisije koje su pružale informacije o ratnim zbivanjima pa tako i emisija “Slikom na sliku”. U vrijeme Došašća 1993. upravo u toj emisiji vidio sam prilog dr. Ive Bagarića, dr. Slobodana Langa i Ante Damjanovića o stradanjima žitelja Lašvanske doline i o potrebi da se učini nešto, da se pokrene akcija Bijeli put za Novu Bilu. Njihovo svjedočenje bilo je tako živo, iskre-

no i bolno da se nije moglo ostati ravnodušnim.

Kako sam već spomenuo, bilo je vrijeme Došašća, vrijeme iščekivanja dolaska Gospodina, a kako ga dočekati i pritom se ne prisjetiti one biblijske prispodobе o talentima.

Budući da sam bio u vezi s Brankom Čulom pa preko njega na neki način i s doktorom Langom, žurio sam zamoliti ih da i mene uključe u akciju. Što ću raditi? Nisam znao, nije nitko znao, a opet htio sam ići, biti od koristi. Kako ću tu biti od koristi kad nisam vozač kamiona i nisam imao što dati, ali htio sam biti koristan, učiniti nešto dobro.

Dosađivao sam tako danima u upravi akcije dok mi gospodin Branko Čulo konačno nije rekao da mogu krenuti s konvojem i da će moj zadatak biti evidentiranje prisutnih osoba i vozila koja su u konvoju. Mislio sam da ću to raditi ručno, ali nasreću fra Iko Skoko je sa sobom ponio prijenosno računalo pa sam putem napisao program za upis i evidenciju ljudi i opreme. Tako svoje talente nisam zakopao u zemlju nego mi je omogućeno iskoristiti ih za neko dobro. Krenuo sam s formiranjem popisa tijekom puta, a pomagale su mi i sestre Bajić. Iz ovako uspostavljene evidencije formirao sam kasnije popise u skladu sa zahtjevima UNPROFOR-a i Armije BiH, kako bismo dobili dozvolu za prelazak linija razgraničenja. Sve to radio sam prema napucima zapovjednika konvoja, gospodina Hermana Vukušića. Bio je to moj mali doprinos ovoj humanoj akciji.

Eto, uspio sam, i ja sam učinio nešto dobro i mogao bih reći da sam osjećao neko doduše nepotpuno, nedorečeno zadovoljstvo, ali samo nakratko jer tu nije kraj. Upravo su ta događanja samo malo poslije potpuno izmijenila moj daljnji način razmišljanja i način života.

U samom vrhuncu akcije, dakle u trenutku ulaska u Novu Bilu, mislio sam kako ću biti ponosan što sam i sam sudionik dobrotvorne akcije, pa bi po tome mogao reći da sam i ja humanitarac, ali ne, bio sam posramljen što sam samo i trenutak tako razmišljao ili osjećao. Ljudi koji su nas dočekali, bili su sretni što smo došli k njima. Na kraj pameti im nije bilo ono što smo sa sobom donijeli i to im uopće nije bilo važno, mi smo im bili važni, bilo im je važno što je netko uz njih, što nisu zaboravljeni. Danima nisu jeli kako bi nas mogli nahraniti, ugostiti najbolje kako su mogli, a da pritom za sebe nisu ostavili gotovo ništa, dali su nam sve svoje i svoje srce i svu ljubav, čistu i potpunu, a mi ....

Mi smo za njih nosili “konzerve”.

Kojeg li naglog okreta u mojim mislima. Kao bljesak postala je jasna spoznaja kako moj trud da učinim nešto veliko uopće nije važan prema onome čime su oni mene darivali. Oni su bili dobrotvori, oni su bili znak vjere i ljubavi i znali su tu svoju vjeru i ljubav pokazati. Njih treba veličati, zahvaljivati im i moliti ih da se ne promijene, neka ustraju u svom poslanju i nadalje budu sol meni i meni sličnima. Zahvalan sam im stoga što sam konačno spoznao pravu vrijednost života. Produbili su vjeru u meni, gotovo sam osjetio živog Gospodina koji tu s nama jede, hoda, govori, spava, prkosi mržnji. Neću pomisliti na to da sam sada postao Novi čovjek, ali sam svakako, zahvaljujući ovim ljudima, osjetio kako je lije-po, kako je dobro biti prijatelj s Gospodinom.

Prisjećam se sada i duge koja nas je razveselila putem (za mene vidljivog znaka da je Gospodin s nama pa je i strah bio manji), i Pavlovice na kojoj doduše nije bilo Pilata, ali bilo je suđenja i osude, a poslije i nedužne krvi pokojnog Ante Vlaića kojom nas je Gospodin ponovno podsjetio na to da se samo potpunim predanjem tjelesnoga postiže ono duhovno kojem bismo trebali težiti. I sama crkva u Novoj Biloj je simbol, vidljivi znak da je tu bolnica tijela, ali i duše... i ja sam bio njezin pacijent. Mržnja koja se do tada u meni gomilala, djelom naslijeđena, a dijelom se u meni stvarala prema određenim skupinama ljudi, a čemu su i njihova djela u ovom ratu potpomagala, polako je počela blijedjeti. U masi ljudi, vjera i narodnosti, počeo sam otkrivati čovjeka-pojedinca sa svim pripadajućim manama i vrlinama, baš kao što sam i sam, i često mi je netko potreban kako bi mi otvorio oči ili pružio ruku ili me samo saslušao. Mržnja rađa mržnju i stvara zlo, samo zlo, a ja to do sada nisam htio sam sebi priznati. Sada mi je konačno potpuno jasna ona biblijska: tko tebe kamenom, ti njega kruhom, to je jedini način da ne počneš graditi mržnju i ne uništiš sam sebe i svoje najbliže. Uostalom, ima li išta ljepše od ljubavi.

Poslije svega moje se iskustvo sabralo upravo u toj spoznaji da htjeti činiti dobro drugima zapravo znači izgrađivati sebe, sebi pomagati i nikada ne smijem zaboraviti da je u dobrim djelima i iskrenim nakanama Gospodin sa mnom i uvijek moram biti zahvalan Onome koji je prihvatio makar i trun dobra od mene - jer time samo ja dobivam. I nikada ne smijem stati, a ako i zastanem moram biti spreman odmah ponovno krenuti.

Pa čekat ću onda spreman: stojeći, obuven, opasanih

bokova i jest ću žurno...

Samo da ne posustanem!

Ranjeni Krist u Novoj bolnici fra Zoran Livančić

2000.

NE SAMO SEBI ŽIVJETI NEGO I DRUGIMA

KORISTITI (sv. Franjo Asiški)

Podsjećajući se na ključne riječi iz života sv. Franje Asiškog, franjevci u Novoj Biloj već su potkraj 1991. godine osjetili nevolju koja se nadvila nad narod pa su kroz karitativnu pomoć pokušali ublažiti neke od bolova što ih je ovo vrijeme donijelo. Vrijeme je prolazilo strahovito brzo, ljudi su užurbani i uznemireni, a neki su i nestajali. Jedni su tražili hranu i odjeću, a drugi su tražili dokumente jer su namjeravali nekamo ići. Na kraju su redovito postavljali pitanja na koja se u to vrijeme jednostavno nije moglo dati odgovor: Što će biti od svega ovoga?

Neki pozitivno usmjereni duh u nama želio je da rata ne bude jer je on u sebi zao i jer bi ipak “svijet” trebao nešto učiniti nakon svega što se dogodilo u Hrvatskoj. Naime, ako u Bosni plane rat, gdje mu je i kada svršetak i tko će uopće s kim ratovati. Ta pitanja postavljala su se svakom čovjeku, razdirala su mu srce i pamet, jer i sama pomisao na to da će se nešto strašno događati, duboko je ranjivala već napaćenog čovjeka.

Taj isti čovjek prošao je sve tek okončane frustracije što ih je proizvelo jednopartijsko vladanje i kada je bio na pomolu dah slobode odmah se on zatire takvim smrtonosnim prijetnjama i tijelu i duhu čovjekovu. Očito je da će se ovdašnje biće trebati pripremati za čuvanje integriteta svoje osobe ili čega još - to nikome nije bilo jasno. Ovakva pitanja postavljana su fratrui liječniku, a i ovi su ih sami sebi postavljali. Običan narod, poučen iskustvom i u genima usađenom memorijom o ratovima iz prošlih stoljeća, zabrinuto je promatrao što se događa predosjećajući nove nevolje. Neki čudni ogavni miris rata osjećao se na svakom koraku, i u razgovorima i u ponašanju ljudi.

U crkvama se molilo za mir, za mir u Hrvatskoj, organizirala se pomoć Dubrovniku. Kod političara u Bosni zamjetan je raspad sustava - što više uvjeravaju narod da rata neće biti, u narodu je on sve bliži. Karitativna i

Branko Čulo, Ivica Kolenda i Vjekoslav Beck u spomen sobi poginulih branitelja Lašvanske doline

humanitarna pomoć dolazi kao prethodnica ratu i sve-mu što će se dogoditi. Grade se putevi spasa, a barikada je svakim danom sve više. Zar je došlo vrijeme da će čovjek bježati od čovjeka i da će mu postavljati zapreke na putu. Ne samo to. Bit će to mnogo okrutnije, ljudi će se zapravo ubijati a da ne znaju zašto i koji im je krajnji cilj. Naravno, običan čovjek ima jednostavan cilj: osigurati egzistenciju sebi i svojoj obitelji. Ali u toj Bosni susreli su se raznovrsni neartikulirani interesi. Da su se kojom srećom ti interesi jasnije definirali, vjerojatno bi pojedincu bilo malo lakše sve to podnijeti.

SUSRET SA SVETIM IVOM KRSTITELJEM

Sveti Ivo Krstitelj poznat je kao svetac u katoličkoj crkvi, Isusov preteča, čovjek koji je poginuo u želji da se po njemu ostvari pravda. Međutim, dogodilo se ubojstvo. Ubili su ga, a da pritom nisu imali razumnih argumenata. Možda upravo zbog okolnosti i razloga njegova smaknuća svijet u Bosni jako je štovao i štujе ovog karakternog čovjeka, osobito u najpoznatijem njegovu svetištu u Podmilačju kod Jajca. Ali u jednom trenutku, zapravo u jednom danu, sav narod ovog kraja oko rijeke Vrbas proživljava slično ubojstvo - pro-

tjeran je sa svoga ognjišta, sa zavežljajima u rukama i s pogledom uprtim u nebo. U tim trenucima tražili su neku ruku ili neku riječ ili bilo što što bi ponudilo kakav izlaz. Ponijeli su i svoga svetog Ivu te je i to bio dramatičan susret puka koji je do jučer živio oko rijeke Vrbasa s pukom što živi oko rijeke Lašve. Sveti Ivo kao da hodočasti svojim štovateljima u nevolji, kao što su oni godinama hodočastili u Podmilačje. Putujući sa svojim svecem i sačuvanim svetinjama, narodu postaje jasnije da sveta mjesta postaju sveta samo po pravednim životnim ostvarenjima. Čovjek biva svet po svojim djelima jer se po njima susreće sa svojim bratom i s Bogom ili, u suprotnom, biva odbačen po svojim zlodjelima.

PUT U NEPOZNATO

Jedno je jasno: nije dobro što se započelo protjerivati ljude s njihova ognjišta. U tom nejasnom trenutku obični čovjek kupuje još koju vreću brašna i drugih namirnica. Sve druge namisli i svi drugi planovi o kojima se do jučer maštalo, potiskuju se i prestaju - sada je osnovno pitanje opstanak. Potrebno je sačuvati djeću i obitelj iako nitko nema argumenata da ih tjera ili

Hrvoje Zovko, Vjekoslav Beck, Branko Čulo i Vlatka Griner kod kamena temeljca bolnice, 17.12.2014.

ubija. Uviđa se da će se čovjek koji živi pretvoriti u čovjeka koji se brani. Stoga dva fratra zajedno s tri liječnika i nekoliko medicinskih sestara potaknuti nečim neobjašnjivim, nečim što je tako sugestivno blisko čovjeku, opremaju podrum župnog stana za "ne daj Bože" ono najgore.

I kada čovjek pomisli da je već bilo dovoljno tragedija, za duhom i tijelom ranjenog čovjeka, zaprepasti se kada shvati da je sve to bilo tek početak. Kao iz neke stare pri-

če, tako nestvarno izgledao je onaj što odlazi sa svoga ognjišta, koji odlazi u nepoznato i ne zna koja nevolja dolazi kao sljedeća. Tu je raspeti Krist u Novoj Biljoj prepoznao svoju ranjenu braću. Ljudska, medicinska i fratarska ruka pomoći ovdje se već pokazuje jer je crkva-bolnica otvorila svoje srce. Kako to slikovito izgleda: tragedija naroda oko rijeke Vrbasa primiče se svome kraju sa svetim Ivom, a nastupa tragedija lašvanskog kraja u crkvi Svetog Duha s raspetim Kristom.

FRANJEVAČKA CRKVA-BOLNICA

Ranjeni Krist već je dobio svoje prve sustanare. Izgleda kao nestvarno za dvadeseto stoljeće: neposredno pred treći milenij. Krv, urin, voda, ranjenici, crkvene klupe, bolovi, jauci, glazba, sveta misa, križni put, pričest, žene u posjetu, liječnik, sestra, fratar, jaslice - sve je smješteno u jedan prostor.

I još mnogo toga tu se nastanilo, ono što će se moći zapisati, ali još više toga što se ne može niti zapisati niti izraziti. Ovdje su se ranjenici "razgovarali" s raspetim. Tu se događao dijalog, spontano su rješavana prastara biblijska pitanja: zašto bol i patnja i zašto se ne pokažeš Raspeti. Odgovori su se nalazili isprekidano kroz ublaženu bol od strane medicinske sestre, liječnika ili bake što je donijela čašu vode za osvježenje.

Dok su trajala ova stradanja, najteže je bilo gledati ustrijeljenu djecu, osobito kada se zamijetilo da su oni bili namjerni i svjesni cilj ubojici. Koliko god ovaj trenutak bio težak, uvijek je novi poticaj i novu radost unosilo svako novo-rođeno dijete u rodilištu. Uglavnom su to bile zdrave bebe što su ih rađale majke koje su bile otpornije nego inače. Tiho, skromno i bez potrebne nježnosti, dostojanstveno su roditelje napuštale krevet da bi ustupile mjesto sljedećoj.

Kroz šumu različitih detonacija i pucnjeva što su dopirali do crkve-bolnice kao i onih od jučer što su se još uvijek prolamali u drhtavom i bolnom biću i kroz masu nejasnih osjećaja čuje se i odgovor utjehe protkan snagom božanskog svjetla što poslije patnje mora doći. To je bio odgovor Ranjenog Krista i njegove pobjede nad padovima i nepravdama. Tu su se na križnom putu ponovo susreli Bog i čovjek.

ŠTO GOD STE UČINILI JEDNOM OD OVE MOJE NAJMANJE BRAĆE, MENI STE UČINILI, Mt 25, 40

Kao što su prije 200 godina fra Mato Nikolić, fra Lovro Sučić i drugi fratri-liječnici osjetili da mogu pomoći svome narodu radom na medicini, tako su evo opet, u novom vremenu, fratri otvorili crkvena vrata da bi u ovom tako oskudnom trenutku ustanovili Franjevačku bolnicu "Dr. fra Mato Nikolić". Da, to je franjevačka bolnica, bolnica koja nije nikome suprotstavljena i bolnica koja je željela i želi pomoći svakom čovjeku. To je ustanova koja u startu nije imala gotovo ništa, ali će kroz sve nevolje prolaziti zahvaljujući snazi što je neprestano stizala odozgo i po kojoj je kroza sve nas proizišlo učinkovito djelo. U tome je snaga Ranjenog

Krista - da su se sreli liječnik i fratar i zajednički pomogli ranjenom čovjeku.

Više od svega doimala se snaga onih koji su stizali kao ranjenici i njihova unutarnja navezanost na obitelj koja je bila u neposrednoj opasnosti. Premda su ranjeni, ti su ljudi ponosno stajali pred svojom djecom i bili su veliki do neba, jer su s nekom nadljudskom moći štitili svoje dijete svakim pogledom i svakim svojim pokretom. Kao branitelji života, oni su svojom snagom pokretali i ono što je nemoguće u običnom življenju.

ENKLAVA - INFORMATIVNA BLOKADA

- BIJELI PUT

Samo je mali broj ljudi prije rata znao za riječ enklava, koja je prije ratnih zbivanja bila nepoznata i neupotrebljavana riječ u svagdanjem govoru. Stoga, kada je jedna župljanka pitala što im je to enklava, što je stalno spominju, ništa joj se drugo nije moglo odgovoriti nego da je to upravo ono stanje u kojemu je živjela ona i svi drugi. Ali, u svakom zlu ima i dobra. Upravo ova enklava je ljude još više zbližila, poskidala im maske i otvorila dušu. Oni su postali puno bliži jedni prema drugima i u razgovorima iskreniji, privrženiji. Možda je to zbog toga što je tada izgledalo da je bila izvjesnija smrt nego život i što se u tim trenucima nisu razlikovali bogati od siromašnih.

Kada se iz ovakve povijesne distance piše o ratnim stradanjima, tada se čovjek upita kako je moguće da svjetska zajednica nije barem izvijestila javnost o onome što se događalo. Moglo bi se sada nabrajati tragične događaje za koje su u vrijeme rata sveprisutne medijske institucije znale i o kojima su mogle barem priopćiti, ali to ipak nisu učinile zbog nekih svojih posebnih viđenja ukupne situacije. Ako nisu svraćali pozornost na ubojstva odraslih, začudno je da se nisu osvrnuli na masovna i pojedinačna ubojstva djece. Trebalo je na vrijeme upozoriti na bilo koji zločin nad civilima i djecom u bilo kojem narodu. To se moralo učiniti ako se željelo poštovati prirodno pravo, postojeće Opće povelje i dostojanstvo čovjeka.

Iz crkve-bolnice neprestano su išli apeli i pozivi u pomoć zbog mnogih nevolja, a osobito zbog evakuacije najtežih ranjenika. A onda, kada je izgledalo sve crno i beznadno, dogodio se Bijeli put za Novu Bilu i Bosnu Srebrenu. U njemu su sudjelovali i provodili ga odvažni i vrijedni ljudi. Nakon kardinalova blagoslova smo-

gli su snage krenuti na neizvjestan put s kojeg se možda i neće vratiti. Nesebični ljudi pokazali su na Dan ljudskih prava, kada je konvoj krenuo iz Zagreba, svoju snagu i odlučnost za ovo vrijedno djelo da bi tek za deset dana napornog i opasnog putovanja stigli do Nove Bile. U crkvi-bolnici kod prekrasnih jaslica, pripremljenih za Božić, što je za koji dan dolazio, dogodio se jedan veličanstveni i povijesni susret. Nakon toliko vremena omogućeno je i učinjeno humano i karitativno djelo.

Bijeli put je bio istodobno emotivan i povijesno duboko realan. Imao je stotinu kamiona robe, ali i tisuće onih koji su bili na krajnjem odredištu u Novoj Biloj i još više tisuća onih što su duboko proživljavali dramu Nove Bile. Tu, na tom putu, poginuo je čovjek u želji da pomogne. Dati svoj život iz ljubavi prema drugima veoma je blisko Raspetom Kristu i rekli bismo da je to ljudski vrhunac darivanja. I jer pravednik nikada ne umire, neka je pokoj vječni - vječnom Anti Vlaiću.

Na takvom putu mira i dobra radila je Franjevačka bolnica i prije i poslije Bijelog puta, ali je Bijeli put pomogao u najvažnijem povijesnom trenutku da se dogodi mir, da bi ova ideja nastavila živjeti i kroz buduće vrijeme u kojemu će, vjerujem, izrasti novi liječnici i novi fratri za novu hrvatsku i franjevačku bolnicu što će se izgraditi.

Potrebno je ovdje prisjetiti se da je povijest učiteljica života. Ako pišemo o ratu i ako znamo da je on pogibeljan za društvo i pojedinca, onda je potrebno temeljito analizirati uzroke rata da bi se došlo do istine. U tom slučaju rat se ne bi smio ponoviti, a isto tako ne bi se čovjek nikada više trebao dovesti u tako uznemiren i dramatičan položaj. Još važnije od rečenog jest pisati o miru i onim trenucima koji su doveli i koji će ubuduće voditi miru i dobru. Potrebno je uložiti više snage i dobre volje za izgradnju mira i dobra, nego što ratni huškači ulože energije i novca da bi ostvarili svoje nastrane ciljeve.

U jednom razdoblju povijesti čovjek je osjetio bol u samom sebi zbog rata i stradanja. Stoga je on počeo više stvarati. Preostalo mu je učiniti ono što je mislio da je najbolje moguće. Dobio je novu snagu i ponos kao posljednicu nutarnjeg krika. Učinio je tada ono što je prije smatrao nemogućim. U tom naporu duha susreo je uzvišene ideje slobode i stvaranja. U takvom se ozračju i rodila Franjevačka bolnica u Novoj Biloj.

Mudrost Ivana Pavla II.

Dr. Slobodan Lang

5. 4. 2005.

Cilj medicine nije vječni život. Ona se zalaže za unapređenje zdravlja, sprečavanje i liječenje bolesti i kvalitetu života, za pojedinca i zajednicu. Čovjek treba umrijeti mlad što je kasnije moguće. Kao liječnik smatram da je Sveti Otac ostao zdrav do smrti.

Tijekom 84 godine života on je proživio fizički, mentalno, socijalno i duhovno pun život.

Prvi veći kontakt s medicinom imao je u 60. godini života, nakon ranjavanja pri pokušaju atentata. U 71. godini je operiran zbog crijevnog tumora, a iste godine pojavili su se i prvi simptomi Parkinsonove bolesti. Sljedećih nekoliko godina više se puta ozlijedio pri padovima, a sa 74 godine prvi put, zbog bolesti, nije prisustvovao božićnoj misi. U 81. godini pojavljuju mu se jači simptomi artritisa, a u veljači 2005. odlazi u bolnicu i od tada traje stalna medicinska brigada. Cijelo vrijeme koristio se svim mogućnostima medicine i suočavao s njezinim ograničenjima. Bolovao je od Parkinsonove bolesti koju medicina još ne zna spriječiti i izliječiti. Samo može olakšati patnju. Četvrt stoljeća Papa se dostojanstveno nosio s teškom kroničnom bolesti i dokraja pokazao duboki smisao patnje u ljudskom životu, dostojanstveno i u vjeri. On je bez ikakvog prikrivanja cijelom svijetu pokazivao vlastitu patnju, bilo zbog ratova u svijetu bilo zbog nemogućnosti da sam progovori.

Ivan Pavao II. pokazao je da starenje, bolest i patnja, nisu zapreka socijalnom sudjelovanju, odgovornosti i doprinosu. Odbio je odstupiti zbog starosti i pokazao da patnja može pridonijeti razumijevanju, promišljanju i vjeri. Sveti Otac nije obavljao posao već misiju, pokazujući smisao svakog čovjeka.

Posljednja dva mjeseca o sebi je govorio kao o pacijentu među pacijentima uz potpuno povjerenje u medicinu, a posljednjih nekoliko dana ocijenio je mogućnosti medicinske tehnologije i opredijelio se za palijativnu skrb u vlastitom domu.

Za vrijeme rata bio sam višestruko i duboko povezan sa Svetim Ocem, u opkoljenom Dubrovniku, razaranom Mostaru, stvaranju bolnice u Novoj Biloj, u molitvi pred Ranjenim Kristom u Sarajevu, u osobnom susretu u Zagrebu i Mariji Bistrici, u prolaženju kalvarijom

po ratištima Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Duboko sam svjestan dubine, neumornosti i djelotvornosti njegova zalaganja za mir, ekumensko i međureligijsko razumijevanje. On je nastojao da prije ulaska u treće tisućljeće izrekemo vlastito žaljenje nad međusobnim zlom i nerazumijevanjem kroz stoljeća. To je činio isključivo putem razuma i vjere, odbacujući svaku mržnju i nasilje, a oslanjajući se na strpljivost, upornost, mir, ljubav i vjeru. On je čovjek kojeg sam volio, učitelj od kojeg sam učio i lider kojeg sam slijedio.

Papa je pokazao i vrijednost starih ljudi i snagu pacijenata. Samoju Hrvatskoju i hrvatskom narodu pridonio je više od bilo kojeg stranog lidera kroz povijest.

Kako mu reći hvala? Misama, danima žalosti, zastava na pola koplja, davanjem imena ulicama i trgovima, postavljanjem kipova? Hrvatska je premalena za otkrivanje uspješnog liječenja Parkinsonove bolesti, ali nova znanja može što prije primijeniti u pomoći našim bolesnicima. Znamo da medicina košta, ali nije cilj trošiti manje, već dapače više za kvalitetniju zdravstvenu zaštitu. Hrvatska može pokazati više poštovanja i razumijevanja za ulogu, prava i doprinos starijih ljudi u društvu. Medicina i zdravstvena zaštita trebaju kao počast Ivanu Pavlu II. snažno potaknuti jačanje palijativne skrbi u Hrvatskoju.

Čovjeka kao što je bio Ivan Pavao II. danas nema. Ali nismo sami, svatko pojedinačno ili zajedno s drugima može se zalagati za mir i dobro - stvarati i vjerovati.

Pozdrav fra Franji Grebenaru - zaštitniku Lašvanske doline u teškom vremenu

Dr. Slobodan Lang

Zagreb, 1. 12. 2010. u 16.30

Fra Franjo Grebenar pripada anđelima koje Bog s vremena na vrijeme pošalje među ljude da nam pokažu kakav bi čovjek doista mogao biti. Oni žive među nama veseleći se životu, puni šale, vječno dajući sve, vrijeme, lijepu riječ, pomoć, glazbu. Njihova prisutnost sve ispunjuje tolikom vjerom da duboko u sebi pomislimo kako nikada više neće biti drukčije.

U njihovoj prisutnosti ljudi odjedanput postaju prijate-

lji, pomažu jedni drugima i čine djela dobra kakva su se čas prije činila nemogućima.

Oni se pojavljuju diljem svijeta, a mi ih pamtimo po različitim imenima i čine nam se druge rase, vjere, spola, struke. U mojoj generaciji pojavio se na motorkotaču u Južnoj Americi i zvao se Che Guevara. Susreo sam ga u Sjevernoj Americi kao velečasnog Martina Luthera Kinga. Za vrijeme Drugog svjetskog rata pojavile su se tisuće kao pravednici među narodima koji su izložili vlastiti život da bi spasili druge. Takav je bio i Mahatma Gandhi. Jedan do njih bio je i sveti Maksimilijan Kolbe, koji je, nakon što je skrio 2000 progonjenih Židova, dobrovoljno umro umjesto čovjeka koji je u Auschwitzu uskliknuo: „Moja djeca, moja žena!“. Ivan Pavao II. proglasio ga je svecem zaštitnikom našeg teškog stoljeća.

Među nama to je bio fra Franjo Grebenar. Kao župnik u Novoj Biloj, kada je počeo rat, pretvorio je svoju crkvu u bolnicu koja je čuvala život bolesnima i ranjenima, omogućila radanje majkama i novi život novorođenčadi, pružala pomoć svima bez razlike.

Poslije, kada je rat završio i kada je izgrađena nova bolnica, podignuto gospodarstvo i podignute škole, fra Franjo se vratio dajući sada svima radost života i vjeru u Boga.

Bio je posljednji pacijent Franjevačke bolnice "Dr. fra Mato Nikolić". Do danas je bio naš Grebo, a sada je postao zaštitnik Lašvanske doline u teškom vremenu rata, koji je u svojoj bolnici pružio pomoć Ranjenom Kristu.

„Dolinom Lašve danas teče tuga ... ali Anđeli ne umiru, oni se samo vraćaju u Raj.

Dragi moj prijatelju, zbogom. Hvala.

Ranjeni Krist

POSTAJE RANJENOG KRISTA

Moje djelovanje i vjerovanje tijekom proteklog rata proizlazi iz moga židovskog i kršćanskog podrijetla, ljubavi roditelja nastale u možda najtežem trenutku ovih odnosa - Holokaustu. Dio moje obitelji je ubijen, a dio je stvarao novi život.

To djelovanje proizlazi iz mog opredjeljenja da život posvetim struci koja praktično pomaže ljudima. Ono proizlazi iz moje prakse, borbe protiv AIDS-a, za ekologiju, borbe za prava invalida i organizacije zdravstvene službe. Suočen sa strahotama ratnih stradanja, morao sam povezati sve svoje nasljeđe, znanje i iskustvo u praktično djelovanje.

Znao sam, na temelju bolne prakse, od nasljeđa do iskustva, da u teškim trenucima treba ostvariti dobro u praksi bez obzira na uvjete. Bio sam svjedok i znao

sam koje su posljedice praktičnog neuspjeha - i da je moguće ostvariti dobro. Tada sam dobio potporu vjere i Ranjenog Krista.

Sveti Oče, Vaš život, kroz veći dio ovog stoljeća, život je čovjeka koji ostvaruje dobro u praksi, utemeljen na vjeri. Tijekom ovog rata svjedok sam Vaših nastojanja da spriječite, zaustavite ili bar smanjite naše stradanje. Zbog svega, ovo svjedočenje sa zahvalnošću posvećujem Vama.

Dr. Slobodan Lang

SVJEDOČENJE

I. SUĐENJE

60 dana pred Vojnim sudom (JNA)

Ne znam kada je došao Krist, možda je bio tu od početka, ne znam niti tko i odakle ga je donio. Ne znam ni kada i kako je ranjen. Jednostavno je stajao poviše svijetle, svjetlo je gorjelo, ljudi su bili zajedno, upoznavali se i razgovarali o prije zabranjenom, učili jedni od drugih, skupljali i slali potpise i poruke potpore. Tih dana učio sam snagu ljudske slabosti, potpisa, riječi, svijetla, kamena, razumijevanja, pomirenja. Učio sam zašto tko tebe kamenom ti njega kruhom. Krist je bio bez oba stopala, kao da je poručivao da ne odlazimo, da ostanemo u svom domu u Hrvatskoj i da ćemo iz svega ostvarivati snagu, da ćemo izdržati. U to vrijeme nisam razumio ni Ranjenog Krista niti put koji je čekao Hrvatsku, Hrvate, a u njemu i mene. Počela je kalvarija. Ranjeni Krist je stigao.

II. OBRANA

Pred crkvom sv. Petra i Pavla

Osjetio sam i slabost i snagu čovjeka. Strašno je bilo tjeranje ljudi iz njihovih domova i čudesna spremnost tih ljudi da brane svoj dom. Skupljao sam kamenje, govorio o ratu protiv tri križa (Crkve, Bolnice i Groba), ali Ranjenog Krista još nisam bio svjestan, makar je bio svuda uokolo. U Slavoniji sam postao svjestan da sam čovjek nije dovoljan u obrani od zla, ali i da čovjek jest slobodan da se suprotstavi svakom zlu i da se ne mora bojati zlih ljudi koliko god se činili jakima. Godinu dana poslije, nakon Dubrovnika, Bosanske Posavine, srednje

Bosne, Hercegovine i Mostara, pa i Istre i Italije, kada sam postao svjestan sve patnje i prošao cijelu Hrvatsku, ponovno sam u Osijeku susreo Ranjenog Krista. Stajao je na glavnom trgu, pred crkvom sv. Petra i Pavla, činio se sitan na križu, ali oslobođenih ruku, koje je uzdigao put neba, obraćao se ljudima blagoslivljajući progonjene i prognane i spajao ih s nebom. Tada je već njegova moć za mene bila takva, da me je oslobađao straha od zla.

Više se nisam bojao nikog - osim Boga.

III. OSTAJANJE

Pogođen na groblju Stare Mokošice

Na sjevernom kraju groblja ugledao sam malu kapelicu. Popeo sam se i ušao unutra. Tek što sam ušao, ugledao sam Krista. Stajali smo jedan nasuprot drugome. Svega je nestalo i oko mene i u meni. Ispunio me Krist. Stajao je razapet od nekih drugih ljudi na drugom mjestu i u drugom vremenu, ali ugledao sam ga ponovno ranjenog. Geler haubica koje su pucale s brda pogodio ga je u desnu ruku točno u ranu gdje je prije dva tisućljeća pribijen na Križ, i u staru ranu na desnoj strani grudnog koša. Prožela me spoznaja da je Krist ponovno razapet, da ga se opet ranjava, da ga sada i ovdje mi razapinjemo i ranjavamo, da je on sam stao ispred nas da bi nas zaštitio, da bi preuzeo naše rane i postao dio nas u stradanju. Više nisam mogao stajati, kleknuo sam i počeo plakati, ne znam koliko dugo, a onda sam se počeo moliti Kristu, prvi put u životu. Molio sam, a nisam znao ni jednu molitvu. Molio sam kao u 39. psalmu:

vapaje mi poslušaj,
na suze se moje ne ogluš!
Jer u tebe ja sam došljak,
pridošlica kao svi oci moji.
(Ps 39, 13)

Molio sam da se očuva Mokošica i Stara i Nova i cijela Rijeka i Dubrovnik, i ljudi i domovi, da se prekine istjerivanje ljudi, da se vrate prognani, da mi se

omogućiti da pomognem, da spoznam što i kako mi je činiti. Znao sam tada, dok sam se molio sasvim sam pred Ranjenim Kristom u kapelici na groblju Stare Mokošice, okružen brdima s čijih vrhova su ljudi zavedeni zlom željeli opet jednom sve uništiti - da neće pobijediti zlo.

Osjećao sam novu nadu, otvarao se novi put, molitva mi je omogućila pristup Bogu. Osjećao sam da me molitva zaštićuje u ovim trenucima opasnosti i znao sam da je molitva moćnija od sudbine i da može promijeniti njezin tok.

IV. RUŠENJE

Nakon izgaranja crkve sv. Petra i Pavla

Sa svih je strana pucalo. Dok smo Franjo i ja trčali prema samostanu i potom se penjali preko zida, ne znajući hoćemo li ostati živi, proletjela mi je glavom misao zašto nisam s Markom i Đelom otišao Svetom Ocu. Od crkve je ostalo samo zgarište, a svi fratri su otišli u podrum. Provincijal je bio ranjen i imao krvavi povez oko glave. Upitao sam ga: "Gdje je Ranjeni Krist?" Pogledao me začuđeno, jer nisam se niti predstavio. "Nema ničega, sve je izgorjelo", odgovorio je. "Nije, idem po Ranjenog Krista", rekao sam i otišao u izgorjenu crkvu. Svuda uokolo dizao se dim. Sve je još bilo užareno i isijavalo je toplinu, i stakla su se topila. S desne strane u jednoj od kapelica ležao je Krist Velikog petka napravljen u drvu. Bio je spaljen i potpuno crn, činio se pokriven plikovima, ali nijedan mu dio nije nedostajao, bio je upravo lijep. Uz njega je bio i sveti Ante. Prišao sam Ranjenom Kristu i podigao ga što sam nježnije znao i mogao. S unutrašnje strane drvo je bilo netaknuto. U toj crkvi pogođenoj s bezbroj granata, gdje je vatra pokazala da sve može gorjeti, i čelik i staklo, Krist od drva je otrpio opekline po cijelom tijelu, ali ni djelić nije bio uništen, a iznutra je ostao netaknut. Tik uz njega vjerno je ostao i opstao sveti Ante od istog drva i iste veličine, no njemu je va-

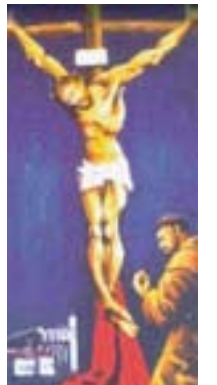
tra nanijela veliku štetu. Čovjek ne može izdržati isto što i Krist, ali i čovjek može opstati i izdržati najviše ako slijedi Krista.

Došao je Čulo i odnijeli smo Krista fratrima. Rekao sam im: "Dobili ste poruku, zgrada je spaljena, tijelo ranjeno, ali je duša sačuvana - čuvajte dušu".

V. POMAGANJE

Bijeli put stiže u Novu Bilu

Ušli smo u crkvu-bolnicu posvećenu Ranjenom Kristu. Klupe su bile spojene i na njima su ležali brojni ljudi od kojih su mnogi bili teški bolesnici, tj. ranjenici, bez ruku i nogu. Po klupama se vidjelo i mnogo krvi, a grijalo se starim, malim, metalnim pećima na drva. Slobodno je bilo samo nekoliko metara oko oltara. Naši fratri su se presvukli i potom zajednički, iz svih franjevačkih provincija održali sv. misu. Zahvalili su Kristu, što je omogućio da provedemo nit života. Slušali su ih teški ranjenici i invalidi ležeći na tvrdim daskama, u vlastitoj krvi, u polusvijesti i potpuno neizvjesne sudbine, slušali su i stanovnici Lašvanske doline puni nade u pomoć koja je stigla, vozači kamiona, novinari i drugi iz konvoja ispunjeni šokom svoga dugog puta, gotovo lutanja okupiranom Hrvatskom, i nakon dobrodošlice svakog čovjeka u Tomislavgradu i Rami, teškog makadama preko Makljena, napada u Gornjem Vakufu, noći na otvorenom na Pavlovici, pregledavanja, pucanja i stizanja kroz čudesni špalir i ljudi i hrvatskih zastava te dočeka s dječjom pjesmom i hrvatskim nošnjama pred crkvom, a tada nabitosti u crkvi pomiješane s ranjenicima kojima riječi Ranjenog Krista doslovce znače život, a koji im se obraćao s oltara riječima fratara koji su zajedno s njima prošli taj teški i čudesni put vjere. Stajali smo, slušali i gledali, a tada smo se počeli i smijati i plakati, kleknuli smo i ustali, pjevali i šutjeli i sve je postalo ista slika i zvuk, kada sam imao osjećaj pune prisutnosti Ranjenog Krista koji je istodobno prihvaćao ostvareno i poticao nas da nastavimo dalje bijelim putem. Kamo dalje? Zar nismo sti-

gli? Ne mogu više! Nikada nema kraja bijelom putu! Tkogod pomisli da ga je prošao, zapravo ga napušta! Vjeruj u Krista, pruži pomoć ovim ranjenicima u krvi na klupama i pruži nadu ovom cijelom narodu! Rekao si da ćeš u ovoj bolnici pružiti pomoć Ranjenom Kristu!

Oslobodi se straha od svakog oružja, svih prijetnji, svakog zločina i svih ljudi. Ovdje usred Bosne, za strašnog rata i zločina, prestani se bojati bilo koga osim Boga! Kleknuo sam i potpuno sam pred Kristom počeo moliti Očenaš:

“I otpusti nam duge naše,

kako i mi otpustismo
dužnicima svojim!

I ne uvedi nas u napast,
nego izbavi nas od zla.“

Znao sam da je Ranjeni Krist prihvatio ovu bolnicu i odlučio pomoći i bolnici i meni i nama. Mi nismo mogli istinski pomoći sebi dok se ne prekine ovaj sukob, dok ne kažemo punu istinu i sebi i drugima i Bogu, i doista svaka daljnja napast dovodila je u pitanje sam opstanak hrvatskog naroda. Istodobno trebalo je očuvati i svoje dostojanstvo i ne bojati se pokazati tko smo bili, tko jesmo i što ćemo ostati! Uspjeti smo mogli samo čudom, samo uz pomoć Ranjenog Krista. “Blago siromašnima duhom” - to sam bio ja, sve je u meni bilo preslabo i ništavno, potpuno siromašno i nemoćno, ali istodobno dok sam bio preslab pred Bogom, nisam to bio pred neprijateljima. Vjerovao sam u Boga i u svoje partnerstvo s njime i zbog toga u svoju neizmjernu snagu pred svakim koji nas pokušava zaustaviti. Prekinuo sam molitvu, izašao iz Crkve i uključio se u svakodnevnicu došašća Nove Bile 1993. godine.

Hrvatska bolnica "Dr. fra Mato Nikolić"
u Novoj Biloj

VI. OTKRIVANJE

Sve je trebalo otkriti

Mise, čudotvorne mise u Travniku, Bugojnu i Zenici, kod don Pave, fra Janka i fra Stipana. Crkve sagrađene oduvijek i zauvijek, a uopće ih nisu gradili graditelji već svi ljudi župe. Sve je ispunjeno i sitnim detaljima, jer je svatko želio i sam pridonijeti crkvi nečim lijepim. Iz tih gradova sada su Hrvati bili prognani, ali su crkve bile pune. Zvona se nisu smjela glasati, ali su nas glas s oltara, zvuk orgulja i pjevanje ispunjavali. Ljudi su i sami stradavali, ali su u vrijeme mise molili i za druge.

Najprije sam bio na misi u Zenici. Nakon očeve smrti i njegova pokopa, otišao sam u Bugojno. Molili smo za pomoć i spas Bošnjaka iz Bihaća i zapadne Bosne. U Travnik smo došli s nadvojvodom Rudolfom Habsburškim.

U crkvi je kleknuo zajedno sa svojom ženom, njezinom pratiljom i barunom Dobrinović-Vraniczanyjem. Mislim da je on bio prvi Habsburgovac u Travniku. Klečali su, zatvorili oči i potpuno se predali molitvi. Za propovjedaonicu je izišla djevojčica i čitala poslanicu. U tom trenutku počela je tutnjava topova. Granate su padale po Travniku, a ona je nastavila čitati kao da se ništa ne događa. Svi su ljudi zajedno živjeli misu. Nadvojvoda se molio. Krist nas je pokrio mirom, zaštitio nas i pomogao nam da shvatimo najvažnije - pobijedili smo strah.

Na toj svetoj misi u Travniku nadvojvoda je doista dobio “kraljevski” dar.

VII. POBJEDA

“Vi ste moje ruke”

Odmah nakon pobjede, prvo što smo našli u napuštenom Kupresu pod razrušenom crkvom sv. Obitelji bio je Ranjeni Krist. Nismo ga mi donijeli, već nas je on dočekao u Kupresu. Bio je veličine čovjeka i izgubio je

obje ruke. Nakon obilaska Kupresa i susreta s većim brojem znanaca, vratili smo se u Šujicu. Tamo je lokalni župnik ispričao kako su i poslije II. svjetskog rata našli Krista bez obje ruke. Nakon molitve, ljudi su upitali Krista: “Kako ćeš bez ruku? Gdje su tvoje ruke?” a Krist im je odgovorio: “Što će meni ruke? Vi ste moje ruke.” Razumio sam poruku, sada je postalo najvažnije sačuvati čovječnost i započeti obnovu. Ranjenog Krista odnijeli smo u franjevački samostan u Tomislavgradu.

VIII. STRADANJE

Ostala je samo kruna od trnja

U Jasenovcu je Ranjeni Krist bio strog, zahtijevao je punu odgovornost i potpuno pamćenje. “Nijednu jotu ne smijete ispustiti.” Bio je zahtjevan.

Krist, Kralj ranjene krune u Jasenovcu proveo me kroz ubijanje moje obitelji i pokušaje pravednika iz onog vremena da ih spase. Grobovi nisu obilježeni ni pravednici imenovani. Proveo me i kroz sve stradanje i nastojanje dobra u ovom ratu. On je zahtijevao i pamćenje i istinu, i pravdu i opraštanje.

Kristova zahtjevnost nije pružala nikakvu mogućnost bijega u lagodnost već je tražila dublje razumijevanje i veću odgovornost.

Ranjeni Krist, i sam osuđen na Jasenovac, samo zato jer mu je Marija bila majka, proveo me cijelom kalvarijom Jasenovca i pozvao da na groblju u Vukovaru, prilikom ukopa hrvatskih branitelja prihvatim krunu od trnja, jedini put u dostojanstvo prošlosti, vlastitosti i pružanja ruke budućnosti.

IX. OLUJA

Izišao je čuvati...

U još jednoj spaljenoj katoličkoj crkvi iz mjesta odakle su prije više godina bili prognani svi Hrvati, ponovno sam našao Krista, drvenog, spaljenog i ranjenog, a ipak očuvanog. Ponovno sam dobio poruku. Zgrade su srušene, tijelo je ranjeno, a duša je očuvana. Čuvajte dušu! Uplašio sam se pred ovim Kristom. Osjećao sam, da nisam dovoljno ponižan. Uhvatio me strah da nećemo znati pružiti pomoć ne samo ljudima već da ćemo prestati prepoznavati i pružati pomoć Ranjenom Kristu, da ga nećemo vidjeti, a i kad ga vidimo da ga nećemo prepoznati, već ćemo vidjeti samo komad drveta, kamena, metala, alabastera ili stakla, da ćemo se željeti diviti skupocjenim umjetničkim radovima, a ne pokloniti se, moliti i učiti od Ranjenog Krista.

U trenutku kada ostvarujemo istinsku državu sa svom moći i priznanjima, od vojnih do međunarodnih, znam da je Ranjeni Krist bio najveći branitelj Hrvatske, branitelj duše, i da je Ranjeni Krist bez ruku i nogu, tijela i očiju, spaljen, proboden i pogođen granatama i metkom, najveća obveza obnove. Krist je prihvatio da bude ranjen zbog nas.

Ranjeni Krist je najveća vrijednost, nagrada i obveza hrvatskog naroda. Pomoć Ranjenom Kristu je jedini put obnove Hrvatske. Bože, koliko sam se bojao. Hoće li Hrvatska znati očuvati dušu? Hoće li prepoznati i pružiti pomoć Ranjenom Kristu?

X. OKUPACIJA

Prenesen iz Prijedora

U meni će Banja Luka ostati obilježena zlostavljanom djevojčicom iz Prijedora, pedeset godina zatvorenom katoličkom gimnazijom u Travniku, božićnim pismom dubrovačkog biskupa Puljića, dječjim splavarima preko Save i snažnim glasom banjalučkog biskupa Komarice koji je budio svijet, a vlastite vjernike poticao da na zlo odgovore dobrim i tako i sami prihvate Izazov dobra.

XI. OPRAŠTANJE

Bomba je pogodila razapetu ruku, a ranjeni Isus ju je pružio

Otišao sam župniku u Vinkovce i pitao ga gdje je Ranjeni Krist? On me lijepo dočekao i odgovorio mi: "Kada sam čuo da dolazite, znao sam da ćete me to pitati. Pripremio sam Ranjenog Krista da Vas dočeka." Izradila ga je razapetog kiparica Ulman. Stajao je pred crkvom u Vinkovcima. Iz zrakoplova su 24. listopada 1991. bombardirani Vinkovci i pogođen je Krist.

Od Krista je ostala samo lijeva ruka, bez kažiprsta. Ranjena i probodena ruka imala je neizmjernu snagu, bila je pružena. Pružena ruka, spremna da bez riječi razumije, podrži, pomogne, zaštiti i povede. Kada je razapeti Krist ranjen bombom iz zrakoplova, istodobno je i oslobođen, a kada mu je ostala samo ranjena ruka, on ju je pretvorio u pruženu ruku.

Do tog trenutka uvijek sam govorio da treba pružiti pomoć Ranjenom Kristu, a tada sam spoznao da on pomaže meni, vama, nama; jer Krist uvijek daje. Shvatio sam. Razapeta Hrvatska mora ostvariti vla-

stitu slobodu tako da "pruži ruku" i onima koji su je razapeli, napali, razarali..., onima koji su joj činili zlo i kad je bila razapeta. Pružena ruka razapetih put je slobode, dostojanstva, vjere i uskrsnuća.

XII. DOSEZANJE

Susret s "Jobom"

Dok su govorili osjećalo se da znaju da je vrijeme promjena, da je Ilok hrvatski, ali i da je cijena slobode da kalvarija Hrvatske, pa i Iloka, bude prešućena. U Iloku žive Hrvati koji su prvi izgubili i posljednji vratili slobodu, a baš su oni dobili poruku: "Oče, oprosti im, jer ne znaju što čine." Dok su govorili o svojoj kalvariji, očekujući vlastiti Uskrs, kao da su bili svjesni kako je to možda jedini put kada skupljeni u Božjem domu zajedno s Ranjenim Kristom Dunava smiju iz dna duše ispriповjediti priču o Iloku.

Sjetio sam se Dubrovnika, Foruma intelektualaca, mise u katedrali, u Rami, Novoj Biloj, Bugojnu, Zenici, Travniku, Tolisi, misa koje su bile čudo, kojima je Krist ne samo bio nazočan, već se ostvarivalo i potpuno duhovno zajedništvo i partnerstvo ljudi i Krista. Pozorno sam ih slušao i istodobno se i sjećao i molio. Osjećao sam da su ovi ljudi pobijedili sami sebe i da se zato mogu predati Kristu. On ih je prihvatio i poveo.

XIII. POVRATAK

Povratak, u što?

Svi su bili dobro raspoloženi. Ove ljude srušene kuće Vukovara i Bogdanovaca i svugdje prisutni tragovi granata nisu čudili, bili su dio njih. Ponegdje bi i Mladi Jastreb i "dr." Anđelić zastali i sjetili se kad je

tu bila kuća, kad se čuo smijeh i riječi nekog od sada mrtvih branitelja i drugih ljudi. Od kuće je ostala ruševina, a ljudi još nemaju ni grob. Moramo pokopati ljude prije nego što obnovimo kuće. Treba podići sva tri križa - na crkvi, bolnici i grobu. Svi smo to osjećali, a nitko nije govorio.

U Tovarniku sam ugledao crkvu. Mladi Jastreb je rekao: "Idemo u crkvu. Doktor uvijek traži Ranjenog Krista." Ovo je bio prvi put da sam ušao u crkvu s dragovoljcima koji su se vraćali kući. Tek što sam ušao, ugledao sam Kristovu ruku. Drugi put je Krist pružio ruku u Podunavlju, ovaj put braniteljima Vukovara, kao da ih je želio pozdraviti, pružiti im ruku i pozvati ih da kao što su branili Vukovar i Hrvatsku sada zajedno ostvare Povratak.

XIV. DOM

Izdržati i obnoviti

Prije pedeset godina u Garevcu nisu smjeli obilježiti grobove ubijenih. Nekoliko mjeseci 1992. godine smjeli su poštovati svoje mrtve. Tada su mi se činili gotovo radosni, unatoč stalnom pucanju.

Na Plehanu sam prvi put sreo fra Andriju Zirduma. Taj stoljetni samostan potpuno je razoren u lipnju 1992. Bolnicu nisu imali, pa su je osnovali u samostanu u Tolisi. I u Posavini se rušilo sva tri križa već desetljećima. Ipak, Hrvati Bosanske Posavine nikad nisu prestali graditi Dom. Tjerani su, i odlazili su u Hrvatsku, Njemačku, Kanadu i cijeli svijet, a uvijek su i dalje u Posavini gradili Dom. Svaka kuća imala je vrt s cvijećem. Činilo se da znaju da će im Dom ponovno rušiti i da će ga oni opet sagraditi.

Kardinal Puljić pozvao je na misu u Derventu i na Plehan. Poveo sam fra Andriju Zirduma i predsjednika Crvenog križa Slavenskog Broda. Nisu nas pustili na Plehan. Skupina od sedam Srba gađala nas je kamenjem. Prišao sam im i upitao ih: "Zašto me gađate

kamenjem?" Četvorici je poginuo po sin, a nijedan nije znao gdje će sutra živjeti. Bože, oprosti im, ne znaju što čine!

Na povratku, u okupiranom hrvatskom selu kod Svilaja, ugledao sam kapelicu. Zaustavio sam se i našao Krista s otrgnutom glavom i veliki drveni kip svetog Ante s Malim Isusom. Obojici je bila odrezana glava. Bio je to prvi Mali Isus nakon Osijeka i prvi sveti Ante nakon Mostara. Sve troje, i Ranjeni Krist i sveti Ante i Mali Isus izdržali su i ostali - obnovit će se i hrvatski dom u Bosanskoj Posavini.

XV. MIR

Pružimo ruku i budimo ruke

U Evoru, prekrasnom portugalskom Dubrovniku, vraćao sam se odasvud. Prije 500 godina prognani Židovi iz Evore stigli su u Dubrovnik. Jedan od njih bio je liječnik.

Vraćao sam se i kao liječnik, i kao Židov, i kao Hrvat, donoseći u Evoru svu snagu Dubrovnika, ali i stradanje Černobila, povratak Tatara, patnje prognanika Kambodže, potrese u Japanu, bijelu i crnu Namibiju, i Pantheon i Aesculapa i svaki korak Kristova puta u Svetoj Zemlji i bijeg u Egipat i piramide. Nosio sam iz života sebe i svog naroda svaku od 14 postaja kalvarije Ranjenog Krista u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, Vukovarsku bolnicu, opkoljeni Dubrovnik, nestale i zarobljene, prognane i izbjegle. Osjećao sam ljudsku i moć i nemoć, tragediju napuštenosti i snagu vjere. Znao sam koliko je nedovoljna međunarodna humanitarna zaštita i koliko bi morala postati boljom.

Ramski križ

Međugorje, Križevac

Sastali smo se članovi parlamenta iz svih država Mediterana, i kršćani i muslimani i Židovi, zbog sigurnosti, mira i tolerancije. Pitao sam se imaju li takvi susreti uopće smisla. Za vrijeme koje sam ovdje mogao sam nekome konkretno pomoći, u Podunavlju ili pridonijeti izgradnji Hrvatske bolnice u Novoj Biljoj. O svemu tome sam razmišljao dok sam se spuštao starom kamenom cestom niz Evoru. Došao sam do dućana antikviteta sa željeznim rešetkama. Pogledao sam unutra. U dnu je bio mrak, ali unutar mene kao da se upalilo svjetlo. To je bila ona vrsta uzbuđenja koju bih uvijek osjetio pred susret s Ranjenim Kristom. Osjećao sam to vrlo snažno i morao sam ući. Pošao sam tražiti vlasnika. Kad sam ga našao, molio sam ga da otvori dućan. Ušao sam u dućan i u onom mraku na dnu našao Ranjenog Krista. Otkud? Zašto? Kako? Ovdje ga nisam očekivao. Shvatio sam, da Krist nikada ne preuzima rane samo na jednom mjestu i u jednom vremenu. Ispunila me snaga Uskrsa. Krist je živ već dvije tisuće godina i ide od jednog do drugog mjesta stradanja, prihvaća sve rane i susreće svakog čovjeka koji želi i spreman je da se s njim su-

sretne. Ranjeni Krist nikada ne prestaje nositi Križ i nema nikoga među nama koji i sam ne odlučuje hoće li poput Šimuna Cirenca i sam pomoći Kristu ili neće; hoće li poput Dubrovčana na misi u studenom 1991. poljubiti njegove rane, kao sveti Ante u Mostaru ostati uz njega u vatri, kao Sveti Otac kleknuti pred njim u Sarajevu, hoće li mu ranjenom pružiti utočište poput fra Marka u Iloku, zaštititi ga od granata u skloništu u Mokošici, hoće li mu posvetiti i graditi Franjevačku i Hrvatsku Bolnicu života u Novoj Biljoj i hoće li mu poput vukovarskih branitelja pružiti ruku i postati obnovitelj Hrvatske.

Danas je u Hrvatskoj mir, ali mi s iskustvom svog stradanja i sudjelovanja trebamo pružiti pomoć drugima ljudima u trenucima njihova stradanja u cijelom svijetu.

Pod "velikom gomilom betona i željeza" crkve sv. Obitelji u Kupresu našli smo Ranjenog Krista bez ruku. Upitali smo ga: "Gdje su tvoje ruke? Kako ćeš bez ruku?" On nas je podučio da mi oduvijek postojimo kao partneri Bogu i da je smisao našeg življenja da pružimo ruku i budemo ruke Kristove.

Kod Sinjske Gospe

Hodočasnik Toni Berišić Veprec, rujna 2013.

Ranjenog Krista je prvi dobio sveti otac Ivan Pavao II. u Mariji Bistrici

Pothvat

Hrvatski narod dao je snagu dobra pothvatu konvoja Bijeli put. Čim je 2. studenoga 1993. preko Hrvatske televizije objavljena vijest o ugroženosti Hrvata u srednjoj Bosni, ljudi su počeli zvati, dolaziti, okupili su se i osnovali udruhu Bijeli put. Idućih mjesec dana, iz dana u dan, pojedinačno, gospodarstvo i iseljenici uplašivali su i donosili pomoć za bolnicu u Novoj Biljoj i za Lašvansku dolinu. Na dan ljudskih prava (10. prosinca) konvoj je krenuo sa Zapadnog kolodvora u Zagrebu prema Novoj Biljoj u srednjoj Bosni. Od Zagreba do Splita i Tomislavgrada u konvoj se okupilo gotovo sto kamiona, 179 zdravstvenih radnika, franjevac i časnih sestara, novinara i vozača kamiona iz mnogih hrvatskih gradova. Duž cijelog puta narod i franjevački samostani brinuli su se o konvoju. U hrvatskim domovima u Tomislavgradu, Rami i Novoj Biljoj stekli smo trajna prijateljstva i iz njih ponijeli nezaboravna sjećanja. Doček u Novoj Biljoj bila je čista radost hrvatskog naroda, koji kao da se preko konvoja spojio sa svakim čovjekom svoga naroda bilo gdje na planetu. Svatko je želio odvesti kući nekoga iz konvo-

Sudionici Bijelog puta u Rami, pred polazak za Novu Bilju, 17. prosinca 1993.

Biskup Juraj Jezerinac blagoslivlje Bijeli put, na polasku sa Zapadnog kolodvora u Zagrebu, 10.12.1993.

ja, pokazati hrvatski dom, očuvani život. Ostvaren je hrvatski pothvat.

Ljude se može podržati i pomoći im na različite načine, u svakodnevnoj komunikaciji, vlastitim radom, pružanjem pomoći, navijanjem, glasanjem... Svatko od nas prolazi i kroz vlastitu patnju. Ipak, u pojedinim trenucima, sami ili u grupi prolazimo tako veliku patnju da nam je nužna i pomoć drugih. Tako je i u ratu. Kada se pojavio Isus, ljudi su već bili svjesni jedinog Boga i znali su da je svemoćan. Isus se javio da bi ljudi shvatili sav smisao i važnost patnje. On je pred nama suđen, a da se nije branio i da ga nitko nije branio. Potom je sam nosio križ i razapet je, a nije mu pružena pomoć. Ima li veće patnje nego kad ti sude nedužnom i kad nosiš križ, a ne brane te ni oni kojima si pomagao? Ako si tada još sposoban sačuvati smisao vlastitog života, moraš nastaviti voljeti ljude, a život završiti riječima: "Oče, oprostite mi, jer ne znamo što činimo". Mi smo željeli olakšati patnju Hrvata u srednjoj Bosni i prekinuti sukob s Bošnjacima, sukob žrtava. To se istinski moglo samo tako da okupimo Hrvatsku i krenemo bijelim putem kroz Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu prema Franjevačkoj bolnici u Novoj Biljoj. Morali smo biti spremni na vlastitu patnju, pa i smrt, ako smo željeli pomoći njima. To je bit Bijelog puta. Velik broj ljudi, liječnika, svećenika, novinara, Hrvata, Bošnjaka, Japanaca, Amerikanaca... krenuo je da čuje i prihvati

patnju pacijenata i Hrvata, a da istodobno čuje i Bošnjake i podnese vlastitu žrtvu. Gospodin Ante Vlaić je poginuo, a Bijeli put postao je pothvat života, mira i dobra. Uvijek treba dalje učiti dobro.

Što je pothvat? Svjetski ga rječnici definiraju kao riječ koja izražava impresivno ili važno djelo, duhovni ili herojski čin (poput djela Aleksandra Velikog), akciju znanja, izdržljivosti, stvaranja, snage i ostvarenja.

Zašto je predsjednik Tuđman u tim teškim danima stvaranja, agresije i obrane Hrvatske i Hrvata Bijeli put nazvao pothvatom? U to vrijeme, kao i danas, Hrvatskoj je bilo nužno postizanje rezultata da bi uspjele cijela država. Trebalo je spoznati "da se ljudi djela rijetko prepuste događajima koji se dogode. Oni sami istupaju i događaji se događaju" (Leonardo da Vinci), da ništa ne može zaustaviti čovjeka koji želi postići. Svaka ga prepreka samo jača. Jača snagu njegova pothvata (Thomas Carlyle), da sama zauzetost ne znači uvijek pravi rad. Cilj svakog rada je proizvodnja i ostvarenje, a za svako od ovih potrebni su predviđanja, organizacija, planiranje, pamet i pošten cilj, kao i znojenje (Thomas A. Edison), da je najveći izazov onaj koji postavimo sami sebi. Ne smije se postati narod koji stavlja prava ispred ostvarenja, niti država koja stavlja ugodne laži ispred teške istine. Ne smijemo postati narod koji tako loše misli o sebi da i ne zahtijeva međusobnu žrtvu jednih za druge (Chris Christie).

Konvoj daruje domačine. Fra Velimir Valjan predaje poklon dr. Tihomiru Periću i fra Franji Grebenaru

Karizma

Bijeli put je u cjelini, i prije i poslije samog konvoja, ostvarivao rezultate. No u ta dva tjedna, od 10. do 23. prosinca 1993. bio je pothvat, ispunjen karizmom iz kojeg je ona i zračila.

Karizma se na Zapadu često koristi od 1950-ih u religiji, društvenim znanostima i medijima. Judaizam ističe od Boga na čovjeka prenesenu karizmu. Isus Krist poziva ljude da osjete karizmu, da budu svjesni da su svi djeca Božja, da sve ljude gledaju kao braću koji stvaraju Kraljevstvo Božje.

John Potts prikazao je korištenje pojma karizma od 1. do 21. stoljeća, od marginalnog vjerskog do danas popularnog i često korištenog pojma.

Novi Oxford American rječnik definira karizmu kao golemu odanost drugih prema nekome, ili od Boga dodijeljenu snagu ili sposobnost. Enciklopedija Britannica smatra karizmu golemom snagom, magnetskim liderstvom koje ima neka osoba u politici, svjetovno i vjerski. Takve vođe dovode u pitanje dotadašnje odnose, dobro ili zlo.

Stručno korištenje pojma karizme uveo je njemački sociolog Max Weber (1864.-1920.), posebno u djelu "O pravu u ekonomiji i društvu" (1921.) postulatom da je karizmatički autoritet različit onoga po zakonu ili na temelju tradicije. Prelazak karizmatičkog u druge oblike autoriteta (kao birokracija) nazvao je rutini-

zacijom karizme. Karizmatički vođa može zahtijevati potpunu odanost od svojih sljedbenika. Temelj je emotivan, a ne racionalan, temelji se na povjerenju i vjeri, koji mogu biti slijepi i nekritični. Bez uobičajenih ograničenja, karizmatički vođa može tražiti neograničenu moć.

Izvorno bi se samo osobe poput Isusa ili Napoleona mogle smatrati karizmatičkima, ali sada se taj pojam upotrebljava i šire, za osobe kao što su John F. Kennedy, Eva Peron, ali i Hitler, Mussolini ili Milošević. Weber, od kojega uvelike potječe današnja upotreba pojma karizme, umro je 1920. i ostavio svoje zapise u neredu. U jednom nedovršenom radu našli su definiciju karizme: "Karizma je priznata, nesvakodnevna kvaliteta istaknutih ličnosti (proroka, iscjelitelja, mudrih i heroja) koje vlastitom voljom, kao magijom, natprirodno, nadljudski ili u najmanju ruku neuobičajeno, djeluju kao božanstvo ili su takvima proglašene. Vođe s drugima nedostupnim snagama ili sposobnostima."

Suvremena karizma nakon Webera i danas odražava misterioznost, onemogućuje da se do kraja opiše. Često se govori o nepoznatom faktoru, što je vraća duhovnom i vjeri.

Karizmatičke vođe prema Weberu, za razliku od običnih ljudi, posjeduju nadnaravne ili bar izuzetne moći i kvalitete, koje su božanskog podrijetla i na temelju

Predsjednik Franjo Tuđman prima predstavnike Bijelog puta i naziva ga pothvatom

kojih se smatraju vođama. Njihov autoritet temelji se na odanosti sljedbenika, njihovoj svetosti, herojstvu ili primjernom karakteru i redu koji su objavili i uveli. Oni ne moraju biti pozitivni, pa se među njima navode i Mussolini i Hitler. Weber svoja zapažanja temelji na Njemačkom Carstvu u pripremi za I. svjetski rat i za njegova trajanja, kao i na početku totalitarizma u Europi nakon tog rata.

Međutim, u obrani Hrvatske stanje je bilo potpuno drugačije. Realno smo bili suočeni s agresijom neusporedivo jačih snaga i u najmanju ruku s nerazumijevanjem u svijetu. U tim uvjetima činilo se "razumnim" smatrati želju za samostalnošću Hrvatske "opasnom politikom" ili pak da nam je protiv takvog neprijatelja sve dopušteno i da nema moralnih ograničenja u obrani.

U sličnim se okolnostima rodio Isus, koji je odbacio i služenje Rimu i nasilje zelota. On je pozvao na razvoj novog znanja, na bitnu promjenu vrijednosti, djelovao je kao iscjelitelj među ljudima, ističući da je sin čovječji, a da su svi ljudi braća u Bogu. Pozvao je ljude na stvaranje Kraljevstva Božjeg. Vođe koji su poticali ljude na djelovanje odgovornošću vlastite karizme bili su i Mahatma Gandhi i Martin Luther King.

Hrvatska karizma

Hrvatska je na agresiju odgovorila vlastitim glasanjem, spremnošću da se brani bez obzira na to koliko je bila slabija i cijelim spektrom nenasilnih metoda:

Bijeli put u pratnji UNPROFOR-a dolazi u Ratanjsku 20. prosinca 1993.

Gotovac u svom govoru 30. kolovoza 1991. pred komandom JNA u Zagrebu.

Hrvatska karizma Bijelog puta

U ostvarenju Bijelog puta iskorišteni su znanje, vjera, politika, iskustvo, mediji, organizacija, ali sam pothvat proveden je ponajprije na karizmi koja je vladala, potpuno prožela i povezala ljude u konvoju, bez obzira na to jesu li bili svećenici, liječnici, novinari, vozači, stranci, žene ili muškarci, stari ili mladi. Kada smo krenuli, bez obzira na sve pripreme, na sve što smo mogli predvidjeti i što smo nastojali poduzeti, uključivši kontakt s najmoćnijim ljudima vjere, znanja i politike, duboko u sebi osjećali smo da postoji još nešto, nepredvidivo, nepoznatljivo, što nadilazi sve učinjeno, a ipak je potrebno i nužno da bismo uspjeli. Trebala nam je karizma.

Svi smo u konvoju znali da smo slabi, ali smo mi sami znali da činimo dobro. Povezali smo slabost i dobrotu. Svijest o vlastitoj slabosti nije u nama izazivala osjećaj da manje vrijedimo zato što smo se opredijelili za najjaču stvarnost, važno je bilo samo dobro, potpuna predanost da konvojem donesemo pomoć bolnici i ljudima u Novoj Biloj. Poniznost je bila naša sloboda i davala nam je snagu da se predamo ostvarenju dobra. Arogantni ljudi nisu se mogli uključiti u Bijeli put. Za putovanja konvoja nadišli smo sitne ljudske slabosti. Dizali smo se iznad sukoba, uvreda, prigovora... Znali smo svoje mjesto, poslove i svakog smo sudionika poštovali. Zajednički smo dijelili istinu i ostvarivali ljudski smisao. U konvoju smo znali za što živimo! Svaki dan trajanja propitivali smo i potvrđivali naš konkretni cilj i spoznavali opći ljudski smisao.

Činiti dobro bilo je opasno i teško, ali smo mi proživjeli neusporedivo veće zadovoljstvo od bilo kakvog materijalnog bogatstva. Sudjelovanje u Bijelom putu nema usporedive materijalne vrijednosti. Nijedan sudionik

Želim sretno djetinjstvo. Kada ću se slobodno voziti biciklom

Neposredno po dolasku Bijelog puta svi fratri zajedno slave svetu misu

nije tražio ni dobio nikakvu materijalnu nagradu. Svi sudionici potpuno su shvatili da je činiti dobro toliko vrijedno da su bili spremni za to i umrijeti. Bili smo ispunjeni karizmom dobra, bez obzira na svijet izvan nas. Činili smo dobro za ispravan cilj, bez obzira na posljedice.

Pothvat Bijelog puta bio je u tome što je iz naše subjektivne volje ostvareno objektivno dobro.

Vjerovali smo u Boga, u Ranjenog Krista, i pitali se što On želi da učinimo. Činili smo što je On tražio! Karizma je bila u svakom sudioniku konvoja Bijeli put na putu od Tomislavgrada i posebno od Rame do Nove Bile i natrag. Karizma nam je dala slobodu, znali smo da želimo učiniti dobro i produbila je našu vjeru u Boga. Karizma nas je, za tih teških, dramatičnih, opasnih, nemoćnih, ponižavajućih, tragičnih i bolnih dana, a istodobno najljepšeg vremena ispunjenog dostojanstvom, samopoštovanjem, ljubavlju za ljude i vjerom u Boga, naučila za što smo spremni poginuti i tako smo nastavili živjeti s više vjere, spremnosti da činimo dobro i s više prepoznavanja vlastitog smisla.

U ovom dijelu prikazali smo karizmu hrvatskog naroda koja je Bijelom putu dala snagu pothvata. Nije mi poznato nijedno drugo tako izravno svjedočenje karizme naroda. Bijeli put ostvaren je karizmom naroda. Zlatko Jelenčić i Tsutomu Yamauchi prikazali su i svjedoče posljednje dane i trenutke Ante Vlaića. Bijeli put zaustavio je agresiju i progon Hrvata iz njihovih domova i prekinuo sukob, a otvorio suradnju žrtava, Hrvata i Bošnjaka.

U ovom dijelu, u 38 radova, prikazano je nastajanje i ostvarivanje pothvata Bijelog puta.

Ranjenik sluša svetu misu

Sadržaj

KOLA VITZ - IVA VUKADRIĆIĆ 2 P. IMA PORODICA SOFA

Govor pred komandom JNA u Zagrebu - <i>Vlado Gotovac</i>	229	Kretanje konvoja Bijeli put - potpukovnik <i>P. G. Williams</i>	279
Nacrt nastupa na HTV-u - <i>Branko Čulo</i>	231	Pismo zapovjednika UNPROFOR-a - <i>Francis Briquemont</i>	282
Obavijest za javnost Bijelog puta - <i>Žosip Bokunić</i>	232	Sućut obitelji Ante Vlaića - Sudionici	283
Sporazum o prekidu vatre - <i>predsjednički povjerenici</i>	232	Telefaks svim društvima Crvenog križa i Crvenog polumjeseca - <i>Nenad Javornik</i>	283
Saboru Republike Hrvatske - <i>Damir Zorić</i>	235	Hrvatskom Crvenom križu - <i>Bisera Turković</i>	284
Pismo Aliji Izetbegoviću, predsjedniku Predsjedništva BiH - <i>Slobodan Lang</i>	237	Dnevnik konvoja za Novu Bilu - <i>Durđica i Suzana Baić</i>	284
U početku bijaše riječ - Bijeli put - <i>Slobodan Lang</i>	239	Izveštaji središnjice - <i>Miro Jakovljević,</i> <i>Ana Marušić, Matko Marušić</i>	308
Sastav konvoja Bijeli put	240	Požurimo! - <i>Ivan Buba i Franjo Grebenar</i>	322
Postaje Bijelog puta	241	Sjećanje na Antu - <i>Meri Vlaić</i>	322
Od Splita do Rame - <i>Stipe Karajica</i>	245	Oproštaj od gospodina Ante Vlaića - <i>Slobodan Lang</i>	323
Prethodnica - <i>Andro Vlabušić</i>	247	Karta Bijelog puta	324
Propusnica - <i>Mehmed Alagić</i>	252	Svim društvima Crvenog križa i Polumjeseca i UNPROFOR-u - <i>Nenad Javornik</i>	324
Ferdina Molitva - <i>Fra Ferdo Vlašić</i>	252	Bijeli put za Novu Bilu i Bosnu Srebrnu - <i>A. Marušić, M. Marušić, S. Lang</i>	325
Ferdina molitva - <i>Ferdo Vlašić</i>	252	Humanitarni putevi mira i ljubavi za pomoć BiH, Bijeli putevi mira i ljubavi za pomoć Bosni i Hercegovini - <i>Faruk Redžepagić,</i> <i>Miro Jakovljević, Namik Nanić, Herman Vukušić</i>	331
Konvoj je stigao - <i>Andro Vlabušić</i>	253	Dnevnik vozača kamiona za vrijeme Konvoja Mira i Ljubavi - <i>Emir Jerlagić</i>	335
Faks iz Ženeve - <i>Mirjana Kujundžić</i>	253	Hrvatsko kulturno društvo Napredak - <i>Franjo Topić</i>	339
Zapis s Bijelog puta - <i>Žozo Sliško</i>	253	Napad na Križančevo Selo. Iz ratnog dnevnika - <i>general Tibomir Blaškić</i>	340
Pax et Bonum - <i>Vesna Škuljić</i>	254	Izvešće generalu Tihomiru Blaškiću o napadu i obrani Križančeva Sela. Iz ratnog dnevnika - <i>Ante</i> <i>Bertović</i>	341
Za fra Stipu Karajicu	258	Stravični događaji u Križančevu Selu 22. prosinca 1993. - <i>Mario Čerkez</i>	343
Svjedočenja Bijelog puta Sudionici: <i>Borislav Arapović, Anto Bagarić, Franjo Ba-</i> <i>kula, Zoran Batarilo, Marko Bilić, Dušan Bilobrk, Anto</i> <i>Brdar, Jakov Bubalo, Ivan Burić, Anto Čalić, Nikola Čosić,</i> <i>Zlatko Dijanek, Žosip Djandara, Višnja Gotal, Oto Habek,</i> <i>Mehmed Husić, Anto Jakešević, Zlatko Jelenčić, Krunoslav</i> <i>Kičinbaći, Žosip Kovač, Vedrana Krstić-Ivanišević, Niko</i> <i>Ladan, Ante Luetić, Stojan Milovanović, Vinko Miljak,</i> <i>Maja Misić, Branka Mravunac, Osman Mulahalilović, Žure</i> <i>Musić, Milan Nenadić, Ivo Nikolić, Tibomir Penić, Petar</i> <i>Perković, Marko Radoš, Rajko Šaravanja, Ilija Sedlić, Igor</i> <i>Sikirić, Iko Skoko, Žozo Sliško, Sonja Ščekić, Mato Škvorčić,</i> <i>Stevan Špoljar, Tatjana Uvodić-Ivesa, Srećko Valenta, Saša</i> <i>Vidović, Zdenko Vrdoljak, Mladen Zrno, Margareta Zou-</i> <i>bar, Tsutomu Yamauchi</i>	260	Pismo iz Bosne iz Viteza - <i>Anto Marjanović</i>	346
Izveštaj o napadu - <i>Slobodan Lang</i>	278	Dok drugi lamentiraju i savjetuju, mi djelujemo i dokumentiramo - <i>Prof. Alojzije Prosoli</i>	348

Govor pred komandom JNA u Zagrebu Vlado Gotovac

„Ja vas volim i ja se vama ponosim. I kada bih trebao birati da li ću s vama umrijeti ili s ovim strašilima živjeti, izabrao bih smrt. Jer davno već u onom svijetu postoji jedan divni stih jednog velikog pjesnika koji kaže: “U Navarri se umiralo od srama”. Mi Hrvati, kada ne bismo imali ovo dostojanstvo i kada ne bismo imali ovu ljubav, mi bismo umirali od srama, ali ovi ovdje nemaju od čega umrijeti, jer nemaju ni dostojanstva ni ljubavi. Kada bi generali imali obitelj, kada bi generali imali djecu, kada bi generali imali bližnje, onda nikada ne bi zasjeli u ovoj zgradi. Ali generali nemaju djecu, ja vas uvjeravam. Jer onaj koji tuđu djecu ubija, nema djece. Jer onaj tko tuđe majke uciviljuje, nema majke. Jer onaj tko ruši tuđe domove, nema doma. I oni moraju znati da na ovoj zemlji za njih nema ni majka, ni djece, ni doma. Umrijet će u pustoši svog mrtvog srca. Sramit će ih se njihova djeca, jer nisu im bili očevi. Sramit će ih se njihove žene, jer su bili ubojice tuđe djece. Sramit će ih se njihove obitelji, jer su uništavali tuđe obitelji.

Stojimo ovdje, dragi Zagrepčani, znate li pred kojom zgradom? Pred Hrvatskim radišom, sazidanim da bi hrvatski đaci i sirotinja se školovala, da bi hrvatska napredovala, da bi Hrvatska bila moderna nacija. Tu

zgradu gradili su najhrabriji i najsiromašniji Hrvati da bi Hrvatska bila dostojna Europe. A tko je u njoj sada? Ostaci komunizma, ubojice hrvatskog naroda! Oni imaju obraza da, zaposjevši naše svete zgrade, naše zadužbine, govore o svom posjedu u Hrvatskoj. Oni nam prijete da će uzeti ono što je njihovo. Oni nam govore da će odlazeći ostaviti iza sebe pustoš. A mi znamo da će se vratiti jedino s onim što će ukrasti, jer nikada ništa drugo nisu ni imali. Sve što imaju, sve što jedu, sve što piju, sve što oblače, vaše je. Vi to plaćate, vi za to radite, vi za to stradate. Oni će, kažu, ukrasti, a pitam tu gospodu, a gdje su oni to stekli bogatstvo koje je Hrvatska stjecala tisuću godina? Neka nam ispriopovijedaju gdje su to njihovi gradovi stari tisuće godina, gdje su to njihovi dvorci, gdje su to njihove palače, gdje je to njihovo blago koje mi ovdje imamo i koje prijete da će nam uništiti? Neka unište svoje, ali lako im je, ne trebaju uništavati jer ništa od toga i nemaju.

Ono što oni žele, zapamtite dobro, žele nas izjednačiti sa sobom, žele da budemo divlji kao oni, žele da nemamo ništa kao oni, žele da budemo ubojice kao oni, žele da nemamo morala kao oni, žele da sjedimo u tuđim domovima i u tuđim gradovima kao oni. Nama to ne treba. Mi imamo svoju domovinu, mi imamo svoje gradove, mi imamo svoju kulturu, mi imamo svoju naciju. Neka odlaze odavde!

Molim vas lijepo, kakvi su to ljudi, ako smijemo govoriti uopće o ljudima, koji sjede u tuđim kućama, koji se griju na tuđim ognjištima, koji žive u tuđim zgradama, koji uživaju tuđi novac i tuđi kruh, i usuđuju se ubijati one koji im to daju. Umrli bi davno da imaju i traga čovjeka u sebi. Umrli bi od srama, umr-

.....
Žena pruža obje ruke Anti Damjanoviću koji je na čelu konvoja

Obavijest za javnost Akcija Bijeli put za Novu Bilu i Bosnu Srebrenu

*Juraj Bokunić

Zagreb, 19. 11. 1993.

Prije nekoliko minuta stupili smo putem radioamatera u direktnu vezu s ravnateljem bolnice dr. Dragom Džambasom. Zamoljeni smo da prenesemo apel za hitnu pomoć i dostavu najpotrebnije opreme:

- nedostaje oprema za neurokirurške operacije
- sve vrste cjepiva (za dječju dob i odrasle)
- zavojni materijal u svim oblicima i količinama
- hemodijalizator
- termoregulator za davanje transfuzije krvi
- krvi minimalno 500 doza
- peć za centralno grijanje
- veliki stroj za pranje rublja.

Zahvaljujemo donatorima koji su do sada već pomogli svojim priložima. Pozivamo i sve ostale da nam se pridruže kako bi što hitnije pomogli narodu u Bosni Srebrenoj.

*Tehnički tajnik akcije

Sporazum o prekidu vatre, obustavi neprijateljstava i jačanju povjerenja između hrvatskog i muslimanskog naroda u Bosni i Hercegovini

Predsjednički povjerenici

Zagreb, 19. 11. 1993.

Vođeni principima Povelje Ujedinjenih naroda, Opće deklaracije o ljudskim pravima i Deklaracije o pravima osoba koje pripadaju nacionalnim, etničkim, vjerskim i jezičnim manjinama;

Pridržavajući se Zajedničke deklaracije predsjednika dr. Franje Tuđmana i Alije Izetbegovića iz Ženeve od 14. rujna 1993., njihove Zajedničke izjave iz Beča od 8. listopada 1993., Zajedničke deklaracije iz Sarajeva od 12. studenog 1993. godine potpisane od predsjedničkih povjerenika dr. Mate Granića i dr. Harisa Silajdžića, uz svjedočenje ministra vanjskih poslova Republi-

ke Turske Nj. E. Hikmeta Cetina, te osnovnih principa Ženevskog mirovnog sporazuma;

Podržavajući mirovnu inicijativu predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana od 1. studenog 1993.;

Privrženi poštivanju svih relevantnih rezolucija Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda;

Spremni provesti sve obaveze iz Zajedničke izjave potpisane u Ženevi 18. studenog 1993. pod pokroviteljstvom visoke povjerenice za izbjeglice Ujedinjenih naroda gđe Sadako Ogata;

Predsjednički povjerenici dr. Mate Granić i dr. Haris Silajdžić, u prisutnosti najviših političkih i vojnih dužnosnika Hrvatske Republike Herceg-Bosne i Republike Bosne i Hercegovine, sporazumjeli su se kako slijedi:

I.

1. Sukladno točki 1. Zajedničke deklaracije iz Sarajeva od 12. studenog 1993. komandant Glavnog štaba

Prijem kod predsjednika Franje Tuđmana

Armije Bosne i Hercegovine i zapovjednik Glavnog stožera Hrvatskog vijeća obrane izdat će zapovijed najkasnije do ... 1993. godine u 12 sati.

2. Dvojica zapovjednika iz točke I./1. ovog Sporazuma dužni su formirati mješovitu vojnu komisiju sastavljenu od tri predstavnika Armije Bosne i Hercegovine i Hrvatskog vijeće obrane poradi kontrole provođenja zapovijedi iz I/1.

3. Sva zapovjedništva i postrojbe Hrvatskog vijeća obrane i Armije Bosne i Hercegovine u cijelosti će poštivati i provoditi sve odredbe međunarodnog humanitarnog i ratnog prava te će se u tu svrhu, u okviru civilnih i vojnih organa, na teritorijima pod kontrolom Hrvatskog vijeća obrane i Armije Bosne i Hercegovine žurno uspostaviti mehanizmi utvrđivanja pojedinačne odgovornosti za nepoštivanje ovih odredbi.

II.

1. Poradi vjerodostojne i trajne provedbe ovog Spora-

zuma bezuvjetno će se, i uz potpuni angažman i odgovornost, jamčiti i osigurati nesmetani prolaz humanitarnih konvoja kroz rad i djelovanje Radne skupine za koordinaciju svih aktivnosti u svezi s humanitarnom pomoći, koja će biti odgovorna dvojici predsjedničkih povjerenika. Radi hitne provedbe Sporazuma dogovoreno je da Radna skupina:

a. najkasnije do 24. studenog 1993. godine u 12 sati pripremi cjelovit pregled svih najhitnijih humanitarnih potreba na teritoriju pod kontrolom Armije Bosne i Hercegovine i Hrvatskog vijeća obrane (odmah dogovoriti helikopterske medicinske linije za stalni prijevoz pacijenata, liječnika, lijekova i medicinske opreme za sve medicinske ustanove – S. L. rukom);

b. najkasnije do 24. studenog 1993. godine u 12 sati pripremi pregled svih spornih vojno-političkih i tehničkih pitanja u svezi s osiguranjem sigurnosnih i tehničkih uvjeta za prolazak konvoja te ih dostaviti dvojici predsjedničkih povjerenika radi njihova an-

Predsjednik Franjo Tuđman, Mate Granić i Ante Roso u helikopteru lete u Novu Bilu, 16. lipnja 1994.

gažmana na osiguranju suradnje i pune osobne odgovornosti vojnih zapovjedništava Hrvatskog vijeća obrane i Armije Bosne i Hercegovine na područjima pod njihovom kontrolom;

c. pripremi program hitne rekonstrukcije dostupnih i pogodnih prometnica i uz potporu i posredovanje dvojice predsjedničkih povjerenika obrati se međunarodnim institucijama i pojedinim državama za hitnu investicijsko-tehničku pomoć.

2. Da se hitno, a najkasnije do ... dovrši bezuvjetno oslobađanje svih preostalih zatočenika, pripremi cjelovit program njihova zbrinjavanja i omogući im se slobodno izjašnjavanje o odabiru mjesta življenja.

III.

1. Sva sporna pitanja teritorijalnog razgraničenja bit će rješavana uz djelovanje zajedničke Radne skupine za teritorijalna razgraničenja, utemeljene Ženevskom deklaracijom od 14. rujna 1993. godine, koja će u roku od mjesec dana, a najkasnije do 20. prosinca 1993. godine u 12 sati, dvojici predsjedničkih povjerenika iznijeti na uvid pregled svih spornih teritorijalnih pitanja radi usuglašavanja i pripreme međunarodne arbitraže u slučaju potrebe. Obje strane će zatražiti u tu svrhu „dobre usluge“ političkih i diplomatskih dužnosnika prijateljskih država koji su iskazali spremnost pomoći u rješavanju teritorijalnih sporova;

2. Osigurat će se i jamčiti zaštita svih nacionalnih i kolektivnih ljudskih prava na teritoriju pod nadzorom Hrvatskog vijeća obrane i Armije Bosne i Hercegovine i u tu svrhu hitno će se pristupiti izradi odgovarajuće zakonske regulative;

3. Jamčit će se puna zaštita imovine svih građana na teritoriju pod nadzorom Armije Bosne i Hercegovine i Hrvatskog vijeća obrane do uspostave trajnih rješenja i cjelovitog uređenja imovinsko-pravnih odnosa.

IV.
Potvrđujući spremnost da se djelatno angažiraju na hitnoj obnovi mirovnog procesa u okviru Ženevske konferencije o rješenju krize u Bosni i Hercegovini i čvrsto vjerujući da će primjena ovog Sporazuma biti značajan doprinos revitalizaciji mirovnog procesa

Ured za prognanike i izbjeglice uvelike je pomogao Bijeli put.

u Bosni i Hercegovini, dvije strane su šire razmotrile sadržaj i ciljeve najnovijih mirovnih inicijativa usmjerenih k uspostavi trajnog mira u Bosni i Hercegovini.

Iskazujući zajedničku potporu svim nastojanjima svih najvažnijih čimbenika međunarodne zajednice da se tragedija hrvatskog i muslimanskog naroda hitno privede kraju osiguranjem cjelovitog, realističnog i održivog mirovnog rješenja, dvije su strane potvrdile spremnost da s nositeljima ove mirovne inicijative stupe u izravan i sveobuhvatan politički dijalog glede sadržaja i primjene svih sastavnica inicijative.

Traži se i puna potpora svih međunarodnih organizacija nazočnih na području Bosne i Hercegovine u provedbi dogovorenih aktivnosti.

Predsjednički povjerenici i članovi delegacija.

Saboru Republike Hrvatske

Damir Zorić, Županijski dom

Zagreb, 23. 11. 1993.

Predsjedniku Županijskog doma Sabora pt. g. Josipu Manoliću,

Svim zastupnicima u Županijskom domu Sabora
Poštovani gospodine predsjedniče, poštovane gospođe i gospodo zastupnici, dopustite mi da vašu pozornost usmjerim na tragične probleme Hrvata u srednjoj Bosni i da vas zamolim da dio dragocjenog vremena za govornicom hrvatskog Sabora iskoristite tako da pozovete sve koji žele i mogu pomoći u ublažavanju nesreće naših sunarodnjaka u srednjoj Bosni. Iznosim samo osnovne brojčane podatke, koji vam zorno predočuju teškoće koje srednjobosanski Hrvati bez naše pomoći neće moći svladati.

Brojčani pokazatelji o stanju Hrvata u BiH

Od ukupno 745.000 Hrvata u Bosni i Hercegovini (1991.), njih 165.000 registrirano je u Republici Hrvatskoj kao izbjeglice. U hrvatskoj Hercegovini domicilno je 225.000 Hrvata. U područjima uz bojišnice (Uskoplje, Orašje) još uvijek živi 33.000 Hrvata. U

opkoljenim hrvatskim područjima u srednjoj Bosni nalazi se oko 160.000 Hrvata te zajedno s njima još 25.000 prognanika iz drugih dijelova Bosne. U okupiranim hrvatskim područjima u Bosni (Jajce, Bugojno, gornja Neretva i sl.) nalazi se još uvijek 21.000 Hrvata. U ostalim područjima BiH (većinom muslimanskim ili srpskim, poput Sarajeva, Zenice, Banje Luke) još uvijek je oko 71.000 Hrvata. Iz svega proizlazi da u ovom času oko 252.000 Hrvata u BiH živi u iznimno teškim prilikama i izravno je ugroženo bilo srpskom bilo muslimanskom agresijom, teškim vremenskim prilikama i nemogućnošću prolaska. Trenutno je možda najteže stanje u području hrvatske enklave Vitez – Novi Travnik i u Franjevačkoj bolnici Nova Bila. U toj humanitarnoj bolnici smještenoj u franjevačkoj crkvi u Novoj Biloi nalazi se više od 100 teških pacijenata, od kojih je za više od njih 70 potrebno osigurati nužno izmještanje u bolnice u Hrvatskoj. Bolnica nema vode, električne struje, hrane i ogrjeva. Samo za održavanje takvog civilnog života (ne vojnog) ta enklava treba svakog dana 1150 litara nafte. Koliko je poznato, UNPROFOR povremeno dostavi do 600 litara. Liječnici javljaju da su ljudi u tim područjima nakon sedmomjesečne opsade u prosjeku lakši za 16 posto osobne težine. Nedostaju sve vrste lijekova i sanitetskog materijala, topla odjeća i sl. U srednjobosanskoj enklavi Vitez – Novi Travnik sve moguće ne daće (rat, zima i okruženje) pritišću 60.000 Hrvata te, zajedno s njima, još i 40.000 Hrvata iz drugih bosanskih područja. Od toga je 15.000 djece, 600 dojenčadi, 25.000 žena, 700 bolesnika, 450 trudnica, od kojih se samo tijekom iduća dva mjeseca očekuje oko 200 porođaja. Više od 800 osoba boluje od dijabetesa, više od 6000 od povišenog krvnog tlaka, a prema objektivnim procjenama u iduća dva mjeseca umrijet će oko 2600 starih i nemoćnih osoba. Smrtnost će, zbog rata, nedostatka hrane i hladnoće biti uvećana 60 posto.

Neodgodive potrebe srednjobosanskih Hrvata

Za samo minimalne količine hrane za svakog Hrvata u srednjoj Bosni dnevno bi trebalo osiguravati opskrbu od oko 40 tona hrane. Trenutno opskrbe uop-

će nema. Zato je žurno i neodgodivo potrebno poslati oko 1000 kamiona (do 5 tona nosivosti), s najnužnijim životnim i medicinskim potrepštinama hrvatskog puka u srednjoj Bosni, njegovih bolnica i ustanova koje zbrinjavaju ratne stradalnike. Uz strašna ratna stradanja, strašnu zimsku studen i ispražnjene smočnice, nedovoljna zauzetost međunarodnih organizacija dodatno otežava stanje te tako izgleda za život srednjobosanskih Hrvata svodi na ništicu. Ne smijemo se pomiriti s tom ništicom, nikada i nikako. Oni moraju živjeti, mi im moramo pružiti mogućnost za život. Oni su naši i mi smo odgovorni za njihove sudbine. Ne dopustimo da nam se dogodi još jedan Vukovar, jer onaj prvi i pravi Vukovar i njegova patnja preteška je za cijelu Hrvatsku, cijeli hrvatski narod.

Kako možemo pomoći?

Vi možete pomoći, svi zajedno možemo i trebamo pomoći. Svatko na svoj način, svatko koliko može. Ako ne drugačije, onda barem lijepom i utješnom riječju koja će ohrabriti druge da pomognu, riječju koja će oživjeti nadu za spas Hrvata srednje Bosne. Hrvatski Sabor može i treba zatražiti od međunarodnih organizacija i mirovnih posrednika da se sve bolnice u BiH zaštite prisutnošću međunarodnih posada i da budu proglašene bolnicama pod zaštitom Svjetske zdravstvene organizacije (WHO) i Ujedinjenih naroda (UN). Međunarodne snage treba snažno i odlučno pozvati da uklone svaku i svačiju prepreku na putu za opskrbe bolnica i civilnog stanovništva, za izvlačenje i premještanje bolesnih i ranjenih. Ako to ne mogu uraditi, onda nikakav mandat ne mogu ispuniti bez obzira na to koji i kakav mandat bio. Mnogi od vas članovi su upravnih tijela u poduzećima i ustanovama koje bi mogle i trebale pomoći. Preostalo nam je vrlo malo i ne baš lijepoga vremena da pokušamo spasiti naše sunarodnjake u srednjoj Bosni. Pridružimo se i osobno i zajednički konvoju pomoći koji se priprema, jednako kao što su, ne tako davno, i mnogi ugledni ljudi predvodili konvoje za Dubrovnik i druga hrvatska mjesta. Tako ćemo doista pokazati da srednjobosanski Hrvati nisu prepušteni sami sebi, da su naši i nerazdvojni dio jednoga hrvatskog naroda, da je njihov zavičaj jednako tako

Hrvatska djeca u Lašvanskoj dolini dočekuju konvoj

kao i bilo koje drugo hrvatsko područje neotuđivi dio naše domovine Hrvatske. Zatražite pomoć od onih koji pomoć mogu dati. Poduzeće ili ustanova koja može poslati pokrivače, lijekove, sanitetski materijal ili (važnije od svega) hranu, možda će ostati po strani od ove akcije ako ih upravo vi ne potaknete na dobro djelo. Zato, potaknite ih! Zamislite onu djecu koja će biti rođena u paklenom okruženju srednje Bosne. Siguran sam da u Hrvatskoj ima toliko obitelji koje bi, usprkos svemu, mogle kumovati toj djeci. Siguran sam da u Hrvatskoj još ima poduzeća koja od onog što ostvaruju neće otrgnuti suviše, a onima koji će to primiti bit će dovoljno. Stoga vas molim, stupite u vezu s udrugom Bijeli put (Zagreb, Ilica 128, tel. 177 822) koja priprema konvoj i

pomognite koliko možete. Pozovite i druge da pomognu. Neka ovo bude zajedničko poslanje svih zastupnika u hrvatskom Saboru. Hvala vam!

Gospodinu Aliji Izetbegoviću, predsjedniku Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine

Zagreb, 24. 11. 1993.

Uvaženi gospodine Izetbegoviću, obraćam Vam se u ime akcije Bijeli put za Novu Bilu i Bosnu Srebrenu i stručne skupine Bolnice mira udruženja Međunarodni liječnici za sprečavanje nu-

Jure Radić, izaslanik Predsjednika Tuđmana, pozdravlja konvoj na polasku, 10. 12. 1993.

klearnog rata (International Physicians for the Prevention of Nuclear War, IPPNW). Molimo Vas za podršku PRVOM konvoju akcije, koji je spreman krenuti kako bi osigurao osnovnu pomoć Bolnici mira i dobra "Dr. fra Mato Nikolić" u Novoj Biloj i civilnom stanovništvu Bosne Srebrene. Hitnost našeg djelovanja uvjetovana je strašnom zimom koja je pred nama, stradanjem stanovništva koje je bez stručne zaštite, bez cijepljenja djece, protuepidemijskih mjera, bez lijekova i medicinske opreme, iscrpljeno i bez osnovnih higijenskih uvjeta za život. Zbog zime, rata i prekida komunikacija, izravno stradavaju bolesnici i medicinsko osoblje, a hladnoća, glad i rat ugrožavaju svekoliko pučanstvo toga kraja.

Cilj je naše akcije:

1. Neposredno, a zatim i trajno osigurati opskrbu Franjevačke bolnice u Novoj Biloj.

2. Pomoći civilno, posebno ugroženo stanovništvo – djecu, žene, bolesne i stare na području Novog Travnika, Viteza i Busovače, kao i drugdje u srednjoj Bosni.

3. Osigurati stalni transport i sigurnost za SVE bolnice na području Bosne i Hercegovine.

4. Pomoći očuvanju dostojanstva stanovnika srednje Bosne, bez obzira na tokove rata.

Štovani gospodine predsjedniče, mi ponovno pripadamo naraštaju koji je izložen strahoti rata, koji je donio neizmjernu tugu, stradanje i bol našim narodima. Naša je želja da neposrednom pomoći Bolnici mira u Novoj Biloj podržimo i potaknemo pomaganje svim bolnicama i civilnom stanovništvu srednje Bosne i cijele Bosne i Hercegovine. Tim izravnim činom željeli bismo iskazati svoju vjeru u temeljna ljudska prava, dostojanstvo i vrijednost svih ljudi, bez obzira na vjeru, naciju, spol, dob ili bilo koju drugu podjelu.

Željeli bismo sudjelovati u neposrednom pomaganju ljudima i potaknuti spremnost ljudi da pomognu jedni drugima, a iznad svega željeli bismo se založiti za mir, toleranciju i međusobno poštovanje. Najveća od svih prava jesu prava pojedinca, obitelji i doma.

Molimo Vas da nam odobrite:

1. Neposredan prolazak Prvoga konvoja mira i dobra za Franjevačku bolnicu u Novoj Biloj i tamošnje civilno stanovništvo;

2. Da primite naše izaslanike koji će Vam prikazati naš dosadašnji rad i planove za budućnost.

S odličnim štovanjem,
prof. dr. Slobodan Lang,
počasni predsjednik Bijelog puta.

U početku bijaše riječ - Bijeli put

Zagreb, Zapadni kolodvor, 10. 12. 1993.

Dug je i bolan ovo rat u kojemu je možda baš najteže opkoljenima koje se ubija mecima i granatama, glađu i žeđu, nedopuštanjem dovoza lijekova i liječnika. Od početka sam rata s opkoljenima – u kosovskim rudnicima, u hrvatskom Potkonju kod Knina, s izbjeglicama iz Iloka, hrvatskim zatvorenicima u Morinju, pod granatama u Garevcu, a u jesen 1991. pokušao sam ući u opkoljeni Vukovar. Bio sam prožet strahom za Vukovar, a posebno za bolnicu. Crveni križ već je umirao i nisam više vjerovao da će obraniti bolnicu. Križevi na crkvama bili su rušeni, a nad grobovima ih se nije smjelo ni podignuti. Počinjao je rat protiv tri križa, bolnice, crkve i groba. Vukovarska bolnica je ubijena. Danas je okružena bolnica u Novoj Biloj, stradanja u njoj ne prestaju. Srednja Bosna je cijela okružena. U šest hrvatskih enklava živi 160.000 Hrvata, od čega su 80.000 prognanici. Još 90.000 Hrvata živi na području pod muslimanskom ili srpskom kontrolom kao znatna manjina. Samo u enklavi Nova Bila živi više od 60.000 Hrvata, 12.500 djece, 25.000 žena. O svim tim ljudima brine se jedna bolnica – Franjevačka bolnica u Novoj Biloj, koju su točno prije godinu dana, na svjetski DAN LJUDSKIH PRAVA, osnovali liječnici i franjevci na čelu s dr. Perićem i fra Grebenarom u crkvi Sv. Duha.

Ne želeći se predati, liječnici koji su u Novoj Biloj "li-

ječnici bez zamjene", uputili su prije mjesec dana apel života svjetskoj javnosti. Oni se i nadalje bore za tisuće okruženih ljudi. Ta skupina liječnika i franjevaca odbila je prihvatiti nametnute vanjske standarde i obvezati se na "tišinu balkanske smrti". Odbacili su "obvezu" da u tišini prihvate stradanje čovječnosti, struke i duhovnosti. Ti su ljudi rekli: Ne! Ta je bolnica svjetionik i ona će odbiti ideju po kojoj je normalno da se snajperom ubijaju djeca, da se šire štakori. Ta bolnica i ljudi u njoj upozoravaju na drukčije vrijednosti za koje se i mi danas zauzimamo odlaskom ovog konvoja u Novu Bilu.

Kada je pokrenuta akcija Bijeli put za Novu Bilu i Bosnu Srebreanu, doživjeli smo doslovno potpuni odaziv. Akciji su se od početka odazvali liječnici i franjevci, a iznad svega dobri ljudi. Odazvali su se ljudi iz državnih struktura, sve političke stranke, naši ljudi iz Bosne, Hercegovine, Hrvatske i dijaspore, kao i ljudi drugih vjera i nacija. Od početka su mediji pružili podršku, a počelo je okupljanjem kulturnih i javnih radnika. Ipak, najvredniji je odaziv dobrih ljudi. Stotine ljudi, samih prognanika koji nemaju ništa, došlo je za srednju Bosnu dati zadnje što imaju. Teško je zaboraviti ženu koja je došla bez cipela da bi dala novac kojim je sebi namjeravala kupiti cipele. U samo mjesec dana Bosna Srebreana postala je prisutna u svakom od nas i postavila zahtjev da se iskaže vizija i snaga dobra. Ljudi su počeli davati sve što imaju, od vlastite krvi do zadnjeg novčića. Više od 10.000 ljudi izravno je dalo pomoć i svi su oni sudionici konvoja za Novu Bilu i Bosnu Srebreanu.

Danas je svjetski Dan ljudskih prava. Test ljudskih prava u ovom je trenutku Nova Bila. Ovaj dan treba ostati zabilježen u Hrvatskoj kao dan kada se Hrvatska opredijelila za mir i dobro te za načela davanja svakome čovjeku kojemu je potrebna pomoć. Odlazimo danas u tu bolnicu s vjerom da ćemo ovaj put uspjati u svom naumu. Od apela liječnika i franjevaca uložili smo u organiziranje ovog konvoja sve to što osjećamo za bolnicu u Novoj Biloj, mobilizirajući potpuno razum i znanje koje Hrvatska danas ima. Tamnim i ratnim putevima današnje Bosne suprotstavljamo svoje osjećaje za Novu Bilu, svoja nastojanja, vjeru i ljubav. I zato krećemo zajednički kao neprekinuta kolona života, za svako dijete i za svaki život, noseći sa sobom hranu, odjeću i lijekove i iznad svega temeljnu ljudsku poruku. Bosna Srebreana dio je ne samo Hrvatske,

Sastav konvoja Bijeli put

U konvoju je sudjelovalo 179 hrvatskih humanitaraca

ne samo svakog Hrvata već i svakog čovjeka. Nova Bila i Bosna Srebrena hrvatska su vizija, opredjeljenje te snaga mira i dobra.

I. Vodstvo konvoja: 1. Slobodan Lang (vođa konvoja), 2. Herman Vukušić (zapovjednik konvoja), 3. Vjekoslav Barać, 4. Velimir Valjan, 5. Iko Skoko, 6. Andro Vlahušić.

II. Tehnička služba: 7. Ante Čičin – Karlov, 8. Stanko Koncul, 9. Vlado Sertić, 10. Ivan Brkljačić, 11. Božana Sarić, 12. Krunoslav Kićinbaći, 13. Branko Čulo, 14. Anto Damjanović, 15. Đurđica Bajić, 16. Vladimir Jelenčić.

III. Franjevci: 17. Tomislav Duka, 18. Vinko Tomas, 19. Ferdo Vlašić, 20. Jakov Bubalo, 21. Matija Matošević.

IV. Medicinsko osoblje: 22. Milka Granić-Husić, 23. Ante Luetić, 24. Franjo Bakula, 25. Predrag Fistrić, 26. Antonija M. Baričević, 27. Branko Godinić, 28. Branka Mravunac, 29. Josipa Mikulić, 30. Gordana Pendeš, 31. Željko Mesec, 32. Magdalena Marija Fink, 33. Suzana Baić, 34. Janja Milanović, 35. Lidija Žerjav Dimitrović Kolar, 36. Etelka Likar, 37. Nikola Zdavuč, 38. Antonija Mirjana Baričević, 39. Igor Perzanović, 40. Vedrana Hrbika, 41. Božena Šarić, 42. Jelena Aranza, 43. Ilija Stipičić, 44. Branka Herceg, 45. Gordana Pendeš.

V. Novinari: 46. Borislav Arapović, 47. Tsutamu Yamandu, 48. Patrick O'Sullivan Terrence, 49. Antony Vincent Moffitt, 50. Blanka Magaš, 51. Siniša Sunara, 52. Višnja Gotal, 53. Sonja Ščekić, 54. Željko Maganjić, 55. Mirela Sertić-Janković, 56. Vedrana Krstić-Ivanišević, 57. Tatjana Uvodić-Ivesa, 58. Predrag Orešković, 59. Davor Višnjić, 60. Saša Leković, 61. Gordana Suljić, 62. Silvana Menđušić, 63. Hrvoje Milivojević, 64. Srđan Jadrijević, 65. Anđa Ćosić, 66. Ante Čičak, 67. Margareta Zouhar, 68. Ratko Aleksa, 69. Maja Mišić, 70. Nikola Ćosić, 71. Boris Poljar, 72. Pero Šola, 73. Ivo Nikolić, 74. Patrick O'Sullivan.

VI. Vozači kamiona – Zagreb: 75. Branko Branšajd, 76. Fadil Ajkunić, 77. Stjepan Kos, 78. Gojko Čorluka, 79. Stojan Milovanović, 80. Milan Margetić, 81. Ilija Martinović, 82. Ivo Stjepanović, 83. Ilija Sedlić, 84.

Antun Novak, 85. Mile Šuletić, 86. Josip Požega, 87. Siniša Pastrečki, 88. Josip Dasović, 89. Vjekoslav Panić, 90. Jozo Penava, 91. Zvonko Tot, 92. Stjepan Salopek, 93. Anton Borić, 94. Stevan Špoljar, 95. Mehmed Husić, 96. Osman Mulahalilović, 97. Snješko Selić, 98. Cvitko Glavaš, 99. Veljko Marković, 100. Miroslav Vidović, 101. Zoran Batarilo, 102. Mićo Končar, 103. Igor Brolich, 104. Živko Perica, 105. Ivan Podnar, 106. Rasim Karić, 107. Vladimir Nebojan, 108. Luka Kulić, 109. Ilija Šimić, 110. Mato Škvorić, 111. Duško Vučević.

VII. Vozači kamiona – Split: 112. Vinko Rajić, 113. Božo Garić, 114. Ivica Žilić, 115. Josip Djandara, 116. Tihomir Perić, 117. Tonči Vranješ, 118. Marko Bilić, 119. Dragan Bajčetić, 120. Dragan Sučić, 121. Jozo Štrkalj, 122. Vinko Perić, 123. Jerko Jović, 124. Rajko Šaravanja, 125. Slavko Zlatunić, 126. Anto Čalić, 127. Anto Topić, 128. Srećko Valenta, 129. Drago Milić, 130. Vinko Miljak, 131. Niko Ladan, 132. Ante Brdar, 133. Ante Bagarić, 134. Anto Perković, 135. Joško Duvnjak, 136. Velimir Suban, 137. Boško Vukasović, 138. Branko Zovko, 139. Dražen Jung, 140. Milan Nenadić, 141. Dušan Bilobrk, 142. Ivan Burić, 143. Saša Vidović.

VIII. Vozači kamiona – Tomislavgrad: 144. Mladen Zrno, 145. Jure Musić, 146. Petar Perković, 147. Jozo Sliško, 148. Marko Radoš, 149. Emir Jerlagić, 150. August Vaskić, 151. Pero Ramljak, 152. ANTE Vlajić, 153. Nikica Mihaljević, 154. Zvonko Drinovac, 155. Marin-ko Garić, 156. Draško Bajić, 157. Pero Vukadin.

IX. Vozači tehničkih vozila, cisterni, sanitetskih i pratećih vozila: 158. Ivan Tolić, 159. Božidar Šoprek, 160. Branko Ledić, 161. Ante Mic, 162. Josip Kovač, 163. Zdravko Gesi, 164. Anto Jakešević, 165. Josip Kaić, 166. Ivan Marković, 167. Luka Markić, 168. Robert Lovrentijev.

X. Rezervni vozači: 169. Mirko Šakić, 170. Milivoj Snajdar, 171. Zlatko Dijanek, 172. Tihomir Maloseja, 173. Igor Sikirić, 174. Dragutin Kurevija, 175. Robert Zajec, 176. Herman Vukušić (mlađi), 177. Ranko Keser, 178. Berislav Štajcer, 179. Ivan Ivić.

Postaje Bijelog puta

Postaja Rijeka

Herman Vukušić,
zapovjednik konvoja

Naši su dojmovi fantastični. I to ne samo zbog impozantne kolone, koja je na cesti dugačka 20 kilometara, nego i zbog činjenice da je to sve izvedeno u nepunih mjesec dana, u posljednjih deset dana najintenzivnije, da je gotovo četrdeset kamiona natovareno u jednom danu i da se s ceremonijom odlaska konvoja započelo točno u 12 sati kao što je i zakazano. Kao športaš kladio bih se na 3,000.000 dolara da je to neizvedivo. Stjecajem okolnosti ne mogu raditi na pola. To je utakmica u kojoj moramo pobijediti, utakmica Dobra i Zla.

Dr. Andro Vlahušić,

zapovjedništvo konvoja

Danas je dan UNICEF-a. Ovoga dana sjećamo se sve djece svijeta, a posebice 12.500 djece srednje Bosne, od kojih 600 do godine dana. Toj djeci koja žive u okruženju, u nemogućim uvjetima, svi sudionici

konvoja poručuju da nisu zaboravljena. Ovaj konvoj najbolja je potvrda toga.

Ing. Branko Čulo,

zapovjedništvo konvoja

Konvoj broji 102 čovjeka, od kojih 5 čine najuže zapovjedništvo, 13 je liječnika i medicinar, 10 novinara i snimatelja, 3 fratara, 1 saborski zastupnik, 56 vozača, 1 mehaničar i 13 dragovoljaca. Iz Zagreba u 13.05 krenulo je 37 kamiona, 1 autobus i dvije cisterne. Konvoj je u Rijeku na terminal Srdoči stigao u 19.10. Doček riječke podružnice Bijeloga puta, na čelu s gospodom Anom Bakarčić i dr. Đulijanom Ljubičićem, bio je lijep.

Dr. Đulijano Ljubičić,

riječka podružnica Bijelog puta

Sve u svemu, jako smo zadovoljni. Imamo i nekih primjedaba. Protok informacija bio je loš. Radilo se sve u kratkom roku, od utorka uletjeli smo u shemu. Rijeka ima potencijal, donatora ima puno. Tu je i Grad. Sva-ki novi konvoj bit će bolji.

Lada, automobil iz konvoja

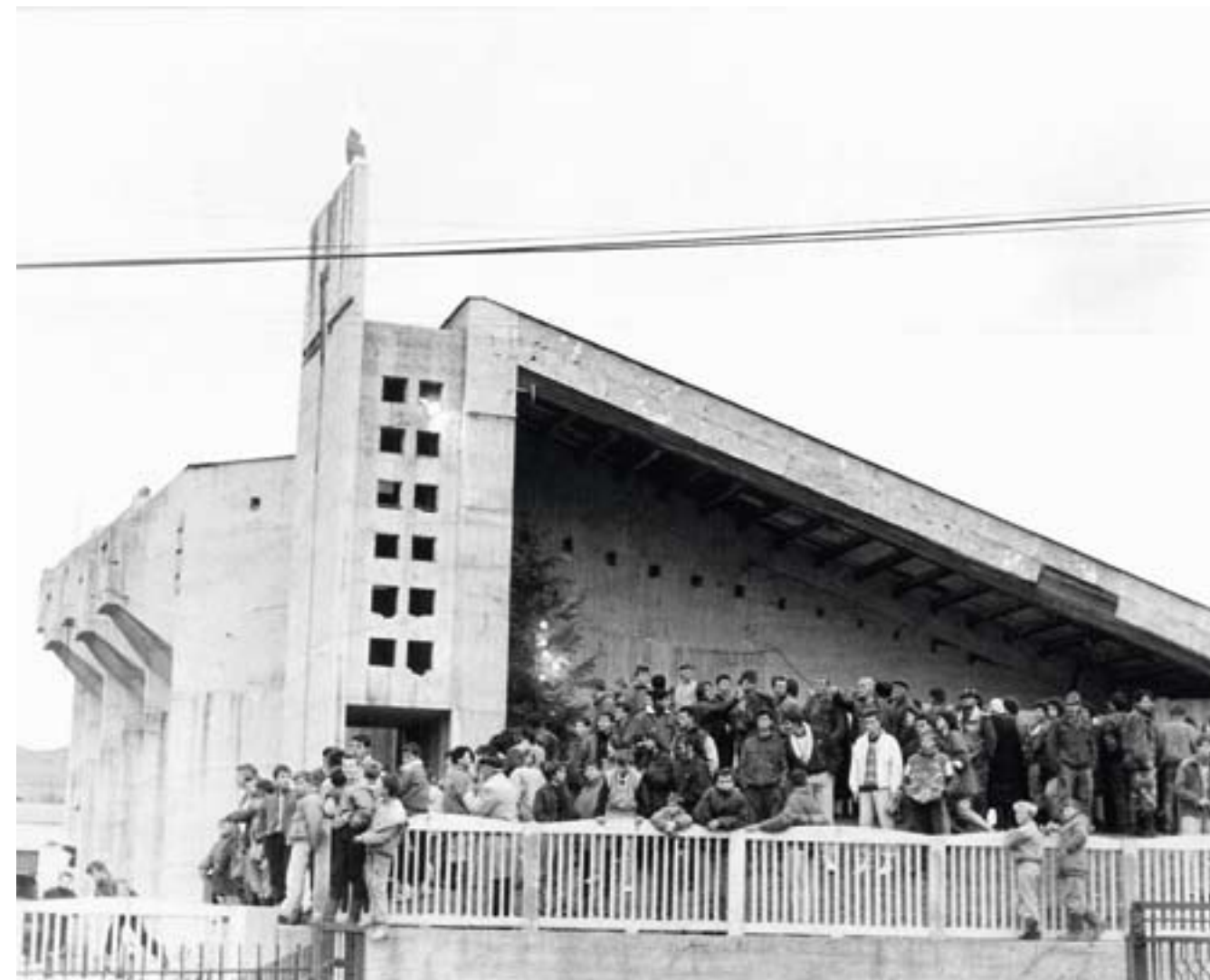
Konvoj je danas, 12. prosinca 1993., krenuo iz Splita prema Tomislavgradu, ali to više nije onaj konvoj koji je krenuo iz Zagreba! Sada je upravo dvostruko veći, dvostruko ljepši, dvostruko važniji. Uvećali su ga i uljepšali nebrojeni dobri ljudi, najprije u Rijeci, u ime cijele Istre i Hrvatskoga primorja, a onda u Splitu, pred cijelom južnom Hrvatskom, sve od Dubrovnika koji ne zaboravlja kako su mu braća pomogla da opstane, do Zadra koji i sad znade što mu za opstanak bratska pomoć znači.

Iz Zagreba smo konvoj otpratili sa strepnjom, jer je u svakom pogledu prerastao sve naše snove predviđanja i planove. A otišao je bez prave dozvole (treba ih 8, a mi smo na Dan ljudskih prava, 10. prosinca 1993., imali otprilike pola jedne), u metežu ispraćaja, s trncima fratarske pjesme i suzama onih koji su ispraćali svoje drage. Molili smo Svevišnjega i radili danonoćno u Stožeru za praćenje i zaštitu konvoja, ali se on i opet istrkao iz našeg nadzora i prerastao nas svojom snagom i ljepotom. Danas, u nedjelju navečer 12. prosinca 1993., ja znadem da će konvoj proći i da će biti samo prvi u nizu koji će ga slijediti ucrtavajući u krvavu kartu Bosne Srebrene bijelu mrežu puteva Mira i Dobra.

Ima tome vjerovanju nekoliko jakih razloga.

1. PRIJATELJI

Konvoj je dobio neopozivu i nezamislivu ljudsku, medijsku i političku potporu. Zovu nas i dočekuju tisuće ljudi, mediji se otimaju za vijesti, a političarima, hrvatskim, bosanskim, ali i drugima, noge klecaju od straha da se konvoju što neugodno ne dogodi. Dr. Franjo Tuđman nas je najtoplije zamolio da sve napravimo da konvoj stigne na odredište, a njega da zovemo kad god zatreba, gđa B. Bush razmišlja da se konvoju pridruži u Tomislavgradu, g. A. Izetbegović nudi da će sam povesti konvoj ako ga njegove snage budu ometale, g. A. Mock je u stalnom dodiru, a nebrojeni uglednici i humanitarci jednako stoje uz nas. Britanski bataljun UNPROFOR-a službeno je potvrdio da će pratiti konvoj. Narod maše uz ceste, kamioni se pridružuju, telefoni zvone, darovi pljušte i – novi bi se konvoj mogao već sutra organizirati.

Mnogo ljudi očekuje konvoj pred crkvom-bolnicom u Novoj Biljoj

2. FRANJEVAČKA NAČELA

Bolnica Mira i Dobra u Novoj Biljoj i akcija Bijeli put za Novu Bilju i Bosnu Srebrnu udružuju najljepša i najsvetija načela franjevaca i liječnika. Nas ne zanima Zlo, Rat, Krivnja ili Osveta, nas vodi Mir i Dobro, sveta jednakost svih ljudi i strasna ljubav prema hrvatskom narodu, ali bez mržnje ili prezira prema drugim narodima, bez obzira na to jesu li nam prijateljski ili s nama ratuju. To smo objavili od početka, toga se držimo i toga ćemo se držati do kraja, bez obzira na cijenu koju nas ta vjera može koštati. To nam daje snagu i pred prijateljima i neprijateljima, to nosi naše kamione, čisti naša srca i bistri nam um. Zato

ćemo uspjeti, jer i Svevišnji je s ljudima čista srca i dobre volje.

Zacijelo stoga što su čuli naše temeljne poruke, i naši trenutni protivnici, čini se, blagonaklono očekuju konvoj. Kako i ne bi kad i njihovim konvojima on otvara vrata i put pomoći do njihovih ljudi, djece, žena i ranjenika, kojih nema manje i koji ne pate manje od naših. Spremno su prihvatili naš prijedlog da naš konvoj dade dva kamiona pomoći bolnici u Zenici, a njihov, koji se iz Splita sprema za Maglaj, ponešto odnese i opkoljenim Hrvatima u Žepču. Ako i ratujemo, lijepo je čuti, ako i plačemo, to blaži suze; što itko ima od patnje nevinih i nemoćnih?

Postaja: Split Uspjet ćemo, uspjet ćemo!

Matko Marušić

Dragi prijatelji, prijatelji Mira i Dobra, prijatelji Nove Bile i Bosne Srebrene i prijatelji ljudi koji pate, djece koja gladuju, ranjenika koji umiru, prijatelji konvoja akcije Bijeli put za Novu Bilju i Bosnu Srebrnu, treći je dan putovanja našega konvoja i imamo za vas samo dobre vijesti.

Vođa i zapovjednik konvoja

3. ZAPOVJEDNICI

Obično se kaže kako su svi oni koji su sudjelovali u nekoj akciji, čak i oni najmanji, najneukiji i najneugledniji, važni za njezin uspjeh. To je točno, jer ni najveći ne mogu bez onih i najmanjih. Ali u ovoj akciji mi imamo dva posebna čovjeka, dva zapovjednika koji obilježavaju našu akciju i naš konvoj i koji će doista biti najzaslužniji za njegov uspjeh.

SLOBODAN LANG je Bijeli Vođa konvoja, liječnik humanist kakvoga jednostavno nema cijeli suvremeni svijet. Neumorni borac za ljudska prava, čovjek svjetskog ugleda, domaćin kojemu najviši uglednici dolaze po savjet, heroj svih ratišta Hrvatske i Bosne i Hercegovine, tješitelj svih prognanika, prijatelj najžešćih ratnika i najblažih mirotvoraca, čovjek iz kosovskih rudnika, sudionik slavonskih bojišta, branitelj Dubrovnika, liječnik bosanskih izbjeglica, učitelj

hercegovačkih humanitaraca, harvardski profesor, oksfordski počasnik, čovjek svih znanja i svih ljubavi, i blag i strog, i vatren i promišljen – zamislio je i vodi naš konvoj. Nema svjetskoga velikana kojeg on ne može nazvati kući, nema humanitarca koji mu se ne divi ni prijatelja koji ga ne poštuje. Ne može ne proći konvoj kojega vodi Slobodan Lang.

HERMAN VUKUŠIĆ je Čelični Zapovjednik, športaš već u legendi. Čovjek koji je stvorio A. Stipančića i D. Šurbeka, koji je s Vjesnikom zaredom osvojio pet europskih prvenstava, neporažen šest godina manje jedna pobjeda, zapovijeda konvojem. Taj se lijepi muškarac ne smiješi dok radi, a uvijek radi, čeličnom voljom, željeznom stegom, kompjutorskom preciznošću, šurbekovskom upornošću. Herman je riješio sve tehničke probleme akcije koja je počela sastankom pet Langovih prijatelja, a za 20 dana došla u Tomisla-

vgrad sa 100 kamiona, 1000 tona najkvalitetnije pomoći i 250 biranih ljudi. U konvoju Herman Vukušić čak i Slobodanu Langu zapovijeda i sasvim je neza-mislivo kako bi konvoj mogao ne stići u Novu Bilu.

4. SPLIT

Moram otkriti svoju sreću što je Split onako veličanstveno dočekao, podario, počastio i otpratio naš konvoj. Ali, još važnije od toga, primjer Splita primjer je cijele Hrvatske, primjer snage i dobrote hrvatskog naroda koja se iskazuje i u najtežim trenucima, tada možda najviše. Jer Split nije samo porazio JNA za nekoliko sati, nije samo dao slavnu Četvrtu gardijsku nego i patio bez struje, bez industrije koja ovisi o struji, bez Maslenice, bez turizma, prometa, razumijevanja i pomoći. I dok je u njemu harala droga, skupljali se kriminalci svih zatvora Bosne i Hercegovine i pir pirovali najljući hrvatski neprijatelji, on je primio tisuće izbjeglica svih narodnosti i vjera, liječio 20.000 ranjenika ne pitajući tko su i odakle su i pokrivaio svu slobodnu Bosnu i Hercegovinu stotinama pokretnih kirurških ekipa, poljskim bolnicama, medicinskim osobljem, lijekovima i pomoću svake vrste. Sve je to učinio, a malo mu ih je to priznalo, malo ih je to i zamijetilo. Ali Split ima svoju hrvatsku snagu i poštenje, svoju mediteransku kulturu i žestinu, svoju katoličku dobrotu i blagost; izašao je na svoje predivne ulice da dočeka konvoj, da ga pozdravi i dopuni, znajući kuda i kome ide i što znači za Hrvatsku i sve Hrvate. Sa Splitom i svim hrvatskim Splitovima, nijednu bitku više nećemo izgubiti. Sada naš konvoj čeka Zagora Časna i Hercegovina Zlatna; meso i kosti Splita, one neće zaostati za tim slavnim gradom. Konvoj će se okupiti, osvježiti i pripremiti u Tomislavgradu cijeli ponedjeljak, a u utorak ujutro, dana Gospodnjega 14. prosinca 1993., zaronit će u ratnu zonu oko Gornjega Vakufa i dalje, kroz muslimanske redove, preko Novoga Travnika do Nove Bile.

Još nam je Bogu se moliti!

Postaja Rama

Konvoj i dalje stoji u Rami, spreman za polazak. Kreće u subotu 18. prosinca u 6 sati ujutro. Nakon puta po Bosni (Tomislavgrad, Kiseljak, Kreševo, Visoko, Zenica, Nova Bila i Donji Vakuf), poslije različitih pregovora, dogovora i sastanaka dr. Slobodan Lang,

vođa Bijeloga puta za Novu Bilu i Bosnu Srebrenu, i dr. Andro Vlahušić, član užega vodstva puta, vratili su se u Ramu, gdje su za 17 sati zakazali tiskovnu konferenciju.

Od Splita do Rame

Putopis

Fra Stipo Karajica, zamjenik zapovjednika konvoja i dopredsjednik Društva “Kruh sv. Ante”

Nakon otklanjanja malih tehničkih problema kod vozača i pratećeg osoblja, krećemo oko 15 sati humanitarnim koridorom za Tomislavgrad, grad koji će biti ulaz u drugu državu, ali ne i u drugi svijet i u druge ideje, koje ovaj cjelokupni konvoj ima. Uz solidnu policijsku pratnju krećemo se polagano, ali sigurno. Ljudi nas usput pozdravljaju i žele nam i sami ono što konvoj ima danima, a to je: otvoriti Bijeli put i nositi tim putem MIR i DOBRO.

Do graničnog prijelaza Kamensko ne zamjećujemo neke posebne probleme, tako da se konvoj kreće “rutinski”. Vozači su disciplinirani, a vodstvo konvoja okretno i dovitljivo. Stižemo ubrzo na granični prijelaz Hrvatske i još uvijek Bosne i Hercegovine. Kolona se zaustavlja te nam prilaze ljubazni i već informirani granični čuvari, a s njima i carinici. Iz vozila izlaze dva različito obučena čovjeka: zapovjednik Herman Vukušić i njegov zamjenik fra Stipo Karajica, koji u nekoliko riječi predlažu konkretno i efikasno rješenje. Carinici, iznenađeni takvom spremnošću na suradnju, odmah otvaraju svoja srca, ali i granice, te prvih 37 tegljača, u organizaciji “Kruha sv. Ante” prelazi na drugu stranu teritorija, a carinici i špediteri laćaju se svog posla, tako da sve poslove vezane za ovaj konvoj rješavaju u nekoliko minuta, a očekivali smo znatno čekanje. Vjerojatno Bijeli put nije ni njih isključio, tako da radosni polazimo dalje i već imamo polagano penjanje na višu nadmorsku visinu, kao i manji snijeg.

Tom dionicom puta imamo stanovitih problema sa sistemom veza. Motorole su nam se istrošile, a mrak dobro pao, kolona se razvukla više od trideset kilometara, tako da se neki koraci moraju poduzimati.

Sunce se rađa. Povratak u Ramu 23. prosinca 1993.

Reagira vozač iz Mitsubishija i brzinom oko 100 km na sat stiže nadomak ulazu u Livno i izvješćuje kolo-vođu o trenutnom stanju u koloni. Svi se slažemo da treba stati i pričekati jedni druge. Nakon svega toga, kroz brdovite predjele, stižemo u Tomislavgrad. Kasni su sati, ali ljudska srca ne spavaju u ovim hladnim noćima. Pred franjevačkim samostanom parkiramo sva vozila i za nekoliko minuta krećemo svi na organiziranu večeru u hotelu u samom središtu grada Tomislava. Vozači imaju prednost, jer su posao obavili na zavidnoj razini. Pridružuju se i ostali, koje ubrzo pozdravlja gostoljubivi gvardijan samostana fra Gabrijel Mioč. Samo ime je s dubokim značenjem (nositelj Radosne vijesti). I zaista je nosi!

Večeraemo, razgovaramo o tijeku putovanja i interesiramo se kako i gdje prespavati noć. Mnogo ljudi, mnogo ideja.

Prihvaćamo prijedlog domaćina fra Gabrijela. Vozači, dobar dio novinara i liječnici razmješteni su po

obiteljskim kućama, a uži dio vodstva konvoja ostaje noćiti u samostanu, s nadom da ćemo se susresti ujutro u 9 sati na sv. misi zahvalnici i zamolnici.

Također su otklonjeni tehnički problemi, održano nekoliko susreta s međunarodnim čimbenicima, ugovoreni termini s lokalnim vladarima, a onda sutradan oko 11 sati kreće konvoj za Ramu ili prvu postaju Bosne Srebrene. Put je fizički najteži, ali je po spremnosti vozača najorniji. Krećemo se brdovitim predjelima Vran-planine. Usput susrećemo UNPROFOR i druge konvoje.

Na nekoliko mjesta imamo kraće zastoje, ali se krećemo. Prelazimo vrlo brzo pola dionice Vran-planine i čudimo se da je sve uz nas: snijeg, koji je dan prije bio zamijećen, iščezao je, led također, vozila idu kao po normalnom, novinari rade učinkovito svoj posao, svećenici blagoslivlju i mole Boga za uspjeh, kolovođe rade na novim smjernicama. Nazire se u samo predvečerje i Rama, obasjana bijelim snijegom – prethodnikom Bijeloga puta.

Pred ulazom u Rumboke dočekuju nas skupine branitelja, žena sa sendvičima i čajem. A zatim se spuštamo u srce Rame, samostan, gdje nas dočekuje zaista velika skupina pristaša ideje Bijeloga puta. Promrzli ljudi stekli su toplinu kada su došli ljudi s novim idejama i vijestima. Jer Rama je ipak na samom razgraničenju neprijateljstava.

Smještamo se po sistemu svi za sve. Jedan dio smješten je u samostanu, a prije toga imali smo zajedničku večeru. Mještani dolaze po ljubazne goste da ih udomače i pokažu svoju gostoljubivost.

Kišica koja pada postala je nezamjetljiva i zanemarljiva. Sastanak sa svima iz ovog konvoja zakazan je sutra na zajedničkoj sv. misi u 9 sati, prije koje je bila ispovijed, jer na neizvjestan put se ide, treba dušu pripremiti za taj put. Poslije toga slijedi zajedničko informiranje, sagledavanje stvari, zajedničko slikanje za razne medijske postaje, a onda slijedi pozdravna zahvala od suorganizatora ovoga konvoja, dopredsjednika Karitativnog društva “Kruh sv. Ante” fra Stipe Karajice.

Suze i radost, potkrijepljene lijepim i čovjekoljubnim željama, gordo se miješaju, slijedi fra Stipin povratak, a još uvijek neizvjestan nastavak ili produžetak Bijeloga puta među one koji još to nisu dokučili. Konvoj i dalje stoji u Rami, spreman za polazak. MIR i DOBRO.

Gvardijan fra Gabrijel Mioč dočekuje konvoj pred samostanom u Tomislavgradu, 13. 12. 1993

Kreće u subotu 18. prosinca u 6 sati ujutro. Nakon puta po Bosni (Tomislavgrad, Kiseljak, Kreševo, Visoko, Zenica, Nova Bila i Donji Vakuf), poslije različitih pregovora, dogovora i sastanaka dr. Slobodan Lang, vođa Bijeloga puta za Novu Bilu i Bosnu Srebreu, i dr. Andro Vlahušić, član užega vodstva puta, vratili su se u Ramu gdje su za 17 sati zakazali tiskovnu konferenciju.

Prethodnica

Andro Vlahušić

19. 10. 2013.

Godine 1993. Tuđman naredi da se oslobodi Dretelj. Svijetu ispričamo priču o stradanju Hrvata. Za Veliku Gospu napustio sam Zagreb i otišao u Hercegovinu,

Heman Vukušić, fra Stipe Karajica i general Ante Roso

Čulo me nagovorio. Postavili smo izazove oko Hercegovine i oko Hrvata u Bosni. Svoj posao odradio sam najbolje što sam znao i mogao. I s knjigom i s oslobođanjem Dretelja, u samo 15 dana života, bez spavanja. Nakon toga vratim se svom životu. A moj život zove se interna. Najteži ispit. Specijalistički. Veliki. Tisuće stranica teksta. Za Božić sam trebao izaći na ispit. Živim kod Slobodana na Britancu i učim od jutra do sutra. Slobać se vratio iz Amerike, s Harvarda. Ispričamo mu priču o Hercegovini, pa pokrenemo priču o srednjoj Bosni. Jer Hercegovina kontaktira s nama, ali enklave srednje Bosne još su uvijek zapostavljene. I tako dođemo na ideju o konvoju. Konvoj nastaje kao potreba civilnog društva da se pomogne onima koji su u nevolji.

A rat je u zamahu. Hrvatska ratuje, ali i pomaže. Lete helikopteri s humanitarnom pomoći, no do Bosne nitko ne može. Ljudi u Bosni nalaze se u sličnoj poziciji kao i mi u Dubrovniku. Nismo bili gladni, ali nam je trebao dokaz da je Hrvatska uz nas. Slobodan sa svojim timom ljudi razvija ideju da odemo tamo, da odnesemo konkretnu pomoć, najveću koju možemo, ali i da pokažemo ljudima koji su gotovo punih šest mjeseci u potpunom okruženju muslimanskih snaga da je Hrvatska uz njih. To daje snagu. Jer svi mi imamo neke granice do kojih mislimo da možemo izdržati. Kad ih prijeđemo, sustav pada sam po sebi. Ljudima u srednjoj Bosni morali smo pokazati da smo uz njih. Ideja Bijelog puta, kako se tada počeo nazivati, ideja je običnih, malih ljudi, najmanje Vlade. Vlada nije bila previše uključena u to. Sastanci su se održavali redovito u Ilici, nekoliko stotina metara od kuće u kojoj sam ja boravio. Išao bih jedanput tjedno na te sastanke jer sam morao učiti, a i znao sam da ne mogu ići na Bijeli put. Slobodan i Branko bi me obavještavali o čemu je riječ. Povremeno bih otišao do Damira Zorića, koji je tada bio predsjednik vladina Ureda za izbjeglice. S druge strane, znali smo da je to jako rizičan posao, da netko mora ostati živ. Ja imam dvoje djece, Ivanu i Frana, Branko također ima dvoje djece u Osijeku, Slobodan ima dvoje djece. Glupo je da idemo sva trojica, najbolji prijatelji, koji smo prošli puno toga zajedno. Šalili smo se, ok, Andro će ostati, imat će tri žene i šestoro djece. Netko mora voditi računa o njima.

I dođe tako 9. prosinca 1993., a ujutro se kreće, na Dan ljudskih prava. Kreće konvoj od gotovo sto kamiona.

.....
Osnivanje ureda konvoja Libertas u Dubrovniku.
Gradonačelnik otvara ured Konvoja Libertas. Stradun, 5. 11. 1991.

Idemo na posljednji sastanak u Ilicu. Prema dogovoru, Slobodan vodi konvoj, zapovjednik je Herman Vukušić, poznati stolnotenisač. No prije sastanka, zvoni telefon i Slobodan upada meni u sobu. Kaže: „Oblači se, zove ministar Šušak da dođemo kod njega u kabinet, ideš sa mnom.“ Prepao se k'o zec. Bilo nas je strah da će reći da ne možemo ići. A toliko truda i energije. Šušak je tada bio na vrhuncu moći, a mi idemo u Bosnu, u kojoj je on apsolutni novi predsjednik. Imao je sve ovlasti.

Dolazimo u Ministarstvo obrane, kasno uvečer. U uredu nas čeka Dunja Zloić. Ministar se raspituje, kako idemo, kada. A to ne znamo ni mi, jer priča nastaje spontano. Zadnje njegovo pitanje: „Tko će biti kontakt nama u Vladi? Tko je logistika, obavještajac?“

.....
Jure Burić i Andro Vlahušić u posjetu braniteljima Srda, 31. 11. 1991.

Slobodan pita što će nam to. A ministar tada upita: „A ti, Vlahušiću?“ Ja kažem: „Ministre, ja ostajem učiti, imam ispit iz interne.“ A on kaže: „Radio si već dolje s Bobanom, ideš i ti na konvoj.“ Nema mi druge. Tko će Šuška tada ne poslušati. Ali ne mogu reći da mi nije drago.

Odemo zatim na sastanak u Ilicu. Marini nisam rekao da idem. Polazak s Glavnog kolodvora, u ime Ureda predsjednika ispraća nas Jure Radić. Bio je tu i Damir Zorić. Ja se ukrcavam u prvo vozilo, idemo prema Rijeci, a iza nas velika kolona. U Rijeci nam se pridružuje još kamiona. Prvo sljedeće sjećanje je Split. Prije Splita dočeka nas pater Blažević, sa zelenim jeepom s otvorom na krovu. Dolazimo na splitsku rivu, pater Blažević vozi, a ja provirio glavu kroz otvor na krovu

i visoko držim „V“. Dočekuje nas nekoliko desetaka tisuća ljudi, iza nas stotinu kamiona. Tu nam se pridružuju i splitski.

Dolazimo u Tomislavgrad. Snijeg. 12.-13. prosinca, večernji sati, zvijezde. Vijuga zmija od stotinu kamiona, nepregledna. Nosimo pomoć onima kojima je potrebna. Priključe nam se i fra Iko Skoko, fra Ferdo Vlašić, predstavnici Ministarstva obrane. Nakon četiri dana dolazimo na Ščit. A tu nam se priključuje konvoj mira i dobra za Maglaj, Bosnu Srebrenu, muslimanski dio, enklavu u enklavi. Tu prenoćimo i čekamo da se ministri vanjskih poslova smiluju, Mate Granić i Haris Silajdžić, i puste oba konvoja. No uskoro stiže obavijest da nema ministarskog dogovora, pa predlažu pregovore u Visokom. Idemo ja i Slobodan. Najprije

Nakon što se o stanju u Novoj Biloj informirao u Međugorju, Cedric Thornberry posjetio je crkvu-bolnicu

u Split, vodit će nas general Ivan Bagarić. Usput susrećemo žene, zavijene u crno, gledaju u nas kao neka čuda koja će učiniti ne znam ni ja što, osloboditi cijelu srednju Bosnu.

Svratimo u Mesihovinu, Ivanovu rodnu kuću u kojoj su živjeli majka i brat, koji je među prvima poginuo na Kupresu, da prenoćimo. Bilo je hladno, vjerojatno i do minus 20. Nikad u životu nisam osjetio nižu temperaturu. Ujutro smo krenuli za Split i došli u Divulje. Čekao nas je general Ante Roso, zapovjednik Hrvatskog vijeća obrane. Prvi ga put uživo susretoh. Bagarić nas ostavi i vrati se u Bosnu, a nas čekaju dvije male gazele, francuski helikopteri za četvero. Pilot, kopilot, ja i Slobodan u jedan, a Roso sa svojim suradnikom sjeda u drugi. I iz tog malog helikoptera prvi put vidim Hercegovinu iz zraka.

U Visokom sletimo na stadion i idemo na pregovore

s generalom Delićem, zapovjednikom Armije BiH, i generalom Alagićem, zapovjednikom Crnih labudova srednje Bosne. Ja, Slobodan i Roso. S nama je i zapovjednik UNPROFOR-a, a šef u ime UN-a je čovjek kojeg su poslije ubili u Bagdadu. Ne dogovorimo ništa. Konvoj ne može proći, postoje problemi koji se ne mogu riješiti. General Alagić predlaže pregovore u Zenici, na koje šalju mene i Slobodana. Svi se ostali vrata. Ne može se gore, potpuna je prevlast Muslimana, Delić i Roso nemaju nadležnost, Silajdžić i Granić nemaju nadležnost, Tuđman i Izetbegović nemaju nadležnost. U Zenici je sjedište zapovjedništva muslimanske vojske u Bosni.

No na putu smo, nemamo izbora. Alagićev vozač, Alagić, ja i Slobodan. U zelenom nissanu krećemo iz Visokog prema Zenici. Vani mrak. A žena misli da ja učim internu. Sjećam se slika usput. Male, musave,

siromašne djece. Stoje i prose. Djeca od tri, pet, deset godina. Sjetim se svog Frana i Ivane u Dubrovniku. I pitam se čemu su ta djeca kriva. Znaju li oni uopće da postoje Hrvati i Muslimani? Znaju li oni da postoje Srbi? Oni su sami i zabrinuti, riskiraju da će ih tu uz cestu udariti neki UNPROFOR-ov ili neki drugi automobil, a samo im treba kilogram brašna, malo kruha, bilo što.

Dođemo u Zenicu, pridružuje nam se fra Stipan Radić, župnik. Alagić i Dugalić, zapovjednik obavještajnih snaga. Samo je jedan problem. Nalazimo se na Šćitu, imamo rijeku kamiona s hranom i najkraćim putem želimo doći do Nove Bile, Busovače, Novog Travnika, hrvatske enklave. Najkraći put je preko Pavlovice, preko planine, no Bošnjaci inzistiraju na prolasku kroz Bugojno. Bio sam obaviješten i od Rose, ali i tijekom pregovora u Visokom, da ni u kom slučaju ne pristajemo na Bugojno, jer u Bugojnu postoji sto tisuća gladnih Muslimana. Netko mi je rekao: „Ako konvoj krene kroz Bugojno, pojest će vam i gume, a ne samo hranu.“ Ne postoji nikakva vojska koja bi sto tisuća gladnih ljudi držala podalje od 100 kamiona punih hrane. Kad se žene i djeca počnu vješati na kamione, tko će ih ubiti?

U Zenici ja relativno malo pregovaram, Slobodan pregovara najviše. U neko doba pristaje da idemo kroz Bugojno. Ja tada kažem: „Žao mi je, ali ja nemam ovlasti hrvatske Vlade da se ide kroz Bugojno, a doktor Lang nema ovlasti da na to pristane.“ Ne pristajemo na Bugojno! Nije tamo namijenjeno, ne želimo novi genocid. Nastavljamo s pregovorima i složimo se oko prelaska preko planine. Dogovor pada oko 19.15. Nazovemo Hrvatsku televiziju, koja nas prati cijelo vrijeme, javljamo da je dogovoren prolazak konvoja. No ja sad imam jedan osobni, veliki problem. Već je šesti dan, a moja žena misli da sam u Zagrebu, učim. A u 19.30 na HTV-u dr. Vlahušić javit će da konvoj polazi sa Šćita. Ja kažem: „Generale, imam jednu molbu za vas. Moja je supruga u Dubrovniku s dvoje male djece. Ako pogleda Dnevnik, ja nisam siguran što će biti s njezinim zdravljem, zdravljem moje djece. To što ona misli da sam lud čovjek, to je najmanji problem.“ General Alagić naloži svojim da me spoje s Dubrovnikom. Ja nazovem, javlja se Marina: „Kako je, mužu, ne javljaš se, kako ide interna?“ Ja kažem: „Ne ide.“ „Pa past ćeš, mužu, internu“, kaže ona. „Jesi što učio?“ Odgovaram da zadnjih šest dana knjige ni-

sam vidio. Pita zašto. Odgovaram: „Ja sam u Zenici, s konvojem.“ Samo čujem plač. Ne znam je li zato što ne govorim istinu, što je zabrinuta, ili zato što joj muž stvarno nije normalan.

Počinje Dnevnik u 19.30, dogovor u Zenici je pao, idemo preko Pavlovice, a ne kroz Bugojno, konvoj kreće.

Nakon toga odemo do fra Stipana u župni dvor. Priča nam kako je glad u Zenici. Priča jednu tragičnu priču o ženi kojoj su na obdukciji u želucu našli deku. Ništa nije imala za jelo. Bila je sama, od gladi je jela deku i tako je umrla. I onda mislim, može Marina plakati, mogu moja djeca biti tužna, mogu pasti internu, ali kad vidiš da postoji tvoj narod, tako blizu, a umire jer postoje barijere, koridori, umire jer jede deku...

Prespavamo u Zenici, vraćamo se natrag prema Šćitu i u Vitezu prvi put susrećem generala Blaškića. Razgovaramo s njim, i kaže on: „Čim je započela priča o konvoju, bilo nam je lakše, svakom našem vojniku bilo je lakše, znali smo da nismo sami. Hrane i nismo tako gladni, snađemo se, vrijedan je ovo kraj, ljudi su sačuvali zimnice, sve što nam donesete je super, ali važnije je to što dolazite. Važnije je za vojsku nego za civile. Za duh ovog naroda da ostane na svome.“

Tada se ponovno suočim s pričom dubrovačkog konvoja. Ljudi su slaba bića, nemaju snage, ali im je neizdrživo ako nemaju nade. Mi smo u Dubrovniku nekoliko puta dobivali nadu i izdržali smo sami. Dubrovnik bi bez nade umro. Svjedočio sam tomu.

Sjećam se, dok smo išli prema Šćitu, kroz muslimanski teritorij, u malom autu, kako sam svojim debelim rokovnikom branio srce i pluća, štitio se. Tu sam ne-svjesnu radnju pokupio od Kouchnera 15. studenoga u Dubrovniku, kada smo pretrčavali od vrata Ploča do gimnazije. U strahu od otvorenog pogleda sa Srđa, čvrsto bismo zagrlili rokovnik ispred srca.

Na Šćitu nas je dočekaio Branko, koji je cijelo vrijeme bio u crkvi i molio Boga. Pitam: „Kuki, što si radio?“, a kaže on: „Ušao sam u crkvu. Slobodan mi je ostavio nešto malo para, ja koliko Očenaša toliko maraka podijelio ljudima. Što će mi marke ako se ti i Slobodan ne vratite meni živi i zdravi.“

Konvoj kreće, ja ga ispraćam do Ljubavne stijene. Javljam vijesti vrhu Vlade da je konvoj stigao u Novu Bilu. Vraćaju se natrag, pogine Vlaić.

Vratimo se u Zagreb, dobijemo Povelju Republike Hrvatske od predsjednika Tuđmana.

Fra Zoran Livančić pozdravlja sudionike Bijelog puta, a fra Ferdo Vlašić, jedan od sudionika, pomno sluša mladog fratra

Propusnica

16. 12. 1993.

doloree tuercilla conulla mconulput adionse modolor erius-
cil irit alit ulla am,Tetue doloreet aliquatuer ini

Ferdina Molitva*

Fra Ferdo Vlašić

20. 12. 1993., na Pavlovici

Dobri naš Gospodine, pogledaj na naš konvoj za Novu Bilu i Bosnu Srebrenu, on je sada na najtežem i najopasnijem dijelu svoga puta do naše gladne i bolesne braće. Zaštiti ga svojom moćnom rukom, da sretno donese svoj dragocjeni teret onima kojima je namijenjen. Zaštiti živote njegove hrabre posade.

Ne zaboravi ni muslimanski konvoj za Maglaj, neka i on sretno stigne na svoj cilj jer gladni, bolesni i nevini jednaki su pred Tobom bez obzira na to kako te slavili.

Učini da ovi konvoji budu samo prvi tragovi u mreži bijelih puteva koji će pokriti Bosnu Srebrenu i donijeti joj utjehu i olakšanje u ovim strašnim zimskim da-

nima godine Tvoje 1993. Učini, također, da bijeli putevi pomoći doista postanu i putevi povjerenja koje će konačno dovesti do mira među ljudima i vratiti im život koji zaslužuje svaki smrtnik na Zemlji.

* U kamionu smo sjedili: fra Vicko Tomas, fra Jakov Bubalo, fra Iko Skoko, fra Ferdo Vlašić i Branko Čulo. Fra Ferdo je vodio molitvu. Tada je krupni vojnik Armije BiH pristupio kamionu. U jednoj ruci držao je pušku, a u drugoj papirić. Brano se uplašio i prestao moliti, a fratri nastavili kao da se ništa ne događa. Vojnik otvara vrata kamiona i kaže: „Faljen Isus, fra Ferdo.“ „I tebi, sinko“, odgovara fra Ferdo. Vojnik pruža fra Ferdi papirić i kaže: „Molim vas, fra Ferdo, obavijestite moju obitelj u izbjegličkom kampu u Makarskoj i recite im da sam živ i zdrav. Nisam ih čuo dva mjeseca.“ Fra Ferdo uzima papirić s riječima: „Bit će riješeno.“ Vojnik zahvaljuje, zatvara vrata i odlazi sa smiješkom. Svi smo nastavili moliti.

16.45 sati – dr. Andro Vlahušić javlja
željno očekivanu vijest:

I ZADNJI KAMIONI KONVOJA STIGLI DO ZADNJE POSTAJE: BOLNICE U NOVOJ BILOJ!

Faks iz Ženeve

Dr. Mirjana Kujundžić

21. 12. 1993. u 9.55

Za dr. Langa

Dr. Granić jutros je razgovarao sa dr. Silajdžićem, koji je obećao da doći on i pred. Izetbegović generalu Deliću da apsolutno osigura povratak svih članova konvoja.

Javite se čim možete.

Primili HVO OZ SB, Teleg. br. 3768., 21. 12. 1993. u 9⁵⁵

Zapis s Bijelog puta

Jozo Sliško

10. - 23. 12. 1993.

...Prolazimo stijenu i iza zavoja naša zastava, pored nje momak s automatom u ruci, rafalna paljba, u očima suze, narod hrvatski izašao na ulice, tada nastaju trenutci o kojima se ne može reći, tada se pojavljuje u čovjeku nešto što nikad nije znao da u njem' postoji. Niko se međusobno ne pozna, ali osjećaš bliskost i radost, nešto što se ne može objasniti. Ja nisam toliko učen čovjek da bi mogao to slikovito do kraja objasniti i izreći. Volio bi kad bi to mogao nešto slično u životu doživjeti, jer taj osjećaj se ne može kupiti niti prodati, to se je samo posrećilo meni i ljudima koji su mogli biti tu prisutni.

...Da se ne bi dogodilo da vođe odu avionom i UNPROFOR-om, a Lang odmah predlaže da će on sa onim ko se najviše boji i sve vođe puta će se rasporediti po konvoju na čelo, sredinu i začelje. Odluka je pala, vraćamo se kući.

Krećemo, preko nas lete granate, odjekuju pucnjevi, dogovor je da za svakih deset auta bude UNPROFOR i da se kroz krizna područja prolazi s punom opremom i pratnjom UNPROFOR-a. Prolazimo kroz selo Oparu i više ne čujemo pucnjavu. Stižemo na Pavlovicu, tu prokletu Pavlovicu, što smo već bili na njoj tri dana. Ponovo kontrola, policajaca puno, prilaze mi dvojica i kažu oteo si muslimanski auto ustašku ti majku. Šutio sam ko zaliven. Nismo bili pola sata, krećemo i dolazimo u Uskoplje. Osjeća se veliki strah, nema naroda, sve je pusto, naslonio sam moj auto tik na pola metra do ovog ispred mene.

Dolazimo u centar grada i polazimo iz centra prema Makljenju, vidim rafal mitraljeza, čovjek sa 15 metara udaljenosti rafalno tuče po nama. Zveka metaka po kamionu. Skupljam se u klupko, glavu mećem u ramena i guram auto što bliže onom ispred sebe. Imam dojam da ima 100 metaka u mom kamionu. Prolazim Krisu, stižem na tzv. Ljubavnu stijenu, to je već HVO. Podižem glavu, pipam se da li sam pogođen. Fala Bogu ništa. Iza mene stižu ljudi tri kamiona izbušenih guma i razbijenih stakala. Nalazim samo dva metka u mom kamionu. Trče ljudi nama ususret, prolijeću bolnička kola, sviraju. Čujem da ima ranjenih i poginulih i pada mi na um što se sve moglo dogoditi.

.....
Vesna Škulić, radioamaterka, u suradnji s drugim radioamaterima pratila je konvoj na svakom kilometru koji je prolazio

Suze mi naviru same, sjetim se svoje šestoro djece da li bi me mogli razumjeti kad budu punoljetni. Možda bi kazali da mi nije smjelo biti priče od njih.

Pax et Bonum

Vesna Škulić

Radioamaterski dnevnik Bijelog puta

15. - 23.12.1993.

Nisu me shvatili ozbiljno. Znam da mogu pomoći. Još jedan ispit humanosti pred očima svijeta kojemu savjest nije jača strana. Mir i dobro! *Pax et Bonum!* Baš je taj doktor Lang neponovljiv. Prosinac 1993. Rat bez granica. On više Mir i Dobro! Mir i Dobro u ideji. Ideja se pretvorila u dugačku kolonu kamiona. Vozači su ljudi. Uključili su se u Mir i Dobro. Bijeli put za Bosnu Srebrenu.

Ime mi je Vesna Škulić. Sjedim za svojom radio stanicom u Ražancu. To je malo mjesto u blizini Zadra. Neprospavane noći iza mene. Ljudske tragedije oko mene; u zvukovima s radio stanice, u dnevniku koji moram voditi, u ljudima koji žele čuti za svoje obitelji... Kolege iz raznih ratom zahvaćenih mjesta serviraju mi vijesti. Oprezno! Poginuli su majka i sin. Ci-

jela obitelj poklana. Moram pomoći u evakuaciji ljudi iz Sarajeva. Granate padaju po Zadru. Moj je život u opasnosti. Mir i Dobro! "Hvala Bogu, svi smo dobro, samo je otac poginuo." Smrt je postala s a m o. Ne mogu se pomiriti s tim. Volim život. Volim ljude. Mir i Dobro! Ne shvaćaju me ozbiljno jer sam u invalidskim kolicima. Nema veze, nemam vremena objašnjavati.

Uspostavila sam vezu s kolegama iz Viteza: fra Anto Tomas, Pero Bobaš, Vladica Babić, Zdravko Matošević. Da bi nam bilo lakše raditi, prekršili smo pravila radioamaterskog ponašanja. Izišli smo izvan radioamaterskih frekvencija i radi lakše komunikacije i raspoznavanja dečki su sebi dali novo ime: Brzi 1, 2, 3, 4. Meni ime Pepeljuga. Mogli smo biti kažnjeni isključenjem iz radioamaterskog saveza zbog kršenja pravila. U ratu je pravilo ubiti, zapaliti, oduzeti dostojanstvo. Odlučili smo se na kršenje pravila. Mir i Dobro! Prema izvješćima kolega, u konvoju vlada veliki optimizam. Toliko pozitivne energije slilo se među njih. BOG TO MORA VIDJETI! Voze se Bijelim putem! Nose hranu, odjeću i nadu. Nitko nije zaboravljen. Pakao bosanskog lonca ključa. Ljudi u konvoju ne nose oružje. Samo dobru volju. U stalnom sam kontaktu s kolegama u Vitezu i s organizacijskim odborom Bijelog puta u Zagrebu. Sretni smo! Polako se probija

blokada srednje Bosne. Cijela Hrvatska sluša vijesti. Jadranka Kosor me direktno uključuje u program Hrvatskog radija. Bože, daj mi snage!

17. prosinca, 12.05. Brzi 1 javlja mi da je konvoj stigao na Pavlovicu. Pa to je blizu Nove Bile. Tridesetak kilometara! Ne znam kakvo raspoloženje vlada na Pavlovici, ali znam da smo moje kolege i ja sretni. Brzi 1 još mi kaže da se sada ide na rutinsko pregledavanje konvoja i da neće dugo trajati. U Novoj Biloj pripremaju se za svečani doček. Kod mene u kući svi su uz radio stanicu. Moja mama je sretna, ne znam da li više zbog konvoja ili zbog toga što ću početi normalno jesti. U posljednje vrijeme obroci su mi se sveli na Cedevitu i bananu. Nemam vremena za druge i dugačke obroke.

Prva je euforija prošla. Nešto nije u redu. Dobivam vijest da je konvoj prestrojen i da mu je zabranjen nastavak za Novu Bilu. Među nama je zavladała panika. Brzi 1, 2, 3, 4 i ja ne znamo što se zapravo događa. Oni mi objašnjavaju da je Pavlovica malo mjesto i da je na brisanom prostoru pod kontrolom Armije BiH. Hladno je kod mene u Dalmaciji, a kako je tek njima na brisanom prostoru bez zaklona. Kažu da puše hladan vjetar i da je temperatura oko -20. Ne poznajem te ljude koji su u konvoju, ali večeras su mi postali toliko bliski. Htjela bih ih ugrijati, odagnati strah, ali kako? Ne mogu ići spavati. Kolege radioamateri i ja razgovaramo cijelu noć.

18. prosinca je. Ništa se novo ne događa. Privid. Doktor Lang pregovara i dogovara. Čovjek koji nikad ne odustaje od Čovjeka.

Ljudi koji nose dobru volju i nadu na Pavlovici još uvijek se smrzavaju. Meni u sobi je toplo. Molim Boga da ih ne napusti snaga i vjera u cilj prema kojem su krenuli. U 14 sati kolege mi puštaju vijesti Radija Herceg-Bosne u kojima se kaže da je konvoj krenuo ujutro u 6 sati s Pavlovice i da se uskoro očekuje njegov dolazak u Novu Bilu. U 15 sati slušam vijesti Hrvatskog radija, koji kaže da konvoj još nije krenuo i da Muslimani uvjetuju pokretanje konvoja ulaskom njihova konvoja u Bugojno i dalje za Maglaj. Čudna je istina. Opet su moji Brzi u akciji. Ne znam na koji način dolaze do informacija, ali su istinite. U 15 sati sudionicima konvoja rečeno je da se odsad ponašaju kao taoci Armije Bosne i Hercegovine. Mir i Dobro! Često sam se pitala zašto su oni koji prenose ideju Dobra uvijek nečiji taoci. Nikada nisam dobila odgovor.

.....
Sa Zapadnog kolodvora ispratila nas je i gđa Jadranka Kosor

.....
Bilo je tjeskobno. Nikola Čosić na Pavlovici 19.12.1993.

U dva dana, koliko je konvoj stajao na Pavlovići, svaki je paket detaljno pregledan

Kakvo je raspoloženje među ljudima gore na Pavlovići? Dolaze vijesti o pregovorima doktora Langa s Muslimanima. Moje kolege i ja smo u 24-satnom kontaktu. Ne dopuštamo da nam išta promakne što bi moglo ugroziti život bilo koga u konvoju. Također sam u kontaktu sa Zagrebom. Dr. Jakovljević, dr. Jelovac, gospodin Šeparović..., svi su zabrinuti. Tko može garantirati sigurnost u paklu rata? Dovoljan je jedan krivi pokret ili pogled da iz čovjeka nestane čovjek. Moja mama se ljuti, ništa ne jedem. Postajem nervozna. Ne znam razgovarati s ukućanima, već samo s kolegama preko mikrofona. Drugu noć smo za radio stanicom.

19. prosinca, nedjelja. Svi smo u nekom laganom iščekivanju. U međuvremenu radimo druge humanitarne poruke, ali uvijek se vraćamo na našu staru frekvenciju. "Brzi, zove vas Pepeljuga. Brzi, zove vas Pepeljuga." Odgovor je: "Mi smo na QAP." (QAP znači: mi smo na slušanju.)

Umorni smo od čekanja. I ljudi u Novoj Biljoj. Kako je tek onima na Pavlovići? Preduga je noć s nedjelje na ponedjeljak. Osjećam se malaksalo.

20. prosinca, ponedjeljak. Tmurno vrijeme. Nesklad između priprema za Božić i Vremena. Puca se po okolnim mjestima. Tipično ratna atmosfera. U 15.10 dobivam vijest da je konvoj s t v a r n o krenuo prema Novoj Biljoj. Odjednom kao da smo se svi probudili. Nema više ni rata, nema ni pucanja. Nije hladno. Prekrasno vrijeme Božića. Mir i Dobro!

Svi moji Brzi su uzbuđeni. Sreća u ratu je varljiva. Prvi kamioni približavaju se mjestu Okuka. U kontaktu smo s fra Franjom Grebenarom. Kaže nam da prvih pedeset kamiona čekaju ostale i onda će zajedno krenuti prema Franjevačkoj bolnici u Novoj Biljoj. Brzi 1 je nestrpljiv. Kreće prema Novoj Biljoj. Želi osjetiti ugođaj prividne slobode. Nije čudno nakon tolikih mjeseci izolacije. Ja sam zaboravila da me zovu Pepeljuga i koristim se svojim pravim znakom: 9A3XA.

Tijekom povratka, 22. 12. 1993., u Uskoplju je ubijen gospodin Ante Vlaić

Sada me stvarno svi mogu identificirati. Više ni moje kolege ne zovem Brzi 1, 2, 3 i 4, već Tomas, Zdravko, Pero i Vladica. Koga briga, neka nam oduzmu sve dozvole, ali nam ne mogu oduzeti ovaj doživljaj. U Zagrebu su dr. Jakovljević i dr. Jelovac na stalnoj telefonskoj liniji sa mnom i polako sam se već umorila od prespavanja telefonska slušalica – mikrofona. Iziskuje to fizički napor, a moji su mišići dosta slabi. No to je toliko sladak i poticajan umor. Ne znam stati. Moja je mama sretna, a u isto vrijeme zabrinuto vrti glavom. Ni danas nisam ništa jela. Zove me Zdravko da mi kaže da je počela pucnjava po prvom kamionu u konvoju. Puca se iz Putičeva s crkve. Pucnjava traje nekih pet minuta. Velika je gužva i strah me je da netko ne pogine. Sve je tako blizu, i hrana, i odjeća, i liječnici, a opet su udaljeni zbog pucnjave. Svi smo zabrinuti, i moje kolege u Vitezu i u Bijelom putu u Zagrebu. Ja nemam pravo na zabrinutost ni na emocije. Služim samo kao medij između srednje Bosne i ostalog dijela

svijeta. Hrvatski radio traži direktno uključanje. Moram improvizirati jer moja radio stanica nije toliko moderna. I moje kolege zabrinuti su za mene. Nesvjesno, počela sam naglas u mikrofona moliti Boga. Opet mir, varljivi. Konvoj je došao do odredišta. Kolege mi direktno prenose što se događa od kulturno-umjetničkog programa, mise i jedne opće euforije. Međutim, liječnici ni itko od medicinskog osoblja nisu pušteni u Novu Bilju. Što će jedna bolnica bez liječnika? Valjda je u ratu to normalno. Mir i dobro! Prenosim to u Zagreb. Oni u Zagrebu pokušavaju na sve moguće načine da preko raznih diplomatskih akcija dobiju dopuštenje za ulazak liječnika u Novu Bilju. Bez uspjeha. Lagano razočaranje. Konvoj je u Bilju ušao u 16.30, a moraju napustiti teritorij enklave Nova Bila već u 6 ujutro sljedeći dan. Nevjerojatno! 21. prosinca. Kolega Tomas bio je u autu kada je snajperom pogođen njegov prijatelj. Osjetno je nervozan, ali i dalje radi. Čudna smo sorta mi radioamateri. "Gospodin Herman Vukušić ima vijesti za gospođu Jadranku Kosor s Hrvatskog radija: Svi ljudi iz konvoja za Novu Bilju i Bosnu Srebrenu su živi i zdravi. Smješteni su u Novoj Biljoj i čekaju da im se jamči sigurnost pri povratku. To su tražili od muslimanske strane i od UNPROFOR-a". Gospodin Vukušić moli da ova vijest ide na Hrvatskom radiju svaka dva sata kao službena vijest i poruka obiteljima vozača bez obzira na ostale vijesti. Još jednom ponavlja da su svi vozači živi i zdravi.

16.30. Fra Iku Skoku uključila sam da se obrati centrali Bijelog puta u Zagrebu. "I u dolasku imali smo sve potpise od predsjednika Izetbegovića do Alagića. Međutim, bilo je oko 105 incidenata što prijetnjom, što pucanjem, što nožem, što pljačkanjem novca, osobnih dokumenata, pljačkanjem jedne privatne kamere i kamere Hrvatske televizije, takvu sigurnost mi ne želimo gdje će biti povrijeđeni ljudi, gdje se garantira sigurnost svima, a ne samo pojedincu. Sada tražimo sigurnost za svakog čovjeka, da nas UNPROFOR preveze pojedinačno sve u svojim kolima. Ovakvu sigurnost, u koju sumnjamo jer se dogodilo toliko napada, ne želimo, također se ne želimo vratiti ni s jednim poginulim čovjekom!"

Dan poslije. Umorna sam. Poginuo je Ante Vlaić. Vozač. Moram javiti u Zagreb. Ante Vlaić, vozač Bijelog puta. Jedan od meni nepoznatih, ali bliskih ljudi. Tuga, umor, iscrpljenost. Javljam vijest.

Pogreb gospodina Ante Vlaića na Mirogoju

Dan poslije dana poslije. U temperaturi sam. Sve mi je u magli. Kaže mi mama da sam se onesvijestila u kolicima. Sve što se događalo prethodnih dana ostavilo je traga na meni. Oporavljam se. Opet uzimam mikrofona. Rat još uvijek traje. *Pax et Bonum!* – '73 (radioamaterski pozdrav).

Za fra Stipu Karajicu

“Kruh sv. Ante”
Stobreč, Split

BUGOJNO, 15. 12. 1993.

Stipane moj,
Nalazimo se u groznoj situaciji. Što Božić bliže, nama je gore. Hvata čovjeka neka tuga, neka nemoć, besciljnost. Ja htio doći u Split da nam nešto nabavim za Božić, kažu: ne može fra Janko, neka netko drugi. Hoće-

mo s. Pavku, ona išla na one razgovore u debe službu i ne daju ni njoj ... ne daju nikomu.

Oni koji su nam prije poštu nosili, HVO im oteo auto i oni napustili ovaj teren. UN neće ni čačalicu od nas uzeti i nekome predati ... šta da ti pišem, neću više ni da ti pišem! Dobili smo dozvole da iz ovog konvoja Bijeli put kamioni uđu u Bugojno, obećala nam je i vlast i UN, samo ne znam da li se neki pošiljalac sjetio! Valjda jest?

Za ovaj mjesec normativ je: samo 7 kg brašna!!! Ništa više, ništa i ništa.

Ako te interesira, čitaj u ovim drugim papirima.

Bio si na radionu, pa se Džalti ne dopadaš, a meni opet drago.

Pronađi moju čestitku, iskopiraj i pošalji. Bio sam to davno spremio, ali kako poslati.

Ove cure sada nose, tko zna kad će biti opet mogućnost. Pitaj ih kad se vraćaju pa dođi i ti s njima.

Nemam više snage, evo ti Pavke, Sretan ti ...

Janko

Glavni i odgovorni se ne osjeća baš dobro, sve nekako k srcu uzima previše ozbiljno, htio bi drugima pomoći, dati im slobode, hrane, struje, vode, deterdženta da se ljudi umiju i operu za Božić i iznutra i izvana, i ništa od toga a srce hoće, htjeli bi i sv. Misu govoriti nema misnog vina, misa ne radi a vi šutite i nitko da nam pruži ruku pomoćnicu a mi jadni zijevamo kao ptići koji očekuju da im mater ptica donese štogod, ne znam da li su ptići gladni a mi smo željni svega. Nije lijepo za blagdane svoje prijatelje opterećivati svojim jadima, no nadamo se da ni vi nećete to previše k srcu uzeti, pa i u naše ime proslavite lijepe božićne blagdane.

Znam da ćemo vas opteretiti poštom koju šaljemo, mi ćemo ih još jednom zamoliti da ponesu općenitu za Prozor a za vas Vama one kažu da se ne žele zaustavljati u Prozoru da im ne bi HVO uzeo auto, ako stigne sve do vas ne ljutite se.

Stipo molimo te! sto put smo te pitali za Josipa Mijatovića. Ti nam još ni jednu riječ nisi o njemu napisao tako da već pet mjeseci ne znamo za dragog nam prijatelja, pisali smo i Josipu, međutim, ništa ni od njega, de molim te potruđi se i obavijesti nas, a ako ti se pruži mogućnost da razgovaraš prenesi naše brige.

Ove cure ne žele nositi pakete, pa te molimo pošalji ponjima baterija 1,5 Volt da bar vijesti možemo slušati, toga se može staviti i u veću kovertu, one se planiraju vratiti 2. ili 3. siječnja

1994., u ostalom dogovori se s njima, pošalji i onih malih bombica plina za lampu i molim te detaljno uputstvo o upotrebi, prvi plin je fino izgorio a drugi nismo uspjeli staviti, sve nas je istreskalo, toga pošalji malo više jer to one mogu reći da je njima, dakle pošalji ako ne želiš da nam glavni i odgovorni oslijepi pred uljanica za meditiranje ...

Jelke u crkvi se neće kititi, isto tako i u kućama u znak bola naših duša, kolača ćemo se prisjećati prošlogodišnjih a vina, čovječe, ni za lijek kao ni ostalog žestokog pića, samo čaj, čaj, i opet čaj, strašno, ali kad znamo da naši zatočnici nemaju ni toga bude nam lakše, eto nadam se da sam uspjela opisati našu situaciju, ali stvarno iskreno još sam malo i ublažila kako ne bih vaše duše rasplakala.

Nemoguće je staviti sve na papir, jer se zaista ne može povjerovati da je ovo sve ovako, da smo ovdje došli kao izbjeglice lakše bi se prilagodili situaciji, imao si sve a sada nemaš ni ono što je neminovno. Tješimo se dat će

Bog bolje, ali svaki dan doživljavamo sve gore i gore, kutija cigara 5 DM, a ona zatočeniku puno znači, mnogi kažu bez toga se može, može, može, ali za mnoge i ne može. Jednu cigaru puši 20 osoba ide lančano, taj mi se gest sviđa jer se vidi osjećaj zajedništva.

Fra Stipo pišem mislima razbacano kao more kad je bura, pa ti to svojim blagim lahorom smiri i poveži čitaj i između redaka, ono tvoje pismo smo čitali kod stola umjesto duhovnog štiva i svako je uzeo što je za njega, moram reći da si mnoge obradovao što si ih se sjetio, fra Vinko kaže ma je li zbilja i mene pozdravio, morao se svojim očima uvjeriti u sadržaj pročitanoj mu ... da mi je bonbona koliko te fra Janko puta spominje ojačale bi mi kosti,

budući da smo se uvjerali u tvoju sposobnost i tvoju marljivost s pravom kažemo blago fra Boži što te ima. Fra Janko te molio da moju Omegu staviš u garažu, da li si to učinio? Te tablice su se trebale vratiti u Austriju, Slavku Mioću koji je vozio kruh u Prozor sam dala sve dokumente i novac za Croacija osiguranje dan prije sukoba do danas ništa ne znam što je s tim učinjeno inače je na carini u Tomislavgradu sve završeno, samo je trebalo uplatiti osiguranje i uzeti saobraćajnu, u Bugojnu tada nije bilo polica, zato sam poslala u Prozor. Ne bih te htjela s tim opterećivati, nego samo na ravnjanje, Slavku sam dala 500 DM jer su mi tada rekli da toliko treba, ako se gdje sretnoš s njim, čujem da su njegovi u Livnu pa bi možda mogao oko toga fra Anto učiniti.

Pričaju župljani kako su te slušali preko radija kad si govorio ... e sestro znate da sam plakala kad sam čula glas od našeg fra Stipe, pogotovo kad si spominjao Bugojno, i to je znak da na nas misliš, ili bi htio misliti pa se našli drugi malo nasrtljiviji. Nećemo se vrijeđati ide Božić treba sve neravno pretvoriti u ravno, pa tim mislima i završit ću ovo pisanje ...

Sve ono što se može poželjeti za Božić i Novu godinu 1994.! Tebi i tvom OOUR-u žele od srca bugojanski zatočnici iz župskog ureda.

Uz čestitku upućujemo i lijepe pozdrave

s. Pavka

U kuvertu su bila uložena dva kartona s ovim izdvojenim tekstovima:

Direktoru Boži i dodirektoru Stijepi!

Bojim se za konvoj Bijeli put. Bojim se da vi koji ste

Metkom razbijeno staklo kamiona kod povratka

tamo ne znate s kim mi ovamo imamo posla. Ne bih volio da i Vi tu imadnete udijela u nečemu što može imati velikih neprilika. Garancije su nevažne, a posebno Alijine! Upozorite i organizatora. Poselamite tamo naše!

Svjedočenje sudionika Bijelog puta

U Rami, 23. 12. 1993.

Pedeset jedan sudionik, od kojih 36 vozača kamiona, 5 zdravstvenih radnika, 5 duhovnih sudionika i 5 novinara, svjedočilo je o cijelom tijeku konvoja, a posebno o napadu i ubojstvu g. Ante Vlaića.

1. Zaustavljeni liječnici i medicinske sestre

Franjo Bakula
ginekolog, Zagreb

Kamion 9T s vozačem pok. Antom Vlaićem do Pavlovice. Prepad na izlazu iz G. Vakufa s mašinkama u Pavlovici. U Pavlovici prisiljeni da otvaramo kamione da bi nas pljačkali. U Pavlovici liječnicima zabranjeno daljnje putovanje u Novu Bilu.

Liječnike, medicinske sestre, dva novinara i vozače kojima su oduzeti kamioni zadržava Armija BiH na vjetrometini pod „zaštitom“ muslimanske vojske i jednim časnikom Englezom. Navodno je dogovoreno da nas vrati u bazu UNPROFOR-a u G. Vakufu, što nam nije odgovaralo.

Tražio sam od engleskog časnika:

1. Da nas štiti UNPROFOR
2. Da nas prebace u Prozor ili do prvog kontrolnog punkta HVO-a
3. Da budemo transportirani vozilima UNPROFOR-a, koji su nas transportirali do Makljena, a zatim kamionom UNPROFOR-a u Prozor.

Akcija Bijeli put, koja se temelji na bijelom putu liječnika ranjenima i bolesnima, divljačkim je ponašanjem muslimanske vojske pretvorena u krvavi put.

Dr. Antonija M. Baričević
psihijatrica, Koprivnica

Ovo će ostati slavni konvoj za hrvatski narod. Izvršen je zadatak. Ali želim naglasiti da sam, nakon dugog puta u konvoju kroz Hrvatsku, zaustavljena kao liječnik gotovo pred ciljem. Osjećaj nemoći i užasa. Optužujem sve neprijatelje za smrt dragog nevinog čovjeka, za bol ranjenih, za bol i muke našeg naroda u okruženju sile.

Ali ovo je tek početak naše borbe, moje borbe za moj bespomoćni narod i ranjenike. Znam, doći će do naše Bile – stoga ću prosvjedovati kod Svjetske zdravstvene organizacije.

Dr. Ante Luetić
fizijatar, Varaždinske Toplice

Moje sudjelovanje u akciji Bijeli put, nažalost, nije urodilo plodom. Naime, prijavio sam se kao liječnik koji je htio ostati raditi u bolnici Nova Bila ako to bude potrebno. Do zaustavljanja konvoja na Pavlovici bilo

Transporter UNPROFOR-a u Nević polju 22. 12. 1993. uperio je cijev prema Putićevu

je sve korektno. Tamo počinju problemi. Muslimani su tražili hranu i cigarete, potom je uslijedila krađa s kamiona. Nakon dvije noći i tri dana, provedenih u getu Pavlovica, spriječili su me da kao liječnik produžim u Novu Bilu, što me je ogorčilo do te mjere da sam započeo štrajk glađu. Osim mene, još 12 stručnih osoba, 4 liječnika, 3 medicinske sestre i medicinski tehničari nisu smjeli dalje.

Branka Mravunac
medicinska sestra, Osijek

Ovim putem najoštrije prosvjedujem što meni kao medicinskoj sestri nije dopušteno otići u Novu Bilu s ciljem pomoći bolesnicima i medicinskom osoblju. Vraćena sam iz Pavlovice vozilom UNPROFOR-a nakon psihičkog maltretiranja Armije BiH. To je bio psihološki rat protiv medicinskog osoblja humanitarnog konvoja Bijeli put, koji je pretvoren u „krvavi

put“ zahvaljujući UNPROFOR-u i Armiji BiH.

2. S puta za Novu Bilu

Nikola Čosić
fotograf, Osijek

Na izlazu iz G. Vakufa u mjestu Bistrica opljačkan kamion. Oteta kamera s opremom i osobnom garderobom i hranom u vrijednosti oko 5000 DEM.

Višnja Gotal i Sonja Ščekić
novinarke, Slobodna Dalmacija

Pri odlasku u Novu Bilu, na kamion je u Bistrici kod Gornjeg Vakufa izvršen oružani prepad, kojom su prilikom napadači oduzeli sljedeće osobne stvari: diktafon, fotoaparat, kazete za diktiranje, novčanik u kojem je bilo 200 DEM u sitnim novčanicama i torbici u kojoj se nalazilo još 250 DEM.

Konvoj se penje brdima Bosne i Hercegovine

**Maja Misić
novinarka, Radio Makarska, Makarska rivijera**

Na put za Bijeli put za Novu Bilu krenula sam iz humanih razloga, htjela sam pomoći makar svojom prisutnošću čovjeku. Kao drugi razlog bilo je i moje uvjerenje da muslimanski narod, tj. njegovi borovnici mogu s ponosom nositi ime čovjek. Moj susret s tim ljudima bio je na dolasku našeg konvoja na njihov teritorij.

Pavlovica će ostati u mom sjećanju kao mrlja čovječanstva u našem vremenu. Osjećala sam se kao da sam u zatvoru na otvorenom. Ti borovnici koji su nas čuvali bili su disciplinirani, ali samo zato što su morali, inače u njihovim očima čitala sam sve što bi učinili da su mogli. Njihova ljubaznost bila je umjetna, ali mržnja u njihovim očima stvarna.

Moj put završio je na Pavlovici, vratila sam se s medicinskim osobljem u Ramu. Zahvaljujući UN-u, koji nas je proveo kroz muslimanski teritorij, mi smo prošli dobro. Suosjećam sa svim sudionicima konvoja koji su jučer prošli golgotu. To nisu bili ljudi vojnici. U konvoju su ljudi koji su nosili mir i dobro, a platili su i životom. To svijet mora znati i osuditi.

3. Ostali u britanskoj bazi

Kamion br. 1.

Put ka Novoj Biloj

Bio sam na izlazu iz Gornjeg Vakufa u grupi koja je bila opljačkana. Nakon pljačke krenuo sam naprijed i pokupio vozače čije su kamione oteli. Tada je na mene pucano i na stranici kamiona vidljiva je jedna rupa

od metka
Povratak
Sve je bilo u redu do Gornjeg Vakufa. Bio sam u zadnjoj grupi i sat vremena bili smo bez zaštite UNPROFOR-a. Predložio nam je kapetan UNPROFOR-a da krenemo u njihovu bazu u Gornjem Vakufu, što smo prihvatili. Kilometar ispred baze na nas je otvorena vatra, a budući da je bila noć, ne znam kolika je bila šteta na kamionu i koliko je bilo metaka. Kamioni su ostali u bazi, a nas su u oklopnim vozilima dovezli do Makljena.

Dušan Bilobrk

vozač, Pula

Dolaskom na muslimanski teritorij, točnije u mjesto Pavlovicu, bili smo zatočeni dva dana i dvije noći. Tu

smo bili maltretirani i opljačkani. Nakon polaska prema Novoj Biloj, u prolasku kroz selo Oparu bio sam kamenovan, razbili su mi staklo i isparali ceradu. Nakon povratka 21. 12. 1993. iz Nove Bile, u mjestu Bistrici ostao sam u zadnjoj grupi od 17 kamiona. Tu nas je zatekla noć. Bilo je stravično. Nismo se mogli probiti do Makljena, gdje kontrolira naša vojska, nego smo bili prebačeni pod pratnjom UN-a do njihove baze u G. Vakufu. Do baze po nama je otvarana rafalna paljba.

Po zapovijedi komandanta baze, vozila smo ostavili u bazi UN-a. Od baze do Makljena prebacili su nas s tri transporterata do naših.

Odnijeli su mi novac, bonove i alat za vozilo.

Kako će nam vozilo biti vraćeno, još mi nije poznato.

Anto Brdar

vozač, Travnik

Kamion privatno vlasništvo. Vozilo ostalo u krugu (bazi) UN-a Gornji Vakuf. Primoran ostaviti ispravno vozilo u bazi UN-a, a mene su transporterom prevezli na slobodni teritorij H. Bosne u područje Prozora.

Ivan Burić

vozač, Pula

Povratak je bio vrlo buran, kao što znate, zbog opasnosti vraćanja. Kamion je sproveden u bazu G. Vakuf.

Krunoslav Krunoslav Kićinbaći

tehnički tajnik, Zagreb

U toku puta u Novu Bilu vozio sam se u automobilu – kamionu br. 34 iz Zagreba s vozačem Nebojan Vladom (ZG 372-LJ).

Kod ulaska u G. Vakuf izloženi smo bili pogrđama i psovkaama te nabacivanjem kamenja. Pri izlasku iz G. Vakufa u dva navrata u kamion su nasilno ušli uniformirani mladi ljudi, od kojih je jedan i nožem ispod vrata prijetio vozaču, a ostali oružjem. Tom su novom prilikom odnijeli sve što smo imali u kabini. Kod Bistricice nam je na isti način oduzet i kamion, koji je kasnije u Pavlovici vraćen uz pomoć Unprofora i vojne policije Armije BiH. U nastavku puta kod Opare razbijen nam je vjetrom.

U povratku kod Unproforove baze izbačen sam iz kamiona i ubačen u transporter Unprofora za prevoz preko G. Vakufa, istovremeno vozači su ostavljeni pot-

Pozdrav konvoju dok prolazi

puno bez zaštite da bi prevezli kamione preko spornog područja. Na moj zahtjev da se vozačima da zaštitna oprema, oni su to odbili.

Branko Ledić
suvozač i mehaničar, Orebić

Najteži dio puta sam prešao u povratku kroz Gornji Vakuf sa svojim vozačem Brdar Antom. Pored krađe na Pavlovici sreća je u nesreći da nema više poginulih i ranjenih u toj unakrsnoj vatri – od A. BiH u Gornjem Vakufu. Mnogo utisaka iz enklave srednje Bosne i o njihovoj golgoti.

Stojan Milovanović
vozač, Sesevetski Kraljevec

Nema materijalnih gubitaka, kamion je ostao u bazi kod UNPROFOR-a u G. Vakufu, kamion broj 5. Najteži dio puta bio je onaj sat vremena kod Bistrice kada sam čuo da je jedan vozač poginuo.

Tihomir Penić
vozač, Split

Na relaciji prema Novoj Biljoj u mjestu Bistrica na izlazu iz G. Vakufa pucano je u vozilo, ali nije bilo oštećenja.

Na povratku iz Nove Bile u mjestu Bistrica ostavljeni smo u kanjonu nas 16 kamiona u noći na milost i nemilost bosanskim vojnicima, a UNPROFOR nas je bez obzira na prijašnje žrtve htio vodit kroz G. Vakuf. Sva sreća da je jedan kapetan „Pol“ odlučio da se uz rizik prebacimo do baze.

Kamion mi je ostao u bazi UNPROFOR-a.

Molim da se učini sve da ga što prije dobijem.

Ilija Sedlić
vozač, Zagreb

U odlasku sam napadnut oružano i krvnički između mjesta Vakuf i Bistrica od strane vojske BiH (profesionalaca) i tom prilikom su mi uzeli 700.800 bonova (IHA) i 300.000 din., vozačku i osobnu iskaznicu. Na povratku sam se sa svojim kolegama našao sam u bazi UN i pobjegao u nju i tamo sam ostavio kamion, a oni su mene i ostale ljude prebacili. Vozilo sam ostavio u bazi UN.

Fra Iko Skoko
Rama - Šćit, 23. 12. 1993.

Konvoj se vraća iz N. Bile 22. prosinca 1993. U dolasku na teren Armije BiH – vojska nas čuvala. Djeca i žene stajali su uz cestu i mahali.

Na Pavlovici su ponovno kontrolirali vozila i ljude. Vojnici Armije BiH stajali su uz cestu do ulaska u Vakuf. Naš zadnji automobil čekao je na kraju konvoja 4 sata. Oko 3.50 poslijepodne jedan vojnik Armije došao je reći čovjeku koji je bio na kraju kolone – da su pucali na konvoj i da je jedan čovjek poginuo i nekoliko ranjeno iz konvoja. Uz podsmijeh govorili su – pucala je PARTIZANSKA VOJSKA.

Oko 4 sata rekao je fra Dika da idemo u transportere. Ušao sam u transporter UNPROFOR-a s osam osoba. UNPROFOR nas je doveo do punkta HVO-a. Odmah

Ispraćaj konvoja iz pilane u Novoj Biljoj, 22. 12. 1993.

samo saznali što se dogodilo. U Vakufu su ostali neki vozači (oko 30). Čekao sam ih s fra Dukom, fra Matijom i nekim vozačima i liječnicima. Nakon dolaska svih naših, odvezao sam se malim kolima u Ramu Šćit.

Vjerujem da su za sve incidente krivi UNPROFOR i ARMIJA BiH, koji nisu htjeli osigurati konvoj!

Tatjana Uvodić-Ivesa
novinarka, Glas Istre, Novi list

Kao dragovoljni sudionik Bijelog puta, na samom početku, na potezu G. Vakuf-Bistrica, vozilo u kojem sam bila 2 puta je pljačkano. Oteti su mi diktafon, 2

fotoaparata (automatska), torba s osobnim stvarima, novac (100 DEM i oko 200 - 300 HRD) te osobni dokumenti. Po mom osobnom mišljenju, u tzv. „zoni slobodnog lova“, bez osig. UNPROFOR-a koje bi zadovoljilo minimalne uvjete, ništa se nije događalo slučajno. Režija „Armije BiH“ nastavljena je tijekom cijelog puta, zatočeništva na Pavlovici, prilikom ulaska konvoja u Novu Bilju i, naravno, po ultimativnom odlasku.

Tzv. press konferencija na Pavlovici, za vrijeme koje su vozila pretresena i oduzimani filmovi (koje smo skrivali bojeći se pljačke), prosljeđivanja konvoja naprijed bez većine novinara – smišljeni su kako bi novinari ostali odsječeni u zadnjem dijelu konvoja.

Konvoj u Tomislavgradu

Đurdica Baić i Srđan Jadrijević Barba u Tomislavgradu
12.12.1993.

U Stobreču - savez fratara i vozača kamiona

Tako je lakše potući prvi dio. Čekanje u kanjonu Vr-basa, prije Bistrice, od 13 do gotovo 16 sati, bez informiranja o napadu, bilo je jezivo.

U 15 sati i 55 minuta fra Duka stiže do nas i govori da brzo napustimo kamione, da će nas transporterima UN-a prebaciti do Sičaje. Trčanje kroz kolonu muslimanskih vojnika nema potrebe detaljnije opisivati i njihova dobacivanja. Vijest koju smo čuli, da je jedan čovjek poginuo ili da je ranjen, na žalost je potvrđena, ali prave razmjere napada saznajem tek na Sičaji.

Mislim da nas je sam Bog sačuvao od tragedije većih razmjera.

**Saša Vidović
vozač, Pula**

Kamion marke TAM 130, registarske oznake PU 627-AM, vlasništvo „Brioni“ Pula, ostao mi je u bazi Britanskog bataljuna UNPROFOR-a u Gornjem Vakufu dana 22. 12. 1993.

**Mladen Zrno
vozač, Tomislavgrad**

Moji utisci sa putovanja su slijedeći: U Rami primljeni kod naroda izvanredno, boravak od 4 dana i noći bio vrlo ugodan.

Prolazak kroz muslimansku zonu vrlo neugodan, boravak na Pavlovici od 52h očajan, pljačka od strane policije BiH, spavanje i boravak u pustinji nikakvi (spavalo se u kamionu). Put do N. Travnika prolazak kroz pakao. Bacanje kamenja po kamionu, pucanje, pljuvanje itd. Doček u N. Travniku nezaboravan. Narod izmučen, pozdravlja, plače, plješće. U N. Biloj isto tako. Nepregledni špalir naroda. Ljube nas, grle i plaču.

Povratak i oproštaj od naroda nezaboravan. Ulazak u muslimansku zonu puno mržnje od strane naroda (muslimana).

Dolazak na Pavlovicu i boravak na njoj relativno kratak. Vožnja do Bistrice brza. U Bistrici zastoj. Jedan dio konvoja odlazi, a drugi ostaje. Pada noć, 17 kamiona iz konvoja bez ikakva osiguranja. Dolazi časnik UNPROFOR-a i odvodi nas kamionima u svoju bazu. Vozila ostavljamo, a nas odvoze transporterima do naše vojske na Makljenu. Odatle do Rame dolazimo našim autobusima. Opet prijem u Rami izvanredan.

Mišljenje o UNPROFOR-u vrlo loše.

4. Cijeli put (26)

**Borislav Arapović
Institut za prevođenje Biblije, Stockholm, dr. ph.**

Predmet: Izjava o putu

Nalazim se u 3-mjesečnom posjetu Mostaru (10/93 – 1/94). Pridružio sam se konvoju u svojstvu novinara

1. za švedski tjednik Hemmets Van
2. za švedski dnevnik Dagen
3. uz to kontaktirao i dnevnik Svenska Dagbladet i Švedski radio – sekcije za hrvatski jezik.

10. 12. 1993. Prijavio se vlastima u Mostaru – da se uključim u konvoj.

11. 12. 1993. Automobilom koji je dao na raspolaganje g. Franjo Golemac, dužnosnik u Mostaru, prevezao me njegov vozač za Split.

Moje učestvovanje u konvoju uredila gđa Gorjana Bevanda.

12. 12. 1993. Akreditirao se u Splitu u svojstvu novinara.

Izvještaje šaljem za razne švedske novine tijekom boravka u Hrvatskoj i Hercegovini.

Zamisao o konvoju je izvrsna – kako radi same materijalne pomoći tako i radi moralne podrške stanovništvu u okruženju.

Organizacija konvoja je bila dobra, imajući u vidu ratne uvjete. Manjkavosti su bile drugorazredne.

Sadržaj konvoja: izgleda prilično neplanski se skupila. U N. Biloj su se žalili da je premalo brašna.

Količina: Mogla se iskoristiti ova prilika da se sada vodi veći konvoj – od nekoliko stotina vozila.

Radio – TV – novinstvo preslabo zastupljeno. Osobito inozemno. Od inozemnih novina bili su samo dvojica „freelancera“ – 1 Japanac i 1 Amerikanac, koji će pisati neke reportaže tek kad se vrate te sam tako jedino ja slao nešto u dnevni tisak u Švedsku. Na tom treba ubuduće svakako poraditi.

Franjevci su se pokazali kao izvrsni mjesni domaćini. Napad u G. Vakufu u odlasku: Nalazio sam se u kamionu ZG 262-KE, TAM, vozač Mile Šulentić. Dvije-tri „garniture“ nas napale, s uperenim cijevima, tražeći DEM i naftu – izbacili mi filmove u blato i tu ostali.

Pavlovica: Tu se muslimanska policija pokazala donekle korektno.

Opara – pogodila nas boca (možda je bilo u G. Vakufu). N. Bila: Doček je premašio divno duboko srce. Dočekali su nas kao da se vraćamo sa 1000 zlatnih olimpijskih medalja. Ta pomoć, materijalna i moralna po-

.....
Mirogoj. Konvoj posljednji put pozdravlja svoga sudionika, poginulog Antu Vlaića

držka, je bila vrijedna puta.

POVRATAK: Pavlovica: Tu se muslimanska strana opet pokazala korektno. Također i od Pavlovice do Bistrice.

Vakuf: Bio sam izgleda u 3-oj skupini oko 25ti kamion, isti kao u dolasku. Jedno dijete nas je pogodilo kameonom. Počeli tući rafalima. Pogodilo je 3-ću 4-tu 5-tu kabinu, naš 6-ti Mercedes pogođen više puta. Ubijen čovjek u 13-om kamionu, iza nas.

ZAKLJUČAK: Ako treba, idem opet za N. Bilu.

Anto Bagarić

vozač, izbjeglica, Jajce, Kaštel Štafiljić, Hotelsko naselje Resnik, soba br. 424

U odlasku za Novu Bilu u selu Opara teroristička grupa me je napala, pri čemu sam dobio kamen u šoferšajbu i špiglu i jedan metak u karoseriju u visini glave, a jedan metak udaljen od kabine. Ostalih neugodnosti nisam imao.

Durdica Baić

Novska

Zgrožena sam svime što se dogodilo, ne mogu vjerovati da su pokušali uništiti toliku ljubav, dobrotu i požrtvornost.

Zoran Batarilo

vozač, Zagreb

Sav put od Zagreba do Makljenja je protekao bez problema, ali po ulasku u Vakuf i kretanja kroz Bisticu došlo je do prepada i pljačke moga kamiona, to jest unutrašnjosti kabine. Sve što su vidjeli uzeli su i odnijeli. U daljem kretanju, negdje ispred Sebešića, izletili su sa crnim đipem ispred mene i zastavili tako kolonu. Mene su izbacili iz kabine i mog suvozača. Isto tako još dva kamiona. Mi smo prešli kod kolega iza nas a njihovi ljudi su sjeli za volane i tako nastavili kretanje. Nakon 500 metara iza jednog zavoja ugledao sam svoj kamion kako stoji.

Iskočio sam iz ovoga kamiona koji mi je stao nakon izbacivanja i ponovo sjeo u svoj, međutim kad sam ušao i upalio ga vidjeo sam da su mi polomili ručku mjenjača i da sada nemam kvačila. Tako da sam nekako uspio ubaciti u 3 i ponovo se uključiti u kolonu. A onda sam tako vozio sve do na Pavlovicu, gdje je bio njihov punkt za pregled vozila. Nakon dva dana i dvije noći provedene trebali smo krenuti, međutim pošto sam bio parkiran na usponu nisam mogao ubaciti u brzinu, jednostavno rečeno bilo je nemoguće voziti bez kvačila i sa polovicom mjenjača. Tako da sam mislio da me naši šlepaju. Međutim njihova policija to nije dozvolila iz razloga tog što je jedan njihov kamion ostao u kvaru na Vran planini, tako da su moj kamion ostavili u zalag za taj na Vranu ako naši njihov kamion poprave i vrate njima oni će vratiti moj. Ja znam da od toga nema ništa i tako se nadam da će moji rukovodioci dozvoliti da ja uzmem ovaj ovdje jer je moj kamion privatni, nije od firme. Tako da sam ja sjeo sa Antom u cisternu broj 7.

Pri povratku iz Nove Bile bilo je sve uredno do ulaska u G. Vakuf. Mada sam lično znao da ćemo tu biti napadnuti, jer sam vidio da na ulici nema žive duše a unproforci su spustili poklopce na transporterima. Nisam se prevario, negdje oko sredine ulice otvorili su vatru po kamionima. Par kamiona ispred nas je bilo pogođeno, jedan čak i u gumu, a nas fala bogu nije nijedan pogodio u kabinu. Jesu blizu zviždali ali bog nije dao da nas dobre ljude pogodi, tako da je Ante po gasu udario i što je mogao brže izašao iz grada. Kada smo došli do Sičaje i vidjeli da smo živi i zdravi, Ante je izašao iz kamiona cisterne, kleknuo na zemlju i poljubio je. Tako da sam sada ovdje živ i zdrav i oplakujemo naše ranjene i poginulog Antu Vlaića. Neka mu bog oprost grjehe i uvede u raj božji, jer to je zaslužio ako ničim onda ovim djelom sada i to je učešće u konvoju Bjeli put.

Marko Bilić

vozač, Busovača

Prilikom putovanja u konvoju Bijeli put imao sam neprilike i to slijedeće: prilikom prolaska kroz Oparu bacano je kamenje na mene pa mi je razbilo prednju šajbu, mene nije ozlijedilo.

U povratku kroz Gornji Vakuf pucano je na mene, ali nisam ranjen i prošao sam bez ozljeda.

.....
Sudionici konvoja su u Novoj Biloj donirali krv

Fra Jakov Bubalo
Franjevački samostan Tomislavgrad

Bio sam sudionik Bijelog puta od Tomislavgrada do Nove Bile i natrag. Od 14. prosinca 1993. do 23. prosinca 1993.

Ukratko rečeno, putovanje kroz muslimanske prostore od Gornjeg Vakufa do Lašvanske doline, a isto tako i natrag, odvijalo se u tako mučnom ozračju da je svim putnicima gotovo neprestano bila glava na panju. Na Pavlovici, preglednom mjestu, držali su nas kao zatočenike 52 sata postavljajući stalno nove uvjete za naš nastavak putovanja u Novu Bilu. No moram reći i to da sam na Pavlovici među muslimanskim vojnicima susreo i veoma pristojnih sugovornika i namjernika. Na povratku sve do Gornjeg Vakufa, nama koji smo putovali u čelnom dijelu konvoja, činilo se da sve protječe u redu. A onda, na samom izlasku iz G. Vakufa dugi su rafali zasuli vozilo koje je vozio Marko Radoš iz Tomislavgrada i u kojem sam i ja bio. Nama se nije ništa loše dogodilo, ali smo uskoro doznali da su Muslimani ubili jednog našeg vozača i nekoliko putnika ranili. Pitam se zar zbilja svako plemenito djelo, a Bijeli put je to bio u najuzvišenijem smislu te riječi, mora završiti krvavom žrtvom?

Bijeli put donio je humanitarnu pomoć i muslimanskom puku, a uzvraćeno mu je ubojstvom i ranjavanjem njegovih hrabrih dobrotvora.

Zlatko Dijanek
rezervni vozač, Zagreb

Na izlasku iz Gornjeg Vakufa (Uskoplja) između Vakufa i Bistrice vozača Snješka Selića (ZG 752-CZ) sa sporednog puteljka izletjela je grupa od 10 ili 12 tih ljudi prema nama i kamionima iza nas (naše vozilo je bilo 23. u konvoju). Zaustavili su nas dvojicu s uperenim pištoljem i automatom, zatim pritrčali po dvojica sa svake strane vrata i htjeli ih nasilno otvoriti. Pošto nisu uspjeli, počeli su žestoko udarati kundacima automata po vratima i staklu koje je na našu sreću izdržalo. Kad nisu uspjeli razbiti staklo jedan je na mojoj strani ispalio 4 metka iz automata a drugi uperio u mene pištolj. Kako ni tada nismo otvorili, a iz tenka je već trčao sa pištoljem u ruci vojnik UN-a, sva četvorica napadača pobjegla su u pravcu G. Vakufa, odnosno prema zadnjem djelu kolone. Mi smo sa manjim udubljenjima na karoseriji krenuli bliže tenku UNPROFORA. Napala su četiri naoružana uniformirana čovjeka bez vojnih oznaka.

Josip Djandara
vozač, Split

Krenuo sam iz Splita u konvoju i bilo je sve u redu do mjesta Gornji Vakuf gdje je otvorena vatra po autima gdje je napravljena materijalna šteta i izazvan veliki strah. Nakon čekanja od tri dana krenuli smo dalje a u mjestu Zagrlje (izlaz) nastalo je pucanje iz vatrenog oružja i bacanje kamenja gdje mi je razbijena šajba i lijevo bočno staklo, ipak put je nastavljen i uspješno smo stigli na cilj.

Oto Habek
Zagreb

Oduzeli su mi 3 pisma, 8 šteka Kroatije cigareta i mobitel. Zatim drugu noć spavanja u Pavlovici su iskoristili da mi oduzmu još 6 paketa i 2 paketa predpostavljajući da su to poratni paketi i što nisam siguran. Po povratku u Zagreb zapovjednik Armije BiH nas je pozdravio na ulazu u Vakuf isti zapovjednik cijelog osiguranja. U ulazu sa leve strane čovjek između 40 i 45 god. starosti imao je PM u ruci sa cijevi spušenom prema zemlji, prolaz UNPROFOR – transportera istog je trenutka digao PM i otvorio rafal sa naše leve strane i zatim dalje od veće koncentracije straha dalje se ne sjećam ništa. Upozoravam gosp. Dr. Slobodana Langa i Hermana Vukušića kao i ostalo vodstvo da daju akcent na osiguranje. Ulazak u Vakuf izašlo je svo pučanstvo na ulicu sa velikim oduševljenjem da im udjelimo pomoć, a povratak od Bile do Pavlovice također. Pošto je apsolutno dogovorena kondicija da na izlazu van da im nebi bilo ugroženo njihovo muslimansko pučanstvo od njihovih vlastitih metaka – da bi stime mogli izvršiti svoje gnjusno djelo u dogovoru sa zapovjednikom od Vrha i sa dogovorom Britanskim UN osiguranjem. To je crni put povratka.

Anto Jakešević
vozač, izbjeglica, Jajce, Primošten

Na relaciji prema Novoj Bilu u naselju Bistrica istrčao je pred moj kamion maskirani vojnik sa uperenim pištoljem govoreći da stanem ili će pucati. Pošto ja nisam reagovao on je skočio u desno i počeo pucati u gume neprecizno a drugi vojnik koji je stajao sa moje lijeve strane pucao je u mene i tom prilikom mi razbija – odnosno prostreljuje kabinu sa dva metka što se očito vidi na bočnom staklu.

U povratku isto je bilo pucnjave na izlasku iz G. Vakufa, ali tom prilikom moj auto nije bio pogođen.

.....
Gospodin Stanko Koncul nadgleda popravak kamiona

.....
Još jedan pozdrav hrvatskih stanovnika konvoju koji je na putu

.....
Gospodin Vlatko Jelenčić daje krv u Novoj Bilu

Kamion čeka da krene na put iz kamenoloma u Rami

Zlatko Jelenčić Crveni križ, Slatina

Moj dojam, osobito nakon što su liječnici i med. radnici bili onemogućeni, da je svaki od nas sudionika Bijelog puta išao predati ljudima ne samo hranu i lijekove već i srce cijele Hrvatske, koja nije zaboravila svoj hrvatski narod u srednjoj Bosni. Nije bilo kalkulacija, već iskrena želja da se donese mir i dobro, razbiju sumnje u napuštenost i izdaju Hrvatske. Spomenut ću se pok. Ante Vlaića, s kojim sam se vozio od Zagreba i spavao 3 dana u Rami. On je na pitanje što ako vas ubiju, rekao: „Spreman sam na to,

bolje da ubiju mene nego nekog mlađeg.“

Nastojao sam unatoč neizvjesnosti gledati pozitivno na naš put kroz muslimansko područje, makar je naš kamion pogođen kamenom u Opari.

Muslimanski vojnici na Pavlovici korektno su postupali s mojim vozačem Draškom Bajićem iz Livna. On je pri pregledu dao malo ulja i šećera (poznavajući mentalitet) tako da je naš kamion površno pregledan u par minuta. Jedan muslimanski policajac u više navrata došao je k nama u kabinu i grijao se, davao nam (naše) cigarete i našu hranu. I ostali su korektni, bez zastrašivanja s nama, okrivljujući politiku i političare koji su po njihovom zavadili narode.

Boravak u Biloj bio je do kraja OK, kod domaćina obitelji Jurišić, čiji je sin Hrvoje pošao sa mnom iz Zagreba, i koji su primili 8 ljudi na noćenje.

Zahvaljujem i obitelji Bogić iz Tomislava, koja nas je četvero udomila dvije noći, kao i obitelji Branka Čale iz Rame, običnog radnika i vojnika na prvoj crti sa 4 male djece i starim didom, koji su se brinuli za nas (među njima i pok. Antu) kao za svoje rođene.

POVRATAK

Iznenadio me je, tako mogu reći, ljubazan doček ili ispraćaj Muslimana, nevinost djece koja traže „cigarettes i čokolade“. Potvrdila se je prijateljnost i izraz „prilivoda“. Prilivode žive kao golubovi prevrtajući, što znači da vrlo često mijenjaju smjerove i njišu se kako vjetar puše. Prilivodama nazivamo ljude (odnosno neljude) koji izdaju najbolje prijatelje i za najmanji vlastiti čar. Prilivode uvijek pričaju jedno, a rade drugo. Prilivode zbog karijere češće mijenjaju političke stranke i uvjerenja nego donji veš. Prilivode tuđom rukom zmije hvataju. Prilivode krive druge za svoje neuspjehe. Prilivode se kao sitno mljeveno brašno provlače i kroz sito i kroz rešetko, a po potrebi se i uvlače ako im uvlačenje dozvoljava da se popnu barem jednu stepenicu više na hijerarhijskoj ljestvici...

Josip Kovač vozač, Zagreb

Automobil-cisterna u kojoj je bio vozač Kovač Josip pogođena je više puta sa lijeve strane (oko 10 pogodaka) i sa lijeve dva ili tri. Nasreću nitko nije stradao mada nas je u kabini bilo trojica. Treći suputnik bio je GORAN, fotoreporter ARENE. Napad na kamion desio se u Vakufu i to u dijelu izlaska prema Prozoru.

Doček „naših“ na povratku

Vedrana Krstić-Ivanišević novinarka, Radio Split

I. prijava: kod H. Vukušića na putu za NB (kamion br. 7).

II. prijava: u Pavlovici dok smo imali famoznu press konferenciju, naš kamion pretresen i odneseno nekoliko tonskih zapisa i manji dio opreme, uz potpun pretres.

Ostalo: više-manje.

Ukupno: ukradeno 5 vrpce i 1 kazeta, novac i pisma za N.B., dokumenti, osobne stvari te pisma iz N.B. rodbini u Splitu.

Niko Ladan vozač, Split

Prilikom obavljanja konvoja Bijeli put Nova Bila doživio sam niz neugodnosti i strahova pri povratku iz Bile u Gornjem Vakufu izvršena je teroristička akcija od strane Armije BiH pri kojoj sam dobijo 4 metka po autu.

Č.s. Dobrila Milanović Split

Časna sestra sudionica konvoja za Novu Bilu.

Vinko Miljak vozač, Busovača

Izjava o preživljenim neprijatnostima u tijeku puta: U odlasku za Novu Bilu u selu Opara općina Novi Travnik doživio sam intenzivno kamenovanje moga vozila od strane civilnog stanovništva, kojom prilikom

mi je sa četiri kamena razbijena šofer šajba, te desni far i desno bočno ogledalo.

U povratku prije Gornjeg Vakufa u selu Bistrica na pravcu prije pilane sa desne strane otvorena je rafalna vatra na mene sa udaljenosti cca 50 metara, kojom prilikom mi je jedan ili više metaka prošao kroz kabinu neposredno pored moje glave razbivši mi stakla na obojnim vratima. Ovo se dogodilo u 17.20. Vozilo sam odvezao u bazu UNPROFORa u G. Vakuf. Prije polaska nas 16 vozila i vozača iz konvoja ispred sela Bistrice sugerirano nam je, odnosno postojala je namjera UNPROFORa da nas prate do ispred svoje baze, a da mi nastavimo sami put Prozora kroz cijeli Gornji Vakuf i da kao što će se ispostaviti, a o čemu mi do tada nismo znali, upadnemo u pripremljenu zamku.

Jure Musić vozač, Tomislavgrad

Moj dolazak i boravak u Rami vrlo ugodan. Prolazak kroz muslimansku zonu i boravak na Pavlovici očajan. Dolazak u N. Travnik i doček našeg naroda nezaboravan. Boravak je u N. Biloj vrlo ugodan. Povratak i prolazak kroz muslimansku zonu vrlo neugodan, posebno kroz G. Vakuf. Pucnjava po vozilu. Probijene su mi obje zadnje gume na vozilu, ali nema stajanja do naše vojske. Tu sam stavio rez. gumu da bi mogao doći do Rame odnosno do Tomislavgrada. Mišljenje o UNPROFOR-u vrlo loše. Nikakvo osiguranje.

Milan Nenadić rezervni vozač, Zagreb

Živim u Zagrebu, Trumbićeva 6, odakle sam krenuo drage volje na Bijeli put, kao rezervni vozač. Od Rame preuzeo sam kam. mercedes iz splitskog konvoja br. 33. Na put sam morao ići jer sam spasio dvije obitelji stavljajući svoj život na iskušenje. Svi koji vide kamion, pitat će kako sam ostao živ? Reći ću vam kako sam ostao živ. Na putu za Novu Bilu, na Makljenu došla mi je u auto Herceg Branka, medicinski radnik iz N. Travnika. Kada smo došli na Pavlovicu, kada su rekli da ne može ona ići dalje, ja sam je upitao: „Želite li zaista ići dalje?“, na što mi je ona odgovorila: „Djeca i roditelji su mi u Splitu u izbjeglištvu a ja sam operirala žuč. Muž mi je na prvoj crti obrane i hoću ići.“ Rekao sam: „Polegnite, pokrijte se dekom, pa ako nas vrate, neka vrate!“ Tako smo hvala Bogu sretno i stigli. Sutradan mi je do-

vela drugu osobu čiji je muž spašavajući svoje prijatelje u rovu i odbacivao napade, da bi treća ekspedicija pala i nanijela mu teške ozljede. Između ostalog svoja...

Ivo Nikolić novinar, Imotski

Iz Imotskog vozeći kamion iz pravca Donjeg Vakufa prema Rami u mjestu zvanom Uskoplje primijetili su sa lijeve strane dva čovjeka u maskirnoj uniformi sa oružjem u ruci. U tom momentu otvorena je vatra najvjerojatnije iz puškomitraljeza. Meci su pljuštali pa staklu automobila.

Vozač Jerko Jović dodao je gas i vozio još 20–30 metara i onda smo nas dvojica izišli iz kamiona. Stali smo na cesti kao „glineni golubovi“ i ja sam dao znak rukom UNPROFOR-u da dođu.

U momentu dolaska transportera kod nas se stvorio novinar Japanac kojeg je Ivo Nikolić ugurao u transporter, a potom zajedno sa Jerkom Jovićem ušao u transporter UNPROFOR-a. Pružena nam je prva pomoć i mi smo odvedeni do punkta, gdje su nas preuzeli naši u kola hitne pomoći. Tu se našao i gospodin Lang, upitao nas je za zdravlje i mi smo otišli u bolnicu u Rami. Tu smo liječnički obrađeni, a potom je Jović Jerko otpremljen helikopterom u bolnicu Split.

Petar Perković vozač, Tomislavgrad

Vozeći humanitarnu pomoć za Novu Bilu bili smo izloženi velikoj opasnosti – maltretiranju od strane Armije BiH.

Marko Radoš vozač, Tomislavgrad

Dolazak i boravak u Rami izvanredan. Prolazak i boravak na Pavlovici očajan. Odlazak u muslimanski dio VITEZA bio je presedan u mom životu. NOŽ pod vratom, automati upereni u glavu, psovka ustaške majke itd. 2h provedena u starom Vitezu vječnost. Povratak iz st. Viteza i ulazak u našu zonu nezaboravan. Radost, veselje i suze. Dolazak u N. Bilu nezaboravan. Kod bolnice (crkve) pjesma kojoj se priključujem. Boravak u N. Biloj vrlo ugodan. Povratak i boravak na Pavlovici relativno kratak. Prolazak kroz G. Vakuf pakao. Pucnjava, rafali po vozilu i životu. Ulazak u našu zonu i susret sa našom vojskom nezaboravan.

Doček u Rami ponovno neopisiv.

Mišljenja sam da UNPROFOR ne ispunjava nikakve obaveze radi kojih je tu.

Ocjena za UNPROFOR O.

Igor Sikirić rezervni vozač

U konvoj sam se uključio kao pomoćni šofer u vozilo „FINVEST“ iz Čabra. U prolazu kroz selo Bistricu, napali su nas vojnici muslimanskih snaga, koji su ušli u kabinu i uperili meni i šoferu pištolje u sljepočicu tražeći novac i druge vrijednosti. Taj napad je trajao oko 20 sekundi, prilikom čega su uzeli iz kamiona 8 taški osobnog prtljaga i 2 obiteljska paketa za N. Bilu. Onda je na vozača zapucano i razbijeno je staklo do njega.

Kasnije u toku puta nije bilo većih incidenata na našem vozilu. U povratku opet kroz Gornji Vakuf smo, za razliku od polaska za N. Bilu, primijetili da nema nikog na ulicama, što je naslućivalo neku opasnost. Naše vozilo je bilo 7. u koloni u I. grupi iza vozila UNPROFOR-a, pri čemu je jedna djevojka bacala kamenje a onda je počela pucnjava na vozilo. Na sreću naše vozilo nije pogodeno.

Jozo Sliško vozač, Tomislavgrad

Izjava i viđenje moje.

Izjavljujem da sam se priključijo ovom konvoju u Tomislavgradu sa kamionom vlastitim i ponudio se za utovar do 15 tona, natovaren sam ugljenom. Krenuli smo iz Tomislavgrada do Rame, put je bio klizav i loš. Došli smo u Ramsku dolinu gdje su nas Ramci prihvatili srdačno i bilo nam je ugodno, ali tok dogovora i vodstva konvoja o prolazu i sigurnosti, trajao je 3 dana i 4 noći, što je bilo pomalo dosadno čekati. Međutim odluka je pala o polasku.

Kada smo krenuli bio sam redni broj 2. Izašli smo se na Makljenu pozdraviti sa prisutnima i krenuli, došli do Ljubavne stijene, čekao sam na UNPROFOR. Ulazimo u Gornji Vakuf, što drže muslimani. Počela je pucnjava, gdje prolazim bez ozljeda. Uz cestu su bili policija BiH sve do Pavlovice. Tu je rampa i kontrola robe, ostali smo 52 sata, bilo je krađe i pljačke. Krenuli smo dalje, došli do N. Travnika gdje sam ugledao našu Zastavu. U tom međuprostoru je bilo pucnjave od strane muslimana, gdje se čuo prasak metaka oko

glave. Dolazimo u prvo selo gdje je naš narod bio na ulici sa suzama u očima, koje su tekle na obje strane. Nisam imao u životu sretniji trenutak. Po povratku je prošlo dobro do Vakufa. Tu je nastala kalvarija.

Srećko Valenta vozač, Travnik - Putićevo

Put ka Novoj Biloj

Na dijelu puta od Gornjeg Vakufa do Pavlovice koji je bio i najopasniji ništa se drastičnije nije dogodilo izuzevši kamenovanje. Štete na kamionu nije bilo.

Povratak

Koga ti kruhom, on tebe metkom. Vozio sam kroz Gornji Vakuf po mraku i bio gađan sa svih strana. Još ne znam koliko je metaka bilo i kolika je šteta na kamionu.

Zdenko Vrdoljak Split

Kao svaki humani čovjek sam se uključija na apel žitelja Lašvanske doline i Crkve bolnice Nova Bila, pomažući pri prikupljanju i donaciji. Po polasku iz Splita 12. 12. 93. istog dana po dolasku u Tom. Grad su počele poteškoće od strane UNa i A.BiH za organizaciju konvoja. Od 13. 12. svakodnevno po nekoliko novih ustupaka dnevno naše je rukovodstvo izlazilo ususret Vladi i A. BiH. Po izlasku 16. 12. iz Rame za N.B. čim smo zagazili na teritorij R. BiH učesnici konvoja Bi. Put nisu više bili učesnici B.P. nego Kalvarskog a poslije Krvavog puta.

Na Makljanu nas je UN prebacivao po des. vozila do Pavlovice zbog sigurnosti, odmah u Kupresu smo dočekani od ljudi i djece koji su nas pjucali i sovali, a u Bistrici zaustavljeni od Bandi prijeteci pišt. puš. i RBG, potom pljačkajući osobne stvari i opremu Novinare, i krađom 3 vozila što su potom UN i policija našli i vratili sa sporednog puta.

Po dolasku i skup. u Pavlovici svih skupa od 6 kol. Koje su sve dočekivane a što već zada UN i A. BiH nije pojačao kolonu sa više od dva i pokušali razbiti tu bandu, nego nam navjestiti već tada da smo prepušteni na milost i nemilost divljacima. Još je bilo na čelu i vozilo u kojem je nađen „Ratni materijal.“ Oni kad su došli do tog vozila su obistavili pregled, obražlažući novim uvjetom da njihov konvoj dok ne uđe u Bugojno. Pri pregledu vozila, privatnog vlasnika, je nađen jedan materijal koji je ubačen u Splitu sa

Sestre Baić s Isutamuom Yamanduom, suputnikom Ante Vlaića

zlom namjerom kojim je pomogao i sam organizator, jer smo trebali krenuti 13. 12. ali je dogovoreno da se krene 12. u 8h što je bilo dan prije objavljeno na svim medijima, tada su ljudi došli rano ujutro sa paketima, potom smo mi šoferi otvorili cerade i ljudi su mi ubacivali pakete, tako da je zlonamjerniku omogućena njegova nakana, što se je moglo svakom od nas desiti. Diverzija.

Margareta Zouhar novinarka, Vjesnik

Fantastično zamišljena humanitarna akcija, koju smatram ovako izvedenu, s gubitkom jednog ljudskog života, velikim pothvatom.

Dr. Lang je uhvatio nit koju ne smije prekinuti. Minimalni uvjeti su za to stvoreni. Pregovarati treba i dalje – tim više što su i Muslimani na Pavlovici pokazali takvu želju. Ako je tamo bilo farse, a možda je i bilo, nije farsa ipak 100-postotna. U dva dana čekanja na Pavlovici razgovarala sam sa mnogo njihovih ljudi iz obezbjeđenja. Svatko ima svoju priču životnu, no momcima je dosta rata, ti ljudi žele mir – pitaju se zašto se zapravo ratuje. Mnogi od njih čeznu za životom koji su živjeli prije rata, a dosta mojih sugovornika bilo je u Zgb – živjelo i radilo, tu.

Tanke su niti puta prema miru i dobru – ali molim dr. Langa da ih nastavi. Zbog ljudi u srednjoj Bosni. Pregovarati i samo pregovarati – da N. Bila dobije

koridor kopneni ili zračni, kojim će imati poštansku vezu – kojim će moći doći liječnici u tu enklavu, a dopustiti to i Muslimanima – jer njihove tisuće izbjeglih užasno tište isti problemi. Način koji posjeduje dr. Lang u ostvarenju cilja svojstven je rijetkim ljudima. Ja sigurno znam jer poznajem mnogo ljudi. Dr. Lang zna smiriti svoje korijene na mjestu gdje to drugi ne bi činili – ali to vodi sigurnom uspjehu. Zamjerka dr. Langu moja – nema dovoljno diplomatske spretnosti – što se može doraditi – ili je ovdje bila u pitanju.

Još nešto. Od mnogih, mnogih ljudi u Zgb, Rami, Prozoru, Splitu, čula sam rečenicu: „Zar vi zaista mislite proći kroz muslimanski teritorij?“ Muslimani su nas ipak propustili. Ljudi nemaju smjelosti ni misliti o toj sili, a konvoj je u Bilu stigao i vratio se. Osobnom žrtvom nisam iznenađena. U svijesti sam na to bila spremna.

Na putu za N. Bilu nisam imala nikakvih neugodnosti. Znala sam da takav put mnogo toga nenadanog sa sobom nosi. Oteto mi nije ništa.

Zamjerka je samo jedna s moje strane. Nikada se u konvoju ništa nije znalo unaprijed ni 1 sat. Budući da mi telefon nije bio blizu, to mi je zadavalo velike muke, jer ja sam ovdje prvenstveno zbog moje novine i informacije sa ovog mjesta šaljem u redakciju. Da, i zamjerka dr. Langu što je neke inf. poslao prije drugim novinama u Zgb nego nama novinarima koji smo pratili konvoj. To nikada nije u redu bilo.

Vozač iz Splita?

(Busovača)

Povodom nemilih događaja koji su se zbili na putu za Novu Bilu dajem slijedeću

IZJAVU

Pri samom polasku iz Splita pa do tzv. Ljubavne stije-
ne, općina Gornji Vakuf, osim samih iščekivanja kada će se vlast iz Sarajeva smilovati, drugih problema nije bilo. MEĐUTIM nastupanjem na teritorij pod kontrolom Armije BiH nastali su razni problemi. Prolaskom kroz G. Vakuf pred mene je istrčao naoružan, htjeo je da me zaustavi, međutim vozeći često kroz ta područja nisam nasjeo nego sam dao gas pa je isti pobjegao u stranu. Put od G. Vakufa do Pavlovice bio je bezprimjerno obezbjeđen. Kada smo stigli na Pavlovicu zaustavljeni smo radi kontrole. Sva su vozila rutinski pregledana do spornog kamiona na kojem su nađena neka vojna oprema a za koju će istraga utvrditi da je

bilo ubačena. Prilikom pregleda obavezno je bilo osuđeno, a za što ja ne okrivljujem vlasti nego razbojnik koji su to radili. Tu smo čekali 2 dana podnoseći sve zahtjeve koje su muslimani tražili. Prolaskom kroz Oparu doživili smo kamenovanje prilikom kojom smo dobili razbijene šofer šajbe, među njima sam i ja. Nastupanjem na našu teritoriju doživio sam sve što nisam ni sanjao u pozitivnom smislu i to nikada ne mogu zaboraviti.

„To je ubojstvo...“

Tsutomu Yamauchi

novinar, Independent, Japan

22. 12. 1993. (srijeda)

Naš kamion bio je prošao središnji dio Gornjeg Vakufa i bio gotovo na izlasku iz grada. Tada smo vozili praznom cestom brzinom od oko 50 km/sat. S ruba ceste iznenada se začula pucnjava. Vjetrobransko staklo našeg kamiona rasprsnulo se i nismo više mogli vidjeti ispred sebe. Ante (vozač) nagazio je kočnicu da zaustavi kamion. Opet se začula pucnjava, a vozač je povikao “no, no”. Nekoliko je metaka uletjelo, a komadići stakla i ostalog raspršili su se. Ante se prevalio prema meni i ječao slabim glasom koji se postupno gubio. Pogledao sam vrata s lijeve strane i u visini grudi ugledao dvije velike rupe. I ja sam osjetio bol u lijevoj ruci, ali iako je na kožnoj jakni bila rupa, činilo mi se da krv ne teče. Malo poslije pokraj nas je prošlo oklopljeno vozilo UN-a, a za njim i drugi kamioni i oklopna vozila. Desnom rukom razbio sam naprslo prednje staklo i provukao se, pa zvao oklopno vozilo UN-a. Kako neko vrijeme nisam mogao privući pozornost, ostavio sam Antu i potrčao prema vozilu UN-a. Činilo mi se da još ima blizu skrivenih muslimanskih vojnika te sam oko 100 metara pretrčao u jednom dahu.

Iz kamiona koji je bio vozio baš ispred nas vodili su dva ranjenika, jedan je bio ozbiljno ranjen u ruku i grudi te je istjecalo mnogo krvi. Drugome je krv tekla iz glave, ali činilo se da nije ništa ozbiljno. Molio sam vojnika UN-a da im da injekciju morfija, a zatim i da je u mom kamionu ranjen vozač, ali mi je odgovorio da ima pune ruke posla. Došlo je još nekoliko oklopnjaka i ja sam se obratio jednom od njih. Nešto poslije vojnik mi je rekao: “On je umro”. Suze su mi navrle na oči. Nekoliko desetaka minuta zadržali smo se na tom mjestu dok su donijeli Antino tijelo. Antino tije-

lo prevezeno je oklopnjakom, i ja sam se ukrao na to vozilo. Preko njegova lica bila je prebačena jakna. Dogodilo se to gotovo u trenu, ali još mi se vraća kao ružan san. Srce me boli kada pomislim na njegovu obitelj, a da njega nije bilo s moje lijeve strane, sada bih sigurno bio mrtav.

Ovo nije samo jedan događaj iz rata, moćnim oružjem ubijen je bespomoćan, nebranjen čovjek. To je ubojstvo, to je zločin. A zatim sam još shvatio i činjenicu da je i sama nazočnost UN-a bila bez ikakva smisla.

5. Ostali (3)

Anto Čalić vozač, Split

Bilo je sve dobro. Gosp. Lang, velika hvala. Bali je bolji od domaćina.

Rajko Šaravanja vozač, Čapljina

Tog dana (22. 12.) u 7.30 došao sam da otvorim kamion. Geler granate pao mi je do vrata oko pet centimetara.

Bio je užaren.

Putovao sam iz Nove Bile (Bijeli put) do Prozora u pravcu Splita i naišao sam na incidente u kojima su stradali pojedini vozači i vozila, dok sam ja prošao relativno dobro, bez ozljeda i ostaloga iako je bila pucnjava sa strane muslimanskih položaja sa brda. Sve me ovo iznenadilo i ne bih želio da se ovako više dogodi.

Zajednička izjava Osman Mulahalilović, Mehmed Husić, Stevan Špoljar i Mato Škvorčić

Na povratku humanitarnog konvoja Bijeli put izvršen je oružani prepad na nenaoružane humanitarne članove konvoja, po svemu sudeći, bio je planiran.

Izvještaj o napadu

Dr. Slobodan Lang

Prozor, 22. 12. 1993.

O napadu A BiH na svećenike, časne sestre, liječnike, medicinske sestre, novinare i vozače kamiona i odbijanje UNPROFOR-a da spriječi njihovu smrt i sačuva

njihove živote.

1. Konvoj Bijeli put, sastavljen od medicinskih sestara, liječnika, časnih sestara, svećenika, novinara i vozača kamiona iz više zemalja, išao je u srednju Bosnu da bi pomogao bolnici u Novoj Biljoj i svim ljudima bez obzira na vjeru i naciju.

2. Konvoj je krenuo na put na temelju sporazuma između gosp. Granića i gosp. Silajdžića.

3. Konvoju su punu sigurnost jamčili general Delić i zapovjednik Alagić, UNPROFOR je jamčio život konvoja.

4. Na putu za Novu Bilju u području Gornjeg Vakufa i dalje konvoj je napadnut pod prividom nekontroliranih bandi. Velik broj sudionika je ozlijeđen i opljačkan.

5. Konvoj je 50 sati po bosanskoj zimi zadržan na otvorenom na Pavlovići.

6. Konvoj je propušten tek nakon ispunjena tri uvjeta A BiH.

7. Inscenirano je pronalaženje ratnog materijala koji je ubačen u konvoj.

8. Liječnicima se nije dopustilo da odu u bolnicu, a medicinske boce za kisik prozvalo se ratnim materijalom.

9. Na temelju takvog iskustva pripadnici konvoja upozorili su cijeli svijet na svoju direktnu ugroženost putem svjetskih medija u svim dostupnim oblicima.

10. Predstavnici UNPROFOR-a svom su snagom sudjelovanja ucjenjivali tako tretirane civile.

11. Na treći ultimatum UNPROFOR-a, definitivno odbijanje da se ljudi prebace transporterima i sačuva život, i direktne prijetnje civilnog predstavnika UNPROFOR-a, sudionici konvoja odlučili su da krenu. Sudionici konvoja krenuli su na put potpuno svjesni životnog rizika s ciljem obrane dostojanstva hrvatske politike i punog razjašnjavanja tko je žrtva u srednjoj Bosni. Armija BiH je u 14.30 sati izvršila frontalni napad na svećenike, časne sestre, liječnike, medicinske sestre, novinare, vozače kamiona i druge nenaoružane ljude. Do sada jedan je čovjek ubijen, a troje je ranjeno. Više od polovine konvoja ostalo je na drugoj strani direktno izloženo napadima. Armija BiH svojim je oružjima nanosila smrt civilima, a vojni i civilni UNPROFOR odbijao je da spasi život.

NAPOMENA: Konvoj ambasade BiH prošao je teritorij HVO-a bez i najmanjih problema.

Konvoj Bijelog puta donio je život za Hrvate srednje

.....
Polaganje vijenca na mjestu pogibije gospodina Ante Vlaića

Bosne i dao je vlastiti život da bi pokazao punu ljubav svih Hrvata za Hrvate srednje Bosne.

Kretanje konvoja Bijeli put Izvještaj britanskog potpukovnika P. G. Williamsa

23. 12. 1993.

Prvi bataljun Coldstream Garda, Škola Vitez Lieutenant general Francis Briquemont
Zapovjednik, Bosna i Hercegovina, Zapovjedništvo Kiseljak

Dragi Generale,

1. Uvod. Dva humanitarna konvoja pomoći prolazila su prema sjeveru kroz BRITBAT-ovu TAOR u razdoblju 18. - 23. prosinca. Jedan je bio konvoj Bijeli put, koji je organizirao dr. Slobodan Lang i koji su vodili razni građani Hrvatske i bosanski Hrvati; činilo ga je do 100 vozila. Drugi konvoj bio je Konvoj mira, koji je organizirala gđa Turković, bosanska ambasadorica u Zagrebu; činilo ga je oko 50 vozila i 14 kamiona koji su se kretali pod oznakama Crvenog križa Slovenije. O oba konvoja raspravljalo se na sastanku Delić-Roso 16. prosinca u Visokom. Kronologija događanja 22. prosinca prikazana je u Prilogu A.

2. Sjeverno kroz Prozor. Oba su konvoja išla sjevernim prometnicama "Trianglo" i "Diamond" iz Tomi-

Nenad Javornik je podržavao Bijeli put i pomagao mu

11. Revizija plana kretanja. Još jedna grupa, sada 20 kamiona, prošla je kroz GV do Sičaja prošle noći, pod znatno ojačanim osiguranjem usput i formiranom pratnjom naoružanih vozila. Svi putnici iz vozila konvoja Bijeli put prevezeni su kroz GV do Sičaja u našim naoružanim vozilima. Nije bilo štete ili ozlijeđenih u ovoj četvrtoj grupi.

12. Zadnja grupa. Ja sam tada zaključio da je opasnost za posljednju grupu Bijelog puta, koja noću treba proći kroz GV, nepotrebno prevelika. Napravio sam istu ocjenu za tri konvoja UNPROFOR-a koja su čekala u Prozoru da bi krenula sjeverno. Savjetovao sam voditelju zadnje grupe Bijelog puta da napusti Bisticu pod pratnjom BRITBAT-a i prenoći u bazi UNPROFOR-a, gdje bi njegovi vozači imali istu sigurnost i životne uvjete kao i moji vojnici. Složili

smo se i grupa je bez incidenta prošla u bazu. U to vrijeme povezali smo se s vodstvom HVO-a i oni su nas uvjerali kako bi radije da se vozače, bez ikakve odgode, preveze u oklopnim vozilima kroz GV do Sičaja i mi smo učinili upravo tako. Ja sam nakon toga posjetio zapovjednika HVO-a u GV i objasnio mu da smo spremni u oklopnim vozilima vratiti vozače iz Prozora koji to žele, ili bilo koga, idućeg jutra ili bilo kada. Rekao sam mu, međutim, da ne mogu narediti bilo kojem od svojih vojnika da vozi vozila Bijelog puta u Prozor.

13. Zaključak. Iako ni na koji način ne želim umanjiti važnost snajperskog napada na Bijeli put u GV 22. prosinca, ja Vas uvjeravam da:

a. Osobno sam proveo šest dana povezujući sve potrebne vojne vlasti i putujući s konvojima u iskrenom nastojanju da osiguram siguran prolazak tih konvoja kroz područja svoje odgovornosti.

b. Nikada nisam obećao da mogu osigurati potpunu sigurnost članovima konvoja. Mi smo, međutim, učinili više nego što naš mandat tehnički traži.

c. Bez uključenosti BRITBAT-a nijedan konvoj ne bi postigao ni djelić onoga što su postigli. To su iskazali i dr. Lang i zap. Merdan.

d. Spremni smo provesti posljednju grupu vozila kroz GV u Prozor čim nas vlasti bosanskih Hrvata obavijeste da raspoložu vlastitim vozačima.

e. Duboko sam frustriran i razočaran što nam je potpuni uspjeh izbjegao u zadnjem trenutku, kada je kukavički snajperist oduzeo život hrabrom čovjeku koji je pomagao.

P. G. Williams, potpukovnik zapovjednik

Kopija za: Vanjski: COMBRITFOR, ECMM Zenica, Civilna služba Vitez, P Info Vitez

Unutarnji: Zap. časnik, Ops Maj, OC 1 Coy, Mil Info

Pismo zapovjednika UNPROFOR-a General Francis Briquemont

Sarajevo, 26. 12. 1993.

UNPROFOR

Bosna i Hercegovina

General Francis Briquemont

Zapovjednik

Cijenjeni gospodine Graniću,

U prilogu ovog pisma dostavljam Vam kompletan izvještaj koji se odnosi na konvoj dr. Langa, koji mi je uputio zapovjednik Britanskog bataljuna.

Nakon što smo uspostavili direktnu koordinaciju između generala Delića i Rose, smatram da je UNPROFOR učinio sve što je u njegovoj moći kako bi garantirao sigurnost toga konvoja.

Jednako kao i Vi, žalim zbog mučnog ubojstva jednog vozača kao i zbog nedavnog ubojstva francuskog podoficira i belgijskog vojnika u blizini Visokog. Ta su djela izvan domašaja mog shvaćanja i jedino što mogu učiniti jest da potaknem sve strane u sukobu da prekinu te kriminalne aktivnosti, ali ne mogu dopustiti da određeni ljudi daju sebi za pravo optuživati UNPROFOR za snajpersko djelovanje, bilo da je riječ o Srbima, Muslimanima ili Hrvatima.

Želim da Nova godina donese više tolerancije u ovoj divnoj zemlji i molim Vas, gospodine zamjeniče predsjednika Vlade, da primite izraze moga dubokog razumijevanja.

Francis Briquemont

General-pukovnik

Zapovjednik BH zapovjedništva

Sučut sudionika konvoja Telefaks svim društvima Crvenog križa i Crvenog polumjeseca

Nenad Javornik, Hrvatski
Crveni križ

21. 12. 1993.

Kao što ste vjerojatno informirani, uspješno je stigao u Novu Bilu, u središnjoj Bosni, prvi humanitarni konvoj sa 87 kamiona humanitarne pomoći, pod vodstvom Slobodana Langa iz Hrvatske. Donesena dobra već su podijeljena iscrpljenim i smrznutim lokalnim stanovnicima (70.000).

Osoblje konvoja u ovom je trenutku u krajnjoj opasnosti i šanse za njihov siguran povratak su ugrožene i smanjuju se. Prema informacijama preko radija od dr. Langa, jedinice pod kontrolom Vlade Bosne i Hercegovine oduzele su im dokumente i postavile ultima-

Andro Vlahušić i Silvana Menđušić

tum humanitarcima da odu u vrlo kratkom vremenu, bez jasne garancije za siguran prolazak.

Apeliram na vas, vašu Vladu i svjetsko javno mnijenje, da podržite naš zahtjev Vladi Bosne i Hercegovine i ambasade u Zagrebu, da osiguraju prolazak za konvoj dr. Langa.

Mi smo vam na usluzi za sve detalje o ovoj vrlo opasnoj, ali više nego potrebnoj humanitarnoj intervenciji.

Hvala unaprijed s nadom da ćete vi također informirati medije u svojim zemljama.

Hrvatski Crveni Križ - Hini Nenad Javornik

U prilogu izvolite naći apel Hrvatskog Crvenog križa svim organizacijama Crvenog križa u svijetu (161 organizacija), Međunarodnom odboru Crvenog kri-

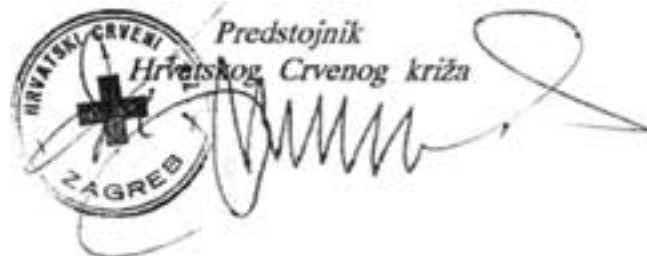

Ispraćaj na Zapadnom kolodvoru u Zagrebu

ža i Međunarodnoj federaciji društava Crvenog križa i Crvenog polumjeseca u Ženevi kao i faks upućen gđi Turković, ambasadorici Republike Bosne i Hercegovine u Hrvatskoj, s molbom za zaštitu osoblja humanitarnog konvoja za Novu Bilu koji predvodi g. dr. Slobodan Lang.

S osobitim štovanjem

Hrvatski Crveni križ

Bisera Turković*

Zagreb, 23. 12. 1993.

CROATIAN RED CROSS

Att prim. dr. med., dr. sc. Nenad JAVORNIK

AMB/ZAG/ 7007 - 10

Poštovani gospodine Javornik,

sa dubokom tugom smo primili vijest o smrti vozača humanitarnog konvoja g. Ante Vlaića te ranjavanja drugog učesnika konvoja.

Ono čega smo se svi bojali i na čijem smo sprečavanju radili, sa maksimumom naših napora, nažalost se dogodilo.

Ovo je već drugi put da nam vozači humanitarnih konvoja ginu. Još nismo zaboravili nasilnu smrt 6 vozača te veliki broj nestalih iz humanitarnog konvoja za Tuzlu, a sada je život izgubio još jedan plemeniti čovjek koji je prihvatio rizik gubljenja vlastitog života kako bi pomogao drugima. Ambasada Republike Bosne i Hercegovine u Zagrebu najoštrije osuđuje sve one koji na bilo koji način ugroze humanitarni konvoj i poziva na njihovu punu odgovornost.

S poštovanjem,

*Ambasadorica Republike Bosne i Hercegovine u Republici Hrvatskoj

Dnevnik konvoja za Novu Bilu Od Ljudskih prava do Božića 1993.

Đurđica Baić i Suzana Baić

Zagreb, 15. 1. 1994.

Dan prvi: 10. prosinca 1993., petak 13⁰⁵

Dan ljudskih prava

„Cajger na cajgeru. Netko misli na nas.“ Izvlačimo se polako sa Zapadnog kolodvora, krećemo se kroz Zagreb. Ljudi nam mašu s osmijehom, konačno je krenuo. Nekima je laknulo nakon silnih priprema, i oni nam mašu.

Medicinsko osoblje, rezervni vozači, novinari, snimatelji, fratri, časne sestre, vodstvo i pratioci konvoja voze se autobusom. Snimatelj iz Osijeka stavio je videokasetu Aljmaš, Dalj, Erdut, Vukovar, Đakovo – zbiivanja u kolovozu 1991. Ovo na kaseti je iza nas, a što je ispred nas? Jačanje živaca!

Ne gledaju svi kasetu. Neki su to već vidjeli ili možda misle da su vidjeli.

14⁰⁵ Karlovac

15⁰⁰ Vijesti kažu da će vrijeme biti lijepo.

16¹⁵ Fra Velimir Valjan moli da zastanemo da bi pozdravio svog rođaka, koji je čekao prolazak konvoja. S radošću jer je iz Nove Bile. Zadržavamo se, on je sad zamjenik direktora OPZ. Gospodin Ante Čičin-Karlov bijesno uzvikuje: „Ovo nije turističko putovanje!“ Valjanu je naređeno. Dr. Lang prelazi u „mali“ auto.

16³⁰ Lokve, mali odmor.

Zanimljivo je vidjeti kamione okupljene na kiši u koloni, kako se diče svojim bijelim natpisima u sumrak.

Susret mladih fratara fra Stipe Karajice i fra Bože Blaževića

18³⁰ Terminal Srdoči u Rijeci.

Doček sudionika akcije iz Rijeke. Parkiranje, zatim prijevoz autobusom svih sudionika puta do hotela u Rijeci.

19³⁰ Hotel „Jadran“ u Rijeci. 82 sudionika su smješteni i vraćeni na večeru. Ostalih 15 ide u hotel „Continental“, 5 u jednoj Zadi, 5 u drugoj, 4 u Hondi. Furda se negdje izgubila. Ostavljamo poruku na recepciji.

20⁵⁵ Hotel „Continental“, smještaj, večera (pohane lignje, krumpir i salata od cikle). Spremamo se u potragu za izgubljenom ovcom. Krećem sama jer Kičinbači ima posla oko papirologije. Riješiti fotografiranje za sudionike konvoja koji nisu napravili akreditaciju, uz pomoć recepcionara hotela „Ja-

dran“. Dolaze fotografi s kojima smo stupili u kontakt, nisu nam voljni obaviti taj posao do 21 sat.

23⁰⁰ Odašlana poruka dr. Langa za novine. „Pomozi-mo svi da se ostvari radost rađanja novorođenčeta u Novoj Biloi. Pomozi-mo svi kako bismo mogli na Božić reći radujemo se svi novorođenčetu iz Nove Bile.“

Dan drugi: 11. prosinca 1993., subota

7⁰⁰ Sastanak vodstva konvoja.

8¹⁰ Nastavljamo put Splita s malim zakašnjenjem iako je vozač autobusa opetovano naglasio, sinoć, koga nema, kreće se bez njega u dogovoreno vrijeme, jer ovo nije turističko putovanje. Snimatelj iz Osijeka drijema na prvom „sicu“, ulazi dr. Lang: „Idemo!“ Kičinbači uzima podatke od ljudi u autobusu, poma-

Župni ured u Novoj Biljoj, 20. 12. 1993. fra Velimir Valjan, dr. Tihomir Perić, fra Franjo Grebenar, dr. Slobodan Lang, fra Tomislav Duka i novinari

lo se prikupljaju podaci dok ne dođemo u Split, tamo će se unijeti u kompjuter. Svaki sudionik mora imati akreditaciju.

Kiša je prestala, padala je od sinoć. Cesta je još mokra. Krećemo se brzinom 35 - 40 km/sat. Gleda se TV, videokaseta, zabavna glazba, karta se bela.

Ipak još rominja kiša, vidi se na površini mora. „Dobre djevojke idu u raj baš sve, loše djevojke idu kud god zažele“, pjeva Sanja Doležal. Dr. Lang izlazi iz policijskih kola, koja su u pratnji konvoja, na području svake županije su se smjenjivali.

Na programu su špageti-vesterni, pucnjava, zasjede, prepadi, da li nas to pripremaju za određeni dio puta? Samo najjači idu do kraja. Idemo da stignemo i da se vratimo. Kiša pada na mahove, pljušti pa stane.

11¹⁵ Dr. Lang pita novinare imaju li pitanja. Nema pitanja. Pravda ipak pobjeđuje, sretan završetak vesterna.

Gdje je stanka? U Karlobagu. Ne u Zagrebu! Hotel „Zagreb“ u Karlobagu.

12⁰⁰ Vijesti Radio Zagreba.

1. vijest – konvoj za Novu Bilu

2. vijest – konvoj iz Njemačke za Dalmaciju i Hercegovinu. Vrijednost robe je milijun DEM. Na austrijsko-slovenskoj granici tražili su da plate 35.000 DEM po kamionu.

12¹⁰ „Sad smo u Pustopoljini“, da ne kažemo „Vukojebini“.

12³⁰ Kratka pauza u Karlobagu, ali ne u hotelu „Zagreb“.

Vozači kamiona nemaju dovoljno hrane, dajemo im ostatke hrane iz bogatih lanch-paketa koje nam je dijelio fra Duka, imao ih je samo 45, za ljudstvo u autobusu: „Da su mi rekli, ja bi ponija više“. Vozači gladni nastavljaju voziti prema Splitu, nešto bržim tempom da bi stigli u Zadar do 13 sati prema zapo-

vijedi zapovjednika konvoja.

14⁰⁰ Prva frka, iz pozadine autobusa neprestano stižu dimni signali (novinari ne znaju da je zakonom zabranjeno pušenje u zatvorenom prostoru). Dr. Fistrić negoduje zbog zagušljivosti i traži da se nešto poduzme. Ante Čičin-Karlov divljački se okomljuje na pušače.

14⁴⁰ Ponovno pada kiša, još nismo na Maslenici.

15⁰⁰ Prelazimo na čelo konvoja, pontonski most na Maslenici. Slikamo iz autobusa ostatke srušenog mosta. Novinar Ratko Aleksa moli da se zaustavi autobus, želi ostati da bi obavio svoj novinarski posao, na naše veliko čuđenje vozač staje, otvara vrata i bez riječi nastavlja vožnju. Kratko zaustavljanje da ne bi pušili u autobusu, savjetuju nam da ne silazimo s asfalta, zbog mina.

15³⁰ 20 km do hotela „Borik“ u Zadru, čitamo na tabli uz put. Vinogradar inž. Godinić predviđa tuču, bio je u pravu, izbubekao nas je led veličine lješnjaka, grmljavina, sijevanje kao da je dan.

Gledamo kasetu snimke puta konvoja od Rijeke do Maslenice. Snimatelj Nikola otišao je malim autom pred konvojem i zabilježio ispaljivanje granata na području Maslenice prije našeg nailaska.

17⁰⁰ Pirovac, časne sestre su usprkos pljuskui izašle da nas pozdrave mahanjem. Cijelim putem bili smo pozdravljeni od velikog broja pučanstva.

19⁰⁰ Pred dolazak u Split gospodin Čulo nas upoznaje s pojedinostima, rasporedom noćenja i zahvaljuje pratiocima koji nas napuštaju u Splitu.

20⁰⁰ Dolazak na splitsku rivu. Velik broj Splitskana usprkos kašnjenju i lošem vremenu srdačno nas dočekuje.

Pozdravno slovo dao je fra Božo Blažević, kojem su se pridružili gradonačelnik Splita Nikola Grabić i fra Petar Anđelović.

Dr. Lang obratio se skupu biblijskom pričom o Jobu, te naglasio da svaka bolnica ima pravo na pomoć, preko Nove Bile želi pružiti ruku svim ljudima, naročito njemu dragim Muslimanima, pomoć ide i u bolnicu u Zenici.

Maskirani Ante nastoji biti zamijećen, ushodao se ispred objektiva uperenih na pozornicu.

21⁰⁰ Pred KBC „Firule“.

Novinarka Silvana Mendušić razgovara s malim ranjenikom. Dr. Lang govori o važnosti medicinara u ratu, jedan od prisutnih fratara izjavljuje da je sreo

američke liječnike u bolnici u Zenici i da ih je zamolio da pomognu i bolnici u Novoj Biljoj.

U toku puta u razgovoru s fra Velimirom Valjanom doznala sam da u Novoj Biljoj postoji potreba za lijekovima za liječenje stoke, metiljavosti i šugavosti ovaca. U Rijeci nisu imali odgovarajućih lijekova, potragu nastavljam u Splitu. Ljubaznošću i trudom portira bolnice uspostavljam kontakt s direktorom klinike „Veterinariae agreks“, Kasanović Mubinom, dipl. vet.

Još na rivi pokušavamo pronaći fotografa koji bi slikao sudionike konvoja za akreditacije, sve su radnje već zatvorene. Fra Božo Blažević upućuje nas na automat na Autobusnom kolodvoru; smiješno, treba 80 ljudi uhvatiti za rukav i odvući na kolodvor.

Nesporazum, organizatori u Splitu ne znaju da tako velik broj ljudi nema sa sobom čak ni fotografije, a kamoli akreditacije, u Zagrebu su nas uvjerovali da ćemo između ostalog moći i plastificirati akreditacije jer u Zagrebu nemaju plastike.

Đurđa inzistira da se ljudi slikaju odmah i, ako treba, do jutra ispisuju akreditacije; svi je u čudu gledaju, što je s njom. Sve se odgađa za jutro. ŠTO MOŽEŠ DANAS, NE OSTAVLJAJ ZA SUTRA! kaže stara pučka poslovice.

22¹⁰ Čekamo autobus da nas prebaci do hotela, odvezao je vozače kamiona i treba se vratiti po ostale. Autobusa nema pa nema, smrzavamo se, prolazi tek prvi sat čekanja. Obavještavamo fra Duku da nas dvije idemo stopirati, tako je i bilo. Tek što smo ušle u hotel, za nama stižu i ostali s vođom grupe, fra Dukom, za kojeg nije bilo mjesta za noćenje, te su on i fra Valjan otišli dalje.

U restoranu zatječemo mladež HDZ-a i njihove domaćine kako se goste, a mislilo se da će ih domaćini ugostiti o svom trošku.

24⁰⁰ Večere nema za sve, dijelimo koliko ima, prebacujemo s tanjura na tanjur, fra Iko Skoko prepusta svoju večeru vozačima. Ante Vlacić stiže posljednji, nešto se našlo i za njega. Sobe su dvokrevetne, ima mjesta za 14 ljudi, Ante Vlacić je petnaesti, spava u vreći na podu, po osobnoj želji.

Poslije večere neizbježno se prepričavaju ratne priče. Prije spavanja razmišljamo o sutrašnjoj maršur-ti od 130 km do Tomislavgrada, o prelasku granice koja nam je imaginarna.

Dan treći: 12. prosinca 1993., nedjelja

7¹⁵ Buđenje, doručak, osnovno čekanje autobusa da nas preveze na Stobreč, odakle će zagrebački, pulski i splitski dio konvoja krenuti dalje. Ali bez dr. Jelovca.

8³⁰ S recepcije hotela „Jadran koteks“ uz pomoć recepcionarke pokušavamo pronaći fotografa koji će biti voljan u svetu nedjelju raditi. Nazivamo i Radio Split, u međuvremenu saznajemo da je ekipa „Kruha sv. Ante“ pronašla fotografa.

8⁴⁵ Saborski zastupnik, gospodin Branko Levačić odlučuje pozvati taksi, ubacujemo se i vozač Ivić i nas dvije te odlazimo za Stobreč.

U Stobreču vreva, užurbano se radi, pakira, utovaruje, plombira, ljudstvo se fotografira, ljude iz vodstva vučemo za rukav i odvodimo pred fotografa.

Tko će snositi troškove skupog fotografiranja 75.000 HRD za 4 fotografije, zapovjednik konvoja Herman Vukušić spušta cijenu na 40.000 HRD, troškovi se podmiruju iz blagajne konvoja.

11¹⁵ Sv. misa na otvorenom.

12⁰⁰ Press konferencija u prostorijama na prvom katu.

15⁰⁰ Ručak.

16⁰⁰ Krenuo je splitski dio konvoja.

U međuvremenu je gospodin Hasanović prema jučerašnjem dogovoru u hotelu donio lijekove i predao ih jednom od vozača jer u gužvi pred polazak nismo se našli.

Na izlazu iz zgrade srećemo dr. Langa, koji nas pita: „Zašto su splitski vozači prvi krenuli?“ Zato što imaju akreditacije napravljene ranije, a zagrebački i pulski vozači te dio vodstva riješili su to upravo sad.

16³⁰ Krenuo je drugi dio konvoja.

Sunce zalazi, cijeli dan bilo je sunčano i toplo, pripremili smo se na veliku hladnoću i sad nam je pretoplo u autobusu. Vozač je odvrnuo radio do daske, tako da je dr. Baričević mislila da pucaju na autobus.

Prisjećam se razgovora na Stobreču; pita malac većeg malca gledajući plakat na kojem su prikazane Zagrebačka katedrala, džamija i pravoslavna bogomolja: „Reci mi, jel to u Zagrebu?“ pokazuje na katedralu.

17⁰⁰ Vijesti Radio Zagreba, umrli su jedno dijete i starac u bolnici u Novoj Biljoj, zbog nemogućnosti pružanja adekvatne liječničke pomoći.

18⁰⁰ Prelazim most na rijeci Cetini.

18⁴⁵ Ulazimo u Kamensko, ima malo snijega uz cestu, cesta je suha.

18⁵⁵ Stižemo na granični prijelaz Kamensko, čudimo se što se snima na granici.

19¹⁰ Prva vozila prelaze granicu. Zaustavljamo se kod prvog restorana zbog kvara jednog od kamiona. Iz razgovora u restoranu saznajemo da se još ne zna tko ide u Novu Bilu, popis će se znati u Tomislavgradu.

Snimatelj Nikola nije mogao snimati, punile su se baterije u jednom od kamiona. Đurđa je otišla po njih nakon nekog vremena.

20⁵⁰ Stojimo na otvorenoj cesti, svjetla autobusa osvjetljavaju zapovjednika i zamjenika zapovjednika konvoja Hermana Vukušića i fra Stipu Karajicu, o nečemu važnom raspravljaju. Maskirni Ante komentira, dogovaraju se o daljnjem putu, da ne bi netko otišao desno za Makarsku ili lijevo za Livno.

21⁴⁰ Na ulazu u Tomislavgrad još uvijek stoji tabla „Duvno“. Pozdravljaju nas odrasli i djeca, netko među njima prepoznaje prognanika iz Nove Bile. U centru grada još uvijek natpis „milicija“, maskirni Ante, rodom iz ovih krajeva, komentira: „Nisu imali vremena.“

21⁴⁵ Franjevački samostan. Fra Velimir Valjan se šali: „Na, evo nas opet kod fratara, ka' ćemo ih se riješit?“ Parkiraju se kamioni. Crveni križ dijeli okrijepu, sendviče i čaj.

Fratri i časne sestre koje su nam se pridružile u Splitu, noćit će u samostanu, a ostali po kućama ljubaznih domaćina.

23²⁰ Večera u hotelu „Tomislav“, stolovi su pripremljeni, salata je na stolu. Nedostaje jedan stol, konoibarice u čudu gledaju, dugo nisu vidjele ovako velik broj ljudi. Brzo se snalazimo, sjedamo na binu uz pomoćni stol, našli smo i nekoliko stolica.

Ušao je dr. Bagarić, zadrhtala su ženska srca.

Do sada smo prešli 650 km, kažu i vozači kamiona.

24⁴⁵ Još uvijek čekamo da nas prevezu našim domaćinu, pada nam na pamet „sjajna“ ideja, spavali bismo u vrećama na podiju za glazbu. Dr. Bagarić i osoblje hotela mole nas da to ne činimo, jer nije zgodno. Pomirili su se sa sudbinom, posjedali u aute i odvezli se na noćenje na razne strane svijeta. Mene su pokupili usput, otišla sam vidjeti što je s ozlijeđenom mačkom, koju smo Barbara, Đurđa i ja vidjele kad smo išle malim autom po vreće za spavanje. Nije bila teško ozlijeđena, sklonila sam je s ceste, oporavila se i ujutro je više nije bilo.

1²⁰ Stižemo u kuću naših domaćina, obitelji Sladoja u

.....
Radosno druženje sa sudionicima konvoja u Rami

Sarajlijama pokraj Tomislavgrada. Kuća je u žalosti jer je stariji sin dao život za hrvatski narod. Dočekala nas je domaćica, domaćin radi u Njemačkoj, a mlađi sin je negdje s društvom. Već je kasno. Nakon kratkog razgovora odlazimo u odaje na katu. Sonja i Lidija spavaju u jednoj sobi, a Đurđa i ja u drugoj.

Dan četvrti: 13. prosinca 1993. ponedjeljak, Sv. Lucija

Kukurikanje, mrak je u sobi, što se zbiva, ah, ta neobična budilica, nastavljamo spavati. Noćas je domaćica mislila da je isključila budilicu, bilo je suprotno. Pravo buđenje bilo je nakon nekoliko sati, kapamo jedna po jedna na jutarnju kavu. Vrijedna domaćica obavila je sve poslove oko stoke, pripremila doručak

i s osmijehom nas pita kako smo spavale. Doručujemo domaće kobasice, domaći sir i domaće mlijeko. Upoznajemo i mladog domaćina, koji će nas prevesti do naših u gradu. Odlazimo u crkvu na sv. misu nakon vožnje kroz Duvanjsko polje obasjano suncem, opasano brdima i crvenim krovovima naselja. Ovo je bogat kraj, ljudi su vrijedni, obrađuju cijelo polje.

Dogovor, Đurđa ide plastificirati akreditacije, a ja idem u potragu za dnevnikom, jer mi je noćas bila važnija mačka. Dnevnik je ostao negdje u hotelu. Doznajem od Barbe da je kupusara-dnevnik kod Višnje. Ponedjeljak je isti u svim manjim mjestima – „pijačni dan“. Gužva, metež, svi nekamo žure, jure, promeću se. Razgovori, dogovori, trgovine. Kupila sam Đurđi buce, da ne hoda po svijetu mokrih nogu, po BIJE-

.....
Pred Tomislavgradom. Pogled na akumulacijsko jezero Buško blato

LOM svijetu.

11⁵⁵ Ulazim u hotel, naše su vreće još uvijek pohranjene tik do recepcije. Hotelska kavana puna je mladeži, među njima smo se udobno smjestili i mi, Ivo, Bosanac, Zoran, još jedan vozač kojem ne znam ime, Đurđa i ja. Nasta gužva za stolom, taj čas, raspravljamo o putu, o Vran-planini, šalimo se na svoj račun. Cure koje smo zatekli za stolom u čudu nas gledaju, a malo poslije ispod oka pogledavaju naše simpatične dečke, a nama drago. Ulijeće Nikola-gladuš i ubrzo nas provodi kroz kuhinju do restorana.

13⁰⁰ Ručak.

14⁰⁰ Gotov je ručak, zap. konvoja predlaže da sutra u podne krenemo dalje, prema Rami, vozači su za to da se krene ranije.

15³⁰ Sastanak medicinskog osoblja, vodi ga dr. Baga-

rić. Načinjen popis medicinskog osoblja, i ja sam u ekipi jer dr. Bagarić zna da postoji potreba u Novoj Biloj za veterinarom. Dvanaestero nas ima namjeru otići u Bilu i ostati.

16³⁰ Krećemo u kuprešku općinu, gdje Nikola ima rođaka, njegovi su roditelji Kuprešaci. Dečki pozdravljaju Nikolu: "Gdje si ti, Kusturica?"

Iskoristili smo priliku da obavimo telefonske razgovore. Đurđa pita mora li okretati pozivni za Hrvatsku, neee, oni se nas još nisu odrekli. Kod kuće se nitko ne javlja. Naziva gospođu Branku Šeparović. Supružnici Šeparović nisu s nama fizički, ali čine sve sada, kao i prije polaska konvoja, da bi što brže i sigurnije stigao na odredište. Oduševljeno nam govori da i gospođa Thatcher prati kretanje konvoja te da o tome obavijestimo dr. Langa.

Đurđa i Nikola ušli su u „Alibi“, ja nastavljam prema domu zdravlja. Pitam usput gdje se nalazi, samo ravno. Mrak je, do mene dopire razgovor dvojice školaraca: "Dosta mi je svega, i Bijelog puta i Nove Bile." Drugi će na to: "E, moj pajdo, da si ti tamo na njihovu mjestu, vidio bi' ja tebe."

18⁰⁰ Dom zdravlja u Tomislavgradu, upoznavanje, razgovori i zakuska.

Ratna bolnica funkcionira od početka rata, kirurška ekipa je iz KBC Rebro Zagreb. Splitska ekipa iz KBC Firule preuzela je Ratnu bolnicu u Rami, iako su u početku i oni htjeli u Tomislavgrad, potrebni su u Rami.

Svi podaci o radu bolnice unose se u kompjutor, koji je osobno vlasništvo ravnatelja bolnice. Kontaktiraju s bolnicom u Novoj Biloj telefonski, jednosmjerno. Iz Bile su mogući pozivi, a iz Tomislavgrada nisu.

U razgovoru netko je upitao da li u bolnici rade i Muslimani. Ravnatelj je rekao, ima ih, prije ih je bilo više.

21³⁰ Čekamo Sonju, red je da svi zajedno idemo na spavanje.

21⁵³ Telefonom s recepcije javljamo našim domaćinima da ćemo doći za sat vremena, dok Sonja ne pošalje izvještaj.

23⁰⁰ Stiže Mato, malo poslije njega i Sonja s jednim visokim dečkom. Fotoreporter Slobodne Dalmacije, Željko. Netko bi trebao nazvati Anđu da pita ima li mjesta za još jednog gosta. Sonja moleći gleda u Đurđu i kaže: „Ti ćeš to najbolje znati.“ Sve je sređeno, utrpavamo se u auto, prisjećamo onog vica o četiri slona.

Kako četiri slona smjestiti u fiću? Jednog po jednog. Šestero nas je u autu.

Sutra je utorak, kreće se u 11 h prema Rami Provincije Bosne Srebrene, a poslije toga čeka nas 46 km duga dionica, koju kontroliraju muslimanske snage.

Danas je fra Ferdo Vlašić razgovarao s Alijom Izetbegovićem, s kojim je bio zajedno u zatvoru od 1983. do 1987. godine.

Demaskiranom Anti napisali su krivi JMBG na akreditaciji. U civilnoj odori, porijeklom iz Caritasa, inzistira da se izvrši ispravak.

Dan peti: 14. prosinca 1993., utorak

7³⁰ Dizanje.

Kad bismo ostale još koji dan na ovoj domaćoj hrani i ovoj klimi, mi blijeđe zagrebačke cure možda bismo se malo i zarumenjele kao naši Anda i Mato.

Iz Sarajlija odlazimo prvo Đurđa i ja. Sonja, Lidija i Željko će kasnije.

Opraštamo se s Anđom. „Nemojte što zamjeriti!“ više za nama. Krećemo, izašli smo iz dvorišta, zavoj i zauzastavljanje. Đurđa je zaboravila torbicu. Praznovjerni bi rekli da se nije dobro vraćati.

Đurđu istrpavamo kod samostana, a Mate i ja nastavljamo do veterinarske stanice. Pozdravljamo se i želimo si sretno nadolazeće blagdane. U vet. stanici dali su mi ono što su trenutno imali od lijekova, nekoliko šprica i igala i otrova za štakore. Jedan od veterinara odvozi me s mojom novom prtljagom do samostana. Pretovar u kamion kod Snješka Selića.

Traži se vozač honde. Nitko ga nije vidio. Kao da je u crnu zemlju propao. A ni dr. Povrzanovića ne vidjemo danas.

10¹⁵ Nemam sreće, u MUP-u je upravo gablec i ne mogu mi plastificirati akreditacije. Neka dođem poslije pola jedanaest. Ulazim u kafeteriju restorana, vozač honde rašepirio se na stolici kao paun. Ne pada mu ni na kraj pameti da bi njegovo vozilo možda trebalo u ranije jutarnje sate, pred polazak konvoja. Neki su ljudi stvarno shvatili ovo kao turističko putovanje. Kićinbaći se jučer strgao od posla. Nitko se od petero ljudi nije sjetio da nam prenese poruku da nas hitno treba.

10³⁰ Gablec još nije gotov. Žurim prema samostanu, samo bi mi trebalo da odu bez mene.

Iznosim torbu i ruksak iz autobusa u sanitetsko vozilo.

U prednji dio stražnjeg dijela vozila natiskani su paketi i torbe, a nas sedmero u preostalu prazninu. Ne zna se tko će voziti. Ma, prave se Englezi, volan je s desne strane.

Kamioni su krenuli, stali, pa opet krenuli... Đurđa iskače iz kamiona cisterne, trči do hotela, dvoje mladih pomažu joj iznijeti vreće i utrpati u kamion.

11²⁰ Sanitetsko vozilo konačno je krenulo. Ivica Marjanović do daljnog vozi, jer je u štosu s desnim volanom. U zadnjem dijelu vozila sužen nam je vidokrug, vanjski svijet lovimo na sluh i kroz male prozorčice. Čeka nas makadam preko Vran-planine, netko nadobudan komentira, najmanje dva sata vožnje.

Mi u sanitetu doznajemo da je muslimanska vlada odobrila prolazak našeg konvoja.

Na izlazu iz Tomislavgrada zastoj, pokušava se formirati kolona prema rednim brojevima kamiona, sanitet se probija na čelo kolone, iza vozila iz pratnje.

Iz suprotnog pravca dolaze vozila UN-a i osobni automobili, „gust“ je promet preko Vrana. Još jedanput smo stali, izgubila se veza sa zadnjim kamionom. Marjanović otvara zadnja vrata saniteta, pita je li nam tijesno, ako je, ima mjesta u kamionima. Jedva sam dočekala, iskačem naglavačke, jer sam se osjećala kao u tunelu kroz koji svaki čas treba protutnjiti brzi vlak. Pentram se u kamion koji prevozi ugljen, upoznajem se s vozačem, upozorava me da nema grijanja, dobro sam ja ubundana.

Dečki iz vozila u pratnji iskoristili su zastoj da bi promijenili kotač, poluprazna je guma. Nemaju alata, odlaze u potragu.

Ubrzo, kotač je zamijenjen.

13⁵¹ Konačno smo krenuli.

Moj je vozač iz Tomislavgrada, kamion je njegovo privatno vlasništvo. Dobro pozna put i kaže da je Tomislavgrad na 900, Rama na 400 m nadmorske visine, a Vran je visok oko 2000 m. Pokušavam ove podatke zabilježiti, baš me zanima tko će to moći dešifrirati.

14⁴⁰ Selo Orašac, žitelji nas pozdravljaju, starije žene su u ramskoj nošnji, nude nas rakijom.

Dobrodošlicu nam je poželio gvardijan Šćitskog samostana fra Mijo Džolan. Za smještaj u bolnici pobrinula se dr. Katica Nikolić. Ima mjesta za 25 osoba. Jedna grupa smješta se u potkrovlje, a ostali po sobama. Đurđa ipak mora do samostana, javiti se Kićinbaćiju. Uputila se pješice, a nema pojma koliko je to daleko. Bez obzira na upozorenja da je noć i da je to jako da-

leko, tvrdoglavi bik krene. Pred bolnicom je upitala kako će doći do samostana, ljudi se čude, pješice. Našli su joj prijevoz.

19⁰⁰

Dan šesti: 15. prosinca 1993., srijeda

9⁰⁰ Sv. misa (crkva Blažene Djevice Marije) je odgođena, prvo će se obaviti ispovijed.

Iznad ulaza u crkvu uklesano je: NA SLAVU BOŽIJU I POŠTENJE BD. MARIJE – POMOĆIJU NJ. VE-LIČARA FRANJE JOSIFA. I NASTOJANJEM PO ANTE VLADIĆA I PUKOM SAGRADIO JOZIP ČUR-RIĆ 1880.

9³⁵ Jučer nas je dočekala duga, danas se ponovno pojavila.

Ramsko jezero pune potoci koji se slijevaju s okolnih brda. Kada padne vodostaj u Jablaničkom jezeru, propušta se voda iz Ramskog. Jezera su spojena tunelom. Od samostana do Jablaničkog jezera je 10 km zračne linije. Prisjećam ga se s puta u kolovozu 1991.

Dragan Kurevija pita me: "Jesi li bila na grobu dive Grabovčeve?" Zašto?

Ona je zaštitnica djevičanstva. Nije se podala begu, pa ju je on ubio. Od davnina mlade djevojke posjećuju njezin grob. Ramska kotlina sa svojim selima paljena je i rušena kroz povijest, ali je još uvijek tu, samo je Gospa Sinjska prenesena u Sinj, pred najezdom Turaka.

Svi smo na okupu kod sv. mise, po završetku sv. mise zap. konvoja ističe napore koje su savladavali vozači. Crkvom se zaori gromki pljesak. Gotovo 100 kamiona s oko 1000 tona tereta prevezli su preko Vran-planine. Fra Stipe Karajica zahvalio je svim ljudima koji su pomogli ostvarenju konvoja, žali što zbog neodgovodnih poslova neće nastaviti s nama do Nove Bile, te nam poželi da nas prati Gospa Ramska na našem putu.

U crkvi je održana i press konferencija.

U samostanskom dvorištu fra Duka priča o povijesti Rame i Nove Bile. Posebno me se dojmio podatak da u samostanskim bibliotekama postoje „Ljekaruše“, upute i recepti za spravljanje lijekova od bilja, za vanjsku upotrebu.

Nikola i ja ćemo prošetati do bolnice. Ugledali smo kamione. Što rade? Toče gorivo. Idem prečacem pokraj jezera. Penjemo se prema glavnoj cesti do naših kamiona. Nastavljamo pješaćiti cestom, nailazi kolona kamiona UN-a. Šibaju jedan za drugim, blato fra na sve

strane, moramo se povući s ceste ako hoćemo ostati čisti i suhi. Jedan od kamiona vozi žena.

14⁰⁰ Ručak u bolnici, burek od mesa, krumpira i sira. Mljac! Baš je ukusno.

Ostatak dana protekao je u očekivanju novosti o polasku konvoja prema cilju. Završena je još jedna presica, rečeno je da kreće sutra ujutro u 6 sati.

Dr. Lang je odsutan, u Sarajevu je, zatim ide u Split, treba sve dogovoriti, i ono što se danas čini zanemari-vo može kasnije biti važno.

19³⁰ Užasna vijest, izmasakrirani radnici zagrebačke Hidroelektrne u Alžiru.

Sedmi dan: 16. prosinca 1993., četvrtak

6⁰⁰ Dr. Jelena i ja sjedimo na krevetu i mudrujemo. „Dobro jutro“, upućuje dr. Jelena Anti Damjanoviću, koji spava iza paravana od kutija s lijekovima. Potkrovlje bolnice služi kao skladište lijekova iz donacije, spavaonica i dvorana za rekreaciju. Osoblje u slobodno vrijeme igra stolni tenis, priključili su im se i naši dečki.

Sjedimo u čajnoj kuhinji, gledamo televiziju i očekujemo novosti. Dr. Luetić sinoć se tuširao u hladnoj vodi, nitko mu nije rekao da nema tople vode.

Cisterna UNPROFOR-a zapriječila je prolaz, zastoj u prometu stvorile su kolone vozila u oba pravca. Školarci izlaze iz autobusa, starija sestra drži za ručicu mlađu i vodi je kući.

U bolnici u Novoj Bili noćas su umrla još dva bolesnika, svi smo žalosni, umrli su zbog nedostatka lijekova.

Očekuje se negativan rezultat razgovora na vrhu o prolasku našeg konvoja Bijeli put za Novu Bilu i muslimanskog Puta mira za Maglaj. Razgovaramo o sukobima oko Prozora i zastoju na cesti, pitamo se je li to slučajnost. Sve je moguće, netko se „šali“. Koji će konvoj prije stići do cilja?

Željko Mesec sjetio se da mu je danas godišnjica braka. Sedam godina u braku i ima kćer Isabelle.

Odgođena je presica. Čeka se povratak dr. Langa s pregovora.

Hitno se traži Ante Damjanović, trebaju ga u samostanu, ne znamo gdje je trenutno, ali znamo da je tu negdje.

Vode se borbe oko Jablanice. Očekuju se ranjenici. Sudionici konvoja iz medicinske ekipe koji spavaju na 1. i 2. katu moraju osloboditi krevete. Preselit će se k

Ramsko jezero

nama u potkrovlje, časne sestre u samostan, a ima još mjesta i po kućama kod više nego gostoljubivih Ramljanana.

Josip i Željko idu u Prozor. Pitaju hoću li s njima. Naravno. Tamo se puca. Ma nije valjda! Odoše bez mene. Dobro, dobro.

Unose ranjenika, dežurna ekipa skače na noge, svaka sekunda je dragocjena. Prvi put otkad boravimo u bolnici vidimo ih na djelu. Ekipa je izuzetno uhodana. Naši liječnici nude pomoć. Srećom, za sada nije potrebna, dečko nije teško ranjen.

Preseljenje u potkrovlje je pri kraju. Dolaze dr. Fistrić i Ivica Marjanović u čajnu kuhinju, smiju se toliko da ne mogu pričati, pokušaju, pa opet prasnu u smijeh. Toni Moffitt, američki fotoreporter, udobno se smjestio pod Marjanovićev krevet. Za čas dobi nadimak Toni Potkrevetaš.

Josip i Željko vratili su se iz Prozora, bili su samo u izvidnici, sada idemo za ozbiljno.

22⁰⁰ U Prozoru smo, sve je zatvoreno. Čuje se grmljavina, dečki se pogledavaju da vide kako ću ja reagirati. Nailazimo na osvijetljene prozore. Cafe bar „Sedam braće“, nemamo izbora, ulazimo. Trešti muzika, lokalni hit: „uprti samar i tresi“. Dečki iz HVO-a pjevaju uz pratnju harmonike. Sjedamo za prvi slobodni stol. Raspoloženje za susjednim stolom je na vrhuncu. Pitaju nas za glazbenu želju. „Ne dirajte mi ravnice“. Smijeh – oko nas su sama brda. Grmi i sijeva u brdima oko Prozora. Stuštio se i led.

2⁰⁰ Noćne ptice vraćaju se iz Prozora. Odbor za doček. Dežurno osoblje bolnice i Đurđa. U toku selidbe

Sastanak na Šćitu

netko joj je odnio krevet, nije imala izbora nego dežurati, odnosno praviti društvo dežurnom osoblju.

Rukom nam pokazuje: „Pravac krevet!“

Budim se u 9, okrećem se na drugu stranu i nastavljam do 11. Protežem se u krevetu. Izvana dopire dječji smijeh i žagor. Topot nožica i treskanje torbi o leđa. Školarci prolaze mimo škole.

Dan osmi: 17. prosinca 1993., petak

13³⁰ Ručak u bolničkoj blagovaonici.

Svi su se nekud razbježali. Obavljaju se pripreme za polazak. Pouzdano se zna da sutra ujutro krećemo za Novu Bilu.

Vodstvo konvoja obavlja konačne pregovore. Sređuje se dokumentacija. Vozači obavljaju uobičajene poslove oko kamiona i drugih vozila. Parkirani su na Kamenolomu, pa su pomalo izvan ostalih zbivanja. Samo „glancaju“ svoje grdosije. Zaljubljenici puteva. Ekipa za pripremu hrane za put također je na djelu. Po kruh ćemo u Prozor.

Ah, koga ću sresti u Prozoru? Nikolu i Đurđu. Obavili su važne poslove, kao i uvijek se hvali Đurđa. Poslala je božićne čestitke, nazvala kući, dobila na poklon buce u jednom butiku (neće ljudi novac ako je za Novu Bilu), kupila još jedan film. Nije imala novca za više, mora se ostaviti nešto „love“ i za povratak. Da, ne bi li joj Muslimani odnijeli ostatak crkavice.

Imali su namjeru ići do Jablanice, ali se ispriječilo nešto nepredviđeno, tako da Nikola neće imati priliku svojom kamerom ovjekovječiti taj dio srednje Bosne. Vraćamo se na Šćit. Pred samostanom je veća grupa

Sastanak vodstva konvoja na Pavlovići 19.12.1993, pred polazak za Novu Bilu

vozača kamiona. Pješice su došli s Kamenoloma na sastanak. Sastanak je odgođen. Raspravljaju. Da li im se uopće isplati vraćati na Kamenolom, čim stignu, moraju odmah krenuti nazad. I tako nekoliko puta. Nisu još ni ručali.

Idemo u kuhinju kod časnih sestara tražiti nešto za jelo. Nisu na popisu za ručak u samostanu, negoduju časne. Ali nešto se našlo. Vozači se nećkaju. Neka jedu najgladniji. Ostali će se strpiti do večere.

20⁰⁰ Sastanak svih sudionika konvoja. U samostanskoj sali na Šćitu.

Gvardijan fra Mijo Džolan uputio nam je dobre želje za sutrašnji put.

Dr. Slobodan Lang iznosi pojedinosti o pregovorima i putu. Na makadamu kojim prolazimo nema leda. Relativno je ravna dionica. Lakše je proći u odnosu na onu preko Vrana. Časnici UNPROFOR-a operativno zaduženi za sigurnost konvoja doći će sutra i tokom

dana u G. Vakuf. U tijeku pregovora naglašena je važnost mirnih božićnih i novogodišnjih blagdana. Potpisano je primirje od 23. prosinca 1993. do 3. siječnja 1994. Kako smo se spremali za odlazak, isto tako i za povratak. Pripreme, odmah. Treba što prije iskrcati tovar. Rano ujutro drugi dan je povratak. Bojazan da za jedan dan nećemo moći osjetiti radost ljudi u Bili. Koji toliko željno očekuju konvoj.

Trasa:

U 6 sati ujutro krećemo. U 8 sati trebalo bi biti kod Ljubavne stijene. Odatle nas prati britanski bataljun UNPROFOR-a. Moramo proći kroz G. Vakuf i doći do Pavlovice, oko 11 sati. Tamo će pregledati vozila najkasnije do 15 sati, tako da za dana dodemo do cilja. Kolona vozila bit će formirana po grupama. Naprijed zagrebački, pa za njima splitski, zatim ostali pulski i tomlislavgradski kamioni. Jedno sanitetsko vozilo ide dvadeset osmo po redu, a drugo trideset četvrto.

Kroz zonu rizika ići će grupe po 15 vozila. Nakon toga po dvije grupe do carine. UNPROFOR-ova vozila idu naprijed i iza svake grupe. Gospodin Williams ide s nama. 15 carinika pregledat će 15 po 15 vozila.

Dr. Lang iznio je tri elementa garancije:

1. Vozači koji su se našli na ovom putu iskusni su i profesionalni. Na prvom mjestu profesionalnost, poštivanje pravila rada i disciplina.
2. Dogovori su išli na najvišim razinama.
3. Jaka želja ljudi koji vape za pomoći. Koliko za materijalnom, toliko više za našom podrškom, našim stiskom ruke.

U bolnici u Novoj Biloj nedostaje krvi. Svi sudionici konvoja kojima to zdravstveno stanje dopusti, moći će dati krv.

Mirom i tišinom pomoći Novoj Biloj. Kod provociranja od bilo čije strane ne reagirati, biti strpljivi.

Četiri dana smo proveli u Rami, za većinu od nas bit će nezaboravni.

Na kraju su prozvani oni koji ujutro kreću za Novu Bilu.

Nisu se svi pomirili sa sudbinom. Ima i onih koji nikad ne odustaju. Svi kojima je bilo stalo da idu, upotrijebili su svu snagu i moć uvjeravanja da naknadno budu upisani na popis. Imala sam osjećaj da su pojedine spremne na vapajuće molbe da bi dobile „vizu“ za put.

Ujutro ćemo doznati tko sjeda u koji kamion.

22³⁰ Nama koji smo smješteni u bolnici u Rumbocima večeras se nešto ne spava. Uzbuđenje pred polazak. Gledamo „Slikom na sliku“. Primjećujem da su naši liječnici ogorčeni. U večerašnjem prilogu o našem konvoju dvoje njihovih mladih kolega govore o svom odlasku u Novu Bilu.

Ljudi, da li je to moguće? Pa oni uopće ne idu!

Dan deveti: 18. prosinca 1993., subota

4.³⁰ Buđenje. U blagovaonici već jutarnja kava. Nikola noćas nije spavao, ručnim mlinčićem samljeo je kavu za sve nas. Bio je to popriličan napor, mlinčić uistinu sporo i teško funkcionira.

Ne stanemo svi u jedno vozilo. Dr. Katica daje dopuštenje da nas preveze sanitetsko vozilo. Dežurno osoblje nas ispraća.

5⁴⁵ Pronalazimo mjesto gdje je formiran konvoj. Izvikuju se imena i brojevi kamiona. Gotovo je nemoguće u mraku pronaći određeni kamion.

One koji su ostali na cesti prevezli su osobnim automobilima do Prozora, a gardijan fra Mijo Džolan i do Makljena, gdje su ljudi uspjeli pronaći svoje kamione.

6²⁰ Kreće se prema Prozoru. Nema straha, samo osjećaj neizvjesnosti duboko u meni.

7⁰⁵ Prozor je iza nas. Ispružene kazaljke, netko nas očekuje.

Počelo je svitati, dan se pomalo probija do nas. Prestrojavanje, sada smo negdje u sredini konvoja. Stali smo, čekamo da nam se priključi drugi dio konvoja.

7⁴⁵ Prestrojavamo se još više naprijed i stajemo. Prebacujemo kutiju Crvenog križa i nešto hrane u drugo vozilo.

8²⁵ Prolazimo pokraj putokaza Bugojno, Uskoplje.

8³⁵ Stajemo, došli smo do mjesta odakle nas prati UNPROFOR. Mi smo odmah iza njihova transportera. Naše sanitetsko vozilo dalje vozi Branko Godinić. Ulazimo u zonu rizika. Cesta je asfaltirana, vodi u naselje, vide se kuće. Pokraj ceste je neobran kupus.

8⁴⁵ Ulazimo u Gornji Vakuf. Vidim dva minareta. Žena u dimijama stoji na kućnom pragu, drži zdjelicu u ruci. Uniformirani muškarac psuje nam majku. Dječčić nam maše, pozdravlja nas. Valja ići dalje.

Čuje se pucnjava. Gledamo na zadnje staklo. Kosa mi se diže na glavi, oči širom otvaraju. Pokraj kamiona na cesti metež. Kao kroz maglu vidi se masa ljudi, civila, djece, žena, naziru se i uniforme. Bijesni su, lamaču rukama prijeteći. Pojeli bi nas da mogu. Kao čopor vukova. Osjećam da se naše vozilo ubrzava. Unproforci diktiraju brzinu vožnje. U onoj masi ljudi izdvaja se uniformirani muškarac. Približava se koloni. Puška je u ruci. Skočio bi na kamion da može. Krene naprijed, pa nazad. Puca u zrak. Često zavija, tako da moj pogled lovi skrivenog muškarca prislonjenog uz kuću kako čeka s puškom.

Kako mogu tako brzo voziti, zar oni ne znaju da su kamioni natovareni, neki čak i pretovareni. Mi smo izgleda prošli vatreno krštenje. Što će biti s ostalima, gdje je kraj konvoja?

Prolazimo pokraj muslimanskog groblja. S druge strane je crkva sa srušenim tornjem, razrušene kuće. Prošao je transporter UN-a u suprotnom pravcu. Netko komentira: „Vidi što ti je profesionalac, prst je na obaraču.“

9⁰⁰ Kontrola policije. Army BiH. Nakon kratkog zastavljanja, puštaju nas dalje. „Nivu“ su parkirali na

stranu. Unproforac prati fra Valjana i zapovjednike konvoja.

Na UNPROFOR-ovu džipu je natpis: UNPROFOR. U službi mira. Britanskim vojnicima strogo je zabranjeno da trguju ili daju bilo što. Molim ne navaljujte 41263.

Izlaze vojnici iz kamiona. Imaju zavezane crvene oznake na rukavima. Jednom od njih opalila je puška, srećom u zemlju.

Vozimo se „Putem spasa“, za čiju su izgradnju izdvajale sve općine srednje Bosne i svaki privatnik po 5000 DEM.

Vojni policajci BiH stoje uz cestu kao osiguranje. Rasporoženi su dužinom cijelog puta od G. Vakufa do carine. UNPROFOR-ov transporter je ispred nas. Vozimo brzinom 50 km/sat.

10⁰⁵ Stajemo. Kamere su spremne. Ovdje će biti obavljen pregled vozila. Dalje vodi cesta prema Pavlovici. Predali smo dokumente za kontrolu. Otvaraju zadnja vrata. Zamoljeni smo da izađemo iz vozila. Deset minuta i naše sanitetsko vozilo je pregledano. Vraćamo stvari na svoje mjesto.

Stojimo kraj vozila. Prilaze nam dečki vojne policije BiH. Zaduženi su za osiguranje konvoja. Atmosfera je zategnuta. Pomalo se opuštamo kako razgovor teče.

Priča se o sportu. Pitaju nas kako je u Zagrebu.

Ovdje su već peti dan. Nema goriva pa su pješačili iz Bugojna.

Pogledavaju kamione iza nas. Ne usudimo se prošetati do njih. Ugljen se mora istovariti iz kamiona, čak su i razbijali velike komade. Poslije su sve ručno utrpali natrag. Pitam se da li se i na našim prijelazima konvoji tako pedantno pregledavaju.

11²⁰ Josipa i ja ušle smo u kamion malo se odmoriti.

16⁰⁰ Pregledano je 40-ak kamiona. Koriste se detektorom za otkrivanje metala. Otvaraju gotovo svaki paket. Ništa od današnjeg polaska.

20⁰⁰ Sjedimo u vozilu. Kažu mi da pišem. Što da pišem? Josipa ima asepsotele. Treba oprati ruke. Bran-ko ima i tuširanje. Obrisa se iza ušiju.

Pala je večera. Po kvrga špeka, pašeta i krastavci, mlijeko po želji.

Treba regulirati rasvjetu, da se ne istroši akumulator. Za sutra je ostalo 15 kamiona za pregled. To bi trebalo biti gotovo do 12 sati.

Da nam je netko jutros prije polaska rekao gdje ćemo noćas spavati, rekli bismo da je lud.

Pravim plan kako ćemo se smjestiti nas šestero u vozilo s dva ležaja.

Moje ruke vonjaju po dimu. Ložili smo vatru da se zagrijemo. Šale se na moj račun, neka pišem da se majica para točno po šavu. Treba poslije večere očistiti i obrisati stan. Računamo, koliko sati treba proći da svane. Ako svane u 7, znači 10 sati. Čitava vječnost je pred nama i više.

22⁰⁰ Legli smo spavati. Još dugo razgovaramo, nikome se ne spava. Ipak dr. Barać hrče. Zaspim, pa se budim i tako svakih sat vremena.

Dan deseti: 19. prosinca 1993., nedjelja

2⁰⁰ Vedro je, mraz, a u našem stanu više ledenice sa stropa. Kad će jutro. Pokušavam dalje spavati.

Svanulo je, ali još nitko ne izlazi van. Samo da pregledaju onih 15 kamiona, pa da krenemo dalje. Imamo još samo 30 kilometara do cilja.

8³⁰ Doručak, špek narezan na ploške. Šetnja do kamiona. Doznajem da su u jednom kamionu nađeni detonatori i optički instrumenti. Boce s kisikom su zaplijenjene. Novinarke kukaju, kud su išle. Neka im samo netko spomene konvoj i humanitarno. Tu smo barem na svježem zraku, a ne u onom zagrebačkom smogu!?

10⁴⁰ Sunce grije na veliko. Otkrivali smo se.

Nikola hoće kući. Kamo da ide bez kamere. Oteli su mu kameru, opljačkali, pobacali dokumente i još ga natukli.

Ni Silvana Mendušić nije bolje prošla. Toni, američki novinar, ustupio mi je mjesto u kamionu da se zagrijem.

13¹⁰ Još uvijek čekamo. Polazak je neizvjestan. Dr. Lang je na pregovorima.

Vozač Snješko Selić priča mi kako je on prošao u Vakufu. Pokazuje blatni otisak čizme na vratima svog kamiona. Bolničar Željko Mesec je opljačkan i zajedno sa svojim vozačem istjeren iz kamiona. Jedva su se utrpali u druge kamione. Kabina kamiona-cisterne s gorivom je propucana. Maskirani razbojnik izletio je s pištoljem pred kamion, prijeto pištoljem i viče: „Stani! Stani!“ Vozač Ante Jakešević dodaje gas. Zrna su prošla vozaču i suvozačici iza leđa.

14⁰⁰ Radio BiH obavještava da je konvoj Bijeli put krenuo za Novu Bilu jutros u 6 sati, ne zna je li stigao na odredište.

14¹⁵ Najveći, najsnažniji, najglasniji među vozačima,

Franjevačka bolnica u Novoj Biljoj, 1993.

Čupo je radije bio vozač. Bi ovako uz vatru. Trebaš ti staviti lance, a snijeg do koljena. Što je tek s kvarovima.

16⁴⁰ Noćas neće biti tako hladno, oblačno je. Još jednom pada noć na Pavlovici.

Gladni smo, donosim špek iz saniteta, margarina i konzervi. Mi smo pekli špek na vatri, a vojnicima smo namazale margarin na kruh.

17³⁰ Moramo ući u kamione zbog sigurnosti. Đurđa i ja spavat ćemo u rabi „Vrbastrans“ kod vozača Joz. Opet računanje vremena do svanuća i opet spavanje na rate, u sjedećem položaju.

22³⁰ „Čik“ pauza do ponoći. Ludujemo. Vjetar se igra s ceradom kamiona. Vozilo UN-a reflektorom osvjetljava konvoj. Vojnici čuvaju kamione od noćnih posjetilaca. Hladno mi je nogama, umatam se u pokrivač i tonem u san.

Od Rame do Nove Bile i natrag

Dan jedanaesti: 20. prosinca 1993., ponedjeljak

13⁰⁰ Još uvijek se ne zna tko ide u Novu Bilu. Muslimani mudruju, sad ovako, sad onako.

14¹⁵ Krenuli smo bez medicinskog osoblja, ukupno osmero, bez trojice vozača, jedne novinarke i jednog snimatelja. Sveukupno trinaestero ljudi. Među njima je i moja sestra.

Cesta je mjestimično loša, zavojita, vozi se najbržom mogućom brzinom. Vozači nastoje držati što manji razmak između vozila.

Kroz naselja smo ponovno pljuvani, kamenovani, spominjana nam je majka. Traže cigarete s dva spo-

Čekanje Božića i konvoja u Novoj Biljoj 1993.

jena prsta na ustima. Moj vozač, August Vaskić iz Vi-teza, već je izbacio sve kutije cigareta koje je imao u kabini.

Veća grupa Muslimana uz cestu, kamenje leti sa svih strana prema nama, sasulo se staklo s Augustove

Presica u župnom dvoru

strane. Povukao je rukom po lijevoj strani lica. Nema vremena za previjanje, dodajem mu maramicu. Krvarenje ubrzo prestaje. Strašan udarac u prednje staklo, izdržalo je, samo su ostali kolobari i zrakaste napukline. Specijalac Armije BiH puca u zrak prema grupi koja nas pokušava zaustaviti.

Žena s djetetom na rukama hoće pred kamion. Užas. Uspjeli su je spriječiti. Veliki zavoj, mora se usporiti vožnja, uz cestu velika grupa ljudi, civila. Ispred njih nekoliko policajaca. Nemoguće, gotovo svi nam mašu na pozdrav.

15⁰⁰ Desno na brdu, iznad nas, dvojica naoružanih vojnika u maskirnim uniformama, čiji su, naši, kaže vozač. Ukaza se naša zastava. Odahnuli smo.

Usput nas dočekuju razdragana lica, žene plaču, od sreće. I ja se borim sa suzama.

Našla sam kamen veličine šake meni s lijeve strane. August ga sprema za suvenir.

15¹⁰ Novi Travnik, kratko zadržavanje, stanovnici nas pozdravljaju, pitaju za svoje koji su izvan enklave.

15⁴⁵ Nević Polje, zaustavlja se kolona. Sad smo na puškomet snajperista s tornja katoličke crkve iz smjera Putićeva.

16¹⁰ KONAČNO ULAZIMO U NOVU BILU

Kamioni ulaze u krug Pilane. Na zadnjoj strani kruga je visoka drvena ograda, načičkana dječicom, smiju se, padaju s ograde, ponovo se penju. Toni prilazi k njima, pružaju mu ruke. Čude se, pravi Amerikanac, a obraća im se hrvatskim jezikom, malo nepravilno, ali djeci je drago.

Ispred naših kamiona susret, dvoje mladih zajedno,

nakon dugo, dugo vremena.

Zakasnila sam s fotoaparatom. Toni nije.

Smrkava se. Bijeli kamioni provest će se ispred Franjevačke bolnice "Dr. fra Mato Nikolić". Ostali će odmah na istovar, nemamo puno vremena, 24 sata, a tri su već istekla.

Pred bolnicom stotine ljudi, što ako popusti ograda? Ljudi će popadati na cestu pod kamion. Iz mase se pojavljuje Dejan Vaskić, sin mog vozača. Skače na stepenicu, provlači se kroz razbijeno okno, grli oca kojeg nije vidio osam mjeseci: „Nek si došo.“ Ovaj put je aparat u ruci.

Prigodni pozdravi i zahvale domaćina i vodstva konvoja.

Ulazimo u crkvu-bolnicu, gdje su smješteni lakši ranjenici. Ljudi pred crkvom se ne razilaze. Još dugo se čuje pjesma. Odmah iza ulaznih vrata leže ranjenici. Šok. Ako su ovdje lakši ranjenici, Bože, kako je onda s teškim ranjenicima. Desno je pregrada. Služi kao pano za izložbu ratne fotografije. Iza pregrade je ženski odjel. Teško ću izbrisati iz sjećanja sliku žene srednjih godina, bez nogu, bespomoćnu na previsokom krevetu. Nisam u blizini primijetila invalidska kolica. Užasno se osjećam, ne znam kako bih im se obratila. Svašta sam vidjela u vrijeme najžešćeg rata u Hrvatskoj. Ja, koja uvijek previše pričam, ostala sam bez riječi. Mislila sam da televizija pokazuje samo najpotresnije slike od onoga što prima s terena. Ne, ova istina ne može se dijeliti na ružniju i ljepšu. Ovdje je istina užasna. Ali ranjenici ne odaju patnju, vedri su, čak se i šale na svoj račun. U prostoriju gdje leže ranjena djeca nisam se usudila ući jer u džepu nisam imala ni jedan bombon. Odrasli će razumjeti da im taj tren nismo ništa donijeli, jer je istovar u toku, ali djeca, bojim se neće. Kasnije mi je bilo lakše. Nekoliko ljudi je reklo: „Da nam ništa niste donijeli, samo nek' ste nam došli.“

Služi se sv. misa za ranjenike i ostale prisutne. Ranjenici leže na crkvenim klupama i bolesničkim krevetima, mi smo između njih i svuda oko njih. Nude nam da sjednemo na krevete do njih.

Poslije mise nastupa pjevački zbor.

Stariji ranjenik, ozlijeđene noge, čudno se pokreće na krevetu. Uplašila sam se da mu je pozlilo, prilazim krevetu. Uistinu, čovjek loše izgleda, ali oči su nasmijane. On se pokušava gibati u ritmu glazbe, ležeći. Sretan je što smo mi ovdje. Hoću li izdržati da ne

Božićna čestitka iz Nove Bile

zaplačem? Mi ćemo sutra otići, a njega nećemo moći povesti.

Gospodin Dario Kordić rukuje se i razgovara sa svakim ranjenikom posebno.

Nešto se događa. Na rukama čovjek unosi bijelog labuda. Poklonit će ga dr. Langu kao simbol Bijelog puta.

Lijevo od oltara su jaslice i tu je simbolično prikazan Bijeli put. Putevi, bijeli kamioni, putokazi. Desno od oltara ranjenici u nizu bolničkih kreveta, a iznad njih na zidu križni put. Sasvim desno je peć, ručni rad, u crkvi je toplo kao u raj, čak previše toplo.

Sv. misa i kulturni program su završeni. U samostanu tik do crkve je press konferencija, poslije presice su razdijeljeni pokloni, umjetničke slike za buduću galeriju u Novoj Biljoj.

Fra Grebenaru su uručene čestitke, rad ranjenika iz Nove bolnice u Zagrebu. Namijenjene su ranjenicima u Novoj Biljoj, da bi oni napisali svoje poruke i čestitke, a mi ćemo ih ponijeti onima koji su ih izradili i svima kojima će biti naslovljene.

Stigla je vijest da je UNPROFOR grupu sudionika Bijelog puta, koja je zadržana na Pavlovići, vratio u

Prozor.

Fotoreporter Željko kaže mi, ako nisam našla smještaj, da mogu s novinarima Andom i Sinišom i s njim kod njegovih poznatih u Nević Polje. To je fer, vraća se dobrota iz Tomislavgrada. DOBRO JE ČINITI DOBRO.

Naš novi domaćin, gospodin Željko Pervan, pronašao nam je i prijevoz. Toplo nas dočekuju njegova supruga i sestra. Kuća u kojoj boravimo nema pratioca gradnje. Toplina drveta, škripa drvenih stepenica. Lonci puni tople vode za kupanje. Na stolu kolači, treperi svijeća. Sve kao da je u nekom drugom svijetu. Priče, dugo u noć.

Topli, mekani kreveti. Gdje su sada moja sestra i ostali s kojima smo se morali razdvojiti na Pavlovići?

Dan dvanaesti: 21. prosinca 1993., utorak

Ujutro, pogled kroz prozor, osjećam se kao u bajci. Šetnje dvorištem, jele, čempresi, živice, potok, sjenice i snajper.

Zaustavljamo se pred Pilanom. Ostavljamo torbu na porti. Ne zna se kad krećemo nazad.

8⁵⁹ Anđa, Siniša i Željko će na presicu u Vitez. Vozač automobila pita me da li bih i ja produžila s njima.

.....
Boris Čeko sa 18 godina. Nova Bila, 21. prosinca 1993.

.....
Izvlačenje ljudi nakon napada (Iko Skoko)

.....
Kamioni u pilani u Novoj Bilij neposredno prije povratka

Kako ne bih!

Dolazimo iza hotela „Vitez“. Tu će biti press konferencija, koju je zakazao gospodin Dario Kordić. Novinari odoše na presicu.

Vozač mi objašnjava da se hotel nalazi na prvoj liniji. Tik do hotela je autobusni kolodvor koji drže Muslimani i dalje je Mahala, odnosno Stari Vitez, sve pod kontrolom Muslimana. Preko ulice su razapete dvije cerade kao paravan pred snajperistima. Pitam je li dopušteno slikanje. Odgovor je karakterističan. Nema problema!? Razgovaram sama sa sobom, to znači da jezgri Viteza drže Muslimani, okolo su Hrvati, po brdima su Muslimani, gore na Vlašiću su Srbi. „Krasno“, s Vlašića navijaju i čekaju da se dolje svi poubijaju. A oni se k'o gospoda samo spuste dolje.

Samo nas dvoje vraćamo se u Novu Bilu. Usput mi čovjek objašnjava gdje je što i što je što.

Benzinska pumpa, izgleda kao kostur. Baza UNPROFOR-a, brdo Kalvarija lijevo iza naselja. Most preko Lašve... Put kojim prolazimo bio je pet mjeseci na nišanu snajpera, bilo je nemoguće proći njime. Sada je nešto sigurniji prolaz.

Zaustavljamo se. Slikam u daljini brdo Kalvariju. Dvoje starijih ljudi pitaju imamo li mjesta u autu za njih. Opet nema problema.

9³⁰ Dolazimo do Pilane. Zahvaljujem vozaču na vožnji i njegovoj ulozi „turističkog“ vodiča.

Novost, povratak se odgađa, do daljnjeg. Vozači kamiona već su u pet ujutro formirali kolonu u krugu Pilane. Vraćaju kamione na parkiralište.

Tražim vozača našeg sanitetskog vozila. Unutra su kutije s veterinarskim lijekovima i otrovom za štakore. Vozač će se vratiti oko 14 sati, svaki trenutak nastoji provesti sa svojom porodicom. Predugo su bili razdvojeni. Nažalost, Josip se mora vratiti jer Muslimani su uvjetovali povratak svih sudionika konvoja. Krenula sam u bolnicu. Na izlazu iz kruga Pilane srećem dečke iz bolničke ekipe. Donijeli su mi čestitke. Žurili su se jer su se bojali da ne bismo otišli bez njih. Listamo redom. Često su prigodne, božićne, a poruke su potrebne. Od vapaja za pomoć, odzvanja bespomoćnost ranjenog čovjeka, od ogorčenja na Muslimane do želje da se što prije vrate na prve linije.

11⁰⁰ Pred bolnicom srećem Ivića i Jelenčića, pitaju me gdje se daje krv. Idemo tražiti. Ulazimo u podrum, tu je prostor prilagođen za operacije i transfuziju. Doktorica nam je izmjerila tlak, mi smo prvi koji su doš-

li. Sve troje može dati krv. Kirurška ekipa i ekipa za transfuziju su besmrtni. AKO NA SVIJETU POSTOJI NETKO NEZAMJENJIV, ONDA SU TO OVI LJUDI. Moram obavijestiti nekog od novinara o njima, da zabilježi njihovu priču.

Bolnička vrata zavezana su gazom, ne možemo unutra jer higijeničari obavljaju svoj dio posla. Vraćamo se prema Pilani, usput obavještavamo druge da dođu dati krv.

Cijeli dan vodstvo pregovara na sve strane o našem povratku.

14⁰⁰ Moram se vratiti u bolnicu predati u sigurne ruke kutije s veterinarskim lijekovima i otrovom za štakore. Uzimam kutije iz našeg saniteta, prilično su teške. Našao se i prijevoz do bolnice. Čekam u holu samostana, dolazi dr. Džambas i njemu u ruke predajem kutije, a on će ih predati veterinaru u toku dana. Šetnja do Pilane.

15⁰⁰ Ručak u blagovaonici, grah i posebno ukusan kruh, ali pažljivo dozirano da bi bilo za sve.

16⁰⁰ Novinarka iz Tomislavgrada Anda Čosić ima uza se kasetofon. Vraćamo se u bolnicu. Anda snima razgovor s dr. Kulišom i ekipom. Neuništivi su. Potresna je njihova priča, ali oni su nepokolebljivi, ostaju ovdje dok bude potrebe. Dr. Kuliš kaže da će izdržati, nije mu teško, samo se boji da bi mu mogla zadrhtati ruka od umora, u presudnom trenutku. U ekipi je i Boris Čeko, nazvali su ga Boris Legenda. Od prvog dana je u ekipi, a samo mu je osamnaest godina.

Večeraemo u bolničkoj kuhinji, pire krumpir i jetrica, ukusno, ali svaki zalogaj mi je zapeo u grlu. Za susjednim stolom večera časna sestra Marta, Austrijanka. Blagonaklono nam se smješka.

Na ulazu u krug Pilane već se okupljaju naši. Što ima novo? Kad se ide? Danas ne. Skup je u 20 sati, pa ćemo sve saznati.

19⁵⁰ Krenuli smo prema blagovaonici, gdje će se održati skup svih sudionika konvoja. Najstariji sudionik, fra Ferdo Vlašić, nesigurno korača, mrak je, svi idemo iza njega.

Ubrzam korak i pitam ga: „Fra Ferdo, tko će koga uhvatiti pod ruku?“ „Ja ću tebe“, odgovara i odmah ubrza. Smijemo se, nisam mu ni do ramena. Moj je lakat meni iznad glave. Jedna stepenica, druga i ulazimo u osvijetljenu prostoriju. „Sad je već bolje“, zahvaljuje fra Ferdo i pušta moju ruku.

Vozačima kamiona podijeljena je po kutija cigareta,

Konvoj prolazi kroz Oparu, muslimansko selo, 20.12.1993.

jer su na putu većini vozača iz kabina Muslimani uzeli cigarete. Nekolicina je i sama izbacivala cigarete samo da nas ne bi zaustavljali.

Vodstvo konvoja upoznalo nas je sa svim problemima oko odlaska iz Nove Bile i ultimatumom UNPROFOR-a. Zajednički donosimo odluku. SUTRA SE KREĆE i dr. Lang odlazi prenijeti našu odluku, jer smo za nju dobili rok od samo jednog sata. Pozvani su svi sudionici. Odsutni će biti obaviješteni o sutrašnjem polasku.

Naša četvorka skupila se pred portom. Mislimo da nije zgodno i drugu noć da sve četvero noćimo kod Pervanovih. Ima još ljudi koji nisu dobili goste iz konvoja, a vrlo rado bi ih primili. Gospodin Pervan ne želi čuti za takvo što.

Dan trinaesti: 22. prosinca 1993., srijeda

7⁰⁰ Doručak, čuju se detonacije. Ponovno se opraštamo s domaćinima. Danas je tužnije. Slikanje u dvorištu.

Auto neće upaliti, guramo ga, neće. Probat ćemo na „rikverc“. Uspjelo je. Detonacije su sve češće.

Jurimo za Novu Bilu. Konvoj je formiran. Ne zna se hoćemo li krenuti. U specijalnu plastičnu vreću, koju su mi dali u bolnici, uzimam uzorak zemlje za analizu na otrovne tvari. Bilo bi bolje da je uzorak iz Viteza, ali sad više nije moguće otići tamo.

Obavještavaju nas da moramo u skloništa, detonacije su sve učestalije. Pomažu fra Ferdi izaći iz kamiona. Nedisциплиnirani smo, nismo svi otišli u sklonište. Geler je pao nedaleko od jednog suvozača. Uzeo ga je u ruku, vruć je. Još jedan „suvenir“.

Vraćaju se ljudi iz skloništa, kažu da ono baš i nije si-

gurno. Pomažu fra Ferdi popeti se u kamion.

Moramo na dogovor u blagovaonicu. Fra Ferdo ponovno treba pomoć. Polako puze prema tlu, zapela mu je halja za nešto. Ukazaše se prave kožne cokule, a iznad njih bijele vunene čarape.

9³⁰ Krećemo bez obzira na detonacije. Ljudi nas pozdravljaju, mašu nam s obje ruke. Tuga lebdi u zraku.

Ulazimo na okupirani teritorij. To su porušene i spaljene hrvatske kuće, objašnjava nam novinar iz Tomislavgrada. Na povratku nas je troje u kabini. Čudno, danas su uz cestu samo djeca, mašu nam. Lijepa su, ali tužna kao i ona u Novoj Biljoj. „Lada“ iz pratnje konvoja parkirana je uz cestu. Dr. Lang, zapovjednik Vukušić, gospodin Vlado i vozač Luka su pokraj auta, zajedno s Muslimanima. Konvoj prolazi mimo njih.

11⁰⁰ Ponovno Pavlovica. Koliko dana će nas zadržati? Kontrola sa strane Armije BiH dosta brza. Vozači kamiona još su u Biljoj zadigli cerade, samo da brže odemo.

Press konferencija na začelju konvoja.

Dečki koji su s nama proveli dvije noći i tri dana na Pavlovici u odlasku, prilaze kamionu. Pitaju nas kako smo i jesmo li imali problema. Spominju onu ženu koja je htjela pred kamion i kažu da je htjela dijete baciti pod kotače. Luda. Tužna je i neugodna situacija. Oni imaju oružje i uniforme, a mi samo veliko srce i čistu dušu.

12³⁰ Odlazimo s Pavlovice. Krećemo se prema Uskoplju. Nakon petnaestak minuta konvoj staje. Novinari uskaču u kamione na začelju. Ču se kako smo mogli krenuti bez njih.

Možda će sve biti dobro? Novinar je skeptičan, kaže da nas čeka još dobar komad opasnog puta.

Zaustavljamo se nadomak bazi UNPROFOR-a. Provođit će nas u grupama po deset kamiona.

14⁰⁰ Naš je kamion u grupi koja je sljedeća na redu za pokret. Transporter UNPROFOR-a je ispred prvog kamiona. Čuju se pucnjava i detonacije u smjeru Uskoplja. Dugo čekamo. Izlazimo iz kamiona do transportera. Što se zbiva? Ima problema, jedan je čovjek ranjen u ruku, ali nije u životnoj opasnosti. Pokušava mi objasniti pravac.

I dalje čekamo. Hodamo uz Vrbas. Dolaze i Muslimani, policajci. Nekome pada na pamet da smo trebali ponijeti udice, jer u Vrbasu ima pastrva. (NE SLUTIMO KAKAV SE UŽAS ZBIVA S DRUGE STRANE.)

Sjedam u kamion kod fra Vinka Tomasa, njegov je vozač negdje vani. Fra Vinko je vedar i pun priče kao i uvijek. Govori molitvu Duhu Svetom:

„Dođi, Duše Presveti,

S neba nas posjeti

Zrakom svoje milosti...

...Dušmana od nas otjeraj

I postojani mir nam daj...”

Dolaze vozači koji su stajali pokraj transportera. Svi suvozači odmah u transportere. Dolazimo do transportera.

Vozač Vrdoljak već je unutra, sav u panici. Gura moju torbu van. Nema problema, bacit ću je van ako smeta. On ne zna da su u mojoj torbi čestitke i uzorak zemlje, a ne samo moje osobne stvari. Ima prostora i torba ipak ostaje.

Dolaze dvije novinarkе, jedna uspaničeno kaže da nam je jedan vozač mrtav. Luđački sam se izderala: „Začepi!“ Vrdoljak je izvan sebe, nije za prepoznati. Ulazi unproforac, pripadnik britanskog bataljuna. Čudim se, savršeno govori naš jezik (naravno, mješavinu hrvatskog i srpskog jezika). Pitam se tko je on. Sprema se zatvoriti vrata. A gdje je Amerikanac Toni? Krenuo je s nama, a sad ga nema. Ne dopuštamo da se zatvore vrata dok on ne dođe. Vrdoljak protestira, ne zanima njega nitko. Napokon se pojavljuje Toni, blatnjavih cipela, u žurbi je, ali sasvim smiren. I na nas djeluje umirujuće. Čak se i Vrdoljak primirio.

Naglo krećemo. Pucnjava cijelim putem dopire do nas kroz kupolu transportera. Pitam neobičnog unproforca smijem li spustiti periskop. Dopušta. Nažalost, ništa ne vidim. Vanjska površina stakla puna je prašine.

Beskonačna vožnja, na momente buka transportera je zaglušujuća. Smrad benzina. U prednjem dijelu je rotirajuća košara na kojoj stoji plavac. Kreće se lijevo-desno.

Stigli smo do naših. Koprcamo se iz transportera van. Iza nas jure kamioni. Nekoliko novinara traži prijevoz do Prozora. Idu poslati izvještaj. Sve mi se zgadilo. Kakav izvještaj? Što oni pouzdano znaju da bi mogli ponuditi javnosti?

Dolazi moj kamion. Razbijeno mu je i lijevo bočno staklo. Uskačemo. Sad nas je četvero u kabini. Ivić, Toni, August i ja. Hladno je. Dogovaramo kavu u Prozoru. Ne, nećemo. Produžavamo za Ramu. Prva gostionica je naša. Toniju su pune oči suza, promrmljao je:

„ANTE MUČENIK? ANTE HEROJ.“

U gostionicu ulaze vozači koji su među prvima prošli Uskoplje. Srdačno se pozdravljamo, pa mi smo ustvari jedna velika porodica. Istovremeno nas obuzima radost što smo živi i tuga što Ante nije s nama, a još uvijek ne znamo kako su ranjenici.

Tjeraju me da se javim sestri, ona je u samostanu i brine se za mene. Vlasnik gostionice upućuje me u svoju kuću da se javim telefonom. Nazivam samostan, moja sestra je pri telefonu. Trenutak šutnje sve govori.

Pitam je imaju li pouzdane podatke o ranjenima i poginulima. Imaju. Kako je prezime poginulom Anti? Vlajić, bez „j“. Znaš, onaj tihi čovjek što se digao s gripom iz kreveta da bi sudjelovao u konvoju, objašnjava mi sestra.

Pronašli smo prijevoz do Prozora, za Tonija. Sad on ide poslati izvješće!

U pošti je gužva. Tonija puštaju preko reda. Iznenađenje. Taj sićušni, mladi čovjek kao iz rukava diktira izvješće, tako vjerno kao da se sav onaj užas događa taj tren. Tko je zapravo Toni?

Dr. Katica Nikolić iz bolnice u Rumbocima zna sve. On je već šest mjeseci ovdje. Dobro pozna cijelu situaciju, više zna o Bosni Srebrenoj od mnogih Hrvata. Ovdje je došao prikupiti građu za knjigu o ratu u srednjoj Bosni.

Dani čekanja u Rami i Badnjak povratka

Dan jedanaesti: 20. prosinca 1993., ponedjeljak

5³⁰ Buđenje. Opa! Dobri smo. Spavanje od ponoći do sada u komadu. Selim na krevet protegnuti noge.

7⁰⁰ Smjena. Đurđa ide protegnuti noge, četveronoške baulja na krevet.

8³⁰ Čekanje.

Postavljaju nam uvjete za prolazak. Ne idu liječnici ni novinari. Traže još kamion osim onih po ranijem dogovoru. Bilo je pljačke u toku noći. Dva ukradena kamiona u Vakufu su vraćena. Četiri kamiona idu u Krušćicu i Stari Vitez, ugljen, hrana i lijekovi. Idu svi novinari koji žele i imaju dokumente, suvozači i pratioci. Vraćaju sve liječnike i medicinsko osoblje koji su namjeravali ostatu u Biloj. Draženu Jungu oduzet je kamion zbog boca za kisik koje su upisane na specifikaciji kamiona, namijenjene za potrebe bolnice u Biloj. Ne ide ni on ni njegov suvozač Tihomir Maloseja. Snimatelj Nikola Čosić nema dokumenata, ostali

u Vakufu. Novinarke Radio Makarske, Maji Mišić, dr. Granić je zbog zdravstvenih razloga preporučila da ne ide. Boljela ju je glava.

14³⁰ Pokret, zadnjih 30 kilometara do cilja.

Nas trinaestero ostaje na cesti, ispraćamo konvoj. S nama je jedan unproforac, prevodilac. Za prebacivanje natrag.

Zašto ne kreću? Komanda vojske BiH sjeda u auto, idu vidjeti što se događa.

Otišla je i druga polovica konvoja. Jedan kamion nije mogao upaliti pa su ga šlepali.

Prepušteni smo tuđoj milosti i nemilosti. Dr. Fistrić i dr. Bakula dogovaraju se s UNPROFOR-om o našoj daljnjoj sudbini. Dogovoreno je da će nas prevesti u svojim transporterima do njihove baze. Na naše inzistiranje da nas prebace do našeg teritorija, odgovaraju da nas lovi mrak u zoni rizika, s obzirom na to da moramo čekati vozila.

Smještaju nas u prostorije komande, bivšeg doma zdravlja. Dvojica vojnika su s nama. Jedan od njih ima fotoaparata. Šutnja je zlato. Ima ljudi koji uvijek imaju nešto pričati, čak i onda kad je to nepoželjno.

Pavlovica je još naprijed, prema Biloj, a ovo oko nas su Zečje kuće. U miru je to bilo izletišta. Većina vikendica je čitava. Ima ih srušenih i spaljenih kao i ostalih kuća.

14⁵⁵ Uključili su tranzistor, za pet minuta su vijesti.

Blizu njih smo, samo 30 km, a tako daleko. Naše misli su s njima.

MIR VAMA KOJI DOLAZITE

RADOST VAMA KOJI OSTAJETE

BLAGOSLOV VAMA KOJI ODLAZITE

Stiže vojna policija BiH za osiguranje konvoja.

Priključio se drugi dio konvoja. Prešli su na teritorij HVO-a.

Prva noć bila je strava i užas, prisjećamo se. One ledenice nam ne idu uz glave. Ing. Godiniću su se ukočili mišići od hladnoće.

15³⁰ Ulazimo u transportere. Vrata se hidraulički zatvaraju. Nitko nam nije rekao zašto su liječnici skinuti s konvoja. Na zadnjim vratima je prozorčić s poklopcem, vidi se cesta, drugi transporter i okolo stijene i šume.

Prisjećam se dvojice Austrijanaca i njihova kamiončića s natpisom HILFE FÜR DIE VERGESSENE. Trebala im je hrpa papira, dozvola da se mogu slobodno kretati po BiH. Od prosinca 1992. oni dovoze humani-

Tenkovi UN-a prate konvoj prema Uskoplju, 18. 12. 1993.

tarnu pomoć prikupljenu hodajući od kuće do kuće. Transporter je stao. Gdje smo? Pušta vozila iz suprotnog pravca. Osjećamo da smo na asfaltu. Vide se kuće. Zatvaraj poklopac. Spušta se kupola našeg transportera. Pokušavamo loviti zvukove izvana. Teško je, zbog jakog rondanja gusjenica.

Stajemo. Otvaraju se vrata. Izlazimo. Dr. Fistrić razgovara s unproforcem. Ipak će nas kamionom prevesti do Prozora.

17⁴⁰ Raskršće u Prozoru. Odahnuli smo. Zahvaljujemo unproforcima i krećemo prema Općini. Hodamo Prozorom s onom prtljagom. Zaustavlja se osobni automobil. Unutra su vojnici. „Odakle ste vi?“, „Ne pitajte.“ Javiti se u bazu i srediti nam prijevoz do bolnice u

Rumbocima. Doktori su otišli u zgradu Radio Rame. U kafiću smo Ivice Marića. Prepričavaju se događaji iz G. Vakufa.

Od Osječana otišao je za Bilu samo Branko Čulo. Branka, Dražen i Nikola su s nama. Radio Rama javlja da se konvoj mora vratiti za 24 sata. Stižu doktori. Dali su izvješće za Radio Ramu. Bili su u zapovjedništvu. Osigurat će nam prijevoz, samo neka se malo strpimo. Možemo doći telefonirati. Idemo, čeka nas autobus HVO-a.

20²⁰ Samostan Ščit. Dočekuje nas gvardijan fra Mijo Džolan.

20⁵⁰ Posluženi smo večerom.

Objašnjavamo zbivanja i razloge našeg povratka.

Sestre Đurđica i Suzana Baić s domaćinima u Novoj Biloj

Gvardijanu nikako nije jasno zašto nije dopušten prolazak liječnicima.

Dan dvanaesti: 21. prosinca 1993., utorak

10⁰⁰ Vijesti. HRT javlja da će konvoj produžiti boravak u Novoj Biloj za šest sati. To znači da bi trebao krenuti danas u podne. Dan je prošao u očekivanju novosti o konvoju.

21³⁰ Nikola i ja krećemo u kafić pokraj bolnice, ostali gledaju TV. Bolnički stražar nam kaže da je zatvoren. Zadržavamo se u razgovoru s njim. Nedaleko od nas dr. Katica razgovara s vozačem kamiona koji je doveo lijekove za bolnicu. Okupila se ekipa dragovoljaca za istovar. Uza sve obaveze dr. Katica nosi i kutije s lijekovima, dok i posljednja kutija nije bila u potkrovlju. Ritam je diktirao trio Slavonaca, Nikola, dr.

Fistrić i moja malenkost.

U radu je spas. Manje smo razmišljali o konvoju. Sad nas ponovno obuzimaju brige. Još uvijek su u Biloj, nitko ne zna kad će krenuti. Dr. Fistrić odlučuje sutra ujutro krenuti za Zagreb.

Dan trinaesti: 22. prosinca 1993., srijeda

11⁰⁰ Saznajemo da je konvoj krenuo poslije 9 sati.

13¹⁰ Dr. Luetić ulazi u čajnu kuhinju i kaže da liječnici idu dočekati konvoj. Naravno, idemo Dražen, Nikola i ja. Terenskim vozilom, za volanom je ing. Godinić, krećemo ususret konvoju.

14¹⁵ Na izlazu iz Prozora prema Makljenu ugledali smo poznati kamion. I mi i kamion stajemo. Vozač kamiona ranjen je u leđa. Krenuo je u bolnicu u Rumbocima. Dražen odmah iskače iz našeg vozila. Sjeda za volan i odmah starta za Rumboke.

S brda se spušta kolona kamiona prema nama. Netko viče, naši su! Kad smo došli do prvog kamiona, saznajemo da je jedan dio konvoja ostao s druge strane Gornjeg Vakufa. Vidi se sav užas koji su prošli, na njihovim licima. Produžujemo do Ljubavne stijene. Po okolnim brdima se puca. Jedan projektil je nešto zapalio i vidi se dim dolje u šumi. Ljudi izlaze iz šume na cestu. Dečki pokraj nas promatraju dalekozorom dolje na cestu. Nije ništa opasno.

Dr. Lang izbežumljen je od brige, mora odmah nešto poduzeti. Sjeda s ing. Godinićem u auto, odlaze prema Prozoru.

Oni koji nemaju obvezu ostati, najbolje je da se udalje jer je ovdje previše opasno, obavještavaju nas HVO-ovci. Sjedam u prvo vozilo u kojem je bilo mjesta, upoznajem se sa suputnicima. „Bez oružja ne možete biti na prvoj liniji“, šale se sa mnom. „Ja sam humanitarac, oružje ne ide u moje ruke“, spremno odgovaram. Dovedli su me do naših kamiona, koji parkirani čekaju da se izvuče drugi dio konvoja.

16⁰⁰ Kolona kreće prema Rami, nema svrhe stajati na cesti. Samo bismo ometali prolazak sanitetskim vozilima u slučaju ranjavanja.

Kamione su parkirali na staro mjesto, na Kamenolom. Autobus HVO-a sve nas skupa prebacuje u Ščit.

17⁰⁰ Samostanska sala. Poslužujemo vozačima kavu i rakiju. Kave nikad dosta.

Opterećeni smo svi viješću da je jedan vozač poginuo i da je petero ljudi ranjeno. Jedan vozač teško.

Govor Mate Granića na sahrani pokojnog Ante Vlaića

Japanski novinar našao se kraj mene, govori mi: „My driver is dead.“ (Moj vozač je mrtav.) Ante Vlaić, njegov vozač, poginuo je pred njegovim očima. Jako je potresen, plače. Pokazuje mi da je ranjen u ruku. Prilazi nam rezervni vozač Šnajder i odvodi ga na spavanje. Na izlazu iz sale susrećem fra Valjana, otire suze s lica i ulazi u salu.

Knjiga spasilac leži na stolu. Našla se u pravo vrijeme na pravom mjestu. Puščano zrno zastalo je u njoj.

Pitaju me gdje mi je sestra. U drugom dijelu konvoja.

18³⁰ Dežurna sam kraj telefona u samostanu. Zvoni telefon. Dižem slušalicu. Prepoznajem Đurđin glas. Pita me znam li što se točno dogodilo. Vidjet ćemo se u bolnici u Rumbocima.

Dan četrnaesti: 23. prosinca 1993., četvrtak

9¹⁵ Sastanak u samostanu, dogovor o povratku. Sedamnaest kamiona ostalo je u bazi UNPROFOR-a

u G. Vakufu. Dogovoreno je da će ih izvesti vozači UNPROFOR-a.

Bez obzira na dogovor, dr. Lang pitao je ima li dobrovoljaca koji bi išli po naše kamione. Dižu se ruke. Teško ih je prebrojiti. Dr. Lang je ponosan, ali kaže: „Ne dolazi u obzir!“ Dr. Milka Husić-Granić i dr. Vjekoslav Barač zaduženi su da organiziraju prijevoz tijela pok. Ante Vlaića.

Dio sudionika je bez prijevoza. Snalazimo se i nije nam prvi put. Iz Rumboka se vozimo s vozačem Jozom koji ide za Livno. Nismo pravo ni krenuli a već smo zaglavili. Naišao je konvoj UNPROFOR-ovih kamiona, iz suprotnog pravca. Ovo je jedina cesta kroz srednju Bosnu.

Jozo odlazi za Livno, a mi ćemo do granice automobilom koji nam je zaustavio policajac, na raskršću puta Livno, Tomislavgrad, Split. Od granice do Splita prevozi nas vozač Srećko Šelić.

18⁰⁰ Vozači OPZ-a na čelu s Antom Čičin-Karlovom

Konvoj neposredno prije polaska iz Stobreča za Tomislavgrad

prespavat će u hotelu „Split“. Ostali nisu važni. Slikamo se s vozačima „Drave“ ispred božićne jelke u hotelu „Split“. Opraštamo se, oni odlaze za Trogir, a nas dvije na autobusni kolodvor.

Na kolodvoru pristižu naši iz Tomislavgrada. Ne mogu nas razdvojiti ni neljubazni vozač i kondukter autobusa. Dvoje ljudi platilo je kartu, ostali nisu imali novca. „Časti“ Croatia bus.

Dan petnaesti: 24. prosinca 1993., petak BADNJAK

9⁰⁰ Konac djelo kras! Ne možemo se samo tako rastati, idemo popiti još jednu kavu. Otimamo riječ jedni drugima iz usta. Tek sad su neke stvari sjele na svoje mjesto.

Oduševljenje, naknadno stiže Ivić, ostao je iza nas u Karlovcu, mašući za autobusom u bijegu. Vozač autobusa dodao je gas na naše prosvjede da nam je ostao jedan čovjek i da su mu stvari u busu.

Razmjenjivanje adresa i brojeva telefona. Pronašao nas je i Miroslav Vidović, zabrinut je. Pita nas što je s ostalima.

10⁰⁰ Došlo je ipak vrijeme da se moramo rastati. Doviđenja do sljedećeg konvoja!

Izveštaji i djelovanje središnjice Bijelog puta u Zagrebu za vrijeme konvoja od 10. 12. do 23. 12. 1993.

Ana Marušić, Matko Marušić i Miro Jakovljević
Izveštaj broj 1., 10. prosinca 1993.

Ovime vas informiramo da je danas, na Dan ljudskih prava, u 12.00, konvoj organiziran od naše akcije Bijelog puta za Novu Bilu i Bosnu Srebrenu počeo svoj put za Novu Bilu. U subotu, 11. treba stići u Split (preko Rijeke), i u nedjelju 12. u Prozor, Bosna i Hercegovina. Nakon Prozora, proći će kroz ratnu zonu (Gornji Vakuf) i oko Novog Travnika će ući u područje pod kontrolom snaga Vlade Bosne i Hercegovine (muslimanske snage). Od tamo do Nove Bile treba proći oko

50 km teritorija pod Muslimanima. G. H. Silajdžić, predsjednik Vlade Bosne i Hercegovine, potvrdio je dopuštenje za prolazak konvoja, navodeći da je to naredio vojnim snagama. Da bismo postigli maksimalno moguću sigurnost, tražili smo UNPROFOR da bude pokrovitelj konvoja i da ga UNPROFOR službeno prati.

Iz Zagreba je krenulo 38 kamiona od 5 do 7 tona, cisterna za benzin, autobus sa zdravstvenim radnicima, franjevcima i novinarima (oko 50 osoba) i dva prateća vozila. Sudionici konvoja su međunarodni. Osim Hrvata, ima Muslimana, Srba i Austrijanaca. Očekuje se da se dodatni kamioni pridruže u Rijeci, Splitu i drugdje na putu. Konvoj vodi dr. Slobodan Lang, a g. Herman Vukušić je zapovjednik.

Sadržaj konvoja namijenjen je potrebama bolnice: oprema, lijekovi, hrana, benzin, odjeća itd. Dva kamiona iz našeg konvoja odnijet će pomoć bolnici u Zenici pod muslimanskom kontrolom, dok je predviđeno da muslimanski konvoj koji nosi pomoć Maglaju, donira teret s dva kamiona bolnici u opkoljenom hrvatskom gradu Žepču. Mi vjerujemo da će to biti početak mreže bijelih puteva u Bosni i Hercegovini, koji neće razlikovati nacionalno, politički ili vojno, bolnice, pacijente i medicinsko osoblje i ma koje ljude ili mjesta patnje u ovom dijelu svijeta. Na dugi rok, ovakve akcije mogu znatno doprinijeti međusobnom razumijevanju, suradnji i konačno miru u zemlji.

Mi vas molimo da pratite sudbinu konvoja i intervenirate ako on postane ugrožen. Njegove humanitarne i poruke ljudskih prava, moraju čuti ljudi, doktori i političari svijeta. Molimo da pomognete ove plemenite ciljeve prateći potrebe konvoja.

Izveštaj broj 2., 11. prosinca 1993.

Konvoj na putu za Novu Bilu i Bosnu Srebrenu završio je drugi dan puta. Stigao je u Rijeku u petak, 10. prosinca, prenoćio i u subotu ujutro nastavio put Splita. Jaka kiša, uske i pune ulice, znatno su usporile putovanje. Nakon opasnog prijelaza mostom preko Maslenice, konvoj je kasno navečer sigurno stigao u Split. Konvoj će provesti noć u Splitu i krenuti prema Tomislavgradu u Bosni i Hercegovini u nedjelju ujutro.

U Rijeci se konvoj povećao za četiri kamiona. U Splitu se pridružilo još 40 kamiona, 8 liječnika i oko 20 međunarodnih novinara.

Akcija Bijeli put za Novu Bilu i Bosnu Srebrenu nađila je sva naša očekivanja. Otkad je konvoj pokrenut, pomoć se nije smanjila, već naprotiv, povećala. Da spomenemo samo najveće donatore: bosanski franjevci donirali su 10.000 DEM na dan polaska konvoja, nekoliko kamiona kvalitetne hrane stiglo je iz Njemačke, kao i dan kasnije, 60 tona iz Nizozemske. Mi se nadamo da će konvoj sigurno stići na svoj cilj; odmah poslije toga, mi ćemo biti spremni organizirati novi. Uspjeh prvog konvoja značio bi početak mreže bijelih puteva za središnju Bosnu.

U Splitu se organizira muslimanski konvoj za Maglaj; sada je javno objavljeno da će dio pomoći biti za opkoljene Hrvate u Žepču. Mi smo već odlučili da će dio pomoći našeg konvoja istovremeno donijeti pomoć bolnici u Zenici pod muslimanskom kontrolom. Humanitarni rad na konvoju znatno je približio Hrvate i Muslimane u Hrvatskoj i pomogao da više mislimo na ljude kojima treba pomoć nego na rat, pobjede i poraze.

Mi smo odlučili ČINITI DOBRO i GOVORITI DOBRO, mobilizirati dobro u ljudima, ne opteretiti se lošim, moći, krivnjom i osvetom. Naš konvoj dostojanstveno pokazuje da smo ispravno odlučili i možda ćemo čak i pokazati naše uvjerenje da se mir može lakše ostvariti dobrotom i altruizmom nego ratom i sebičnošću.

Molimo vas, slijedite naš konvoj u svom srcu i umu, u svojim mislima i akcijama. Učinite sve moguće s obzirom na vašu struku, položaj, nacionalnost, vjeru i uvjerenja da PODRŽITE PORUKU DOBRA koja putuje u Bosnu s našim konvojem za Novu Bilu i Bosnu Srebrenu. Iskoristite svoje razlike, specifičnosti, svoju moć za dobro! Molimo da nas kontaktirate na adresi, telefonu ili navedenoj adresi, da iskažete svoju podršku, pitate za novosti i donosite pomoć za nove konvoje potrebne Srebrnoj Bosni.

Izveštaj broj 3., 12. prosinca 1993.

Humanitarni konvoj akcije napreduje za Novu Bilu. Produžio je svoj boravak u Splitu jer se udvostručio veličinom i ljudima; također je i interes medija i želja građana Splita da izraze svoju podršku, bila prejaka. Danas, u nedjelju popodne, 100 vozila s više od 200 putnika, krenulo je u 30 km dugom konvoju za Tomislavgrad u Bosni i Hercegovini. Narod dalmatinskog zaleđa obećao je još 15 kamiona pomoći. Konvoj će

provesti ponedjeljak u Tomislavgradu da bi pažljivo proveo posljednje pripreme za ulazak u ratnu zonu. Srećom, podrška i pomoć slijevaju se sa svih strana: gđa Barbara Bush objavila je da će donijeti humanitarnu pomoć u Split. G. Franjo Tuđman stavio je svoje službe na raspolaganje 24 sata u slučaju potrebe. G. Alija Izetbegović ponudio je da stane na čelo konvoja ako bi njegove snage pravile probleme. I britanski bataljun UNPROFOR-a potvrdio je da će pratiti konvoj kroz teritorij pod Muslimanima, zadnjih 50 km puta. Zato sada imamo sve razloge biti optimisti u ostvarenje ciljeva konvoja. Koristit ćemo mali dio ovog izvješća da objasnimo zašto je konvoj do sada tako uspješan.

Prvo je hrvatski narod, njegova žudnja za Mirom i Dobrim, njegova duboka kršćanska moralnost, odsutnost mržnje, razumijevanje za one koji pate i poseban osjećaj za konkretnu pomoć. Doček konvoja u gradu Splitu izvrstan je primjer; makar je ekonomski razoren nedostatkom električne struje i odsutnošću turizma, ponizhen 6-mjesečnim ograničenjem struje na 15 sati dnevno, trovan drogom i kriminalcima puštenim iz bosanskih zatvora, nagomilan tisućama bosanskih izbjeglica, ipak je Grad našao unutrašnje snage i morala da osigura slobodnim dijelovima Bosne i Hercegovine tucet poljskih bolnica, stotine pokretnih kirurških timova i ogromnu medicinsku i drugu humanitarnu pomoć. Splitska klinička bolnica liječila je oko 20.000 ranjenika, većinom državljana Bosne i Hercegovine, od kojih su polovica bili Muslimani i Srbi! 11. i 12. prosinca građani Splita okupili su se da pozdrave konvoj Bijeli put i pridruže mu 40 kamiona duboko razumijevajući što to znači za narod Bosne i Hercegovine.

Druga snaga konvoja je vrijednost franjevačkih principa i medicinska humanitarna pravila koja su temelj njegova formiranja, organiziranja, puta i ponašanja. Mi ne razlikujemo ljude; mi strasno volimo naš hrvatski narod, ali to ne znači mržnju ili prezir za druge ljude i narode, prijateljske ili agresivne, bliske ili daleke. Treća snaga konvoja je vodstvo. Makar je važan doprinos svakog pojedinca akciji, čak ključan, posebno je zadovoljstvo imati dva izuzetna zapovjednika. Dr. Slobodan Lang je vođa konvoja, i svi oni koji znaju ovog velikog humanista i aktivista ljudskih prava, svi oni koji znaju samo nekoliko njegovih djela u ratu u Hrvatskoj i potom u Bosni i Hercegovini, razumjet će

da je on osmislio bolnicu, akciju i konvoj. Čovjek koji podučava ljudska prava na najuglednijim sveučilištima svijeta, prijatelj i kolega svih uglednih aktivista javnog zdravstva i ljudskih prava, čovjek koji je pokrenuo pokret Zdravi grad, spasio Dubrovnik, dijelio tragediju sa svim narodima bivše Jugoslavije od 1989. kada je srbijanska agresija počela na Kosovu – taj čovjek vodi naš konvoj.

Potpuno je različit svijet koji poznaje g. Herman Vukušić, čovjek koji je za stolni tenis što je S. Lang za ljudska prava. G. Vukušić izgradio je velike igrače A. Stipančića i D. Šurbeka, bivše prvake svijeta; njegov tim ostvario je rekord bez primjera u povijesti sporta; pet puta zaredom bili su šampioni Europe, neporaženi u šest godina. Ovaj sportaš je zapovjednik konvoja, u tome nadređen dr. Langu. Njegova čelična volja, atletska izdržljivost i šampionski talent stvorili su ovaj konvoj u 20 dana, od skromnog susreta pet prijatelja S. Langa u kafiću do 1000 tona humanitarne pomoći na putu za Tomislavgrad.

Podsjećamo vas da ovaj konvoj ne znači pomoć samo za 70.000 stanovnika u opkoljenoj hrvatskoj enklavi u bosanskim brdima, život njih i njihove 12.500 djece, već konvoj nosi i simboličnu pomoć muslimanskom gradu Zenici i međusobno se koordinira s muslimanskim konvojem planiranim za iscrpljene Muslimane u gradu Maglaju. Dakle, to može značiti mnogo više, makar je gotovo neshvatljivo što može biti više od 70.000 života. Naš će konvoj možda značiti početak otvaranja SVIH humanitarnih puteva – bijelih puteva – za središnju Bosnu, za cijelu Bosnu i Hercegovinu. I kad je toliko toga u pitanju, mi čvrsto vjerujemo da ćete vi učiniti sve moguće da podržite našu akciju i plemenite ciljeve koje ona nosi kao svoju ključnu poruku.

Izvještaj broj 4., 13. prosinca 1993.

Naš jučerašnji optimizam danas se pokazao malo preuranjenim. Naš konvoj stigao je u Tomislavgrad bez problema, ali tamo je saznao da mu neće biti dopušteno ući ne teritorij pod muslimanskom kontrolom bez posebne i specifične dozvole generala Rasima Delića, načelnika Generalštaba Vlade Bosne i Hercegovine. Ova informacija dostavljena je vođama našeg konvoja preko oficira britanskog bataljuna UNPROFOR-a, te je više nego pouzdana. To nas je sve iznenadilo jer smo svjesni pisma g. H. Silajdžića, predsjednika Vlade Bosne i Hercegovine, g. M. Graniću, ministru vanjskih

poslova Republike Hrvatske, u kojem izrazito stoji da je on (g. H. Silajdžić) naredio generalu R. Deliću da pušti konvoj i osigura njegovo kretanje kroz teritorij pod Muslimanima. Nažalost, loše vijesti možda su i gore kad se bolje pogleda:

1. Nakon intervencije britanskog oficira, gen. R. Delić je protiv volje ponudio pregovore gen. A. Rosi, zapovjedniku snaga Hrvatskog vijeća obrane (HVO), ali tek 16. prosinca. Nije shvatljivo zbog čega bi konvoj, gladni i bolesni izgubili tri dragocjena dana DO POČETKA pregovora. Gen. Delića treba pritisnuti da odmah izda dozvolu, ili da dođe na određenu točku UNPROFOR-a da dogovori s gen. A. Rosom sve zahtjeve za sigurnost konvoja. Postoji mogućnost da muslimanska strana odgađa prolazak konvoja dok ne pripremi svoj u Splitu (već najavljeni konvoj za Maglaj). To bi bilo protiv dogovorenih principa da jedan humanitarni konvoj NE BI SMIO biti uvjetovan onim s druge strane. Ova nesretna praksa zadnjih šest mjeseci drži ljude u Bosni gladnima.

SVI HUMANITARNI KONVOJI MORAJU IMATI SLOBODAN PROLAZ KROZ SVE LINIJE, I PROLAZ MORA BITI BEZUVJETAN.

2. Nakon dolaska konvoja Bijeli put u Tomislavgrad (što je dosta blizu liniji fronte), muslimanske snage počele su granatirati područje Novog Travnika, prvu točku na putu u ratnoj zoni kroz koju konvoj mora proći. Je li taj slučaj koban znak?

3. Službe HVO-a izvijestile su da se odmah po dolasku konvoja u Tomislavgrad 200 muslimanskih specijalnih policajaca pojavilo u selu Opara, muslimanskom selu na dijelu puta pod Muslimanima. Je li to krivo zapažanje, slučajnost ili još kobniji znak s muslimanske strane?

Što da činimo? Citirat ćemo bijelog vođu, S. Langa: „Mi smo spremni za svaku vrstu i nivo poniznosti i pokornosti, ali – mi ćemo proći.“

Dr. Lang je u pravu: mi se nećemo boriti, mi nećemo ucijeniti, HVO (bosanska hrvatska vlada) je dao SVE garancije i dozvole za prolazak muslimanskih konvoja kroz hrvatski teritorij. Štoviše, muslimanski konvoj priprema se u gradu Splitu u Hrvatskoj. Nakon što krene prema Maglaju, treba proći 120 km kroz hrvatski teritorij. Ipak, mi smatramo da konvoji ne bi smjeli biti međusobno uvjetovani, već bezuvjetno propušteni, pod uvjetom da su nakon provjere istinski humanitarni.

Da, dr. Lang je u pravu: mi ćemo proći, bez nasilja i ucjena. Kako? Zalaganjem, VAŠOM podrškom, čekanjem. Da, mi ćemo svi čekati pred Gornjim Vakufom dok konvoj za Novu Bilu ne stigne do svog doma.

MOLIMO VAS, ZOVITE NAJBЛИŽU AMBASADU BOSNE I HERCEGOVINE I ZAHTIJEVAJTE BEZUVJETAN PROLAZAK KONVOJA. VAŠ POZIV MOŽE SPASITI TISUĆE ŽIVOTA, HRVATSKIH, MUSLIMANSKIH I SRPSKIH. MOLIMO VAS, POKAŽITE DA VAM JE STALO.

Izvještaj broj 5., 14. prosinca 1993.

Vijesti o našem konvoju danas su nešto bolje. Prvo, nakon jučerašnjih problema s dozvolom konvoju da uđe na muslimanske teritorije, naša delegacija posjetila je ambasadu Republike Bosne i Hercegovine u Zagrebu. Mi smo prijateljski primljeni i ljubazno nam je pokazan dokument potpisan od gen. Rasima Delića (od 8. prosinca 1993., No 1/2977608). Dokument sadrži i dozvolu za prolazak kroz muslimanske linije i naređenje jedinicama Armije Bosne i Hercegovine da dopuste siguran prolazak i skrate odgode na kontrolnim točkama što je više moguće. S ovom informacijom, danas se konvoj pokrenuo iz Tomislavgrada za Prozor, zadnju točku gdje se može sigurno zaustaviti prije ulaska u ratnu zonu. Ratna zona počinje poslije Prozora i proteže se nekih 20 km puta; ostatak puta je pod kontrolom muslimanskih snaga. Prema tome, naš konvoj mora riješiti DVA problema: jedno je proći kroz ratnu zonu, u kojoj može biti napadnut, i drugi je prolazak kroz muslimansko područje, gdje može biti napadnut, bez mogućnosti obrane ili povlačenja. Za rješavanje ova dva problema, konvoj i oni koji ga podržavaju moraju ostvariti tri taktička cilja:

1. Osigurati sve potrebne DOZVOLE od vlada Republike Hrvatske, Bosne (muslimanske vlade u Sarajevu), Herceg-Bosne (hrvatske vlasti u Mostaru) i UNPROFOR-ove civilne vlasti. Oni su svi neophodni za osiguranje zaštite UNPROFOR-a. S dozvolom gen. Rasima Delića, svi dokumenti su na raspolaganju, i UNPROFOR je obećao pratiti i zaštititi konvoj.

2. Da bi se sigurno prošlo kroz ratnu zonu, PREKID VATRE, bar privremen, neophodan. O tome se treba složiti, narediti odgovarajućim jedinicama i biti proveden od muslimanskog zapovjednika gen. Rasima Delića i hrvatskog zapovjednika gen. Ante Rose. Budući da su obojica dopustili siguran prolazak konvo-

Fra Ferdo Vlašić pristupa konvoju sa Hermanom Vukušićem, Slobodanom Langom i gvardijanom Gabrielom Mioćem, pod Posljednjom Večerom u samostanu u Tomislavgradu

ju, oni moraju prihvatiti bar privremeni prekid vatre u tim područjima.

3. U dosta složenim ratnim uvjetima, s obje vojske opterećene niskom disciplinom, poslušnošću i subordinacijom, prilično je moguće da neki vojnici ili manje jedinice razbiju primirje, izazivajući val neprijateljstava i veliku opasnost za konvoj. To je razlog za UNPROFOR-ovu PRATNJU I ZAŠTITU konvoja. U toj ulozi jedinice UNPROFOR-a ne smiju biti samo nedužni promatrači, objektivni promatrači, već ISTINSKA ZAŠTITA osoblja i tereta konvoja. Ovaj zadatak NIJE politički ili vojno osjetljiv ili težak, jer nakon svih spomenutih dogovora, zaštita se može odnositi samo na izolirane i nedisciplinirane grupe ili vojnike ili pljačkaše s obje strane.

Makar smo potpuni amateri u političkim i vojnim pitanjima, mi smo učinili najbolje što smo znali da

istražimo, razumijemo i naučimo uvjete za siguran prolazak našeg konvoja. Mi vjerujemo da smo ovdje jasno objasnili, svima vama koji želite uspjeh konvoja i olakšanje ljudima Bosne Srebrene koji pate. Ako smo bili u krivu, molimo vas da nas ispravite; ako smo u pravu, svi mi lako ćemo prepoznati krivce za odgađanje i/ili ugrožavanje konvoja.

Izveštaj broj 6., 15. prosinca 1993.

U ovom trenutku konvoj za Novu Bilu i Bosnu Srebrnu je u Prozoru u Bosni i Hercegovini, čekajući dopuštenje da prijeđe zadnjih 48 od svojih 880 kilometara puta. G. Herman Vukušić, zapovjednik konvoja, izvještava da su 92 vozila spremna da krenu u svakom trenutku. Stanovnici Prozora dali su mu čarobnu podršku, gostoprinstvo i suosjećanje. Žene Prozora odlučile su moliti toliko Očenaša koliko ima kilometara

do Nove Bile. Najstariji član konvoja i fratar, Ferdo Vlašić, iz Prozora je telefonirao g. Aliji Izetbegoviću, s kojim je zajedno kao politički zatvorenik proveo više od 12 godina u zatvoru, da ga traži sigurnost prolaska za Novu Bilu. G. Izetbegović, predsjednik Bosne i Hercegovine, informirao ga je o svim dogovorima do sada i obećao da će učiniti sve što može. Dobar znak i nada svima nama bila je duga koja se pojavila iznad Prozora poslije popodnevnog kiše.

Aktivnosti dr. Slobodana Langa, vođe konvoja, danas su bile višestruke. On je otišao u Split da pozdravi konvoj za grad Maglaj, koji je organizirala ambasada Bosne i Hercegovine u Hrvatskoj, i čekao dok konvoj od 50 vozila nije krenuo iz Splita. Konvoj za Maglaj dat će dvije cisterne benzina bolnici u Novoj Biljoj. Ponovno im zahvaljujemo; ponosni smo i sretni što se ostvaruje naša ideja bijelih puteva do svih ljudi koji pate u Bosni i Hercegovini. Konvoj za Maglaj prošao je granicu između Hrvatske i Hrvatske Republike Herceg-Bosne u Bosni i Hercegovini. Sada je na teritoriju pod hrvatskom kontrolom, što znači da se Hrvati Bosne i Hercegovine: a) nisu osvećivali za muslimanske smetnje našem konvoju pred muslimanskim teritorijem (npr. u Prozoru) i b) nisu uvjetovali prolazak muslimanskog konvoja prolaskom našeg konvoja, koji tako zdvojno naši čekaju. Kao unilateralna gesta dobre volje i poštovanja u Ženevi potpisanih dogovora, Hrvatsko vijeće obrane pustilo je više od 500 muslimanskih ratnih zarobljenika iz rata u Hercegovini. One koji su aljkavo kritizirali Hrvate Herceg-Bosne treba podsjetiti da su ove dvije geste učinjene isti dan kada smo saznali za ubojstvo 12 hrvatskih radnika u Alžiru. Mnogi od njih bili su iz Bosne i Hercegovine, selektivno masakrirani u grupi hrvatskih i muslimanskih radnika iz Hrvatske, od alžirskih muslimanskih fundamentalista. Mi se jako ponosimo Hrvatima Herceg-Bosne 15. prosinca 1993.!

Nakon Splita, dr. Lang odletio je u Sarajevo. Na svom putu tamo obavijestio nas je da će se sresti s muslimanskim zapovjednikom gen. Rasimom Delićem, hrvatskim zapovjednikom gen. Antom Rosom i s UN-ovim zapovjednikom gen. Henrijem Bricquemontom, da dogovori siguran prolazak konvoja za Novu Bilu i Maglaj, i uopće za središnju Bosnu. Dogovor se očekuje sutra i mi se nadamo da će napaćeni ljudi Bosne Srebrene dobiti pomoć za manje od 24 sata. Pridružimo se ženama Rame u njihovim molitvama!

Izveštaj broj 7., 16. prosinca 1993.

Zadnja dva dana, naša komunikacija s konvojem ovisila je o mogućnosti njegova zapovjednika da nas nazove, jer naši telefoni nisu mogli doseći bazu u Rami. Uz to, nakon što je g. Vukušić izvijestio da je konvoj tehnički spreman u svakom trenutku, sve je ovisilo o pregovorima s muslimanskim vojnim vlastima. To je radio dr. Lang, koji je zato otišao iz konvoja, da bi na raznim mjestima razgovarao s raznim osobama. On je morao biti prilično zaposlen jer ga zadnja dva dana nismo čuli, niti g. Vukušić, niti u našem sjedištu. Danas popodne smo se ozbiljno zabrinuli, do 19⁰⁰ kada je nazvao iz Zenice, javljajući da su se on i dr. A. Vlahušić (uz neusporedivo vjernog g. B. Čulu, drugi najdraži suradnik dr. Langa) sastali u Visokom s generalom Antom Rosom i časnikom Vinkom Lučićem Hrvatskog vijeća obrane, muslimanskim generalom Rasimom Delićem i oficijom Muhamedom Alagićem i UN-ovim generalom Bricquemontom, zapovjednikom snaga UNPROFOR-a u Bosni i Hercegovini. Svi elementi sigurnosti prolaska za konvoje za Novu Bilu i Maglaj su dogovoreni. U međuvremenu, konvoj za Maglaj sigurno je prešao 100 km na teritoriju HVO-a. Doktori Lang i Vlahušić su nakon toga zajedno sa g. Alagićem otišli autom za Zenicu da rasprave tehničke detalje puta konvoja do Nove Bile, kroz 48 km teritorija pod Muslimanima. Dogovoreno je da će dio materijala iz konvoja biti usmjeren za muslimanski grad Zenicu, za lokalnu bolnicu i malu židovsku zajednicu koja je preostala u gradu, a drugi dio za hrvatsku enklavu Žepče. Sutra doktori Lang i Vlahušić idu za Novu Bilu da posjete Franjevačku bolnicu „Dr. fra Mato Nikolić“. Oni će se sutra popodne vratiti konvoju koji čeka u Rami. Konvoj će krenuti na zadnji dio svog puta u 6⁰⁰, u subotu 18. prosinca 1993.

Izvešće dr. Langa bilo je kratko i sažeto, što je za nas bio definitivni znak da je bio izrazito uzbuđen, ozbiljan i samokontroliran. Mi smo razumjeli važnost vijesti i malo smo proslavili, šalom da je dr. Lang toliko pritisnuo generale Delića i Rosu da su oni pukli, spremni prihvatiti sporazum, samo da ga se riješe. Išli smo korak dalje i zamišljali g. Delića, tipičnog Bosanca, kako se naginje prema g. Rosi i zdvojno mu šapće u uho: „Ante, daj da skinemo s leđa ovog vraga (šejtana). Ja prihvaćam što god on traži.“ Onda je on žrtvovalao svog nižeg oficira, g. Alagića, i poslao ga s Langom

u srce muslimanske zemlje, grad Zenicu. Odatle smo dobili poziv. Sudbina g. Alagića je nepoznata.

Još bolje šale pripisuju se dr. Vlahušiću. On je otišao iz Dubrovnika rekavši svojoj ženi da će pripremati svoj specijalistički ispit u Zagrebu. Veliki poštovatelj dr. Langa od prosinca 1991., borbe za spas Dubrovnika, posjetio ga je u Zagrebu i završio u Zenici. Naša prevrijedna dežurna (dr. A. M.) požurila je prenijeti vijesti Hrvatskoj televiziji i jadni dr. Vlahušić otkriven je kao pregovarač u ratnoj Zenici umjesto da je student u akademskom gradu Zagrebu. Nadajmo se da će on biti jedina žrtva našeg konvoja.

Nadamo se da nam ne zamjerate ove šale. Mi smo uzbuđeni kao i naše hrabre kolege u Zenici, Rami i Novoj Biljoj.

Očekujemo relativno miran petak i zato koncentriramo sve svoje nade i molitve na subotu.

Izveštaj broj 8., 17./18. prosinca 1993.

Kao što smo predviđjeli, petak 17. prosinca prošao je relativno mirno. Naš konvoj čekao je u Rami (prekrasna, Hrvatima naseljena dolina okružena visokim brdima, s jezerom i franjevačkim samostanom *Šćit*). Muslimanski konvoj za Maglaj krenuo je iz Tomislavgrada prema Rami, ali se morao vratiti sa 2000 m visokog brda Vrana, jer je cisterna UNPROFOR-a imala nesreću i prolila benzin.

Prije povratka iz Zenice u Ramu, dr. S. Lang sastao se s lokalnim franjevcima, liječnicima i članovima Židovske zajednice u Zenici te posjetio franjevački samostan Kreševo.

Jedva smo čekali subotu ujutro, 18. prosinca 1993., jer je predviđeno da konvoj uđe u ratnu zonu počevši od 6 sati. U 9.40 indirektno smo se povezali radiovezom i saznali da je konvoj napustio Ramu u 6.15 i da je izvijesteno kako su stigli do Gornjeg Vakufa dok pišemo ovaj izvještaj. Konvoj trebaju pregledati muslimanske snage u selu Opara. Mi smo apsolutno sigurni da on ne nosi ništa što bi potencijalno moglo vojno poslužiti, ali smo jako zabrinuti jer se procedura može iskoristiti da se danima zaustavi konvoj. To je bolno naučeno, kao standardna srbijanska taktika, prvo u Hrvatskoj, posebno u slučaju Vukovara, i sada u Bosni i Hercegovini. Fra Franjo Grebenar, direktor bolnice u Novoj Biljoj, informirao nas je da je narod Nove Bile pripremio mali svečani doček za konvoj: dječji zbor „Anđeli Viteza“, izložbu slika Ante Mamuše i

izložbu ratnih fotografija Srečka Stipovića. Mi smo ponosni da ljudi koji žive blizu bolnice sa 105 ranjenih, 50 kojima treba hitna evakuacija i 12 djece, imaju snage i hrabrosti da održavaju upaljeno svjetlo mira i dobra u ovim strašnim vremenima.

Ovaj izvještaj pišemo u subotu, 18. prosinca 1993., u 13.15, puni zebnje: naša komunikacija s konvojem od sada će ovisiti o činocima potpuno izvan naše kontrole i o njegovoj će se sudbini odlučiti u nekoliko idućih sati. U tom pogledu, činjenica da je muslimanski konvoj za Maglaj prošao sve linije i teritorij pod snagama Hrvatskog vijeća obrane pruža nam najvažniju garanciju da će naš konvoj stići do Nove Bile i drugih mjesta i ljudi kao što je bilo planirano. Gđa Sally Backer, vođa akcije Anđeo, bila je u Novoj Biljoj i obećala nam kako će učiniti sve što može da bi osigurala siguran prolazak konvoja.

Olakšavajuća potpora stigla je u sjedište putem g. Zvonimira Šeparovića, svjetski poznatog viktimologa. Dama Margaret Thatcher uputila je pismo podrške, navodeći da je potpuno svjesna situacije, akcije, konvoja i naših općih ciljeva. Ako sazna što još može učiniti da pomogne, sukladno će učiniti. Mi zahvaljujemo toj velikoj ženi za njezinu brigu, podršku i faktičnu pomoć koju tako važno pismo podrazumijeva.

MOLIMO DA POVEĆATE SVOJU PAŽNJU PREMA KONVOJU, JER JE ON SADA U NAJOPASNIJOJ FAZI SVOG PUTOVANJA. Zovite nas i pitajte, ne čekajući na ove izvještaje! Zovite ambasade i/ili vlade Bosne i Hercegovine i Hrvatske. Vi možete značiti razliku, presudnu za živote tisuća patnika i hrabrih članova konvoja.

Izveštaj broj 9., 19. prosinca 1993.

Konvoj akcije Bijeli put za Novu Bilu i Bosnu Srebrenu drže muslimanske snage na kontrolnoj točki blizu sela Pavlovica od jučer u 11.00, 18. prosinca 1993.

Konvoj je temeljito pregledan danas ujutro, ali je zadržan dok muslimanski konvoj za Maglaj nije prešao na muslimanski teritorij blizu Bugojna. TEK POSLIJE TOGA, muslimanske snage koje drže naš konvoj navodno su našle vojnu opremu i dalje uskratile prolazak za Novu Bilu.

Najnovije su vijesti kako su muslimanske snage postavile sljedećih šest uvjeta, koje se mora izvršiti prije nego što konvoj smije proći:

1. Jedan kamion s ugljenom i drugi s brašnom trebaju otići Muslimanima Starog Viteza; još jedan kamion

Muslimanska vojska na Pavlovcima je zaustavila i zadržala cijeli konvoj puna dva dana

brašna treba ići muslimanskom narodu u selo Kruščica blizu Viteza;

2. Hrvatsko vijeće obrane treba propustiti da muslimanski konvoj prođe kroz grad Novi Travnik (jedna hrvatska enklava u srednjoj Bosni);

3. Konvoj ima 24 sata da iskrci i vrati vozila i osoblje nakon što izađu iz muslimanskog teritorija blizu Nove Bile;

4. Muslimanske snage će, kao taoca, zadržati jednog vozača;

5. Muslimanske snage držat će 40 tona humanitarne pomoći iz konvoja dok jedan kamion iz muslimanskog konvoja, zadržan zbog kvara, ne napusti hrvatski teritorij.

Mi protestiramo protiv naivnog, lažnog i zlonamjernog sprečavanja konvoja i ucjenjivanja njegova sigurnog prolaska. Sve je to očigledno s namjerom prolaska muslimanskog konvoja i odgađanja našeg, sada više

od dva dana. Sama činjenica da je pet uvjeta postavio M. Alagić, visoki oficir muslimanske Armije, oficirima UNPROFOR-a, koji su ih prosljedili Hrvatskom vijeću obrane i nama, jasno pokazuje da je to pažljivo isplanirana ucjena.

Potpuno je nemoguće da je konvoj za Novu Bilu nosio vojnu opremu, jer su ga organizirali i nadgledali plemeniti ljudi – liječnici i franjevci, koje vodi veliki humanist i mirotvorac dr. Slobodan Lang.

Ne samo što odbijamo daljnje zadržavanje našeg konvoja već i s gnušanjem odbijamo monstruozne optužbe protiv poštenja, iskrenosti i dobronamjernosti naše akcije i konvoja.

ZAHTIJEVAMO ODMAH PUŠTANJE NAŠEG KONVOJA ZA NOVU BILU! Vlada i narod Bosne i Hercegovine moraju znati da je Hrvatsko vijeće obrane propustilo muslimanski konvoj da prijeđe više od 200 km preko hrvatskog teritorija, bez ikakvih pre-

Pretres konvoja na Pavlovici

preka. Kako bismo pružili maksimum sigurnosti, dr. Slobodan Lang vodio je i muslimanski konvoj do njegova sigurnog prelaska na muslimanski teritorij. Mi smo iskreno mislili da ćemo zajedno sa svojim muslimanskim prijateljima privesti dva konvoja do njihovih odredišta i nastaviti našu suradnju u duhu prijateljstva i povjerenja.

Dakle, mi zahtijevamo neposrednu akciju ambasade Bosne i Hercegovine i Vlade Bosne i Hercegovine. Konvoj mora stići u Novu Bilu do kraja dana u nedjelju, 19. prosinca 1993. Ako ne stigne, mi ćemo iskoristiti sve svoje snage da informiramo javnost i tražimo da se odmah kazne počinioci i njihove vođe. Mi ćemo također tražiti od Vlade Republike Hrvatske da odmah reagira i poduzme odgovarajuće mjere prema humanitarnim organizacijama i drugim institucijama Bosne i Hercegovine u Hrvatskoj.

MOLIM DA ISKORISTITE SVOJ UTJECAJ I UGLED

DA POMOŽNETE HRABRIM LJUDIMA KONVOJA. NJIHOVI ŽIVOTI SU U OPASNOSTI I JOŠ JEDNA NOĆ NA OTVORENOJ CESTI MOŽE ZNAČITI KRAJ NADE ZA MIR I RAZUMIJEVANJE MEĐU NARODIMA. VAŠA NEPOSREDNA AKCIJA MOŽE IH ZAŠTITITI I DONIJETI SPASENJE OČAJNIH 70.000 LJUDI U NOVOJ BILOJ.

Izveštaj broj 10., 20. prosinca 1993.

KONVOJ OSTAO NA MUSLIMANSKOM TERITORIJU, TREĆI DAN ZADRŽALE SU GA MUSLIMANSKE SNAGE.

Nažalost, vrlo loše vijesti se zadnja tri dana slijevaju u naše sjedište. Sada, snage Vlade Bosne i Hercegovine u selu Pavlovica treći dan drže konvoj. Njegova sudbina prilično je upitna, jer slijed događaja jasno pokazuje da a) muslimanska vlada i b) muslimanske snage čine sve moguće da spriječe dolazak medicinske i hu-

tkriveno je „oružje“

manitarne pomoći Novoj Biloj i njezinoj enklavi – sa 70.000 civila.

Kako to znamo, zašto su vijesti odjednom tako loše? Da vas podsjetimo na bitne podatke i iznesemo nekoliko novih, koji se sada pojavljuju u novom svjetlu.

1. Konvoj organizira naša akcija, nevladina udruga, osnovana od hrvatskih liječnika i franjevac, koju vodi dr. Slobodan Lang, poznati humanist i aktivist ljudskih prava.

2. Konvoj je krenuo iz Zagreba na Dan ljudskih prava, 10. prosinca 1993., pozdravljen od bosanskih predstavnika na čelu s Njezinom Ekselencijom gđom Biserom Turković, bosanskom ambasadoricom u Republici Hrvatskoj.

3. Tog dana mi smo objavili da ćemo simbolično predati dio materijala konvoja muslimanskoj bolnici u Zenici i muslimanskim civilima u selima Kruščica i Stari Vitez (*Mabala*), selima nastanjenim Muslimani-

ma u opkoljenoj hrvatskoj enklavi Nova Bila.

4. Bosanska ambasada nam je predala kopije pisama a) g. Harisa Silajdžića, predsjednika Vlade Bosne i Hercegovine, dr. Mati Graniću, potpredsjedniku Vlade Republike Hrvatske, koje sadrži dozvolu prolaska konvoju kroz muslimanski teritorij i njegovo naređenje Rasimu Deliću, vrhovnom zapovjedniku bosanske Armije, da propusti konvoj i provede pregled što je brže moguće; b) gen. R. Delića dr. Mati Graniću, s dozvolom prolaska i njegovo NAREĐENJE podređenim zapovjednicima da propuste konvoj i što manje ga zadrže na točkama pretraga.

5. Istovremeno muslimanski konvoj za Maglaj pripremao se u gradu Splitu u Hrvatskoj.

6. Do grada Tomislavgrada u Bosni i Hercegovini, naš konvoj narastao je na 92 kamiona.

7. On je usporen u Tomislavgradu i Rami, jer je gen. Rasim Delić tražio UNPROFOR-om posredovani sastanak s Antom Rosom, gen. Hrvatskog vijeća obrane (HVO) i dr. Slobodanom Langom, za 15. prosinca, da bi se dogovorilo sve detalje o prolasku konvoja. Mi smo smatrali da se to čini kako bi se dobilo na vremenu da se završe pripreme muslimanskog konvoja u Splitu i da stigne naš konvoj u Ramu (poslije Tomislavgrada), ali nismo protestirali, iako je to već bilo krupno kršenje ranijih dogovora (vidi gore 4).

8. Bili smo svjesni, ali NISMO OBJAVILI sljedeće: a) kada je muslimanski konvoj stigao u Tomislavgrad, bosanski mediji objavili su vijesti da su njihove vozače ubili vojnici HVO-a; nakon dolaska u Prozor, bosanski mediji objavili su da su vojnici HVO-a opljačkali muslimanski konvoj. Nijedno nije bilo istina (što dokazuje samo postojanje muslimanskog konvoja), ali mi nismo koristili ove informacije, vjerujući da se ovakve incidente koristi za usporavanje našeg konvoja i da se ustvari uvjetuje njegov prolazak prolaskom muslimanskog konvoja kroz teritorij HVO-a. Treba se, međutim, sjetiti da je muslimanski konvoj pripreman u Splitu, Hrvatska, i da je bez problema prošao više od 100 km teritorija koji kontrolira HVO, da bi stigao naš konvoj u Rami (zadnji teritorij pod kontrolom HVO-a).

9. U subotu, 18. prosinca 1993., naš konvoj, pod pratnjom UNPROFOR-a ušao je na muslimanski teritorij. Točka za pretragu određena je na Pavlovici. Muslimanska strana objavila je da će pretraga trajati do 15.00; „trajala“ je do 17.00 i, zbog noći, zadržan je do

Ranjenici u crkvi-bolnici

nedjelje rano ujutro.

10. Zbog sumnje na muslimanskoj strani (vidi 8), dr. Lang napustio je konvoj te noći (subota/nedjelja) i osobno proveo muslimanski konvoj kroz zadnji dio teritorija HVO-a.

11. U nedjelju ujutro, 19. prosinca, umjesto da nastavi za Novu Bilu (još 30 km), naš konvoj su snage gen. Delića PONOVRNO pregledavale, i tada je „vojni materijal pronađen u jednom kamionu“. Molimo da notirate da je to NAKON što su dr. Lang i snage HVO-a predale muslimanski konvoj muslimanskim snagama u Bugojnu i NAKON što je završen pregled u subotu.

12. Nakon „pronalaženja“ vojnog materijala (dviije beznačajne kutije s običnim vojnim uređajima), mu-

slimanska strana počela je ucjenjivati, kao što smo jučer izvijestili. U međuvremenu broj preduvjeta za prolazak konvoja porastao je na sedam, baš koliko su kamiona oni željeli zadržati kao taoce. Štoviše, oni su tražili da pomoć muslimanskom narodu ide prva (što smo mi ionako planirali, vidi gore 3).

ZAKLJUČCI

1. Mi se gnušamo i nad samom pomisli da je naš konvoj sadržavao vojni materijal. Dr. Slobodan Lang, kolega Harvarda i Oxforda, ne vodi konvoje s vojnom opremom. Isto se odnosi na sve liječnike i franjevce i druge ugledne ljude akcije i konvoja.

2. Bosanska vlada, u odnosu na dogovore potpisane osobno od g. Harisa Silajdžića, gđe Bisere Turković i gen. Rasima Delića, IZDALA je naše formalne i časne sporazume.

3. Bosanska vlada i njezina Armija prekršile su međunarodna humanitarna pravila: slobodan prolazak humanitarnih konvoja i slobodna pomoć bolnicama i pacijentima. Oni su također iskoristili direktnu ucjenu (vidi izvještaj 9.) i uzeli taoce (vozače kamiona) i zaplijenili dio humanitarne pomoći (40 tona materijala) našeg konvoja.

4. Bosanska vlada i njezini podčinjeni grubo su vrijeđali našu čestitost a) podmećući direktno i indirektno vojni materijal, b) pripisali nama i c) iskoristili taj trik da zaustave konvoj koji može spasiti tisuće života.

POSTSCRIPTUM. U međuvremenu, muslimanskom konvoju dopušteno je da se sigurno vrati na teritorij HVO-a, prođe kroz njega i ponovno dođe na muslimanski teritorij. Naš konvoj još je zadržan i ucjenjen na Pavlovici.

Izvještaj broj 11., 20./21. prosinca 1993.

KONVOJ JE STIGAO U NOVU BILU, ALI SE PROBLEMI NASTAVLJAJU. ČLANOVI KONVOJA SU U JOŠ VEĆOJ OPASNOSTI.

U ponedjeljak, 20. prosinca 1993., oko 15.30 konvoj je stigao pred Franjevačku bolnicu u Novoj Bilu. Tisuće su ga čekale i pozdravile.

Novu Bilu dosegao je samo dio konvoja. To uključuje 78 kamiona, dva doktora (dr. S. Lang i dr. M. Husić-Granić) i nekoliko novinara.

Muslimanske snage zaplijenile su 3 kamiona, uzele 6 kamiona za lokalno muslimansko stanovništvo i zabranile svim doktorima i medicinskom osoblju, ambulancama i novinarima da uđu u enklavu.

Anto Valenta i Franjo Grebenar s narodom ispraćaju konvoj

U 16.05 prekinuta je struja cijeloj središnjoj Bosni. Cesta kojom je konvoj stigao u Novu Bilu bila je pod teškom mitraljeskom paljbom, kojom je oštećeno nekoliko vozila.

Na preglednoj točki na Pavlovici muslimanske su snage šikanirale članove konvoja. Nekoliko kamiona je opljačkano i 20 pojedinaca napadnuto. Dokumenti članova konvoja su zaplijenjeni. Ljudi su držani pred pušćanim cijevima i plašeni stavljanjem noža pod grlo.

Vozač koji je odnio pomoć Muslimanima u Stari Vitez, tamo je zlostavljan.

Muslimanske snage zabranile su konvoju da dostavi pomoć Židovskoj zajednici u Zenici.

Medicinska oprema proglašena je vojnim materijalom i bosanski (Sarajevo) mediji stalno zovu konvoj čisto vojnim konvojem. Agresija protiv doktora i medicinskog osoblja tako je velika da nije zabilježena u

cijelom ovom ratu (S. Lang).

Konvoj je ucjenjen da napusti Novu Bilu za 24 sata, koja su istekla u utorak, 21. prosinca. Dr. Lang procijenio je da bez garancije bosanske Armije i UNPROFOR-a, bez (zaplijenjenih) dokumenata i punomoći, konvoj ne može riskirati povratak kroz muslimanski teritorij. Njegova je jasna procjena da nema nekontroliranih muslimanskih snaga; da je bosanska Armija željela zaštititi konvoj, ona je to mogla uspješno provesti, kako na putu za Novu Bilu tako i iz nje.

U MEĐUVREMENU, MUSLIMANSKI KONVOJ ZA MAGLAJ SIGURNO JE STIGAO DO SVOG CILJA, PAŽLJIVO PRAĆEN, ŠTIĆEN I VOĐEN OD VOJNIKA HRVATSKOG VIJEĆA OBRANE. UNPROFOR je pohvalio HVO za tako časno ponašanje.

PROTESTIRAMO PROTIV NABROJENIH KRŠENJA ŽENEVSKIH KONVENCIJA I SVIH MEĐUNARODNO PRIHVAĆENIH PRAVILA HUMANI-

TARNOG RADA U RATU.

ZAHTIJEVAMO DA SE LIJEČNICIMA I MEDICINSKOM OSOBLJU KONVOJA DOPUSTI DA DOĐE I RADI U BOLNICI U NOVOJ BILOJ.

ZAHTIJEVAMO PAŽLJIVO PLANIRANJE POVRATKA KONVOJA KROZ MUSLIMANSKE CRTE, NJEGOVU PUNU ZAŠTITU OD UNPROFOR-a I BOSANSKE ARMIIJE I PISANE ODGOVARAJUĆE GARANCIJE NAJVIŠIH SLUŽBENIKA UNPROFOR-a I VLADE BOSNE I HERCEGOVINE.

Izveštaj broj 12., 22. prosinca 1993.

TRAGEDIJA POVRATKA KONVOJA

Ostatak dana 21. prosinca 1993. i cijela noć prošli su u: a) pregovorima zapovjednika konvoja s bosanskim vojnim vlastima i UNPROFOR-om za siguran povratak kroz muslimanske teritorije, b) našim pokušajima da dopremo da Vas i tražimo da pomognete konvoju da se sigurno vrati, c) muslimanskim napadima na enklavu Nova Bila.

Kasno navečer dr. S. Lang uputio je prekrasnu humanističku poruku pomirenja i objavio da će konvoj krenuti u pravcu Pavlovice, Novog Travnika i Rame, rano ujutro u srijedu, 22. prosinca 1993.

Konvoj je krenuo tog jutra, ali kasnije nego što je planirano, zbog teške paljbe muslimanskih snaga na Vitez, Novu Bilu i druge dijelove te hrvatske enklave. U Vitezu vatrom je ubijena mala djevojčica i teško ranjena njezina majka.

Možda zahvaljujući jakoj pratnji UNPROFOR-a od po jednog Warrior oklopnog vozila na svakih 10 kamiona konvoja, u srijedu u 10.00 konvoj je krenuo prema Rami i kroz muslimanske crte, u obrnutom pravcu od onog kojim je stigao u Novu Bilu.

Nažalost, putovanje je praćeno jakom ofenzivom muslimanskih snaga protiv Viteza, Nove Bile, Busovače i Novog Travnika, najvećom od početka rata. Naše sjedište primilo je tri strašne informacije: a) naredenje muslimanskog zapovjednika Džeme Merdana svojim snagama da probiju linije Hrvatskog vijeća obrane kako bi osvojili Novi Travnik, Novu Bilu, Vitez i Busovaču i povezali se s muslimanskim enklavama sela Kruščica i Stari Vitez, b) zakasnijelu prijateljsku poruku iz Sarajeva da nikakva garancija neće spriječiti napad na konvoj (i da konvoj ne krene), i c) samo ratni povici na džihad čuju se na telefonskim uređajima s odgovorima glavnog zapovjednika bosanske Armije

gen. Rasima Delića u Sarajevu i – nevjerojatno – preko telefona bosanske ambasade u Zagrebu.

Vijesti u 13.30 bile su da se konvoj zaustavio u selu Pavlovica pod unakrsnom paljbom muslimanskih snaga. Malo selo Pavlovica izabrano je za pregled konvoja, u dolasku i povratku iz Nove Bile. To mjesto je važno uporište muslimanskih snaga, s artiljerijom koja može lako granatirati dugi dio ceste kojom konvoj mora proći.

Moramo otvoreno reći da nam je razvoj događaja u zadnja tri dana putovanja konvoja bio i iznenađenje i razočaranje. Nakon prilično ugodnih komunikacija s bosanskim vlastima, prikazanih u prvim 5 - 6 izvještaja, nama je jako žao što je dolazak konvoja u Novu Bilu, umjesto rasta osjećaja međusobne bliskosti i povjerenja, u stvarnosti potaknuo bosansko neprijateljstvo, kršenje dogovora i pravu vojnu ofenzivu, koju definitivno vodi sam vrh bosanske vlade.

NAJNOVIJE VIJESTI (15.30): Dio konvoja stigao je do hrvatskih crta u Rami. U Gornjem Vakufu muslimanske snage ugrabile su više od 50 kamiona (s vozačima!) iz zadnjeg dijela konvoja. U jednom od spašenih kamiona JEDAN MRTAV I TRI RANJENA (jedna žena) člana konvoja (identitet još nepoznat). UNPROFOR nije reagirao da zaustavi muslimansku paljbu. Dr. Lang je s ranjenima.

Izveštaj broj 13., 22./23. prosinca 1993.

KONVOJ SE VRATIO

Tragedija našeg konvoja počela je čim je napustio Novu Bilu, u 10.00 u srijedu, 22. prosinca 1993. On je putovao pod vatrom za Pavlovicu, gdje je pretražen i potom nastavio prema Novom Travniku. Međutim, između Novog Travnika i Gornjeg Vakufa, u Bistrici, predgrađu Vakufa, konvoj je otvoreno napala muslimanska Armija. Konvoj je putovao u grupama od po 10 kamiona, praćenih od 8 britanskih *Warriora*. Već prva grupa je napadnuta, ali je uspjela doći do crte Hrvatskog vijeća obrane. Sva vozila pogodena su mecima. U petoj grupi kamiona, vozač g. Ante Vlaić je ubijen. Pet članova konvoja je ranjeno: gđa Branka Herceg, g. Milan Nenadić, g. Jerko Jović, g. Ivo Nikolić i jedan američki novinar. Oko 50 zadnjih kamiona opkolile su muslimanske snage i njihova je sudbina bila nepoznata do 19.05, kada smo saznali od naših prijatelja koji su došli do grada Prozora, da su svi ljudi spašeni oklopnim vozilima UNPROFOR-a, ostav-

Obitelj pokojnog Ante Vlaića, fra Ferdo Vlaić, fra Velimir Valjan, dr. Miro Jakovljević i dr. Milka Husić-Granić kod predsjednika Franje Tuđmana, 28. 12.1993.

ljajući 20 kamiona za sobom.

Dr. Slobodan Lang izjavio je da je Armija Vlade Bosne i Hercegovine otvoreno napala nenaoružani konvoj liječnika, svećenika i novinara. Bio je ogorčen ponašanjem UNPROFOR-a: oni su INZISTIRALI da konvoj napusti Novu Bilu, makar su članovi konvoja bili svjesni da će biti napadnuti, a zaštita neće biti dovoljna. UNPROFOR-ov oficir za civilna pitanja došao je iz Kiseljaka da inzistira na odlasku konvoja iz Nove Bile. Ipak, kada je konvoj napadnut, posebno blizu Gornjeg Vakufa, UNPROFOR je samo bilježio slijed događanja, ali nije učinio ništa da zbilja zaštiti konvoj, smanji opasnost i spasi život g. Vlaića. Dr. Lang osjeća jaku diskriminaciju međunarodnih činilaca prema Hrvatima iz Bosne.

Naši su prijatelji sada sigurni u dolini Rame. Oni će se sastati sutra da razmotre sudbinu konvoja. Cjelovita analiza puta konvoja i ponašanja svih uključenih strana provest će se nakon njihova povratka u Zagreb. Ali već sada možemo objaviti da će SVI podaci biti

objavljeni i SVI odgovorni za tragediju prepoznati i prijavljeni zaduženim međunarodnim institucijama. Posjetit ćemo obitelj g. Vlaića i pomoći im finansijski u okviru svojih mogućnosti. Pomno ćemo pratiti zdravlje naših ranjenih prijatelja. Odlučni, više nego ikad, nastavit ćemo graditi i oživljavati bijele puteve za Bosnu Srebrenu, kao što smo obećali kod osnivanja naše akcije.

Ponosni smo što danas informiramo čitaoce da smo se, samo nekoliko dana nakon pokolja Hrvata u Alžiru, i na sam dan napada na konvoj, nakon smrti g. Vlaića i najveće muslimanske ofenzive protiv hrvatskih enklava u središnjoj Bosni, sastali s vodećim muslimanskim intelektualcima, da zajedno oplakujemo smrt i patnju i planiramo nove konvoje, koje se nadamo da će biti miješani – muslimanski i hrvatski, i upućeni svima koji pate, bez obzira na njihovu religiju i nacionalnost. Oni koji ne vjeruju trebali bi se uključiti da saznaju istinu. Do tada, mi ćemo nastaviti vjerovati u Mir i Dobro, poštujući sveta franjevačka

načela i časne temelje medicinske etike. Želimo vam blagoslovljen Božić i sretnu Novu godinu!

Požurimo!

Ivan Buha i Franjo Grebenar

Volim ove ljude, jer su nam svi potrebni. Pokojnom Anti Vlaiću posebna zahvalnost i duboki naklon svih 80.000 Hrvata iz Lašvanske doline. Obitelji i prijateljima izražavamo duboku sućut i čvrsto smo uvjereni da će njegova krv i smrt roditi stotrukim životima dobrote i ljubavi. Nadamo se da će njegova žrtva patnje i dobrote zaraziti i oploditi sve ljude i da će pridonijeti rađanju dugog i sretnog mira. Kao mali znak zahvalnosti pokojnom Anti jedna ulica u Novoj Biloj zvat će se njegovim imenom. Mi smo od rođenja pa do smrti prognanici i lutalice na ovome svijetu, koji svojatamo iako nije naš, jer smo i njega i život i sve ostalo dobili na dar, da se time samo služimo kako bismo pomogli drugima, braći u nevolji, a poslije smrti sve ostavljamo drugima. Zato trebamo požuriti, dok smo još živi, da pomognemo ljudima u nevolji, da bismo ispunili razlog našeg rođenja. Ovo vrijeme mraka i zla idealno je vrijeme za to: mi moramo biti barem mala svijeća koja će nadjačati tamu.

Sjećanje na Antu Vlaića

Supruga Meri poginulog kod

Uskoplja 22. prosinca 1993.

25. 12. 1993.

Badnjak 1993. godine. “Tiha noć, sveta noć...”, a naš Ante dolazi u Zagreb furgonom u jednostavnom lije-su. Furgon prati od Splita majka – tužna majka u bijeloj marami – nošnji drniškog kraja. U izbjeglištvu je, njezini i naši Miljevci su okupirani. Poslije mi je znala reći: “Ćerce moja, da sam bar doma, otišla bih u ogradu (polje) i do sita se naplakala.”

Teška je, olovna jesen 1993. godine. Rat je! Na sve strane izbjeglice, prognanici, spaljena napuštena sela... Teško je slušati vijesti na radiju, a još teže gledati strahote na televiziji. Poginuli su znani i neznani: Hrkov

sin, Brankin muž, jedan poznati snimatelj, dragi i bliski ljudi – do kada?

Ni ova jesen s prvim snijegom, ni jutarnja magla ne mogu skriti, ni uljepšati mučnu stvarnost u ovoj zemlji, mojoj dragoj, lijepoj, pitomoj...

U našoj obitelji, Ante i ja, naš sin, snaha i unučad Tihana i Matko prolazimo uobičajene dane sa svakodnevnim obavezama.

Ali jednog jutra Ante se obukao i rekao:

„Idem se prijaviti za konvoj za Novu Bilu.“

„Što, pa čekaj, molim te, prespavaj noć“, jedino je što mi je palo na pamet.

„Prespavao sam nekoliko noći” – i ode.

Nova Bila – slušamo na radiju već nekoliko dana o stradanjima mnogih, a spas je u jednoj crkvi koja je pretvorena u bolnicu za ranjene. Tu ljudi umiru, ali i rađaju se. Sprema se konvoj pomoći za Lašvansku dolinu (to je GDJE?) – da, kod Travnika, a tamo je i Vlašić – nekad davno bili smo Ante i ja na toj zelenoj planini s dalekim vidicima...

I on bi sada tamo – o, Bože moj! Traže šofere kamiona.

Pa on nije vozio ni autobus već trideset godina (radio je kao prometnik u ZET-u), a kamoli kamion. Pa kako će u Bosnu kada je pola Hrvatske okupirano, ratuje se, zima je, a on ne voli ni hladnoću ni zimu. No, mogu ja misliti i ovo i ono, ali znam da je on odlučio i sigurno će ići. Pa trideset i dvije godine smo skupa, poznajemo se. Moj nježni, osjećajni muž, vedre naravi, spreman pomoći i znanim i neznanim, koji posebno uživa u svojoj unučadi.

Vratio se iz grada, prijavio se za konvoj Bijeli put za Novu Bilu... Sretan je i smiren, jer će nešto pridonijeti da ovaj užas, ako ne baš stane, a ono bar da ga jedna kap dobrote ublaži.

Teče i teče, teče jedan slap

Što u njemu znači moja mala kap?

Počinju pripreme, što obući, kakve cipele, koje hlače, zima je – u Bosni zna biti vrlo oštra – pa planine su, često i neprohodne, pa kako će konvoj preko njih...

Puno pitanja, strepnji svih u kući. Tihana i Matko premali su i za sada samo “iskorištavaju” didu, osobito Matko. Ante ni po kruh ne ide bez njega. Matko, iako ima tri godine, ne govori mnogo, ali voli slušati, a dida zna toliko priča i pjesama, i priča i priča. Ne umori se nikada. Ništa Anti nije teško, odvesti ili dovesti mene s posla, snahu voditi na pregledе, Tihanu u vrtić, pomoći rodbini, prijateljima, susjedima. Mnogi su mi napisali ili rekli kada je poginuo – tvoj Ante je bio predobar. Mi, njegovi najbliži, znali smo to najbolje.

Konvoj odlazi 10. prosinca, a Ante je četiri dana prije završio u krevetu s visokom temperaturom. Šopa se antibioticima. Osmoga zovu iz udruge Bijeli put i daju zadnje upute: dobro i toplo se obucite, uzmite slike za akreditaciju, vreću za spavanje...

“Ante, ti si još bolestan”, pokušavam, što?

“Dobro sam, a tu su još dva dana, ne brini se, ženo moja.”

Petak, sumorni zimski dan s bljuzgavicom. Pratimo ga Tihana, Matko i ja; Tomislav i Dubravka su na poslu. KONVOJ ODLAZI!

Javlja se s puta, a posebno je veseo kada se javlja iz Tomislavgrada, jer je dobio kamion. Pitam ga kako je i može li voziti. Smije se: “Ženo moja, Bog s tobom, pa volan je volan, već sam bio u Posušju. Utovario sam spužve za bolnicu u Novoj Bili.”

Advent je – došašće – iščekivanje, zornice, molitve, strepnje, ali i nada da će sve dobro proći.

Međutim, konvoj nailazi na probleme, zastoj u Pavlovici, pregled svih kamiona, ali ipak stižu u Novu Bilu. Radost u Lašvanskoj dolini, ali i diljem Hrvatske. Bože, hvala ti!

Ponovno problemi – ofenziva, opasno ostati, opasno otići iz Nove Bile, ali vraćaju se hrabri vitezovi, pa dolazi Božić, čekaju ih njihovi dragi.

Srijeda, 22. prosinca. Svevišnji je Anti Bijeli put produžio u Vječnost.

Gle, jedna duga u vodi se stvara,

I sja i dršće u hiljadu šara.

Taj san o slapu da bi mogo sjati,

I moja kaplja pomaže ga tkati.

Nema duge bez kapi. Bezbrojne, male, sitne, “beznačajne”, ali osvijetljene suncem stvaraju čudo – dugu preko cijelog neba. To je duga mira, radosti i dobrote. Za mene i moje koji smo imali sreće poznavati Antu bolje, dublje i više, njegova kaplja sja posebnim sjajem.

Oproštaj od Ante Vlaića

Dr. Slobodan Lang

25. 12. 1993.

Odazvali smo se na poziv bolnice u Novoj Biloj i ljudi Bosne Srebrene, odazvali smo se na poziv pacijenata bez obzira na vjeru i naciju, ugroženih Hrvata tamo gdje im je najteže, spremni da pomognemo i svima

drugima, i Muslimanima i Židovima. Bijeli put je potpuno okupio Hrvatsku, rasli smo pripremajući se za Božić, skupili smo hranu iz cijele Hrvatske, proizvođe hrvatske industrije, krv darovatelja iz Hrvatske i svijeta, poruke djece, sve što nudi medicina, lijekove i opremu, vozila i ljude, svu našu vjeru, ljude unutar zemlje i Hrvate diljem svijeta, oslonili smo se na našu državu, na našu vojsku, na naše medije, da priopće i omoguće Bijeli put mira i dobra.

Krenuli smo u vremenu došašća kao zajednica časnih sestara, fratara i svećenika, medicinskih sestara i liječnika, novinara i nadasve vozača kamiona, sjeli smo uz njih i krenuli iz tri hrvatska kraljevska puta. Krenuli smo iz Slavonije, duž Save, iz Istre, Gorskog kotara, i iz Konavala, Dalmacije, da bismo se udružili u Hercegovini i krenuli repaticom Bijelog puta prema štali u Novoj Biloj. Na našem putu postavljene su nam prepreke, kao što se postavljaju svima koji se opredjeljuju za čistoću štale svoga vremena, napadani smo, pljačkani, lažno optuživani, varani, ucjenjivani, ranjavani, ubijeni, ali u Novu Bilu smo stigli. I u potpunog čistoći dobrote i vjere donijeli direktnu pomoć, vašu pomoć, cijelog hrvatskog naroda pred oltar, gdje su bolnica i crkva isto, pomogli svim pacijentima i svjedočili rađanju sedmero djece. Donijeli smo hranu, odjeću i svjetlo, pomogli smo bolesnicima bez obzira na vjeru i naciju, pomogli smo Hrvatima Bosne Srebrene i pružili nadu svim Hrvatima srednje Bosne, a pomogli smo i Muslimanima i Židovima. Donijeli smo iznad svega vjeru u mir i dobro. I upravo je ta snaga dobrote nezaustavljiva veza svih Hrvata međusobno i sa svim ljudima koji stradavaju. Nema napuštenih, nema zaboravljenih, svi smo mi Nova Bila i Bosna Srebrna.

Kroz cijeli put, a posebno u povratku panika je uhvatila zastupnike rata i zla i odlučili su da nam stanu na put svom silom do smrti. Oni koji su došli iz svijeta da zaštite nedužne nisu to učinili. Mogao bih izgovoriti mnoge riječi optužbe, ali neću, jer naš put je pobijedio i mir i dobro je prodrlo u srednju Bosnu, bolno i teško, pod cijenu života, ali danas cijeli svijet zna, a hrvatski je narod dokazao tko je tko u srednjoj Bosni.

Dragi moj Ante, sve su nas napadali, a tebe ubili kako se više nikada ne bismo usudili krenuti Bijelim putem za Bosnu Srebrnu, ali mi smo zajedno u Novoj Biloj svima usprkos odlučili se i opredijelili za potpunu hrvatsku snagu i dostojanstvo, nenaoružane ča-

sne sestre, fratri, svećenici, medicinske sestre, liječnici i novinari, predvođeni vozačima kamiona, s tobom Ante, nakon što smo upozorili međunarodne predstavnike da ćemo biti napadnuti i da će doći do gubitka života, mi smo uspravno krenuli natrag iz Bosne Srebrene za sve dijelove Hrvatske praćeni i podržani mišlju i dušom svakog Hrvata i svih dobrih ljudi. Naša su se predviđanja obistinila, napadnuti smo i ti si izgubio život.

Dok smo čekali u Rami, rekao si nam da vrijedi umrijeti da bi se stvarao život, a ti si doista umro stvarajući život. Kao vođa konvoja Bijelog puta osjećam odgovornost za tvoju smrt, ali i ponos koliko je čistoće, ljubavi i života tvojom žrtvom ostvareno. Ponosan sam što smo zajedno proveli dio života. Živimo u nadi uskrsnuća, poginuo si kao naš Ante Vlaić gradeći Bijeli put. Obećavamo ti da ćemo nastaviti voziti konvoje i da ćemo očuvati bjelinu Bijelog puta.

Počivao u miru Božjem.

Karta Bijelog puta

Svim društvima Crvenog križa i Polumjeseca i UNPROFOR-u

Nenad Javornik, Hrvatski Crveni križ

27.12.1993.

Primate uloženi izvještaj o povratku humanitarnog konvoja iz Nove Bile, koji je uspješno stigao do tamoš-

Slika 1. Hrvatske enklave (crno) u Bosni i Hercegovini opkoljene muslimanskim snagama (sivo) nakon hrvatsko-muslimanskog oružanog sukoba u travnju 1993. Bijelo područje drže Srbi (siječanj 1994.)

nje improvizirane bolnice i predao toliko potrebnu humanitarnu pomoć. Vjerojatno ste pratili i bili informirani od vaših medija o svim preprekama na njegovu putu za Novu Bilu. Izvještaj na temelju podataka sudionika o napadima, ubojstvu jednog vozača i ranjavanju nekoliko drugih, na povratku, presedan je po brojnim i očitim kršenjima osnovnih načela humanitarnog prava. Ponašanje zaraćenih strana, kao i onih koji su trebali štiti osobe uključene u ovu humanitarnu aktivnost, unatoč svim prijašnjim dogovorima i obećanjima, izazvalo je zaprepaštenje i osudu onih koji su pucali na nenaoružane vozače kamiona, liječnike, zdravstvene radnike, svećenike i časne sestre. Nadamo se da će takva zlodjela javno osuditi svi koji se zalažu za jako humanitarno pravo i da će biti javno imenovani oni koji su otvoreno zlouporabili temeljna načela humanitarnog prava. Mi ovaj put ponovno apeliramo na vas da pokažete svoju iskrenu odanost humanitarnom pravu i izrazite svoju jaku ozlojeđenost prema onima koji ga zlouporabljaju ili nisu spremni pomoći ostvariti njegove principe.

Bijeli put za Novu Bilu i Bosnu Srebreu: kronologija humanitarnog konvoja*

Slobodan Lang, Ana Marušić i Matko Marušić

Siječanj 1994.

Humanitarni rad oduvijek je nerazdvojan od rata, posebno u našem vremenu, kada tehnologija informiranja širi vijesti o stradanju ugroženih cijelim svijetom. Bez obzira na dvosmislenost svjetske politike, dezorganizaciju zaraćenih i opću zbrku i složenost oružanog sukoba u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini (BH), humanitarni rad koji prati sukob privukao je golemu humanitarnu pažnju i pomoć (1). Ovdje ćemo opisati jednu humanitarnu akciju, jedan konvoj, jer vjerujemo da zaslužuje pažnju iz nekoliko razloga: a) tiče se potpuno opkoljene zajednice, zapuštene od međunarodnih humanitarnih organizacija i napuštene od onih koji su željeli pomoći, ali nisu mogli (Hrvatska Republika Herceg-Bosna); b) to je bila najbrže organizirana i najveća nevladina humanitarna pomoć organizirana u Hrvatskoj; c) ona je uključivala zanimljivu kombinaciju dviju vodećih grupa, liječnika i franjevac; d) ona je prošla kroz brojne teškoće i opasnosti koje su otkrile uloge i odnose zaraćenih strana u BH; (e) ona je napadnuta i spašena, jedan je čovjek ubijen, a pet ih je ranjeno; f) ona je označila veliku prekretnicu u povijesti hrvatskog naroda, jer je to bila prva pomoć koja je krenula iz glavnoga grada Zagreba i stigla do središnje Bosne; g) dio organizacije granao se u ured Croatian Medical Journala, što nas i jedne i druge čini ponosnima i potiče da prikažemo događaj na ovim stranicama.

Pozadina

Nakon izbijanja oružanog sukoba između Hrvata i Muslimana BH u travnju 1993., Hrvati središnje Bosne bili su opkoljeni sa 6 do 10 puta brojnijim muslimanskim snagama u nekoliko enklava (2, 3). Najveće enklave bile su Usora (8000 stanovnika), Žepče (35.000 stanovnika), Vareš (7000 stanovnika, okupiran u listopadu 1993.), Novi Travnik – Nova Bila – Busovača – Vitez (70.000 stanovnika) i Kreševo–Kiseljak (36.000 stanovnika) (Slika 1, ref. 2). Više nego zaokupljena na-

padom Muslimana na Mostar i sjevernu Hercegovinu, iscrpljena jednogodišnjim ratom protiv srpske agresije u BH, slabo organizirana i odbačena od međunarodne zajednice, hrvatska zajednica BH sama je proglasila prvo Hrvatsku Zajednicu Herceg-Bosnu, a kasnije Hrvatsku Republiku Herceg-Bosnu, nije bila u stanju ni probiti muslimanske linije niti dogovoriti opskrbu hranom i lijekovima enklava koje su formalno bile pod njezinom brigom i jurisdikcijom. Republika Hrvatska, i sama razorena srpskom agresijom 1991./1992., optužena za neke oblike pomoći Hrvatima HB, pod stalnom prijetnjom sankcijama, nije bila u stanju dosegnuti središnju Bosnu (2 - 4). Jednog dana ovaj odnos treba pažljivo analizirati i opći okvir nepravde raščistiti.

Zadnji dio puta konvoja koji je organizirala nevladina udruga Bijeli put za Novu Bilu i Bosnu Srebreu. Iz Rame konvoj je išao kroz Prozor, Gornji Vakuf, Pavlovicu (mjesto kontrole) i Novi Travnik do Nove Bile. Konvoj je krenuo iz Zagreba 10. prosinca i vratio se u Prozor 22. prosinca. Frontalni napad i žrtve dogodili su se pri povratku, u selu Bistrici. Osjenčani prostor drže Hrvati, a bijeli Muslimani Bosne i Hercegovine

Sastanak sudionika konvoja u Rami nakon napada. Svi su svjedočili: opet bi išli pomoći ugroženim Hrvatima

Akcija Bijeli put za Novu Bilu i Bosnu Srebrenu

Svi Hrvati bili su svjesni položaja svojih sunarodnjaka u središnjoj Bosni, ali, kao što je objašnjeno, sve razne grupe zapravo nisu mogle biti djelotvorne i/ili su vjerovala da je to dužnost drugih. Do kraja listopada 1993. dr. Slobodan Lang (5 - 7) potaknuo je nevladinu samostalnu akciju radi pomoći Hrvatima i svim drugim stradalnicima središnje Bosne.

Ideja se temeljila na već postojećoj improviziranoj bolnici u Franjevačkoj crkvi *Svetog Duba*, u malom selu Nova Bila pokraj Novog Travnika. Bolnicu su na Dan ljudskih prava 1992. osnovali lokalni liječnici i franjevci, uz sudjelovanje dr. Langa. Nakon šest mjeseci borbi Hrvata i Muslimana, i hrvatskih poraza (Slika 1), bolnica je ostala jedini humanitarni i medicinski oslonac za 70.000 opkoljenih Hrvata s toga područja.

Nova Bila

Područje je oko 12 km dugo i 1,2 do 6 km široko (Slika 2). Od 70.000 stanovnika, 12.500 su djeca, 20 po-

sto prognanici iz drugih dijelova BH i 40 posto žene. Svaku točku enklave može se pogoditi mecima pušaka muslimanskih boraca po brdima koja okružuju dolinu Lašve (od Novog Travnika na sjeveru do Kanonika na jugu, slika 2). Sama enklava sadržavala je dvije male muslimanske enklave, Stari Vitez (dio grada Viteza) i selo Krušćicu. Nedostajalo je hrane i lijekova. Bilo je više ranjene djece, i 10 ubijenih snajperskom paljbom. Lokalne vlasti uputile su brojne apele Hrvatima i međunarodnoj zajednici, ali bez rezultata. Prijelomna točka dogodila se kada je Ante Damjanović, aktivist ljudskih prava, uspio ući i izići iz enklave i donijeti alarmantne vijesti u Zagreb. Njegov učitelj, dr. Lang, pomogao mu je da sretne hrvatske funkcionare i druge važne osobe 29. listopada 1993. i uživo se pojavi na hrvatskoj TV.

Akcija

U TV nastupu 31. listopada 1993. dr. Lang savjetovao je sve koji žele pomoći da kontaktiraju dr. Anu Marušić u CMJ. Idućeg jutra morao je prestati rad u CMJ

Mladi čekaju konvoj pred crkvom-bolnicom

jer su oba telefona stalno zvonila, nudeći sve vrste pomoći, iz svih dijelova svijeta, Hrvatske i BH. Jedan od njih (g. Juraj Bokunić) ponudio je ured u Ilici 128 u Zagrebu, i dvanaestak ljudi javilo se idući dan. Osnovana je *akcija Bijeli put za Novu Bilu i Bosnu Srebrenu* (8). Izraz *Bosna Srebrena* izabran je iz poštovanja prema franjevcima, jer je to od davnine njihovo ime za središnju Bosnu.

Ubrzo su osnivači akcije uključili svoje prijatelje i vijest se širila poput munje. Pomoć je tekla, uz opasnost da nas preplavi. Na sreću, mnogi ljudi raznih sposobnosti priključili su se akciji i bili sposobni rješavati sve izazove. Akcija je djelovala preko svog savjeta i 16 komiteta, od kojih je većina izvršno radila. Odlučeno je da konvoj akcije krene na Dan ljudskih prava, 10. prosinca 1993. Zahvaljujući izvrsnim organizacijskim sposobnostima i herojskom naporu g. Hermana Vukušića, konvoj je bio spreman i krenuo po planu.

Konvoj

Put, sva usputna događanja i podaci o konvoju još

nisu sistematizirani, i detalji se razlikuju od svjedoka do svjedoka ovisno o njegovoj/njezinoj poziciji u konvoju i sudbini tog dijela konvoja. Ovdje ćemo nastojati prikazati presjek slike, zbirno sve raspoložive podatke.

Cilj konvoja bio je stići do Hrvata u enklavi Nova Bila, s hranom, medicinskom pomoći i opremom za Franjevačku bolnicu. Dio pomoći bio je namijenjen za: a) bolnicu u muslimanskoj Zenici, b) maloj židovskoj zajednici u Zenici, c) muslimanskoj (sub)enklavi u Starom Vitezu i Krušćici.

Na početku konvoj su odobrile BH vlada (g. H. Silajdžić) i Armija (general Rasim Delić). Bosanska ambasada u Zagrebu ne samo što ga je u potpunosti podržavala već je bila i potaknuta da organizira svoj konvoj u Splitu, radi pomoći Muslimanima u Maglaju. U prijateljskoj atmosferi dio ovog konvoja bio je namijenjen Hrvatima u Novoj Biloj. Doista je nesretno što su se ovi krasni planovi uskoro pretvorili u niz tragičnih događaja i nisu uspjeli ostvariti većinu svojih ciljeva.

Zapovjednik pred jaslicama 20. 12. 1993. u crkvi u Novoj Biljoj

Kroz Hrvatsku i slobodne dijelove Herceg-Bosne

Konvoj je krenuo iz Zagreba sa 38 kamiona od 5 do 12 tona, cisternom, dva prateća vozila i autobusom s medicinskim osobljem. Konvoj je službeno vodio dr. S. Lang, a zapovijedao g. H. Vukušić. Nakon male, ali dirljive ceremonije u podne 10. prosinca 1993. na zagrebačkom Zapadnom kolodvoru, konvoj je stigao u Rijeku kasno navečer. Tamo je proveo noć, uključio četiri nova kamiona i ujutro krenuo za Split. Vrijeme je bilo loše, bura i povremena srpska paljba pratili su konvoj preko pontonskog mosta u Maslenici. Zauzvrat, prijam u Splitu bio je zadivljujući. Novih 40 kamiona i dodatni dragovoljci udvostručili su konvoj. Dana 12. prosinca 1993. krenuo je iz Splita za Tomislavgrad (BH), u koji je sigurno stigao navečer istoga dana. Odatle su teškoće pratile konvoj sve do povratka iz misije.

Muslimanske vojne vlasti tražile su nove pregovore, koji su uključivali Hrvatsko vijeće obrane (HVO, vojska Hrvata u Herceg-Bosni) i dr. Langa. Na sreću, dr. Lang shvatio je da muslimanska strana nastoji dobiti na vremenu dok se pripremi muslimanski konvoj u Splitu. Zbog toga je naš konvoj čekao na muslimanski konvoj u dolini Rame, provodeći konačne pripreme i provjere, okružen golemom ljubavi, pažnjom, brigom i molitvama Hrvata u Rami. Implicitno uvjetovanje našeg prolaska čekanjem na muslimanski konvoj u suprotnosti je i s međunarodnim pravilima i našim prijašnjim dogovorima. Međutim, taj trenutak nije bio pogodan za moralne rasprave, i konvoj: a) strpljivo je čekao da muslimanski konvoj stigne u Ramu i b) bez prestanka dogovarao (dr. Lang i dr. Vlahušić) dopuštenje i zaštitu ulaska na muslimanski teritorij, koji se protezao od Gornjeg Vakufa do Novog Travnika (Slika 2.)

Na teritoriju pod Muslimanima

U subotu, 18. prosinca 1993. u 6.15 ujutro, 92 vozila s gotovo 1000 tona pomoći prešla su liniju fronte prema području pod Muslimanima. Duž prvog kilometra muslimanskog teritorija, prije nego što je muslimanska vojna policija preuzela zaštitu konvoja, oko 30 kamiona opljačkale su osobe u uniformama muslimanske Armije. Ljudi bi skočili na kamion, uperili puške i na brzinu putnicima opljačkali sva pokretna dobra i novac. UNPROFOR-ova pratnja, na početku i kraju konvoja, to je vidjela i ništa nije poduzela. Poslije, sve do Pavlovice, muslimanska vojna policija pružila je konvoju savršenu zaštitu.

Pavlovica

Mjesto kontrolne pretrage bilo je selo Pavlovica (Slika 2.). Gen. Delić naredio je i obećao da će pretraga završiti do 15 sati istog dana. Nije, već je trajala do noći, te je konvoj morao provesti noć na otvorenom, čuvan od muslimanske VP, koja je doista čuvala konvoj od pljačkaša, čak i pucajući na njih i hapseći za dana. Međutim, pljačka se nastavljala noću.

U međuvremenu muslimanski je konvoj polako stigao do linije fronte (zbog tehničkih problema). Muslimanski mediji optužili su Hrvate za ubijanje vozača (u Tomislavgradu), pljačku konvoja (u Prozoru) itd., makar je istina bila suprotna: vojnici HVO-a pratili su ga bez ikakvih incidenata. Čekanje na Pavlovici iskoristio je

dr. Lang da se vrati u Ramu i isprati muslimanski konvoj do Bugojna, grada pod Muslimanima. Međutim, to je bio trenutak koji je čekala muslimanska strana! Suprotno svim dogovorima, Muslimani su ponovili pretraživanje konvoja u subotu ujutro i – zanimljivo – već u prvom kamionu pronašli tri male kutije vojnog materijala.

Mi smo odbili svaku odgovornost za to i tražili prolazak, no Muslimani su postavili 7 uvjeta (9), koja smo nakon dugih pregovora morali ispuniti. Ne računajući dva, koja su tražila pomoć Muslimanima u Krušćici i Starom Vitezu – koja smo objavili na početku puta, većina je bila nekorektna i ponižavajuća, ali treći dan na Pavlovici dr. Lang morao je popustiti. Trinaest osoba, većinom liječnika koji su dragovoljno došli pomoći svojim kolegama u Franjevačkoj bolnici, i nekoliko novinara bilo je zabranjeno da uđu u Novu Bilu pa su se vratili u Ramu vozilima UNPROFOR-a.

Nova Bila

Nakon 50 sati na Pavlovici, u ponedjeljak, 20. prosinca 1993., u 15.30 prva vozila stigla su u Novu Bilu. Nije bilo ni jedne osobe koja nije plakala, ili u konvoju ili među tisućama koji su ga čekali. Nažalost, kod ulaza u Novu Bilu konvoj se našao pod teškom muslimanskom paljbom, kojom je oštećeno nekoliko kamiona. Bilo je drugih loših znakova: električna struja u cijeloj središnjoj Bosni je prekinuta, vozač koji je odvezao pomoć Muslimanima u Starom Vitezu je zlostavljan, liječnicima nije dopušteno da idu u Novu Bilu, zabranjena je pomoć Židovima u Zenici i, najgore, konvoj je morao napustiti Novu Bilu u roku od 24 sata. Britanski bataljun UNPROFOR-a inzistirao je da konvoj mora otići, makar je bilo očito da će konvoj biti napadnut. Konačno, dr. Lang bio je prisiljen narediti povratak u srijedu ujutro, 22. prosinca 1993. Počinjala je velika muslimanska ofenziva na Novu Bilu i druge hrvatske enklave u središnjoj Bosni.

Povratak i tragedija

Pod paljbom, konvoj je stigao na Pavlovicu, gdje je ponovno pregledan, i nastavio za Gornji Vakuf. Za razliku od prethodnog prolaska, sada nije bilo ljudi ili pljačkaša na ulici. UNPROFOR je pratio konvoj s 8 naoružanih vozila, nastojeći prijeći na teritorij HVO-a u grupama. Već je prva grupa došla pod paljbu, ali je uspjela pobjeći. Treća grupa došla je pod tešku paljbu,

a u četvrtroj je jedan vozač (g. A. V.) ubijen i pet osoba ranjeno. To je slomilo konvoj i njegova druga polovina zadržana je u selu Bistrica (Slika 2.), okružena muslimanskim snagama.

Poslije, nakon dugih i teških pregovora, UNPROFOR je prevezao okružene ljude u naoružanim vozilima u Ramu, no više kamiona je ostavljeno.

Diskusija

Dobitak postignut našom akcijom i konvojem može se lako navesti: a) važna pomoć dovezena bolnici i ljudima u enklavi Nove Bile, b) primjer koji pokazuje put suradnje i mira s muslimanskom stranom, c) ujedinjavanje Hrvata diljem svijeta u pomoći Hrvatima središnje Bosne.

Nažalost, ni neuspjeha nije teže nabrojiti: a) akcija je plaćena ljudskim životom i stradanjem, b) akcija je izazvala muslimansku stranu da pokaže svoju ružnu stranu, što je možda potaknulo novu mržnju, c) završetak konvoja potaknuo je podjele unutar akcije ugrožavajući njezino održanje.

Bez obzira je li to bilo zbog našeg odličnog odnosa s Vladom Herceg-Bosne ili zbog njihove iskrenosti, nama je bilo drago što smo naučili da ta vlada i njezina vojska (HVO) znaju poštovati dogovore. To ne možemo zaključiti za muslimansku stranu, čak ni vrhunske funkcionare, koji su zapravo dali sva ključna obećanja (pisani dokumenti u našem su arhivu) koja su prekršena. Zbog toga vjerujemo da se identičan konvoj ne može organizirati nakon što smo naučili o opasnostima koje čekaju u središnjoj Bosni. Miješani hrvatsko-muslimanski ili samo međunarodni konvoj treba planirati ako se želi doći do opkoljenih Hrvata u središnjoj Bosni.

UNPROFOR je ostao u našem sjećanju kao činilac sumnjive nepristranosti i nesumnjivog nedostatka volje da izvede istinski napor pomoći svim civilima koji stradaju u BH. Čini se da je muslimanska strana u jednako očajnom stanju kao i Hrvati iz Nove Bile, te bi možda bili spremni prihvatiti pažljivo planirane mirotvorne akcije. Članovi konvoja vjeruju da postoji podijeljenost između njihova naroda i vojnika s jedne strane i njihovih vođa i zapovjednika na drugoj strani: ljudi nisu toliko neprijateljski raspoloženi kao što događaji pokazuju. Dr. Lang smatra da je konvoj imao mali broj žrtava zbog nevidljivog odbijanja običnih muslimanskih vojnika da ubijaju nenaoru-

Bijeli put i Habsburzi u Splitu. "Kraljevskim putovima" Bosne i Hercegovine

Susret s alkarima

Pomagali smo sve do Velike Kladuše

žane članove konvoja u Gornjem Vakufu. Nema drugog objašnjenja zašto otvoreni napad redovne vojske nije uzrokovao više žrtava.

Sada, neki žale mrtve i brinu se za ranjene, neki uživaju priznanje koje je dočekalo konvoj poslije povratka u Zagreb, neki planiraju nove konvoje i neki, možda, nove napade, međutim mi smo sigurno naučili: da su sve strane bile spremnije pružiti više pažnje i ljubavi u odnosu s vlastitim narodom kao i s neprijateljima, mir bi došao mnogo prije, tako štiteći tisuće života i izbjegavajući mnogo patnje na svim stranama.

U tom pogledu, mi smo izabrali simbol mira za naslovnu stranicu ovog broja CMJ. G. Branko Čulo dizajnirao je hrvatski križ mira, koji sadržava najpoznatija svetišta naše Gospe u južnoj Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, ali i Novoj Biljoj, temu ovog komentara, i grad Vukovar, žrtvu srpske agresije 1991. Križ simbolizira težnju za mirom; dodirujući Novu Bilju, on simbolizira naše zalaganje da je dosegne konvojem i da molba našoj Gospi odražava naše molitva za mir našem narodu u 1994. (10).

*Croatian Medical Journal 35 (1) 3-7, 1994.

Reference:

1. Acheson D.: Health, humanitarian relief, and survival in former Yugoslavia. *BMJ*. 1993;307:44-48.
2. Ivanović V, Vlahušić A. editors: Ethnic cleansing of Croats in Bosnia and Herzegovina 1991-1993. Mostar, Office of the President of the Croatian Community of Herzeg-Bosnia, August 1993.
3. Judaš M, Radoš M, Lončar M, Kostović I: War crimes and grave breaches of the Geneva Conventions committed by Muslim Army and paramilitary forces against Croatian civilian population in Central Bosnia and Northern Herzegovina (September 3, 1993) *Croatian Med. J.* 1993;343:34-41.
4. World Life Institute. The games the United Nations play, Washington, D.C. World Life Institute, January 4, 1994 (unpublished).
5. Lang S. A physician and the war. *Croatian Med. J.* 1992;33(War Suppl):1-2.
6. Lang S. The Third Balkan War: Red Cross Bleeding. *Croatian Med. J.* 1993;34:5-20.
7. Lang S., Marušić M. Peace and Human Rights. Painful lessons of the Balkan War. *International Minds*. 1993;4:6-13.
8. Anonymous. Action White Road for Nova Bila and

Silver Bosnia. *Croatian Med. J.* 1993;34(4).

9. Marušić A., Marušić M. Reports Nos 1-13, 1993. Daily reports on the developments with the of the Action White Road for Nova Bila and Silver Bosnia. Personal archives.

10. Meštrović SG. Habits of the Balkan heart. College Station, Texas&M University Press, 1993

Humanitarni putevi mira i ljubavi za pomoć Bosni i Hercegovini; Bijeli putevi mira i ljubavi za pomoć Bosni i Hercegovini

17.1.1994.

Mešihat Islamske zajednice Republike Hrvatske i Slovenije, Rijaset Islamske zajednice Republike BiH – Sarajevo, Muslimansko dobrotvorno društvo Merhamet – Crveni polumjesec Zagreb, Muslimansko dobrotvorno društvo Merhamet Sarajevo, Zagrebačka nadbiskupija – Zagreb, Vrhbosanska nadbiskupija – Sarajevo, Karitativno društvo "Kruh svetog Ante" Franjevačke provincije Bosne Srebrene - Split, Hrvatski Caritas Zagreb, Caritas Vrhbosanske nadbiskupije, Humanitarna udruga Bijeli put za Novu Bilu i Bosnu Srebrnu

Sporazum o zajedničkoj suradnji na projektu pružanja humanitarne i medicinske pomoći pučanstvu Bosne i Hercegovine pod nazivom: "Humanitarni putevi mira i ljubavi za pomoć Bosni i Hercegovini", „Bijeli putevi mira i ljubavi za pomoć Bosni i Hercegovini“

Obrazloženje

Rat u Bosni i Hercegovini izaziva ogromna stradanja civilnog pučanstva. Patnje ljudi već su do sada poprimile razmjere najveće tragedije. Ljudi umiru od gladi, smrzavanja i pomanjkanja osnovne medicinske pomoći bolesnima i ranjenima. Posebno su ugrožena djeca. Starije osobe također masovno umiru.

Unatoč pruženoj pomoći institucija međunarodne zajednice, koje su preuzele obvezu zbrinjavanja civila, životi stotina tisuća ljudi su neposredno ugroženi. "Upozorenja stranama u sukobu", što ih šalju institucije međunarodne zajednice i vlade pojedinih zemalja, očito ne uspijevaju osigurati temeljno ljudsko

pravo na život u Bosni i Hercegovini. Plemeniti napori pojedinaca, ljudi dobre volje i humanitarnih institucija cijeloga svijeta nisu dostatni za preživljavanje i goli opstanak.

S obzirom na alarmantna masovna stradanja nevinih ljudi, mora se uzbuniti savjest svake osobe pa smo svatko osobno i svi zajedno pozvani da pomognemo. Mi, ljudi dobre volje iz vjerskih i humanitarnih institucija različitih naroda udružujemo se na zajedničkom projektu kako bismo uputili hitnu i značajnu humanitarnu i medicinsku pomoć.

Uz garanciju svih nadležnih civilnih i vojnih vlasti, sudionici sporazuma ostvarivanjem projekta žele osigurati dostavu nužno potrebne humanitarne i medicinske pomoći u sve krajeve BiH.

Temeljna načela

Kao pripadnici naroda koji su stjecajem tragičnih povijesnih zbivanja sukobljeni na teritoriju BiH, ovaj projekt temeljimo na univerzalnim moralnim načelima i vrijednostima dobra i pomoći bližnjemu.

Pomoć koja se daje ravnopravna je i bezuvjetna. Sve aktivnosti u sklopu projekta su politički i ideološki neutralne.

Poštuje se nacionalna, vjerska i svaka druga samobitnost organizatora i korisnika pomoći. Tolerancija i nenasilno rješavanje sporova bitna su načela ovog projekta.

Ostvarivanjem ovih načela sudionici sporazuma daju svoj prilog u traženju rješenja za sukobe u BiH.

Organizacija humanitarnih koridora, puteva i konvoja

Humanitarna i medicinska pomoć iz ovog projekta upućuje se u sve regije i mjesta u BiH kojima je nužna hitna pomoć.

U dostavi humanitarne i medicinske pomoći prioritetnima se smatraju:

- mjesta gdje se već počelo umirati od gladi ili prijeti neposredna opasnost od njezine pojave,
- mjesta u koja humanitarna pomoć nije stizala dugo vremena, a najmanje tri mjeseca,
- mjesta s velikom koncentracijom djece i staraca,
- zdravstvene ustanove koje se brinu o civilnom stanovništvu.

Pomoć se distribuira cjelokupnom civilnom pučanstvu preko mjesta za raspodjelu koja organiziraju Ca-

ritas, "Kruh svetog Ante" i Merhamet.

Konvoji će se kretati trasama koje će biti utvrđene u suglasnosti s nadležnim civilnim i vojnim vlastima. Za to vrijeme na tim pravcima moraju biti obustavljena ratna djelovanja.

Sigurnost konvoja temeljit će se na pismenim garancijama nadležnih civilnih i vojnih vlasti. Na temelju tih garancija i suglasnosti nadležne vojne vlasti osigurat će kontinuiranu pratnju konvoja. Konvoj ni u jednom trenutku ne smije biti bez oružane pratnje i zaštite, a mjesta primopredaje konvoja precizno će odrediti nadležne vojne vlasti.

Za svaki pojedinačni humanitarni put/konvoj posebnom odlukom Upravnog vijeća imenuje se Stožer, čiji je zadatak organizacija i realizacija tog konvoja. Izvedbeni projekt za svaki konvoj sadržava detaljno razrađene sve potrebne funkcije s dokumentima (suglasnosti, dozvole, akreditacije, materijalna dokumentacija sadržaja svakog vozila itd.), sredstvima veze, liječničkom pratnjom, mehaničarskom radionicom, kontrolom konvoja itd. koji je usvojen od strane Upravnog vijeća.

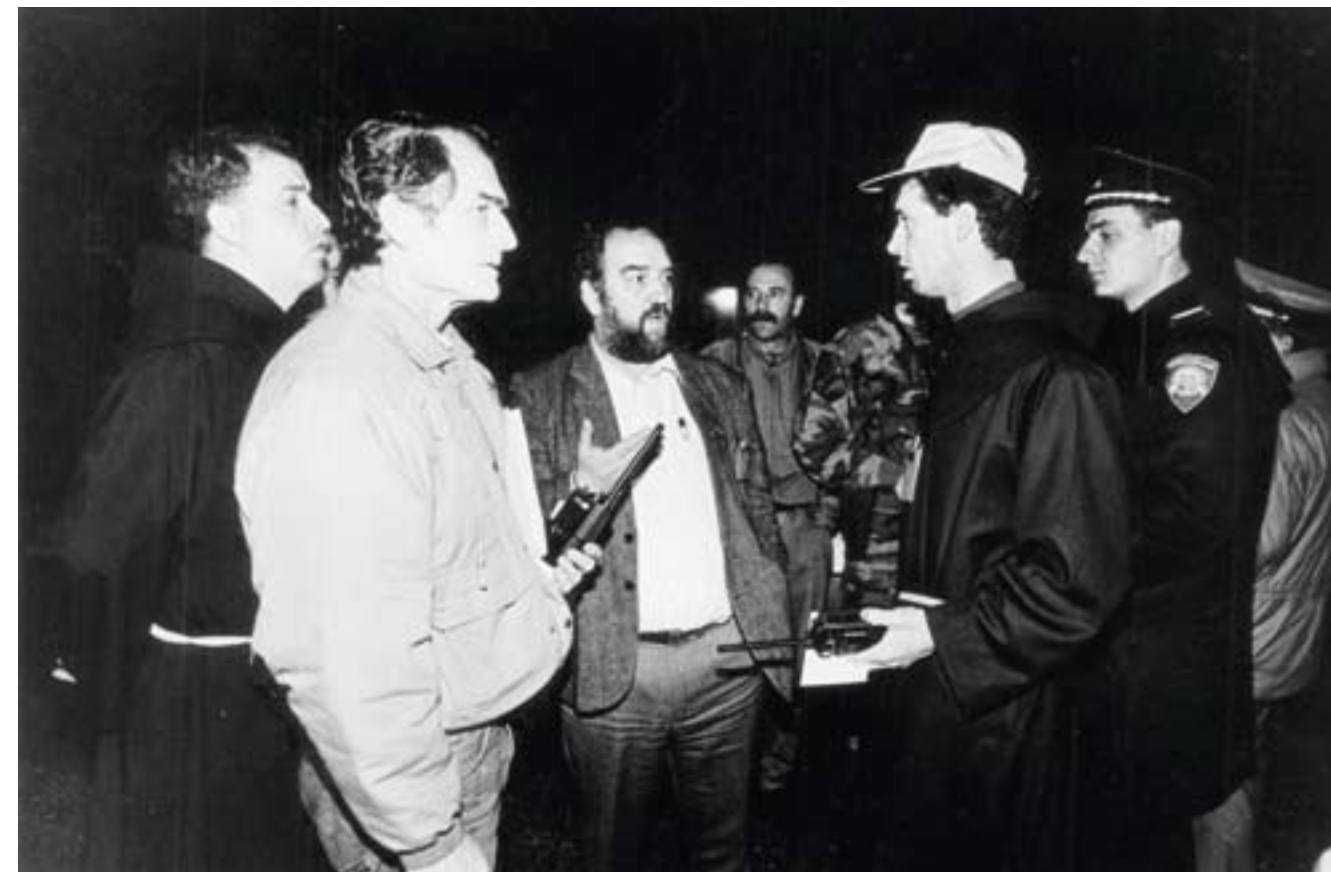
Kontrola konvoja vrši se u trenutku ustrojavanja, kretanja, svakog zaustavljanja te istovara. Kontrola se sastoji od pregleda sadržaja, osoblja i vozila od strane ovlaštenih predstavnika vlasti i organizatora konvoja.

U slučaju da se nađe materijal koji nije u dokumentaciji konvoja vozilo se izdvaja iz konvoja, a osoblje se vraća na mjesto utovara vozila radi utvrđivanja odgovornosti.

Svi sudionici prije polaska moraju biti upisani u matičnu knjigu konvoja sa svim potrebnim osobnim podacima. Na temelju podataka iz matične knjige Glavni ured izdaje osobne iskaznice svakom sudioniku konvoja, koje služe za identifikaciju osoba koje sudjeluju u konvoju. Svaki sudionik konvoja pri upisu u matičnu knjigu konvoja potpisuje izjavu o odgovornosti da neće posjedovati stvari izvan službene dokumentacije konvoja.

Medijsko praćenje akcije povjerava se jednom medijskom subjektu na temelju ugovora koji sadrži međusobna prava i obveze.

Komuniciranje s javnošću odvija se isključivo preko ovlaštenih osoba od strane Upravnog vijeća preko službenih saopćenja. Najvažniji kriterij u davanju informacija je osiguranje sigurnosti akcije/konvoja.

Dogovor na putu

Eventualni napad na konvoj ili pričinjena šteta konvoju

Svaki fizički/oružani napad na sudionike, vozila i imovinu konvoja smatra se ratnim zločinom i Upravno vijeće pokreće odgovarajući postupak kod nadležnih državnih i međunarodnih institucija.

Sve osobe koje sudjeluju u konvojima kod upisa u matičnu knjigu akcije potpisuju izjavu o sudjelovanju u konvoju na vlastitu odgovornost.

U slučaju bilo kakve štete nanosene sudionicima ili imovini konvoja, Upravno vijeće pokreće postupak za utvrđivanje i nadoknadu štete pri nadležnim sudskim vlastima. Sudska nadležnost utvrđuje se posebno za svaki konvoj u izvedbenom projektu konvoja.

Cilj projekta

Glavni cilj projekta je hitna dostava humanitarne i medicinske pomoći ugroženom pučanstvu u BiH.

Neposredni cilj projekta je dostava hrane, odjeće, obuće, energenata, lijekova, sanitetskog materijala i medicinske opreme u razdoblju od 23. siječnja 1994. godine, Dana molitve za mir u Bosni i Hercegovini, do 13. ožujka 1994. godine, prvog dana ramazanskog Bajrama. Ukupno će se dostaviti najmanje 2000 kamiona s oko 20.000 tona pomoći što će ih vjerske i humanitarne organizacije organizatora projekta ravnopravno distribuirati svima potrebitima.

Dugoročni cilj je stvoriti uvjete da i nakon navedenog roka organizatori projekta kontinuirano dostavljaju humanitarnu i medicinsku pomoć.

Organizatori

Ravnopravni organizatori projekta su: Humanitarna akcija Bijeli put za Novu Bilu i Bosnu Srebrenu, Caritas Vrhbosanske nadbiskupije - Sarajevo, Hrvatski Caritas - Zagreb, Franjevačka pro-

vincija Bosna Srebrena – Sarajevo, Karitativno društvo “Kruh svetog Ante” Franjevačke provincije Bosne Srebrene (Split i Zagreb), MDD Merhamet Republike BiH, MDD Merhamet – Crveni polumjesec Zagreb, Mešihat Islamske zajednice Republike Hrvatske i Slovenije – Zagreb, Rijaset Islamske zajednice Republike BiH, Vrhbosanska nadbiskupija Sarajevo i Zagrebačka nadbiskupija.

Shema organizacije

Radi realizacije projekta iz ovog sporazuma ustrojiti će se poseban pravni subjekt koji će se registrirati u skladu sa zakonima Republike Hrvatske. U međuvremenu, do registracije, izvršavanje administrativno-tehničkih i financijsko-materijalnih poslova povjerit će se dogovorno jednoj od osposobljenih institucija.

Organizatori formiraju Upravno vijeće projekta koje rukovodi ostvarivanjem sporazuma, a čini ga 15 ovlaštenih predstavnika organizatora:

Šefko Omerbašić, Izet Aganović, Namik Nanić, Mustafa Pličanić, Salih Aličelebić, Božo Blažević, Mile Aničić, Herman Vukušić, Miro Jakovljević, Stipe Karajica. Odluke Upravnog vijeća donose se konsenzusom.

Upravno vijeće imenuje izvršne funkcije radi rješavanja pojedinih općih i specifičnih zadataka radi ostvarivanja ciljeva projekta.

Upravno vijeće ustrojava Glavni ured sa svim neophodnim tehničkim i kadrovskim uvjetima za rad uz ugovorni angažman suradnika.

Upravno vijeće pozvat će ugledne djelatnike iz javnog, kulturnog i znanstvenog života iz tuzemstva i inozemstva u Vijeće potpore. Rad Vijeća ustrojava se posebnom odlukom Upravnog vijeća.

Financijsko, materijalno i skladišno poslovanje

Za vođenje financijsko-materijalnog i skladišnog poslovanja Upravno vijeće donosi posebnu odluku u skladu sa zakonima Republike Hrvatske.

Za potrebe ovog projekta ustrojava se Centralno skladište u Zagrebu i pomoćna skladišta u Splitu i Pločama. Po potrebi skladišta se mogu ustrojiti i u drugim gradovima na temelju odluke Upravnog vijeća.

Ovlašteni predstavnici nadležnih vlasti sudjeluju u kontroli utovara sadržaja humanitarne pomoći uz predstavnike organizatora ovog projekta. Nakon pregleda kamioni se plombiraju.

Financiranje projekta i financijski odnosi između

organizatora određuju se posebnim dokumentom Upravnog vijeća.

Završne odredbe

Ovaj sporazum sastavljen je u ... primjeraka koji se dostavljaju svim organizatorima/potpisnicima pojedinačno. Potpisani i ovjereni primjerak ovog sporazuma dostavlja se i nadležnim institucijama civilnih i vojnih vlasti u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini radi upoznavanja s humanitarnim projektom i ishođenjem svih potrebnih dozvola i garancija.

U Zagrebu, 17. siječnja 1994.

Za Mešihat Islamske zajednice Hrvatske i Slovenije, Za MDD Merhamet R BiH, Za Rijaset Islamske zajednice R BiH, Za MDD Merhamet – Crveni polumjesec Zagreb, Za Zagrebačku nadbiskupiju, Za Vrhbosansku nadbiskupiju, Za Franjevačku provinciju Bosnu Srebrenu, Za Hrvatski Caritas, Za Caritas Vrhbosanske nadbiskupije, Za Akciju Bijeli put za Novu Bilu i Bosnu Srebrenu

Prijedlog sastavila radna grupa u sastavu: Faruk Redžepagić, Miro Jakovljević, Namik Nanić, Herman Vukušić.

Dnevnik vozača kamiona za vrijeme Konvoja Mira i Ljubavi

Prva humanitarna pomoć za Karitas u Konjicu

14. 03. 1994. god.

Emir Jerlagić i Jure Ančić putuju u Split sa praznim vozilom mercedesa - furgon da natovare robu u Kruhu Svetog Ante. Pošto nije bilo robe u Splitu, putujemo u Međugorje. U Karitasu – Međugorje smo utovarili 6 tona raznolike robe za samostan u Konjicu. Tu noć spavamo u župskom uredu – Konjic koji se nalazi u Međugorju.

15. 03. 1994. god.

Čekamo tu cijeli dan na obavijest iz Splita kad će krenuti veći dio konvoja iz Splita u kojemu su vođe s naše strane fra Ferdo Vlašić a sa muslimanske Enver Hadžić. U večer nam javljaju da je konvoj krenuo iz Splita u 1930 h. do Žitomislića gdje se trebamo sastati.

Fra Ferdo i Emir Jerlagić su postali nezaustavljivi, a kasnije su spojili fizičku i duhovnu snagu.

u 2130 h. naš kamion iz Konjica kojeg vozi Ilija Čović i mercedes kojeg vozi Frano (Čićo) upućujemo se prema Žitomisliću.

16. 03. 1994. god.

Tek u jutro konvoj dolazi do nas gdje se i mi priključujemo i nastavljamo putovati prema Mostaru.

Nailazimo na naš punkt koji nas kontrolira, a bilo je malo problema sa robom u jednom kamionu, na kraju sve dobro završava. Nailazimo na punkt ulaz u Mostar, kontrola mješovita hrvatsko – muslimanske policije sa UNPROFOR-om. Korektnost na nivou.

Putujemo lijevom obalom Neretve kroz Mostar, Bijelo polje do srušenih mostova između Mostara i Jablanice. Tu nas UN prevozi pontonskim mostom (1 h. vožnje) uzvodno. Svi smo prebačeni u 3 ture. Nastavljamo putovanje.

Sa mnom u autu sjedi mladi svećenik fra Vinko Bebek rodom iz Konjica, a sada na službi u samostanu u Tomislavgradu.

Ostatak puta ide dosta sporo, ali bez ikakvih problema. U Konjic dolazimo oko 1630 h. Narod nas gleda sa velikim zanimanjem. Hrvati su sretni zašto smo stigli s pomoći koja je prva do danas namijenjena njima. Muslimani su dosta korektni. Bilo je onih koji su nas i prezirali, ali to je najmanje bitno. Najvažnije da je taj napačeni hrvatski živalj osjetio da na njih neko misli.

Dva mercedesa solo i dva šlepera se istovaruju u samostanu do kasno u noć.

17. 03. 1994. god.

Lijep sunčan dan. Mi odmaramo u dvorištu samostana. Narod dolazi i pita nas za rodbinu i prijatelje. Mi odgovaramo koliko znamo o kome. Igor Marković je

FRANJEVAČKA BOLNICA „DR. FRA MATO NIKOLIĆ“ NOVA BILA		
POTVRDA o darivanju krvi		
Red. broj registra dobrovoljnih davalaca krvi 440	Datum 21. XII 93.	Ime (porodično, očevo, rođeno i rođeno) davaoca krvi Jerlagić Emir
Gore imenovani davalac krvi ima krvnu grupu na pločici: 0		
Rh-faktor +	 potpis odgovornog	

Od iste smo krvi ti i ja. Emir Jerlagić i fra Iko Skoko su dali krv nakon obilaska ranjenika u crkvi-bolnici.

iz Tom. grada oženjen i živi u Konjicu, dolazi po nas t.j. fra Ferdu, Juru i mene te nas vodi u svoj dobro razrušeni stan da nas malo počasti i upozna sa svojom obitelji. U sumrak dolazimo u samostan na večeru. Večerao svi skupa, nas desetak. U blagovaoni sjedimo do kasno u noć razgovarajući sa fra Bonom i fra Ivanom o svemu i svačemu što nas tišti i raduje. Druženje je bilo ugodno. Idemo na spavanje u 2230.

18. 03. 1994. god.

Ustajemo u 6. h pakujemo se i krećemo na put do Jablanice. U Jablanici sjedamo nevjestu od Frane Bašića koji se nije vidio sa ženom i dvoje male djece više od godinu dana. Putovanje prolazi uglavnom bez problema. Duže zadržavanje počinje na pontonu nizvodno niz Neretvu. Na kraju i taj dio puta prolazi

bez problema. Putujemo dalje prema Mostaru i Međugorju gdje ostajemo na ručku u samostanu. Nakon kraćeg zadržavanja u Međugorju nastavljamo put za Tom. grad gdje stižemo oko 16. h. Prva pomoć obiteljskih paketa Duvnjacima koji žive u Sarajevu

Utorak 10. 05. 1994.

Krećemo u 830 ispred samostana u Tom. gradu sa hranom od Caritasa, sadržajem od 346 paketa. Prolazimo kroz Posušje i Široki Brijeg uz male smetnje prometne policije zato što man-furgon nije registriran. U Žuntiću skrećemo preko brda „Verdi.“ Putovanje makadamom traje oko 3h do mosta u Drežnici.

Posadu našeg vozila sačinjavaju:

Fazlić Ajša – Duvanjska koja živi i radi u Sarajevu Nela Rubić-Kovačević Duvanjska koja je živjela u Sarajevu, trenutno u Firenci u Italiji Fra Ferdo Vlašić, svećenik u crkvi u Tomislavgradu ja, Emir Jerlagić vozač iz Tom. grada. Nastavljamo putovanje prema Konjicu uz tehničke smetnje na motoru našeg kamiona. Stižemo u Konjic u 16h. Vozimo kamion majstoru, koji nam otklanja kvar do 18h.

Zbog lošeg puta koji nas čeka prema Sarajevu, preko planine Igman, a zbog nesigurnosti našeg vozila za daljnji put, iznajmljujemo u Konjicu kamion marke Fap i vršimo pretovar naših paketa. Pretovar traje do kasno u noć uz kišu koja nas je ometala u poslu. Za to daljnje putovanje moralo se platiti za auto 1050 DM i 120 l. nafte. Tu noć u samostan Konjic došao je nadbiskup Vinko Puljić. Tu je prespavao.

Srijeda 11. 05. 1994. god.

U 530 sati krećemo dalje prema Sarajevu uz rutinske kontrole na punktovima. U Pazariću skrećemo prema planini Igmanu. Očekuje nas užasno loš put. Uz to što je loš jako je opasan i neizvjestan zbog četničkih položaja koji su jako blizu (udaljenost oko 100m). To opasno putovanje prema Igmanu traje oko 230 – 3 sata. Dolazimo na aerodromsku pistu na kojoj nas dočekuju UN i Srbi. Preko piste trebamo prijeći uz odobrenje i pretresanje UN i Srba. Prelazimo oko 1145 sati preko piste gdje nas dočekuje carina i policija muslimanskih snaga. To je bilo rutinski. Na ulasku u Sarajevo pa do krajnjeg odredišta očekuje nas 6 policijskih kontrola. Policajci su neljubazni i necivilizirani.

Dolazimo na Marindvor, „Tršćansku“ br. 2. kod Samije i majke Selimovića mog rođaka. Doček je srdačan i emotivan.

Sjedimo u kući počašćeni s onim što su imali i uz ugodan razgovor koji smo vodili prekida nas „CSB“ (centar službene bezbjednosti) koji hoće da mi te pakete uzmemo u neki karitas te će oni podijeliti pakete. Mi to odbijamo i dolazimo u oštar sukob sa policijom koja nam je zaprijetila da će nas zatvoriti. Dolazi fra Ferdo Vlašić iz crkve sv. Josipa na Marindvoru i on takođe dolazi u žestok sukob sa policijom. Na kraju ih je ubijedio fra Ferdo da pakete istovarimo u crkvi Sv. Josipa.

Otvorili su nam oko 70% paketa i pregledali. Sve je

bilo O.K. (oni su sumnjali da smo mi dovezli bog zna što).

(Cilj policije je bio da odvezemo te pakete kud oni žele da ih opljačkaju, jer se to dogodilo paketima koji su došli iz Posušja)

Daljnji naš boravak protiče uz ugodnu priču do kasno u noć. Ja sam prespavao kod majke.

Četvrtak 12. 05. 1994. god.

Ustajemo u 7h uz kavicu i ugodnu priču došlo je vrijeme našeg polaska iz Sarajeva prema Konjicu.

Dobijamo odobrenje za prelaz preko piste koji traje od 10 do 12h i od 16 do 18h.

Vrijeme je prolazilo i nismo uspjeli do 12h preći pistu zbog mita i bezobrazluka policije koja propušta. Parkiramo auto prvi na redu ta (16 – 18h). Idemo na kavu kod Ajšine sestre koja je tu u blizini na Dobrinji. Doček je srdačan i topao. Tu smo počašćeni jelom i pićem. Dolazimo do kamiona u 1630 i uspijevamo prijeći pistu. To prolazi sve o.k.

Upućujemo se prema Igmanu. Taj neizvjesni put traje 230 sata. Na kraju tog opasnog puta kvari nam se kvačilo. Uz našu prisebnost i sposobnost dolazimo do pred Konjic 10 km. Tu se zaustavljamo i prelazimo u jedan golf koji nas dovozi do samostana u Konjicu u 2030. Tu smo večeras i prespavali.

Petak 13. 05. 1994.

Popili smo kavu te ponuđeni doručak. Krećemo našim manom u 730 od Konjica prema Jablanici. U Jablanici sipamo gorivo za 30 DM da bi sigurno prešli planinu „Vrdi“. Uključujemo se u kolonu konvoja „UNHCR“ te putujemo prema Mostaru u koji dolazimo oko 12h.

Zapadna strana Mostara odiše ljepotom proljeća uz podosta srušenih kuća. Trgovine su pune robe, bašte ispred kafića su pune gostiju, ulice su žive i prometne. Život se vratio. Prolazeći ulicama Mostara dolazimo do izlaza prema Tom. gradu. Sipamo još goriva i uz šalu putujemo prema našoj kući. Sretni smo što smo naš cilj ostvarili. Taj cilj je bio da se paketi uruče vlasnicima. Ti napaćeni i gladni ljudi su zaista sretni i zadovoljni što ih se netko sjetio.

Ova sva putovanja koja sam proputovao sa fra Ferdom Vlašićem pomažući gladnima i napaćenima ostat će mi u trajnom sjećanju. Ponosan sam zbog ovih djela.

Dr. Slobodan Lang i alkar Stipe Šimundža otkrivaju kamen temeljac za Hrvatsku bolnicu.

Polaganje Kamena temeljca za Hrvatsku bolnicu

Emir Jerlagić

Utorak 18. 10. 1994.

Pozvan sam od dr. Slobodana Langa i fra Ferde Vlašića da s njima idem u Novu Bilu na polaganje kamena temeljca za novu bolnicu fra Mato Nikolić. Uputili smo se iz Tomislavgrada u 13. h. Putovanje do Nove Bile proteklo je u najboljem redu. Gore smo srdačno dočekani od mještana Novog Travnika, Nove Bile i Viteza. U Novom Travniku je organizirana večera u hotelu. Tu smo bili skupa sa svim prisutnim uzvanicima. Među njima su bili i Sinjski alkari i grupa Parni Valjak i drugi. Zatim smo poslije večere otišli u franjevačku bolnicu u Novu Bilu gdje su nas dočekali mještani uz domaću limenu glazbu. Na tom druženju je pjevala Tereza Kesovija, predivnu pjesmu o Bosni

Srebrenoj. Otišli smo na spavanje u Vitez (hotel). Iz Tom. grada smo krenuli fra Ferdo Vlašić, Kažimir Vučemil, Nela Barbić, Anđa Čosić i ja.

Srijeda 19. 10. 1994.

U 10.h na mjestu buduće bolnice bila je sveta misa (koncelebrirana) bilo je 20 franjevaca i do 4.500 – 5.000 žitelja obližnjih mjesta.

Još su bili prisutni: 10 saborskih zastupnika županijskog doma Hrvatske, te Vlada Herceg Bosne (Zubak, Kordić, Bender, Jukić, Brišovac, dr. Bagarić, gen Blaškić i dr.) Poslije mise položen je kamen temeljac s natpisom koji je posvetio Kardinal Franjo Kuharić.

Poslije centralnog slavlja smo svi uzvanici otišli na ručak u hotel Vitez, gdje nas je zabavljala grupa iz Viteza. Sve je bilo organizirano u najboljem redu. Mi Duvnjaci smo krenuli iz Viteza u 17h. U Tom. grad smo došli oko 2030.

Sve u svemu bilo je lijepo!

Hrvatsko kulturno društvo Napredak

Franjo Topić

22. 2. 1994., 13.21

Javljam Vam se iz Sarajeva u kojem izdržavamo sve strahote opsade, granatiranja, ubijanja, gladi, smrzavanja i obespravljivanja, zajedno s 30.000 Hrvata od kojih je oko 6000 članova Napretka. Vrlo malo možemo učiniti za ublažavanje svega onog što nas svakodnevno snalazi. Zato se obraćam Vama u ime napretkovaca i svih Hrvate građana Sarajeva.

Malo je reći da smo impresionirani Vašim pothvatom u organiziranju i vođenju konvoja Bijeli put za Novu Bilu. Drago nam je da je i Napredak iz Zagreba u tome dao svoj skromni doprinos.

Pomišljamo kod toga i na Hrvate u Sarajevu. Bez obzira na to što se puno piše o zračnom mostu koji nas opskrbljuje hranom, možemo slobodno reći da bismo po toj pomoći UNHCR-a do sada pomrli od gladi. Prema nekim statistikama, na glavu stanovnika dolazi 150 - 240 grama hrane dnevno, a često i znatno manje. Našem Caritasu već dugo nije omogućeno uvesti hranu, koje u Splitu ima dovoljno. Slično je i s nastojanjima Napretka. Glad i zima prijete svim Sarajlijama, a posebno Hrvatima u našem gradu.

Upravo zato pišem Vama uzdajući se u Vašu sposobnost, elan i volju da pomognete sunarodnjacima u nevolji. Predlažem i molim u ime Napretka, a kako smo već dogovorili u Splitu na ispraćaju Bijelog puta da se prihvatite organiziranja jednog konvoja s hranom za Hrvate Sarajeva. Mi ovdje i naše podružnice u Zagrebu i Splitu, pomoći ćemo koliko možemo. Ima dosta hrane u skladištima Caritasa i Napretka u Splitu.

Molimo Vas da razmislite o ovom prijedlogu, prihvatite ga i predložite plan i program realizacije. Kod toga ovo pišem bez patetike, budite uvjereni da su oči i nade 30.000 gladnih i smrznutih uprte u Vas.

Očekujemo da ćete se prihvatiti ovog humanog posla s istim elanom i odlučnošću kao što ste to učinili i s konvojem Bijeli put. Željeli smo našem konvoju dati ime Konvoj spasa, ali naziv prepuštamo Vama, uvjereni da ćete se prihvatiti ovog humanog posla.

Bit će to ne samo pomoć u hrani nego i ogromni moralni poticaj da izdržimo sve ono što danas proživljavamo. Osjećamo se pomalo zapostavljeni, da ne kaže-

Velečasni Franjo Topić

mo ostavljeni, ovdje na samoj granici iza koje prema Drini nema više Hrvata. Hoćemo li opstati i ostati u ovom još uvijek najvećem hrvatskom gradu u BiH, zavisi djelomice i od Vas. Očekujući Vaš skori odgovor, srdačno Vas pozdravljamo uz izraze osobitog štovanja.

P. S. Odgovor možete dobiti u Zagrebu.

Napad na Križančevo Selo Iz Ratnog dnevnika General Tihomir Blaškić

U Zagrebu, 24. 10. 2013.

Križančevo Selo napala je ARBiH 22. 12. 1993. u rano jutro oko 6.20. Napad je trajao do kasno u noć istoga dana. Ovaj napad bio je dugo pripreman budući da su se svakodnevno pripadnici ARBiH nastojali približiti našim položajima radi izrade prolaza u minskim poljima koji vode izravno u Križančevo selo.

Namjera ARBiH bila je iskoristiti moment povratka konvoja Bijeli put i opću pomutnju, jer su mnogi civili željeli izaći iz opkoljene Lašvanske doline s konvojem, a posebno obitelji vozača konvoja. ARBiH željela je presjeći cestovnu komunikaciju Vitez – Busovača i Vitez – Travnik/Novi Travnik, ovladati Vitežom, spojiti se sa snagama ARBiH u Kruščici i Starom Vitezu te produžiti s napadom prema Novom Travniku i Gornjem Vakufu. 3. korpus ARBiH iz Zenice uskladio je vrijeme povratka konvoja Bijeli put, 22. 12. 1993., i sam početak napada. Noć prije napada, 21. 12. 1993. održan je sastanak u Zapovjedništvu ZP Vitez s vodstvom konvoja Bijeli put i zapovjednikom brit. snaga UNPROFOR-a puk. Williamsom, koji je inzistirao da konvoj mora napustiti Novu Bilu rano ujutro 22. 12. 1993. naglasivši da je to izričit stav zapovjednika 3. K ARBiH.

Napad je započeo ubacivanjem specijalnih snaga 3. K ARBiH, u ranim jutarnjim satima, uz snažnu topničku potporu po svim crtama obrane i naseljenim mjestima općine Vitez. Snage ARBiH posebno su bile usredotočene na brdo Stinčica, koje se dominantno izdiže iznad Križančeva Sela, i zaselak Lazine. Napadu je prethodio i demonstrativan napad s južne strane iz smjera Novog Travnika. Vojna obavještajna služba ZP Vitez presrela je šifriranu zapovijed ARBiH, upućenu snagama koje su izvodile napad, u kojoj se navodi: "...uništiti svu živu silu, uključivo žene, djecu i starce na prostoru Novi Travnik, Nova Bila, Vitez, Busovača radi spajanja s prometnicom Vitez-Kruščica. U tu svrhu upotrijebiti sva raspoloživa artiljerijska sredstva, pješadiju, raspoloživa kemijska sredstva i sve goste u slavu uzvišenog Allaha, dž.s... Po izvršenoj naredbi forsirati pravac Pavlovica-Gornji Vakuf uz podršku 'S' sa strane."

Sudionici konvoja Bijeli put našli su se i sami pod topničkom paljbom ARBiH dok su napuštali bazu u Pilani – Nova Bila polazeći natrag prema Zagrebu. Zadnje vozilo iz kolone je oko 9.40 napustilo privremenu bazu konvoja u Pilani. Tijekom napada radio postaja pod nadzorom ARBiH upućivala je pozive Hrvatima Viteza na predaju. Branitelji HVO-a uspjeli su zaustaviti napad ARBiH i stabilizirati crtu obrane kasno noću 22. 12. 1993.

Preko časnika za vezu ZP Vitez tražili smo od zapovjednika britanskog bataljuna UNPROFOR-a puk. Williamsa posredovanje kod 3. K ARBiH u razmjeni žrtava, podataka o nestalim i oslobođanju svih zatočenih branitelja Križančeva Sela. Zapovjednik britanskog bataljuna UNPROFOR-a izjavio je u povodu napada ARBiH na Križančevo Selo da su vojnici Armije BiH u Križančevu Selu 22. 12. 1993. godine ubili 74 Hrvata. Pukovnik Williams dao je na znanje da je taj podatak dobio u štabu 3. korpusa Armije BiH. On je bio u posjetu općini Vitez i tada je izjavio da se na području sela Počulica, devet kilometara sjeveroistočno od Viteza, nalaze dvije masovne grobnice. Pripadnici UNPROFOR-a su 28. 12. 1993. godine pokušali ući u Križančevo Selo i obaviti uvid u stradanje Hrvata, ali su postrojbe Armije BiH to spriječile oružjem, otvarajući paljbu na njih.

Prema izvješću Međunarodnog komiteta Crvenog križa, u KPD Zenica odvedene su i zatvorene tri osobe iz Križančeva Sela: Jozo Badrov (1946.), Boško Lazić (1952.) i Miroslav Rajić (1955.). Ambasador ECMM-a sir Martin Garrod razgovarao je sa zapovjednikom 3. korpusa Armije BiH generalom Mehmedom Alagićem i tražio prolazak u Križančevo Selo, ali mu je rečeno da će Armija BiH upotrijebiti oružje da bi spriječila takav pokušaj. Konačno 6. 1. 1994. godine, uz mnogo napora i velik broj upućenih zahtjeva, britanski bataljun UNPROFOR-a zajedno s ECMM-om posjećuje masovnu grobnicu kod Sivrina Sela. Muslimansko-bošnjačka strana iskopala je devet mrtvih tijela. Oni su izjavili da se u grobnici nalazi 27 tijela mrtvih Hrvata, vojnika HVO-a i civila. U selu Počulica otkrivena je masovna grobnica pobijenih hrvatskih stanovnika Križančeva Sela.

Akcijom postrojbi HVO-a od 21. do 24. siječnja 1994. godine oslobođeno je Križančevo Selo te su izvučena mrtva tijela vojnika HVO-a i civila Hrvata. Većina ih je bila masakrirana. Za neke vojnike sigurno se zna

General Tihomir Blaškić s obiteljima ubijenih u Križančevu selu

da su živi zarobljeni pa mučeni i ubijeni kao ratni zarobljenici, što je težak ratni zločin za koji, do sada, nitko nije odgovarao.

U Zagrebu, 24. 10. 2013. Tihomir Blaškić

Izvješće generalu Tihomiru Blaškiću o napadu i obrani Križančeva Sela

Iz ratnog dnevnika Ante Bertovića,
zapovjednika 1. bojne Viteške
brigade HVO-a, na tom dijelu fronte

Listopad 2013.

Napad na Križančevo Selo kodnog naziva "Krvavi Badnjak" počeo je 22. 12. 1993. godine u ranim jutarnjim satima prije svitanja. Ovo je ujedno bio i prvi masovniji napad ABiH izveden pod okriljem noći i

magle. Ovakav pristup donio je neprijatelju početnu inicijativu pa je uspio probiti crtu obrane u području brda Stinčice i sela Šafradinove Kuće. Napomenuo bih, kao vojnika, da je ovaj smjer (Zenica, Vjetrenice, Dubravica, Vitez) operativno gledajući i prije bio glavni pravac napada ABiH te su branitelji HVO-a, iz šireg okružja Križančeva Sela, bili borbeno iskusni. Prve informacije koje smo primili u zapovjedništvu 1. bojne bile su nepotpune, neprecizne, ali ipak zabrinjavajuće. Da je ovo bio jedan od najjačih napada, svjedočila je i snažna te dugotrajna topnička priprema koja je ostvarena po dubini položaja obrane 1. bojne.

Odmah nakon spoznaje da je probijeno nekoliko stotina metara naše crte obrane, angažirajući postrojbe iz naše druge satnije, pristupili smo zatvaranju crte i stabiliziranju obrane. Iz susjednih satnija (Krčevine, Šantići, Nadioci) upućeni su interventni vodovi (trčeci što je prije moguće) sa zadatkom pružanja pomoći braniteljima Križančeva Sela i zatvaranja "rascjepa u crti". Također je ostvarena suradnja s pričuvom PPN

Žrtve Križančeva sela. 22. 12. 1993 ubijena su 64 vojnika i civila, a 30 su ubijeni, nakon što su zarobljeni i odvedeni. Selo je spaljeno i opljačkano

Vitezovi, koji se, iako malobrojni, tradicionalno hrabro uključuju u pomoć braniteljima.

Istovremeno s ovim radnjama izviješteno je nadređeno zapovjedništvo o stanju te je tražena pomoć u ljudstvu, streljivu i vatrenoj potpori. Nakon što smo kao zapovjedništvo poduzeli sve radnje u smislu organizacije pomoći, osobno sam se uputio na crtu kako bih izravno zapovijedao izvršenjem zadaće i konsolidiranjem obrane.

Iako su snage ABiH nastojale eksploatirati početni uspjeh, to im, zahvaljujući našoj požrtvornosti, nije pošlo za rukom ni tada, a ni sljedećih dana. Na žalost, u tim borbama smrtno su stradali brojni branitelji predvođeni svojim zapovjednikom druge satnije Zdravkom Kozinom i brojni nedužni civili i djeca. Ubrzo je u zapovjedništvo bojne stigao i zapovjednik OZ SB pukovnik Blaškić kao i tražena pomoć. Crta obrane uspješno je uvezana iako u mnogo nepovoljnijoj poziciji nego prije.

Tek s povlačenjem magle i razdanjivanjem uvidjeli smo razmjere i tragične posljedice ovog napada.

Mrtva tijela vojnika i civila svuda oko nas, kuće i pomoćni objekti u plamenu, vrisak, jauk, bol, pozivi u pomoć... Napadi su nastavljeni do kasno u noć, ali svi prodori su zaustavljeni.

Sljedećeg jutra, 23. 12. 1993. u svitanje, ponovno su nas napale jake snage ARBiH, istom onom žestinom i na istim smjerovima, ali su uz silovite borbe svi napadi zaustavljeni i odbijeni uz učinkovitu topničku potporu postrojbi OZ SB, koje su tijekom dana i noći pristigle kao pomoć braniteljima Križančeva Sela. U ovim borbama iskazali su se svi borbovnici kako domaći tako i oni na ispomoći. Posebno bih istakao da su dana 22. 12. 1993., za vrijeme napada na Križančevo Selo, poginula 64 vojnika i civila, a još 30 vojnika bilo je zarobljeno od strane ARBiH i odvedeno u smjeru sela Počulica. Njih su, kao i civile u Križančevu selu, naknadno izmasakrirali i ubili. Izmasakrirana tijela zarobljenika razmijenjena su nakon 39 dana posredovanjem UNPROFOR-a.

Naglašavam da do danas nitko od pripadnika ARBiH koji su pripremili, organizirali, zapovjedili i nepo-

sredno sudjelovali u napadu na Križančevo Selo nije procesuiran za ovaj zločin. Preostaje nam nada da će odgovorni za počinjene zločine u Križančevu Selu ipak odgovarati.

Stravični događaji u Križančevu Selu 22. prosinca 1993.

Mario Čerkez

24. 10. 2013.

Posebno okrutan i divljački napad izvela je Armija BiH na hrvatsko mjesto Križančevo Selo. Bili su to siloviti, topništvom podržani naleti postrojbi Armije BiH iza kojih su ostajala tijela žrtava, uništene kuće i gospodarske zgrade. Zapovjednik britanskog bataljuna UNPROFOR-a izjavio je da su vojnici Armije BiH u Križančevu Selu 22. prosinca 1993. godine ubili 74 Hrvata. Pukovnik Williams dao je na znanje da je taj podatak dobio u štabu 3. korpusa Armije BiH. On je bio u posjetu općini Vitez i tada je izjavio da se na području sela Počulica, devet kilometara sjeveroistočno od Viteza, nalaze dvije masovne grobnice i da je u jednoj 38, a u drugoj osam tijela Hrvata, žrtava muslimansko-bošnjačkog pokolja.

Tog dana dozapovjednik 3. korpusa Armije BiH Džemo Merdan izdao je zapovijed: "...uništiti svu živu silu, uključivo žene, djecu i starce na prostoru Novi Travnik, Nova Bila, Vitez, Busovača radi spajanja s prometnicom Vitez-Kruščica. U tu svrhu upotrijebiti sva raspoloživa artiljerijska sredstva, pješadiju, raspoloživa kemijska sredstva i sve goste u slavu uzvišenog Allaha dž.š.... Po izvršenoj naredbi forsirati pravac Pavlovica-Gornji Vakuf uz podršku 'S' sa strane." Bilo je to onog dana kada je u Uskoplju/Gornjem Vakufu ubijen gosp. Vlajić, vozač kamiona humanitarnog konvoja Bijeli put, na povratku iz Nove Bile u Split.

Pripadnici UNPROFOR-a 28. prosinca 1993. godine pokušavaju neuspješno ući u Križančevo Selo i obaviti uvid u stradanje Hrvata, ali su postrojbe Armije BiH to spriječile oružjem, pucajući na njih. Prema spoznajama, toga dana u Križančevu Selu ubijeno je 15 osoba, a 53 se vode kao nestale. Prema izvješću Međunarodnog komiteta Crvenog križa, u KPD Zenica odvedene su i zatvorene tri osobe iz Križančeva Sela:

Jozo Badrov (1946.), Boško Lazić (1952.) i Miroslav Rajić (1955.). Ambasador ECMM-a Martin Garrod taj dan razgovara sa zapovjednikom 3. korpusa Armije BiH generalom Mehmedom Alagićem i traži prolazak u Križančevo Selo, ali mu je rečeno da će Armija BiH upotrijebiti oružje da bi spriječila takav pokušaj svake međunarodne udruge.

O stravičnim događajima u Križančevu Selu 22. prosinca 1993. godine svjedoci u svojim iskazima kažu da se užas nije mogao opisati. Vojnici Armije BiH, a posebice mudžahedini, izgledali su kao gorile koje ubijaju sve na što naiđu, pa su uništavali i životinje. "Nisam vidjela kada su ubili Matildu (Franje) Pranjeković rođ. 1943., to sam tek poslije doznala od svojih mještana koji su se izvukli, i da je ubijena Kata Ali-lović, starija žena, koja je ubijena ispred svoje kuće. I Franjo Križanac, civil, r. 1930., ubijen je ispred svoje kuće. Ubili su i Dragicu (Drage) Grabhovac, s Rijeke, općina Vitez...", izjavila je jedna svjedokinja.

Lj. R. (1958.) i Z. M. (1954.) opazili su kod Gačićkog puta petoricu mrtvih vojnika HVO-a na mostiću i krenuli su da ih izvuku i uzmu od njih puške, jer su bili bez oružja i nisu se imali čime braniti. Vojnici Armije BiH bili su u blizini i najednom su zavikali: "Hvatajte ustaše žive!" pa su Ramljak i Maros pobjegli. Zoran je tada ranjen u nogu. Zarobljeni vojnici HVO-a su maltretirani, zatvarani u kuće, kasnije se o nekima ništa nije saznalo, a drugi su nađeni mrtvi. Jedan svjedok pričao je da su vojnici Armije BiH imali do lakata navučene bijele štitnike, pa su izgledali kao policajci. Neki su bili u crnim, a neki u šarenim uniformama. Jedna je svjedokinja iz svoje kuće vidjela kako je ubijen Dragan Križanac. Na raskrižju, pred Dujmušića kućom njega su zaustavila dvojica vojnika Armije BiH tražeći od njega da se preda, a on to nije htio pa su u njega ispalili rafal.

O naravi oružanih napada Armije BiH na Hrvate Lašvanske doline i središnje Bosne plastično govori Ejup Ganić 3. siječnja 1994. godine. Tada je bio član Predsjedništva Bosne i Hercegovine i agenciji Reuters sve to ovako objašnjava: "Pokušavamo se nagoditi s HVO-om kako bismo im dopustili da iziđu (iz okruženja), dok bismo mi poslali naše snage unutra, ali se, naravno, Zagreb protivi toj zamisli... Zagrebu trebaju prizori patnje hrvatskih civila kako bi opravdao svoja djelovanja u Mostaru, ali mi ćemo zauzeti Lašvansku dolinu na ovaj ili onaj način... Ako zauzmemo

Lašvansku dolinu, zatvorili smo krug i osigurali naše postojanje u stanovitoj mjeri. Hrvate u srednjoj Bosni Zagreb je doveo u ovu situaciju. Oni su igrali opasnu igru protiv svoje zemlje i sada plaćaju cijenu...”

I konačno, 6. siječnja 1994. godine, uz mnogo napora i velik broj zahtjeva, britanski bataljun UNPROFOR-a zajedno s ECMM-om posjećuje masovnu grobnicu kod Sivrina Sela. Muslimansko-bošnjačka strana iskopala je devet mrtvih tijela. Oni su izjavili da se u grobnici nalazi 27 tijela mrtvih Hrvata, vojnika HVO-a i civila.

U selu Počulica otkrivena je masovna grobnica pobijenih hrvatskih stanovnika Križančeva Sela. Novinar Martin Bell je za BBC 6. siječnja 1994. godine u 19 sati ovo izvijestio: “Pitanje je, i to vrlo važno, je li riječ o masakriranim civilima ili poginulim vojnicima. Svi su pokopani u vojnim uniformama, ali na jednom se vide znakovi da je onemogućen pristup. Radi se o ljudima koji su u vojno sposobnim godinama, svi su pretrpjeli vrlo teške ozljede koje su mogle nastati u borbi, posebice prsa o prsa. To je siguran znak brutalnosti ovoga rata i sudbine Hrvata, koji su ovdje brojčano nadjačani 9:1. Sljedeći bi napad mogao biti odlučujući za pad tog područja. U prošlom napadu Hrvati su izgubili mnogo teritorija i 80 vojnika. Do sljedećeg će sigurno doći, a vojnici UN-a malo toga mogu učiniti kako bi to spriječili.”

Diverzantsko-oružani napad postrojbi Armije BiH kod Šafradinove kuće u Križančevu Selu 22. prosinca 1993. godine završio je ubijanjem civila i zarobljenih vojnika HVO-a, što je sve ratni zločin. Mjesec dana poslije, točnije od 21. do 24. siječnja 1994. godine, akcijom postrojbi HVO-a izvučena su mrtva tijela vojnika HVO-a i civila Hrvata. Većina ih je bila masakrirana. Za neke vojnike sigurno se zna da su živi zarobljeni pa mučeni i ubijeni kao ratni zarobljenici, što je težak ratni zločin. U tim akcijama izvučena su 52 mrtva tijela i identificirana:

dana 22. siječnja 1994. godine: Josip Baković, Dragin, rođen 1965.; Marinko Šamija, Dragin, rođen 1968.; Ljuban Jurčević, Jozin, rođen 1966.; Jozo Tomić, Stipin, rođen 1942.; Anto Križanac, Jakin, rođen 1942. godine.

dana 23. siječnja 1994. godine: Ivan Knežević, Nikin,

rođen 1971.; Stipo Delija, Antin, rođen 1963.; Ivica Križanac, Antin, rođen 1959.; Matilda Pranjković, Franjina, supruga Jakina, rođena 1943. (iz Donjih Dubravica); Vinko Jurišić, Ivin, rođen 1951.; Petar Šutić, Matin, rođen 1963.; Mato Čečura, Ivičin, rođen 1960.; Vlado Lešić, Nikin, rođen 1958.; Stipo Livančić, Stipin, rođen 1968.; Anto Grabovac, Tadijin, rođen 1959.; Anto Grabovac, Markov, rođen 1952.; Blažen Šamija, Dragin, rođen 1974.; i Ranko Križanac, Stipin, rođen 1965. godine.

dana 24. siječnja 1994. godine: Tomislav Križanac, Jozin, rođen 1960.; Josip Pranjković, Ivin, rođen 1971.; i Ivica Jukić, Stipin, rođen 1968. godine.

dana 1. veljače 1994. godine: Josip Šafradin, Markov, rođen 1972.; Stipo Šafradin, Franjin, rođen 1968.; Miro Martinović, Franjin, rođen, 1956.; Branislav Nikolić, Ivanov, rođen 1955.; Marijan Maros, Jozin, rođen 1959.; Damir Zlojić, Alenov, rođen 1968., iz Bihaća; Ivo Šamija, Ivin, rođen 1936.; Stipica Jurčević, Jozin, rođen 1969.; Živko Delija, Perin, rođen 1969.; Jozo Jakošević, Filipov, rođen 1969.; Dragan Križanac, Nikolin, rođen 1960.; Marko Maros, Jakin, rođen 1948.; Josip Čalić, Marijanov, rođen 1958.; Jerko Miličević, Stipin, rođen 1937.; Nikica Šantić, Ivičin, rođen 1954.; Jako Maros, Markov, rođen 1943.; Dragan Zamboni, Zvonkov, rođen 1953.; Ivica Šafradin, Nikin, rođen 1967.; Željko Šafradin, Markov, rođen 1964.; Frano Alilović, Markov, rođen 1962.; Dragan Rajić, Markov, rođen 1957.; Milovan Nedić, Lazarov, rođen 1954.; Ante Hrgić, Vladin, rođen 1953.; Niko Knežević, Ivin, rođen 1951.; Ivica Maros, Markov, rođen 1953.; Dragan Budelj, Franjin, rođen 1956.; Nedeljko Grabovac, Markov, rođen 1966.; Jako Đotlo, Fabijanov, rođen 1959.; Tome Bristovski, Rokijev, rođen 1950.; i Dragan Maros, Ivin, rođen 1962. godine.

Kao jedna od žrtava zločina počinjenog u Križaničevu Selu identificiran je Anto Grebenar, Antin, rođen 1957. godine.

Najveći zločin vojnika Armije BiH počinjen nad hrvatskim pučanstvom u Bosni dogodio se 22. prosinca 1993. godine u Križančevu Selu. Sada se to može sa sigurnošću tvrditi. Ubijeni su civili i vojni zarobljenici, koji su najprije mučeni. Osim prostrijelnih rana nanesenih vatrenim oružjem, na tijelima ubijenih vidljive su i rane, rasjekotine i nagnječnja nanesena oštrim i tupim predmetima poput noža, sjekire, mačete, čekića i drugih.

.....
Spomenik žrtvama iz Križančeva Sela

Pismo iz Bosne iz Viteza* Svjetlo Bijelog puta

Anto Marjanović

1994.

U općinama srednje Bosne, točnije u Vitezu, Novom Travniku, Travniku i Busovači, situacija se od početka muslimanske agresije (16. 4. 1993.) pogoršavala iz dana u dan. Višemjesečna blokada Lašvanske doline, uz stalne atake Muslimana, dovela je Hrvate u tešku situaciju. Više od šezdeset tisuća Hrvata više nema nego ima struju, Novom Travniku, Novoj Biljoj stalno, a u Vitezu povremeno, isključena je voda, PIT veze su prekinute, a o cestovnim komunikacijama sa svijetom Hrvati mogu samo sanjati. Sve ovo u ratu protiv Hrvata koristili su i koriste Muslimani, jer su izvorišta, izvori električne energije, PIT čvorišta i ostalo u njihovim rukama. Pomoć nije dolazila ni iz Hercegovine ni iz Hrvatske, a iz svijeta, odnosno preko UNHCR-a, Caritasa ili Crvenog križa samo u obliku doista minimalnih količina hrane. Sve je to kod pučanstva stvaralo dojam napuštenosti, a takva frustracija pogodno je tlo za stvaranje različitih kombinacija u smislu "prodani smo", selit će nas na Vis, u Knin, Lipik...

Dugo vremena hrvatska javnost bila je "hladna" za događanja u hrvatskoj Bosni. Ni sredstva priopćavanja nisu posvećivala dovoljno pozornosti događanjima u Bosni, a daleko više recimo Somaliji, Kurdima ili Rusima. Dugo i teško se istina o borbi Hrvata srednje Bosne probijala u svijet. Tek dolaskom Ante Damjanovića, djelatnika sanitetskog stožera Hrvatske Republike Herceg-Bosne, u Lašvansku dolinu u jesen 1993. i njegovim "snimanjem" stanja te nastupom na HTV-u u emisiji "U krupnom planu" Ante Damjanovića i dr. Slobodana Langa, gdje se prvi put otvoreno i cjelovito progovorilo o stanju Hrvata srednje Bosne, počinje se mijenjati rakurs promatranja problema ove doline. Naravno da je u središtu pozornosti bila Franjevačka bolnica "Dr. fra Mato Nikolić" u Novoj Biljoj, koja je postala sinonim stradanja bosanskih Hrvata i u kojoj je stanje bilo (i još uvijek jest) doista dramatično. Oni i drugi dobri ljudi te osobito članovi Zavičajnog kluba Lašvanska dolina iz Zagreba uradili su ono što se očekivalo mjesecima: dali su nadu Hrvatima Lašvanske doline da nisu sami.

Bijeli put je u Lašvanskoj dolini doživljen kao paradigma hrvatskog jedinstva. Ovdje su ljudi "hladnoću"

Hrvata u Republici Hrvatskoj prema bosanskim Hrvatima doživljavali kao znak hrvatske nesloge. Srbima je pomagala Srbija, Muslimanima islamski svijet, a Hrvati su bili prepušteni sami sebi. Zato je dolazak Ante Damjanovića i dr. Slobodana Langa doživljen kao tračak nade da nismo sami, da smo dio cjelovitog, jakog i složnog hrvatskog korpusa. Ako smo zajedno, ako smo složni, onda smo moćni i jaki.

"Kada će već jednom?" bilo je često pitanje. Nije zvučalo kao nestrpljiv prijekor ili ne daj Bože sumnja, bila je to slatka strepnja u iščekivanju.

Jer dolaze naši. NAŠI!

Pučanstvo Lašvanske doline živjelo je s konvojem. Zapovijed Vitežanima dragog Hermana Vukušića (športska veza) "neka konvoj krene" bila je ona kap radosti koja je razvedrila lica lašvanskih Hrvata i ispunila njihova srca. U vremenu došašća dolazila su naša braća i sestre. "Rijeka" Bijelog puta postajala je sve veća. Iz Zagreba, iz Rijeke, iz Splita, iz Dubrovnika, rasla je, bujala ova rijeka ljubavi.

Slušajući vijesti o kretanju Bijelog puta, živjeli smo s tim hrabrim ljudima. Oni nisu znali kuda idu i koga će sve na tom putu sresti. Iznenađni dolazak dr. Slobodana Langa i dr. Andra Vlahušića u Vitez, nakon razgovora sa zapovjedništvom III. korpusa o sigurnosti prolaska konvoja, i izjava dr. Langa na lokalnoj televiziji u Vitezu da konvoj sigurno dolazi, odagnali su brigu o ljudima u konvoju. Muslimanska strana stalno je odugovlačila s puštanjem konvoja, tako da tri dana u Franjevačkoj bolnici i oko nje političko i vojno rukovodstvo, liječnici i ranjenici, puk koji je dolazio na doček i svi ostali nisu skrivali svoju zabrinutost. Slušale su se vijesti. I onda bura oduševljenja u ponedjeljak 20. prosinca u popodnevrim satima: "Konvoj je na ulasku u Novi Travnik", prostrujalo je kroz bolnicu.

A tamo na cesti u Novom Travniku predivna slika. Automobili i kamioni na kojima je pisalo "Bijeli put za Novu Bilju i Bosnu Srebrenu". I doista (grizli smo prste da vidimo da li sanjamo), konvoj je tu, stvaran, "bijel i velik" kao ostvarena nada. Tu su svi dragi, do tada nepoznati ljudi, ali i poznata lica dr. Langa, Ante Damjanovića, fra Tomislava Duke, fra Velimira Valjana, Hermana Vukušića, dr. Milice Granić-Husić, Sil-

.....
Fratar se raduje sa narodom i zapovjednikom konvoja

vane Menđušić, Ivana Markovića...

Za to vrijeme pred ulazom u crkvu-bolnicu skupljao se hrvatski puk. Na plato dolaze, stvarni da stvarniji ne mogu biti, svi ti dragi ljudi.

Umorni i neobrijani izgledali su veličanstveno u očima puka. Tu sliku vedrih lica zbog susreta, zbog nade i novih poticaja za maštanje o pletenju hrvatskog vijenca, trebalo je vidjeti. Ljudi su plakali. Plakali su Hrvati od radosti, jer se tu, čini nam se, počela radati onakva Hrvatska kakvu je sanjao kralj Zvonimir.

A na lice dr. Langa sručio se slap poljubaca. "Ma, je li on stvarno Židov?" pita nas neka starica. "Šuti, stara, to nije važno", odbrusi joj muž, vjerojatno ni sam svjestan koliko je bio u pravu. A znano je jedno: na ponos je i diku i Hrvatima i Židovima.

Razgovori, dogovori, pisma, paketići i paketi, poruke... Osamdesetak kamiona bratske i sestrične ljubavi istovareno je preko noći, a onda se počeo uvlačiti strah – kako nazad?

To jutro (srijeda 22. 12.) povratka ljudi konvoja Muslimani su žestoko napali Lašvansku dolinu. Taj napad i napad na konvoj u Uskoplju, u kojem je poginuo vozač Ante Vlaić, shvatili smo kao muslimansku prijetnju da više ne dolaze ovamo.

Zato je u Lašvanskoj dolini s oduševljenjem primljena vijest da Bijeli put ide dalje. Na redu je Usora. Je li to zvijezda repatica proletjela iznad Lašvanske doline?!

* Iz Anto Marjanović (ur.): Viteška ratna kronika. HKD Napredak, 2001.

Dok drugi lamentiraju i savjetuju, mi djelujemo i dokumentiramo

Informiranje u kriznim situacijama
Prof. Alojzije Prosoli

Uvod

Bože, kada se sjetim ratnih dnevnih listova kojima smo u kriznim situacijama informirali lokalnu zajednicu, sjetim se isključivo Zagreba i Dubrovnika, jer su ta dva grada bila i mjesta gdje sam, dapače u kojima sam, dok sam se bavio informiranjem po mojoj želji i po mojoj autorskoj metodi, ratnih godina u jednom, Zagrebu, živio, u drugom, Dubrovniku, zbog dnevnih listova boravio. Ni trenutak se tada nisam odvajao niti sam se mogao odvojiti od dnevnih preokupacija, a bilo ih je napretek, a kada ih se sjetim, na samu pomisao preplave me mirisi, boje, slike, živa sjećanja, bljeskovi i odbljesci življenog i proživljenog i preživljenog.

Ako sada izjavim da se sve isto to pobrojeno događa u meni i kada je riječ o ratnim dnevnim listovima kojima smo u kriznim situacijama informirali i onu lokalnu zajednicu u kojoj ja nisam bio a listove ratne uređivao, ne po svojoj volji, nego po volji višoj, reklo bi se da je to nemoguće! Ipak, moguće je to, i ne postoji samo jedan odgovor. Jedan je taj, koji ne samo da je logičan i provjerljiv, jer sam u tu lokalnu zajednicu na ovaj ili onaj način zalazio, i još u te lokalne zajednice koje su doživjele apokalipsu zalazim i dolazim isključivo s darovima koje sebi ne pripisujem. Tim me darovima obdario Višnji, darovima, izriječom ću to reći, kojih nisam dostojan i za koje nisam zaslužan! Ti su darovi prosuti svijetom, Božje su stvarateljsko djelo, kao što je rušilačko nedjelo zloga proživljavana patnja ljudskog roda od kada je svijeta i vijeka, koja spiralno kruži svemirskim beskrajnim prostorom i svaki stvor receptorom lovi odbljeske i krike onih koji su to jednom doživjeli, bez obzira jesu li preživjeli patnju ili nisu! Patnju doživljavamo i proživljavamo receptorima tijela a poglavito duše, a doživljavamo je i proživljavamo je to više i tim dublje što u nju, zahvaljujući Božjem daru, uronimo i osjetimo se odgovornima riječju i djelom, pohaćući u pomoć ugroženima. Tko to ne priznaje, ne priznaje niti jedan križni put, pa niti onaj Isusa Krista, Gospodina i Oca našega. Po kojemu nam je sve darovano, sve opipljivo, sve omogućeno.

Pod uvjetom jedinim: da srcem osjećamo i tijelom sve proživljavamo!

Akcija za Novu Bilu i Bosnu Srebrenu

Iznosit ću ovdje, kao da sam na sudu, dokumente i samo dokumente! Počinjem sa svojim uvodnim tekstom koji sam obznanio u predgovoru knjige „Bijeli put – Bosne Srebrene glas“. U kontekstu vezanom za uvod koji sam tek iznio, dva ću citata upotrijebiti, a svaki pripada sferi koja je odredila moj status u Bijelom putu. Jedna je ljudska, a druga je Božja.

Naše sjene, koje s obzirom na sunce, mogu biti usmjerene na sve četiri strane svijeta, ovisе o suncu ovozemaljskom, a dakako i o Suncu koje je preko naših roditelja i naših predaka odredilo naše pute. Bilo kako bilo, meni sjene šapuću o onostranom, sjene mi misli ponajviše okreću prema svemu što je bijelo. Misli me vode na bijeli put, na kojem sjene nose sve naše vanjsko i unutarnje, i ono loše i ono dobro, doslovno bez teškoća! Sjene moje misli vode izravno latinskoj poslovici „Omnia mea mecum porto“ – *sve svoje sa sobom nosim* – sve bez teškoća! Sjene me navode na mirise, boje, slike, živa sjećanja..., no one su ipak i prije svega misli koje me zovu na let jer me oslobađaju od vječne propasti i vode me prema izgubljenom Raju. Zapravo, one su ovdje, na ovoj zemlji, onaj pravi pred zalogaj Raja! I još više, sjene nam vraćaju mirise, boje, slike, živa sjećanja, bljeskove i odbljeske življenog i preživljenog..., u Raju zakratko izgubljenom, što, dakako, ovisi o našem opredjeljenju. A što se mene tiče, one su me ne samo jednom, povele i pred Bijelo Lice Oca Svemogućega, Dobrog Oca, koji je naš put, istina i život! Zadnji put prije dvije i pol godine!

Pa nam je birati!

Izbor ne po mojoj volji, nego po volji višoj

(prvi dokument: Alojzije Prosoli „Riječ urednika“ iz knjige BIJELI PUT – BOSNE SREBRENE GLAS)
„Gotovo sa završne faze tko će znati kojega po redu pothvata za pomoć bližnjemu u nevolji, dr. Slobodan Lang i ing. Branko Čulo sjetili su se negdje početkom prosinca prošle godine (2013., primjedba urednika A. P.) mene i mojeg djelovanja u Dubrovniku, jeseni Gospodnje 1991. za ljude i Grad, čiju smo sudbinu sva trojica kao članovi „Konvoja Libertas“ koji su ostali u Dubrovniku, dušom i tijelom dijelili, te su me pozvali da s njima sudjelujem u novom konvoju, u „Akciji za

Novu Bilu i Bosnu Srebrenu“. Bili su potpuno jasni: Ti ovaj put ostaješ u Zagrebu, mi krećemo put Nove Bile. Sudjelovanje malo čudno, rekoh sam sebi, ali što je tu je. Trebamo novi GLAS, kazali su mi, nešto poput GLASA IZ DUBROVNIKA. Nazovi ga kako hoćeš. I to je bilo sve.

Tako sam GLASA IZ DUBROVNIKA, koji sam osmislio na sliku i priliku starijega brata „GLASA S TUŠKANCA“, pridružio BOSNE SREBRENE GLAS koji je, istini za volju tek naknadno, za razliku od starije braće ukoričen i neznatno u pojedinim brojevima, gdje su se potkrali veći propusti, ispravljen i dizajnom dotjeran.

Tehnički i opći podaci (umetnuto, primjedba urednika A. P.)

Toliko općenito o nastanku svakodnevnog glasila udruga „Akciji Bijeli put za Novu Bilu i Bosnu Srebrenu“ i HKD „Napredak“ – podružnica Zagreb. Obavijesti su se prikupljale na razne načine, izvora je dosta bilo puno, no uglavnom preko i u uredima navedenih udruga, a kako se distribucija trebala odvijati, a i odvijala se najčešće telefonom, to je dnevno izlazio jedan broj na formatu A4, obostrano (tu su korištena iskustva GLASA IZ DUBROVNIKA). Da je obavijesti bilo više, da se ikada barem koja dala zamijeniti kvalitetnijom, i sam BOSNE SREBRENE GLAS nesumnjivo bi bio kvalitetniji.

Izbor po Višnjoj volji

(drugi dokument: Alojzije Prosoli „Riječ urednika“ iz knjige BIJELI PUT – BOSNE SREBRENE GLAS, nastavak citata)

Moje treće uređivanje ratnoga GLASA (istini za volju, prvo je bilo poluratno) prvi put proteklo je u dvostrukoj boli. Prva je uvijek bila nazočna, ona na makrosocijalnom planu – vezana za stradavanja moga naroda, hrvatskoga naroda. Izdavanjem glasila, zajedno s drugima, širio sam istinu o stradanju i njegovu uzroku, čime smo, čvrsto vjerujem, dali obol u spašavanju onoga što se spasiti dalo, i pomogli da bol ne postane neprebolna. Druga se bol, ona na mikrosocijalnom planu – vezana uz obitelj, uz smrt moje majke – javila uz rad na BOSNE SREBRENE GLASU. Tu bol nisam uspio preboljeti niti majku oplakati (i) zbog svakodnevnе zauzetosti BOSNE SREBRENE GLASOM. Njoj stoga sve one neuvezene i sve ove uvezene GLASOVE BOSNE SREBRENE, uz sjetne stihove Cesari-

ćeve pjesme *Jedne noći*, posvećujem:

*Te noći pisab sjedeć posve mirno,
Da ne bih majci u susjednoj sobi
Škripanjem stolca u san dirno.*

*A kad mi koja ustrebala knjiga
Sasvim sam tibo išao po sagu.
U svakoj kretnji bila mi je briga
Da starčicu ne probudim dragu.*

I noć je tekla spokojna i nijema.

A tad se sjetih da je više nema.“

Bila su to dva dokumenta nastala zbog Bijeloga puta. A poruka puno. Samo iz njih i po njima, a još više kada se povežu s onim što je 90-ih godina prošloga stoljeća izlazilo u BOSNE SREBRENE GLASU. Bit će ih malo, no upravo onoliko koliko je potrebno znati na koje sam sve načine i s kojim smjesama skladao uz spomenute glasove i onaj zadnji ratni, SJEVEROZAPADNE BOSNE GLAS, sve vezano za informiranje u kriznim situacijama.

Kao prvo, nastavio sam u BOSNE SREBRENE GLASU tkati svaki broj na način isti kao i u onima vezanim za Zagreb i Dubrovnik. Prvi broj BOSNE SREBRENE GLAS bio je programatski, iznijeli su ga kolumnist dr. Slobodan Lang, te glavni i odgovorni urednik, koji piše i potpisuje ovaj tekst.

U početku bijaše riječ

(izvadak)

„...Kada je pokrenuta akcija Bijeli put za Novu Bilu i Bosnu Srebrenu, doživjeli smo doslovno potpuni odaziv. Akciji su se od početka odazvali liječnici i franjevci, a iznad svega dobri ljudi. Odazvali su se i ljudi iz državnih struktura, sve političke stranke, naši ljudi iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske i dijaspore, kao i ljudi drugih vjera i nacija. Od početka su mediji pružili podršku, a počelo je okupljanje kulturnih i javnih radnika. Ipak, najvredniji je odaziv dobrih ljudi. Stotine ljudi, samih prognanika koji nemaju ništa, došli su za srednju Bosnu dati zadnje što imaju. Teško je zaboraviti ženu koja je došla bez cipela da bi dala no-

Lovre Pejković, Branko Čulo, Slobodan Lang i Alojzije Prosoli

vac kojim je sebi namjeravala kupiti cipele. U samo mjesec dana Bosna Srebrena postala je prisutna u svakom od nas i postavila zahtjev da se iskaže vizija i snaga dobra. Ljudi su počeli davati sve što imaju, od vlastite krvi do zadnjeg novčića. Više od 10.000 ljudi izravno je dalo pomoć i svi su oni sudionici konvoja za Novu Bilu i Bosnu Srebrnu.

Danas je svjetski Dan ljudskih prava. Test ljudskih prava u ovom je trenutku Nova Bila. Ovaj dan treba ostati zabilježen u Hrvatskoj kao dan kada se Hrvatska opredijelila za mir i dobro te za načela davanja svakome čovjeku kojemu je potrebna pomoć. Odlazimo danas u tu bolnicu s vjerom da ćemo ovaj put uspjeti u svom naumu. Od apela liječnika i franjevacu uložili smo u organiziranje ovog konvoja sve to što osjećamo za bolnicu u Novoj Biloi, mobilizirajući u potpunosti razum i znanje koje Hrvatska danas ima. Tamnim i ratnim putevima današnje Bosne suprotstavljamo svoje osjećaje za Novu Bilu, svoja nastojanja, vjeru i ljubav.

I zato krećemo zajednički kao neprekinuta kolona života, za svako dijete i za svaki život, noseći sa sobom hranu, odjeću i lijekove i iznad svega temeljnu ljudsku pouku. Bosna Srebrena je dio ne samo Hrvatske, ne samo svakog Hrvata već i svakog čovjeka. Nova Bila i Bosna Srebrena su hrvatska vizija, opredjeljenje te snaga mira i dobra.“

Dr. Slobodan Lang

Počujte zvona Bosne Srebrene

„Kraj tebe stoji brat tvoj, a ti ga ne vidiš“, riječi su dobro poznate crnačke duhovne pjesme, a upućuju na naslov „Idi kaži cijelom svijetu“. Taj naslov je za naš BOSNE SREBRENE GLAS programski: upućuje nas kako u ovim teškim vremenima, rekao bih sudbomosnim, trebamo djelovati. Za one koji ne mogu dati svoj glas, mi moramo i bit ćemo glas. Glasom Bosne Srebrene ići ćemo po cijelom svijetu i pronosit ćemo

glas o tom bratu Hrvatu iz Bosne Srebrene čije patnje i stradanja, strah i beznade, moćnici svijeta ne čute. Onima koji ne mogu uputiti svoj glas potreban je naš glas. Tek tako, nezaboravljeni, oni će, nadamo se, naći spas. A dat ćemo im i mjesta za glas u Bosne Srebrene glasu kako bi ih svijet, kada kriknu, lakše uočio. Mi ili oni, oni i mi, danomice ćemo se javljati! S Bijeloga puta ili bijelih puteva počujte zvona zvonika Bosne Srebrene.“

Glavni i odgovorni urednik: prof. Alojzije Prosoli

Umjesto zaključka vezanog za *informiranje u kriznim situacijama* tijekom trajanja „Akcije za Novu Bilu i Bosnu Srebrnu“ poslužiti ću se s dva teksta koji doista briljantno predstavljaju ono što se knjigom BIJELI PUT – BOSNE SREBRENE GLAS postiglo. Ta dva teksta pročitani su 1994. godine njihovi autori tijekom predstavljanja tek objavljene knjige BOSNE SREBRENE GLAS u Zagrebu, Matica hrvatska, i u dvorani Župnog ureda u Međugorju. Ti su dokumenti vrijedni, dapače vrlo vrijedni jer su, po mojem mišljenju, duboko prodrli u bit našeg dnevnog glasila.

Prof. Blanka Magaš, novinarka

„Ono što je važno ne vidi se...“

Potvrdile su se i ovoga puta riječi maloga princa da „čovjek samo srcem dobro vidi“. Za one među vama koji znaju gledati srcem i koji niste zaboravili priču o malom princu, skladana je ova čarobna knjiga kako ne biste „postali slični odraslim osobama koje zanimaju samo brojevi.“*

Bijeli put – Bosne Srebrene glas uistinu je čudesna knjiga napravljena isključivo od glasnika jedne humanitarne akcije. Da obični bilteni mogu postati literarno štivo, pokazao je prof. Alojzije Prosoli vještom doradom i komponiranjem raznovrsnih elemenata koji pojedinačno nisu prelazili okvire uskog značenja, no u njegovoj skladbi o Bijelom putu i svim budućim bijelim putevima nastala je posve originalna priča, možda je bolje reći roman o Bosni i ljudima koji su na toj planeti Bosni imali svoju ružu, beskrajno je voljeli i bili za nju odgovorni.

Zato ovu knjigu neki uopće ne mogu razumjeti bez obzira koliko će puta čitati i što im ja, lik iz priče spomenut u knjizi tek jedanput u sasvim nevažnom činu, pokušavam pojasniti „što su pisci htjeli reći“.

Pisce ove knjige zaista je teško nabrojiti i zato mi ne-

mojte uzeti za zlo ako i neke zaboravim. Pisali su ljudi raznih znanja i zanimanja, vozači, liječnici, političari, svećenici, novinari, veterinari, profesori, časne sestre, đaci, književnici, radioamateri..., nema tko nije pisao i kome se nije pisalo u ovoj knjizi.

Julija Kempfa od Suzane i Đurđice Baić dijeli stoljeće, no svatko u svom vremenu piše putopis, dnevnik u istoj knjizi, izriče zapažanje i osjećaj hodeći po Bosni. Slobodan Lang i Željka Čorak pišu prosvjedna pisma Mazowieckom i Dvanaestorici, Damir Zorić o božićnoj sreći malenih, Mate Granić daje izjavu uz konvoj za Novu Bilu, Anđelko Barun piše o Franjevačkoj provinciji Bosni Srebrenoi, Zdravko Miločević o patnjama Sarajeva. Japanski novinar Tsutomu Yamuchi uzvikuje „To je ubojstvo...“ shvativši da je živ kraj mrtvog vozača Ante Vlaića. Martin Udovičić piše o Bosni i Hercegovini u nametnutom ratu srpskom agresijom, a iz usorske zajednice netko piše o povijesti Usore od 1225. godine do danas. Franjo Grebenar uporno šalje apele da se pomogne Franjevačkoj bolnici u Novoj Biloi, dok Vesna Škulić neumorno prenosi poruke radio stanicom. Škola križa u Sarajevu okuplja mlade u molitvenu zajednicu, Isus je u Sarajevu. Raspet. Biskup Franjo Komarica obilazi katolike u Doboju i dijeli im pomoć, pjesnik Nikola Šop podsjeća Isusa, „pa to je Bosna, ti to znaš“.

I dok radiovalovi prenose nove vijesti i priopćenja, novinari okupljeni oko Langa Dobrog i Merdana Zločestog očekuju još novija, možda izglednija, povoljnija. Zar je Pavlovica moja sudbina, sjetno razmišljam, Siniša zumira, fra Ferdo nas dvoje po dvoje prehranjuje u kabini kamiona.

I ovu noć blješti UNPROFOR-ov refletkor po našem konvoju. Čuvaju nas. Smrzavamo se u kamionima. Slabo griju vlažne deke. Bože, otvori neki prozor makar i na tavanu, molim, daj da ugledamo Novu Bilu, neka vapaj naš do Tebe dođe. I njihov iz bolnice... Sve je uslišio.

Ratne slike Novog Travnika, spaljena hrvatska sela. Muslimani napadaju na viteško područje, razbijen muslimanski napad. Muslimanska ofenziva traje, neophodno je evakuirati 45 ranjenika iz bolnice. Nova Bila nije lirski priča. Od Save do Adrije – Bosnom i Hercegovinom ubija tuga, osjećam to duboko u sebi, a stećci s Ravanjskih vrata nepomično stoje u mojoj knjizi. Kad ću ih ponovno vidjeti... i visoravan u cvatu? „Tajanstvena je zemlja suza“.**

Humanitarno smo prošli i pomagali cijeli rat, u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini

Promocija dnevnika, Glas iz Dubrovnika i Bijeli put za Novu Bilu i Bosnu srebrnu u Zagrebu, 10.12.1994.

Zalutala sam u priču i zaboravila knjigu. Nije lako pisati ni o poznatim romanima i pripovijetkama o kojima je već gotovo sve napisano, analizirano, izrečeno. Tebi ostaje da u taj gemišt utočiš tek svoje dvije-tri kaplje. Imaš stotine predložaka, biraš ih, čitaš, citiraš, kritiziraš. Pisati o nečem novom, što ti se tek čini da je literarno ili bolje reći što osjećaš literaturom, nezahvalno je s mnogo razloga. Kad sam prvi put čitala ovu knjigu, podsjetila me na jedan roman Johna Dos Passosa. Ne sjećam se ni romana ni radnje, ali se sjećam novinskih isječaka, reklamnih slogana, političkih govora što su bili umetnuti u tekst. Nisam sigurna da ova knjiga baš ima neke sličnosti s Dos Passosovom. Naime, ne sjećam se da je tamo bilo toliko iskrene ljubavi i želje, požrtvornosti i vjere kako bi se pomoglo bližnjemu. Sličnost tehnike samo je slučajna.

Za skladanje knjige i za pokretanje akcije trebalo je nešto vještine, ali nadasve ljubavi i volje u neizmjernoj količini. Uspjelo je oboje, unatoč teškoj zadaći i iskušenjima kroz koja se prošlo.

Za pokretanje i uspješnost akcije zaslužni su mnogi, tisuće anonimnih i nešto manje imenovanih. Od njih Ante Damjanović, Ivan Bagarić, Slobodan Lang, Herman Vukušić, Branko Čulo..., za uspješnost knjige zaslužan je jedino Alojzije Prosoli.

* Citirani tekst je iz knjige Antoine de Saint-Exupéry, Mali princ, Mladost, Zagreb, 1978.

** isto

Miljenko Stojić, književnik, novinar i bogoslovac

Ustrajanje u nadi

Povodom izlaska iz tiska knjige „Bijeli put – Bosne Srebrene glas“

Ima knjiga koje nam daju mudre savjete, knjiga koje nas nasmijavaju, knjiga koje nas zabavljaju... Knjiga „Bijeli put – Bosne Srebrene glas“, iako to možda nije ni željela, ispituje našu savjest i time se izdvaja od ostalih izdanja. Stoga, njoj se ne prilazi strogo razumski, nego poglavito srcem.

Namjera priređivača, Alojzija Prosolija, bila je, čini mi se, uvezati zajedno neke odsječke života da se ne bi izgubili u vrtlogu sadašnjeg vremena. Međutim, tako uvezani ti nas odsječci života nemilosrdno pitaju: a gdje si ti bio u to vrijeme? (Zbilja, gdje sam ja to bio u to vrijeme?)

Knjiga nema poglavlja i hladna rasprava nije njezi-

na odlika. Započinje osjećajnom riječju priređivača i predgovorom Branka Čule koji nas uvodi u događaje u knjizi. Njihove riječi slijede uvezani brojevi malog glasila „Bosne Srebrene glas“. Ono je izlazilo od 10. XII. 1993. do 16. II. 1994. Krvavi i surovi život odvija se tu pred našim očima. Čini nam se da ga možemo doticati prstima. Nit vodilja je jedna: Bijeli put mora uspjeti. Zaključka u knjizi nema. Radnja kao da se ulijeva u budućnost.

Bijeli put spasonosna je ideja koju je osmislila skupina ljudi na čelu s dr. Slobodanom Langom. Ta ideja pokazuje kako se velike stvari mogu napraviti samo ako imamo dovoljno hrabrosti slijediti svoje dobre zamisli. Ta zamisao u ovom slučaju bila je: „Mora se doći u srednju Bosnu“. Prisjetimo se, bilo je to vrijeme kada nam je srednja Bosna izgledala potpuno nepriступačnom. Odsječena od svijeta živjela je životom umiranja, krvi, boli, ali i rađanja. Neprijatelj ju je pokušavao slomiti na sve moguće načine. Tko je imalo mario za hrvatsvo i za svoju vjeru, u tomu trenutku nije bio miran. Htio je nešto učiniti, ali što kad nismo Bog i kad ne možemo činiti čudesa. Bijeli put naše želje pretvorio je u stvarnost. Do srednje Bosne pružila se naša ruka koja joj je htjela pomoći. Drži se da je oko 10.000 ljudi sudjelovalo u pripremanju i izvođenju misije Bijelog puta. Bili su zajedno svi: učenici i oni malo manje učenici, političari i svećenici, novinari i molitelji... Bijeli put uspio je doći do Franjevačke bolnice u Novoj Biloj jer je smatrao da su ljubav i dobrota nepotrošivo blago koje progovara i ondje gdje, naičegled, vlada zakon oružja.

Ako dođemo do ove knjige, uzmimo je, pročitajmo i ostavimo na polici s dobrim knjigama da i našim budućim naraštajima kaže da se nikada ne smije očajavati u životu. I tamo gdje je mržnja, naša nada može unijeti svjetlo i pobjedu.

Politika

Predsjednik Tuđman založio se za politiku temeljenu na znanju, vjeri i snazi Bijelog puta. Hrvatska je država u punoj mjeri pružila potporu Franjevačkoj i sagradila Hrvatsku bolnicu u Novoj Biloj, potaknula i osnovala Medicinski fakultet u Mostaru i pomogla opstanak Hrvata u srednjoj Bosni. Predsjednik Tuđman prvi je predsjednik koji je prihvatio odgovornost za sprečavanje genocida. Za to smo se zauzeli na najvišim mjestima u svijetu i praktično provodili na terenu. Tuđman je podržao sud u Haagu jer je želio da svijet uvidi istinu i pokaže pravdu. Osobno je imao dugo i svjetski važno iskustvo o tome koliko je teško i opasno zauzimati se za istinu. Od početka je želio da Hrvatska svom snagom istine brani optužene i samu sebe u Haagu. Mene je imenovao svojim savjetnikom za dobro. Time je uz vojno, ekonomsko i međunarodno pitanje uključio i čovječnost kao obvezu pri najvišem odlučivanju.

.....
Predsjednik Republike Franjo Tuđman ocijenio je Bijeli put pothvatom i odlikovao ga Poveljom Republike Hrvatske

Pobjeda saveznika 1945.

Razilaženje i nasljeđe Jugoslavije

Pri razlazu republika bivše Jugoslavije 1990. Srbija je odabrala i uzela cijelo državno i totalitarno nasljeđe: ime države, vojsku, monetu, diplomatska predstavništva, mjesto u Ujedinjenim narodima i etničko čišćenje. Hrvatska je pod vodstvom Franje Tuđmana uzela isključivo pravo savezničke države iz II. svjetskog rata.

Hrvatska je država kroz povijest, ako je postojala, uvijek bila pod nečijim pokroviteljstvom, suverenost se shvaćala i vlast provodila izvan naroda i nad njim. Tuđman se odlučio za suverenost naroda, za odlučivanje o samostalnosti, za obranu, ostajanje. Da bi se ostvarili ti ciljevi, trebalo je provesti i “pomirenje” u Hrvatskoj, povezivanje s Hrvatima u BiH i iseljenicima.

U Jugoslaviji su odnosi među ljudima temeljeni na “bratstvu i jedinstvu”, što lijepo zvuči i još mnoge zbunjuje, ali zapravo je značilo obvezu stalne podjele i mržnje unutar naroda, s međusobnim jednopartijskim povezivanjem i poslušnošću bez zahtjeva za istinom i samostalnim mišljenjem. Sada je trebalo pomiriti narod, a uvesti različitost mišljenja, slobodu vjere i ljudska prava.

U Bosni i Hercegovini trebalo je braniti Hrvate i uključiti ih u stvaranje Hrvatske, znajući da će oni nastaviti život u različitim državama. Hrvatska se

stvarala i branila kao društvo poduzetnog, povezanog i djelotvornog naroda. Zbog toga je Tuđman uvijek prihvaćao akcije i inicijative naroda: Bedem ljubavi, Svijeća, Hrvatsko-američko društvo, Zajednica prognanika. Svaki se dan kod Tuđmana sastajalo po 50 ljudi iz svih dijelova Hrvatske. Hrvatska politika bila je toliko jaka koliko je bio jak hrvatski narod. To je bilo zamišljeno kao stalni dinamični odnos razvoja i države i društva.

Medijski prikaz Hrvatske i predsjednika Tuđmana u vrijeme Bijelog puta

O Hrvatskoj su od Hrvatskog proljeća 1971. do 1993. za New York Times (NYT) izvještavali vrlo ugledni Alfred Friendly i Anthony Lewis. Friendly je bio sudionik Rooseveltova “Novog dogovora”, veteran II. svjetskog rata, vodstva Marshallova plana i dobitnik Pulitzerove nagrade. U jednom od posljednjih tekstova u NYT-u, 10. veljače 1971., pisao je što je doista hrvatski nacionalizam u razgovoru s dr. Jurjom Jurasom i sa mnom. “Sklonost da se gleda na hrvatski nacionalizam, hrvatsku kulturu i Katoličku crkvu kao nezdrave dio je starog mehanizma koji

The New York Times

uvijek želi staviti Hrvatsku u psihološki nepovoljniji položaj kao prethodnicu supresiji”, inzistirao je profesor Juras.

Slobodan Lang, 25-godišnji student medicine i vodeći sveučilišni komunist, istaknuo je da “hrvatski romantični nacionalizam nije specifičan za Jugoslaviju – to je svjetski trend. Zašto ga mi ne bismo smjeli iskazati”, rekao je dva desetljeća prije agresije i rata.

Anthony Lewis bio je ugledni intelektualac i kolumnist New York Timesa. Dobio je Pulitzerove nagrade za pisanje protiv makartizma i o Vrhovnom sudu. Poznat je po zauzimanju za pošteno novinarstvo u SAD-u. Bio je počasni doktor prava (Colby College, 1983.), a predsjednik Clinton odlikovao ga je 8. siječnja 2001. Predsjedničkom medaljom za građane. Nacionalna koalicija protiv cenzure istaknula ga je 2008. za rad u zaštiti prava i slobode govora. Bio je profesor novinarstva na Columbiji i Harvardu.

Lewis je pisao o Jugoslaviji još od 1969., zamjenjujući slavnog C. L. Sulzbergera u kolumni “Vanjski poslovi”. Od 1991. opisivao je u kolumni “U inozemstvu kod kuće” napad na Hrvatsku, pa na Bosnu i Hercegovinu kao agresiju i zločin, tražeći i zgražajući se nad netočnim viđenjem i nedovoljnom međunarodnom reakcijom.

Opisao je i stanje u BiH 1993.

Kinzerova “istina”

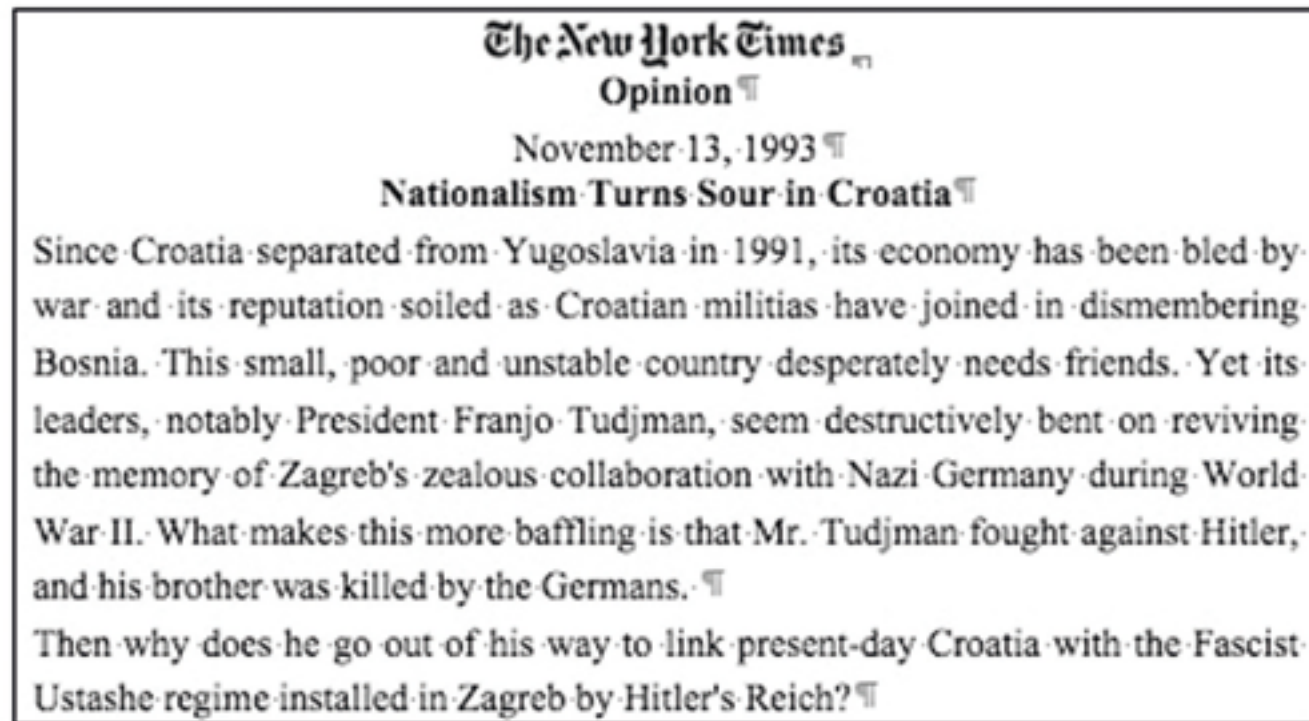
Međutim, u vrijeme priprema za konvoj Bijeli put, New York Times iznio je u redakcijskom komentaru 13. studenoga 1993. dotad najtežu kritiku predsjednika Tuđmana, pod naslovom “Nacionalizam postaje gorak u Hrvatskoj” Hrvatska je optužena za djelovanje u BiH i iskazana je sumnja u njezinu sposobnost samostalnosti. “Nakon odvajanja od Jugoslavije hrvatska je ekonomija iskrvarila zbog rata, a njezin je ugled okaljan uključivanjem hrvatskih trupa u sjećanje Bosne. Ta mala, siromašna i nestabilna zemlja očajnički treba prijatelje.”

Predsjednik Tuđman optužen je da je današnju Hrvatsku stvorio po uzoru na ustaštvo, fašizam i nacizam iz II. svjetskog rata. “Umjesto toga, predsjednik Franjo Tuđman pokazuje razornu sklonost da obnovi sjećanje na vatrenu suradnju Zagreba s nacističkom Njemačkom za II. svjetskog rata. To još više zbunjuje jer se on borio protiv Hitlera, a njegova brata ubili su Nijemci.”

Komentar završava pitanjima. “Što može koristiti njemu ili Hrvatskoj povezivanje njegove nove nacije s najtamnijim poglavljem europske povijesti? Zašto se on onda toliko trudi da poveže današnju Hrvatsku s fašističkim ustaškim režimom koji je u Zagrebu uspostavio Hitlerov Reich?”

Kako je bilo moguće da taj ugledni list učini takav

Redakcijski komentar iz 1993. s optužbama za fašizam u novoj državi

zaokret i objavi takav tekst koji vrijeđa predsjednika Tuđmana i cijelu Hrvatsku, koji pokazuje potpuno neznanje i pristranost redakcije te nesposobnost da točnim informiranjem pomogne svijetu u donošenju važnih odluka za sudbinu toliko ljudi? Kako je moguća tolika zabluda? Moguća je zato što je sada izvjestitelj New York Timesa postao Stephen Kinzer. On je od početka (1990.) razornu agresiju Srbije, osvajanje dijelova drugih država i potom zločinačke progone i genocid nad Albancima, Bošnjacima i Hrvatima – nazivao etničkim sukobom. Pokušavajući spriječiti međunarodno priznanje Hrvatske (usred presijecanja Hrvatske, napada na Dubrovnik i Vukovar i progona stotina tisuća ljudi), optužio je njemačkog kancelara Helmuta Kohla da je podijelio Zapad odlukom da prizna Sloveniju i Hrvatsku do Božića 1991., jer mnogi ne žele da SAD prizna Tuđmana koji se ne želi ograditi od hrvatskih fašista iz četrdesetih (<http://www.nytimes.com/1991/12/08/world/germans-follow-own-line-on-yugoslav-republics.html>, <http://www.nytimes.com/1991/12/08/world/germans-follow-own-line-on-yugoslav-republics.html>). Početkom kolovoza 1993. (<http://www.nytimes.com/1993/08/05/world/conflict-in-the-balkans-croatia-s-founding-chief-is-seen-as-mixed-story.html?pagewanted=all&src=pm>) opisao je Tuđmana karakterno kao autokrata koji “sve sam odlučuje, bez objašnjenja i obrane”, kao netolerantnog, uskog, antieuropskog, malog Tita. “Titov general pa u Titovu zatvoru; komunist pa antikomunist; neprijatelj Srba, a kći se udala za Srbina.” Tuđmana optužuje za napade na srpsku manjinu, poistovjećuje ga s Miloševićem (NYT 29. prosinca 1994.) i smatra jednakim agresorom u Bosni i Hercegovini. “Gnjevniji stari diktator koji vlada trećerazrednom banana republikom”... A 31. listopada 1993. objavio je: “Nasljeđe pronacističke vlasti još tra-

je u Hrvatskoj” (<http://www.nytimes.com/1993/10/31/world/pro-nazi-rulers-legacy-stillingers-for-croatia.html>), što ilustrira Pavelićevom slikom među suvenirima na tržnici u Zagrebu. Potom optužuje Tuđmana za izjave s naznakama predrasuda prema Židovima, optužuje ga zbog sumnje prema prihvaćenim istinama o ustaškim koncentracijskim logorima (700.000 ubijenih u Jasenovcu) i da se nije jasno ogradio od vezivanja uz ustaško nasljeđe ili antisemitizam. “Ova je zemlja strašno siromašna ne samo ekonomski nego i moralno. To me užasava.” Kinzer je odgovoran za spomenuti redakcijski komentar NYT-a podastri američkoj i svjetskoj javnosti u najtežim danima rata i stradanja Hrvata i Bošnjaka u BiH. Od 1990. do 1996. bio je šef ureda NYT-a u Njemačkoj, odakle je pratio nastanak postkomunističke Europe i ratove u bivšoj Jugoslaviji. Potaknuo je: srpsku agresiju smatrati etničkim sukobima te izjednačiti Miloše-

Predsjednik Franjo Tuđman

vića i Tuđmana. Optužio je Tuđmana: karakterno kao autokrata, politički kao nastavljajući nacističke politike i antisemitizma. To je dokazivao istrnutim citatima i pojedinostima. Marginalizirao je odnos Srbije prema Albancima i Kosovu. Takav pristup znatno je utjecao i na neke kvaziintelektualne kritike u Hrvatskoj, a otežao političke odluke Zapada u zaustavljanju agresije. On zastupa: važnost odjeka prošlosti, da političke elite ponavljaju prijašnje pogreške, da politiku često određuju otprije “loši” ljudi i često se služi detaljima iz pisama ili dnevnika, starim knjigama i člancima da bi postigao osjećaj konkretnosti svoga povijesnog pristupa. Sada je gost profesor međunarodnih odnosa na Sveučilištu u Bostonu, gdje predaje o temama u međunarodnim odnosima, povijest američkih intervencija, interkulturalne komunikacije i mirovna djelovanja Ujedinjenih naroda.

Neujednačenost Kinzerova pristupa kritizirali su još 1988. Edward S. Herman i Noam Chomsky u svojoj knjizi “Proizvodnja suglasnosti”, koji piše kako propaganda i pristranost preko masovnih medija manipuliraju populacijom radi postizanja podrške politici. Na to ih je potaknula “redovitost prikaza u medijima na temelju ideoloških pretpostavki nekritičkim korištenjem elitnih izvora i sudjelovanje u propagandnim kampanjama elitnih interesa”.

Klevetanje Tuđmana i Hrvatske bilo je moguće jer je vrh Europe bio i još je u strahu od obnove totalitarizma u budućnosti, sadašnjeg autoritarnog elitizma i vlastitog antisemitizma, rasizma, neravnopravnosti Roma, etničkih i vjerskih predrasuda... Kinzer je na prikaz Hrvatske prenio duboke strahove Europe i njezinih vođa o sebi. U Hrvatskoj mu nije bilo teško voditi kavanske razgovore s “intelektualcima” koji ne poznaju i često podcjenjuju vlastiti narod, ne smatraju se odgovornima da budu s onima gdje i kad je najteže, a s druge strane, ne objavljuju u svjetskim medijima, ne predaju na fakultetima i ne objavljuju u međunarodnim časopisima. I u vrijeme Bijelog puta medijske neistine, iskrivljavanje, relativizacija, uskost, izbjegavanje, marginalizacija, optuživanje i predrasude bili su dio agresije na Hrvatsku i BiH.

Delegacije Herceg-Bosne kod predsjednika u Zagrebu: Slobodan Lang, Mate Boban, Janko Vraniczany-Dobrinović, Jadranko Prlić, predsjednik Tuđman, Krešimir Zubak, Vlado Šoljić, Ivan Milas, Slobodan Praljak i majka Kata Šoljić

Tuđmanovi stavovi za stvaranja države, obrana i vizija budućnosti Hrvatske

Predsjednik Tuđman u vrijeme stvaranja i obrane Hrvatske, rata u BiH, uređenja hrvatske države i povezivanja s Europom i SAD-om imao je nekoliko strateških stavova, formiranih na povijesnom znanju, iskustvu i teškom, a često i bolnom izgrađivanju vlastitih stavova. Medijska, mediokritetska, sebična i banalna agresija na Tuđmana ostavila je posljedice, ne samo lažne i izdvojene citate i stavove već i nepoznavanje temeljnih stavova predsjednika Tuđmana u vrijeme osnivanja, obrane, povezivanja u svijetu i vizije Hrvatske. Poznavanje tih stavova potrebno je svakom građaninu i danas, ne zato da ih se slijedi, već da ih se stvaralački i dalje razvija.

Kao savjetnik za dobro surađivao sam s predsjednikom Tuđmanom šest godina u vrijeme obrane i stvaranja Hrvatske. S njime sam se sastao tisuću puta. Iznosim ono što znam i u što sam se uvjerio. Tuđman je uvažavao moje stavove i uključio ideje o zdravlju, demografiji, solidarnosti, kvaliteti života, ekologiji i nenasilju u svoje odluke. Dubina nekih njegovih promišljanja izgradila je u meni duboko povjerenje u njega kao dobrog čovjeka, izuzetnog vođu hrvatskog naroda i europskog vizionara. Evo njegovih osnovnih stavova:

Stav 1. Hrvatska je do 1990. uvijek bila pod nečijim pokroviteljstvom, dijeljena ili kolonija (Vatikan, Venecija, Turska, Austrija, Mađarska, Njemačka, SSSR, Srbija). To je dovelo i do proširenog stava unutar Hrvatske i međunarodno da Hrvatska i nema izbora nego da je najbolje moguće pokroviteljstvo strane moći – da Hrvatsku treba graditi odozgo pa dokle je moguće dolje do naroda.

Stav 2. Nova hrvatska država mora najprije razmatrati i ostvarivati vlastite mogućnosti, a na temelju takvog promišljanja i ostvarenih rezultata povezivati se s drugim državama, Europom i svijetom – od naroda pa dokle je potrebno, dokle želimo, možemo i smatramo nužnim prema gore.

Stav 3. Hrvatski narod živi u Hrvatskoj, BiH, kao manjine po Europi i kao iseljenici u svijetu. Treba ih povezati u zajedničkoj suradnji i solidarnosti, uz istodobno poštovanje drugih u Hrvatskoj i svijetu.

Stav 4. Moderni svijet, Ujedinjeni narodi i Europa utemeljeni su pobjedom saveznika u II. svjetskom ratu. Među saveznicima bilo je i znatnih razlika. Hrvatska sebe smatra savezničkom državom sa svim obvezama i odgovornostima za prošlost i prema budućnosti. Nova hrvatska država treba imati iste granice kao i Republika Hrvatska, tj. one formirane 1945. godine.

Stav 5. Hrvatska ne prihvaća ideološku “pravdu i istinu”, sudbinu ljudi i događaje u poraću u Jugoslaviji i Sovjetskom Savezu. Neprihvatljivi su legalizacija i provođenje etničkog čišćenja Nijemaca, osvetnički progoni naroda, vjerskih predstavnika i iskrivljavanje cijele istine o ratu i stradanju.

Stav 6. S BiH kao državom Hrvatska je zainteresirana za usku suradnju u svakom pogledu. Hrvatska će u cijelosti poštovati granicu s BiH. Hrvati u BiH ravnopravan su i konstitutivan narod. Hrvatima u BiH Hrvatska će pružati pomoć radi razvoja i očuvanja kulture, vjere, gospodarstva, školovanja, zdravlja...

Stav 7. Bez obzira na odnose u Jugoslaviji i sadašnju agresiju, Hrvatska će ostvariti ravnopravnost Srba u Hrvatskoj i želi uspostaviti sigurnost, ekonomsku i svaku suradnju sa Srbijom. Treba provesti skandinavizaciju Balkana.

Stav 8. Temelj suverenosti i vlastite snage Hrvatske jesu pravo i odgovornost ljudi da sami odlučuju, brane državu i ostaju u svojim domovima.

Stav 9. Ravnopravnost i sloboda vjere, političkog organiziranja i slobodnog izražavanja nužni su za budućí razvoj.

Stav 10. Treba osvijestiti stvaralačko nasljeđe Hrvata i Hrvatske – znanstveno, duhovno, kulturno – i stradanja. Bez ideoloških predrasuda treba iskoristiti svaki oblik stvaralaštva (starog Dubrovnika, duhovnosti, mira i dobra franjevac, iseljeničkog iskustva, odgovornosti za zdravlje – Štampara, samoupravljanja, odbijanja totalitarizma) najprije u obrani i priznanju,

Franjo Tuđman u Novoj Biloj

.....
General Ivan Bagarić: strategija obrane srušenog doma

a potom u budućem razvoju države poduzetnog naroda, obitelji i ljudi.

Stav 11. Državna vlast, s predsjednikom na čelu, dužna je redovito informirati građane o cjelokupnom stanju države. Predsjednik je dužan jedanput godišnje podnositi Saboru izvješće o stanju nacije, o čemu se potom provodi javna rasprava. Građani su nosioci suverenosti države.

Stav 12. Hrvatska želi postati članica NATO-a i Europske unije da snagu vlastite obrane i razvoja poveže s kulturno, teritorijalno i politički srodnim državama Europe.

Predsjednik Tuđman i Bijeli put

Predsjednik Tuđman zauzeo se za politiku temeljenu na znanju, vjeri i snazi Bijelog puta. Odmah na početku rata u Bosni i Hercegovini obavijestili smo predsjednika Tuđmana o etničkom progonu, ratnim zločinima i opasnosti genocida u Bosanskoj Posavini. Smatrajući te zločine odgovornošću političkog vrha, slično smo upozorili i Svetog Oca i potpredsjednika, tada senatora SAD-a, Ala Gorea.

Od samog početka obrane Bedem ljubavi, Konvoj Libertas, Obrana Dubrovnika i drugi pokazali su ključ-

.....
Predsjednik Tuđman poklanja Slobodanu Langu svoju knjigu. "Samo zapisano u dušu će se pamtili"

nu snagu mirotvornih akcija u obrani Hrvatske. Nakon konvoja Bijelog puta predsjednik Tuđman prihvatio je politiku dobra kao temeljnu hrvatsku politiku. Hrvatska politika prema Bosni i Hercegovini od tada je zastupala obranu, ostanak i suverenost Hrvata u BiH, stratešku suradnju s Bošnjacima i traženje mira sa Srbima. Slobodan Lang imenovan je predsjednikovim savjetnikom za dobro. Od tada nadalje, uz sigurnost, ekonomiju i međunarodne odnose, u predsjednikovo odlučivanje uključene su i sve mogućnosti dobra, rad Sabora i međunarodno djelovanje Hrvatske.

Na Zapadu uopće, u proteklom stoljeću, dogodio se znatan razvoj znanosti, kulture, ljudskih prava, zdravlja, školovanja..., ali nije se dogodilo njihovo povezivanje u zajedničku politiku dobra. Zbog toga se oni pojavljuju kao povijesno važni pokreti u društvu, ali ne postižu stalnu važnost u politici, poput sigurnosti, ekonomije i međunarodnih odnosa. U modernom vremenu samo je Mahatma Gandhi uzdigao snagu dobra u vrh političkog odlučivanja. Makar smo bolno osjetili zlo u politici, nije se dogodilo povezivanje vjere, znanja i kulture u zajednički iskaz snage dobra. U biblijskoj povijesti prihvaćanje i odgovornost za dobro nalazimo kod Abrahama i Isusa.

Mate Artuković, Branko Čulo, Andrija Ručević i ja obišli smo Bosansku Posavinu sredinom travnja 1992.

.....
Gradnja Hrvatske bolnice pokazala je viziju, namjere i snagu hrvatske države

Gledali smo, slušali, saslušavali, osjećali i svjedočili pretvaranju vojne agresije u okupaciju i zločine etničkog čišćenja Bošnjaka i Hrvata. Predsjednik Hrvatske to je morao znati da bi odlučivao. Kako sami nismo s njim imali nikakav kontakt, uputili smo mu izvješće preko dr. Mate Granića. Zapravo smo tražili da se odmah formira politika Hrvatske prema agresiji i stradanju u BiH.

Nastavili smo djelovati u BiH, ali s predsjednikom Tuđmanom idući kontakt imali smo tek potkraj 1993. kada je on Bijeli put nazvao pothvatom, dodijelio mu prvu povelju Republike Hrvatske, a mene imenovao svojim savjetnikom i veleposlanikom. Time se naš dotadašnji stručni, duhovni i civilni rad proširio na državnu politiku, djelovanje, savjetovanje predsjednika i međunarodno predstavljanje.

Gradnju Hrvatske bolnice, cjelinu sagledavanja ekonomskog, pravnog, medicinskog, arhitektonskog, građevinskog pothvata, golemu gradnju najsloženijeg objekta općeg dobra u Novoj Biljoj vodio je fratar Franjo Križanac. On je bio iz sela Križanca, koje je napadnuto na dan napada na Bijeli put. Mnogo je ljudi ubijeno, mnogo rođaka fra Franje. Tu je tragediju zadržavajući podnosio te je posvećeno gradio bolnicu. To je bio duhovni izazov.

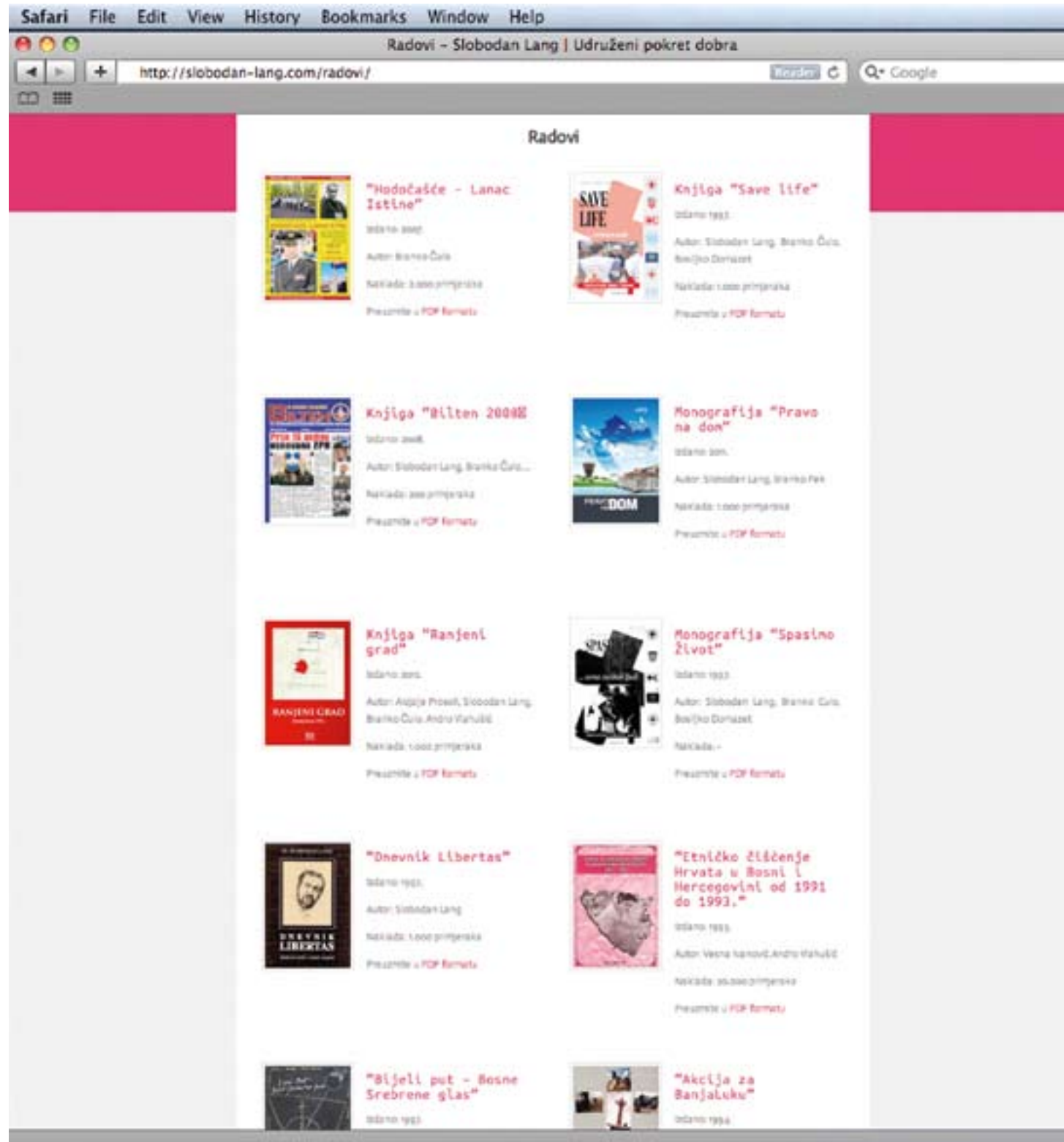
U jesen 1994. predsjednik me pozvao da na sastanku

s biskupima i političkim vodstvom Hrvata u BiH predočimo stanje i podršku potrebnu opstanku Hrvata u BiH. Potkraj 1995. predočili smo mu stanje u Bosanskoj Posavini.

Predsjednik Tuđman podržao je osnivanje Medicinskog fakulteta u Mostaru. Posljednje njegovo djelovanje bilo je povezano s našim prvim posjetom optuženima u Haagu, a tu su i njegovi rukom pisani komentari o suđenju u Haagu.

U 21 radu navedeni su počeci politike dobra.

Profesor Emil Robert Tanay, tragom Bijelog puta, vodio je likovne radionice djece u Lašvanjskoj dolini. Nacrtni su jedinstveni radovi o stradanju u ratu i želji za mirom i dobrim. Neki od njih su objavljeni u ovoj knjizi. Prof. Tanay je 2001. nagrađen Ziegfeldovom nagradom SAD udruženje za obrazovanje kroz umjetnost. Na pitanje kako se osjeća kao najugledniji svjetski likovni pedagog, on je odgovorio: „Ali nisam to ja dobio nagradu nego djeca čije sam crteže gledao, djeca koja su me učila.“

Sadržaj

Observer, listopad 1991. – <i>Slobodan Lang</i>	367	Medalja ECTF-a – <i>Fran Martinez-Esparza</i>	390
Slavonsko proljeće i golgota Posavine – <i>Slobodan Lang</i>	371	Međunarodni poslovi	
Granica stida – <i>Anthony Lewis</i>	379	Istječe: 20. 12. 1996. – <i>Thomas L. Friedman</i>	391
Savjetnik i veleposlanik – <i>Franjo Tuđman</i>	381	Minimum hrvatstva u BiH – <i>Slobodan Lang</i>	393
Povelja Republike Hrvatske		Osnivanje Medicinskog fakulteta u Mostaru 1.	393
Bijelom putu – <i>Franjo Tuđman</i>	381	Osnivanje Medicinskog fakulteta u Mostaru 2.....	394
Odlikovanje Anti Vlaiću – <i>Franjo Tuđman</i>	381	Nacrt prijedloga za Medicinski fakultet u Mostaru.....	396
Hrvatski predsjednik u Novoj Biljoj – <i>Franjo Tuđman</i>	381	Posjet Haagu – <i>Slobodan Lang</i>	397
Odbor za izgradnju Hrvatske bolnice u Novoj Biljoj.....	382	Izješće s puta u Den Haag – posjet našima u pritvoru – <i>Slobodan Lang</i>	397
Odgovornost za opstanak Hrvata u BiH.....	382	Odnos Franje Tuđmana prema suđenju u Haagu – <i>Slobodan Lang</i>	399
Molba Usore za Bijeli put – <i>Slobodan Lang</i>	385	Županijski dom za bolnicu u Novoj Biljoj – <i>Slobodan Lang</i>	399
Nema napuštanja - <i>Ivan Bagarić</i>	388		
Ocjena humanitarnog stanja u Posavini – <i>Slobodan Lang</i>	389		

Poput Yad Vashema i Muzeja holokausta, Hrvatska o svojoj obrani i stradanju treba čuvati sjećanje za budućnost: komemoracijom, dokumentacijom, istraživanjem i školovanjem (<http://slobodan-lang.com/>)

.....
 Za Franju Tuđmana narod je bio nositelj suverenosti. Zato je stalno primao predstavnike, izvješćivao medije, podnosio izvješća o stanju nacije, odlazio u posjete i govorio na velikim skupovima

Observer, listopad 1991.

Slobodan Lang, vodeći zagovornik ljudskih prava u Jugoslaviji, nudi nacrt regionalnog mira i demokracije koji bi mogao biti model za cijeli kontinent. Kada je u rujnu 1946. Winston Churchill pozvao na stvaranje Sjedinjenih Država Europe, rekao je da pomirenje Francuske i Njemačke treba biti prvi korak prema tom cilju. Sada kada se na Balkanu približava zima i osmi uspješni prekid vatre puca, takvu kvalitetu vizije treba primijeniti na Hrvatsku i Srbiju. Do sada nije bilo državnika ravnog Churchillu ili Trumanu da se suoči s izazovom totalitarne vlasti u Istočnoj Europi i Sovjetskom Savezu. Rat u Hrvatskoj ne treba gledati kao zamarajuću nevažnost, već kao mogućnost za ostvarivanje vizije i izgradnju novih institucija – za stvaranje istinski demokratske zajednice europskih nacija, temeljenih na nedjeljivim načelima ljudskih prava. Tragediju Jugoslavije moglo bi se zaustaviti i započeti novu Europu na sljedeći način. Najprije se treba dogovoriti o mjerama izgradnje povjerenja, za obnovu osjećaja sigurnosti ljudima kao pojedincima, specifičnim grupama i cijelim narodima. Potrebno je zaleđivanje sve proizvodnje oružja i kre-

tanja teškog naoružanja. Saveznoj vojsci mora se dopustiti dostojanstveno povlačenje iz onih vojarna u Hrvatskoj gdje je tjednima pod opsadom. Unutar sukobljenih područja Hrvatske najprije se mora osigurati sigurnost tamošnjeg stanovništva, ako treba, Saveznom vojskom, koju bi u određenom vremenu zamijenili međunarodni promatrači i snage. Na taj način moglo bi se stvoriti uvjete za povratak domu oko 300 tisuća izbjeglica. Nebo iznad Jugoslavije trebalo bi opet postati sigurno, zajamčeno strogom međunarodnom kontrolom, zabranjujući korištenje vojnih zrakoplova i dopuštajući obnovu civilnog zračnog prometa. Problematično pitanje priznanja treba obrnuti. Najprije treba ukinuti priznanje Jugoslavije i tada priznati, kao međunarodne, granice između šest republika. Jugoslavensko mjesto u Ujedinjenim narodima treba biti prazno. Republikama treba ponuditi izbor povratka u zajednicu nacija kao samostalnih država ili zajedno s drugim republikama. Ali ne treba im dati izbor u tome kako se odnose prema svojim državljanima. Obitelj europskih nacija sama je platila veliku cijenu da bi naučila važnost ljudskih prava, demokracije, slobode tiska, tržišne ekonomije i međusobnog mira. Poštovanje tih načela nije ni nametanje niti mogućnost; to je *sine qua non* pripreme europskog doma za dvadeset prvo stoljeće.

.....
 Rukovanje predsjednika Franje Tuđmana i Slobodana Langa, savjetnika za dobro. Dobro (rad, solidarnost, empatija, zdravlje, ekologija, škola, znanost, demografija, kultura, vjera...) zajedno s ekonomijom, sigurnošću i diplomacijom temelj je vizije, programa, dnevnog odlučivanja, djela i uspjeha politike suradnje države i društva

Suza, krunica, križ i puška bili su temelj hrvatske obrane

Pitanje Europi 1991.: što će se dogoditi ljudima?

Poziv na razum Europi 1991.

Poziv vjere iz Hrvatske Europi 1991.

Svu moguću međunarodnu pomoć trebalo bi ponuditi da bi takav dogovor postao stvaran. Najprije, pisanjem novih ustava, zaštitom ljudskih prava, slobodom tiska i razvojem lokalne i parlamentarne demokracije. Tada obnovom privatnog vlasništva i tržišne ekonomije. Iz ruševina stare Jugoslavije novonastale države trebaju biti među osnivačima nove Europe.

Hrvatska je danas teško oštećena ratom, ali kao i Srbija, Rumunjska, Mađarska i ostale države Istočne i Srednje Europe, ona već znatno zaostaje za Zapadnom Europom. Kroz 45 godina Zapadna i Istočna Europa bile su odijeljene ne samo željeznom zavjesom već i nevidljivim Rio Grandeom razvoja koji se širio iz godine u godinu.

Godine 1947. Sjedinjene Države imale su snagu ponuditi program razvoja ratom oštećenih država, odbijajući da ih podijele na pobjednike i poražene i tražeći od njih samo to da poštuju demokraciju i ljudska prava. Ernest Bevin, tada britanski ministar rada, rekao je: „Ovo bi mogla biti posljednja šansa, ne smije se izgubiti.“ Donjem domu rekao je: „Kada su Marshallovi prijedlozi objavljeni, zgrabio sam ih objeručke. Europa više ne može čekati.“ U to vrijeme Istočna Europa i Jugoslavija promašile su tu priliku i platile veliku cijenu. Hoće li Britanija, Francuska, Njemačka i cijela današnja Zapadna Europa ponuditi šansu hrvatskim ljudima i svim ljudima Istočne Europe da obnove svoje razorene

zemlje? Europa sigurno više ne može čekati! Kao što ne može biti pobjednika u ovom ratu, ne bi trebalo biti poraženih u ovom miru. Ne mora se imenovati agresora. Srbiju se ne mora tretirati kao da je počela, ne mora biti međunarodni parija. Priznanje se ne bi pružalo kao negativan čin, da se kazni druge, već kao pozitivan čin, priznanje postignuću zemlje.

Ratom se bave stari ljudi, ali teret nose mladi. Mladi ljudi iz Hrvatske ne žele biti priznati u ime svojih starih kraljeva, već da im se ponudi izazov stvaranja i održavanja istinske demokracije.

Nema ničeg teoretskog u ovim prijedlozima. Oni su logična posljedica mnogih godina zalaganja za ljudska prava i dostojanstvo Balkana. Godine 1988. napisao sam molbu da se prekine mržnja između Srba i Hrvata. Rukovao sam se s prvim oboljelim od AIDS-a, stajao pred prvim tenkom na Kosovu i zajedno s drugima zalagao se za prava ljudi s dodatnim potrebama.

Pravi ljudi iz Hrvatske, Jugoslavije, Istočne i Zapadne Europe ne trebaju diplomatsko rješenje. Nama treba čovječno rješenje, pogodno svakome od nas.

Ovaj put u Europi i svijetu nije vrijeme generala, diktatora, kraljeva ili diplomata. Nitko ne treba birati koju naciju, uniformu ili kojeg će vođu podržavati. Ovo je vrijeme poštovanja svakog pojedinca i u toj je spoznaji rješenje svih naših problema, ne samo rata u Hrvatskoj.

Kardinal Puljić i franjevci fra Blaž Marković i fra Joso Oršolić

Svi smo branili dom. Otac i sinovi Blažanović

Obnova srušene crkve u hrvatskoj Tišini

Posavina Bosne i Hercegovine

Slavonsko proljeće i golgota Posavine

Za dr. Franju Tuđmana, predsjednika Republike Hrvatske (preko dr. Mate Granića)

Đakovo, 14. 4. 1992.

Sažetak I.

OPIS PUTA

Na put smo krenuli 13. 4. u 13 h iz hotela I. Istovremeno su krenuli i predstavnici visokog komesarijata iz Zagreba i EZ (Fulvio Paolini, šef službe Generalnog sekretarijata, zadužen za Civilnu zaštitu) koji su vozili 20 tona hrane pomoći Brodu.

Do Kutine se gospodin Concolato vozio s nama u automobilu. Razgovaralo se o pilotima povratka u Cavtat i zapadnu Slavoniju. Posebno smo bili zaokupljeni teškoćama obnove zajedničkog života.

U 15.30 stigli smo u Viroviticu. Tamo smo održali sastanak sa šefom regionalnog ureda (za prognanike - S. L.). Isticao je niz teškoća:

- lokalna vlast nezainteresirana za prognane (I. V.)
- unatoč naredbi Bosanca (i dogovora tamo) direktor hotela Galjar odbio odobriti smještaj 270 prognanih zbog cijene
- teškoće telefonske komunikacije s Uredom
- 2400 prognanih obiteljski smješteno (cca 5% stanovništva)
- 86 kuća/341 Hrvat iz Vojvodine zamijenio kuće;

tamo su bili istjerani od ovdašnjih Srba
- u brigu treba uključiti i lokalnu privredu (klaonicu, Elektru, Vodovod, Virkom-plin)
- cijeli teret prognanih na soc. centru: „Ne mogu prognani biti naš teret“

- još 4 barake dale bi se adaptirati
ZAKLJUČAK: Potreban ciljani posjet ili poziv odgovornima u ZG.

Na putu od Virovitice do Đakova 29 obiteljskih kuća i lokala dignuto u zrak. Više u prvoj polovini. U jednom lokalnu izvršili smo uvid (srpske - S. L.). U Slavonski Brod stigli smo oko 18 sati.

RAZGOVORI:

Dr. Meter, Grgić/Crv. križ, Paolini, Concolato
Traže detaljan popis prognanih (broj) kao opravdanje pomoći. Kako broj nije bio dovoljan, 29 tona tretirali kao avans. To su svi zajedno posebno potpisivali. Dogovor s Paolinijem o utvrđivanju dnevnih potreba ulja, šećera, brašna.

U S. B. sada: 9000 nezaposlenih, 6000 prognanih iz I. Slav. i 1500 iz Bosne. Ima 5500 socijalnih slučajeva.

PROCJENA MOGUĆEG BROJA IZBJEGLICA

- maximum do 120.000
- opasnost od napada na Brčko

RAZGOVOR S LOKALNIM ŽUPNIKOM DEKANOM

Raspolažemo detaljnim razgovorom.

.....
 Franjevački samostan Plehan Srbi su razorili u svibnju 1992. (I. Šiško)

„Bijeg hrvatskog stanovništva preko Save“, Hrvati pa muslimani.

Ključno je tko kontrolira most B. Šamac i Brod.

„Strah potpuno iracionalan. Ljudi slušali o progonu i stradanju Hrvata na okupiranim područjima u Hrvatskoj.“

„Kada u selu bukne glas, a nema ga tko stišati, a u Bosni nema.“

I muškarci napuštaju Bosnu / gardisti se vraćaju.

(Prognana iz Teslića: Ne zanima me kuća, ni bilo što drugo. Sve sam stavila u torbu i krenula. Spašavam goli život. U selu ostalo 20 staraca. Jutros otišlo 6 autobusa. To je bolesno stanje).

„Ne vidim da će stati. Nekako su mi slutnje loše.“

Najgore u BiH ako samo Hrvati vode bitku. Treba osvojiti vojarnu u Derventi.“

„Neće se događaji odigrati u Posavini, već u Sarajevu i Kupresu.“

Veliki bijeg ne bi nas smio iznenaditi, Hrvatska postaje šansa za spas.

„Muslimani su oči uprli u Hrvatsku.“

„Radi se o grabežu BiH. Ako budu samo Hrvati branili, bit će brzo Hrvati u Hrvatskoj.

ZAKLJUČAK: MOGUĆ MASOVAN BIJEG HRVATA I MUSLIMANA.

.....
 Teška je sudbina hrvatskih obitelji iz Posavine u ratovima

Golgota Posavine

Od Cvjetnice do Uskrsa

14. 4. 1992.

Sažetak II.

9-12 SKUPŠTINA SLAVONSKOG BRODA (dr. Jozo Meter, Mato Artuković, Andrija Ručević, Željko, B. Č. i S. L.)

Dr. Meter (predsjednik)

Od početka se pripremali za izbjeglice iz BiH. Sada su se obistinile najcrnje slutnje. Kad su počeli dolaziti prognanici iz istočne Slavonije, oni su rekli u Repu-

blici „Mi čekamo Bosnu“. Očekivali 10.000 - 15.000.

U 10. mjesecu 1991. proveli anketu i dobili spremnost 5500 obitelji da prihvate izbjeglice. Sad su prešli granicu od 20.000, tj. 22.000 prognanih i izbjeglica, što na 114.000 stanovnika daje INDEX PRIHVATA od oko 20%. DOSTIGNUT JE MAXIMUM, NOVE IZBJEGLICE UPUTIT ĆE NA ZAPAD.

U Slavonskoj Požegi ima 565 prognanih, index prihvata je ispod 1%. Dr. Meter zvao predsjednika Jelića, koji mu je rekao da su popunjeni. Povrijeđen, više ga nije zvao.

U zadnjih nekoliko dana u Brodu primljeno bez teškoća 10.000 izbjeglica. Pripremali su nekoliko mje-

Što je istina o susretu?

seci ljude na žrtvovanje. Sad su došli i odveli izbjeglice svojim kućama.

800 ljudi iz Broda je izvan sa statusom prognanih. Želi se poslati cirkularno pismo da ovi ne trebaju imati status prognanika.

U početku je bilo teškoća oko prihvata Muslimana, ali kad su naši malo podigli glas, sve je krenulo.

(Artuković) 80 je nepokretnih u staračkom domu, kad bi ih se odvelo iz Broda, OSLOBODILO BI SE KREVIETE ZA RANJENIKE HV-a.

Jednog našeg mladića četnici su skalpirali.

OCJENA BOSNE

U Bosanskom Brodu još 2000 - 3000 civila. Prvi je strah prošao. Ljudi se polako vraćaju. Vidi se da oni ne mogu osvojiti B. B., ali morat će biti drastičan obračun jer oni neće prestati napadati.

Bosanski Šamac i Brčko stalno su upozoravali, ali ovi

nisu učinili ništa. „Bojim se da ne ulijevate povjerenje.“

Iz B. bi moglo doći još 50.000 - 100.000, 70% Hrvata i 30% Muslimana (možda i 50:50). Ne dopuštaju prelazak muškarcima 18 - 60 godina. Hvata ih V. P. po Brodu.

Izbjeglice dolaze ili bez ičega ili vozilima. Prelaze na sve moguće načine. „Sreća se potrošila.“ JNA/četnici koriste se izbjeglicama kao oružjem. Oni znaju da će BiH biti država, ali u njoj love svoj dio. Oni stvaraju izbjeglice/prognane na sve načine - plašenjem, napadima, progonom, istjerivanjem, čišćenjem. PROGNA-NI/IZBJEGLICE dio su njihove doktrine RATA.

Okršaj mora biti brz i žestok. Otežavaju naša sela uz Savu (petnaestak), Pričac, Slavonski Kobaš, Dubočac, koje oni tuku granatama s druge obale. Trebat će ih isprazniti od ljudi.

NAJVAŽNIJE. OBVEZATI SVE OPĆINE NA INDEX

Posjet Posavini

PRIHVATA OD NAJMANJE 10%. Prvo pokušati dobrovoljno. Što više po kućama.

Potrebna što veća međunarodna prisutnost. Vidjeti sam, S. B. daje lažnu sliku.

14-16 KRIZNI ŠTAB BOSANSKOG BRODA

Ivan Brzić (predsjednik), Armin Pohara (dopredsjednik), Marko Anđelić, dr. Milan Jukić (šef saniteta).

Dr. Jukić (šef saniteta)

ima 6 - 7 liječnika, bilo je 20. Većina stanuje u S. B., pa i ne može prijeći u kritičnim trenucima. Veći broj liječnika jednostavno se više nije javio na posao (popis u prilogu) POTREBNI SU IM DODATNI LIJEČNICI.

Djeluje kao dio službe Sl. Broda. TREBAJU IM SANITETSKA KOLA. Ranjenici se prevoze u S. B.

Ivan Brzić (zapovjednik kriznog štaba)

Financijski tokovi prekinuti. Nadaju se osigurati pla-

će. Za sada dovoljno stambenog prostora.

Armin Pohara, Marko Anđelić

Iz B. B. bilo je počelo (pogrešno) stihijsko bježanje, što se sada postupno ispravlja i pomalo sa vraćaju.

Tamo gdje su Srbi osvojili neće se vratiti „nikada“ (Unka, Zborišta, Hrvatska Vrela). U H. Vrelima bilo je 165 domaćinstava. Svi su protjerani, a 20-ak kuća je spaljeno. Ostalo je opljačkano, pokupljeno i otjerano. „Od situiranih ljudi dobili smo prosjake, bez hrane za život i rezervnih čarapa.“

Ne znaju što je s ljudima koji su napustili Brod. Zatečeno će se pučanstvo zadržati i planiraju vratiti 3000, a 3000 se „nikada više neće vratiti“ (otišli obiteljima u Njemačku).

I prije rata bilo je protjerivanja Hrvata zaplašivanjem (večernja pucnjava, Pavić, Duspara, Liović, svi iz Klakara).

Budući broj prognanih potpuno ovisi o našoj snazi.

Teško je i teška su sjećanja. U Burićevoj štali 1945. ubijene su 244 osobe. Godine 1992. u Garevcu su nam rekli da će sada konačno moći otići na grobove, pomoliti se i obilježiti ih

Logor u Srbiji

Trebalo bi BITNO povećati koordinaciju osam hrvatskih općina. B. Brod (33.962, H 41%, M 12%), Odžak (30.651, H 54%, M 20%), Bosanski Šamac (32.875, H 45%, M 7%), Orašje (28.201, H 75%, M 7%), Brčko (87.332, H 25%, M 45%), Derventa (56.328, H 39%, M 13%), Modriča (35.413, H 27%, M 30%), Gradačac (56.378, H 15%, M 30%), gdje su u većini.

UKUPNO: 361.000, Hrvata cca 130.000, Muslimana cca 105.000.

Kopnena povezanost na bosanskoj strani nije osigurana.

Treba HITNO povezati i koordinirati B. Brod, Odžak i Derventu (imaju snage za otpor), moglo bi možda i Orašje i Šamac ako bi se radilo, ostali se teško mogu suprotstaviti.

Muslimani se ponašaju različito, gdje su u većini olako se predaju (Brčko, Gradačac).

„Muslimani su bili prilično dezorijentirani. U B. Brodu ujediniła nas je (s Hrvatima) zajednička nevolja. U Zvorniku je drugo, a u Brčkom ima još i Hrvata za Jugoslaviju. I u B. Brodu narod je bio uspavan. Kad je udarilo tu noć, granate su probudile ljude iz dubokog sna. Mi, Muslimani i Hrvati, moramo dobiti ovu bitku zajedno. To sam rekao i Izetbegoviću. Do prije dva mjeseca stalno su tražili da se mirimo sa Srbima. Nama bi se dogodilo kao i u Bijeljini da nije bilo nekoliko ljudi, koji stalno rade dvije godine.“

Povezivanje B. Broda, Odžaka i Dervente treba provesti iz S. Broda po naredbi iz Zagreba (BEZ TOGA NEĆE IĆI). „B. BROD SAM RATUJE.“ Sam Brod trebao bi osvojiti Bosnu da Hrvati budu slobodni.“ Iz Odžaka nisu ispalili ni metka kad se odatle napadalo B. Brod. JNA nije jaka kao na početku. Imamo položaje koje ne mogu osvojiti, ali imaju topove.

U raspodjeli treba prednost dati onima koji ratuju, a ne statistički. Treba čvrsto „uvezati“ tri općine i koordinirati iz S. Broda. AKO SE TO NE PROVEDE, MOŽE BITI I 70% IZBJEGLICA (cca 150.000).

Prve pripreme počeli su prije dva i pol mjeseca, u ogranku Tulek. Imali su 40 cijevi u vrijeme napada. Pomogao im je Glavaš.

Do napada, od 20 direktora u B. Brodu 16 su bili Srbi. Miro Radovanović iz SDP-a prešao za predsjednika SDS-a.

16 - 17 POKUŠAJ PRELASKA PREKO SVILAJA

Radi odlaska u Odžak prešli smo na hrvatsku stranu

i kod hrvatskog Svilaja planirali prijeći skelom u Donji Svilaj. To nismo mogli provesti zbog krajnje arogancije predstavnika kriznog štaba iz D. Svilaja. On je odbijao prihvatiti NAREDBU zapovjednika bataljuna HV-a iz Svilaja, zapovjednika kriznog štaba iz Odžaka i zam. zapovjednika iz B. Broda. Bio je to zoran prikaz odsutnosti jedinstvene komande.

17.30 - 18.30 BRČKO

Prešli smo preko mosta kod Gunje. Policija je s obje strane. Na njihovoj strani su Srbi (ne trebaju dokumente – na sreću). U Brčkom, a posebno na mostu, osjeća se tjeskoba. Ljudi odvođe djecu, kao da se pomalo pripremaju, ali i kao da se nemaju namjeru braniti. Osjeća se rezignacija „Sudbina je tako htjela.“ Prodaju se samo srpske novine. Okolo su plakati Durakovića „Za demokraciju, protiv siromaštva“. Most je pun simbolike. Zove se „žrtava fašizma“, podignut 1894. da bi se željeznicom povežalo s Vinkovcima. Po sredini je spomen na ubijene Židove, a danas preko njega prelaze kolone ljudi bježeći pred srpskim fašizmom u Hrvatsku (iz Bosne bježe i Hrvati, i Muslimani, i Židovi). Preko mosta se hoda gotovo pola sata. Ljudi idu pješice, pojedinačno, gurajući tačke, noseći koferu, zavežljaje, u grupama i pojedinačno, vodeći djecu, šutke i u razgovoru, zastajkuju. Čuje se poneka riječ: „strah me, tko zna što će biti sutra, djecu vodim, znaš što je bilo u Bijeljini“. Srušeni most preko Save ruši svaku iluziju, ali i gradi nove veze. Prijelaz preko mosta je prijelaz od noža u ljudskost.

18.30 - 19 CIVILNI ŠTAB GUNJA (Svetović Ružica, Stipanović Mijo)

Odmah poslije Bijeljine počeli prelasci. 13. 4. više od sedam stotina. 14. 4. 95, od toga 35 muškaraca između 18 i 60 godina.

Neki ostaju s rodbinom u Gunji, a drugi odlaze. Mnogi u Njemačku. Ljudi se javljaju da prime u kuću. Halilović Husein prima osam, bilo koje vjere. „Straha je previše.“ Lopare su pale (50% M, 50% S). Čečići jučer dobili ultimatum da idu. Imaju 40 cijevi. Gorica (Hrvati) dobili ultimatum da se isele.

B. Brod nema veze sa Sarajevom. Počeli se koristiti hrvatskim dinarom.

U Odžaku bivši šef KOS-a u Đakovu, postaje šef MUP-a.

Hrvatski junak obrane. Mladi branitelj bez noge

BIJELJINA - SVJEDOČENJA

(Zabilježeno u Gunji 14. 4. 1992.)

SVJEDOK I. (bez imena zbog zaštite obitelji)

Deset dana prije Bajrama poručio nam je vojvoda Mirko: „To će biti krvavi Bajram“. Nažalost, to se i obistinilo. Dva dana prije, 4. 4., izbili su sukobi u kafiću jer su oni tražili mjesto da pokrenu lavinu. Tenzije su rasle iz dana u dan. Četnici su se slobodno kretali pokraj organa sigurnosti (i ovi su svi bili Srbi, makar je u općini Bijeljina trećina Muslimana). Četnici su uvijek mogli svakoga maltretirati.

Dan prije ljudi iz SDA stavili su barikade na ulaz. Tada je došao Arkan iz sela Popova, gdje je i garnizon. Došli su bez oružja i od vojske dobili kompletno naoružanje.

Cijeli je grad ustao, ali je oružja bilo vrlo malo. Ljudi

su imali nekoliko snajpera, lakog pješadijskog i u velikom dijelu poljsko oružje. Zahvaljujući srčanosti ljudi, naročito Mahale i Zaira Tombaha, pružen je vrlo žestok otpor. Mnogo je arkanovaca stradalo jer nisu očekivali takav otpor. S vrlo malo oružja i još manje municije, otpor je trajao dva dana i jednu noć. Poslije je započela odmazda i hirovi Miloševićeve desne i lijeve ruke, Arkana i vojvode Mirka.

U Distribuciji (el. energ.) su poredali 23 čovjeka uza zid. Čuvale su ih dvije žene, jedna mala, a druga visoka i vrlo lijepa. Ova druga bila je prava zvijer. Pitala je čovjeka je li Musliman, a on je rekao “jesam i time se ponosim”. Na to mu je nožem odsjekla spolni organ. Jednog Hrvata (Bane, žena Njemica) šutali su doslovce kao loptu. Navodno je preživio, ali sumnjam. Poslije tri sata nepomičnog stajanja uza zid, tko se i najmanje pomaknuo, dobio bi udarac u bradu pa bi potiljkom udario u zid.

Zatim su nas odveli u podrum i počelo je drugo poluvrijeme. Četnici (naši sugrađani, neki maskirani) izivljavali su se na nama. Tko je ostao živ, sretan je. Tukli su nas i prebijali. Sutradan su neke pustili, navečer i druge.

Kod mesara u podrumu okupili su Albance i sve ih poklali. Navodno je jedan pobjegao (djecu i ženu su mu zaklali).

Jednom susjedu, Muslimanu, priveli su ženu Srpkinja i dvoje djece, sestru i brata i uz šikaniranje tražili da pokažu „Mačka“ (SDA). On je izišao i zapucao. Dvojicu je ranio (imaju pancirke). Na mjestu su ga ubili, minirali mu kuću i sasuli puni rafal mrtvom u lice.

Ubijeno je više stotina ljudi. Narod je toliko prestrašen. To se ne može ispričati. Slike mi prolaze danima i noćima. Iskasapili su čovjeka da ga majka nije prepoznala. Jezivo je to, gospodine moj, ja noćima ne spavam.

SVJEDOK II.

- Zaklali su Redžepa mesara sa ženom i djetetom.

- Čosu boksera i još 11 masakrirali su i zaklali u podrumu.

- Ja sam osobno pokopao 46 zaklanih od arkanovaca, a ima ih kudikamo više.

- Treba reći istinu, nije bilo masakra u džamiji, jedan leš u okolici.

- Sada utjecajne građane i članove SDA i HDZ-a odvođe i bacaju u Drinu.

Anthony Lewis, svjetski junak istine

Granica stida

Anthony Lewis

5. 4. 1993.

Kako daleko srpske vođe mogu ići u svom prijeziru pravila međunarodnog reda, a da ne izazovu veću reakciju Vlade Sjedinjenih Država? Postoji li granica stida koju predsjednik Clinton može podnositi bez djelovanja?

Ova pitanja postavlja srpsko ponašanje posljednjih dana. Ono je sve drskije, sa sve većim prijezirom prema naredbama Ujedinjenih naroda i svjetskom pritisku. Srbi više i ne pokušavaju prikrivati svoje uvjerenje da su UN i posebno Sjedinjene Države tigrovi od papira. Zato su bosanski Srbi u svom samoproglašenom parlamentu odbili čak i praznu gestu potpore Vance-Owe-

Pozdrav obrani i dobru

novu planu mira. Oni su ga otvoreno odbili. Njihov vođa Radovan Karadžić rekao je da će oni za tri tjedna ujediniti teritorij kojim vladaju, više od 70% Bosne, sa 30% Hrvatske pod kontrolom tamošnjih srpskih revolveraša. Idući korak bit će anchluss – ujedinjenje – sa samom Srbijom.

Srbi su prekršili primirje kako bi obnovili granatiranje Srebrenice, jednog od posljednjih gradova u istočnoj Bosni pod snagama bosanske vlade. Nitko više ne može sumnjati što Srbi namjeravaju učiniti. Oni će nastaviti ubijati Muslimane i istjerivati ih terorom sve dok od Bosne ne uzmu sve što žele.

Predsjednik Clinton dosad je na srpsku agresiju reagirao previše sramežljivim akcijama u odnosu na one koje je zagovarao kao kandidat prošlog ljeta. Tada je

.....
Potpredsjednik Joseph Biden uključio se prije 20 godina u humanitarni rad u Mostaru, a predsjednik Barack Obama i danas je odgovoran za budućnost Bosne i Hercegovine

pozivao da SAD bombardira srpske vojne ciljeve i prekine embargo na oružje za snage bosanske vlade. Sada bi bacao hranu opkoljenim Bošnjacima i da UN glasa za besmisleni zonu zabrane leta.

Njegova sramežljivost politički je razumljiva. ...Ali svi ovi razlozi neće mnogo značiti ako na kraju jedina svjetska supersila dopusti da uspije politika rasnog terora u Europi u posljednjem desetljeću 20. stoljeća. Bill Clinton to zna. Ja vjerujem da se on i njegovi savjetnici sve više brinu i stide zbog onog što se događa u Bosni.

Zašto je na njemu da reagira? Zbog razloga koji je Margaret Thatcher prošli tjedan objasnila u govoru u bazi Akademije mornarice SAD-a: „Nema bijega... od liderstva Amerike.“

Pitanje Bosne, lady Thatcher ispravno je rekla, „treba riješiti“. Zapad zapravo ima avione i rakete da uđe i istjera Srbe. „Srpski agresori nisu hrabri partizani iz

II. svjetskog rata. Oni su kukavice koji ubijaju žene i djecu. Ako Bill Clinton ima snage, hrabrosti i odlučnosti, ja ne sumnjam da on može dobiti potrebnu podršku u Kongresu i zemlji za snažnu akciju. Konačno, nije to teško zastupati.“

„Moji sugrađani Amerikanci, prije gotovo 50 godina mi i naši saveznici porazili smo avet Hitlera i nacizma. Mi ne možemo dopustiti da ožive nacističke metode na europskom kontinentu. Bilo bi to previše strašno za nas i našu djecu da dopustimo da se avet opet oslobodi (po uzoru na govor predsjednika Franklina Roosevelta 3. rujna 1939., na početku II. svjetskog rata).“

„Možda će srpske vođe, u svojoj okrutnosti i nepoštovanju zakona, prijeći crtu kada će osjećaji Billa Clintona – njegov stid prema našoj sramežljivosti u Bosni – pokrenuti akciju. Ili su možda cinici u pravu kad kažu da je vanjska politika demokrata jednako cinična kao i republikanaca, samo se oni lošije osjećaju.“

Povelja Republike Hrvatske Bijelom putu

18. 12. 1993.

Predsjednik dr. Franjo Tuđman 28. prosinca 1993. odlučio je Povelju Republike Hrvatske, za plemenitost, požrtvovanje i hrabrost koje su pokazali prigodom dopreme humanitarne pomoći pučanstvu Lašvanske doline, dodijeliti humanitarnom pothvatu Bijeli put za Novu Bilu i Bosnu Srebrenu.

Odlikovanje Anti Vlaiću

27. 12. 1993.

Predsjednik dr. Franjo Tuđman 27. prosinca 1993. posmrtno je odlikovao Antu Vlaića ordenom “Petar Frankopan i Ivan Zrinski”. Orden je predan obitelji poginulog.

Savjetnik i veleposlanik

27. 12. 1993

Predsjednik dr. Franjo Tuđman 27. prosinca 1993. donio je odluku o imenovanju dr. Slobodana Langa posebnim savjetnikom predsjednika Republike i veleposlanikom u Ministarstvu vanjskih poslova Republike Hrvatske za humanitarna pitanja.

Hrvatski predsjednik u Novoj Biloi

14. 6. 1994.

Predsjednik Republike Hrvatske dr. Franjo Tuđman nakon službenoga posjeta Sarajevu u utorak navečer doputovao je u pratnji najužega čelnštva Republike Hrvatske u Novu Bilu. Nakon susreta sa svećenicima Lašvanske doline i srednje Bosne, te liječnicima Franjevačke bolnice i drugim djelatnicima toga kraja, dr. Tuđman izrazio je zadovoljstvo tim posjetom, izrazivši im zahvalnost što su, kako je kazao, „postali simbol otpora hrvatskoga naroda, simbol opstojnosti hrvatstva u srednjoj Bosni“.

„Ja vam mogu kazati da su mnogi ljudi već bili izgubili vjeru u mogućnost održanja hrvatstva u ovom dijelu srednje Bosne, ali evo ovdje i ministra Šuška, kojemu sam krajem lipnja prošle godine, kao i načelniku Glavnog stožera Hrvatske vojske generalu Bobetku, rekao, tamo se rješava sudbina ne samo hrvatstva nego i strateški interesi hrvatske države i treba sve učiniti da damo pomoć da se Nova Bila, Vitez, Busovača i Kiseljak održe. Bijeli put za Novu Bilu izrastao je iz osjećaja čitavoga hrvatskog naroda, ali treba spomenuti jednoga čovjeka koji je tu među vama posebno zaslužan da se on ostvari, a to je dr. Slobodan Lang,“ rekao je dr. Tuđman.

„Kada se bude pisala povijest o tome zbivanju, ne treba ga zaboraviti. Nemamo mnogo vremena. Idemo dalje, ali vaš trud, vaši naponi i vaše žrtve nisu ostali uzaludni. To što smo opstali ovdje omogućilo je da dođe do sporazuma o federaciji i konfederaciji. To znači da je hrvatski čovjek ne samo opstao ovdje nego je izvjestio pravo da Bosna, a ne samo Hercegovina bude njegova zemlja i da u njoj bude suveren. Hrvatska će vam nadalje pružati pomoć koliko god je to

Odbor za izgradnju Hrvatske bolnice Nova Bila

16. 7. 1994.

Predsjednik Republike Hrvatske dr. Franjo Tuđman 16. srpnja 1994. donio je odluku o imenovanju Odbora za izgradnju Hrvatske bolnice Nova Bila, u sastavu: dr. Slobodan Lang (predsjednik), dr. Mihovil Biočić (ravatelj Opće bolnice Split), Ivan Đerek (pomoćnik generalnog direktora Ine), mr. Zdravka Bušić i don Ivan Cvitanović. Zadaća odbora je da organizira i usmjeruje sve aktivnosti na pripremi izgradnje i izgradnji Hrvatske bolnice Nova Bila, te da se brine o prikupljanju i zakonitom trošenju sredstava namijenjenih izgradnji bolnice.

Odgovornost za opstanak Hrvata u BiH

Iz zapisnika razgovora predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana s političkim i crkvenim predstavnicima Republike Bosne i Hercegovine. Predsjednički dvori, 12. rujna 1994. godine
 PREDSJEDNIK: Ja bih predložio kao uvod za kratko, možda Lang kao čovjek koji je nepristran promatrač, pa da čujemo iz ovih međunarodnih kratko, Žužula i Vraniczanyja, jasno htjeli bismo da čujemo i sve ostale. Gospodin Lang!

SLOBODAN LANG:

Biti ću kratak. Pokušao sam ocijeniti život hrvatskog naroda u sektorima pod pritiskom (Bugojno, Travnik, Konjic, Vareš, Kakanj), Sarajevu, gdje je bošnjačka većina (Tuzla, Zenica, istočni Mostar, Gornji Vakuf), u enklavama (Orašje, Dubrave, Žepče, Usora, Kiseljak, Kreševo, Lašvanska dolina...), Mostaru, ocijeniti mogućnost povratka izbjeglica iz Bosanske Posavine u njihove domove i općenito položaj izbjeglica iz Bosne i Hercegovine. Nastojao sam ocijeniti zaštitu, školstvo, socijalne uvjete za opstanak i povratak i sigurnost života, rada i usluga. Uvijek nastojim komunicirati s političkim vodstvima i Hrvata i Bošnjaka, a od početka sukoba uvijek se oslanjam na Crkvu. Glavnu ocjenu koju bih ja dao, sve što je rečeno s tim se slažem, mislim da je glavno obilježje odlazak Hrvata

Novi susret starih prijatelja. Slobodan Lang, Zdravka Bušić i Jacques Klein u Sarajevu

ta i da ako se u tom pogledu ne učini intervencija ... da je nezaustavljiv nestanak Hrvata u tom području. Sva izdvajanja pojedinačnih mjera, bilo kojih krivica s jedne ili s druge strane, na svoj način ... ostane. Ja neću govoriti o tragičnom stradanju pojedinih naroda, gdje su mogli i drugi više stradati, ali ovaj će narod nestati u određenim dijelovima. To doživljavam, mislim da doslovno prisustvujemo jednom obliku genocida u kojem je moguće da svi snosimo vrstu krivice. Ja ne bih uspoređivao krivicu, ali treba u potpunosti stati iza tog naroda. I to, po mojoj procjeni, rekao bih da nećemo dobiti snagu od van-

skog svijeta, da nećemo dobiti nigdje žalbe na pravice i nepravilnosti... iz nas samih. Zato mislim da je potpuno u redu ovo što je rekao predsjednik: ako ne nađemo snagu u sebi, nećemo je mijenjati. Primarna su pitanja sljedeća. Morat će se moći osigurati tamo kontrolu kriminala i svih nepravilnosti ... i u tom pogledu i vojnu i policijsku sigurnost. Drugo, ja moram reći da u cijelim dijelovima, a posebno ću reći za srednju, postoje vrlo velike u prelasku ... ciljevima funkcioniranja. Mlađim ljudima prestaje rad u vojsci, jer jedino mogu živjeti ... nema više tko da ih hrani, jer drugih uslova za život nemaju. Prema tome,

mora se taj prijelaz omogućiti vrlo snažno.

Mislim da se mora omogućiti i osjećaj kulturne pripadnosti tom narodu. Taj narod je razbijen u pojedine segmente.

Mora se omogućiti rad civilnog sektora, kao što je školstvo i zdravstvo. Recimo, kad govorimo o bolnici u Novoj Biljoj, ja skrećem pažnju da Hrvati nemaju ni jednu bolnicu u Bosni i Hercegovini. U ovom trenutku sve se dešava pomoćno, nama žene rađaju i prate se na jedan način koji doista... kao liječniku i čovjeku neugodno mi je uopće o tome govoriti.

Gospodarstvo mora biti pokrenuto u svakom mogućem pogledu.

Naglašeno je prisutan odlazak stanovništva. Odlaze primarno mladi ljudi, školovani ljudi, oni koji ne vide perspektivu. U tom pogledu mislim da Hrvatska mora vjerovati u Bosnu i Hercegovinu ako želi da Hrvati vjeruju u Bosnu i Hercegovinu.

Mislim da Hrvatska mora vjerovati upravo u takvu washingtonsku Bosnu i Hercegovinu, gdje hrvatski narod može ostvariti i dostojanstvo i snagu, i prijateljstvo s muslimanskim narodom jer će i muslimanski narod, ono što je predsjednik istaknuo, dobiti šansu da bude europski narod.

Mislim da je sramota Europe da je Muslimane slala u Iran i u Libiju, a da ih nije znala tretirati kao europski narod.

Mislim, ako mogu pledirati i na Svetu Stolicu, mislim da nije korektno da zato što su druge vjere, da im se nije dala europska ravnopravnost i da ih se slalo praktično da ih se školuje za teror u budućoj Europi, a da je onda još Hrvatska kriva za to.

Jednim dijelom moram, predsjedniče, istaknuti... kakvih god hoćete slabosti među Hrvatima, ali slika nije korektna, doista nije korektna. I nije mi u Zagrebu korektna. Javnost u Zagrebu nije upoznata, hrvatski narod stradava puno više nego što se to zna... Napadi koje vrše neki i u Zagrebu nisu korektni.

Ja se moram posebno osvrnuti na srednju Bosnu. U Bugojnu i u Travniku živjelo je prije početka sukoba oko 40 tisuća Hrvata, 60 tisuća Muslimana i određen broj Srba.

Nakon toga, predsjedniče, dolazi do srpske agresije. Dolazi do progona Hrvata i Muslimana. Hrvati primarno odlaze u Hrvatsku. Muslimani u znatnoj mjeri prelaze u srednju Bosnu. Međunarodna zajednica, dok je vrlo osjetljiva da će primiti dva čovjeka

u Englesku i Francusku, tu se ponaša bez ikakvog poštovanja koliko je ta zajednica sposobna da izdrži dodatno opterećenje. I u Travnik i u Bugojno dolazi još 60 tisuća Muslimana. I sada ondje postoji 40 tisuća Hrvata naspram 120 tisuća Muslimana. Odmah ih se naoružava i pretvara ih se u progonitelja, direktno pod blagoslovom te Europe. Hrvati počinju činiti 25 posto stanovništva. Nametnut je sukob žrtvama i među žrtvama da bi se moglo govoriti o sukobu među svima.

U sukobu od tih 40 tisuća odlazi još 35 tisuća Hrvata. Sada postoji 5 tisuća Hrvata i 120 tisuća Muslimana. Nakon sporazuma od tih preostalih 5 tisuća još je 40 posto otišlo. I sada ih je ostalo 3 tisuće. A iz područja Banje Luke u zadnjih desetak dana još je 7 tisuća Muslimana prebačeno u to područje i sada imamo 3 tisuće Hrvata i 130 tisuća Muslimana.

Predsjedniče, u roku od dvije godine, od vjekovne ravnopravnosti i harmonije dvaju naroda kao rezultat agresije, kao rezultat nestručne i nehumane humanitarne pomoći vrši se likvidacija jednog naroda tako da se izaziva dodatni sukob, koje se onda još optužuje i koji imaju pravo da im se pomogne.

Ja doista plediram da Hrvatska razvije svijest i sve druge elemente, ali posebno bih pledirao, dajte šansu miješanim kantonima. Neka se napravi da se ne može naseljavati bilo tko, nego da u miješanim kantonima budu oni koji su živjeli u miješanim kantonima. Neka se oni koji su dodatno prognani naseljavaju u hrvatskim, odnosno u muslimanskim predjelima i razdvojimo one prognanike koji su rezultat sukoba srpske agresije, a koji međusobnog sukoba.

Ako svijet hoće da se bavi mijenjanjem teritorija, neka barem ne zaboravi na ljude, pa ako su dodijelili dodatni prostor Muslimanima, neka se vidi koliko je ljudi pritom izgubilo dom i neka preuzmu direktnu odgovornost da se pomogne u smještaju tih ljudi.

Zaključno, predsjedniče, moram istaknuti da je u sukobu Hrvata i Muslimana došlo do progona 50 tisuća Muslimana i 180 tisuća Hrvata. To, predsjedniče, čini 2,5 posto ukupnog stanovništva muslimanskog i 25 posto hrvatskog stanovništva.

Svakako treba imati o tome razgovore ... odluka o kršenju ljudskih prava i jedini pravni odgovor je poštovati u cjelini ljudska prava, omogućiti svima da se vrate u svoj dom. Pri tome ćemo morati ići na poštovanje i njihove kulture i svih drugih oblika pravde.

Biskupi su oduvijek odgovorni za opstanak naroda. Slobodan Lang, Petar Anđelović, Pero Sudar i Franjo Komarica u Travniku

Ja doista mislim da smo suočeni s pitanjem odvijanja genocida nad jednim narodom i ... odgovornosti da li će taj hrvatski narod u Bosni i Hercegovini opstati i da li ćemo mi moći reći da smo učinili sve što možemo. (govornik je sjedio sa strane, slabo se čuo.) Stenogrami o podjeli Bosne. Knjiga druga. Priredio Predrag Lucić. Urednici Ivan Lovrenović i Predrag Lucić. Feral Tribune, Dani, Fondacija Heinrich Boll. Split - Sarajevo, 2005.

Molba Usore za Bijeli put

Dr. Franjo Tuđman, predsjednik
Republike Hrvatske

23. 2. 1994.

Predstavnici Usore izravno su se telefonski obratili s posebnom molbom da Vas osobno informiram o tragičnom položaju hrvatskog stanovništva u njihovu kraju, te da Vas zamolim da se u pregovorima s bošnjačkim predstavnicima BiH izriječkom pokrene i pitanje njihova položaja.

Stanje u Usori je sljedeće:

Stanovništvo:

- djece: 3013 (do 1 g. 884, do 7 g. 1387)

- žena: 4854

- prognanika: 4290 (Teslić, Doboje, Maglaj, Derventa)

- muškaraca: 10.345

Hrana:

- Sjetva u jesen 1992. bila je, zbog nedostatka goriva i rata, polovična.

- Proletne sjetve 1993. više uopće nije bilo zbog nedo-

Bili smo nezaustavljivi pomažući ljudima u nevolji, brodovima, ribarskim brodicama, kamionima, cisternama, automobilima i pješice.

U Bosni i Hercegovini bilo je svih devet krugova pakla u ratu: agresija, ratovanje, razaranje, ubijanje, ranjavanje, okupiranje, silovanje, zatvaranje, progon

statka sjemena, goriva i rata.

- Hrana na tržištu: 23. veljače o. g. jedna litra ulja koštala je 50 DEM, kg šećera 70 DEM.

Humanitarna pomoć:

- Caritas je zadnju pomoć dostavio 16. ožujka 1993.
- UNHCR je u međuvremenu ukupno dostavio 16 kamiona pomoći (13 kamiona za Muslimane, a 3 kamiona za Hrvate).

Zdravstvena zaštita:

- Na tom prostoru ima ukupno dva liječnika.
- Bolnički se svi (Hrvati, Muslimani, Srbi i Romi) zbrinjavaju u Tešnju.
- Zbog nedostatka goriva, jučer je jedan ranjenik iskrvario jer je morao biti prevezen konjskom zapregom u bolnicu.
- Bolesnici nakon samo nekoliko dana napuštaju bolnicu i idu na preglede preko ratne zone.

Potrebe:

- Doslovce, tim ljudima potrebna je svekolika pomoć (hrana, dječja hrana, lijekovi, higijenske potrepštine).

- Danas se pučanstvo hrani gotovo isključivo hibridnim kukuruznim brašnom uključujući i djecu. Gospodine predsjedniče, stanovnici Usore bili su izuzetno potaknuti Vašim isticanjem potrebe da im se pomogne. U punom smislu riječi, oči su uprli u Vas, odnosno u hrvatsku državu.

Stoga predlažem sljedeće mjere:

- Od odgovornih hitno zatražiti Izvješće o dosadašnjem načinu brige o Usori i prijedlog poduzimanja akcija slanja kontinuirane pomoći.
- U pregovorima s BiH obvezno otvoriti pitanje Usore.
- Inozemna diplomatska poslanstva i humanitarne organizacije izvijestiti o stanju u Usori.
- Odlazak u Žepče kako bi se na licu mjesta utvrdila mogućnost slanja pomoći.
- Od UNHCR-a zatražiti prikaz glede zbrinjavanja stanovnika Usore.

22. 2. 1994. 13.21

Nema napuštanja

Ivan Bagarić

14. 6. 1993.

Jednog ratnog zimskog dana u naš Stožer u Mostaru banuo je Perica Jukić, kolega zastupnik iz Žepča. Nisam mogao vjerovati. Svi putovi su bili zatvoreni, a komunikacija s Žepčem koje je bilo u potpunom okruženju bila posve prekinuta. Začudo sam ga upitao – odakle ti? A on je samo odmahnuo rukom i kazao – ne pitaj. Vidio sam da je bio u žurbi i dao mi je do znanja da hoće razgovor u četiri oka. I odmah on ispali – narod gore ne može više izdržati i najozbiljnije se govori da moramo napustiti prostor i preko Srba svi do jednoga otići u Hrvatsku. Nastavio mi je govoriti o težini situacije i svakodnevnim stradanjima. Predložio mi je da odemo do Bobana. A Boban je u to vrijeme bio na nekakvim pregovorima, pa sam mu kazao otprilike ovo – Perica to je preozbiljna stvar o kojoj treba razgovarati na najvišoj razini i na način da se sa cijelim slučajem upozna međunarodna zajednica. Tako neka ko je tekao naš razgovor. Kao i za brojna humanitarna pitanja tako i za ovo prije svega krizno vojno političko stanje pitanje potražio sam pomoć od Zdravke Bušić. Zamolio sam je da razgovara s Predsjednikom. Vrlo brzo se javila i kazala – evo ti predsjednik. Odmah sam se počeo objašnjavati kako ja nisam taj s kim on treba razgovarati, ali sam u pola rečenice začuo predsjednika Tuđmana – ni govora, sve ćemo učiniti što je u našoj moći da narod ostane u svojim domovima. Radi ovog i onog..., objašnjavao je sadašnji trenutak u kontekstu povijesnih okolnosti, nema napuštanja prostora! Predložio sam mu da primi Jukića s jednom skupinom svećenika i drugih žepčaka nastanjenih u Zagrebu. Odlučno je kazao – neka ujutro dođu. Prenio sam Perici sve do riječi, a on se odmah preko Paga zaputio u Zagreb. I bilo je kako je Tuđman rekao. Nešto kasnije s Antom Damjanovićem organizirao sam kiruršku ekipu (kirurg dr. Nikolovski, anesteziolog dr. Dunjko, instrumentarka Dragica Lasta) s kojom smo iz Mostara otišli u Žepče. To je bio svojevrsni mali bijeli put za Žepče. Naime, tamo nisu imali vlastitog kirurga niti anesteziologa pa su najteže pacijente upućivali u Banju Luku. To je bilo vrijeme svojevrsnog primirja sa srpskom stranom (na tom dijelu ratišta) pa su zdravstvenu skrb skupo plaćali (dobro da je i tako) a bili su nadomak Zenici koja im je zatvorila vrata. Koja ap-

.....
Berislav Pušić HAAŠKI zatočernik

surdnost rata. Usprkos svemu, osobito ogromnim žrtvama (ili upravo zahvaljujući njima) Žepče je odoljelo prvo napadima Srba a kasnije i muslimana Bošnjaka i ostalo tamo gdje je i bilo – onako kako je i Tuđman želio.

.....
Tko je branio napadnute žene?

Ocjena humanitarnog stanja u Posavini

Predsjedniku dr. Franji Tuđmanu

1. 12. 1995.

Tijekom proteklog tjedna, od 4. do 8. prosinca, posjetio sam nekoliko puta Posavinu s hrvatske i bosanske strane – Slavonski Brod, Đakovo, Đakovačka Breznica, Orašje i Tolisa.

Tamo sam razgovarao sa županom i gradonačelnikom Slavonskog Broda, predstavnicima izbjeglica iz Posavine, obitelji ubijenih i nestalih, invalidima iz Bos. Posavine, veteranima Domovinskog rata, liječnicima i fratrima.

U nekoliko navrata istupio sam u medijima.

Ključne ocjene stanja

1. Predstavnik Posavaca nitko nije upoznao sa značenjem Daytonskog sporazuma, što je otvorilo mogućnost političke zloupotrebe.
2. Posavci izrazito žele uspostaviti kontakt s vlašću kako bi dobili precizne informacije i iznijeli veći broj vrijednih prijedloga.
3. Uspostavljaju brojne veze s međunarodnim organizacijama, diplomatskim predstavništvima i političkim organizacijama u Hrvatskoj koje im nude svoje usluge u zastupanju njihovih interesa.
4. Posebno ističu da je kroz cijelo vrijeme pregovora do Daytona isticano njihovo pravo na Posavinu, koje je tamo ukinuto.
5. Postoji nesklad u podacima o strukturi stanovništva u Posavini koji proizlazi iz različitih podataka Stati-

.....
Tko se brinuo o napuštenoj djeci s posebnim potrebama?

stičkog zavoda Hrvatske i Vrhbosanske nadbiskupije.
6. U Posavini je poginulo 2500 - 3000 ljudi (što je oko 100.000 ljudi u Hrvatskoj i oko 5 milijuna u SAD-u). Jako ih je pogodilo Vaše navođenje da nisu pokazali hrabrost.

7. Nigdje nije objavljen program za Posavinu i Posavce unatoč činjenici da se govori kako su oni žrtve sporazuma.

Moj pristup u razgovorima

1. Ovim sporazumom dugoročno se ograničava srpska vojna moć do Drine i Dunava.
2. Posavina je danas sigurnija nego ikada prije.
3. Cjelovita politika s hrvatske strane obuhvaća:
  - a) vojnu snagu – Slavonija i Orašje
  - b) diplomatsko-političku – Odžak
  - c) ljudska prava – dodatak 7. sporazumu u Daytonu
  - d) uloga Crkve – franjevci se odmah namjeravaju vra-

titi na srpska područja

e) gospodarski program – treba što prije izgraditi most za Orašje i usmjeriti promet sa šireg područja da tim putem ulazi u Hrvatsku

f) humanitarni program – za invalide Domovinskog rata i izbjeglice iz Posavine izraditi program u skladu s novim uvjetima.

Napomena: raspoložem preciznijim podacima i dokumentacijom koje Vam mogu uvijek dostaviti.

Medalja ECTF-a

2. 4. 1996.

Prof. dr. Slobodan Lang, savjetnik predsjednika Republike Hrvatske za humanitarna pitanja, odlikovan je za pomoć u humanitarnim operacijama ECTF-a u Republici Hrvatskoj i Republici Bosni i Hercegovini od 1994. do 1996. godine. Tijekom te dvije godine dr. Lang uvijek je bio spreman surađivati s ECTF-om i pomoći svojim neizmjereno vrijednim sugestijama i savjetima.

U ime hrvatskih vlasti, dr. Lang pružio je ECTF-u potrebnu potporu za vrijeme humanitarnih kriza u Republici Hrvatskoj i Republici Bosni i Hercegovini, posebno u Banjoj Luci, Davoru, Kupljenskom i Velikoj Kladuši, uvijek voljan pomoći i ugroženom stanovništvu bez obzira na njihovu nacionalnu pripadnost.

ECTF dr. Langu izražava riječi pohvale za pokretanje akcije „Spasimo život“ kojom je pružena pomoć preostalom stanovništvu, posebice starijim osobama, na području Like, Korduna i sjeverne Dalmacije. Monitorima ECTF-a bila je od iznimne vrijednosti mogućnost suradnje s lokalnim i međunarodnim organizacijama koje su bile uključene u provedbu ovog humanitarnog projekta, kao i s timovima dr. Langa.

Predanost dr. Langa općim humanističkim vrijednostima i njegova kreativnost i duh bili su izvor nadahnuća njegovim kolegama i djelatnicima ECTF-a. U znak priznanja za sve navedeno, dr. Langu dodjeljuje se odličje ECTF-a.

F. Martinez (šef ECTF-a)

European Community Task Force

.....
Tko je pomagao ranjenim braniteljima?

Međunarodni poslovi Istječe: 20. 12. 1996. (NYT, Thomas L. Friedman)

5. 5. 1996.

Kada se obratite za NATO-ovu novinarsku propusnicu u Zagrebu, najprije zapazite da je jedna linija već popunjena – „istječe: 20. prosinca 1996“. To je datum koji je predsjednik Clinton odredio za povlačenje trupa SAD-a iz Bosne.

Pitanje koje sam postavljao širokom krugu ljudi od Zagreba do Sarajeva bilo je: Što mislite kako će Bosna izgledati na dan kada isteknu NATO-ove propusnice za novinare? Najčešći odgovor bio je: „Još se svašta može dogoditi – od obnove borbi do teške podjele i

tegnog suživota.“ Drugim riječima, sedam je mjeseci do planiranog kraja NATO-ove misije, a još nema jasnog putokaza za Bosnu. Bilo kojeg dana, u bilo kojem selu, možete vidjeti na djelu i snage povezivanja i snage podjele. Premda su snage podjele nesumnjivo jače, još nije odlučeno.

„To je kao loš brak“, jedan od dužnosnika SAD-a kaže za sadašnje odnose Srba, Hrvata i Muslimana. Ali kao u svakom lošem braku, dodaje, par može trajno ostati zajedno, za dobro djece u vezi bez ljubavi, ili se mogu rastati.

Slobodan Lang, doktor i ugledni hrvatski aktivist ljudskih prava, opisao mi je putovanje autom na kojem je upravo bio, preko Hrvatske i Bosne, počevši od hrvatskog sela Erduta na Dunavu. Tamo je zatekao Srbe i Hrvate u raspravi o amnestiji za srpske izbje-

Predsjednik Bill Clinton s američkim vojnicima u Tuzli 1996. On je znao donositi odluke o ratu najbolje među državicima svoga vremena, a bolje od onih i prije i poslije (SPC Kyle Davis)

glice iz Hrvatske, koji se žele vratiti u svoje domove u tom području. Samo nekoliko milja dalje naišao je na Srbe, Hrvate i Muslimane, taksiste, koji se svaki dan susreću na stajalištu da bi prevozili putnike ili u Brčko pod Srbima, u Tuzlu pod Muslimanima ili za hrvatsku Savu. Još dalje u Brčkom, u Ravnom pod Hrvatima, susreo je hrvatskog kirurga koji je tijekom rata obavio 8700 operacija, jednako spašavajući Srbe, Hrvate i Muslimane.

Nastavljajući prema Tuzli, našao je muslimanskog gradonačelnika koji je organizirao sajam na kojem su srpski, muslimanski i hrvatski poslovni ljudi plaćali po 200 njemačkih maraka za nastup. No usput je prošao pokraj groblja na kojem su Muslimani pokidali sve križeve na hrvatskim grobovima. U Sarajevu posjetio je ljutite muslimanske prognanike, koji su uspjeli preživjeti srpski masakr u Srebrenici i sada su zaposjeli napuštene domove sarajevskih Srba, koji su

pobjegli u Republiku Srpsku, gdje sada žive u bijedi. Prošao je pokraj Mostara, grada podijeljenog između Hrvata i Muslimana, koji bi trebalo ujediniti, ali se dijeli uglavnom zato što Hrvati odbijaju zajedničko upravljanje gradom s muslimanskim susjedima. Podjelu Mostara jačaju i hrvatske kriminalne grupe, koje ne žele ujedinjenje Mostara jer bi im to otežalo djelovanje. Lang je završio u Selcu, gdje se održavala konferencija Muslimana i Hrvata o pomoći ratnim invalidima.

Bosna danas. Jedino je jasno to da kada NATO-ove novinarske propusnice isteknu 20. prosinca, bosanski sukob neće završiti. Ima još previše gnjeva u ovoj zemlji. Ima još previše ljudi koji ne žive u svojim domovima (1,7 milijuna od oko 4 milijuna stanovnika). Ima još previše slobodnih ubojica. I, iznad svega, previše je vođa odgovornih za uništenje Bosne koji okolo nastupaju kao arhitekti nove zore. Ne, morat će biti

prisutni NATO-ovi mirotvorci i nakon 20. prosinca, i moraju uključivati snage SAD-a da bi imali vjerodostojnost. Tako dugo dok NATO ne postane cilj, njegov ostanak ovdje s manjim snagama nužan je u duljem razdoblju. To je mala cijena koju treba platiti da bi se spriječilo još masovnije ubijanje i osigurala stabilnost u južnoj Europi. U svakom slučaju, potrebno je dulje primirje i obnova da se uistinu provjeri je li ovdje novi stabilan poredak moguć.

„Vi Amerikanci ste kao doktori koji žele pomoći ženi da ima bebu, ali joj kažu da njezina trudnoća smije trajati samo tri mjeseca“, kaže dr. Lang. „No beba se ne može roditi za tri mjeseca. Trebate poštovati patnju, bol i predrasude koje su se ovdje dogodile. To nije nešto što može nestati u godinu dana. Zato svi provode obnovu i naoružavanje.“ Dodao je: „Da vam je kuća spaljena, da vas je susjed odveo u koncentracijski logor i tada NATO kaže: ‘Dobro, neko vrijeme ćemo vam pomoći, ali odlazimo 20. prosinca’, bili biste ljudi da se ne pripremate za iduću rundu.“

Minimum hrvatstva u BiH

Dr. Slobodan Lang

6. 6. 1996.

I. Hrvatski narod u BiH jednak je među jednakima i narod među narodima.

II. Hrvatski narod u BiH sudjeluje u izgradnji, a ne rušenju, u ravnopravnosti, a ne progону.

III. Bosna i Hercegovina zajednička je država svojih naroda i građana u svojim i međunarodno priznatim granicama.

IV. Država BiH temelji se na demokraciji ljudskih prava s potpunom ravnopravnošću Hrvata u i pred svim institucijama države.

V. Država BiH održava prijateljske i partnerske odnose, a i više od toga, s RH.

VI. Sve hrvatske stranke i svi prijatelji Hrvatske prihvaćaju i podupiru zajedništvo i jedinstvo hrvatskog naroda i zalažu se za potpuno slobodne sve oblike komunikacije između RH i BiH, koji to omogućuju.

VII. Sve hrvatske stranke i organizacije obvezne su pridonositi opstojnosti hrvatskog naroda u BiH.

VIII. Sve hrvatske stranke obvezne su pridonositi održavanju hrvatske kulture i školstva u BiH.

IX. Sve hrvatske stranke i zajednice obvezne su na solidarnost i potporu hrvatskim zajednicama u nevolji i na međusobnu suradnju u ostvarivanju tog cilja.

X. Sve hrvatske stranke i organizacije obvezne su u zalaganju za slobodu iskaza vjere.

Osnivanje Medicinskog fakulteta u Mostaru 1.

13. 1. 1997.

Ur. broj: 039-97-45

Poštovani,

s ciljem cjelovitog izvještavanja predsjednika RH, a na temelju zahtjeva većeg broja pozvanih i drugih odgovornih osoba iz Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine, sazivamo sastanak na temu:

ŠKOLOVANJE HRVATA U BiH I RAD SVEUČILIŠTA U MOSTARU, s posebnim naglaskom na potrebu školovanja medicinskog kadra.

Sastanak će se održati u Uredu predsjednika RH, Pantovčak 241, dana 20. siječnja 1997. g. u 11 h, ponedjeljak (velika dvorana Aneksa), a nakon toga bit će organiziran zajednički ručak.

Dnevni red:

- Medicinsko školovanje Hrvata u BiH
- Projekt Medicinskog fakulteta u Mostaru
- Sveučilišno školovanje u Mostaru

Molimo da svakako potvrdite svoj dolazak na tel. 4565-192.

Savjetnici predsjednika RH za humanitarna pitanja, društvene djelatnosti i znanost: dr. Slobodan Lang, prof. Zlatko Canjuga i dr. Branimir Jakšić.

Poziv upućen:

dr. Mate Granić, ministar vanjskih poslova RH, dr. Ivica Kostović, ministar znanosti i tehnologije RH, g. Gojko Šušak, ministar obrane RH, dr. Andrija Hebrang, ministar zdravstva RH, mr. Zdravka Bušić, Sabor RH, dr. Marijan Šunjić, rektor Sveučilišta u Zagrebu, dr. Nikša Zurak, dekan Medicinskog fakulteta u Zagrebu, dr. Matko Marušić, profesor Medicinskog fakulteta u Zagrebu, g. Darinko Bago, veleposlanik RH u Sarajevu, g. Drago Bilandžija, dopredsjednik Vlade Federacije BiH, dr. Božo Ljubić, ministar zdravstva R BiH, dr. Zdenko Kordić, rektor Sveučilišta Mostar, g. Mijo Brajković, predsjednik Općinskog

Proглаšenje otvorenim Medicinskog fakulteta u Mostaru

vijeća Mostar, dr. Vladimir Šimunović, voditelj projekta Medicinski fakultet u Mostaru, dr. Ivan Šarac, član Skupštine Federacije BiH, dr. Ivan Bagarić, član Skupštine BiH.

Osnivanje Medicinskog fakulteta u Mostaru 2.

Dr. Slobodan Lang

18. 2. 1997.

Ur. broj: 039-97-45/2

Poziv na 2. sastanak

“Školovanje Hrvata u BiH i rad Sveučilišta u Mostaru”
Osnivanje Medicinskog fakulteta u Mostaru.

Štovani,
pozivam Vas na 2. sjednicu u utorak, 25. veljače 1997. u 14.30 h u Uredu predsjednika, Pantovčak 241 (velika dvorana Aneksa).

U skladu s odlukama donesenim na prvom sastanku održanom 20. siječnja 1997., nakon utvrđivanja stanja u Mostaru, izrađenih materijala i provedenih razgovora s uglednim i stručnim ljudima u Zagrebu, Splitu i drugdje u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, predlažem da donesemo odluku o osnivanju Medicinskog fakulteta u Mostaru.

Poziv upućen:

dr. Mate Granić, ministar vanjskih poslova RH, dr. Ivica Kostović, ministar znanosti i tehnologije RH, g. Gojko Šušak, ministar obrane RH, dr. Andrija Hebrang, ministar zdravstva RH, prof. Ivica Mandić, Ministarstvo znanosti i tehnologije, mr. Zdravka Bušić, Sabor RH, dr. Marijan Šunjić, rektor Sveučilišta u Zagrebu, dr. Nikša Zurak, dekan Medicinskog fakulteta u Zagrebu, dr. Matko Marušić, profesor Medicinskog fakulteta u Zagrebu, dr. Ivan Vodopija, predsjednik Nacionalnog zdravstvenog vijeća, dr. Antun Budak, Škola narodnog zdravlja “A. Štampar”, g. Darinko Bago, veleposlanik RH u Sarajevu, g. Drago Bilandžija, dopredsjednik Vlade Federacije BiH, dr. Božo Ljubić, ministar zdravstva R BiH, dr. Zdenko Kordić, rektor Sveučilišta Mostar, g. Mijo Brajković, predsjednik Općinskog vijeća Mostar, dr. Vladimir Šimunović, voditelj projekta Medicinski fakultet u Mostaru, dr. Ivan Šarac, član Skupštine Federacije BiH, dr. Ivan Bagarić, član Skupštine BiH, Ante Ivanković, Odjel za zdravstvo Općinskog vijeća Mostar, dr. Jakov Pehar, prorektor Sveučilišta u Mostaru.

POPIS POZVANIH NA SASTANAK O OSNIVANJU MEDICINSKOG FAKULTETA U MOSTARU, 25. VELJAČE 1997.

Iz Hrvatske

dr. Mate Granić, ministar vanjskih poslova RH, dr. Ivica Kostović, ministar znanosti i tehnologije RH,

Gojko Šušak, ministar obrane RH, dr. Andrija Hebrang, ministar zdravstva RH, prof. Ivica Mandić, Ministarstvo znanosti i tehnologije, mr. Zdravka Bušić, Sabor RH, dr. Marijan Šunjić, rektor Sveučilišta u Zagrebu, dr. Nikša Zurak, dekan Medicinskog fakulteta u Zagrebu, dr. Matko Marušić, profesor Medicinskog fakulteta u Zagrebu, dr. Ivan Vodopija, predsjednik Nacionalnog zdravstvenog vijeća, dr. Antun Budak, Škola narodnog zdravlja “A. Štampar”,
Iz Bosne i Hercegovine

Darinko Bago, veleposlanik RH u Sarajevu, Drago Bilandžija, dopredsjednik Vlade Federacije BiH, dr. Božo Ljubić, ministar zdravstva R BiH, dr. Zdenko Kordić, rektor Sveučilišta Mostar, Mijo Brajković, predsjednik Općinskog vijeća Mostar, dr. Vladimir Šimunović, voditelj projekta Medicinski fakultet u Mostaru, dr. Ivan Šarac, član Skupštine Federacije BiH, dr. Ivan Bagarić, član Skupštine BiH, Ante Ivanković, Odjel za zdravstvo Općinskog vijeća Mostar, dr. Jakov Pehar, prorektor Sveučilišta u Mostaru.

Medicinski fakultet u Mostaru

21. 2. 1997.

Drago mi je što Vas mogu obavijestiti da se približava kraju akcija za osnivanje Medicinskog fakulteta u Mostaru.

Završni dio akcije proveden je u Uredu predsjednika, pod Vašim pokroviteljstvom.

U dogovaranju su sudjelovali visoki i stručni predstavnici Republike Hrvatske i Hrvati iz BiH.

S hrvatske strane postignuta je suglasnost ministarstava vanjskih poslova, obrane, znanosti i zdravstva.

U utorak, 25. veljače 1997. u 14.30 h u Uredu predsjednika održat će se veliki sastanak svih predstavnika na kojem će se usvojiti pismo upućeno Vama s molbom da podržite i budete pokrovitelj osnivanja Medicinskog fakulteta u Mostaru. Pismo Vam dajem u prilogu.

Molim Vas da komentirate pismo, akciju i po mogućnosti da me primite na razgovor.

Mislim da bi bilo korisno da nakon sastanka, u utorak, primite i delegaciju akcije i da se tome da medijska pozornost.

Ako od Vas ne čujem drukčije, informirat ću na sjedni-

Ostvarena vizija. Medicinski fakultet u Mostaru osnovan je 1997. godine

.....
Mostar u ratu. Hrvatski pokret Zdravih gradova prvi je pokret zdravlja za gradove u ratu: Dubrovnik, Knin, Osijek, Split, Vinkovci...

ci da ste upoznati s cijelom akcijom i da je podržavate. Također, da prihvaćate ulogu pokrovitelja, jer da je to na tragu Vašeg zalaganja za stručnom i znanstvenom suradnjom između Hrvatske, Hrvata i Bosne i Hercegovine u cjelini.

Ovaj oblik pristupa pokazao se vrlo djelotvornim na obje strane i omogućio je prelaženje od nadmudrivanja u praktično djelovanje. Vaša je uloga u tome konkretna i nezaobilazna i u tom pogledu trebamo pokrenuti odgovarajući institut i zakladu (o tome naknadno). Jasno je da je ovo posebno važno u ovim teškim danima za Mostar.

S dubokim poštovanjem za Vaše vrijeme, smatram ovo kapitalnim događajem važnim ne samo za Mostar i Hrvate u BiH već i za cijelu južnu Hrvatsku.

Nacrt prijedloga za Medicinski fakultet u Mostaru

25. 4. 1997.

Ur. broj: 039-97-45/3

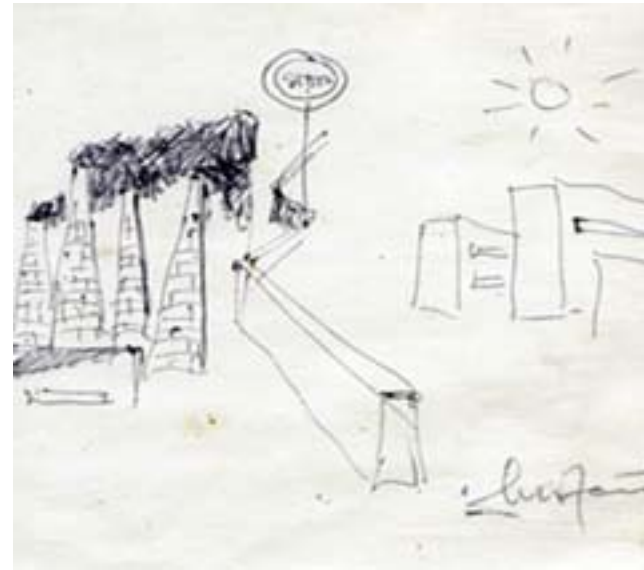
Na svojoj drugoj sjednici, 25. veljače 1997., u Uredu predsjednika RH, a nakon razmatranja potreba i mogućnosti u svezi s osnivanjem Medicinskog fakulteta u Mostaru, predlažemo:

Da se u što kraćem roku osnuje Medicinski fakultet u Mostaru.

Za akademsku i poslovno-tehničku koordinaciju trebalo bi zadužiti rektora Sveučilišta u Mostaru prof. dr. Zdenka Kordića i predsjednika Izvršnog vijeća Mostara gosp. Miju Brajkovića.

Da Sveučilište u Mostaru odmah imenuje matičare iz Hrvatske (Gojko Šušak, Mate Granić, Ivica Kostović, Andrija Hebrang, Branimir Jakšić, Zdravka Bušić, Slobodan Lang, Nikša Zurak, Darinko Bago) i iz Bosne i Hercegovine (Krešimir Zubak, Jadranko Prlić, Božo Ljubić, Mijo Brajković, Zdenko Kordić, Ivan Bagarić, Vladimir Šimunović) s ciljem osnivanja Medicinskog fakulteta.

Da se hrvatske i miješane županije (Zapadnohercegovačka, Herceg-bosanska, Hercegovačko-neretvanska, Srednjobosanska, Posavska) kao i hrvatske opći-

.....
Berlin 9. studenog 1989. Kao aktivisti Zdravih gradova, prvi smo prošli kroz Berlinski zid. Proveli smo noć sa ženama i čestitali na mirnom ujedinjenju. One su nam rekle da su to učinile za svoju djecu, jer se njih poslije neće ni spominjati

ne povežu u osnivanju fakulteta. Istodobno da se razmotri i uloga Federacije (nosioci predsjednik Zubak i ministar Ljubić).

Pokretanje dugoročne suradnje i potpisivanje potrebnih sporazuma između Medicinskog fakulteta i Studija u Zagrebu i Splitu s Medicinskim fakultetom u Mostaru (Zurak, Rumbolt, Biočić, Šimunović).

Da se u školskoj godini 1997./1998. upiše 50 studenata na Medicinski fakultet u Mostaru i da se radi toga, u što kraćem roku, raspišu uvjeti i postignu dogovori s Medicinskim fakultetom u Zagrebu i Studijem u Splitu.

Da se odmah pristupi radu na formiranju klinika, katedre iz javnog zdravstva i bazične edukacije u Mostaru.

Da se razmotre šire potrebe zdravstvene edukacije na području stomatologije, farmacije, škole za medicinske sestre i drugih.

Na temelju važnosti svega gore iznesenog za opstanak i kvalitetu života Hrvata u Bosni i Hercegovini, kao i razvoja visokog školstva i znanosti na području medicine u suradnji između Hrvatske i Bosne i Her-

cegovine i, iznad svega, zbog već iskazane potpore razvoju zdravstva u Bosni i Hercegovini u najtežim trenucima, obraćamo se Vama, predsjedniku Republike Hrvatske, dr. Franji Tuđmanu, s molbom da budete pokrovitelj osnivanja Medicinskog fakulteta u Mostaru i suradnje Republike Hrvatske u tom projektu.

Posjet Haagu

Dr. Slobodan Lang

23. 10. 1998.

Poštovani gospodine predsjedniče, procjenjujem da bi bilo korisno da posjetim optužene u Haagu. Mislim da bi to bilo korisno za njihov moral i pokazivanje brige s Vaše strane. Bliži se i vrijeme Božića.

Molim Vašu odluku:

1. Slažete li se da odem?
2. Imate li posebnu poruku?

Izvešće s puta u Den Haag - posjet našima u pritvoru

Dr. Slobodan Lang

19. 11. 1998.

Zajedno s dr. Ivanom Bagarićem (član Skupštine BiH i ratni šef saniteta HVO-a) i dr. Radoslavom Juriljom (sadašnjim šefom saniteta HVO-a) posjetio sam optužene Hrvate u Den Haagu.

Ovo je prvi posjet grupe hrvatskih liječnika i humanitarnih djelatnika i u skladu je s Vašim stavom o potpori međunarodnoj pravdi i brizi o vlastitim ljudima, uz temeljni stav da su optuženi nevini dok nije pravomoćno dokazano da su krivi.

Tijekom posjeta mi smo razgovarali s deset optuženih Hrvata (Josipović, trojica Kupreškića, Šantić, Papić, Čerkez, Kordić, Aleksovski, Furundžija). Kratko smo vrijeme prisustvovali i procesu Blaškiću.

Njihov boravak u pritvoru traje od 63 do 690 dana.

Sveukupno je dosad s tim sudom povezano 17 Hrvata, 15 s hrvatske strane i 2 sa srpske (Erdemović) i bošnjačke strane (Mucić).

Od ukupno 15, njih 11 optuženih s hrvatske strane išlo

Kad je počelo suđenje generalu Blaškiću, svi smo stavili slušalice i osluškivali svjetsku pravdu

je dragovoljno, jedan je izručen, dva su uhićena u Vitezu (Furundžija je bio na tajnoj listi), a za jednim (Rajić) se traga. Trojica (Skopjak, Šantić, Katava) su nakon 72 dana oslobođeni zbog nedostatka dokaza.

Za vrijeme boravka dobili smo uvid u njihovo zdravstveno i socijalno stanje. Osnovna je karakteristika da naši ljudi nastoje ostvariti što je moguće normalniji život.

Za svakog pojedinačno ocijenili smo ekološke uvjete, zdravstveno stanje, fizičke aktivnosti, hranu i odjeću, dostupnost informacija i knjiga, odnos osoblja, socijalno stanje obitelji i dodatna pitanja.

U tom pogledu dopustite samo osnovne naznake:

- svi ističu kvalitetan odnos osoblja;
- istodobno, izrazito su nezadovoljni ekološkim uvjetima (stanje zraka) i mogućnošću za fizičke aktivnosti;
- kod nekih su prisutni specifični medicinski problemi
- Kupreškić je još 1966. (sa šest godina) operiran u Beogradu na otvorenom srcu (dr. Papo) i sada je u direktnom strahu koje posljedice može imati zatvor na njegovu zdravstveno stanje, a ranjen je prilikom uhićenja.

On navodi da mu je pri hvatanju oduzeta medicinska dokumentacija; Šantić navodi probleme s bubrežima, a obojica nisu uspjela ostvariti odgovarajuću medicinsku komunikaciju;

– zahvaljujući ponašanju naših ljudi, došlo je do znatnog poboljšanja odnosa prema njima, a tim putem i njihova statusa;

– naši ljudi pokazuju impresivnu samodisciplinu, kvalitetno socijalno funkcioniranje, sve do brige i za ljude drugih vjera i nacionalnosti (braća Kupreškići, osim za katolički, svirali su i za pravoslavni Božić i za Bajram); mislim da s pravom možete biti zadovoljni, pa i ponosni, na njihovo držanje;

– budući da nema tradicije Međunarodnog suda, zapravo se sada uspostavljaju pravila odnosa;

– do sada, osim obitelji, posjetilo ih je nekoliko hercegovačkih fratara (Šito Ćorić, Ivan Landeka, Ante Marić), neposredno prije nas posjetio ih je i Jozo Marić (župan iz Gruda); ja sam bio prvi dužnosnik iz Hrvatske koji ih je posjetio;

– većina njih počela je učiti engleski jezik.

Drago mi je što Vas mogu obavijestiti da sam s Dariom Kordićem dogovorio njegov upis na poslijediplomske studije i da je dr. Valentić prihvatio da mu bude mentor.

Važno je istaknuti da optuženi nemaju nikakva socijalna prava ni bilo kakve naknade u slučaju oslobađajuće presude.

U pogledu komunikacija oni su zadovoljni komunikacijom s obitelji i hrvatskim veleposlanstvom. Za Božić su primili više od 1300 čestitki, na koje pojedinačno odgovaraju. Nezadovoljni su što ne mogu pratiti HTV (nema satelitske antene), a teško i na radiju hvataju hrvatske stanice.

S upravom zatvora dogovorio sam mogućnost da im pošaljemo videokazete političkih, sportskih i drugih događaja.

Također je važno da im se sustavno šalju hrvatske knjige. Najviše ih boli pisanje hrvatskog tiska u kojima ih se često tretira kao unaprijed krivima (Globus, Nacional). Od organizacija za ljudska prava nije ih nitko posjetio. Gospodine predsjedniče, s našim ljudima, na njihov poticaj, posebno smo razgovarali o Vama. Željeli su uputiti poruku Vama i, kako su rekli, ministru. Šaljemo Vam ih u prilogu.

Na kraju, rado bih Vam napisao i neka razmišljanja o pojmu svjetske pravde i o činjenici da Hrvati igraju ek-

sperimentalnu ulogu, a da o tome nismo imali nijedan ozbiljan stručni članak, za razliku od nekih rasprava međunarodne zajednice. Ograničio sam se na pitanje ljudskih prava, zdravlja i socijalnog stanja.

U idućem razdoblju smatram da treba učiniti sljedeće: odrediti liječnika koji će se brinuti i pratiti njihovo zdravstveno stanje. Pri tome posebno treba voditi računa o psihosocijalnoj potpori. U ovaj rad treba sustavno uključiti i svećenike. U tom smislu ću se obratiti ministru Hebrangu.

Javnost ćemo informirati kraćim tekstom, ali posebno želimo uložiti napor u stručni članak o zdravstvenim i socijalnim aspektima, što bi možda mogao biti poticaj i našem širem pristupu.

Smatram da bi bilo dobro da ih povremeno posjeti netko od hrvatskih dužnosnika.

Neke mjere koje sam već poduzeo naveo sam u tekstu. Dodatne informacije mogu Vam poslati na zahtjev, a neke je lakše izreći usmeno.

Odnos Franje Tuđmana prema suđenju u Haagu

Dr. Slobodan Lang

Nisam vidio i ne znam da se u javnosti zna i za jedan tekst predsjednika Tuđmana o tome kakve imati odnose prema optuženima i kakvu politiku voditi prema suđenju. Poznati su mi samo njegovi komentari na moj posjet optuženima potkraj 1998. godine.

Kako je predsjednik Tuđman desetljećima pridavao veliku važnost bilježenju i bilješkama, smatram da i ovdje daju uvid u njegov stav i da otkrivaju što je želio da se čini.

Odmah je podržao prijedlog posjeta optuženima. Jasnno je pokazao da oni imaju pravo da ih se tretira kao nedužne prije konačne presude. Od mene je tražio da razgovaramo već prije polaska.

Poslije povratka jasno je pokazao svoj emotivni i strateški odnos. Izravno mi je zahvalio i čestitao na provedenom posjetu. Potom je poručio: “Bilo bi dobro da savjetnik Lang iznese to usmeno na sjednici Savjeta za Haag.” Želio je uspješno i snažno djelovanje Savjeta za obranu. Koliko je bio u pravu, postalo je jasno tek s konačnim oslobađanjem Gotovine 2012. godine.

Županijski dom za bolnicu u Novoj Biljoj

Dr. Slobodan Lang

16. 12. 1998.

Drago mi je što Vas mogu izvijestiti da je, sa značajnom podrškom, u Županijskom domu usvojen nastavak izgradnje hrvatske bolnice u Novoj Biljoj.

Nije mi drago što su odbijeni gotovo svi prijedlozi zastupnika iz oporbe. Županijski zastupnici predlažu konkretne ljudske stvari – školu, bolnicu, unapređenje ceste. Gospodine predsjedniče, mora se voljeti cijelu Hrvatsku, radovati se svoj djeci, pomoći svim bolesnicima i poboljšati sve puteve. Ovdje nema mjesta strankama. Molim Vas da pomognete u ostvarivanju dostojanstva i zajedništva na ovom području.

Istodobno, ovakvo ponašanje smatram da direktno vodi u politički poraz. Hrvatski narod želi stranke kao konkurenciju, a ne kao konflikt.

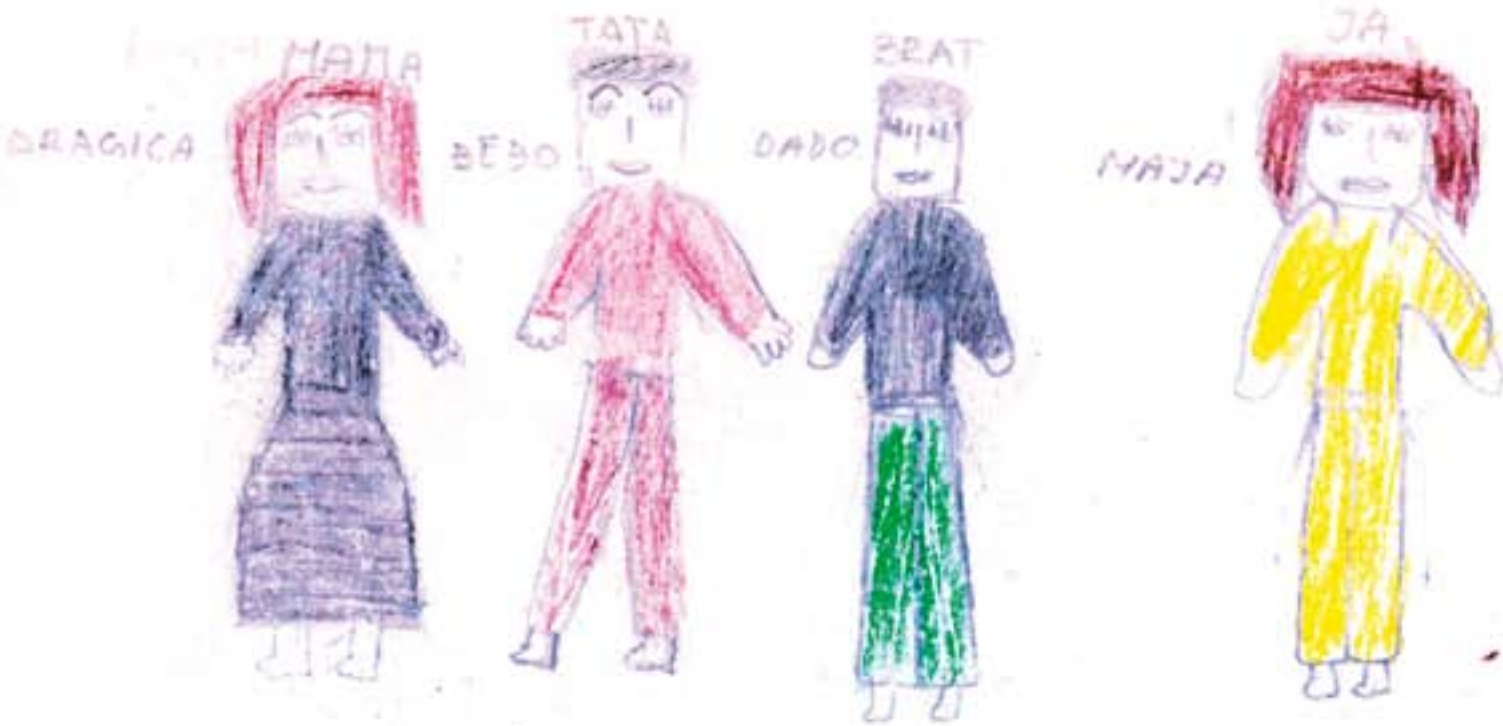

Akademski slikar Ante Mamuša, je tada nacrtao posjet Predsjednika Tuđmana 1994., koji dijeli bolstradanja naroda u ratu i kao vizionar vidi izgradnju prave bolnice, i života Hrvata u Srednjoj Bosni.

.....
Predsjednik Franjo Tuđman, je umro 10. 12. 1999., u bolnici u Dubravi u Zagrebu. Odmah je održana misa u franjevačkoj crkvi-bolnici u Novoj Biloj. U Dubravi u Novoj Biloj, izgrađena je nova, Hrvatska bolnica, u kojoj se 10. 12. 1999. rodilo prvo dijete.

BUNJEVIĆ MAMA - SEBA - VITEZ IV. RAZRED MOJA PORODICA SOFA

JA SAM IZGUBILA
JEDINU TETKU KATICU
OD MAME SESTRU. I
ROĐAKA DRAGANA
BONIC.

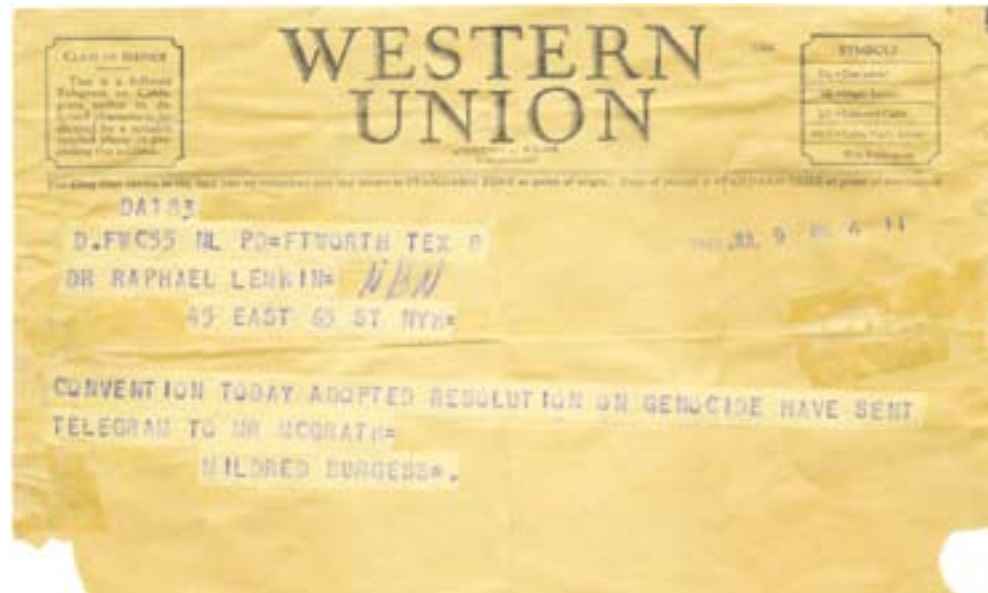
U ratu u Bosni i Hercegovini uspjeli smo očuvati opstanak Hrvata u srednjoj Bosni, prekinuti sukob Bošnjaka i Hrvata i razviti zajedničku suradnju. Potaknuli smo aktivnosti i opstanak drugih hrvatskih enklava i zajednica. Pokušali smo humanitarno, a uspjelo je vojno spriječiti etnički progon i genocid u Bihaću. Genocid u Srebrenici nismo ni mogli sami spriječiti, ali smo pokušali tri mjeseca prije zločina potaknuti svijet da ga spriječi na sastanku na vrhu u Kopenhagenu.

Bijeli put je, od prvog dana rata u BiH, smatrao sprečavanje etničkog progona i genocida nad Hrvatima i svim ljudima svojim najvažnijim ciljem i obvezom. Od početka smo znali da su etnički progon i genocid neodvojivi od srpske agresije na BiH. Ovo je prva obrana u povijesti koja je kao vodeći cilj imala sprečavanje genocida. Naš stav proizišao je iz strateške promjene dotadašnjeg humanitarnog pristupa. Iskustvo

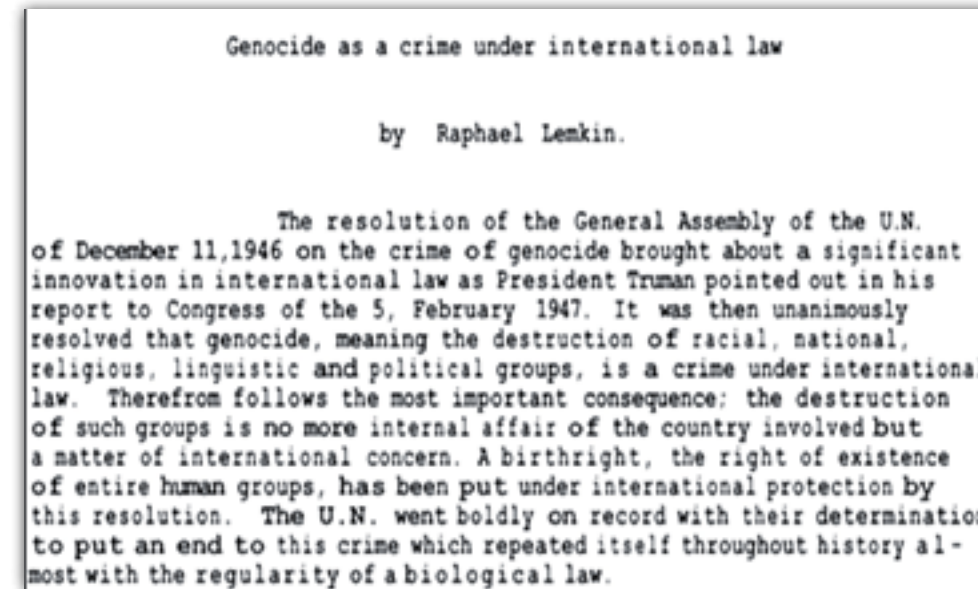
ŽIVOT = Živimo pa umiremo
GENOCID = I živimo i mrtvi smo
Maja Junuzović, Vitez, IV. razred, iz Sofe

Genocid

Početak svjetske odgovornosti. Brzojav Lemkinu kad je usvojena Rezolucija o genocidu

Raphael Lemkin napisao je 1947. da je genocid uništavanje rasnih, nacionalnih, vjerskih, jezičnih i političkih skupina. Na zahtjev SSSR-a „političke“ nisu uključene 9. prosinca 1948.

holokausta pretvorili smo u ciljeve i metode preventive, koje smo odmah provjerili i dokazali u obrani Hrvatske.

Smatrali smo da se sprečavanje genocida ubraja u odgovornost najviših dužnosnika u zemlji i svijetu. Zbog toga smo se odmah obratili predsjedniku Tuđmanu, Svetom Ocu i senatoru Alu Goreu. Smatrali smo da je sprečavanje genocida univerzalno ljudsko pravo, u skladu s Konvencijom o sprečavanju i kažnjavanju za zločin genocida UN-a od 9. prosinca 1945. Nismo prihvaćali da se treba ograničiti samo na kažnjavanje zločina počinjenih genocida.

Prepoznali smo da svijet nije ni teorijski spreman za sprečavanje genocida. Tada u svijetu još nije postojalo ni jedno tijelo niti je održan skup o sprečavanju genocida. Zbog toga smo otišli u SAD i u najvišim akademskim centrima, stručnjacima i javnosti, potaknuli zapušteno pitanje sprečavanja genocida. Nakon prvog intervjuja o sprečavanju genocida, ugledna izdavačka kuća Doubleday ponudila nam je da napišemo knjigu o sprečavanju genocida. Bili smo potaknuti tim priznanjem, ali smo ipak odbili. Tih dana moralo se genocid spriječiti u praksi, a tek potom pisati. Organizacije za ljudska prava, ugledni humanitarci, predstavnici Ujedinjenih naroda, vojni zapovjednici, mnoge države i uopće svijet nisu bili pripremljeni da ostvare ljudsko pravo na prepoznavanje opasnosti

niti na sprečavanje etničkog progona i genocida. Zbog toga smo i mnoge od njih, od pojedinaca do svjetskog summita, pismima, člancima i istupima pozivali da prepoznaju svoju odgovornost i mogućnosti u sprečavanju genocida.

Iskustva u sprečavanju genocida u II. svjetskom ratu

Odmah poslije dolaska Hitlera na vlast, mladi zamjenik državnog odvjetnika u Varšavi Raphael Lemkin istupio je na međunarodnoj konferenciji u Madridu s radom “Djela koja znače (transnacionalnu) opasnost jer su djela protiv zakona naroda”. Tada je već počelo masovno bježanje Židova iz Njemačke, a Lemkin je smatrao da je nacizam neposredna opasnost te je predložio multilateralnu konvenciju po kojoj je ubijanje skupina ljudi međunarodni zločin, kao i druge univerzalno prepoznate “povrede protiv zakona naroda”. Te je zločine 1933. nazvao “Djelima barbarstva”. Deset godina poslije, 1943., nazvao je taj zločin “genocidom”. Njegov rad početak je i temelj teoretskog prepoznavanja genocida, suđenja u Nürnbergu i konvencije o sprečavanju i kažnjavanju za zločin genocida 1948.

Na sastanku 20. siječnja 1942. u Wannseeu, predgra-

đu Berlina, održan je sastanak na kojem je razrađeno “konačno rješenje” (deportiranje Židova u centre za ubijanje; neposredno ubijanje onih koji nisu sposobni za rad ili su vrlo mladi, stari i slabi; razdvajanje po spolu preostalih Židova; likvidiranje prisilnim radom uz nedovoljnu prehranu; konačna smrt preostalih). Devet mjeseci poslije, preko poljskog pokreta otpora, Međunarodni Crveni križ doznao je za plan “konačnog rješenja” i gotovo svi članovi vodstva željeli su nešto poduzeti. U srijedu, 14. listopada 1942., u hotelu Metropol u Ženevi, sastao se Međunarodni komitet Crvenog križa (MKCK), njih 23, s jedinom točkom dnevnog reda – treba li uputiti javni apel u ime zaštite europskih Židova. Sastanku je prisustvovao i Philippe Etter, tadašnji predsjednik Švicarske Konfederacije, koji je dva mjeseca prije onemogućio ulazak njemačkih Židova u Švicarsku. Margueritte Frick-Cramer, odvjetnica, rekla je da bi kukavički bilo šutjeti te da bi time ugrozili sam smisao organizacije. Svi su je podržali. Međutim, predsjednik države založio se za šutnju i uspio zvesti, uplašiti, potisnuti i promijeniti početni stav članova. Samo je Margueritte Frick-Cramer rekla da je bolje nestati nego napustiti moralne i duhovne vrijednosti na kojima se temelje. Crveni križ je šutio. U prosincu javni apel njemačkoj vladi uputili su Roosevelt, Churchill i Eden. Diljem Europe tisuće ljudi, pod cijenu vlastitog ži-

vota, spašavali su Židove. Jedan od najpoznatijih je Raoul Wallenberg, koji je pred kraj rata iznimnom hrabrošću i učinkovitošću spasio tisuće mađarskih Židova. Početkom pedesetih Izrael je za te ljude uveo priznanje Pravednici među narodima.

Međunarodni odnosi prije rata u Bosni i Hercegovini

Genocidima i masovnim ubojstvima ubijeno je u 20. stoljeću više ljudi nego u svim ratovima zajedno. Hladni rat, bez obzira na zločine u Kambodži, gotovo je zamrznuo promišljanje i provedbu sprečavanja genocida i etničkog čišćenja. Zaustavilo se na kažnjavanju zločina iz II. svjetskog rata i izbjegavanju cjelovitog odnosa prema holokaustu, stalnim ponavljanjem, “nikad više, nikad više”.

Kad je počeo rat u Hrvatskoj i BiH, u zaštiti civila postojali su IV. ženevska konvencija (1949.) i dodatni protokoli I i II (1977.). Oni su uvelike nastali zbog holokausta i uopće propusta u sprečavanju zločina nad civilima u II. svjetskom ratu. Do 1991. nisu korišteni u Europi. U članku 49. (IV. ŽK) kaže se: “pojedinačno ili masovno preseljenje, kao i deportiranje zaštićenih osoba iz okupiranih područja ... zabranjeno je bez obzira na motiv”.

U koncentracijski logor Auschwitz od 1942. do 1944. vlakovima su dovoženi Židovi iz okupirane Europe i ubijani pesticidom ciklonom B. Ubijeno je više od milijun ljudi (90 posto Židova)

Ugledni pravnik Theodor Meron (Human Rights and Humanitarian Norms as Customary Law, Oxford, Clarendon, 1991.) godine 1991. ocijenio je: "...u najmanju ruku glavne elemente članka 49. (1), kao apsolutnu zabranu prisilnog masovnog preseljenja i masovnog progona zaštićenih osoba iz okupiranih područja... Iako nije bilo očito da je individualni progon bio zabranjen već 1949., ja vjerujem da je ta zabrana do sada postala dio uobičajenog prava". U fusnoti 131 dodao je: "Cilj i smisao IV. ženevske konvencije, izvanrednog humanitarnog instrumenta, nije bilo samo zaštititi civilno stanovništvo od nacističkih oblika zločina nego i pružiti najširu moguću humanitarnu zaštitu civilnim žrtvama u budućim ratovima i okupacijama, u njihovim uvijek promjenjivim okolnostima". Zašti-

ta od prisilnog preseljenja stanovništva proširena je člankom 85. (PI. 1977.), u 4. poglavlju: po kojem će se smatrati teškim kršenjem, ratnim zločinom ... progon ili preseljenje stanovništva na okupiranom području. Članak 86. određuje kaznenu odgovornost onih koji su propustili dužnost djelovanja.

Početak agresije i obrane Hrvatske

U vremenu prije rata u bivšoj Jugoslaviji bilo je očito poticanje mržnje i sukoba, prije svega iz Srbije protiv Albanaca, Bošnjaka i Hrvata. Agresija 1991., JNA i Srbije, s potaknutim lokalnim ustankom Srba u Hrvatskoj, pokazala je namjeru

Dana 20. 8. 1947. krivima je proglašeno 13 od 20 nacističkih liječnika, a sedam ih je osuđeno na smrt (Moshe Shalvi, Yad Vashem)

agresora da u Hrvatskoj provodi razaranje, ubijanje i etnički progon u Kninu, Vukovaru i diljem Hrvatske. Namjera teritorijalnog osvajanja te potom progona Hrvata bila je očigledna i u praksi je provedena.

U kolovozu 1991. H. Kissinger potaknuo nas je da se iznad svega oslonimo na vlastitu snagu, a ne da pasivno čekamo pomoć izvana. Vanjska pomoć djelotvorna je samo ako se povezuje s vlastitom voljom i snagom. Koristeći se povijesnim iskustvom, razvili smo vlastitu, univerzalnu, humanitarnu strategiju obrane: dobro je jače i važnije od zla (Hannah Arendt); partnerstvo s narodom, rješavanje što više nenasilno i čovječno (Mahatma Gandhi); općenarodna obrana; sprečavanje mržnje, progona, logora, etnič-

kog čišćenja i genocida uz povezivanje dobrih ljudi i suradnju progonjenih naroda (postholokaust); i Ranjeni Krist, zalaganjem za "Kraljevstvo Božje", prihvaćanjem svih ljudi kao braće i transcendiranjem snage dobra u ljudima, pojedinačno i zajednički. Akcije žena Bedem ljubavi, Skup protiv terorizma nad Židovskom općinom i grobljem, konvoj Libertas, općenarodna obrana i junaštvo branitelja pokazali su snagu i u praksi ostvarili humanitarnu obranu Hrvatske.

Pravo na dom

U vrijeme obrane Hrvatske bilo je bitno jasno odrediti što i kako ćemo se braniti.

Ovo je bio prvi rat u Europi nakon II. svjetskog rata koji nam nije mogao služiti kao uzor. Vođenje tog rata uglavnom se temeljilo na neograničenom međusobnom nasilju, ubijanju i razaranju sve do potpunog poraza, tj. "bezužetne kapitulacije" jedne strane. Zločina protiv čovječnosti bilo je mnogo na objema stranama, humanitarni propisi bili su malobrojni, a postojeći se uglavnom nisu poštovali (zarobljenici). U odnosu prema civilima uopće ih nije bilo.

Odgovornost se mogla razlikovati određenjem tko je počeo agresiju, kao preduvjet za zločine protiv čovječnosti, ali je sud u Nürnbergu odbio odrediti agresiju kao zločin, što je i potaknulo glavnog tužitelja Jacksona da podnese ostavku. Druga točka razlikovanja bio je zločin holokausta, politika zločina po kojoj ljudi određenih rasa, vjera, zdravstvenog stanja i načina ponašanja nisu vrijedni postojanja te im se oduzimaju ljudska prava, progone se iz svojih domova i država, skupljaju se u geta, odvođe u logore i masovno ubijaju. Pritom treba imati na umu da su druge države nevoljko, u ograničenom broju i pod teškim uvjetima, primale te ljude koji su spašavali vlastite živote. Nakon kraja rata milijuni, sada većinom Nijemaca, prognani su iz svojih domova.

Na temelju tih iskustava mi smo cijelo vrijeme obrane branili i domovinu i dom. Zbog toga smo od prvih dana prihvaćali prognanike u slobodnim dijelovima Hrvatske, ali i maksimalno poticali ostajanje u vlastitim domovima sve do spremnosti ostajanja i na privremeno okupiranim područjima, pa i pod cijenu riskiranja vlastitih života. Žene Dubrovnika odbile su

.....
Odmah prekinite genocid!

u studenome 1991. otići iz blokiranoga grada. Rekle su: “Ostajemo ovdje!” Te dvije riječi bile su hrvatska strategija u odnosu na progone Hrvata i ona je ostvarena. Ostali smo i vratili se u svoje domove.

Na temelju ovakve analize i pristupa, hrvatska se obrana od početka u praksi i u svijetu objavljenim stavovima temeljila na:

1. Agresija je zločin.
2. Obranu treba temeljiti na što većem korištenju nenasilnih i mirotvornih metoda.
3. Vojne metode dopunjuju i povezane su s mirotvornim i nenasilnim oblicima djelovanja.
4. Obrana se temelji na vrijednostima kršćanske vjere i tradicije povezane s vjekovnim nacionalnim zalaganjem za održanjem doma i ostvarenjem slobodne domovine.

5. Obrana se ostvaruje zajedničkim društvenim zalaganjem: branitelja, pokreta žena, prognanika, izbjeglica iz BiH, Hrvata u BiH i hrvatskih iseljenika.

6. Hrvatski prognanici i Hrvati izbjegli iz BiH i Srbije sastavni su i važan dio hrvatske obrane. Prognani iz svojih domova imaju pravo na podršku domovine, društva i države, osnivanje privremenog boravka, na društveno prihvaćanje i podršku.

7. Prognanici su obvezni osnovati vlastitu organizaciju radi provođenja dnevne brige o ljudima, društvenim predstavljanjem i zalaganjem za obnovu svog, u Hrvatskoj proglašenog, univerzalnog ljudskog prava na dom.

8. Hrvatska je dužna zbrinuti sve izbjeglice bez obzira na vjeru i nacionalnost, pa i bez obzira na trenutne odnose među njihovim državama.

9. Pravo na dom definira dom kao stan ili kuću u kojoj stanujemo, u mjestu, gradu i zemlji u kojoj živimo sada, dugo vremena ili odakle smo. Svoj dom volimo i za njega smo vezani jer u njemu živimo sa svojom obitelji, osjećamo sigurnost i nalazimo mogućnost da ostvarimo sreću. Pravo na dom temelj je iz kojeg proizlazi odgovornost sprečavanja genocida.

10. Zajedno s neposrednim provođenjem obrane cijele domovine i svih domova, nastavlja se stvaranje države, njezino međunarodno priznanje, zastupanje i predstavljanje u svijetu, izgradnja državnih institucija, s prvenstvom neposrednih potreba obrane i otvorenih prema budućoj trajnoj izgradnji demokratske i socijalne države i društva.

Prikaz rada prognanika i za prognane vrlo je važan za razumijevanje obrane i stvaranja Hrvatske. Nažalost, to nije dovoljno istraženo i predstavljeno ni u Hrvatskoj ni u svijetu. Zbog toga pozdravljamo udrugu prognanika i njezin rad, koji je dugoročno važan za poznavanje i pravilan odnos prema povijesti stvaranja Hrvatske.

Odgovornost za budućnost

Međunarodni sud pravde presudio je 26. veljače 2007. da je Srbija prekršila obvezu da spriječi genocid u Srebrenici u srpnju 1995., prema Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore). “Sudom utvrđena obveza država da sprečavaju genocid po članku I. Konvencije podrazumijeva zabranu samim državama da počine genocid. No obveza sprečavanja odnosi se na ponašanje, a ne na rezultat: država je odgovorna ako ne poduzme sve mjere da spriječi genocid, unutar svoje moći, sve što je moglo pridonijeti sprečavanju genocida.” “Financijska naknada za propust sprečavanja genocida u Srebrenici nije odgovarajući oblik odštete. Sud smatra da je najispravnije zadovoljenje osuda da je osuđeni propustio izvršiti svoju obvezu sprečavanja zločina genocida.” (HYPERLINK <http://www.icjci.org/icjwww/idocket/ibhy/ibhyframe.htm>; <http://www.icjci.org/icjwww/idocket/ibhy/ibhyframe.htm>).

Više puta smo javno, pismeno, na skupovima i u neposrednom razgovoru tražili od predsjednika Hrvatske (i ministrice vanjskih poslova RH, mimo Vlade)

da prekinu trgovinu o povlačenju međusobnih tužbi Hrvatske i Srbije za genocid pred svjetskim sudom. Istinu o prošlosti trebaju znati i Hrvati, i Srbi, i javnost uopće. No najvažnije je da ta istina može koristiti u sprečavanju budućih genocida. Povlačenje tužbi pogrešno je ponašanje, to je izbjegavanje države “poduzeti sve mjere da spriječi genocid, unutar svoje moći, sve što može pridonijeti sprečavanju genocida”.

Nitko od nas, a pogotovo oni koji vode države, nema pravo bježati od istine. Ne treba povlačiti tužbe, već ih treba pretvoriti u zajedničko sazivanje svjetske konferencije šefova država za sprečavanje genocida. Akademski zajednica, Crveni križ, Francuska, NATO, mediji, Nizozemska, Poljska, Sjedinjene Države, Velika Britanija, Ujedinjeni narodi imaju mnogo naučiti iz tragičnog iskustva i vlastitih propusta u sprečavanju genocida i etničkih progona za vrijeme rata u Bosni i Hercegovini.

Svjetski sud bio je u pravu kada je presudio da je svijest o propuštanju sprečavanja genocida najteža kazna, od pojedinca do najmoćnijih država.

Medicina zna da je svaki pacijent drugačiji i da o svakom treba znati, i zbog njega sada i zbog drugih u budućnosti. Svaki je genocid također drugačiji i treba poznavati svaki, da bi se znalo i moglo učiniti više odmah i na sprečavanju u budućnosti. Genocid i etnički progoni za rata u Bosni i Hercegovini pokazali su koliko su zapušteni i shvaćanje i mogućnosti sprečavanja genocida.

Bijeli put je za rata u BiH ostvario najuspješniji pristup i rezultat sprečavanja genocida i etničkog progona ikada u svijetu. Istodobno, Ujedinjeni narodi i uopće međunarodne snage nisu ga uspjeli spriječiti, a propustili su stručnu ocjenu sprečavanja genocida. Da je to učinjeno, svijet bi znao da je genocid moguće spriječiti. Za početak treba htjeti. Istodobno, kao i svaki bolesnik, svaki je genocid drukčiji i zato je obveza Ujedinjenih naroda da sustavno razvijaju sprečavanje genocida kao univerzalnog prava svih naroda i ljudi. Zbog toga sam predložio i predsjedniku Srbije i Hrvatske da, umjesto ukidanja međusobnih tužbi za genocid pred svjetskim sudom, sazovu svjetski samit o sprečavanju genocida. Bojim se da me nisu razumjeli, ili se i dalje genocid ne isplati sprečavati.

Sprečavanje genocida prikazali smo sa 26 radova ljudi aktivnih i odgovornih za sprečavanje genocida, prije i poslije rata u BiH.

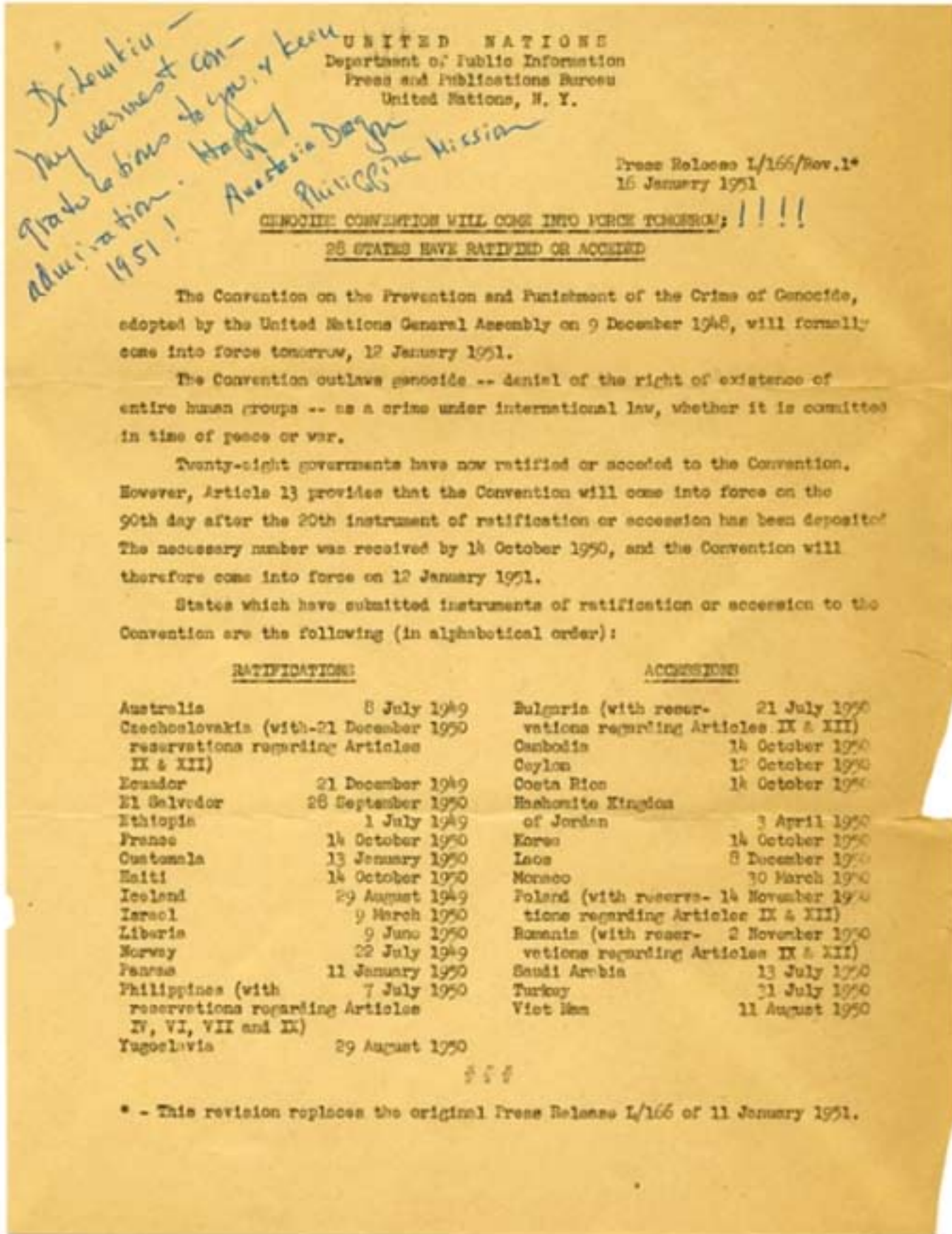

Sadržaj

Dnevnik očajnika – <i>Friedrich Reck</i>	413	– <i>Franjo Kubarić</i>	447
Sjećanje pravедnika – <i>Rozika Eberhardt</i>	414	Otvoreno pismo Tadeuszu Mazowieckom	
Tolerancija i pomirenje		– <i>Slobodan Lang</i>	451
– <i>Slobodan Lang, John Ashton</i>	415	U Bihaću ničega osim granata	453
Prijedlozi za ublažavanje problema		Humanitarni putevi mira i ljubavi	
izbjeglica iz BiH – <i>Slobodan Lang</i>	417	– <i>Izet Aganović, Miro Jakovljević</i>	
Bosanska zima – <i>Slobodan Lang</i>	419	Bilten 3. Spasimo Bihać	453
Stradanje Hrvata u ratu u BiH 1991. - 1993.		Bilten 4. Spasimo Bihać.....	454
– <i>Vesna Ivanović, Andro Vlabušić</i>	424	Aktualna humanitarna situacija	
Hotel „Kaktus“ – <i>Milan Lovrić</i>	435	u Republici BiH – <i>ambasada BiH</i>	457
Pismo senatora	438	Najtragičniji Europljani – <i>Slobodan Lang,</i>	
Predsjedavajućem biskupu Episkopalne crkve		<i>Ivan Šimonović i Irfan Ljubijankić</i>	458
Preuzvišenom Edmondu L. Browningu –		Govor ministra vanjskih poslova	
<i>velečasni Arthur H. Underwood</i>	439	Republike BiH – <i>Irfan Ljubijankić</i>	459
Genocid: Najunosnija agresija		Pismo Komisiji za ljudska prava UN-a,	
– <i>Peter Hagness</i>	441	Dodatak I. – <i>Tadeusz Mazowiecki</i>	461
Hrvatskom helsinškom odboru		Iz “Genocid i druga državna ubojstva	
– <i>Slobodan Lang</i>	444	u dvadesetom stoljeću” – <i>Helen Fein</i>	461
Vodstvu UNPROFOR-a		Izazov dobra – <i>Slobodan Lang</i>	467
– <i>Ivan Šarac, Ivan Bagarić</i>	446	Izlaze i ulaze – <i>fra Ivo Kramer</i>	465
Pismo kardinala Kuharića Boutrosu		Najveći fašist – <i>Feral Tribune</i>	465
Boutrosu-Ghaliju		Odgovori o Srebrenici – <i>Yasushi Akashi</i>	467

.....
Židovsko groblje u Sarajevu, osnovano
1545. godine

Dnevnik očajnika Friedrich Reck

Friedrich Reck (1884. - 1945.) iz istočne Prusije, sin konzervativnog političara i veleposjednika. U siječnju 1945. doveden je u koncentracijski logor Dachau, gdje je ubrzo umro. Pisao je kritički dnevnik o nacizmu od 1936. do 14. listopada 1944., - „Dnevnik očajnika“. Hannah Arendt taj je dnevnik nazvala „jednim od najvažnijih dokumenata o Hitlerovu vremenu“.

Sudbinu zarobljenika 1918. opisao je zadnjeg dana svog dnevnika, pišući o životu zatočenih. Među njima je i T. “Hrvat optužen za vezu s Rusijom negdje na periferiji carstva – tvrdoglavi čovjek regrutiran i nasumce bačen u vojnu jedinicu s kojom je imao toliko veze kao što ja imam s Marsovcem – ustvari vrijedni mladić, prijateljski i svidljiv, čak donekle kultiviran po standardima ovog izvora bolesti. U tamnom kutu ćelije, pokraj zaraženog slamnatog madraca, mi smo neko vrijeme razgovarali o njegovoj dalekoj domovini. On je opisao kako su Srbi evakuirali njegovo selo mirnih vinogradara kraj Dunava, jer su željeli tamo naseliti svoje. “Vjerujte, žetva je bila dobra; hambari su bili puni

.....
 Rukopis na Konvenciji o genocidu na dan stupanja na snagu 16. siječnja 1951.
 „Dr. Lemkin -moje najtoplije čestitke vama i oduševljeno divljenje. Sretna 1951!“

žita, bačve raži, podovi pokriveni kukuruzom i duhanom. Istina, tog proljeća govorkalo se da će nas istjerati s naše zemlje, i naši stari i sumorni ljudi vjerovali su tim glasinama. Ali mi mladi smijali smo se tim strahovima, i našu sigurnost potvrdili su srpski dužnosnici, koji su žestoko negirali bilo kakve takve planove... Samo dva dana prije nego što je sve to postala stvarnost, oni su objavili oštre kazne za širenje takvih glasina.

Možete onda zamisliti kakav je bio šok kada se to doista dogodilo. Dano nam je samo 12 dana da napustimo naše selo, naše vinograde, bogatu žetvu u našim hangarima. Rečeno nam je da ćemo u zamjenu za sve naše ostavljeno, sve što imamo, sve naše poljske strojeve, isto to dobiti u Bosni, s potpuno opremljenim seoskim gospodarstvom i bogatim poljima... Ukratko, da se nećemo žaliti na zamjenu.

Stari su znali istinu. Te noći mnogi su sebi prerezali vratove, drugi su se objesili ili utopili u Dunavu. Što se tiče nas ostalih, mi smo im dopustili da nas deponiraju na bijedno tifusom zaraženo skupljalište. Nakon toga prevezeni smo zatvorenim teretnim vagonima, i četrnaest dana živjeli smo i umirali u smradu vlastitog izmeta i ostacima mrtvih.

Kada smo jednom stigli, dio nas zatvoren je u ledeno hladnu prostoriju velikog imanja, drugi su bačeni u polurazorene staklenike napuštenog dječjeg vrtića, a treća je skupina stavljena u barake pune ušiju, kojima su se prije koristili ljudi oboljeli od tifusa. To su, gospodine, bile ‘jednako bogate’ farme koje su nam obećali.”

Poruke pravednika

Radije s Bogom protiv ljudi nego s ljudima protiv Boga. Aristides de Sousa Mendes

Heroji čine iznimne stvari. Što sam ja učinila nije ništa posebno. To je normalno. Irena Sendler

Isus nije pokušao obratiti dva lopova na križu; čekao je da mu se jedan obrati. Dietrich Bonhoeffer

Isus ne daje recepte Božjeg puta kao drugi vjeroučitelji. On je put. Karl Barth

Nikad se ne bojte. Imajte povjerenja u nepoznatu budućnost, s poznatim Bogom. Corrie den Boom

Privjesak na ogrlici, znak bolnice oslonjen na hrvatsku kocku, a uzdignut križem (postao je znak Hrvatske bolnice Nova Bila) i znak Abrahamove vjere (iz Cordobe) cijeli rat nosio je dr. Lang kao poziv na činjenje dobra i toleranciju

Sjećanja pravednika

Rozika Eberhardt

Sarajevo, 1941.

Želite znati kako je došlo do toga da smo moj pokojni muž i ja željeli i pomogli obitelji Kabiljo? Pokojni muž Josip, banatski Nijemac ili folksdojčer, tražeći posla kao tekstilni tehničar dolazi u Sarajevo 1931. god., gdje se zaposlio kod gospodina Leona Kabilja i živio s njima u stanu sve do 1939., kada smo se muž i ja vjenčali. Obitelj Kabiljo mom su mužu bili drugi roditelji kako su se ophodili prema njemu. Muž mi je ostao bez oca u Prvom svjetskom ratu. Ja sam rođena Sarajka – Hrvatica. Te teške 1941. godine, kada je njemačka vlast ušla u Jugoslaviju, odmah se pročulo da će Židovi nastradati. Moj muž razmišlja kako bi

pomogao obitelji Kabiljo da ih spasi od stradanja. Riješili smo ih kriti u našem stanu ne razmišljajući što će se i nama desiti ako ih pronađu, jer nam je jedini cilj bio spasiti obitelj Kabiljo. Tada smo imali jedno-godišnjeg sina.

Gospodin Leon, gospođa Neta i sin Izidor u našem su stanu bili pola godine, dok moj muž s prijateljima gospodina Kabilja nije našao rješenje da iziđu iz Sarajeva. Sretno su izišli iz Sarajeva i otišli u Italiju. Od izlaska iz Sarajeva u Italiju nismo imali nikakvih vijesti do njihova povratka u Sarajevo u šestom mjesecu 1946. godine. Pomogli smo i bratu Josefu i njegovoj ženi Blanki, i oni su se svi živi vratili. Svi su otišli u Izrael u prosincu 1948. godine. Gospodin Leon i gospođa Neta su umrli. Neka se ljudi poprave, sve drugo će se lakše popravljati.

Tolerancija i pomirenje, duhovni preduvjeti za zdravlje Slobodan Lang i John Ashton

Stockholm, 24. 9. 1990.

Tolerancija je najvažnija posljedica školovanja: u prijašnjem vremenu ljudi su se borili i umirali za svoja uvjerenja, ali je mnogo stoljeća trebalo proći prije nego što su spoznali drugi oblik hrabrosti, a to je – prepoznati uvjerenja bliskih i njihovo pravo na slobodu savjesti. Tolerancija je najviši zakon svake zajednice i ona je duhovni faktor koji štiti sve najbolje u mišljenju ljudi. Nikakav gubitak zbog poplave, nikakva vatra niti razaranje gradova i crkava razornom snagom prirode – nisu orobili čovječanstvo od toliko plemenitih života

i namjera koliko je razoreno međusobnom netolerancijom.

Helen Keller (Optimizam, 1931.)

Mržnja je najveća opasnost za zdravlje i kvalitetu života. Zdravstveni radnici i zdravstvo svih država i u svim zajednicama odgovorni su informirati ljude o zdravstvenim posljedicama mržnje i poticati ih na toleranciju i pomirenje – pomirenje je također potrebno između ljudi i prirodne okoline, kojoj oni duguju svoje održanje.

Svaka analiza našeg svijeta danas pokazuje golemu prisutnost i širenje mržnje kao vodeće snage razaranja, stradanja i smrti. Ona također pokazuje koliko je slaba sposobnost zdravlja i drugih sektora da izliječe mržnju jednom kada bude oslobođena. Ako mržnja i dalje raste, jaz između potreba i mogućnosti zdravlja će se

Branko Čulo, dr. Torbica i dr. Lang pred kampom UN-a nakon "Oluje" u kolovozu 1995. Poziv Srbima da ostanu u Hrvatskoj

povećavati. Mržnja je najopasnije unutarnje onečišćenje, ona je onečišćenje duše.

Mržnja može imati različite oblike: mržnja u obitelji u obliku zlostavljanja djece, žena i starijih, mržnja zbog političkih ili vjerskih uvjerenja, zbog rase, nacionalnosti, fizičkog ili medicinskog stanja ili univerzalne mržnje drugih. Tolerancija prema svima najvažniji je duševni preduvjet za zdravlje.

Zdravstveni radnici pojedinačno, preko zdravstvenih službi i organizacija imaju punu dužnost i odgovornost da šire toleranciju i čine sve moguće kako bi spriječili mržnju sukoba u svakom obliku u kojem se izražava i da se zalažu za pomirenje.

Tolerancija nije samo odsutnost mržnje. Tolerancija je pozitivan unutarnji, duhovni osjećaj sigurnosti, želja i spremnost da se živi u miru sa svim ljudima. Slo-

boda, demokracija, ljudska prava, poštovanje, pravda, solidarnost i pomirenje oruđa su za ocjenjivanje naših socijalnih odnosa, unutarnjeg duha i svijesti. Oni su međusobno ovisni i podupiru se. Nigdje se ne može razviti tolerancija zauvijek. Svatko treba razvijati, širiti, prakticirati, cijiniti i održavati toleranciju. Tolerancija uključuje poštovanje i potporu svima u slobodnom odabiru i življenju vlastitog načina života. Tolerancija također uključuje suradnju među grupama i narodima, temeljenu na principima jednakosti, solidarnost i poštovanja svih.

Slobodan Lang i John Ashton: Zdravi gradovi, u Stockholm, 24. rujna, 1990.

Lang S., Ashton J. Tolerance and reconciliation: the spiritual prerequisites to health. J Epidemiol and Community Health 1999;53:502.

Predsjednik SAD-a Bill Clinton otvarajući spomenik žrtvama u Srebrenici 20. rujna 2003. godine: "Pohlepa za vlašću zločestih ljudi ubila je ove ljude samo zbog toga tko su. Oni su tražili vlast genocidom."

Prijedlozi za ublažavanje problema izbjeglica iz Bosne i Hercegovine

Dr. Slobodan Lang

Zagreb, 2. 6. 1992.

1. Obavezno jedinstveno evidentiranje izbjeglica (primjer: Omiš, Split, Dubrovnik).
2. U BiH napraviti ured za prognanike i izbjeglice i isto tako napraviti ured za prognanike u Hrvatskoj zajednici Herceg-Bosni.
3. Neophodno od Vlade Bosne i Hercegovine tražiti pismene odluke iz kojih mjesta, pojedinih općina, koje kategorije stanovništva imaju pravo na status izbjeglice (ovo dinamički pratiti – kao naš novi popis).
4. Maksimalno se angažirati u stvaranju smještajnih

kapaciteta u BiH (šatorska naselja uz pomoć UNHCR-a) te smještaju izbjeglica na sigurnosno odgovarajuća mjesta u BiH.

5. Neprekidno izvještavati UNHCR o stanju izbjeglica.

Zaključci:

Provođenje ovih akcija smanjit će broj izbjeglica za 40 - 50 posto, uvesti više reda, olakšati posao regionalnim uredima, Crvenom križu i centrima za socijalni rad te smanjiti pritisak na Republiku Hrvatsku.

Ratna razaranja u BiH rezultirat će znatnim porastom broja izbjeglica, tako da je uvođenje reda u ovu problematiku neodgodiva obveza i zadatak.

Regionalni uredi za prognanike i izbjeglice na području Zadra, Šibenika, Splita, Makarske i Dubrovnika rade maksimalnim angažmanom i bez ozbiljnije ka-

drovske i financijske pomoći neće kvalitetno moći odgovoriti na postojeće i predstojeće probleme.
Savjetnici: Slobodan Lang i Branko Čulo

Bosanska zima

Otvoreno pismo g. Alu Goreu,
potpredsjedniku SAD-a
Dr. Slobodan Lang

...12.1992.

Dragi potpredsjedniče Gore, u siječnju 1992. susreli smo se u Washingtonu. Kao predsjednik Hrvatsko-američkog društva, liječnik, aktivist za ljudska prava i iznad svega čovjek, došao sam u Washington zalagati se za mir. Naš susret organizirao je g. Leon Furth i Vi ste ljubazno našli vrijeme da me primite. Za vrijeme našeg razgovora zahvalio sam Vam za Vaše veliko zalaganje za Hrvatsku u Senatu SAD-a. Vi ste me prekinuli i upozorili na dolazeću tragediju u Bosni i Hercegovini: pravo na slobodu, poštovanje, dostojanstvo i sigurnost. Istinski ste se brinuli za njihovu sudbinu, kao čovjek i politički vođa. Tada sam prvi put čuo nekoga da pokazuje tavu brigu za Bosnu i Hercegovinu.

Naš razgovor i vaše riječi potaknuli su me na put. Želio sam pomoći ljudima Bosne i Hercegovine. Kroz proteklu godinu, na svoj način, provodio sam Vaše naloge, putujući Bosnom i Hercegovinom. Na tim putevima svjedočio sam rastućoj boli i razaranju. Konačno je patnja ljudi dosegla nezamislivu snagu i trajanje. Sva naša (europska) snaga pomoći potrošena je bez rezultata. Dopustite mi da Vam podnesem ovaj otvoreni izvještaj o ljudskom stradanju u Bosni i Hercegovini između dviju zima, zime kada smo se mi sreli u Washingtonu i današnje bosanske zime. Ljudi Bosne i Hercegovine mogu imati povjerenja samo u Vas.

Prve izbjeglice iz Bosne i Hercegovine susreo sam

početkom travnja 1992. To su bili Muslimani iz grada Bijeljine u istočnoj Bosni. Tisuće njih stizalo je iz područja blizu granice sa Srbijom, prelazeći rijeku Savu malim i većim čamcima, preko gotovo srušenog mosta. Sada je most razoren i ljudi opet nadiru poput mrava pred šumskim požarom. Strah me trenutno ispunio. Sjećam se da ste rekli da nećete dopustiti razaranje i podjelu Bosne i Hercegovine. Nenaoružane, nevjerujuće i nepripremljene Muslimane i Hrvate napale su srpske jedinice u Bijeljini, a oni nisu mogli vjerovati što im se događa. Muslimani su posebno do zadnjeg trenutka vjerovali da će ih Zapad braniti, da bi onda bili skupljeni u grupe, klani i mučeni kao stoka u vlastitim dvorištima, ulicama i po trgovima. Pripadnici srpske vojske odsijecali su genitalije i obrezivali muškarce. Na Bajram, sveti dan Muslimana, džamija je oskvrnuta. Srpske ratne pjesme orile su se s minareta, a svinje pekle u dvorištima. Muslimani i Hrvati morali su napuštati svoje domove i bježati spašavajući živote. Bosanska je tragedija započela. Nekoliko mjeseci poslije liječnica iz Bijeljine ispričala mi je da su svi nesrpski liječnici morali napustiti bolnicu kako ne bi svjedočili o mučenju i ubijanju. Ona mi je također ispričala da su Muslimani i Hrvati tjerrani u rovove na prvoj liniji kao živi štit. Svim Hrvatima i Muslimanima zabranjeno je nositi nacionalnu odjeću i morali su oko ruke nositi trake za identifikiranje.

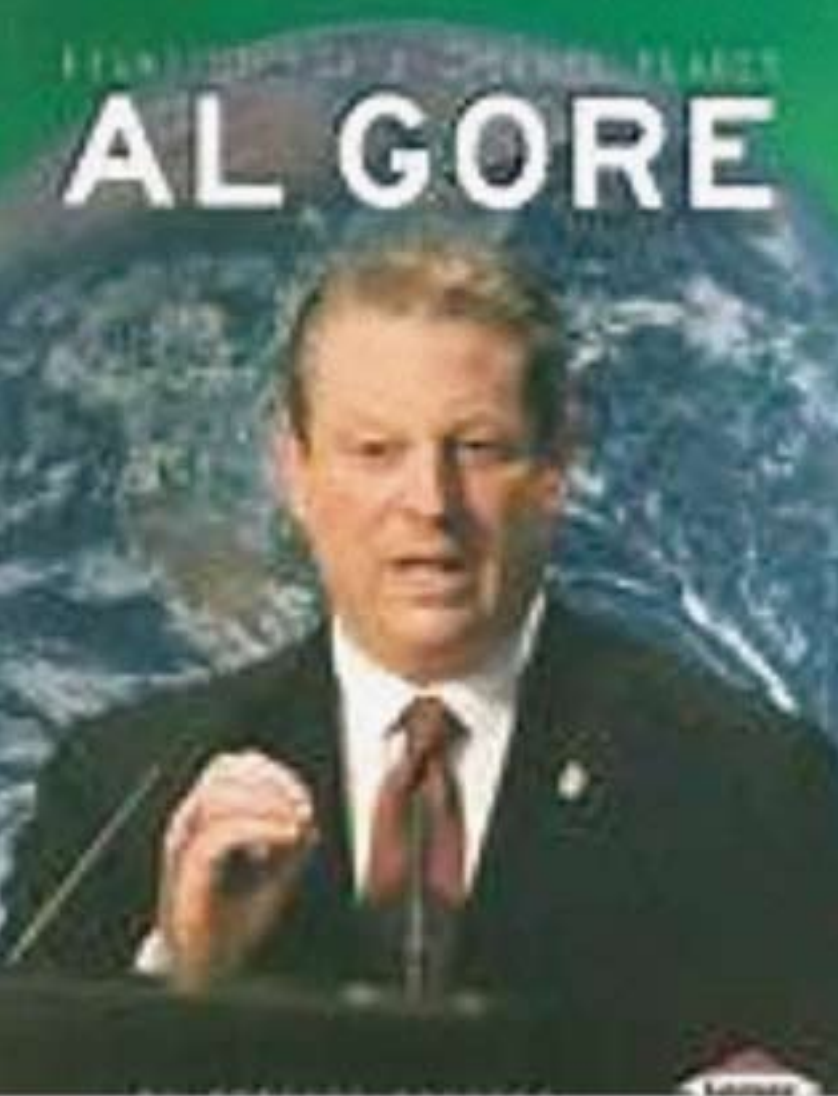
Poslije, u travnju, prvi put posjetio sam Gradačac. To je bio krasan hrvatski i muslimanski grad u Posavini. Imao je oko 70.000 stanovnika. U to vrijeme grad je već primio više od 20.000 prognanika, koji su pobjegli iz svojih domova pred srpskom vojskom. Impresioniralo me zalaganje lokalnog Crvenog križa. Također me pogodilo to što NIJE BILO NIKOG OD MEĐUNARODNE ZAJEDNICE. Jesu li ljudi iz Gradačca osuđeni? Dok god živim, pamtit ću sliku majke koja hoda ispred troje svoje male djece. Ona je hodala pognute glave, ne gledajući, duboko zabrinuta za budućnost. Djeca su gledala na sve strane, glasno se smijala – svijet je bio njihov, jer će njihova majka sve riješiti. Danas je Gradačac pod stalnim granatiranjem. Što se dogodilo onoj djeci?

U istom području, blizu grada Modriče, u selu Jakešu, bio je azil za mentalne bolesnike. Od 19 zaposlenih liječnika, 16 Srba napustilo je svoje pacijente i otišlo. Ostala su tri liječnika, svake nacionalnosti (Musli-

.....
Spojeni kamioni humanitarnog konvoja s Crvenim križem voze pomoć kao dalekovodi struju

Al Gore, potpredsjednik SAD-a (1993. - 2001.), uspoređio je zločine u BiH s nacističkim zločinima na 50. godišnjicu ustanka u Varšavskom getu, 19. 4. 1993. godine

man, Srbin, Hrvat). Lutajući u polju, mentalni pacijenti zarazili su se ušima. Moralo im se obrijati glave i zatvoreni su u vlažne podrumne. Kada sam ušao, svi su me istodobno pogledali. Rezignacija je ispunjivala njihove oči. Taj dio Bosne poslije je okupirala srpska vojska.

Duž rijeke Save bio je niz krasnih gradića i sela, sagrađenih novcem koji su Hrvati i Muslimani zaradili u Njemačkoj. Sagrađili su domove za svoje obitelji, škole i okolinu. Danas je cijelo područje okupirano. Muslimani i Hrvati morali su pobjeći preko rijeke u Hrvatsku. Mnogi su ubijeni, neki mučeni (jedan je skalpiran), odvedeni u koncentracijske logore. Njihovi domovi, medicinski centri, crkve – cijela sela i gradovi toliko su razoreni da sam bio potaknut izmisliti novu riječ – urbicid.

U Mostar sam došao 10. svibnja. To je bilo vrijeme najžešćih borbi. Srpska je vojska bila po okolnim brdima, razarajući sve što se vidjelo. Franjevačka crkva potpuno je izgorjela. Dok je gorjela crkva, umirao je čovjek u susjednoj kući, a ni svećenik ni liječnik nisu mogli do njega. Morao sam biti oboje. Kada je umro, nije bio moguć pokop na groblju. Morali smo ga pokopati u lokalnom parku. On je bio katolik, uz njega je pokopan musliman, pa pravoslavac. Prvi put u povijesti grada ljudi su pokopani na istom mjestu, bez obzira na vjeru. Snažno sam osjetio poruku – JEDAN JE BOG. Iz Mostara smo uputili pismo Rimu o razaranju crkava. Papa je progovorio.

Preko brda Čvrsnice i Vrana uspjeli smo se u srednju Bosnu. Tisuće i tisuće prognanih prolazile su u suprotnom smjeru u automobilima, traktorima i pješice. Bila je to beskonačna cesta ljudske patnje i nade. Muslimanska i hrvatska djeca, žene i muškarci, morali su bježati zbog svoje nacionalnosti i vjere. “Blago vama kad vas – zbog mene – pogrde i prognaju i sve zlo slažu protiv vas!” (Matej 5:11). Taj brdski put nazvao sam Putom spasa.

Bol, razaranje, patnju, ubijanje, mučenje i, iznad svega, MRŽNJU svuda oko nas širila je srpska vojska. Koncentracijski logori, mučenje, ubijanje, etničko čišćenje bili su simboli – srpskog puta. Srpski fašizam postao je simbolom Europe 1992. Opsade Bugojna, Jajca, Kotor-Varoši, Sarajeva i drugih gradova, koje su započele u ljeto, bile su u punoj snazi. Milijuni prognanih su bježali, a svijet je gledao. G. Mitterrand došao je u Sarajevo i nije učinio ništa. G. Kouchner, UN...

Oni su samo donosili nešto hrane za te nesretne ljude, hraneći ih poput divljih životinja, dok se lov nastavlja. Prije nekoliko dana posljednji Židovi napustili su Sarajevo, znakovito na 500. godišnjicu svog dolaska iz Španjolske u Sarajevo. To je bio grad u kojem su našli dom, ali sada više nije. Sadašnji srpski fašizam nadišao je Hitlera – Židovi su morali otići.

Početak rujna neke su stvari postale očite:

1. Druga srpska vojska u Bosni potpuno je formirana iz dijela bivše JNA u Sloveniji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.
2. Muslimani su bili potpuno nedjelotvorni i nepripremljeni za obranu.
3. Hrvati su bili previše slabi.
4. Međunarodna zajednica odnosila se prema svima kao jednako krivima za „građanski“ rat, prema agre-

Raphael Lemkin (rad Johanne Harmon) sam se borio za prepoznavanje 1932., izraza 1944., nacrtala i usvajanja Konvencije UN-a 1948. godine

sorima i žrtvama, naoružanima i nenaoružanima, „Židovima Varšavskog geta i nacistima oko njih“.

5. Ekstremni Srbi iz Bosne nisu nastojali braniti sebe (i doista od koga?), pa čak niti dijeliti ili osvajati Bosnu. Oni su odlučili iskoristiti sve zabranjene oblike ratovanja. Etničko čišćenje u punom je zamahu, provodi se genocid i holokaust prije svega nad Muslimanima, ali i Hrvatima.

6. „Međunarodni humanizam“ podrazumijeva:

- UNICEF nedjelotvoran u pomoći djeci;
- UNESCO nedjelotvoran u zaštiti kulture;
- MKCK nedjelotvoran u pomaganju žrtvama;
- UNHCR nedjelotvoran u pomoći prognanima;
- Islamske države nedjelotvorne u pomoći Muslimanima;
- Nedjelotvorna ekonomska blokada Srbije;

• Nedjelotvorni pregovori;

• Predstavnik UN-a za ljudska prava zaustavljen na ulazu u koncentracijski logor.

Zapadna Europa uspješna je samo u izbjegavanju istine i držeći većinu izbjeglica izvan svojih granica.

7. Politika rata, mučenja, opsade, gladi, hladnoće, koncentracijskih logora, ubijanja, genocida i holokausta pobjeđuje.

8. Dolazeća zima bit će zima smrti.

9. U Sarajevu i cijeloj Bosni Zapadna Europa - slika Doriana Graya. Europska ljudska prava više nisu u Parizu, niti je demokracija u Britaniji, oni su sada u Bosni, gdje vladaju smrt, glad i beznade.

10. Mi smo u tragediji i idemo u tragediju.

G. Gore, početkom rujna opet sam se morao obratiti SAD-u i upozoriti preko Medical Tribunea da su sto-

.....
 "Vidio sam krv i plamene jezičke iznad plavo-crnog fjorda i grada. Moji su prijatelji nastavili hodati, a ja sam ostao, drhteći od nemira, i osjećao sam beskrajn krik kako prolazi prirodom." Edvard Munch, opis nastanka slike "Krik". Proučavao je dušu

tine tisuća ljudi, istjernih iz svojih domova balkanskom krizom, sada u opasnosti od smrzanja ili umiranja od gladi za nastupajuće zime. Balkan se može pretvoriti u masovno groblje. Putovao sam u London, Beč, Bonn... U listopadu dok sam gledao kako žene i djeca iz Bosanskog Broda bježe preko Save, pomislio sam: „A, jao trudnicama i dojiljama u one dane! I molite da bijeg vaš ne bude zimi...” (Matej 24:19,20) U tom trenutku znao sam da moram pisati Vama, da samo Amerika, s predsjednikom koji ima viziju, vjeru i snagu, može spasiti ovaj narod. Znao sam da vi možete pobijediti. Bosanci imaju pravo na to. Zima je u Bosni i Hercegovini već započela. Kao specijalist javnog zdravstva, iznijet ću vam svoju prognozu za idućih sto dana:

1. Međunarodna zajednica nastaviti će djelovati nedjelotvorno. Svijet će pokušati prikriti svoju nesprenost i nesposobnost da pomogne, novim riječima, rezolucijama, planovima i konferencijama.
2. Hrvatska, država koja je pružila najveću pomoć i podršku Bosni i Hercegovini, sama je preopterećena; trećinu njezina teritorija još okupira Srbija; ona pruža hranu, smještaj i medicinsku zaštitu za više od 700.000 prognanih hrvatskih građana i izbjeglica iz Bosne i Hercegovine. Hrvatska troši 20 posto nacionalnog budžeta na izbjeglice, ali više ne može. I druge države moraju pomoći.
3. Srbija će nastaviti izravnu vojnu i ekonomsku pomoć okupatorskoj srpskoj vojsci u Bosni.
4. Druga srpska vojska (u Bosni) nastaviti će ratne

operacije kako bi zaokružila okupaciju, opsade i razaranja. Muslimani i Hrvati trpjet će daljnji genocid. Srpska opsada Sarajeva će se nastaviti.

5. Muslimani i Hrvati u koncentracijskim logorima, na okupiranim područjima i u opkoljenim gradovima stradavat će zbog nedostatka hrane, odjeće, grijanja, smještaja, vrata i prozora, lijekova, građevnog materijala...

Kao rezultat, velik broj djece, žena, bolesnih, starih i ljudi uopće bit će ubijeno ili će umrijeti. Ovo će biti zima smrti u Bosni i Hercegovini.

Dragi Potpredsjedniče, u sadašnjoj tragediji Balkana ja sam aktivan od štrajka gladu na Kosovu 1989. i znam da se ovaj balkanski rat može zaustaviti samo kao balkanski rat.

Ocjenjujem potrebnom sljedeću terapiju:

1. Spriječiti širenje rata na Makedoniju i Kosovo;
2. Zaustaviti sve ratne operacije u cijelom području;
3. Raspustiti srpski ratni stroj, u cijelosti i na svim područjima;
4. Organizirati efikasnu i efektivnu humanitarnu pomoć svim potrebitim ljudima – u koncentracijskim logorima, pod opsadom, u bolnicama, gladnima, izbjeglicama;
5. Utvrditi i podržati poštovanje svih granica među državama;
6. Ostvariti uspješan povratak prognanika i izbjeglica u njihove domove;
7. Podržati ekonomsku, ekološku, socijalnu i duhovnu obnovu ljudi, razorenog i država;
8. Uvesti poštovanje demokracije i ljudskih prava u sve države.

Takav program doista bi spasio život, kako fizički opstanak tako i vjeru svih ljudi. Takav program dao bi smisao stradanju, bila bi to pobjeda Čovjeka, Dobra i Boga.

Kroz ovu godinu, makar kontinentima udaljeni, bili smo zajedno slijedeći „put u žutoj šumi“.* Vi ste se sa senatorom Clintonom natjecali na izborima za najmoćniji ljudski položaj. Sada imate najjači glas da govorite i da Vas se čuje u cijelom svijetu: SVI LJUDI RAĐAJU SE SLOBODNI I JEDNAKI U DOSTOJANSTVU I PRAVIMA. Ja sam prolazio putevima Bosne i Hercegovine s ljudima čija su sloboda, jednakost, dostojanstvo i prava bili razoreni. Njima se negiralo pravo na život, slobodu i osobnu sigurnost. Kad razmatramo problem toliko velik kao što je degradacija

Bosne i Hercegovine, lako je osjećati se svladan i potpuno bespomoćan da utječete ili promijenite bilo što. Dvadeseto stoljeće nije nagradilo stalno stradanje ljudi Bosne i Hercegovine.

Grad Sarajevo, gdje se susreću sve velike zapadne religije (islam, pravoslavlje, katoličanstvo i judaizam), danas je grad mržnje, razaranja i smrti. Ono što je stvarno i vrijedno u našim životima iskliznulo je od nas, mi smo u zajedničkoj krizi identiteta. Tko smo mi? Danas nam treba potpuna regeneracija, počevši od unutarnje ekologije duše do naše razorene zemlje. Danas nam treba vjera, ne samo znamenje, riječi ili rituali, trebamo poruku čovječnosti duboko prožetu osobnom empatijom. Nama treba vjera u Čovjeka i Boga i njihovu zajedničku volju da podrže i održe dobro, čovjeka i okolinu.

Dragi Potpredsjedniče, prije pedeset godina svijet je bio na raskrižju. Europa nije znala pobijediti zlo fašizma. Mi trebamo Ameriku, ne bilo kako, već kao snagu Dobra. Koalicija je stvorena između najjačih i najslabijih ljudi tih dana – između Amerikanaca i Židova Varšave, Auschwitzta, Treblinka i svih drugih geta i koncentracijskih logora. To je bila neslomiva snaga dobra, kojoj su se pridružile sve demokratske države i dobri ljudi. Fašizam je poražen i rođeni su nova sloboda ljudskih prava, Ujedinjeni narodi, Atlantska povelja i svjetsko zdravlje. Danas smo opet na raskrižju, i ponovno Europa ne može riješiti izazove s kojima se suočava, ponovno se razaraju države, opsjeda gradove, puni koncentracijske logore, izbjeglice kucaju na vrata, čak se provode genocid i holokaust. Opet jednom, ovaj put u srcu Bosne, najslabiji od svih pozivaju vas da stvorite veliku snagu dobra, mira, ljudskih prava i demokracije.

Za civilizaciju u cjelini, za budućnost svih, bitno je obnoviti vjeru u budućnost Bosne i Hercegovine, zaustaviti zlo i obnoviti život, sigurnost i dostojanstvo ljudi. Mi vjerujemo u budućnost samo ako predsjednik Clinton i Vi preuzmete vodstvo u borbi za ostvarenje i očuvanje mira, slobode i života u Bosni i Hercegovini.

Imam duboko povjerenje u Vašu sposobnost i moć da izaberete način i oblik kako promijeniti bosanski Božić straha, stradanja, razaranja, bolesti, gladi, smrzanja i smrti u Božić Krista, život pravde, mira i ljubavi. Vjerujem u Vas, vjerujem ne samo da ćete zaustaviti daljnji rat u Bosni i na Balkanu već i da će

stradanje ljudi dosegnuti značenje novog vremena nade i vjere, duhovne i fizičke ekologije, ljudskih prava i demokracije, a iznad svega – Mira.

* Robert Frost, "The Road Not Taken", 1916. godine. O promišljanju posljedica važnih odluka, dobra i zla. *Croatian Medical Journal* 33 (4): 236-247, 1992.

Stradanje Hrvata u ratu u Bosni i Hercegovini 1991. - 1993.

Vesna Ivanović i Andro Vlahušić

Suradnici: Marko Radoš, Ante Damjanović, Mladen Lončar, Tugomir Gverić, Ivan Bagarić, Davor Čordaš, Davorin Briševac, Andrija Nikić, Vladislav Pogarčić, Slobodan Lovrenović, Mladen Ančić, Jozo Marić, Ma-

Prostorna disperzija hrvatskog pučanstva u predratnoj BiH po općinama

POPIS STANOVNIŠTVA IZ 1991.*

HRVATI	752.068	17,3 %
MUSLIMANI	1.905.018	43,7 %
SRBI	1.364.363	31,3 %
OSTALI	333.462	7,7 %
UKUPNO	4.354.911	100 %

rina Smital, Dana Alilović, Zdenka Marić, Gordana Vlašić, Mate Boras, Mirko Volarević, Stjepan Mikulić, Slobodan Lang, Branko Čulo, Lovre Pejковиć, Milan Lovrić, Željko Galić, Željko Vasilj, Stipan Vranješ.

Izdavač: Ured predsjednika Hrvatske zajednice Herceg-Bosne, Grude, 1993.

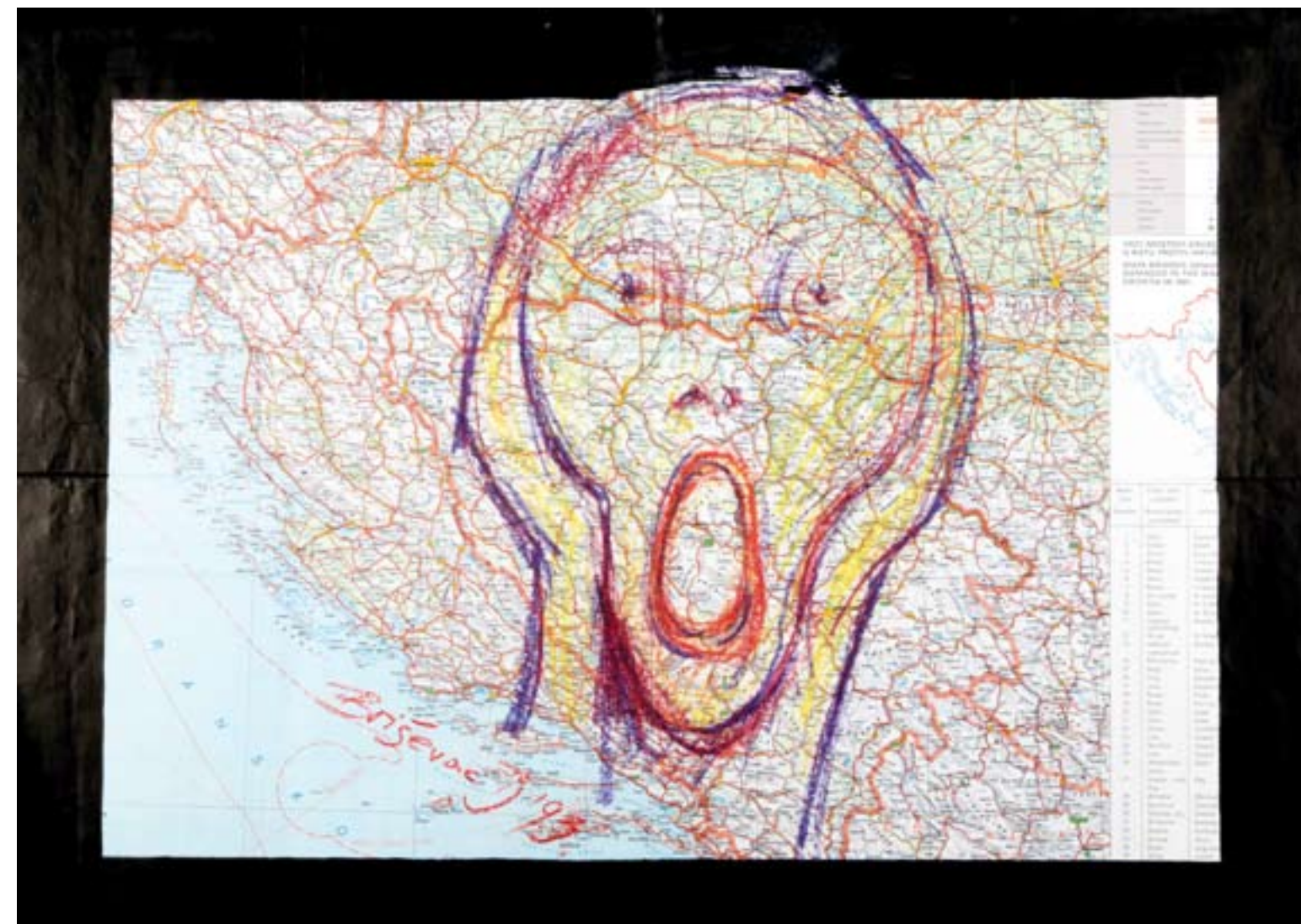
Sila koja gospodari nad samo jednim čovjekom znači zločin. Stoga, i u ime mnogih tužnih i tragičnih događaja, u ime strahova koje nitko nije uspio zapisati, u ime nade, u ime razuma, u ime života i budućnosti, iznova pokazujemo kako je na ovim prostorima posrijedi sukob između sile i ljudskih prava.

Prostorna disperzija hrvatskog pučanstva, u predratnoj Bosni i Hercegovini, zorno prikazuje tešku povijest Hrvata i upozorava na to kako ovo nije njihovo prvo etničko čišćenje.

Na slici su prikazane općine s više od 90 posto hrvatskog pučanstva, općine s udjelom Hrvata u ukupnom

* Podatke popisa iz 1991. Skupština BiH nije verificirala.
Općine s više od 90% hrvatskog pučanstva
Općine s hrvatskom većinom (udio Hrvata od 40% do 80%)
Općine u kojima je udio Hrvata u ukupnom pučanstvu 30% i više
Općine u kojima je udio Hrvata u ukupnom pučanstvu 10% i manje

„Krik 93.“ Stoljeće nakon Muncha, Davorin Briševac, akademski slikar (Vareš 1957) izrazio je stradanje Bosne i Hercegovine

pučanstvu od 40 do 80 posto, potom 30 posto i više, i 10 posto i više. Nisu označene općine u kojima je udio Hrvata u ukupnom pučanstvu ispod 10 posto. Kao što se vidi iz priloženog zemljovida, Sarajevo, drugi hrvatski grad po veličini u BiH, sa 34.867 Hrvata, nije označen jer je udio Hrvata u ukupnom pučanstvu Sarajeva ispod 10 posto, točnije 6,6 posto.

Raspadom bivše Jugoslavije te napadom na Sloveniju i Hrvatsku, otpočinje i srpska agresija u Bosni i Hercegovini na hrvatsko selo Ravno, 29. rujna 1991. godine, koja kulminira u travnju 1992. godine. Time se u cijelosti mijenja postojeća slika etničkih odnosa na prostoru

BiH. Nastojeći riješiti uzrok sukoba i nacionalno pitanje u Bosni i Hercegovini, međunarodna zajednica, preko mirovnih posrednika, nakon godinu dana rata u BiH, izlazi s Vance-Owenovim planom i dodatnim Sporazumom o prijelaznom rješenju. Tim se planom predlaže novi ustav, zemljovid BiH koja se dijeli na 10 provincija i prekid sukoba. Hrvatima "pripadaju" provincije 3, 8 i 10, koje bi obuhvaćale 513.433 Hrvata ili 68,27% ukupnog broja Hrvata u BiH, a izvan hrvatskih provincija ostalo bi 238.635 Hrvata ili 31,73%. Površina hrvatskih provincija iznosi 27,1% ukupne površine BiH.

Taj je sporazum izaslanstvo hrvatskog naroda u BiH

prosudilo kao jedini mogući okvir ustroja Republike BiH, na temeljima jednakopravnosti triju njezinih konstitutivnih naroda. U interesu mira i konačnog završetka rata u BiH, 4. siječnja 1993. predstavnik hrvatskog naroda u BiH Mate Boban potpisuje Vance-Owenov plan. Pod međunarodnim pritiskom, muslimanski predstavnici potpisuju plan 25. ožujka 1993. Nakon odbijanja srpskog parlamenta, srpski predstavnik 2. svibnja 1993. na sastanku na vrhu u Ateni potpisuje Vance-Owenov plan (96% bosanskih Srba izjasnilo se na referendumu 16. svibnja 1993. protiv mirovnog plana).

Nažalost, međunarodna zajednica nije mogla do kraja ispoštovati predloženi plan. Stabilnost koju je on označavao suprotstavila se dotadašnjem kaosu. Sukobi su nastavljeni. Uslijedila je opća muslimanska ofenziva na hrvatsko pučanstvo središnje Bosne. Sljedeći zemljovid pokazuje što se događalo s hrvatskim pučanstvom i koju je nepravdu međunarodna zajednica učinila Hrvatima time što nije spriječila, niti zaustavila, najprije srpske, a potom i muslimanske napade na Hrvate.

Pripadnici bivše JNA i različitih srpskih dragovoljačkih postrojbi zauzeli su 10. travnja 1992. općinu Kupres i protjerivanjem oko 4000 Hrvata s toga prostora otpočeli proces "etničkog čišćenja" u Bosni i Hercegovini. Od travnja do studenog 1992. Srbi su od Hrvata "etnički očistili" Posavinu (Derвента, Bosanski Brod, Odžak, Bosanski Šamac, Modriča), Krajinu (Teslić, Kotor-Varoš, Skender-Vakuf, Banja Luka, Prijedor, Jajce, Kupres). U tom razdoblju svoje domove napustilo je oko 210.000 Hrvata. Glede teritorija, prema Vance-Owenovu planu, Hrvati su u srpskoj agresiji izgubili Posavinu (osim prostora općine Orašje), općine Kupres, Donji Vakuf, Jajce, dio općina Travnik, Stolac i Konjic. Ukupna površina teritorija koji su zauzeli Srbi iznosila je 3400 kilometara četvornih (što čini 24,3% ukupne površine hrvatskih provincija).

Osvajanjem teritorija Srbi su protjerali Muslimane s područja istočne Bosne (Podrinje), sjeverne Bosne (Posavina), sjeverozapadne Bosne (Krajina) i istočne Hercegovine (Gacko, Nevesinje).

Veliki se dio muslimanskog pučanstva koncentrirao na prostoru srednje Bosne i Hercegovine, dakle u područjima koja prema Vance-Owenovu planu pripadaju Hrvatima. Uvidjevši da su im vrlo mali izgledi

za povratak, protjerali i autohtoni Muslimani na tom području nisu bili nimalo spremni za odlučnije djelovanje protiv onih koji su ih protjerali, dakle protiv srpskih postrojbi. Prispjeli muslimanski prognanici, s iskustvom žrtve srpske agresije, izvrsno su uklopljeni u projekt stvaranja vjerske države u BiH. Učeci na osobnom iskustvu, Muslimani su usvojili srpski vojni ustroj i načelo etničkog čišćenja, ovaj put na štetu hrvatskog pučanstva.

I razrađena taktika muslimanske ofenzive neodoljivo podsjeća na početak rata izazvanog srpskom agresijom. Stvaranjem više žarišnih točki (Travnik, Jablanica, Konjic, Vitez, Kreševo, Busovača, Bugojno, Stolac, Livno) sva medijska pozornost usmjerava se na jednu - Mostar, gdje se sve optužbe usmjeruju na HVO! Prva četiri mjeseca 1993. označavaju razdoblje u kojem su registrirani pojedinačni slučajevi fizičkog maltretiranja, a potom muslimanske snage počinju pucati, ranjavati i ubijati Hrvate. UNHCR isporučuje veliku količinu humanitarne pomoći muslimanskim vlastima na tom prostoru, nakon čega, u travnju 1993., slijedi velika ofenziva muslimanskih postrojbi na HVO. Rezultate tih događaja pokazuju ove potrebne činjenice:

1. potpuno je "etnički očišćeno" od Hrvata, koji su prije toga činili znatan dio populacije, šest gradova: Konjic, Jablanica, Travnik, Kakanj, Fojnica i Bugojno;
2. prema pristupačnim i do sada obrađenim podacima, ukupno je 187 hrvatskih sela "etnički očišćeno", opljačkano, potom više ili manje spaljeno i porušeno;
3. identificirano je 53 ubijene djece i verificirana 184 slučaja masakra;
3. trenutno u zatočeništvu, u muslimanskim logorima, boravi oko 4500 Hrvata (brojke nisu konačne);
5. na zemljovidima je uočljiv gubitak teritorija pod kontrolom HVO-a, kojim su muslimanske snage vojno ovladale (područje općina Travnik, Bugojno, Kakanj te dijelovi općina Novi Travnik, Fojnica, Gornji Vakuf, Prozor, Konjic, Jablanica i Mostar), što iznosi 3771 kilometar četvorni.

Za mirovnih pregovora u Ženevi, od 27. srpnja do 4. kolovoza 1993., muslimanske snage nastavljaju ofenzivu na hrvatsko pučanstvo, osvajaju Bugojno, masakriraju civile (Doljani), a međunarodna zajednica istodobno optužuje Hrvate da dijele Bosnu i Hercegovinu i uzimaju teritorij!

Zbog posljedica srpske, a potom i muslimanske

I današnji gradonačelnik Dubrovnika dr. Andro Vlahušić gasio je Stradun 6. 12. 1991. godine

agresije, 310.000 Hrvata u BiH ili 41% od ukupnog broja bilo je prisiljeno napustiti svoje domove. Od toga su njih 210.000 ili 67,74% protjerali Srbi, a 100.000 ili 32,26 % Muslimani. Najveći broj prognanih i raseljenih Hrvata potječe s područja hrvatskih provincija, prema Vance-Owenovu planu, 185.000 (59,68%), zatim s teritorija pod muslimanskom i srpskom kontrolom. Ovo zorno pokazuje da je protjerivanje Hrvata najizraženije upravo na prostoru na kojem su činili znatan dio populacije u Bosni i Hercegovini. Prostore Bosne i Hercegovine napustilo je i

otišlo u druge zemlje, najviše u Republiku Hrvatsku, 164.000 Hrvata.

Poseban su problem prognanici koji se sada nalaze u hrvatskim enklavama u središnjoj Bosni (Kiseljak, Kreševo, Vitez, Busovača, dio Novog Travnika, Vareš i Žepče), gdje u nemogućim uvjetima živi 83.000 raseljenih i prognanih Hrvata. Smješteni su u krajnje teškim i nehumanim uvjetima (u tvorničkim halama, gospodarskim objektima, školama) bez dovoljno hrane, lijekova, medicinske pomoći i nemogućnosti evakuiranja teških ranjenika. Izloženi su svakodnevnim

muslimanskim ili srpskim napadima, a predstavnici međunarodnih humanitarnih organizacija, unatoč apelima, ne čine gotovo ništa kako bi im pomogli. Zbog srpske, potom i muslimanske agresije, na prostoru Bosne i Hercegovine ostalo je sedam hrvatskih enklava. U njima trenutačno obitava 158.000 stanovnika, od čega je 52,5% prognanika. Svakodnevno su izloženi muslimanskim ili srpskim napadima.

Na slici je pregled stanovništva u svim hrvatskim enklavama na prostoru BiH. U izvornom radu iznesen je i zemljovid za svaku enklava zasebno, sa svim relevantnim podacima (položajem, oznakama tko je napada i drži u okruženju, ukupnim pučanstvom raspoređenim po određenim kategorijama, naznačenim uvjetima života). Ovdje je tako pokazana samo enklava Vitez, koja je izložena svakodnevnim muslimanskim napadima; nedostaje joj hrane, vode, lijekova i sanitetskog materijala; u granatiranju je poginulo 9, a ranjeno je 36 djece; za 60.000 ljudi postoji samo improvizirana poljska bolnica Nova Bila; zbog nemogućnosti evakuacije umrlo je 10 ranjenika.

Podatke smo prikupili uz pomoć izvješća, izjava i procjena, koliko su to, za sada, uvjeti omogućili.

Usporedno su na zemljovidu naznačene i tri muslimanske enklave u istočnoj Bosni (gdje prema izvješću UNHCR-a, br. 6/93, u okruženju živi oko 18.000 Muslimana, od toga njih 2000 - 3000 u Žepi). Prema tim podacima, u hrvatskim enklavama živi 9 puta više stanovnika, u jednako teškim uvjetima.

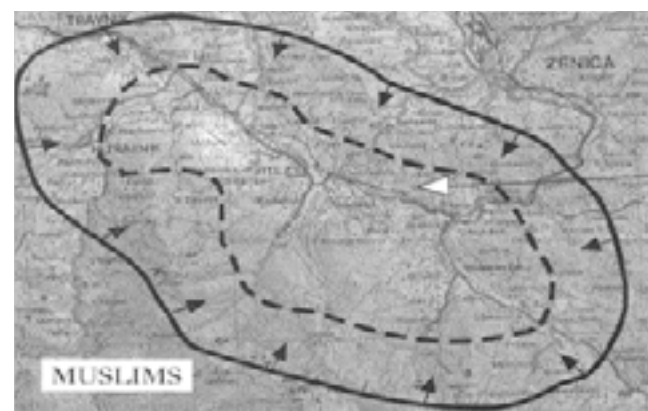
Međunarodna pomoć, medijska pozornost i ostali oblici pomoći usmjereni su samo prema muslimanskim enklavama koje se nalaze u srpskom okruženju, a zatočenim Hrvatima koji su okruženi Muslimanima pomoć se pruža na kapaljku. Posebno boli odbijanje evakuacije teških ranjenika iz bolnice Nova Bila, zbog čega je već 10 ranjenika umrlo.

Osim ranjenika, većinu stanovništva čine ugrožene skupine djeca (20,5%), žene (41%) i bolesni (5,6%). U sedam prikazanih hrvatskih enklava uvjeti za život iznimno su teški. Nedostatak hrane, vode, lijekova, sanitetskog materijala upućuje pučanstvo u enklavama samo na humanitarnu pomoć, koja je nedovoljna. Stoga za ljude koji žive u hrvatskim enklavama tražimo samo jedno: osiguranje prometnica za nesmetanu komunikaciju sa slobodnim područjima Herceg-Bosne. Trenutno je na području Bosne i Hercegovine više od 4650 zatočenih Hrvata. Po-

Tablica 1. Stanovništvo u hrvatskim enklavama*

	N	%
Ukupno u svim enklavama		
Stanovnika	158.000	100
Prognanih	83.000	52,5
Žena	65.000	41,0
Djece	32.500	20,5
Bolesnih	8900	5,6
Ranjenih	1640	1,0
Masakriranih	141	

* Konjic; Kiseljak, Kreševo i Fojnica; Vitez, Busovača i Novi Travnik; Vareš; Žepče; Usora i Zovik

Mora se pomoći ranjenicima

daci se odnose na razdoblje od travnja do kolovoza 1993. Najveći broj zatočenih nalazi se u logorima pod muslimanskom kontrolom - i to 4500 zatočenih u 34 evidentirana muslimanska logora te 150 zatočenih u srpskom logoru Manjača. Podaci su dobiveni na osnovi prikupljenih iskaza svjedoka zatočenika koji su uspjeli pobjeći. Ovi podaci nisu konačni. Procjenjuje se da je broj zatočenika i veći, jer su još neka hrvatska mjesta u međuvremenu okupirana. Sudbina Hrvata iz tih mjesta je neizvjesna (Doljani - Jablanica).

Na tablici (ovdje ne) prikazani su samo evidentirani logori, čiji je stvarni broj znatno veći, jer su mnogi zatočenici u kućnom pritvoru ili u tzv. privatnim logorima. Do sada su poznata dva logora za žene - u motelu Rostovo, Bugojno (u blizini kojeg je UNPROFOR evidentirao mudžahedinski tabor) i u selu Čelebićima pokraj Konjica, koji drže mu-

slimanske snage. Prema svjedočenju žene koja je uspjela pobjeći iz tog logora, zatočene žene navečer odvođe i siluju. U svim logorima, prema iskazima svjedoka, provodi se sustavna tortura. Zatočenici su svakodnevno podvrgnuti psihološkim torturama tako što su prisiljeni obavljati muslimanske vjerske obrede klanjanja, prijeti im se obrezivanjem, moraju pjevati muslimanske pjesme, svakodnevno im se prijeti strijeljanjem i sl. Podvrgnuti su i izgladnjivanju, tjera ih se na prve crte bojišta kao živi zid ili da kopaju rovove, a od njih se nasilno uzima i krv. Mučenja zatočenika su svakodnevna i vrlo često završavaju smrću. U predratnom razdoblju Hrvati katolici u Bosni i Hercegovini svoje su vjerske potrebe zadovoljavali u organizacijskom okviru četiriju biskupija (Vrhbosanske nadbiskupije te Banjolučke, Mostarsko-duvanjske i Trebinjsko-mrkanske biskupije). Od prvog trenutka srpske agresije, jedan od najčešće biranih ciljeva rat-

Kardinal Vinko Puljić obilazi ranjenike

nog djelovanja agresorskih postrojbi bilo je baš katoličanstvo hrvatskog puka, odnosno njegovi katolički sakralni objekti. Kada je, pak, u travnju 1993. otpočela muslimanska agresija na sve što je hrvatsko u BiH, rat je poprimio obilježja ne samo građanskog nego i vjerskog sukoba.

Rezultat takvog tijeka događaja jest i enormno stradanje svega što je kao vjerska dimenzija tvorilo slojevitost hrvatskog identiteta u Bosni i Hercegovini. Nesmanjena žestina ratnih operacija ne dopušta da se u cijelosti utvrde posljedice dvogodišnjih ratnih razaranja, no neke se činjenice već danas mogu istaknuti u prvi plan kako bi se zorno predočile stvarne namjere i onih koji su pokrenuli ovaj rat i onih koji su se iz žrtve prometnuli u agresora.

Za svakog je Hrvata daleko najbolnija spoznaja da je, osobito u posljednjim muslimanskim napadima, stradala najstarija jezgra hrvatskog katoličanstva u BiH – franjevački povijesni samostani u Kraljevoj Sutjesci,

Fojnici i Gučoj Gori (oskvrnuti, djelomično razoreni i opljačkani). Doda li se tomu da je prije, tijekom srpske agresije i osvajanja prostora hrvatske Posavine, posve razoren franjevački samostan na Plehanu, da je tijekom srpskog bombardiranja Mostara posve uništena crkva sv. Petra i Pavla te oštećen franjevački samostan u tome gradu, postaje jasno da je temeljni cilj srpskih i muslimanskih postrojbi bio i ostao iskorjenjivanje i uništavanje svakog traga povijesne nazočnosti Hrvata katolika na ovim prostorima.

Suhoparna statistika pak otkriva da je u Vrhbosanskoj nadbiskupiji, koja je prije rata opsluživala 500.000 katolika u 144 župe, rat izravno pogodio 350.000 vjernika, koji su sa svojim pastirima otjerani iz svojih domova i župa. Gotovo dvije trećine, ili oko 100 župa, danas su pod kontrolom srpske ili muslimanske vojske, pri čemu je većina njih uništena. Sva tri vjerska učilišta (franjevačko malo sjemenište u Visokom te visoke bogoslovne škole franjevac i dijecezanskog svećenstva u Sarajevu) morala su biti premještena na teritorij Republike Hrvatske. Ostatak Hrvata katolika i dalje je u pogibelji da bude također prognan ili zatrt. U Banjolučkoj biskupiji, koja je prije rata opsluživala oko 190.000 katolika u 47 župa, čak je 40 župa pod srpskom kontrolom, a dvije su pod kontrolom muslimanske vojske. Pod teretom terora, koji je doveo do posvemašnjeg uništenja 40% crkava i sakralnih objekata i većih ili manjih oštećenja na još 50% objekata, više od polovice katolika bilo je prisiljeno napustiti svoje domove i župe.

U hercegovačkim biskupijama, Mostarsko-duvanjskoj i Trebinjsko-mrkanskoj, koje su prije rata opsluživale oko 210.000 katolika u 81 župi, oko 20 župa je pod okupacijom srpskih ili muslimanskih postrojbi, odnosno pod stalnom vatrom jednih ili drugih. Pritom je 30.000 Hrvata katolika bilo prisiljeno napustiti svoje domove i župe. U dosadašnjem tijeku rata evidentirano je 251 etnički očišćeno hrvatsko selo.

Raspored prijeratnih bolnica koje su u stanju zbrinjavati ranjenike na dijelu teritorija BiH pod kontrolom Hrvata i Muslimana.

Jedna od najpogubnijih posljedica za hrvatski narod i njegove teritorije jest nemogućnost liječenja i zbrinjavanja ranjenika i bolesnih. Gotovo svi veći bolnički centri u ovom trenutku nalaze se u muslimanskim rukama. U opkoljenim hrvatskim enklavama ne po-

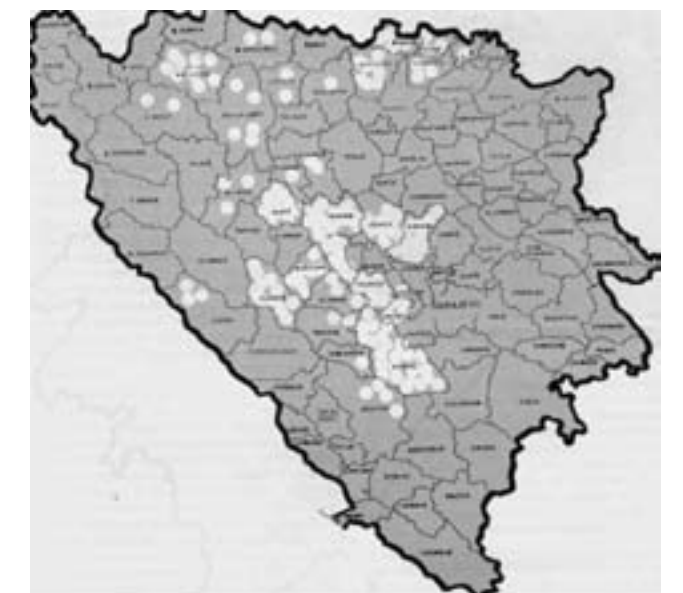
UNPROFOR evakuira pacijente

stoji niti jedna adekvatno opremljena bolnica, nego se kompletan medicinski tretman teških ranjenika obavlja u improviziranim poljskim bolnicama, bez potrebne opreme i specijaliziranih kadrova. Posljedica takvog stanja je znatno povećana smrtnost ranjenika i bolesnih.

Muslimanske snage ne dopuštaju evakuaciju ranjenika iz improvizirane bolnice u Novoj Biljoj, zaboravljajući pritom da je u bolnicama koje je opremio i financirao hrvatski narod BiH zbrinuto više od 15.000 ranjenika muslimanske nacionalnosti.

Rat protiv civila

Od samog početka ratnog vihora na prostoru BiH glavna žrtva je civilno pučanstvo. Civili su prepušteni na milost i nemilost različitim grupacijama razularenih vojnih postrojbi. Teški položaj civilnog pučanstva zorno prikazuje mnoštvo spaljenih i opljačkanih sela i gradova. Tisuće civila je ubijeno i izmasakrirano.

Etnički očišćena hrvatska naselja u BiH

Na Sv. Nikolu, 6. 12. 1991. JNA je bombardirala Dubrovnik iz zraka, s mora i kopna; 19 poginulih, 2000 razornih pogodaka u grad. Snimajući grad koji gori, da bi pokazao svijetu što se događa, poginuo je Pavo Urban

no, njihova imovina je opljačkana, a uništavani su svi tragovi kulture i opstojnosti jednog naroda na određenom prostoru.

Zločini srpskih postrojbi u BiH počinjeni nad stanovništvom hrvatske nacionalnosti

Nakon napada na područje općine Kupres, 10. i 11. travnja 1992., i zauzimanja sela s hrvatskim stanovništvom u selima Osmanlije, Olovo, Zlosela i Kukavice kao i u samom gradu Kupresu, ubijeno je više od trideset civila. Po svjedočenjima očevidaca ubijeni su bespomoćni ljudi koji nisu nikoga ugrožavali niti su posjedovali oružje. Za njihove grobove do danas rodbina i prijatelji ne znaju. Pretpostavlja se da je većina njih pokopana u masovnim grobnicama na Kupreškom polju.

U napadima na Mostar tijekom prve polovine 1999. godine srpsko topništvo nemilosrdno gađa zgrade u

kojima stradava na stotine civila. Okupiravši dio Mostara na lijevoj obali Neretve, srpske postrojbe čine brojne zločine, ubijaju mnoštvo civila, potvrđujući čega su do sada pronađene dvije masovne grobnice na području Bijelog polja. Ove masovne grobnice evidentirale su i obradile međunarodne organizacije.

U napadima na Jajce i dijelove općine Kotor-Varoš srpske snage usmjeruju cijevi svojih topova u prvom redu na civilne ciljeve. U tim napadima stradava nekoliko stotina civila. Zoran primjer divljanja srpskih postrojbi je svjedočenje preživjelih očevidaca koji su doživjeli avionsko raketiranje bolnice u Jajcu kao i izravno granatiranje iz neposredne blizine bestraznim topovima prostorija u kojima su bili smješteni bespomoćni ranjenici. Također, u ovim napadima na Jajce i nakon okupiranja grada, srpske snage granatiraju kolone civila koje se probijaju kroz šumska bespuća prema Travniku. U tim napadima na civilno

stanovništvo ubijeno je više desetaka civila koji su ostali nepokopani na tom putu užasa.

Stvarajući "Veliku Srbiju", srpska vojska učinila je najveći zločin nad civilnim pučanstvom u Posavini. Nemilosrdno "čisteći" sve pred sobom i stvarajući tzv. koridor, srpska vojska ubila je u Posavini više od 2000 civila. Jedan od brojnih primjera brutalnosti je zločin počinjen u Kolibama, selu pokraj Bosanskog Broda. U tom selu izmasakrirano je u jednom danu 17 civila.

Nakon okupiranja Posavine srpske snage nastavljaju s okrutnim ratom protiv civila. Stvaraju logore u kojima maltretiraju i ubijaju civilno stanovništvo nesrpske nacionalnosti. U nizu tih logora najstravičniji uvjeti bili su u logorima: Brčko (Luka), Bijeljina (Batković), Bosanski Šamac, Obudovac, Doboj, Derвента i Omarska. Kroz te logore prošlo je više od trideset tisuća ljudi. Po iskazima očevidaca metode koje su srpske snage koristile za etničko čišćenje bile su: strijeljanje zatočenih civila, klanje, spaljivanje zatočenika u automobilskim gumama prigodom srpskih vjerskih praznika (Omarska), batinanje do smrti, seksualno zlostavljanje, silovanje (Omarska, Obudovac, Brčko) itd.

Zločini muslimanskih snaga u BiH počinjeni nad stanovništvom hrvatske nacionalnosti.

U velikoj ofenzivi muslimanskih snaga na području srednje Bosne i sjeverne Hercegovine muslimanske snage brutalno su "čistile" prostor od stanovništva hrvatske nacionalnosti.

Sustavno razrađenim postupanjem prema civilima radi stvaranja panike i prisiljavanja na bijeg, muslimanske snage počinile su masovna ubojstva i masakre nad civilima u desetinama mjesta u kojima je živjelo hrvatsko pučanstvo.

U veljači 1992. u selu Bojska pokraj Gornjeg Vakufa, ubijena je i izmasakrirana cijela obitelj Okadar, svi su bili civili, a njihova tijela izvučena su i pokopana tek uz pomoć UNPROFOR-a.

Na području općine Konjic u selu Orlište 25. svibnja 1995. ubijena je i izmasakrirana obitelj Kostić, četvero staraca u dobi između 70 i 90 godina. Dvoje od tih civila je spaljeno. Početkom opće muslimanske ofenzive 14. travnja, u selu Bušćak ubijena su tri civila. Kad su mještani pokušali pokopati nesretne ljude, muslimanske su snage pucale i ubile čovjeka koji je

"Dok sam putovao za Varšavu 7. 12. 1970., promišljao sam borbu za život do smrti." Willy Brandt: zašto je kleknuo pred spomenikom braniteljima Varšavskoga geta

pokušao pokopati svog susjeda. Nakon toga datuma učinjeni su brojni pokolji koji dokazuju postojanje razrađenog sustava zločina. Nekolicina kronološkim redom navedenih primjera potvrđuje ove navode.

Općina Konjic

Počevši od 14. travnja pa do kraja svibnja 1995., osim već spomenutih sela Orlište i Bušćak, civilno pučan-

.....
U Bosni i Hercegovini tih godina rasli su grobovi, polagalo se cvijeće, a majke su plakale

stvo masakrirano je još u selima Mrkosovice, Podorašac, Dubravice, a u samom gradu Konjicu u samo jednoj zgradi spaljeno je sedam ljudi. U Konjicu je ubijeno više od sto civila, u ovom gradu je također prvi put zabilježeno prisilno vađenje krvi civilima zatočenicima. Najstravičniji zločin u općini Konjic dogodio se u selu Trusina 16. travnja 1995. Tog dana u jutarnjim satima muslimanski vojnici koji su prenoćili u muslimanskim kućama, iskoristivši žene i djecu kao živi štit i prijeteći njihovim ubijanjem, primorali su sedam vojnika HVO-a na predaju. Nakon što su se predali, vojnici su strijeljani pred ženama i djecom. Istodobno je jedna druga skupina muslimanskih vojnika orgijala ubijajući civile po selu. Tom prigodom ubijeno je 16 civila od kojih je "najmlađi" imao 51 godinu, a najstariji ubijeni imao je 74 godine. Većina ih je stradala sasječena rafalima, neki su zaklani, a dvoje ih je zapaljeno u kući. Tom prigodom pucano je i na majke koje su pokušavale svojim tijelima zaštititi svoju nekaku djecu. Najmlađi od troje tada obogaljene djece Mario Šagolj, nije napunio niti tri godine. Po izvršenom masakru tijela su zapaljena. UNPROFOR nikad, unatoč svim inzistiranjima, nije ušao u Trusine, niti je pak Mazowiecki ikad ovaj masakr, svjedočenjima usprkos, uvrstio u svoja izvješća.

Općina Travnik

U području općine Travnik gdje je inače bila smještena jedna veća jedinica mudžahedina, dogodilo se nekoliko zločina od kojih je najgori primjer događaj u selu Maljine, 4 - 5 kilometara sjeveroistočno od grada. U tom selu, 8. lipnja u 5 sati u noći, zapaljivom municijom zapaljeno je selo i nakon predaje nekolicine vojnika pripadnika HVO-a, zarobljeni ljudi su povedeni prema selu Mehurićima. Nakon što su razdvojeni u nekoliko grupa (ranjenici, civili, muškarci, žene i djeca) dogodio se prvi zločin. Grupa mudžahedina strijeljala je sedam ranjenika (četiri civila i tri vojnika) nad provalijom u selu Poljanke. Ista ta grupa mudžahedina u zaseoku Bikoše pred jednom štalom strijeljala je skupinu zarobljenika u kojoj je bilo oko 40 zarobljenika.

Sa strijeljanja je uspjelo pobjeći i preživjeti 8 zarobljenika. Iskaze preživjelih potvrdili su i Europski promatrači.

Općina Mostar

U sukobima u Mostaru muslimanske snage koristile su slične metode kao i u prethodno navedenim gradovima. Ponovljen je primjer prisilnog uzimanja krvi zarobljenicima. Najdrastičniji primjer zločina je spaljivanje 17 civila 15. srpnja na zgradi bravarsko-linarskog poduzeća "Soko".

Općina Jablanica

Težak primjer kršenja svih konvencija međunarodnog ratnog prava dogodio se u selu Doljanima 28. srpnja 1995. Tamo je nakon upada muslimanskih snaga došlo do bjesomučnog ubijanja civila i vojnika koji su zatečeni na obavljanju poljskih radova.

Ukupno je do sada u tom selu pronađeno i pokopano 57 osoba, po iskazima očevidaca sigurno je ubijeno najmanje još 5 osoba, ali njihova tijela još nisu pronađena. Tom prilikom pokupljeno je i odvedeno iz tog hrvatskog sela više od 190 civila, od toga 78 djece. Nekolicina obitelji ostala je bez četvero, pa čak i petero djece, jer se u vrijeme napada roditelji nisu zatekli u Doljanima. Dosadašnje inicijative da se makar djeca izbave iz zatočeništva nisu ničim rezultirale.

Općina Žepče

Upadom muslimanskih snaga u jednoj diverzantskoj akciji u selo Kiseljak 16. kolovoza 1995. došlo je do pokolja nad civilima. Ubijeno je i izmasakrirano 45 ljudi. U grupi vojnika koji su izvršili ovaj zločin videni su mudžahedini. Način ubijanja ljudi i korištenje hladnog oružja učinila je ovaj zločin jednim od najstravičnijih na području BiH.

Nekoliko gore navedenih primjera samo je mali dio od ukupnog broja zločina koji su počinjeni nad Hrvatima u BiH.

Hotel „Kaktus“*

Milan Lovrić
proljeće 1993.

Od početka agresije, rata i sukoba u Bosni i Hercegovini u Hotelu "Kaktus" u Čitluku, okupila se grupa nas različitih struka i zanimanja koji smo željeli učiniti što možemo da smanjimo ratno stradanje. Osnovnu grupu su činili vlasnik hotela, Luka Juričić i njegov brat Vita (poduzetnik), kulturni radnici Ranko Boban i Rusmir Agačević, Tomo Šakota i ja Milan Lovrić. Mi smo se redovito sastajali, razgovarali o prilikama, ocjenjivali i dogovarali se kako bismo mogli pomoći drugima. Kroz sam hotel protjecao je stalan niz ljudi, prognanika i stradalnika iz drugih dijelova Bosne i Hercegovine koji su ovdje nailazili na potporu, predstavnici brojnih međunarodnih organizacija i brojni drugi.

Posebna i stalna je bila naša veza s krugom humanitaraca iz Hrvatske s kojima smo zajedno proveli ne-

.....
Branko Čulo, Rasim Agačević i Slobodan Lang pred hotelom „Kaktus“, 1993. godine

Milan Lovrić, Slobodan Lang, majka Jelena i kći. U stanu obitelji Ilić u Mostaru

Lovre Pejković (Ured za prognanike) i Mate Granić (ministar vanjskih poslova RH)

Naslovna stranica "Stradanje Hrvata u ratu u Bosni i Hercegovini 1991. - 1993."

koliko akcija.

S ovom grupom prvi nas je u proljeće 1993. g. povezo naš zajednički znanac iz SAD-a i Irske, James O'Brien. Tako smo upoznali Branka Čulu i Slobodana Langa. Prvu zajedničku akciju proveli smo u zbrinjavanju srpske obitelji u Mostaru. Djeca su izbjegla u Washington i tamo u svojoj župi pokrenula akciju spašavanja i pomoći roditeljima u Mostaru. U to vrijeme je Slobodan Lang boravio u tek osnovanom Centru za ljudska prava na Harvardu. Grupa iz Washingtona mu se obratila i zamolila da se angažira u ovoj akciji. Uz potporu američke grupe i s podrškom grupe američkih senatora i kongresmena, formirana je suradna grupa u Zagrebu u HAD-u i potom u "Kaktusu". Preko Berka Pušića doznali smo da je otac već stradao, ali i uspostavili kontakt s majkom, koju smo uspjeli zaštititi u njenom stanu u Mostaru, a potom i povezati s kćeri u Crnoj Gori. U toj akciji u kojoj smo se doslovce okupili sa obje obale Atlantika i organizirali,

koristeći se tada dostupnim tehničkim metodama, i uz najvišu dostupnu potporu, pokazali smo naš stav da se vrijedi, treba i može založiti za svakog čovjeka i da je moguće postići rezultat. Ovoj akciji je odano priznanje time što je njoj u čast jedan dan izvješena službena zastava na američkom Kongresu.

Nakon sukoba Bošnjaka i Hrvata, okupili smo se više puta. Tada su nam se za stalno priključili i brojni liječnici okupljeni oko Ivana Bagarića i Ivana Šarca u Bosni i Hercegovini, te suradnici budućeg Bijelog puta, Andro Vlahušić, Lovre Pejković i još niz humanitaraca. Provedena je važna akcija humanitarne i zdravstvene zaštite zarobljenih Bošnjaka u logorima Heliodrom, Gabela i Dretelj 1993. godine. U ovome su sudjelovali i fratri iz Međugorja, dr. Mate Granić sa suradnicima. Kao rezultat, formirana je stalna zdravstvena briga, potaknuta veza s Crvenim križem i drugim međunarodnim organizacijama i konačno jedan od nas, g. Tomo Šakota, izložio je samog sebe i preuzeo

ulogu zapovjednika Dretelja da bi smanjio stradanje. Ljudi su bili izloženi patnji, ali mnogo veća moguća tragedija je izbjegnuta. Godine 1994. ponovno smo podržali akciju za potpuno oslobađanje hrvatskih i bošnjačkih zarobljenika.

Dr. Andro Vlahušić, Lovre Pejković i tim suradnika izradili su 1993. analizu i objavili publikaciju o stradanju i ugroženosti opstanka Hrvata u BiH. Njihov je rad istodobno bio prva važna analiza opće ugroženosti hrvatskog naroda i potvrda cilja da ih se zaštititi na cijelom teritoriju BiH.

Cijelo to vrijeme bili smo i svojevrsna baza i potpora nizu akcija koje su vođene za podršku opstanku Hrvata u srednjoj Bosni, posebno u Lašvanskoj dolini, od osnivanja Franjevačke bolnice preko Bijelog puta do izgradnje Hrvatske bolnice u Novoj Biljoj.

Naši Ranko Boban i Rusmir Agačević imali su posebnu ulogu kao kulturni radnici, od pjesme o Bijelom putu do istoimenog igrokaza, i u velikom broju dru-

gih aktivnosti.

Hotel "Kaktus" je kroz izvjesno vrijeme bio centar praktičnog dostojanstva u naporima da se spriječi ili umanjiti stradanje, a podrži život i dobro. Ljudi koji su dolazili i trebali pomoć, dobivali su je, a oni koji su dolazili pomagati, nalazili su suradnike u svom radu.

* Lovrić Milan u "Pružena ruka"

Pismo senatora SAD-a

Senat Sjedinjenih Američkih Država
Washington, DC 20510
22. lipanj 1993.
Dr. Mate Granić, M.D., Ph.D.,
potpredsjednik Vlade Republike Hrvatske

Dragi dr. Graniću,

Mi vam ponovno pišemo da skrenemo pažnju vaše Vlade na i izrazimo nastavak zabrinutosti za sigurnost, blagostanje, nalaženje i pravni status g. Dragana Ilića. Kao što znate, on je otet 1. ožujka 1993., iz svoje kuće u Mostaru, a oteli su ga ljudi u uniformama hrvatske vojske (H.V.). Mi smo zabrinuti i za blagostanje njegove supruge Jelene, koja je još građanka Mostara.

Pošto o ovoj situaciji vrlo malo informacija dolazi od vaše Vlade, unatoč našim zahtjevima, mi i dalje dobivamo izraze zabrinutosti. Humanitarni komitet Ilić formiran je u crkvi sv. Marka u Washingtonu, D.C., kao odgovor na molbe za pomoć Suzane, kćeri g. Ilića.

Ovaj komitet je tražio dr. Slobodana Langa iz Hrvatske da ga predstavlja u traženju informacija o g. Iliću, pomogne njegovo sigurno oslobađanje i pomogne u ostvarivanju zaštite i podrške njegovoj ženi. Dr. Lang M.D. Ph.D., je sada na Školi javnog zdravstva Sveučilišta Harvard kao prvi suradnik u ljudskim pravima i ponudio je da se vrati u Hrvatsku pomoći u ovom nastojanju. Kao što znate, on je dugo međunarodno aktivan u pitanjima zdravlja i ljudskih prava, i bio je specijalni savjetnik u hrvatskom uredu za prognane i izbjegle.

Mi vam pišemo da zamolimo vašu Vladu i sve odgovorne u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini da pruže dr. Lang punu podršku u ovom nastojanju. Mi vjerujemo da jeotmicom g. Ilićapočinjeno vrlo ozbiljno kršenje ljudskih prava i nadamo se da ćete pružiti snažnu i pozitivnu podršku nastojanjima dr. Langa.

Sincerely,

Senator Joseph P. Biden
Senator Mark O. Hatfield

Senator Joseph I. Lieberman

Senator Slade Gorton

Senator Thomas A.

Kongresmen Tom Lantos

Congresswoman Eleanor Norton

Senator Alan Simpson

**Predsjedavajućem biskupu
Episkopalne crkve
Preuzvišenom Edmondu
L. Browningu,
Velečasni Arthur H. Underwood**

4. 8. 1993.

Vaša izjava 8. travnja o pitanju bivše Jugoslavije pokazuje vašu duboku zabrinutost za ovo tragično stanje – brigu koju znam da dijelite s drugim vjerskim vođama – i vaš vlastiti stav, zašto baš ovaj holokaust toliko uznemirava Amerikance i Europljane: to je slamanje naših dubokih nada za novu vrstu mira nakon pada Berlinskog zida i štoviše po čovječnost naših vlastitih kultura i našeg (katkad) nestabilnog pluralizma.

Makar sam u ovoj točki svog života pacifist, pitam se (kao i vi) nije li potreban neki oblik vojne intervencije. Odluka nije laka, posebno kad se sjetim Bonhoeffera i dvosmislenosti oko njegove odluke da traži atentat na Hitlera. Ipak, sada je moje najdublje uvjerenje da trebamo izbjeći daljnje nasilje i težiti da ostavimo nenasilnu prisutnost u toj napaćenoj zemlji, prisutnost u kojoj su neki od nas spremni provesti vrijeme, dijeliti bol, moliti i zajedno čekati Boga. Moramo početi pomagati da ljudi tamo ponovno nađu puteve mirotvorstva i vještine obnove povjerenja, vitalnog, civiliziranog i čovječnog društva, u kojem ljudi mogu postati prijatelji s kime žele, bez obzira na rasu ili vjeru – i izbjegli se mogu jednog dana vratiti u domove svog djetinjstva kada etničke vlasti dopuste i ostvare se uvjeti.

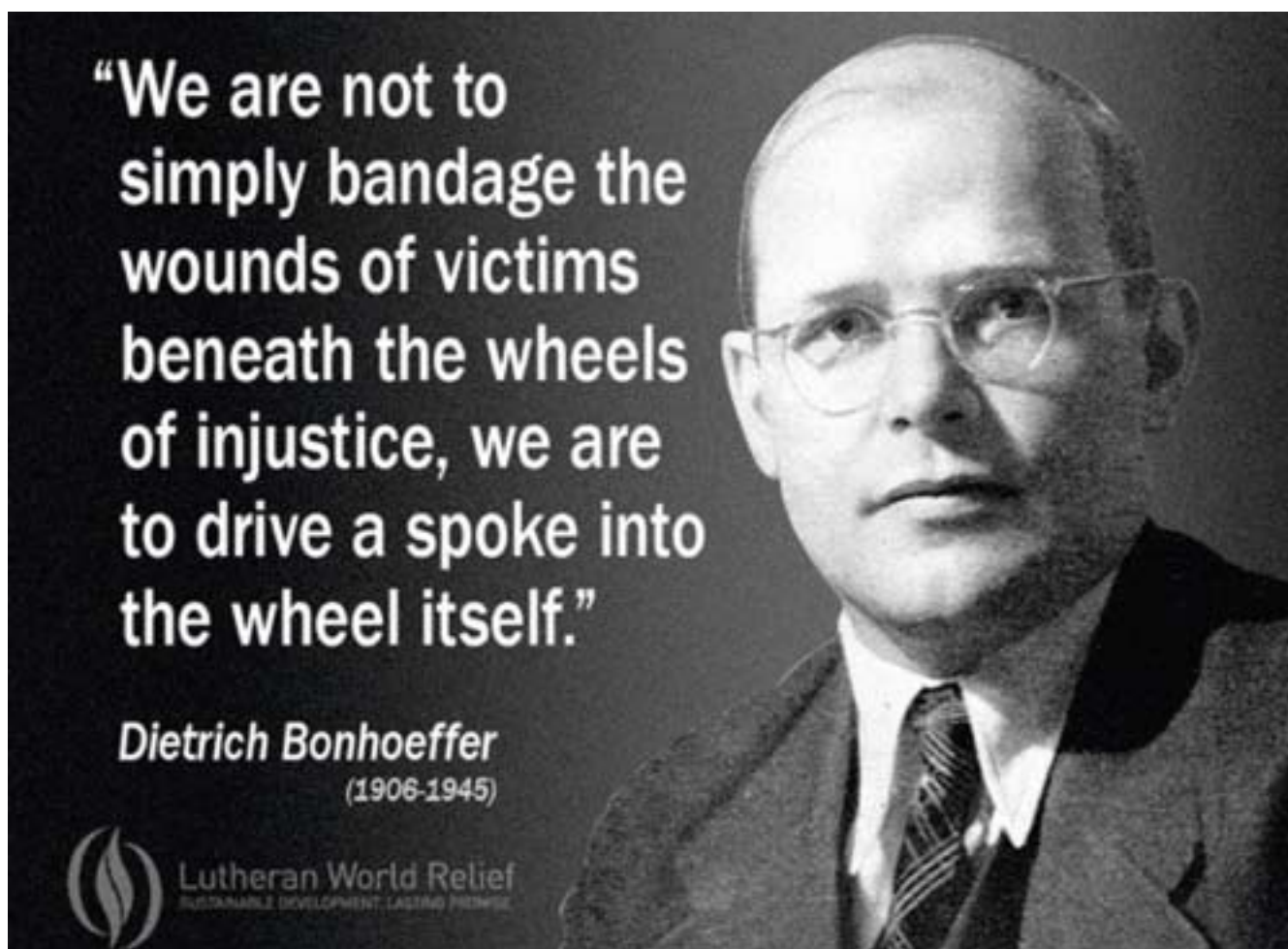
Kvekeri već planiraju nešto poput akcije Svjedoka za mir u Bosni. Udruženje za pomirenje također traži načine kreativne prisutnosti. Ja osjećamda se Episkopalna crkva treba uključiti u ova osobna i duhovna nastojanja i potaknuti naše ljude da razmotre takvo ranjivo i iscjeliteljskosluženje – sa svim opasnostima, ali s dubokim duhovnim ispunjenjem. Samo takvim angažiranjem možemo iskazati našu vjeru u Boga, čija žrtva oblikuje povijest i u kojem je cijelo čovječanstvo jedno. Samo tako možemo sačuvati, uistinu, dar nade za sve ljude i u našem društvu.

Moj mentor u dosizanju ovih uvjerenja bio je dr. Slobodan Lang, liječnik iz Hrvatske, profesor Javnog zdravstva na Medicinskom fakultetu u Zagrebu, i

sada suradnik Centra za zdravlje i ljudska prava Škole javnog zdravstva na Harvardu. Kao poznati borac za ljudska prava u bivšoj Jugoslaviji, dr. Lang je pozvan da savjetuje malu grupu vjernika crkve sv. Marka, Capitol Hill, D.C. (gdje sam ja jedan od pomoćnih svećenika) u njihovu humanitarnom nastojanju da pronađu i, ako je moguće, dovedu u sigurnost nestalog bosanskog Srbina, Dragana Ilića, oca Suzane Basarić-Ilić, učitelja flaute u sv. Marku. Ove godine, 1. ožujka, g. Ilić, lokalni poslovni čovjek u mirovini, poštovan u svojoj zemlji zbog poštovanja vjerskih sloboda, iz njegove kuće u Mostaru, Bosna i Hercegovina, oteli su ljudi u uniformama hrvatske vojske. Kada je čuo detalje o nestanku g. Ilića, dr. Lang je ponudio da ode tražiti g. Ilića u Hrvatsku i Bosnu, i poduzme sve moguće mjere da ga oslobodi, kao i da zaštiti njegovu ženu Jelenu. Makar ova vrlo opasna misija (od sredine lipnja do sredine srpnja) još nije našla tragove oca, bila je istinski plodonosna, jer je on pokrenuo lanac događaja, koji su pružili sigurnost Jeleni kao državljanici a ne izbjeglici, preko Hrvatske i Crne Gore, gdje se ona pridružila drugoj kćeri, koja se može o njoj brinuti. Štoviše dr. Lang je osnovao povezane grupe za spašavanje u Bosni i Hrvatskoj posvećene nalaženju i pomoći Draganu Iliću i drugima koji se suočavaju s tegobama ljudskih prava; i to je probudilo osjećaj nade i otkrića da je stvaralačka akcija moguća čak i u očajnim uvjetima.

Ja sam imao privilegij da čujem dr. Langa kako govori u sv. Marku o svojoj domovini i njegovu nastojanju ovog ljeta – jednom, nakon mise pred njegovu misiju, i ponovno s Iličevim humanitarnim komitetom, nakon povratka. Duboko me impresionirala njegova vizija i iskustvo i unutrašnji autoritet. On smatra da nam mediji u SAD-u ne služe, nerazumijevanjem veličine herojstva, plemenitosti i jednostavno dobrote koja tamo postoji u užasu i previranju. Unatoč krivudave povijesti sukoba i tlačenja te progona, različite vjerske i etničke grupe – zajedno mirotvorno i dragovoljno i u mnogim mjestima, djeluju i dalje, ali su razbijene oportunistom političkih vođa, koji su namjerno potaknuli povijesne sukobe i zakopana sjećanja, pa je zlo izišlo kao duh iz boce. Ne očekujte da Clinton ili bilo koji političar nađe rješenje; ovo je iznad svega duhovno pitanje (zaustaviti i promijeniti zlo) - on objavljuje i poziva na strategiju – prisutnosti – i obnove koju će potaknuti zapadne duhovne vođe.

.....
Mi nismo samo flaster na ranama žrtvi koje gnječe kotači nepravde, mi trebamo zabiti kolac i zaustaviti kotač

On ima viziju iskusne osobe u svakom velikom gradu područja (pet bi bilo dovoljno) da vode obnovu osnovnih službi, kao zdravlje, obrazovanje, infrastrukturu itd. Iznad svega, kao što sam naznačio prije, on osjeća duhovni poziv omogućiti da se ponovno nauče mirovne vještine – kako bi se porazilo zlo i ljudima vratio život. Bosanci su naši sestre i braća i ako ne pokažemo našu solidarnost zlo će zaraziti i nas rasnom mržnjom i ksenofobijom. Ne možemo si priuštiti pasivnost. Svatko može učiniti nešto. Dr. Lang je napisao Komitetu da svaka osoba koja želi može znatno pomoći u sprečavanju patnje, zaustavljanju razaranja i ubijanja ili najmanje pokazati pažnju, podržati i pomoći stradale. S molitvom da ću vas, našeg predsjedavajućeg biskupa, potaknuti da poduzmete akciju u skladu s ovim pismom.

Dr. Lang je još u ovoj zemlji i bit će na Harvardu do sredine rujna, kada se vraća u Zagreb. Moguće je sazvati susret njega i drugih vođa za koje smatrate da bi mogli reagirati na ovaj mirovni pristup i koji bi podržali ekumenski ili čak međuvjerski odgovor i prisutnost. Kako se osjetite vođeni, hoćete li razmotriti da su episkoparci pozvani da podrže i sudjeluju u takvoj akciji? Ako je to u redu, a mi smo otvoreni Duhu, unutrašnji i vanjski resursi će doći. Kao prijašnji član episkopalnog Nacionalnog savjeta, i sadašnji član jednog komiteta za mir u Washingtonu (makar sam u mirovini i služim u Connecticutu), imam određeno iskustvo i spreman sam se uključiti, kako želite, odmah ili poslije. Nadam se čuti od vas, i znati što god vam je Bog dao da vidite u vezi s ovim.

Genocid: Najunosnija agresija

New York Newsday
Intervju sa Slobodanom Langom
ponedjeljak, 27. rujna. 1993.

Istraživač ljudskih prava

Dr. Slobodan Lang je židovski hrvatski aktivist ljudskih prava, profesor Medicinskog fakulteta u Zagrebu i potpredsjednik Hrvatskog helsinškog odbora. Nedavno je postao prvi suradnik Centra za zdravlje i ljudska prava, Škole javnog zdravlja na Harvardu.

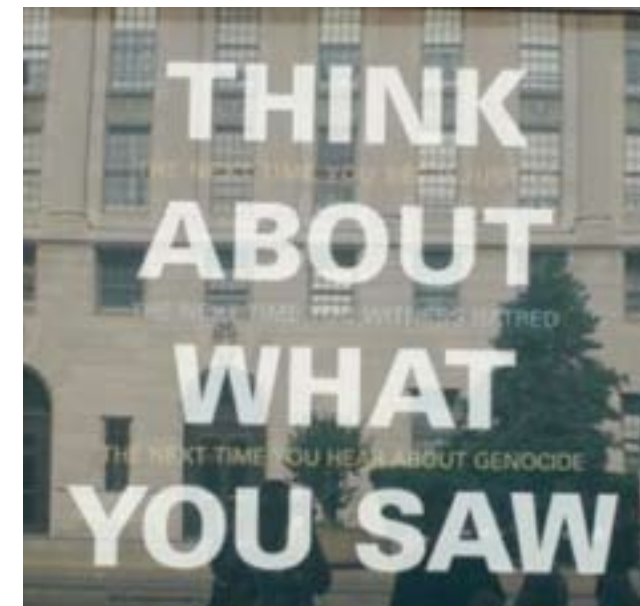
Intervjuirao Peter Hagness

P. Što nas povijest uči o genocidu?

O. Genocid je bio najunosniji oblik agresije u ovom stoljeću. Kolonijalizam, vojna okupacija, bili su većinom poraženi. Ako nekog kolonizirate, naučilo se, da će oni postati slobodni. Ako je zemlja okupirana, oslobodit će se. To je zato jer su ljudi najveća snaga i najjači resurs. Ali ako ljudi više ne postoje, njih se ne može osloboditi. Nije obnovljena poljska židovska zajednica jer više nema Židova u Poljskoj. Svijet ne zna kako reagirati na genocid – kako ga zaustaviti ili spriječiti. I mi to moramo prepoznati. Mi u medicinskoj struci prihvaćamo da nismo riješili problem raka. Mi to priznajemo, svjesni smo toga. Ali ima vrlo malo studija kako riješiti problem genocida.

P. Kako proučavati genocid?

O. Kao prvo, treba istraživati različite oblike genocida. Prvi poticaj za sam pojam ne dolazi od holokasta, već od armenskog genocida. Turci se nisu mnogo brinuli o tome jesu li Armenci manje vrijedna bića. Oni nisu imali mnogo ideološke rasprave, klasificirajući ljude kao Hitler. Samo su se željeli riješiti Armenaca s nekih područja. I bilo im je sasvim svejedno hoće li Armenci biti ubijeni ili postati najbrojniji stanovnici Kalifornije. Važno je bilo da *ne budu* u Turskoj ili u Armeniji, koju su Turci željeli osvojiti. Karakteristika genocida je da nekog smatrate suvišnim. Ne trebate ih – čak niti za iskorištavanje. No da bi ste se otarasili stanovnika, nije uvijek potrebno sve ubiti. Katkad ih je lakše prognati, prisiliti ih da odu. To možemo vidjeti na Balkanu. Najvažnije ih je likvidirati iz određene okoline. Po mom mišljenju to je genocid.

.....
Promislite o tome što ste vidjeli – kada sljedeći put vidite nepravdu, svjedoci ste mržnje, čujete o genocidu. Memorijalni muzej holokausta u Washingtonu

P. Zašto je ova definicija važna?

O. Riječ „genocid“ je danas uglavnom određena događajima iz Drugog svjetskog rata. Kada čujemo „genocid“, mislimo samo na holokaust. To ograničava naše razumijevanje. Postajemo puno više fiksirani na urbani genocid nego ruralni genocid. Postajemo mnogo više fiksirani na ideološki genocid koji je „razvijeniji“ oblik.

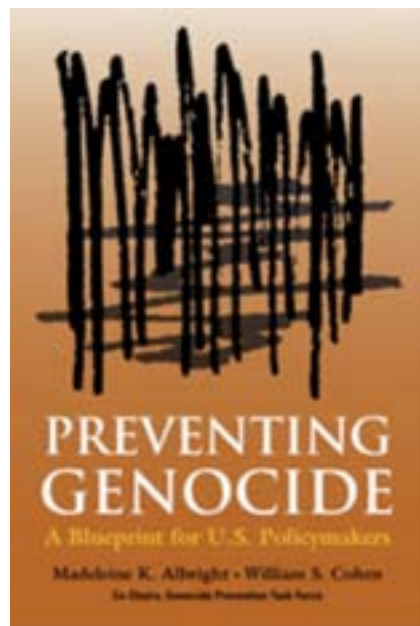
P. Koji su drugi genocidi za koje mislite da ih treba proučiti?

O. Ima mnogo slučajeva, poput Kambodže, Južne Amerike, Srednjeg istoka, ili Indijanaca u ovoj zemlji. Amerikanci će vam reći da nema koristi od razmatranja indijanskog genocida. Ali zašto ne bi Svjetski sud odlučio da je genocid izvršen i da se o tome mora podučavati u američkim školama – da svaki Amerikanac mora učiti svoju povijest? Ne zato što su Amerikanci loši, već zato što Amerikanci, kao i Nijemci, nose odgovornost i održavaju ovu svijest živom. Kako možete reći da je o tome ispravno raspravljati u Njemačkoj, ali ne treba raspravljati ovdje?

Pogled prošlosti koji pamtimo za budućnost - kolona djece za nacističke logore

U proljeće 2012. predsjednik Obama objavio uvođenje savjetnika za sprečavanje genocida i masovnih zločina. Grupu u SAD-u za sprečavanje genocida pokrenuli su Madeleine K. Albright i William S. Cohen 2007. u Muzeju holokausta u Washingtonu

Ili što se dogodilo s Palestincima u Izraelu? Kada su se Židovi tukli s Palestincima u Izraelu, oni nisu željeli počinuti genocid. Ali genocid se dogodio. Palestinci su očišćeni s toga prostora. Zato, smatram da postoji razlika između *namjernog slučaja*, kada se izvodi agresija *kako bi se* proveo genocid, i kada se on dogodi kao *rezultat* sukoba.

P. Mislite li da je genocid popratna pojava sukoba 1948. i formiranja Židovske države?

O. Da. Mržnja je bila tolika da, iako je nekoć Haifa bila važan palestinski grad, danas gotovo da nema Palestinaca u Haifi. I to je genocid. Bio bi veliki problem postići da Izrael prihvati da je izvršen nenamjeravani genocid – ali on se dogodio.

P. No, ljudi su se tukli zbog zemlje kroz cijelu povijest. Obična definicija genocida je uništenje ljudi. Nije li vaša definicija previše široka?

O. Pazite, ima različitih vrsta epidemija. Možete imati epidemiju gripe ili epidemiju kuge. Ja ne kažem da je to svejedno. Ali ono što je zajedničko tim genocidima je vjerovanje da je netko suvišan – da ga je legitimno eliminirati iz teritorija. Osobno, apsolutno smatram da je pogrešno poistovjetiti genocid s ubijanjem. Ne samo pogrešno već i opasno. Pogledajmo Balkan. Genocid je započet, ali nije prepoznat sve dok se nisu upotrijebile riječi „koncentracijski logor“.

P. Kako bi svijet trebao reagirati na genocid na Balkanu?

O. Smatram da *prvo* pravilo koje treba postojati je da svaki pojedinac i svaka obitelj koji prežive imaju pravo povratka u svoj dom i da najprije treba obnoviti domove.

Zapad ne bi trebao primarno biti zaokupljen time kako nekoga nazvati krivim – što, usput rečeno, treba učiniti – već bi trebao biti zaokupljen povratkom ljudi u njihove domove. Besmisleno je iskoristiti pitanje krivnje tako da nam pomogne *zaboraviti*, treba pomoći ljudima da se vrate u svoje domove.

Važno je složiti se o cilju. Tada možemo razgovarati o boljem ili gore načinu da to ostvarimo. Ali ako imamo pogrešan cilj, bit će i strašnih grešaka. To je problem kod pregovora, jer na njima se crtaju te sulude karte. To potiče sve, ovisno o kartama, da pale sela i istjeruju ljude. Ne bi smjelo biti profitabilno spaljivati

Godine 1943, nakon usvajanja Deklaracije o ljudskim pravima, tenkovi su razarali i ubijali, a zločinci su silovali, zatvarali i progonili ljude samo zato što su drukčiji po nacionalnosti i vjeri

domove. Ali zapadna diplomacija je pomogla da postane profitabilno utjecati na karte.

P. Kako se može spriječiti genocid?

O. Naslov UN-ove Konvencije iz 1948. je „Sprečavanje i kažnjavanje genocida“, ali nikada nisu dokumentirali ništa o sprečavanju. Ona je postala samo oruđe za kažnjavanje pošto je genocid proveden. Imali ste lovce na naciste, poput Simona Wiesenthala, i sljedeća generacija je izrasla u uvjerenju da se o svemu pobrinulo. Nema odluke o kažnjavanju nekoga tko prvi baci atomsku bombu.

To je kao medicina, mi studiramo liječenje, ali ne preventivu. Mi ispituje ratne zločince, ali ne dobre ljude koji djeluju protiv genocida. U Izraelu su istraživali kršćane koji su spašavali Židove u Drugom svjetskom ratu. Našli su da ovi „dobri ljudi“ nemaju neki genetski faktor. To nije njihova profesija. Njima je već u životu pokazano kako pomoći drugim ljudi-

ma. Oni su spoznali da oni mogu učiniti razliku. Dakle, djeca trebaju u školi učiti kako pomoći drugima. Ako ih ne naučite tim vještinama, onda ih nemaju.

P. Tko provodi genocid na Balkanu danas? Treba li kriviti sve strane?

O. Što se tiče mog uvjerenja, genocid je izvršila vlada Srbije – koju smatram fašističkom vlašću. Zloupotrebu ljudskih prava počinile su sve strane, ali agresija i genocid su doista došli od vlade Srbije. No mene ne zanima nadvikivanje gdje ću reći: „Ja sam dobar, a vi ste zao.“ To je nebitno. Bitno je kako konkretno pomoći ljudima i razviti oruđa koja još nemamo.

U Drugom svjetskom ratu cijela obitelj mog oca ubijena je u koncentracijskom logoru u Hrvatskoj. Prethodna generacija nije bila u stanju riješiti problem genocida. Ne krivim ih zbog toga. Ali mi moramo početi nalaziti rješenje, korak po korak.

.....
 U proljeće 1993. formirali smo Komitet Ilić u Washingtonu, Zagrebu i Čitluku kako bismo pomogli jednom čovjeku i njegovoj obitelji

Hrvatskom helsinškom odboru

Dr. Slobodan Lang

8.10.1993.

Cijenjeni članovi

Dano mi je na znanje da će moje djelovanje biti preprekom da se međunarodno prizna ovaj Helsinški odbor. Rečeno je da se tako misli i u inozemstvu i u zemlji. Predsjednik mi je rekao da se u ovoj organizaciji razlike ne raspravljaju otvoreno – ili ću podnijeti ostavku ili Hrvatski helsinški odbor neće biti međunarodno priznat. Zbog toga i ako je tako, protivno svojem stavu da ne podnosim ostavke u organizacijama za ljudska prava, kako bih omogućio Vama da nastavite rad i zastupanje ljudskih prava u Hrvatskoj i u svijetu, povući ću se iz odbora.

Kao glavni razlog za moju ostavku istaknuto mi je da se ne smijem kao član Odbora angažirati u drugoj državi u obrani ljudskih prava. Zamjerena mi je i suradnja u izradi publikacije o etničkom čišćenju Hrvata u Bosni i Hercegovini. U vezi s ovim želim istaknuti:

1. Za mene su ljudska prava univerzalna i ljudski ob-

vezujuća bez obzira na granice. Ne iznoseći prijašnje tragedije ovih prostora, poznato mi je da su zbijanja u njemu uvijek bila povezana i da je čovječnost trebalo braniti na cijelom prostoru. Moje djelovanje na području ljudskih prava uvijek je bilo i međunarodno, i područno, i hrvatsko, i konkretno.

Od početka ovih sukoba direktno sam djelovao na Kosovu, Crnoj Gori, Srbiji, Vojvodini, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

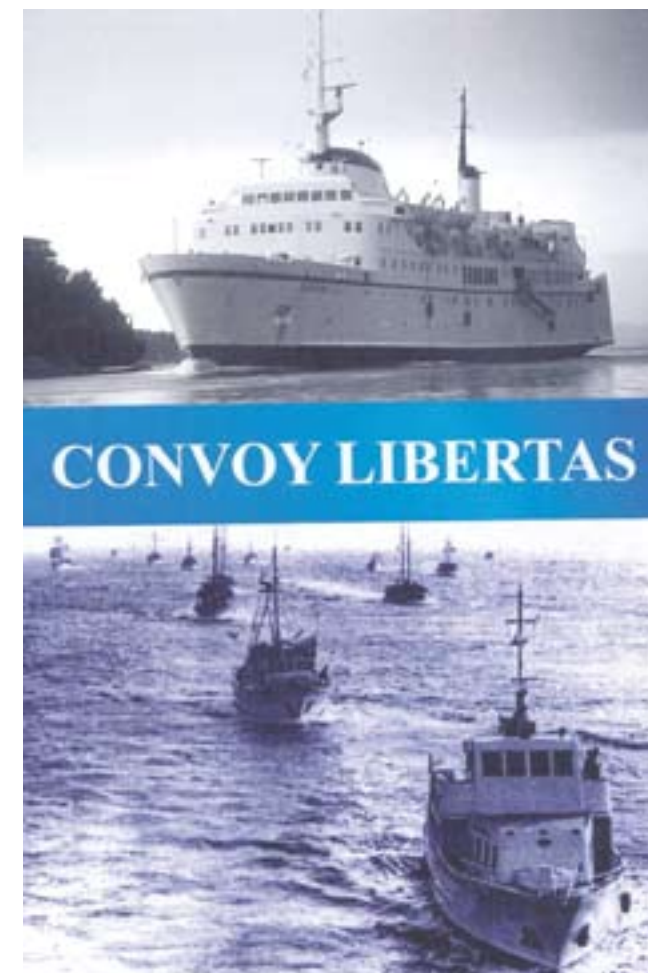
2. U Bosni i Hercegovini počeo sam djelovati tri dana nakon početka rata i nisam prestao do danas. U ovom radu zalagao sam se za ljudska prava, Bosanaca, Srba i Hrvata; muslimana, pravoslavnih, katolika i Židova. Posebno sam radio s izbjeglicama, u zdravstvu i humanitarnim potrebama. Vidio sam i prisustvovao tragedijama koje nikada neću zaboraviti. Znam koliko je važno direktno pomoći ljudima ne obazirući se na granice. Nisam spreman ne pomagati ljudima u drugoj zemlji zato što je to protivno nekom članu statuta. Ako je tako u ovoj organizaciji, onda se ispričavam što sam i bio član.

3. U toku posljednjeg ljeta prekinuo sam svoj rad na

Sveučilištu Harvard kako bih došao pomoći srpskoj obitelji u Mostaru. Na tom se angažirao velik broj ljudi iz svijeta i odavde raznih i vjera i nacionalnosti. Usred vremena mržnje i rata pokazali smo da je moguće zajednički pomoći ljudima. Zbog toga je 4. kolovoza američka zastava istaknuta na vrhu Capitola u počast ovom djelovanju i svečano mi je uručena pred predstavnicima pet crkvi (muslimanske, židovske, protestantske, pravoslavne i katoličke). Ljudi koji su se okupili u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj odigrali su važnu ulogu u sagledavanju i poboljšanju stanja u zarobljeničkim logorima i puštanju dijela zarobljenika. Riječi i sjećanja su teška, dovoljno je da znate da nikako nisam spreman ne pomoći zatvorenima ako ikako mogu samo zbog toga što su u drugoj državi.

4. Za vrijeme boravka u Herceg-Bosni potpisao sam se kao član Helsinškog odbora iz Hrvatske samo u apelu liječnika za pomoć opkoljenim hrvatskim bolnicama. Poslije povratka u Boston, zajedno s Bernardom Lawnom (predsjednikom IPPNW-a i dobitnikom Nobelove nagrade za mir) uputili smo apel za pomoć bolnicama u Sarajevu. Na sastanku u Višegradu u rujnu 1993., kojem su prisustvovali liječnici iz svih balkanskih država, pokrenuta je inicijativa za pokret bolnica mira, kojoj su odmah pristupili liječnici iz mnogih europskih zemalja, a na upravo završenom svjetskom kongresu u Meksiku ta je prihvaćena kao globali projekt. Ja sam predsjednik ove grupe i nisam spreman prihvatiti nikakvo ograničavanje svog prava da pomognem bolesnicima i bolnicama u ratu, ni lokalno, ni nacionalno, ni balkanski, ne europski ni globalno. Ako je to u suprotnosti s pravilima helsinškog djelovanja, niti ću poštivati niti priznajem takva pravila.

5. Tijekom ovog rata bio sam svjedokom genocidnog progona Muslimana i Hrvata u Posavini, srednjoj Bosni i Hercegovini. Razaranje je bilo tako strašno da sam u Derventi prvi put upotrijebio riječ – urbicid, koja je za manje od jedne godine postala međunarodno priznata. Tragično sam proživljavao po meni nedovoljnu pomoć i međusobne sukobe u Hrvatskoj. U svijetu, i posebno SAD-u, nekorektno je zapostavljen prikaz progona Hrvata. Uvjeren sam u potrebu i cjelovitog i istinitog prikazivanja stanja. Moram reći da ne samo što smatram dopuštenim već smatram i obveznim djelovati na zaštiti ljudskih prava vlastitog naroda. Zbog toga je izrađen prikaz etničkog čišćenja

.....
 Libertas, konvoj ribarskih brodice na čelu sa Slavijom, u listopadu 1991. nenaoružan je plovio duž Jadrana i probio blokadu Dubrovnika

Hrvata u Bosni i Hercegovini. Moguće je da u ovom radu ima i grešaka, tada ih treba i iznijeti i ispraviti, ali je on bitno pokrenuo i prvi pokazao stradanje Hrvata u Bosni i Hercegovini. Rad je objavljen na više jezika i nadam se da će prekinuti zapostavljanje ove tragedije. Ni u kome slučaju nisam spreman prekinuti rad na ovome.

Vodstvu UNPROFOR-a

Ivan Šarac, voditelj civilnog
zdravstva HR Herceg-Bosne

Ivan Bagarić, voditelj vojnog
zdravstva HVO-a

U Mostaru, 12. listopada 1993. godine
General Jean Cot, Force Commander
Mr. Cedric Thornberry, Civil sector

Štovani!

Smatramo krajnje potrebnim da vam se u ovom trenutku obratimo i skrenemo vam pozornost na situaciju u području srednje Bosne, to jest u izoliranim hrvatskim enklavama – Žepču, Usori, Varešu, Kiseljaku, Kreševu, Novom Travniku, Busovači i Vitezu. U spomenutim hrvatskim enklavama hrvatski je narod u potpunom višemjesečnom okruženju, izložen je svakodnevnim napadima uz velika razaranja, poglavito civilnih objekata, a žrtve među pučanstvom su velike. Zdravstveni objekti u spomenutom području su neprimjereni za svakodnevno zbrinjavanje teško ranjenih žrtava, prepuni su ranjenika i bolesnika, vojnika i civila, nedostaju osnovni lijekovi i medicinski materijal, a također i hrana. Mali je broj zdravstvenih djelatnika, osobito specijalista, tako da žene i djeca, trudnice i starci ne mogu dobiti potrebnu, čak ni minimalnu, medicinsku njegu. Ne poštuju se međunarodne konvencije i rezolucije o zaštiti zdravstvenih objekata, ranjenika, bolesnika i zdravstvenog osoblja, česti su artiljerijski napadi na zdravstvene objekte.

Mogućnost evakuacije onih kojima je najveća potreba, posebno bolesne i ranjene djece, trudnica i najtežih ranjenika veoma je otežana, a često i nemoguća. Prije rata hrvatsko stanovništvo srednje Bosne zdravstveno je zbrinjavano u četiri regionalna medicinska centra – Sarajevo, Tuzla, Zenica i Travnik, koji su sada nedostupni, jer su pod kontrolom muslimanskih snaga.

Uzevši u obzir ove činjenice ZAHTIJEVAMO:

1. Odmah omogućiti nesmetan pristup izoliranim hrvatskim enklavama u srednjoj Bosni kako bi mogla biti dopremljena medicinska i ostala humanitarna pomoć napućenom pučanstvu, a također i svim lo-

gorima na području Republike Bosne i Hercegovine uz puštanje svih uhićenih, a na prvom mjestu civila, te nesmetan prolaz humanitarnim konvojima u sva ugrožena područja.

2. Odmah omogućiti nesmetanu i stalnu evakuaciju svih ranjenih i bolesnih tamo gdje im se može pružiti odgovarajuća medicinska pomoć.

3. Učiniti sve potrebno da se zaštite zdravstveni objekti, bolesni, ranjeni i zdravstveno osoblje od napada, tj. ratnih operacija prema Rezoluciji 46.39 Generalne skupštine Svjetske zdravstvene organizacije od 13. svibnja 1993. godine.

4. Učiniti pristupačnim regionalne medicinske centre i klinike u Sarajevu, Tuzli, Zenici i Travniku i za hrvatsko pučanstvo iz ugroženih područja, ili omogućiti Hrvatima, zdravstvenim djelatnicima tih centara, koji to žele, da slobodno dođu u ugrožena hrvatska područja radi pružanja pomoći civilnom pučanstvu.

5. Odmah omogućiti dopremu humanitarne i medicinske pomoći hrvatskom pučanstvu u krajevima pod srpskom i muslimanskom kontrolom uz nadzor i kontrolu Međunarodnog komiteta Crvenog križa i UNHCR-a.

6. U skladu sa sporazumom predsjednika RH dr. Franje Tuđmana i g. Izetbegovića odmah raspustiti sve zatvore i logore, u prvom redu one u kojima su zatočeni civili, što muslimanska strana još nije učinila.

Hrvatski liječnici Hrvatske Republike Herceg-Bosne i dalje će pružati neprekidnu medicinsku pomoć svim ranjenim i bolesnim bez obzira na naciju, vjeroispovijest i socijalno stanje kao i do sada i biti pripralni za svekoliku suradnju.

Pismo kardinala Kuharića Boutrosu Boutrosu-Ghaliju

Franjo Kuharić sastavio i
predložio dr. Slobodanu Langu

Zagreb, 10. 12. 1993.

Njegovoj Ekselenciji, g. Boutrosu Boutrosu-Ghaliju,
Glavnom tajniku UN-a

Dragi Glavni tajniče,

U ovom tragičnom vremenu za moj narod i sve ljude Hrvatske i Bosne i Hercegovine dopustite mi da vasu-

Dr. Lang i dr. Ivo Šandrk s Bošnjacima zatvorenim na Heliodromu

pozorim na naše stradanje i naše potrebe. Osjećajući duboku zabrinutost i odgovornost za svu tragediju koja se događa i tragediju s kojom ćemo se suočiti ove zime, ja vam želim reći da vi kao centralna osoba međunarodnog komuniciranja sadašnjeg svijeta ste ključan u zaustavljanju ubijanja i stradanja koje se nastavlja. Molim vas da upotrijebite svu snagu na strani života. U ovom pismu želim iznijeti informacije o smrti i razaranju koje su se dogodile, pritisak na sadašnji život, i iznijeti neke ideje, nekoliko skromnih prijedloga koji bi mogli biti korisni za pomoć ljudima.

I. Povijest Hrvata u srednjoj Bosni

1. Od postojanja Hrvata kao naroda i od početka kršćanstva u Europi, srednja Bosna pripada njenim kulturnim centrima. Ona je uvijek bila izvor nacionalne i vjerske vitalnosti u ovom dijelu svijeta. Istodobno ona je povijesno i danas područje gdje žive Hrvati. Nemoguće je reći kada su Hrvati ovdje došli, jer su oni ovdje od kada su kršćani.

2. Danas je bitno pitanje hoće li njima biti dopušteno da tu žive poštujući svoju narodnost i vjeru ili će se zimu 1993. pamtititi kao godinu genocida nad Hrvatima i kršćanima u srednjoj Bosni.

Muslimanke iz Nevesinja koje su prognali Srbi informiraju dr. Langa, 10. 2. 1992. u Mostaru

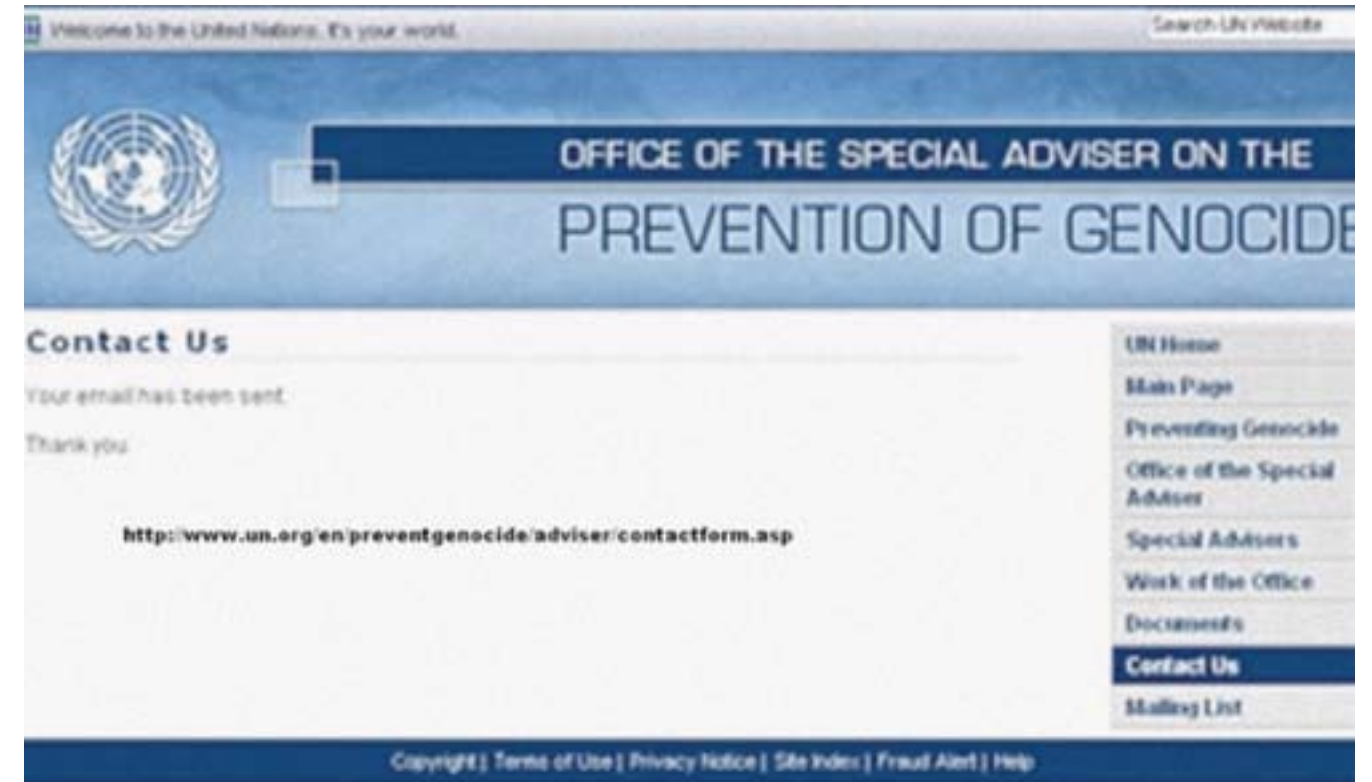
II. Razaranje hrvatskog života i kulture u srednjoj Bosni

1. Prije nego što je počeo rat, u centralnoj Bosni je živjela oko trećina Hrvata Bosne i Hercegovine. Od kada je počeo rat, njihov život je potpuno promijenjen.
2. U centralnoj Bosni su 153 hrvatskih sela i gradova razoreni, okupirani ili etnički promijenjeni. Unutar njih više od 10 crkvi i samostana su srušeni.
3. 120.000 Hrvata je moralo otići iz svojih domova. Od ovih su 40.000 postali izbjeglice, a 80.000 prognanici.
4. Više od 1000 civila je ubijeno, od koji je više od 200 Hrvata masakrirano. Više od 50 djece je ubijeno.
5. Sve ovo se događalo tijekom cijelog sukoba u Bosni i Hercegovini. Počelo je s agresijom na Bosnu i Hercegovinu 1992., kada je etničko čišćenje, razaranje sela, koncentracijski logori i silovanje počelo, a međunarodna zajednica nije našla snage da zaustavi genocid u Europi i potpuni slom ljudskog dostojanstva. Nastavljeno je tragičnim sukobom Muslimana i Hrvata,

često kao sukob jučerašnjih žrtava, uzrokujući nove žrtve danas.

III. Sadašnji uvjeti života Hrvata u srednjoj Bosni

- Preostali Hrvati u srednjoj Bosni.
1. Danas Hrvati u srednjoj Bosni žive u četiri enklave: Kiseljak - Kreševo, Vitez - Busovača - Novi Travnik, Žepče i Usora.
  2. U tim enklavama živi 150.000 ljudi. Pola od njih su prognanici iz drugih dijelova centralne Bosne. 40% su žene, 20% djeca, 10.000 (5,6%) bolesnici i 150 (1%) ranjenici.
  3. Do prije nekoliko dana postojala je i enklava Vareš, sa 25.000 Hrvata, među kojima je bilo 11.000 prognanika, 8000 žena, 5000 djece, 3000 bolesnih. Ne mogu vam reći njihovu sudbinu, jer je ne znam. Oni lutaju improviziranim logorima i brdskim putevima Bosne s potpuno nepoznatom sudbinom između života i smrti. Jedino što je sigurno, od novorođenih do najstarijih, jest da su izgubili svoje domove.
  4. Ljudi u tim enklavama su potpuno opkoljeni

Ujedinjeni narodi su nakon zločina u BiH i Ruandi uveli posebnog savjetnika za sprečavanje genocida da podiže svijest o uzrocima, alarmira odgovorne i zalaže se za potrebne akcije u sprečavanju genocida

vojskama koje ih žele istjerati iz njihovih domova, oduzeti im pravo da tamo žive, da izvedu etničko čišćenje, ili, jezikom ljudskih prava, provedu genocid. Oni nisu imali međusobni kontakt, s većim dijelovima Bosne i Hercegovine i međunarodnom zajednicom koja nije u stanju osigurati redovitu opskrbu tih područja. Oni žive izloženi svakodnevnim napadima, gdje je praktično bilo gdje moguće ubiti čovjeka običnom puškom. Nemaju dovoljno hrane, vode, lijekova i drugih potrepština. Prognani žive u improviziranim smještajima, i cijelo područje je potpuno nepripremljeno za grijanje u zimu. Škole nema već dvije godine, i praktično su bez vlastitih medija. Nema prometa, ne mogu držati redovite vjerske službe i nema redovite bolničke ni medicinske službe.

5. Tisuće Hrvata žive okupirani ili u logorima, o čijem životu ili sigurnosti nismo nikako informirani. Nismo dobili popis zatvorenika i tako se ne izvršavaju ni osnovna ljudska prava.

IV. Uvjeti u Novoj Biloj

1. U enklavi Nova Bila (Travnik - Vitez - Busovača) živi oko 70.000 ljudi, od kojih je 25.000 prognanih i 12.500 djece. Enklavu čini oko 30% teritorija, koje su činile ove zajednice prije početka rata. Ona je bila opkoljena 6 mjeseci, od 15 travnja 1993. nema struje, vode ili druge energije. Prognanici su došli tijekom proljeća i ljeta, i samo Bog zna kako će se grijati tijekom zime. Hrane nema dovoljno, UNHCR je za 6 mjeseci planirao 125 grama hrane dnevno po osobi (svibanj - rujna). U stvarnosti su UNHCR i MKCK kroz pet mjeseci dostavili 40 grama hrane po osobi dnevno. Glad je dramatični dio života ovdje. Djeca ne idu u školu već dvije godine, ona su postala izravne žrtve rata. U samo dvanaest dana (3 - 15 lipnja 1993.) 59 djece je ranjeno, 10 ubijeno, a 33 djece je pogodeno snajperskom vatrom.
2. U takvim uvjetima ljudi gube vlastito dostojanstvo i više nisu sposobni poštovati druge ljude. Tragični masakri koji su se dogodili u nekim od tih mjesta, ne

mogu se odvojiti od tragedija njihovih uvjeta života. Monumentalna lekcija koncentracijskih logora iz II. svjetskog rata se ne smije zaboraviti. Ne optužujmo žrtve, ne sudimo žrtvama. Vratite ovim ljudima prirodno dostojanstvo članova ljudske obitelji i istinski ćete postaviti temelje za njihovu slobodu, pravdu i mir.

V. Franjevačka bolnica u Novoj Biloj

Na dan ljudskih prava 10. prosinca 1992., franjevački fratri i liječnici zajedno su osnovali improviziranu bolnicu u Novoj Biloj „kako bi jednako liječili sve ljude bez obzira na njihovu vjeru i nacionalnost“. Danas, godinu dana poslije, to je jedina bolnica za 70.000 ljudi, čiji liječnici i zdravstveni radnici nisu imali odmora cijelu godinu, gdje 10 liječnika izvršava rad koji bi u redovitim uvjetima zahtijevao 170 liječnika. Nemaju osiguranu opskrbu hranom, lijekovima, medicinskom opremom, prijevoza pacijenata ili medicinskog osoblja. Na helikoptere kojima se koriste, stalno se puca. Među ovim liječnicima nema pedijatra, porodničara, anesteziologa, psihijatra. U ovoj bolnici provodi se 4 - 5 operacija bez anesteziologa, svaki mjesec se rodi 40 - 50 djece bez ginekologa, i više od 12.000 djece živi bez pedijatra. U bolnici nedostaje osnovnih lijekova i opreme. Problem vode, grijanja i hrane je potpuno neriješen.

U Vukovarskoj bolnici nakon što je okupirana, stotine pacijenata je ubijeno. Zdravstveni radnici iz Franjevačke bolnice apelirali su svijetu da im pomogne na sve načine da izvrše svoje dužnosti kao liječnici i svećenici i pomognu ljudima kad pate. Ja apeliram na vas, oni apeliraju, nemojte opet dopustiti ubijanje pacijenata jer su pacijenti, svećenika jer su svećenici i liječnika zato što su liječnici.

VI. Međunarodna zajednica

Dok je svijet bio informiran o razaranju križeva, crkvi i samostana, crvenih križeva bolnica, o silovanju žena i mučenju, masovnom ubijanju i genocidu, u Franjevačkoj bolnici u Novoj Biloj grupa franjevac i liječnika zajedno je ustala za život, za rađanje, za vjeru, za očuvanje života i dostojanstva svih ljudi bez obzira na njihovu vjeru i nacionalnost. Oni su postali bijeli svjetionik nade, mira i dobra. Ipak, njihova borba je gotovo nepoznata, kao što je bila i borba male Irme, petogodišnje djevojčice iz Sarajeva. Svijet ne zna, tišina okružuje nastojanja dobra koja se svakodnevno događaju u

Bosni i Hercegovini. Franjevačka bolnica u Novoj Biloj postala je temelj opstanka ljudi u toj enklavi, ali ona je i izvor nade za sve ljude.

Uz visoko poštovanje za međunarodne organizacije, posebno privatne, ipak velikim organizacijama kao što su UNHCR, MKCK nije UNPROFOR pružio sigurnost da provedu svoje osnovne dužnosti osiguranja prava bolnica da pomognu ljudima u nuždi. Ako svijet neće pomoći trudnim ženama da rode, hoće li pomoći ikom? Ako ne može čuti plač novorođenčeta, može li čuti ikog?

Nastojanja komisija za ljudska prava su uvelike koncentrirana na smrt i ubijanje. To je u redu i mi to podržavamo, ali ne na štetu živih ljudi.

Kada ima tisuće vojnika i političara, trebalo bi biti moguće da po jedan predstavnik za ljudska prava bude u opkoljenim područjima, u svakoj bolnici, ili zarobljeničkom logoru i svim drugim mjestima gdje se zalaže za samo preživljavanje.

Bosna nije mjesto etničkih ili vjerskih sukoba, ali je sukob zla i dobra. Ona nema ulogu testiranja ili rezervata u kojem svijet promatra smrt, već je ona test cijelog čovječanstva, a osobito UN-a i iznad svih - vas, g. Tajniče. Nema načina da odustanemo od Bosne, i da je prepustimo ratovanju ili da zaboravimo Bosnu. Bosna je u svakoj sobi svake obitelji zapadnog svijeta. Nema obitelji sa zapada koja nije odgovorna za obitelj u Bosni. Svijet nije znao toliko o koncentracijskim logorima 30-ih i 40-ih, ali je znao dovoljno da bude odgovoran. Danas svi znaju za enklave u Bosni i Hercegovini i konačno se smrt nedužnih civila i djece ne može skrivati. Koristeći se pojedinačnim slučajevima neprihvatljive nečovječnosti lokalnih ljudi ili rasističke interpretacije o drevnoj mržnji među ovdašnjim narodima, odgovorni ljudi na zapadu pokušavaju osloboditi odgovornosti globalnu zajednicu za ono što će se sutra dogoditi u sadašnjim bosanskim getima i logorima. Nema skidanja odgovornosti, g. Glavni tajniče, vi ste upoznati i vi ste odgovorni. Mi smo spremni učiniti sve što je moguće da pomognemo ovim ljudima bilo gdje i molimo vas da računate na nas i odmah počnete pomagati.

Molimo vas da odmah pružite podršku bijelom putu opskrbe (21. i 22. točka IV. ženevske konvencije) i sigurne komunikacije s Franjevačkom bolnicom u Novoj Biloj, omogućite njihov rad, štite i jamčite njihovu sigurnost, i imenujte svog osobnog predstavnika da bude prisutan u bolnici. Ovaj praktični korak mogao

U Dubrovniku je za vrijeme opsade Crveni križ formirao odbor za ljudska prava sastavljen od predstavnika oba spola i svih nacionalnih, vjerskih, dobnih i drugih grupa. Ljudska prava su cijelo vrijeme poštovana

bi postati polazna točka u nastajanju bijele mreže bolnica u Bosni i Hercegovini s predstavnicima ljudskih prava u svim bolnicama, logorima i drugdje, kao zaštitnika života i dostojanstva, a ne samo knjigovođa mržnje, okrutnosti i smrti.

Otvoreno pismo Tadeuszu Mazowieckom

Rama, 16. prosinca 1993.

Sedmi dan na Bijelom putu
Dr. Slobodan Lang

27. srpnja 1995.

Dear Mr. Secretary-General,

Events in recent weeks in Bosnia and Herzegovina, and above all the fact that the United Nations has allowed Srebrenica and Zepa to fall, along with the horrendous tragedy which has beset the population of those "safe havens" guaranteed by international agreements, oblige me to state that I do not see any possibility of continuing the mandate of Special Rapporteur entrusted to me by the Commission on Human Rights. ...

The very stability of international order and the principle of civilization is at stake over the question of Bosnia. I am not convinced that the turning point hoped for will happen and cannot continue to participate in the pretence of the protection of human rights.

"Ujedinjeni narodi dopustili su da Srebrenica padne, s groznom tragedijom ... principi civilizacije su u pitanju ... i ne mogu nastaviti sudjelovati u lažnoj zaštiti ljudskih prava." Iz ostavke Tadeusza Mazowieckiego

Što bih učinio da sam specijalni izaslanik, dakle da sam, Vaša Ekselencijo, na Vašem mjestu:

1. Dao bih prioritet ostvarivanju ljudskih prava, a ne njihovu kršenju.
2. Za oba područja imenovao bih pomoćnike.
3. Nadzirao bih ostvarivanje međunarodnog humanitarnog prava.
4. Nadzirao bih djelovanje međunarodnih organizacija, poglavito onih za ljudska prava.
5. Informirao bih o potpori dobrih ljudi iz svijeta i o njihovim pravima. Tako bih i njima i svijetu pokazao da se ljudska prava mogu ostvariti.
6. Imao bih svoju kolumnu u što većem broju novina, emisije na radiju i programe na televiziji. Tako bih veliki broj ljudi informirao kako da ostvare ljudska

U Bihaću 1995. je doduše razbijena kamena grobnica hrvatskih kraljeva, ali su očuvani životi ljudi

prava, a ne bih tek podnosio izvješća o neostvarivanju ljudskih prava.

7. Provodio bih tečajeve edukacije za škole, za organizacije zainteresiranih, za učitelje, pravnike vojnike i političare. Time bih širio znanje o pravima i ostvarivanju ljudskih prava.

8. Ocjenjivao bih kvalitetu pomoći međunarodnih organizacija kao što su: ICRC, WHO, UNHCR, UNPROFOR, a najkritičniji bih bio prema kvaliteti njihova rada.

9. Na prvo bih mjesto stavio ŽIVOT, a ne SMRT.

10. Na prvo bih mjesto stavio sprečavanje masovne smrti i genocida ove zime u BiH.

11. U pregovorima ne bih dopustio marginalizaciju sebe, a time i predstavnika za ljudska prava pred vojnicima i političarima.

12. U svim polemikama prvo bi bilo određivanje prema ljudima, a ne području.

13. Svaki dokument započeo bi neotudivim pravom

svakog pojedinca, obitelji i doma.

14. Nastupao bih kao izvor sigurnosti za svaku bolnicu, zarobljenički logor ili enklavu. Za svaku od njih imenovao bih predstavnika i ekipu za ljudska prava, koji bi pomogli da se ona počnu ostvarivati, a ne tek povremeno utvrđivao njihovo kršenje.

15. Svaka skupina stradalnika, invalidi, obitelji stradalih, prognanici, nezaposleni, starci, imali bi svoga predstavnika za ljudska prava. Pratio bih program ostvarivanja njihovih ljudskih prava, a i sam bih izradio takav program.

16. Objasnio bih svoje ciljeve, prioritete, program, organizaciju i način rada. Tako bih omogućio svakom čovjeku da upozna i koristi se mojim radom.

17. Objavio bih upute o pravima i obavezama svakog čovjeka i tako podržao svakog pojedinca koji želi biti djelatnik mira i ljudskih prava.

18. Osnovao bih posebnu ekipu da prouči bolna, ali velika iskustva iz ovog rata kao što su:

- pravo obitelji i doma,
- bolnice mira,
- centri civilne potpore,
- kvaliteta rada humanitarnih organizacija UN-a,
- osiguravanje prognanika,
- edukacija i informiranje o ljudskim pravima,
- mreža i informacijski sustav i karta ljudskih prava,
- uvijek bih nastojao ući u mjesta najvećih stradanja i nikad me se ne bi zaustavilo ni pred jednom Manjačom niti pred bilo kojim koncentracijskim logorom,
- iznad svega, kao pojedinac, znao bih da je ključno pitanje ovog rata GENOCID i proveo bih ovu zimu iznad svega u opskrbljivanju i pomoći ENKLAVA-MIA srednje Bosne bez obzira na vjeru i naciju,
- povezo bih i redovito omogućio sastajanje liječnika, predstavnika humanitarnih organizacija, žena, predstavnika za ljudska prava i drugih predstavnika dobrote, svećenika, sukobljenih od lokalne do nacionalne razine,
- cijelome svijetu pokazao bih da je Balkan mjesto dobrih ljudi i potaknuo bih ih da im pomognu ostvariti svoja prava, ne da ih se otpisuje i napušta,
- vodio bih ljudska prava BIJELIM PUTEVIMA ŽIVOTA I TOLERANCIJE ŽIVOTA, DOSTOJANSTVA MIRA I DOBRA i ne bih dopustio da ga se zavodi na CRNI PUT MRŽNJE I SMRTI, RATA I ZLA.

Zašto se obraćam Mazowieckom u otvorenom pismu:

Ponajprije poštujući izrečena načela, velikom broju ljudi objasnio bih ovo stajalište, potaknuo ih da se obrate jedan drugome kako bi učinili ono što sami mogu, a da se i sami obrate Vama. Učinio sam to i stoga da Vam bar neka od tih pitanja postave oni s kojima se sretnete i iznad svega učinio sam to stoga kako bi o ljudskim pravima govorili otvoreno svi, a ne samo povlašteni iza zatvorenih vrata.

Dr. Slobodan Lang

U Bihaću ničega osim granata*

Bihać, 29. 11. 1994.

Posredstvom radioamatera fra Ivo Orlovac, župnik crkve svetoga Ante, dao je u 14.30 sljedeću izjavu o prilikama u svojoj župi:

“U ovome području situacija je više nego tragična. Više od šest mjeseci u ovo područje nije došla nika-

kva znatnija humanitarna pomoć.

U posljednje vrijeme u grad se slijeva rijeka izbjeglica tako da ovdje obitava oko 70.000 ljudi koji su uglavnom bez odjeće, bez hrane, bez obuće. Posljednje zalihe hrane ili se troše ili su već potrošene. One osobe koje su prognane došle u grad bez igdje ičega bez hrane, često gole i bose. One koje su te izbjeglice primile također s njima dijele posljednje zalogaje hrane. Troši se ono zadnje što svatko ima, a to je na najnižem nivou. Nema sredstava za ličnu higijenu, nema struje, nema vode tako da prijete neslućena katastrofa velikih razmjera. Ljudi nemaju što jesti, nemaju se u što obući, nemaju se čime pokriti. Bolnica nema lijekova, nema dječje hrane. Jednom riječju, ovdje nema ničega osim granata, osim, izgleda, polaganog ali sigurnog umiranja.

Časne sestre su tu. Mise u ovakvim uvjetima zasad nemamo, osim što imamo privatno u skloništu.”

* *Kršćanska informativna služba (KIS)*

Humanitarni putevi mira i ljubavi za pomoć Bosni i Hercegovini SPASIMO BIHAĆ

“Sve što ste učinili jednome od ove moje braće, meni ste učinili.” /Mt 25,40/

“Tako mi vremena, svi su ljudi na gubitku osim onih koji vjeruju i čine dobra djela.” (Kur’an, El Aar, 1-3)

Bilten br. 3

Zagreb, subota 3. prosinca 1994.

KRENUO JE PRVI HUMANITARNI KONVOJ ZA BIHAĆKU BOLNICU

Danas, 3. prosinca 1994. godine u 13 sati iz skladišta “Kruha svetog Ante” na Zapadnom kolodvoru u Zagrebu krenuo je hitni humanitarni konvoj namijenjen bihaćkoj bolnici. Konvoj se sastoji od pet kamiona, četiri sanitetska vozila i nekoliko pratećih vozila, i prevozi 80 tona hrane, lijekova i sanitetskog materijala prijeko potrebnih rastućem broju ranjenika i bolesnika. Zapovjednik konvoja je g. Faruk Redžepagić, njegov zamjenik g. Juraj Bokunić, a u konvoju se nalazi dvadeset dragovoljaca, među kojima i g. Claudio Campini, zamjenik gradonačelnika Bondena iz talijanske oblasti Ferrara, grada pobratima Bihaća.

Na ispraćaju konvoju bili su prisutni fra Petar Anđelović, provincijal Franjevačke provincije Bosne Srebrenice, Dževad Hodžić, glavni imam zagrebačke džamije, g. Sayed Gomah, dr. Kasim Trnka, ambasador Bosne i Hercegovine u Republici Hrvatskoj, dr. Miro Jakovljević, koordinator akcije, humanitarni djelatnici te predstavnici lokalnih i međunarodnih elektronskih medija.

Uoči polaska održana je zajednička molitva za sudionike konvoja i one kojima je pomoć namijenjena. Kolona vozila uputila se ka Sisku, gdje će večeras prenočiti i gdje će se konvoju priključiti još nekoliko kamiona s hranom i lijekovima. Nakon što je dobivena dozvola hrvatskih vlasti, koju je potpisao potpredsjednik Vlade dr. Ivica Kostović, očekuje se da UNPROFOR osigura pratnju konvoja kroz UNPA područje te pribavi suglasnost lokalnih srpskih vlasti za siguran prolazak konvoja.

PODRŠKA KONVOJU ZA BIHAČKU BOLNICU

U našu akciju zasad je uključeno dvadesetak domaćih i inozemnih organizacija: Bijeli put za Novu Bilu i Bosnu Srebrenu, Caritas Internationalis, Udruženje žena BiH, Kruh sv. Ante, Deutsche Humanitaere Hilfe, Udruženje građana okruga Bihać, Koordinacijski odbor islamskih humanitarnih organizacija, MDD Merhamet Republike Hrvatske, Talijanska vladina humanitarna organizacija, Pro-Bihać-Bondeno, Ženska grupa Trešnjevka.

Humanitarni putevi mira i ljubavi za pomoć Bosni i Hercegovini SPASIMO BIHAĆ

“Sve što ste učinili jednome od ove moje braće, meni ste učinili.”/Mt 25,40/
 “Tako mi vremena, svi su ljudi na gubitku osim onih koji vjeruju i čine dobra djela.” (Kur'an, El Aar, 1-3)

Bilten br. 4

Zagreb, nedjelja, 4. prosinca 1994.

HITNI HUMANITARNI KONVOJ ZA BIHAČKU BOLNICU STIGAO DO MOŠĆENICE

Hitni humanitarni konvoj za bihačku bolnicu stigao je jučer popodne do nadzorne točke u Mošćenici gdje

je zaustavljen na ulazu u Sjeverni sektor hrvatskih područja koja se nalaze pod zaštitom UNPROFOR-a. Ondje će mu se priključiti dva kamiona s hranom i lijekovima sisačkog Merhameta. Da bi konvoj mogao nastaviti put prema Bihaću, čeka se pratnja UNPROFOR-a i dozvola lokalnih srpskih vlasti kojom se jamči neometan prolaz područjem koje se nalazi pod njihovim nadzorom.

Danas u sedam sati na nadzornoj točki vojske održan je sastanak zapovjednika našega konvoja g. Faruka Redžepagića i dežurnog oficira na kojem je zatražena suglasnost srpskih vlasti da se dopusti siguran prolaz konvoja. Nakon konzultacije dežurnog srpskog oficira s njegovim pretpostavljenim, stigao je odgovor da srpske vlasti zasad ne dopuštaju prolaz konvoju. U deset sati održan je sastanak zapovjednika konvoja s predstavnicima Danskog bataljuna UNPROFORA koji su izrazili spremnost da učine sve što je u njihovoj moći i nadležnosti da se omogući siguran dolazak našeg konvoja u bihačku bolnicu, ali nužne su im konzultacije s nadležnim strukturama. Za sutra u devet i trideset sati dogovoren je sastanak zapovjedništva našeg konvoja s predstavnicima civilne policije UNPROFOR-a i Danskog bataljuna UNPROFOR-a, kad će biti priopćeni rezultati konzultacije.

POZVANO I SRPSKO HUMANITARNO DRUŠTVO “DOBROTVOR” DA SE PRIDRUŽI KONVOJU ZA BIHAČKU BOLNICU

Budući da je konvoj internacionalnog karaktera i namijenjen svim ugroženima bez obzira na nacionalnu, vjersku, političku i bilo koju drugu pripadnost, te da su u bihačkoj bolnici ugroženi i srpski civili i liječnici – pozivaju se i srpske humanitarne i medicinske institucije i društva da se priključe našem konvoju. Danas je upućeno pismo protonamjesniku srpske pravoslavne crkve u Zagrebu gospodinu Milenku Popoviću s prijedlogom da se i srpsko humanitarno društvo “Dobrotvor” priključi Akciji i podrži konvoj za bihačku bolnicu. Zapovjedništvo konvoja kontaktiralo je danas i s pravoslavnim parohom u Sisku gospodinom Petrom Olujićem koji je obećao da će konzultirati nadležne crkvene vlasti.

MEDICINSKI STOŽER ZA POMOĆ BIHAČKOJ BOLNICI

Dr. Slobodan Lang javio je telefonom iz Splita da želi

pokrenuti osnivanje medicinskog stožera za pomoć bihačkoj bolnici. Pozivaju se svi liječnici da podrže konvoj za bihačku bolnicu.

ŠTO MI HOĆEMO

Hoćemo da se otvori “Bijeli put za bihačku bolnicu” kojim će se prevoziti lijekovi, sanitetski materijal, medicinski instrumenti i hrana, te evakuirati teški ranjenici.

Hoćemo da se učini pritisak na sve zaraćene strane da poštuju bolnicu druge strane i omogućće joj neometan rad, dakle tražimo sigurnost svih bolnica.

Hoćemo spriječiti moguću tragediju bolnice u Bihaću da ne bi doživjela sudbinu bolnice u Vukovaru.

Hoćemo da se osnuje mješovita medicinska komisija Crvenog križa koja će nadzirati bihačku bolnicu.

Hoćemo da Svjetska zdravstvena organizacija uzme pod svoju zaštitu bihačku bolnicu, ali i sve duge ratom ugrožene bolnice.

Hoćemo da Bosna i Hercegovina čim prije bude zemlja mira i dobra, ljudskih prava, tolerancije i slobode.

IZ ŽENEVSKE KONVENCIJE O ZAŠTITI CIVILA U RATU

Članak 18: Civilne bolnice organizirane da pružaju skrb za ranjene, bolesne i nemoćne osobe, te trudnice, ne smiju ni u kojem slučaju biti objekt napadaja, nego u svakom slučaju moraju biti poštovane i zaštićene od svih strana u sukobu.

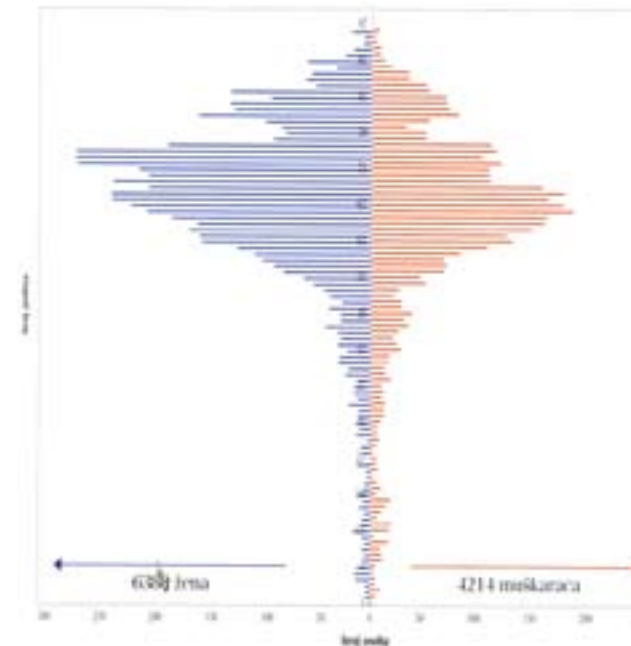
Članak 23: Svaka strana u ratu mora dopustiti slobodan prolaz za sve pošiljke medicinske i hospitalne opreme i lijekova, kao i potrebnoga za vjerske obrede, koji su namijenjeni civilima protivničke strane. Isto tako mora se dopustiti slobodan prolaz za sve pošiljke nužnih prehrambenih proizvoda, odjeće i tonika namijenjenih djeci ispod 15 godina, trudnicama i roditeljama.

Uredništvo: dr. Miro Jakovljević & Boris Peterlin
 Izdavač: Kršćanska informativna služba, Zagreb

Pregovori o prolazu konvoja za bihačku bolnicu

KIS

Zagreb, 5. 12. 1994.

Nakon “Oluje”, akcijom Crvenog križa „Spasimo život” spašeno je 6384 napuštenih žena i 4214 muškaraca u stotinama naselja. Demografska bomba pokazuje starost spašenih

Sastanak Međunarodnog i Hrvatskog Crvenog križa

U Mošćenici je jutros u 9.30 održan razgovor zapovjednika Hitnog konvoja za pomoć bihačkoj bolnici g. Faruka Redžepagića s predstavnicima Civilne policije UNPROFOR-a i Danskog bataljuna UNPROFOR-a o mogućnosti prolaza konvoja kroz UNPA područje koje je pod njihovom zaštitom. Predstavnici UNPROFOR-a obvezali su se da će tijekom dana u Topuskom njihov predstavnik razgovarati s lokalnim srpskim vlastima te pokušati ishoditi njihovu suglasnost.

Hrvatski branitelji s braniteljima Bihaća pred zapovjedništvom HVO-a nakon "Oluje" u kolovozu 1995.

Zapovjednik konvoja ponudio je i dva alternativna prijedloga ne bi li ikako ishodio suglasnost za dostavu prijeko potrebne pomoći bihačkoj bolnici koju osoblje i pacijenti nestrpljivo očekuju. Predloženo je da – ako je to uvjet za prolaz konvoja – u roku tri dana teret bude pretovaren na bilo čije kamione stranih registarskih pločica te tako dostavljen bolnici. Drugi je prijedlog da se, u dogovoru s lokalnim srpskim kulturnim društvom "Dobrotvor" te medicinskim ustanovama u Petrinji i Glini, konvoju za Bihać priključi i pomoć usmjerena tim ustanovama te tako osigura prolaz kroz zaštitno područje. O ishodu pregovora u Topuskom predstavnici UNPROFOR-a obavijestit će zapovjedništvo konvoja tijekom dana.

Konvoju pomoći bihačkoj bolnici koji je organiziran u sklopu akcije Humanitarni putevi mira i ljubavi za pomoć Bosni i Hercegovini i u koju je već uključeno dvadeset nevladinih organizacija tijekom dana bit će pridodana i dva kamiona sisačkog Merhameta. Svoju pomoć najavili su i "Sveti Vlaha", Svjetsko baptistič-

ko vijeće i "Moj bližnji" – Rijeka. Akcija je trajna te je ovo samo prvi u nizu konvoja koji bi bili upućeni bihačkoj bolnici. Organizatori očekuju da će se akciji pridružiti i druge organizacije i pojedinci, a najnužnije su im potrebni kamioni koji bi prevezli već prikupljenu hranu i lijekove.

Spasimo Bihać Humanitarni putevi mira i ljubavi

Inicijatori Akcije: Izet Aganović,
Miro Jakovljević
Merhamet Hrvatske, Kruh sv. Ante,
Bijeli put

8.12.1994.

U petak 8. prosinca 1994. godine u 12 sati sa Zapadnog

kolodvora polazi prvi iz niza humanitarnih konvoja za Bihać. Odredište je bolnica u Bihaću gdje se nalazi više od dvije tisuće ranjenika. U bolnici je smješteno i 500 zdrave djece koju su tamo roditelji ostavili iz sigurnosnih razloga. Posljednje rezerve hrane su na izmaku. Nema najnužnijih lijekova ni sanitetskog materijala.

Pozivamo dragovoljce i humanitarne institucije da nam se priključe. Hitno su nam potrebni kamioni i vozači. Sve one koji su voljni pomoći molimo da se jave.

Spasimo Bihać!

8.12.1994.

Napadnut je Bihać; započela je jedna od najbrutalnijih bitaka tijekom trogodišnje agresije Srbije i pobunjenih Srba na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu. Napadnut je Bihać.

U bici za Bihać nema neutralnih; svi sudjelujemo, suprotstavljajući se zločinu srpske agresije na područje Bosne gdje živi oko 200.000 Muslimana i manji broj Hrvata. Ovo područje graniči upravo s dijelom Hrvatske koji je pod nadzorom pobunjenih Srba i nedjelotvornom upravom Ujedinjenih naroda. S istoka područje je opkoljeno pobunjenim Srbima u Bosni i Hercegovini; cijelo je područje, dakle, okruženo pobunjenim Srbima Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Kroz cijelo vrijeme rata civilno stanovništvo nije dovoljno ni zaštićeno niti humanitarno zbrinuto.

Ciljevi napada na Bihać su:

- osvojiti dodatni teritorij u Bosni i Hercegovini kako bi se potpuno povezao teritorij pod srpskom vlašću od Beograda do Knina;
- uključiti provedbu genocida (etničkog čišćenja) na području Bihaća uz dosadašnje i sadašnje provođenje u sjeverozapadnoj i sjeveroistočnoj Bosni i okupiranim dijelovima Hrvatske. Ovo područje nikada u povijesti nije bilo srpsko;
- protjerivanjem novih od 100.000 do 150.000 Muslimana i Hrvata dalje poremetiti etničku ravnotežu u srednjoj Bosni, socijalno slomiti Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu, ugroziti Federaciju i po mogućnosti ponovno sukobiti žrtve srpske agresije – Hrvate i Muslimane;
- onemogućiti realno funkcioniranje Hrvatske i Bosne

i Hercegovine kao države pripremajući se za daljnju agresiju na Hrvatsku i posebno na Jadransko more. Dosadašnje međunarodne aktivnosti nisu uspjele spriječiti ni zaustaviti agresiju, a u posljednjem razdoblju civilno stanovništvo ne prima ni temeljnu humanitarnu pomoć.

Srpska agresija na Bihać provodi se na potpuno nedopustiv način: napada ga se i iz susjedne države, s područja pod zaštitom Ujedinjenih naroda; u napadu sudjeluju vojnici iz susjednih država – iz Srbije i Hrvatske. Napada se i zrakoplovima čija upotreba u Bosni i Hercegovini nije dopuštena; u agresiji se rabe zabranjena oružja – napalm-bombe i kasetne bombe, čiji je glavni cilj ubijanje civilnog stanovništva. Kod prodora srpske vojske neposredno se zvjerski ubija civilno stanovništvo.

Cijela agresija na Bihać temelji se na dosadašnjoj nedjelotvornosti međunarodne zajednice u sprečavanju napada na susjednu državu, kršenju međunarodnog humanitarnog prava, zlostavljanju civilnog stanovništva na osvojenom području, pritisku na agresora da se povuče s osvojenih područja i sprečavanju istjerivanja nesrpskog stanovništva.

Do sada je prognano 750.000 neSrba iz 49% teritorija BiH. Do danas su međunarodne organizacije učinile malo da spriječe genocid na od Srba okupiranim područjima. ICRC i UNHCR djelovanje je ograničeno, UNPROFOR uglavnom ne djeluje.

Kao sredstvo zaštite pokrenute su zaštićene zone "safe havens", što je zapravo instrument agresije, a ne zaštite. Na taj se način civilno stanovništvo sabija u logore, a nakon toga protjeruje (Ilok); izolira (Sarajevo, Goražde) i socijalno onesposobljuje (Srebrenica). To je ista metoda koju je nacistički koristio protiv Židova potkraj 30-ih i početkom 40-ih u Njemačkoj i Europi.

Aktualna humanitarna situacija u Republici BiH

Ambasada Republike Bosne i
Hercegovine, Zagreb
AMB/ZAG707-16789794

Zagreb, 9.12.1994.

U zonama isključenja – Bihać, Sarajevo, Žepa i Go-

Svjetski samit u Kopenhagenu u ožujku 1995.

ražde – humanitarna situacija postaje kritična, a ako relevantni subjekti međunarodne zajednice hitno ne poduzmu mjere za sprovođenje rezolucija VS UN 824 i 836, posljedice mogu biti nesagledive za civilno stanovništvo.

UNHCR je ispunio jedva 33% svog plana za dostavu pomoći za preživljavanje stanovništva – to znači 193 grama hrane dnevno po stanovniku. U studenom i prosincu i taj se postotak smanjio na 20% potrebnih količina hrane.

Okrug Bihać u još je gorjoj situaciji – od 15. 5. 1994. godine do 5. 12. 1994. godine dopremljeno je 1100 tona hrane, što znači 55 grama hrane dnevno po stanovniku. Nema lijekova, higijenskih potrepština. Novih 15.000 raseljenih osoba su bez odgovarajućeg smještaja trenutačno u Bihaću.

Od početka agresije u bihačkoj regiji ubijeno je ili se vode kao nestali 423 djece, dok ih je ranjeno oko 2000! Samo u posljednjoj ofenzivi združenog agre-

sora na ovaj dio R BiH, ubijeno je, prema dostupnim informacijama, najmanje osmero djece, dok ih je oko 150 teže i lakše ranjeno. Zbog loše prehrane i teških životnih uvjeta, u posljednje vrijeme umrlo je oko 148 novorođenčadi. Srpski agresor uz to je i zarobio 24 djece mlađe od 15 godina.

BIHAČKI DŽEP ZAPRAVO JE BIHAČKI GETO.

Zračni most za Sarajevo je obustavljen 22. 11. 1994. godine, a ne koriste se ni kopneni koridori za dopremu hrane Sarajevu.

Radi ilustracije, u mjesecu studenom građanima Sarajeva je podijeljeno 10,14 kg hrane, od čega 9 kg žitarica, a samo 1,14 g kvalitetne hrane (ulje, šećer, mesne konzerve), što u prosjeku iznosi samo 338 grama hrane dnevno.

TRENUTAČNE ZALIHE HRANE OMOGUĆUJU PREŽIVLJAVANJE STANOVNIŠTVA U SARAJEVU JOŠ SAMO 5 DANA.

Izvjese količine hrane Vlada je osigurala, ali nije postignut dogovor za dovoz ove pomoći i pored više kontakata s predstavnicima UNPROFOR-a i UNHCR-a. Posjet Yasushi Akashija Sarajevu nije rezultirao poboljšanjem humanitarne situacije u Sarajevu.

OD 1. 11. 1994. JEDINI PUT KOJI VODI S AERODROMA U GRAD, A SLUŽI ZA DOPREMU HUMANITARNE POMOĆI, UNHCR MOŽE KORISTITI ISKLJUČIVO UZ ODOBRENJE AGRESORA – OVAJ PUT UNPROFOR JE USTUPIO AGRESORSKOJ STRANI SUPROTNO UGOVORU O NJEGOVU KORIŠTENJU.

U području Goražda, Žepe i Srebrenice humanitarna situacija je kritična. U Srebrenici je situacija tragična: 50.000 stanovnika predstavlja jedan izbjeglički logor. Zadovoljenost potreba je 20%, odnosno 109 grama hrane dnevno po stanovniku. Poseban problem je i smještaj 34.000 raseljenih osoba, od kojih je oko 7000 bez ikakvog smještaja.

Najtragičniji Europljani

Slobodan Lang, Ivan Šimonović i Irfan Ljubijankić

Konferencija za tisak

9. 3. 1995.

Najtragičniji milijun Europljana
Bez socijalne zaštite, bez socijalne uključenosti, bez socijalnog mira

I. U Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj, u Žepi, Goraždu, Srebrenici, Banjoj Luci, Bihaću i UNPA zonama u Hrvatskoj žive stanovnici bez socijalne zaštite, socijalno isključeni i bez socijalnog mira.

II. Oni su nezaposleni i bez osnovnog ljudskog dostojanstva.

III. Ovi ljudi su istjerani iz svojih domova, žene su silovane, odvedeni u koncentracijske logore, transportirani kao stoka, korišteni za prisilni rad i kao živi štit.

V. Oni su krivi jer su Muslimani ili Hrvati.

VI. Oni su Izazov Ljudskih prava u Europi.

VII. Oni su najvažniji Izazov Socijalnom susretu na vrhu.

Langovi crteži na Svjetskom socijalnom samitu

Govor Ministra vanjskih poslova Republike Bosne i Hercegovine, dr. Irfana Ljubijankića

UN Svjetski socijalni samit

Kopenhagen, 10. 3. 1995.

Kao što znate, mi se trudimo ostvariti demokratsko i nadasve pluralističko društvo u Bosni i Hercegovini – takvo u kojem su svi ljudi ravnopravni pred zakonom bez obzira na njihovo etničko ili političko podrijetlo.

Bosna je mala paradigma globalnog sela, zemlja koegzistencije kultura i vjera, zemlja tolerancije za bilo što drukčije, zemlja natjecanja ideja. Sve što bi Europa i svijet željeli biti, mi smo već imali u Bosni. Pravo svakoga na vlastiti identitet, sveukupna globalna međuzavisnost, učinila je Bosnu duhovnim i kulturnim nacionalnim parkom ovog planeta. Nažalost, svijet nije štiti ovo bogatstvo. Suočeni s barbarstvom ultranacionalističke srpske ideologije, on je okrenuo glavu i ostavio nas same da bez oružja branimo oboje, sebe i principe na kojima je utemeljena suvremena civilizacija.

Milošević i Karadžić stvorili su ovu paradržavu. Obojica su rođena izvan Bosne, u okružju monokulture, i zbog toga nisu bili sposobni razumjeti multikultur-

no nasljeđe Bosne, koja nikada u svojoj povijesti nije imala ekskluzivni teritorij samo jednog naroda, religije ili kulture. Tvorcima te paradržave upotrijebili su ideju "građanskog rata" kako bi prikrili svoju agresiju protiv bosanske države. Nažalost, kao što znate, ovakva lažna slika rata u Bosni našla je odjeka u nekim glavnim gradovima Zapadne Europe.

Kako bi stvorili takozvanu državu srpskog naroda u Bosni, Karadžić i Milošević su koristili organiziranu kampanju genocida da "etnički očiste" 70% Bosne i Hercegovine u njihovoj kontroli od neSrba.

Cijeli je svijet bio svjedok ovoj agresiji i kampanji etničkog čišćenja, ali je samo htio umiriti svoju savjest slanjem humanitarne pomoći.

Mjesecima je trebalo da uvjerimo svijet u postojanje klasičnih koncentracijskih logora za masovne egzekucije. Informirali smo o njima francuskog predsjednika Mitterranda. Ništa nije poduzeto. Tek mnogo kasnije, kada je za mnoge živote bilo prekasno da ih se spasi, novinari su objavili postojanje koncentracijskih logora. U sveopćoj hipokriziji novinari predstavljaju savjest svijeta, i ja im ovom prilikom odajem priznanje.

Nedavno smo proslavili 50 godina oslobođenja Auschwitzta. Istodobno, samo nekoliko stotina kilometara udaljeno, postoji pet modernih koncentracijskih logora-gradova pod opsadom: Sarajevo, Srebrenica, Žepa, Goražde i Bihać. Ključeve ovih logora drži Karadžić i njegov nadređeni, koji je i njegov tvorac – Milošević. Kopije ovih ključeva su razbacane u mnogim centrima moći svijeta. Slabost i hipokrizija međunarodne zajednice povrijedila je nas Bošnjake više od okrutnosti agresora.

Ja se pitam, zar nismo naučili od događaja iz 1939., kada su vodeće sile odlučile popustiti njemačkoj agresiji. To popuštanje, kao što danas znamo, poslužilo je samo povećanju Hitlerova apetita, i svijet je milijunima žrtava platio cijenu te pogreške. Po meni, da je geniju Winstonu Churchillu bilo omogućeno da se ranije suoči sa situacijom, možda se katastrofa mogla izbjeći.

A tako je i danas, zlo agresije, ultranacionalizam, poput nacizma iz 1930., velika je opasnost za europsku stabilnost.

Glavno obilježje današnjeg ultranacionalizma, kao i za nacizam, je genocid. Upadljiva je sličnost metoda kojima su se koristili njemački nacisti u II. svjetskom

ratu i srpski fašisti danas: koncentracijski logori, masovne egzekucije i premještanje stanovništva.

Ja Vam danas želim prenijeti jednostavnu poruku, i bit ću sretan ako ona prodre do vašeg srca. Spriječimo katastrofu! Zatvorimo poklopac na Pandorinoj kutiji zla koju su ultranacionalistički Srbi otvorili na Balkanu. Ako to propustimo učiniti, svaki muškarac i žena ovog planeta snosit će odgovornost za posljedice. Oni na vlasti ovdje i drugdje u Europi snosit će najveću odgovornost za sve.

Mi, Bosanci, dali smo sve u ovoj borbi protiv zla. Mi smo branili ne samo naše gradove i živote, već i univerzalne principe na kojima se temelji suvremena Europa, ljudska prava i svetost međunarodno priznatih granica. Kao što znate, mi smo branili ove principe s rukama vezanim sramnim i ilegalnim embargom na nabavu oružja, nametnutim našoj obrani.

Možda bi Europa i Ujedinjeni narodi bili sretni da mi kapituliramo – ali mi to nećemo učiniti. Mi smo prihvatili najnoviji mirovni plan unatoč očitim nepravdama, kao što smo prihvatili i sve prijašnje, u nadi da će mir ponuditi obnovu temeljnih ljudskih prava na okupiranim područjima.

Danas ljudi umiru u Bihaću, u srcu Europe, ne zbog toga što ne žele raditi već zato što su opkoljeni i blokirani. Oni su blokirani prije svega iz od Srba okupiranih područja Hrvatske – područja u kojima trupe UN-a nisu sposobne provoditi svoj humanitarni mandat u Hrvatskoj, a kamoli Bosni.

Nema opravdanja neaktivnosti dok su okolnosti isporuke humanitarne pomoći Bihaću tako povoljne. Što je razlog ovakvom stanju? Radi li se o tajnom sporazumu UNPROFOR-a s pobunjenim Srbima u Hrvatskoj, koji zarađuju goleme svote novca švercajući sitne količine hrane gladnim stanovnicima Bihaća, ili je razlog nešto drugo, prepuštam Vam da svaki sami za sebe prosudite. No tako dugo dok bebe umiru u bolnici u Bihaću zbog nedostatka hrane za bebe, nijedan utjecajan čovjek ne može imati čistu savjest. – Ja uključujem i Vas prisutne ovdje u Kopenhagenu.

Danas je Bosna i Hercegovina zemlja invalida, zemlja siročadi, zemlja razorenog gospodarstva. Pošto je međunarodna zajednica propustila spriječiti genocid, ona ima golem moralni dug da pomogne obnovu našeg gospodarstva kao i socijalnu rehabilitaciju cijelog društva. Ovaj sastanak ima posebnu odgovornost u tom pogledu.

Irfan Ljubijankić, Slobodan Lang i Ivan Šimonović pokušali su na konferenciji za tisak "Najtragičniji Europljani" alarimirati svijet o opasnosti koja prijete zaštićenim zonama u BiH za vrijeme Svjetskog samita u Kopenhagenu 1995.

Povodom našeg Dana nezavisnosti, 1. ožujka, ove godine predsjednik Izetbegović je rekao: "Možda mi nismo sretna generacija, ali smo sigurno ponosna generacija."

<http://www.un.org/documents/ga/conf166/gov/950310114811.htm>

Pismo Komisiji za ljudska prava UN-a, Dodatak I.

Tadeusz Mazowiecki

27.7.1995.

Dragi g. predsjedavajući, Događaji posljednjih tjedana u Bosni i Hercegovini, a iznad svega činjenica da su Ujedinjeni narodi dopustili pad Srebrenice i Žepe, zajedno sa strašnom tragedijom koja je pogodila stanovništvo "sigurnih zona" garantiranih međunarodnim dogovorima, obvezuju me da izjavim da ne vidim nikakvu mogućnost nastaviti mandat Specijalnog izvjestitelja koji mi je povjerila Komisija za ljudska prava. Prilikom prihvaćanja mandata, koji mi je prvi put po-

vjeren u kolovozu 1992., beskompromisno sam izjavio da mi cilj neće biti samo pisanje izvještaja već i pomaganje samim ljudima.

Mi smo se borili u Poljskoj protiv totalitarnog sustava s vizijom sutrašnje Europe. Kako mi možemo vjerovati u sutrašnju Europu koju stvaraju djeca, danas napuštenih ljudi?

Sama stabilnost međunarodnog reda i princip civilizacije ugrožen je pitanjem Bosne.

Nisam uvjeren da će se dogoditi prijelom kojem se nadam i ne mogu nastaviti sudjelovati i prividu zaštite ljudskih prava.

Iz "Genocid i druga državna ubojstva u dvadesetom stoljeću"

Utorak, 24.10.1995.

Helen Fein: Želim započeti ne samo zahvalom Memorijalnom muzeju holokausta u SAD-u što je pozornost javnosti usmjerio na pitanje genocida već i vama koji ste došli. Upornost genocida je pitanje o kojem većina ljudi radije ne bi mislila ili razgovarala, pitanje koje zaokuplja brojne misleće ljude.

Hrvatski branitelji pred spomenikom žrtvama u Jasenovcu, zatvaranim i ubijanim po rasnim zakonima od 1941. do 1945. Istina tajana do 1990.

Spomenik žrtvama u Bleiburgu, ubijenim poraženim vojnicima i civilima nakon 1945. Istina tajana do 1990.

Dr. Slobodan Lang iz Helsinškog Odbora mi je telefonirao iz Zagreba i rekao: "Genocid je postao najuspješniji zločin ovog stoljeća. Za razliku od okupacije ili kolonijalne vlasti, njegove posljedice se ne mogu ispraviti. Od 1992., praksa genocida je obnovljena u Europi, gdje je bila prestala, i gdje smo pogrešno vjerovali da je prestala zauvijek."

Izazov dobra svjetskim parlamentima*

Govor dr. Slobodana Langa, šefa hrvatske delegacije

9. - 11. 4. 1998.

Dame i gospodo, dopustite mi ovdje u Namibiji, Africi, na 50. godišnjicu Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, nakon bolnog iskustva moje zemlje, da podijelim s vama, nekoliko misli o mogućnostima da ojačamo politiku humanitarnog djelovanja, ljudskih prava i mira.

I. Ciljevi

Kako bismo uspjeli, naše ciljeve u radu, humanitarnim ljudskim pravima i mirotvorstvu treba temeljiti na:

1. dostojanstvu svake osobe;
2. poštovanju identiteta svih naroda;
3. blagostanju zajednica;
4. miru za sve i svakoga;
5. održavanju ovih ciljeva i razvoju.

II. Rat

U našem svijetu postoji opasnost od dviju vrsta ratova:

- nuklearnog rata, koji je globalna opasnost i koji je kratkotrajan (trenutan)
- lokalnih ratova (kao tijekom proteklog desetljeća u Srednjoj Americi, Aziji, Africi i Evropi), koji traju dugo, s lokalnim ubijanjem i razaranjem.

Za vrijeme lokalnih ratova i zbog njih proživjeli smo

Spomen-dom Ovčara, žrtvama u Vukovaru 1991. Ubijeno više od 250 pacijenata iz bolnice

tragedije milijuna prognanih i izbjeglica, nestalih i mučenih, ubijanja, urbicida, ekocida i genocida.

III. Tragični i sramni datumi

U posljednjem desetljeću ovog stoljeća, iskusili smo:

1. U studenom 1991., svladan je Vukovar u Hrvatskoj. Pacijenti u bolnici vjerovali su u zaštitu Crvenog križa i polumjeseca i prisutnost međunarodnih promatrača. Pacijenti su ubijeni.
2. 1993. za vrijeme obraćanja, kod otvaranja Muzeja holokausta u Washingtonu, Elie Wiesel (dobitnik Nobelove nagrade za mir, preživjeli koncentracijskih logora i jedan od osnivača muzeja) dok je govorio o Bosni i Hercegovini, molio je predsjednika Clintona, „Molim vas, u ime Boga, učinite nešto.“
3. U ožujku 1994., u Kigali, Ruanda, vojnici UN-a ostavili su nezaštićene ljude u lokalnoj školi i drugim mjestima koje su ovi pokušali iskoristiti za sigurnost. U sljedećih 90 dana ubijeno je milijun ljudi.
4. U ožujku 1998., Venuste Karasira, koji je u Kigaliju izgubio desnu ruku, rekao je predsjedniku Clintonu: „Ja sam izgubio desnu ruku. Mi smo ubijani jer su nas napustili vojnici Ujedinjenih naroda.“
5. Na istom sastanku predsjednik Clinton, tijekom prvog posjeta Africi jednog predsjednika SAD-a, nazvao je to najbržim „pokoljem u ovom krvavom stoljeću iz kojeg izlazimo.“

On je upozorio na zajedničku odgovornost Sjedinjenih Država i drugih članica međunarodne zajednice jer: „Nismo djelovali dovoljno brzo kad je počelo ubijanje“ i „Nismo odmah nazvali ove zločine pravim imenom: genocid.“

6. U srpnju 1995. u Srebrenici u Bosni i Hercegovini, izvršen je genocid ubijanjem tisuća nezaštićenih ljudi u području koje je dvije godine prije proglašeno Sigurnom zonom UN-a, i gdje su se ljudi dragovoljno razoružali u zamjenu za UN i međunarodnu garanciju sigurnosti i prava na život.

7. U proljeće 1995. na Svjetskom socijalnom samitu u Kopenhagenu obratio sam se šefovima država i vlada pod naslovom: "Najtragičniji Europljani" zalažući se za spas života ljudi u Srebrenici i drugim sigurnim zonama UN-a. Nisam uspio – genocid je izvršen.

ZA OVIH I DRUGIH DOGAĐAJA, NAKON 1991. MI NISMO USPJELI SPRIJEČITI NAPUŠTANJE PACIJENATA, IZBJEGLICA I NENAORUŽANIH CIVILA. PACIJENTI, IZBJEGLICE I CIVILI SU UBIJENI.

“A memorial unresponsive to the future would also violate the memory of the past.”

— ELIE WIESEL, NOBEL LAUREATE AND MUSEUM FOUNDING CHAIRMAN —

.....
 “Spomen bez odgovornosti za budućnost vrijeđa i sjećanje na prošlost.”, Elie Wiesel, dobitnik Nobelove nagrade i osnivač Memorijalnog muzeja holokausta

BOLNICE, IZBJEGLIČKI KAMPOVI I SIGURNE ZONE POSTALI SU MJESTA VIŠEG RIZIKA. ZNAK CRVENOG KRIŽA I CRVENOG POLUMJESCA VIŠE NISU POUZDANI ZNAKOVI ZAŠTITE I VIŠE NE DOKAZUJU POTREBNO POVJERENJE I NADU.

DANAS SVI DIJELIMO KRIVNJU JER, KAKO JE REKAO PREDSJEDNIK CLINTON, MI NE DJELUJEMO DOVOLJNO BRZO I NE SUOČAVAMO SE S PUNOM ISTINOM.

IV. Nova humanitarna i mirotna politika

Trebamo razviti novu humanitarnu i mirotnu politiku temeljenu na:

1. jasnoj viziji,
2. svom i svačijem iskustvu,
3. novim tehnološkim mogućnostima (informacijskim sustavima, javnoj svijesti, međunarodnim promatračima, koordinaciji...),
4. koordinaciji i odgovornosti međunarodnih humanitarnih organizacija (prije svega MKCK-a, MFCK-a i one unutar UN-a). Pacijenti više nikada ne bi smjeli biti ubijeni a da generalni direktor Svjetske zdravstvene organizacije ne učini ništa da ih spasi ili ne

kaže ništa o njihovu ubijanju.

Iz Namibije, iz Afrike, prigodom 50. godišnjice Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima i osnivanja Svjetske zdravstvene organizacije, suočimo se i suprotstavimo politici smrti, razaranja i rata i tražimo život, razvoj i mir.

1999. u vrijeme 50. godišnjice ženevskih konvencija, tražimo novu djelotvornost Crvenog križa i Crvenog polumjeseca u pružanju nade i pomoći, bolnicama, izbjeglicama, zarobljenicima, nestalima, u vrijeme kada su im one najpotrebnije.

Do godine 2000., koja je proglašena Godinom mira, razvijmo novu, pouzdaniju politiku mira, sprečavanja mržnje, širenja tolerancije, zaštite prava na dom, sprečavanja sukoba, i godinom humanitarne pomoći. Pružimo otvorenu ruku, onima kojima treba pomoć i svim dobrim ljudima spremnim da se povežu u pomagaju drugima.

Možda ne možemo stvoriti svijet bez zla, i uvijek novih opasnosti “Sodoma” i “Gomora”, ali podržimo dobre ljude u njihovu zajedničkom zalaganju i tako postanimo pravednici, razvojem snage dobra, kako

više ne bismo trebali, kao Lot, spašavati se bježanjem, postati izbjeglice i promatrati razaranja svojih domova. Razvijmo pravo na dom i mir.

Novu kulturu mira treba razviti, uključivši pojedince, humanitarne i mirotno organizacije, uz podršku Savjeta sigurnosti i svih javnih medija.

Takvoj kulturi mira pridonesimo vlastita iskustva, mudrost Majke Tereze, Anvara el-Sadata, Nelsona Mandele, Mahatme Gandhija, Ivana Pavla II., Martina Luthera Kinga, Johna Kennedyja, Isusa Krista, prepoznavmo da nikada kroz povijest, ni dana, nitko nije bio preslab ili nevažan da pridonesu dobru i miru, niti je itko bio previše jak ili važan da mu mir ne bi bio najvažniji cilj i odgovornost.

Završavamo ovo stoljeće, u kojem se nakon svakog rata unapređivala sigurnost tenkova, dok sigurnost bolnica nije nikada analizirana, a tehnologija njihove zaštite ostala je bijela krpa s crvenim znakovima.

Mi ne smijemo prihvatiti da Crveni križ postane simbol beznade i očaja, već ga treba ponovno uzdignuti, za ono zbog čega je stvoren – poruku da ima mjesta nadi i da je dobro uvijek moguće.

Moramo prihvatiti Izazov dobra i predložiti praktične mjere, povezati naša uvjerenja, kulture, iskustva, znanja i volju u službi mira.

Umoran sam od svijeta zla, razaranja, slabosti i isprika, i želim svijet mira, dobra, međusobne podrške i dostojanstva.

Ja poštujem velike i moćne nacije, ali sam također i ponosan što pripadam malom narodu, u koji vjerujem, i tragem za poštovanjem i ulogom malih naroda.

Ja znam važnost bogatih i jakih, ali čvrsto vjerujem da je istinsko ljudsko dostojanstvo uvijek građeno na radu konkretnih osoba koje su u najtežim trenucima pružali ruku drugima i riskirajući vlastite živote za spas života drugih postajali pravednici među narodima.

Na kraju dopustite mi da kažem ovdje u Africi da „ja imam san“ da ćemo imati snage mi koji dolazimo iz različitih parlamenata svih nacija međusobno se povezati i poslati poruku svima i svakom da prihvaćamo Izazov dobra, da ima nade i da je moguće graditi mir i razvoj.

*Na 99 Interparlamentarnoj konferenciji u Windhoeku, Namibija, 9.-11. travnja, 1988., glavna tema je bila „Sprečavanje sukoba i obnova mira i povjerenja među zemljama koje izlaze iz rata; povratak izbjegli-

ca u njihove zemlje, jačanje demokratskih procesa i ubrzavanje obnove“.

Hrvatska je podnijela Memorandum „Izazov dobra: Humanitarni prijedlozi netom poslije rata i nastojanje obnove mira i povjerenja kao i povratak izbjeglica“. Hrvatska je izabrana u komitet za zaključke o ovoj, najvažnijoj temi konferencije.

Dr. Slobodan Lang održao je izlaganje „Izazov dobra“ u plenarnoj sjednici.

Najveći fašisti

Feral Tribune, Split, 17. svibnja 1999.

Njemačka se, kao sila koja izrodila nacizam mora ispričati Hrvatima i Latvijcima, jer je Njemačka, kao velika sila, ucijenila ove male narode. Njima je dana nezavisna država pod jednim uvjetom: morali su uključiti elemente zločina u te države.

Dr. Slobodan Lang u Večernjem Listu 1998.

Izlaze i ulaze fra Ivo Kramer

14. 10. 1999.

Mojim premještanjem iz župe Tolise kod Orašja u Vitezu bio sam jednostavno nadomak svoje rodne kuće i bratova groba, ali nisam mogao baš tako često posjećivati ta za mene sveta mjesta. U tim rijetkim pohodima na bratov grob uvijek sam svraćao u župu Brajkoviće i osjećao se kao onaj koji u ime budućnosti ovog kraja mora učiniti “nešto” da ova župa ponovno uskrsne. Uz Božju pomoć pružila mi se prilika u lipnju 1998. godine.

Na moje osobno traženje dopušteno mi je da iz Viteza prijeđem u Brajkoviće. Dolaskom u župnu kuću zatekao sam pustoš i avet kojoj je bio cilj ubiti u meni svaku nadu, uvući mi strah u kosti, otjerati me od odgovornosti koju mi je dao Krist.

Morao sam birati. Ili Krist ili prividna udobnost koju je nudio onaj dolje svijet. Bio sam sam sa svojim Bogom i često smo se svađali. Bio sam uvjeren da sam ostavljen i da je ona moja prevelika želja da se učini nešto za ovaj napaćeni narod samo jedna velika prijevarena.

Yasushi Akashi, Slobodan Milošević i Radovan Karadžić

Nerijetko sam bio i gladan. U prvim kontaktima s vjernicima doživio sam poraz. U doživljavanju tog poraza shvatio sam da je u Kristu pobjeda. Osjetio sam neku vrst iluminacije, jednostavno nešto se u meni prelomilo. Tada sam znao da ja nisam gubitnik, nego On jednostavno pobjeđuje kroz mene.

Ubrzo sam stupio u kontakt s jednim časnikom SFOR-a i nisam se puno brinuo što ću mu reći, jer sam bio uvjeren da me Krist doista vodi i štiti. Jednoga dana taj se časnik pojavio s idejom o spontanom povratku. Znali smo i jedan i drugi da je to teško i da nam ostaje vrlo malo vremena da nešto postignemo. Dogovorili smo termin 3. 9. 1998. g., a ljudi “ni iz glave” (nigdje nikog). Tada je u župi živio samo jedan povratnik sa ženom, jednim djetetom i drugim na putu. No uspio sam naći 46 osoba, skupiti novinare, policiju i SFOR i objaviti na sav glas da se dogodio SPONTANI povratak u Brajkoviće. Časnik iz SFOR-a pripremio je svu elitu koja je mogla pomoći. Prvu noć u pomoćnoj župnoj kući je doista noćilo 46 osoba. Već drugu noć broj se prepolovio (22). Treću noć (sedam), a moralo se pokazati svijetu da broj raste. Toga trećeg jutra moj prijatelj iz SFOR-a dolazi ujutro na kavu kod mene i pita za stanje. Odgovaram da ih je sedam. On kaže: “Idi među njih i reci im da počesto izlaze vani i ulaze u kuću i da pri svakom izlasku zamijene jaknu ili džemper jer imaš tamo jednu grupu koja ti broji koliko ih je u kući.

To sam i učinio. Ljudi su me poslušali. Ja sam se vratio u kuću i nastavio se družiti sa svojim prijateljem i tako smo ostali do ručka. U to vrijeme dolazi drugi momak iz SFOR-a i pita me: “Jeli to dolje u kući ima 120 ljudi”. Ja sam odgovorio: “Ne znam, možda ih ima i 150”. I više nisu brojali.

Ubrzo iza toga uslijedila je donacija Nizozemske vlade od 20 kuća. To je u biti bio početak obnove župe, kako u materijalnom tako i u duhovnom pogledu. Ima tu Boga.

Zašto ja iz Tolise u Vitezu?

Zašto ja iz Viteza u Maljinama?

Zašto iz Maljina u Brajkoviće?

.....
Yasushi Akashi ulazi u bolnicu u Kninu, odmah nakon “Oluje” u kolovozu 1995., i vidi da nijedan srpski zarobljenik u bolnici nije stradao

On me je zvao jer je bio ranjen i trebao je moju pomoć. Nisam mogao odoljeti tom POZIVU.

Yasushi Akashi o Srebrenici

Sastanak Organizacije za europski mir i razvoj (OEPD)

Beograd, 27.10. 2006.

Pitanje (Slobodan Lang):

- Vaša ekscelencijo, moram vam postaviti izravno pitanje. Nakon proteka desetljeća, kakav je Vaš stav – je li bilo moguće spriječiti genocid u Srebrenici?
- Također, ako je moguće, možete li reći, bi li se to dogodilo u Srebrenici da je to bio grad s britanskim ili francuskim stanovnicima, a ne siromašne izbjeglice Muslimana?
- Osobno, kao ljudsko biće, Europljanin, stidim se zbog onog što se dogodilo i molim da mi oprostite, ali se zbog moralnih razloga mora odgovoriti na ova pitanja.

Odgovor (Yasushi Akashi):

- Najtragičniji događaji zbili su se u Srebrenici.
- Ona je bila jedna od sigurnih zona UN-a.
- Srebrenica i sve ostale sigurnosne zone nisu bile zadovoljavajuće zaštićene.
- Boutros Boutros-Ghali tražio je više od 20.000 vojnika da provedu zaštitu.
- Savjet sigurnosti odobrio je samo četvrtinu od tog broja, i oni su stigli godinu kasnije.
- Zadatak održavanja mira bilo je nemoguće izvršiti, rezoluciju 863 i slične. To je proizlazilo zbog političkih kampanja, razlike među silama, nejasnoća i nedostatka stvarne podrške iz drugih država.
- Taj zadatak je bilo nemoguće izvršiti, učinilo smo najviše što smo mogli, ali ga se nije moglo ostvariti.
- Par stotina vojnika s nedostatkom hrane i goriva, dosta su bili nevažni i lako ih je osvojio Mladić.
- Nitko nije podržao UN u odnosu na potrebne jedinice.
- Na kraju, tražila se NATO-va pomoć, ali ne bi imala važnost zbog velike nadmoći srpskih trupa koje su okruživale i napadale Srebrenicu.
- Savjet Sigurnosti bio je oštro podijeljen, nije se obazirao na upozorenja, uključujući od Glavnog tajnika. Posvećivao je samo površnu pozornost mirovnoj službi.

Sud

Bijeli put je preko Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) prenio poruke o važnosti istine i dobra. Cijelo vrijeme branili smo optužene hrvatske branitelje. Odlazili smo k njima u zatvor, posjećivali njihove obitelji, bili njihovi prijatelji prije, za vrijeme i nakon suđenja. Hodočastili smo pješice 50 dana od Vukovara i Nove Bile do Haaga, s drugima i sami molili smo za pravdu. Pisali smo im u Haag, informirali predsjednika Tuđmana i istupali u Saboru. Obraćali smo se međunarodnoj i domaćoj javnosti. Dočekivali smo ih na povratku. Veliki je broj njih oslobođen ili im je znatno smanjena kazna. Neki od njih, nakon više godina u Haagu, oslobođeni su riječima sutkinje: “Gospodo, vama je učinjena velika nepravda.“ Jedan od najuglednijih pravnika u svijetu oslobodio je generale Gotovinu i Markača. Taj je sudac i sam proživio etničko čišćenje, holokaust, koncentracijske logore... Nakon toga, posljednjeg suđenja braniteljima Hrvatske, NIJEDAN u Haagu nije osuđen za obranu Hrvatske.

.....
 Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ): osnovan 25. svibnja 1993. Rezolucijom 827 Vijeća sigurnosti UN-a, u Den Haagu (<http://www.wicty.org/>)

Prikaz rada suda (MKSJ) u Haagu

bljenim vremenom? U tijeku suđenja generalu Slobodanu Praljku pismeno sam svjedočio o našem humanitarnom djelovanju u Bosni i Hercegovini. Na početku suđenja Radovanu Karadžiću u New York Timesu iznijeli smo da je, uz zločinačko djelovanje liječnika, u ovom ratu bilo mnogo važnije djelovanje liječnika i medicine koje omogućuje unapređenje i etike i djelotvornosti medicine u ratu.

Korijeni humanitarnog i sudskog djelovanja u ratu

Zalaganje za dobro u ratu počelo je prije suđenja zlu. Godine 1863. osnovan je Međunarodni komitet za pomoć ranjenim vojnicima (od 1876. Međunarodni komitet Crvenog križa (ICRC), a već 1864. usvojena je Ženevska konvencija za olakšavanje ranjenim vojnicima na bojnopolju. Odmah se dogodio i napad na Konvenciju koja je ocijenjena kao isprazno "humanitarno lupetanje". Predstavnici tadašnjeg Crvenog križa složili su se da moralna kritika nije dovoljna te da je potrebno osnovati i međunarodni tribunal. Svoj stav iznijeli su u siječnju 1872. godine u *bilješci o osnivanju međunarodne sudske institucije, stvorene da bi se spriječilo i smanjilo povrede Ženevskih konvencija*, ali su branili i održanje svoje konvencije. U Bruxellesu 1874. na međunarodnoj konferenciji razmotrena je *bilješka*, ali je prevladao stav da "nije mudro dopustiti međunarodno suđenje nacionalnoj državi". Nije prihvaćena ideja o tribunalu.

Od tih početaka sve do danas humanitarni pristup razvija se na dva kolosijeka, s jedne strane kažnjavanjem za zločine, a s druge nastojanjem da se pomogne stanovništvu – sprečavanjem, ublažavanjem i zastavljanjem progona, stradanja i ubijanja.

Admiral Sten Swedlund, u pozadini Henri Dunant. Međunarodni Crveni križ je još 1872. predložio osnivanje međunarodnog suda, zbog podrške humanitarnim konvencijama

Tada je započelo doba totalitarizma. Staljin je u Rusiji, što svijet uglavnom nije prepoznao, uveo potpuni teror, u Italiji je zavladao fašizam, a nakon dolaska na vlast nacizma u Njemačkoj počinje masovni progon ljudi. Nacizam posebno progona mentalne bolesnike, Jehovine svjedoke, Rome i Židove. Rad Raphaela Lemkina početak je i temelj teoretskog prepoznavanja genocida, suđenja u Nürnbergu i konvencije o sprečavanju i kažnjavanju za zločin genocida 1948.

Odnos Roberta Jacksona, glavnog tužitelja iz Nürnbergera, prema suđenju za ratne zločine

Na suđenju u Nürnbergu glavni tužitelj Robert Jackson optužio je naciste i za neke zločine koji nisu istaknuti Međunarodnim kaznenim sudom za bivšu Jugoslaviju. Među njima su i zločini protiv mira i porobljavanja stanovnika u okupiranim državama. Državu je smatrao krivom za agresiju ako prva:

1. objavi rat drugoj državi;
2. izvrši invaziju teritorija druge države svojim oružanim snagama (s objavom rata ili bez nje);
3. napadne svojim pješastvom, mornaricom ili avijacijom (s objavom rata ili bez nje) teritorij, plovidla ili avione druge države;
4. pruži podršku naoružanim bandama formiranim na teritoriju druge države, ili odbije, bez obzira na zahtjeve napadnute države, na svom teritoriju poduzeti sve mjere u svojoj moći da se tim bandama oduzme svaka pomoć ili zaštita.

Jackson je istaknuo da su "stanovnici okupiranih dr-

žava bili nemilosrdno tlačeni i iskorištavani. Teror je postao način života. Civile se hapsilo bez optužbi, zatvaralo bez obrane, ubijalo bez saslušanja. Sela su razorena, muški stanovnici strijeljani ili odvedeni u koncentracijske logore, žene upućene na prisilan rad, a djeca raseljena. Međunarodno pravo u sva vremena, prije i za vrijeme ovog rata, govori precizno i s autoritetom, o zaštiti na koju imaju pravo civili okupirane države, a trgovina robljem i pljačka okupiranih država uvijek je bila očito nezakonita."

Kao najvažniju ulogu tribunala u Nürnbergu Jackson je istaknuo "isticanje odgovornosti državnika za zakone, za izbjegavanje povremenih ratova, koji su neizbježni u sustavu međunarodnog bezakonja". "Ovaj je proces očajnički napor da se primijeni disciplina zakona na državnike koji su iskoristili svoju moć u državi da napadnu temelje svjetskog mira i izvrše agresiju protiv prava svojih susjeda. Ovo je suđenje dio velikog nastojanja da se poveća sigurnost mira." Na kraju svoje optužbe Jackson je, 26. srpnja 1946., istaknuo da je civilizacija glavna oštećena strana u suđenju. Naglasio je strašnu povezanost agresije i zlo-

Zla koja želimo osuditi i kazniti bila su tako proračunata, zla i razarajuća da ih civilizacija ne može ignorirati, jer ne može preživjeti ako se ponove. Robert H. Jackson, tužitelj, 21. studenoga 1945. u Nürnbergu

čina i zaključio: “Ako ne možemo eliminirati uzroke i spriječiti ponavljanje ovakvih barbarskih djela, tada nije neodgovorno predviđanje da dvadeseto stoljeće još može dovesti do propasti civilizacije.”

Nacistički doktori

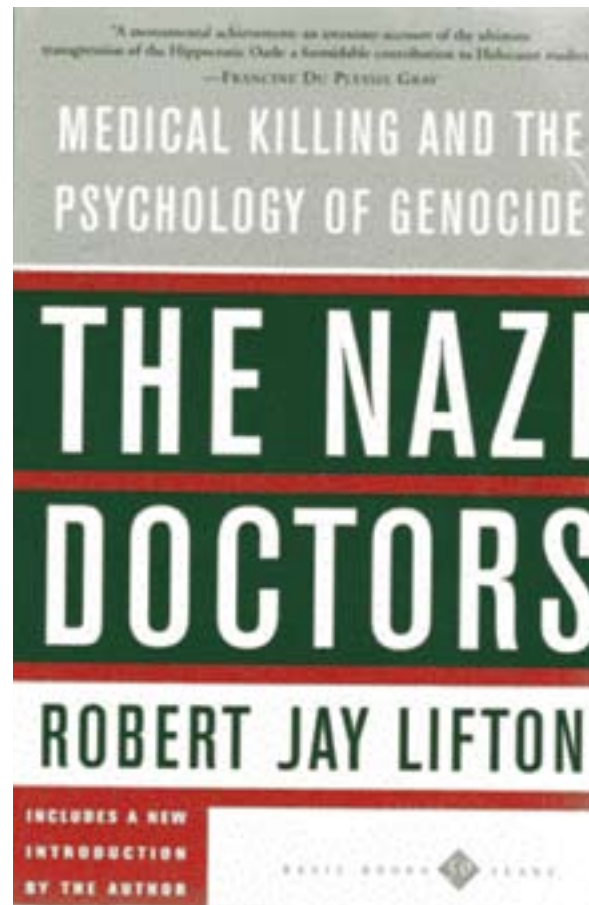
Na “doktorskom sudu” u Nürnbergu sudilo se 23 nacističkih liječnika, od kojih je 16 osuđeno i 7 osuđeno na smrt 21. kolovoza 1947. To je bilo prvo od 11 suđenja profesionalcima.

Robert Jay Lifton, ugledni američki psihijatar i jedan od osnivača Liječnika protiv nuklearnog rata, studirao je i napisao vrlo važnu knjigu “Nacistički doktori”. Kao i “Eichmann u Jeruzalemu” Hanne Arendt, to je pokušaj objašnjenja, demistifikacije motiva počinitelja holokausta, SS doktora i zdravstvenih radnika – psihološkog razumijevanja zla. Bio je to važan podsjetnik i upozorenje na strašno zlo koje su počinili ljudi školovani da liječe i pomažu. Lifton je studirao i

Vijetnamski rat, Hirošimu, holokaust i terorizam.

Liftona je zaprepastilo to koliko se Auschwitz moglo smatrati mitskom velikom bolnicom. Koristilo se zlom za definiranje dobra, radi održavanja “normalnosti”. Nacistički liječnici našli su logiku u svom djelovanju kako bi to mogli raditi. Postojala je teorija o apsolutnoj potrebi održavanja zdravlja *Volka* (nadnaroda), pripadnika nacističke zajednice, “koja je jedina zdrava i zato treba ukloniti sve bolesti i opasnosti za ovu zdravu zajednicu”. Došli su do uvjerenja da ubijanje može biti masovno izlječenje ako se zalaže za interese stanovništva, a ne pojedinca.

Prema Liftonu, “doktori vide sebe kao mitske izlječitelje koji imaju neke nadnaravne moralne ovlasti da odlučuju o životu i smrti”. Zbog svoje “posebne uloge u društvu”, doktore se može zavesti da vjeruju kako su posebno ovlašteni da “ubijaju ili nekako kontroliraju stvarnost”. Nacistički liječnici katkad su bili i strastveni ideolozi, ali su češće naučili u Auschwitzu sudjelovati u ubijanju i smatrati svoj rad medicinskim djelovanjem.

Predsjednik Tuđman i suđenje u Haagu

Predsjednik Tuđman uvijek je podržavao suđenje za ratne zločine. Na početku suđenja podržao je naš odnos prema optuženima i zalaganju za istinu. Istodobno imao je veliko iskustvo u tome koliko se teško izboriti za istinu o hrvatskoj povijesti. Sjećajući se poraća nakon I. i II. svjetskog rata i suđenja u Haagu, osnovao je u travnju 1998. “Državno povjerenstvo za povijesne i ratne žrtve sa zadaćom da usmjeruje i usklađuje rad tijela hrvatske državne vlasti, znanstvenih ustanova, te humanitarnih i drugih udruga na istraživanju vojnih i civilnih ratnih žrtava hrvatskog naroda u cjelini i svega pučanstva na području Republike Hrvatske, od stvaranja jugoslavenske države 1918. pa nadalje, osobito u razdoblju od 2. svjetskog rata 1941., pa do kraja Domovinskog rata 1995. godine”. Povjerenstvo je počelo raditi, nikad nije raspušteno, ali je rad prekinut.

Umjesto da se poveže poštovanje Jasenovca, Bleibur-

BIJELI PUT - POBJEDA DOBRA U RATU

Ovo mora pročitati svatko koga zanimaju moderna povijest, medicina, etika i ljudska prava

ga i Ovčare, da obitelji mogu doći svojim, održati se vjerski obredi i znanstveni skupovi – prekinuto je pokroviteljstvo nad Bleiburgom.

Humanitarni rad i sud

Posljednjih 150 godina podizanje čovječnosti u ratu započelo je zalaganjem za dobro MKCK, pa potom suđenjem da bi se dalo podršku dobru, pa suđenjem zlu i određivanjem dobra, i konačno u MKSJ samo suđenju zlu, a potpunom ignoriranju jačanja dobra.

Istodobno sa suđenjem u Nürnbergu, nakon II. svjetskog rata, provodilo se i bitno unapređenje humanitarnog rada: ljudska prava, civilne konvencije MKCK, pravедnici među narodima. Nakon tog rata vjerovali su da je dobro pobijedilo zlo i da treba zbog budućnosti ne samo osuditi zlo već i ojačati dobro.

MKSJ u Haagu, nažalost, isključio je agresiju kao zločin, nije dovoljno osudio etničko čišćenje, nije tražio djelotvorno pravo na povratak nakon etničkog čišćenja i nije dao nikakva prava na naknadu za razaranja uzrokovana agresijom.

Humanitarno područje treba sustavno znanstveno razmatrati i razvijati. To se može samo ako se prikupljaju podaci i nakon svakog rata održava konferencija o dobru, na kojoj će se iznijeti nova iskustva i spoznaje o humanitarnom radu u ratu. To bi omogućilo da se iz stradanja, mržnje i zla, prelazi u sprečavanje i poboljšanje u budućnosti.

Jednom od najbogatijih ljudi na svijetu govorio sam 1993. o mogućnosti svjetskog praćenja bolnica, logora, izbjeglica i uopće humanitarnog rada u ratu. On me prekinuo i odveo u veliku halu punu računala. Tada mi je rekao: “Doktore, meni je stalo do profita. Ovdje pratim sve svjetske burze i odmah reagiram prodajući ili kupujući dionice. Svaki dan zaradim milijune dolara. Kada vašem Crvenom križu, politici, znanosti i humanitarcima bude stalo do dobra za ljude kao meni do profita, imat ćete ovakvu halu i iz nje pratiti sve bolnice, zarobljene, opkoljene, sve stradalnike u ratovima.”

Nalazimo se na kraju rada MKSJ u Haagu. Sud je tražio tko je činio zlo i kako da ih se kazni. Iz suđenja Hrvatima iz Lašvanske doline vidljivo je koliko je sudu bilo teško naći istinu, koliko su mijenjali stavove, od tužiteljstva do žalbenog suda: odustajali od optužbi, oslobađali i smanjivali kazne. Od 15 optuženih, deset ih je došlo u Haag dragovoljno, sudilo im se godinama, a samo za trojicu sud nije odlučio da su bili bolji nego što se mislilo kad su optuženi.

Mi smo od početka tražili i činili dobro. Koristili smo se znanjem, povezali se s vjerom, oslonili se na narod, gradili politiku, sprečavali genocid i etničko čišćenje i sudu svjedočili o dobru. Ova je knjiga konferencija o dobru. Svijet treba nakon svakog rata održati konferenciju o dobru i predati iskustvo budućnosti. Prošla su dva desetljeća, dogodilo se i mnogo novih ratova. Istina se ne sastoji samo od zla. Štoviše, spoznaja dobra najvažnija je istina i put budućnosti, bijeli put. Počela su djeca svojim slikama. Nakon 20 godina počinje povijest.

.....
Projekt Hrvatskog svjetskog kongresa: "ICTY Injustice/
Nepравda" (foto: Frank Sepac)

**Sudac; Theodor Meron
16. Novembar 2012.**

.....
 Poljski Židov, i sam žrtva holokausta, izbjeglica u Izrael, vrhunski pravnik SAD-a, predsjednik MKSJ-a, oslobađanjem generala Gotovine i Markača zaključio je da nijedan Hrvat iz Hrvatske nije počinio ratni zločin i da nije bilo udruženog zločinačkog pothvata u obrani Hrvatske

.....
 Liječnik dr. Ivan Bagarić, zapovjednik Saniteta HVO-a, 20. travnja 2009. svjedoči u Haagu o činjenju dobra

Sadržaj

Komitet odvjetnika za ljudska prava (SAD) kritizira Langa	479
Branit ćemo Blaškića - <i>Slobodan Lang</i>	479
Problemi zatočenika u Haagu	481
Pismo Darija Kordića	483
Na ruke generalu Tihomiru Blaškiću - Haag - <i>Slobodan Lang</i>	484
Pismo generala iz ćelije 202 - <i>Tibomir Blaškić</i>	491
Iz svjedočenja o Bijelom putu	492
Obrana Langa u Haagu - <i>Ivan Bagarić</i>	496
Svjedočenje o Bijelom putu u obrani generala Slobodana Praljka	498
Sjećanje Bosne - <i>Slobodan Lang</i>	504
Suđenje Karadžiću - <i>Slobodan Lang</i>	505
Odluke MKSJ o Hrvatima iz Lašvanske doline	506

.....
Mirjan, Vlatko i Zoran Kupreškić kleče na Kristovim stubama u Rimu

Komitet odvjetnika za ljudska prava (SAD) kritizira Langa

1.1.1996.

Otvoreno nepoštovanje suđenja Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) nikada nije bilo očitije od velikog članka dr. Slobodana Langa, savjetnika predsjednika Tuđmana za ljudska prava. Pod naslovom "Mi ćemo braniti Blaškića" dr. Lang iskazuje poštovanje za akcije toga optuženog ratnog kriminalca i čak navodi da se "ponosi hodati ulicama Zagreba s generalom Blaškićem". Nedostatak tih detalja odbacuje objektivni izvještaj državnog odjela i odbacuje odgovornost hrvatske vlade vodeći se neučinkovitošću MKSJ.

Branit ćemo Blaškića

Dr. Slobodan Lang

Nedjeljna Dalmacija, 1. 2. 1996.

Sreo sam biskupa na povratku iz Banje Luke. Razgovarali smo o ljudima koji su uhapšeni, posebno onima koje je uhapsio general Šumanovac don Matanović. Pitali smo i o Židovskoj zajednici; ima ih samo u Do-

.....
Radovan Karadžić, Ratko Mladić i Goran Hadžić

boju. Čak smo i razgovarali sa Srbima koji su pobjegli iz Hrvatske o univerzalno važnoj temi ljudskih prava. Misa u Banjoj Luci bila je veličanstvena. Biskup je bio okružen djecom i na istom mjestu sudjelovali smo u molitvi na koju smo pozvali cijelu Hrvatsku prije godinu dana. Danas ne možete reći da niste znali; od danas nadalje odgovorni ste za svoje misli, riječi, akcije i propust djelovanja. Iz katedrale smo otišli na misu kod franjevaca u Petričevcu. Prenijeli smo poruku predsjednika Republike Hrvatske okupljenim Hrvatima i, dok smo bili opkoljeni srpskom milicijom, rekli smo im da država Hrvatska postoji, da je jaka i da će im pomoći, a da ih čekaju Hrvati iz Banje Luke. Jedan do drugog oni čekaju Hrvatsku. Neki čekaju medicinu, netko drugi posao, a treći udžbenik, četvrti je još u zatvoru, peti je izgubio dostojanstvo, a svi gledaju prema Zagrebu, prema Hrvatskoj, i nadaju se da ćemo mi zaboraviti naša neslaganja i probleme i sjetiti se da Banja Luka postoji. Postoje Hrvati u Banjoj Luci. I obveze prema njima.

Razgovaram s Granićima, obojicom. Razmišljam o braći. Naučio sam iz osobnog iskustva da su u regiji uvijek postojali sukobi među braćom. Politika uvijek pokušava poraziti brata. Dignimo čašu braći koja su porazila politiku. Podignimo čašu pobjedi braće nad politikom. Završili smo prvu akciju evidencije spašavanja starih ljudi na oslobođenom području, mi spašavamo živote. Ovdje nema napuštenih ljudi. Nadam se da će program protiv socijalnog kolapsa pomoći i drugima.

Razgovaram s Blaškićem na telefon. Ponosim se hodati ulicama Zagreba s generalom Blaškićem. On je mladi čovjek koji je primijenio svoje vojno znanje za

Biskup Franjo Komarica bio je stalna nit opstanka Hrvata u Banjoj Luci. Bijeli put izdao je ratno svjedočenje o tome

Optuženi Hrvati iz Lašvanske doline, dragovoljno odlaze u Haag. Suđenje Hrvatima iz Lašvanske doline, je najveći neuspjeh međunarodnog suda. Tamo rat nije bio međunarodni sukob. Samo humanitarni konvoj Bijeli put je došao pomoći iz Hrvatske. Drugostepeno su skoro svi oslobođeni ili su im kazne značajno smanjene.

opstanak hrvatskih ljudi. U vrijeme srpskog napada na Sloveniju on je odbio sudjelovati u agresiji i napustio vojsku agresije. Otišao je u srednju Bosnu. Oni su okupili svoje ljude da se založe za svoj opstanak. 1992. protiv srpske vojske, i 1993. dok su bili opkoljeni za sukoba Hrvata i Muslimana. 1994. i 1995., zajedno s Armijom BiH, sudjelovao je i zapovijedao oslobodjenjem Kupresa. To je bio temelj za oslobađanje cijele Hrvatske. Blaškić je optužen za ratne zločine. Ako su Hrvati iz srednje Bosne ratni zločinci, onda je to moguće samo zato što postoje. Hrvati iz srednje Bosne najjača su snaga Bosne i Hercegovine. Oni su jedini koji se zalažu za potpuno jedinstvo Hrvata. Tribunal

u Haagu financira svijet, predsjedaju suci iz Južne Afrike, i Hrvati iz srednje Bosne trebaju biti prvi kojima se sudi. Ja pitam i optužujem – nije li osoba nedužna dok se njemu/njoj ne dokaže krivnja? Nema ju li Zagreb i Hrvatska odgovornost da ponude mogućnost nevinosti onima koje se optužuje da su krivi jer su branili hrvatski narod? Tko smo mi ako vlastite ljude smatramo krivima čim ih se optuži? Kada će ova inkvizicija naših lidera prestati i kada će se prestati nazivati moralnom? Preveo na engleski Hrvatski helsinški odbor 3. veljače 1996. (<http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/print?tbl=RSDCOI&id=3ae6a69a24>)

Problemi zatočenika u Hagu.

Vitez, 21.12.1998.g

Bilješke sa sastanka održanog u prostorijama gradske uprave, s početkom u 9.00 sati.

Bilješke vodio: Krunoslav Kičinbači

Prisutni:

Ivo Garić - načelnik općine Vitez

Slavica Josipović - član Predsjedništva HDZ-a BiH

Pero Skopljak - dopredsjednik HDZ-a BiH

Zoran Marić - predsjednik Županijskog odbora HDZ

Anto Spajić - predsjednik HDZ-a Travnik

Marijan Skopljak - direktor Vitezita

dr. Slobodan Lang - savjetnik Predsjednika republike Hrvatske

Novinari:

Zvonimir Čilić - Slobodna Dalmacija

Duško Abramušić - Slobodna Dalmacija, fotograf

Damir Josipović - dopisništvo HRT-a Novi Travnik

Ivan Fišić - dopisništvo HRT-a Novi Travnik

Bilješke vodio: Krunoslav Kičinbači

Pero Skopljak

- Ovo je poseban trenutak u kojem je neizvjesno kamo

će krenuti suđenje u Hagu. Postavlja se pitanje da li je to suđenje sirotinji ili stvarnom zločinu.

- Jedini čovjek koji je imao sluha za probleme zatočenika i njihove obitelji bio je gospodin Gojko Šušak. Procjenjujemo da njegovu političku ulogu nitko nije preuzeo.

- Obećanje koje nam je gospodin Gelbard dao (promptno suđenje), kao i obećanje naših o socijalnom zbrinjavanju obitelji, izostaje. Za sada se o skrbi brine Odbor iza kojeg nitko službeno ne stoji.

- Općenito se stječe dojam da ljudi zaduženi za suradnju sa sudom u Hagu "premalno odrađuju".

- Iako je gospodin Ivić Pašalić obećao obiteljima nije dat status umirovljenika (15 obitelji)

- Od velikog optimizma prelazimo u pesimiste jer ne vjerujemo da će se itko izvući.

- Mislimo da bi trebalo upriličiti sastanak s gospodinom Predsjednikom kako bi ga o svemu izvijestili i pokušali naći konačno rješenje.

- Na rad Hrvatske ambasade u Hagu nemamo nikakvih zamjerki (radila je kao švicarski sat).

- Tko je u Hagu ambasador BiH? Pitanje je da li smo mi građani BiH bez obzira volimo mi nju ili ne.

Slavica Josipović

- Nakon smrti gospodina Gojka Šuška, postoji ozbiljna bojazan za brigu o svim zatočenicima u Hagu.

Bojimo se da će svi završiti u bolnicama.

- Najbitnija je skrb za obitelji, i trebalo bi je prebaciti na Hrvatsku skrb i trebalo bi pri ministarskom vijeću osnovati ured za ova pitanja.

- Izostaje adekvatan angažman i briga državnih službenika (gospodin Prlić još nije posjetio samice)

Pero Skopljak

- Prisutno je kršenje svih međunarodnih dogovora. Osuđenici nemaju niti jednu hrvatsku riječ.

Nije moguće postaviti satelitsku antenu i omogućiti prijem naših RTV programa.

Liječnik dolazi četvrtkom a treba mu se najaviti sedam dana ranije, kao i brijaču.

Nema zatvorskog liječnika.

dr. Slobodan Lang

- Razgovarao sam sa ravnateljem naše zatvorske bolnice i predlagao da naš liječnik (iskusan) ode gore i izvrši preglede.

Pero Skopljak

- Gore je sasvim drugačiji odnos prema posjetiteljima koji dolaze u ime nekih od institucija. (primjer

posjet biskupa Komarice) stoga se Hrvatska država i BiH moraju aktivno i konkretno angažirati za zatočenike.

dr. Slobodan Lang

- Već samo informiranje naših liječnika o stanju zatočenika kod njihovih liječnika, puno bi pomoglo.

Slavica Josipović

- Mom su mužu ponudili da svog liječnika pošalju kako bi pregledao njegovu teško bolesnu majku, a njemu nisu mogli poslati liječnika sedam dana.

Pero Skopljak

- Budući odbori za posjete morali bi biti sastavljeni od novinara, sociologa, liječnika i političkih struktura.

dr. Slobodan Lang

- zašto Zubak, Prlić ne bi otišli u posjetu. Svakako bi trebalo oformiti tijelo za organizaciju posjeta.

Anto Spajić

- sa ovih je prostora upućeno 1 400 zahtjeva za preispitivanje muslimansko-bošnjačkih zločina u Mostar.

Što je sa njima?

dr. Slobodan Lang

- Znamo da odluka kvalificiranih ljudi nije uvijek onakva kako mi to zamišljamo. Gospodin Nobilo je primjerice rekao da u Križančevu selu nije našao niti jedan dokaz za suđenje.

Pero Skopljak

- Zaštita Hrvata u Hagu mora i početi od nas iako nas u Mostaru tretiraju kao djecu. Uza sve još dva do tri Hrvata trebaju otići u Hag.

- Zanimljivo i značajno je da je iza Hitlera osuđeno 17 ljudi, a iz pišljivog Viteza 13.

Slavica Josipović

- Na područje Ahmića naseljava se sve više i više muslimana, bez pomoći mi smo odsječeni i bez prava opstanka na ovim prostorima. O tome svakako treba izvijestiti Predsjednika.

.....
Među ostalima i Dario Kordić je dočekao Hapsburge u Novoj Biljoj

Pismo Darija Kordića

Den Haag, 24 Ožujka '98

Dragi i štovani doktore Lang!

Evo pripremajući se napisati vam par srdačnih rečenica, sjedeći za radnim stolom u korizmnoj tišini i miru moje pritvoreničke sobe prelistavam slike sjećanja iz naših brojnih susreta. Od vašeg ljetnog dolaska ratne '92 na Tisovac pored Busovače u okviru šireg izaslanstva, preko dojmljivog sastanka u Marelinom kafiću u N. Travniku kada vam potpisah kako nećemo izgubiti Travnik (obranismo ga od četnika ali uzeše ga naši federalni partneri – međutim duboko

vjerujem ne za svagda) do biblijskog dolaska „Bijelog puta.“ Vaše je srce uvijek kucalo za napaćeni Hrvatski katolički puk Središnje Bosne i duboko vjerujem kako će Božjom voljom i osloncem na jedinu nam Hrvatsku Hrvati u Središnjoj Bosni ne samo opstati kao „svoj na svome“ nego i zasigurno doživjeti procvat i svekoliki napredak. Uslijediše brojni susreti u N. Biljoj, sastanci, polaganje kamena za gradnju Hrvatske bolnice, Međugorje – „Pax“, Trilj i naravno u Zagrebu. Negdje u lipnju – srpnju '96 odoh u ilegalu a upravo nekoliko dana prije u svojoj zadnjoj šetnji Trgom Bana Jelačića sretoh Vas i sjedosmo Gradske i popričismo. Posjetiste mi i obitelj Božića '96. I evo

Obrana, pravda, izgradnja

nas do 19. veljače ove godine kada Vi, prijatelj Bagarić i Jurilj obradovaste i razveseliste hrvatske pritvorenike u Haagu.

I sada kao i prije šest godina ostali ste veliki čovjek i humanista. Ne biste bili dr. Lang kakvog ga dobro upoznah kada ne biste mene i druge sugovornike potakli na nešto vrijedno, kao što je to bio slučaj s poslijediplomskim studijem kojeg zajedno podcrtasmo, samo Vas podsjećam.

U ovih mjesec i nešto Lang stanje u pritvoru se nije izmijenilo. Svi dečki – hrvatska braća su odlično i uspješno se bore sa svim poteškoćama pritvoreničkog života.

I na kraju, najiskrenije Vam se zahvaljujući na svekolikoj potpori koju nam pružate, Vama i Vašoj obitelji najtoplije želim obilježiti ljubavi koju neka Vam donese Uskrsli Krist.

U ime hrvatske braće u Haaškom pritvoru

Na ruke generalu Tihomiru Blaškiću - Haag

Dr. Slobodan Lang,
savjetnik predsjednika RH za
humanitarna pitanja

Zagreb, 6. 12. 1998.

Poštovani i dragi generale Blaškiću!

Pišem Ti ovo pismo sjećajući se zajedničkih dana od 1992. godine do danas. Bili smo zajedno 13. prosinca 1992. godine kada smo osnovali franjevačku bolnicu u Novoj Biljoj kako bismo spojili vjeru i razum i ostvarili ljudsku snagu i dobrotu tamo gdje je hrvatskom čovjeku bilo najteže – u srednjoj Bosni. Tada smo ostvarivali čovječnost neposredno pomažući ranjenima, bolesnima, trudnim ženama i ističući univerzalnost takve pomoći koju treba pružati svim ljudima,

“Kada su duboko ukorijenjene u iskustvu, kulture ističu ljudima karakterističnu otvorenost za univerzalno i transcendentno.”
Iz enciklike “Vjera i razum”, 14. rujna 1998.

bez obzira na njihovu naciju i vjeru.

U godini koja je slijedila, na klupama-krevetima crkve-bolnice u Novoj Biljoj rođeno je stotine djece i provedeno stotine operacija. Iduće godine, 1993., došlo je do tragičnog sukoba žrtava, Hrvata i Bošnjaka. Nakon što smo pomogli zarobljenim Bošnjacima, pozvali smo cijelu Hrvatsku da se okupi, skupi svu snagu mirotvorstva i spriječi genocid nad Hrvatima srednje Bosne. 143 liječnika, fratra, novinara i vozača kamiona stiglo je konvojem Bijeli put u Lašvansku dolinu, probili su blokadu, a istodobno pomogli provesti i bošnjački konvoj kroz hrvatske dijelove. Tada smo odnijeli pomoć i Bošnjacima. Ti si bio predlagatelj i pregovora i mira s Bošnjacima u starom Vitezu, a ja nisam uspio prenijeti Tvoju poruku. Ti si, tada, pružio pomoć Židovskoj zajednici u Zenici. Nažalost, unatoč sporazumu o primirju, pred Badnjak je napadnuta Lašvanska dolina i tako je u vrijeme rađanja Krista

i židovskog blagdana Svjetla došlo do smrti vozača Ante Vlaića i mraka u Križančevu Selu.

No, ipak, čudni su putevi Gospodnji. Sve češće se pitam nije li to zapravo bilo rađanje i paljenje Svjetla.

Već u Rami vozači konvoja u kojem je pogođeno 60 kamiona jednodušno su se bili spremni vratiti u srednju Bosnu (sjećaš li se naših zadnjih razgovora, dopisa, noći i jutra odlaska?). Ustvari, ta odluka o spremnosti na vraćanje članova konvoja značila je spremnost svih u Hrvatskoj, sve do primata Crkve i predsjednika Republike, da prihvate Hrvate srednje Bosne u svojoj duši i da im pruže potporu.

Odmah su krenuli zajednički konvoji mira i ljubavi, a nastavila se politika i diplomacija, sve do najutjecajnijih ljudi u Hrvatskoj, BiH i svijetu – sklopljeni su sporazumi u Washingtonu i Daytonu.

Mi smo, generale, nastavili svoje susrete. Zapovijedao si oslobađanjem Kupresa 1994., u koordinaciji s

Prva generacija studenata Medicinskog fakulteta u Mostaru u posjetu Franjevačkoj i Hrvatskoj bolnici

bošnjačkim generalom Alagićem, koji je 1993. bio tvoj protivnik. U Kupresu, prvom mjestu hrvatske pobjede, ostavili smo da gore svijeće u pravoslavnim crkvama, a ispod ruševina katoličke crkve susreli smo Ranjenog Krista, bez ruku, koji nas je pozvao da pristupimo obnovi gradnjom srušenog, pomoći stradalima i čuvanjem vlastite duše. Rekao nam je: "Budite moje ruke." Kada je Sveti Otac došao na stadion u Sarajevu, kleknuo je pred Ranjenog Krista iz Kupresa, spreman da bude njegove ruke. Dok sam ih gledao s tribina stadiona, zajedno s tisućama okupljenih ljudi, mislio sam na Tebe.

Nastavio se rad franjevačke bolnice u kojoj je do danas radilo više od 400 liječnika i drugih zdravstvenih radnika iz Hrvatske, izvršeno je više od 5000 operacija i rođeno više od 3000 djece.

Generale, 2000 Hrvata u Lašvanskoj dolini uložilo je vlastiti život kako bi život naroda pobijedio. Sada Te izvještavam da život jest pobijedio. Ljudi su ostali. Djeca su se rodila. Uspostavljen je mir. Predsjednik Republike Hrvatske dr. Franjo Tuđman i uzoriti kardinal Kuharić spojili su razum i vjeru i nakon predsjednikova posjeta Novoj Biljoj, gdje smo i nas dvojica opet bili zajedno, predsjednik je donio odluku o izgradnji hrvatske bolnice dr. fra Mato Nikolić na Dubravama u Novoj Biljoj. Uzoriti kardinal, u povodu 900. godišnjice zagrebačke katedrale, poslao je kamen te katedrale, tisućljetne hrvatske tradicije, da postane kamen-temeljac bolnice za treće tisućljeće, za opstojnost i dostojanstvo Hrvata i svih ljudi u srednjoj Bosni.

Kamen je nosio i tebi predao Zorica, alaj-čauš sinjskih alkara, i tako ste se ponovno sreli nakon stotina godina razdvojenosti. Hrvatski graditelji iz Hrvatske i iz srednje Bosne, na čelu s fra Franjom Križancem iz Križančeva Sela i Guče Gore, počeli su graditi bolnicu pod pokroviteljstvom predsjednika dr. Franje Tuđmana, usvojenu od Hrvatskog državnog sabora kao prvu direktnu investiciju pomoći i podrške Hrvatima u BiH koju je izglasao Hrvatski sabor.

Liječnici bolnice počeli su se stručno usavršavati, a više desetaka mladih ljudi iz srednje Bosne upisalo je novoootvoreni Medicinski fakultet u Mostaru. I franjevačka bolnica-crkva i hrvatska bolnica u izgradnji postale su dio Medicinskog fakulteta. Na dan svetog Luke, 18. listopada, započinjemo školsku godinu kada u crkvi Sv. Duha novoupisani studenti Medi-

cinskog fakulteta i zdravstveni radnici sjednu na klupi, a s oltara fratar i liječnik, sa suzama u očima dok drži misu, govori o sudbini čovjeka-Boga koji je prije 2000 godina došao da prihvati rane među ljudima, a kome je u ovoj bolnici pružena pomoć, pružajući pomoć svim ljudima.

Danas je to u svijetu vrijedan centar snage, vjere i razuma.

Sada dovršavamo izgradnju bolnice. Pred nama je napor na ostvarivanju kvalitete njenog rada. Pronađeno je tijelo Petra Barbarića, obnovljena je travnička gimnazija, a tragom te prve katoličke ustanove otvoren je i velik broj drugih katoličkih škola i zdravstvenih ustanova u BiH. Iz Španjolske su došle časne sestre da sagrade starački dom uz bolnicu.

Dragi generale, pokazujemo i velike ljudske slabosti. No, uza sve slabosti – grješnost, kratkotrajnost i neznanje, svjetlost u Lašvanskoj dolini stalno gori. Vjerujem u Krista i njegov putokaz dobra.

Ovdje sam Ti pokušao napisati o Tvojim konkretnosti u prostoru, domoljublju i vremenu, a istodobno, koliko je to bilo sve ljudski, opće humano i svezremenski.

Šaljem Ti svoj govor u Hrvatskom državnom saboru o ljudima kakvih više neće biti. Ti si bio general tih ljudi i na tome Ti zahvaljujem. Bog Ti je iskazao milost i nemoj nikada prestati biti zahvalan za to.

Sada bih Ti želio pisati o pravdi. Ovo je stoljeće započelo suđenjem francuskom časniku Dreyfusu, koji je prvo u tišini osuđen i poslan na robiju. Glas zahtjeva za pravdom postaje glasan tek kroz riječi književnika Emila Zole u pismu "Optužujem", gdje je napisao da ne prihvaća nepravdu svijeta predrasuda prema nijednom čovjeku i da nepravda ne može biti pravedna. Napao je antisemitizam prema jednom čovjeku. Taj jedan čovjek proveo je vrijeme nepravdom u najtežem zatvoru, ali je oslobođen. Zola je morao napustiti Francusku, ali javna rasprava o pravdi protiv nepravde i predrasuda započeta je i traje cijelo ovo stoljeće, pa tako i danas.

Nakon Prvog svjetskog rata uvedeno je suđenje za ratne zločine, ali samo za pobijedene. To je završilo gotovo potpunim neuspjehom. Započelo je vrijeme gulaga i koncentracijskih logora.

Tu negdje počinje i saga naših obitelji koje se oblikuju u susretu mladih na Zagrebačkom sveučilištu, među gosparima Dubrovnika, braćom Hrvatskog zmaja,

Branko Čulo i Vlatko Kupreškić sa suprugom

židovskim zajednicama Slavonije, franjevačkim samostanima, Hrvatima srednje Bosne i na još mnogo mjesta. Ostale su rane holokausta, Jasenovca, Bleiburga, Golog otoka, suđenja Stepincu...

Sudom u Nürnbergu, Konvencijom protiv genocida i Općom deklaracijom o ljudskim pravima 10. prosinca 1948. počinje stvaranje svijeta ljudskih prava. Tom deklaracijom istaknuto je, makar i bez stvarne moći ostvarivanja, da zločin protiv čovječnosti postoji i da svi moramo prihvatiti križ vlastite odgovornosti u suzbijanju i kažnjavanju takvih zločina bilo gdje u svijetu. Zahvaljujem toj generaciji što je iskazala viziju, uključivši spremnost da pokaže svoju nemoć u njenom ostvarivanju.

U Nürnbergu i Tokiju opet su sudili samo pobjednici

pobijeđenima, ali ovaj put imali su snage utvrditi postojanje organiziranog i pojedinačnog zločina, a odbaciti kolektivnu krivnju. Od šefova pobijeđenih država Hitler je izvršio samoubojstvo, Mussolinija su ubile partizanske jedinice, a japanski car nastavio je biti car. Tijekom hladnog rata samo nakon zločina u Mylaiju, u Vijetnamu, SAD je sudio vlastitom vojniku i simbolički ga osudio na nekoliko mjeseci. U Izraelu je provedeno suđenje Eichmannu, sa stavom da svaka zemlja ima pravo suditi za zločine protiv čovječnosti.

Događaji u bivšoj Jugoslaviji i Ruandi potaknuli su, nakon 50 godina, ponovno osnivanje Suda za ratne zločine u Haagu i Arushi. Taj sud započeo je svoje djelovanje linijom manjeg otpora time što je praktično isključio odgovornost za organizirani zločin i agresiju, vođu cijele akcije nije ni optužio, a glavne srpske aktere, vođe zločina u Vukovaru i BiH, nemoćan je uhititi (ovih dana uhićen je prvi srpski general, Krstić). Međunarodna pravda dobro je učinila što je pokrenut postupak, ali je u pristupu i provedbi učinila znatne greške.

Negdje ovdje ponovno se susrećemo i nas dvojica. Najbrojnije optuženi postali su Hrvati iz srednje Bosne. Sam ne mogu ocijeniti pravdu pojedinog čovjeka, ali znam da je nepravda započeti međunarodno suđenje Hrvatima iz srednje Bosne.

Prilikom pobune u Varšavskom getu 1943. moguće je da su i Židovi činili zločin, ali pravda nakon Drugog svjetskog rata nije mogla započeti suđenjem njima. Suđenje za počinjene zločine protiv čovječnosti počinjene u Hrvatskoj i BiH ne može započeti suđenjem ljudima iz opkoljenih enklava Lašvanske doline, Srebrenice i drugih.

U razgovoru u mom stanu zamolio sam Te da, kao što si dragovoljno branio i obranio Hrvate srednje Bosne, sada dragovoljno odeš u Haag i tako pokažeš spremnost Hrvatske da pomogne i podrži razvoj pravde u svijetu. Izrazio sam Ti i svoje mišljenje o Tvojim odgovornosti kao zapovjednika i vojnika. Prvo, tko naredi zločin – kriv je. Drugo, tko rukovodi izvršavanjem zločina – kriv je. Treće, za zapovjednika koji posebno ne hvata krivce na svom području za vrijeme sukoba – teško je odrediti odgovornost. NATO-ovi zapovjednici nisu pohvatili glavnooptužene za ratne zločine iako su u znatno povoljnijim uvjetima od onih u kojima si Ti ikada bio. Četvrto, tko ne zna za izvršavanje zločina na svom području – nije kriv u uvjetima kakvi su tada bili u srednjoj Bosni.

Slobodan Lang i Ante Damjanović u posjetu roditeljima Marija Čerkeza

(Ističem da Međunarodni sud još uvijek nije odlučio istražiti sve zločine i utvrditi odgovornost za njihovo izvršavanje za vrijeme rata u Hrvatskoj i BiH.)

Odgovorio si mi s tri odgovora: prvo, kao otac si me zamolio da pričekamo nekoliko dana dok Ti se rodi dijete; drugo, kao vojnik da znaš što Ti je čast; treće, da ćeš kao Hrvat čuvati dostojanstvo svog naroda; a kao čovjek da želiš podržati osudu zločina protiv čovječnosti. Dobrovoljno si otišao u Haag.

Kao humanitarac posjetio sam vaše obitelji u srednjoj Bosni i vas u Haagu, gdje sam izrazio i negodovanje zbog nedjelotvornosti Suda i nedostatnih zdravstvenih, socijalnih i duhovnih uvjeta u zatvoru.

Svijet je ponovno pokrenuo svoje povijesne dugove suđenjem starcima iz Drugog svjetskog rata (Barbie, Priebke, Šakić i drugi). Dom lordova u Londonu utvrdio je da šef države (Pinochet) ne uživa imunitet za zločine protiv čovječnosti, za koje vrijedi univerzalna

jurisdikcija. Lord Nicholls napisao je: "Određena ponašanja, uključujući torturu i uzimanje talaca, nisu dopuštena nikome. To uključuje i šefove država ili njih i više, kao i svakog drugog."

Dvije godine prije, zajedno s majkama naših nestalih, prisilno odvedenih i zarobljenih, tražili smo pismeno i predali američkom veleposlaniku Galbraithu da upravo šefovi država budu odgovorni za pronalaženje nestalih. Kao zastupnik Hrvatskog državnog sabora jedan sam od 800 članova parlamenata iz svijeta i drugih uglednika koji su tražili formiranje stalnog međunarodnog kaznenog suda. Pridružio sam se i zahtjevu da se pravdi privedu optuženi za zločine počinjene u bivšoj Jugoslaviji. U ljeto 1997. godine 120 država u Rimu usvojilo je Odluku o svjetskom sudu. Zbog straha od nekih mogućih oblika primjena, američka vojska suprotstavila se da SAD potpiše ili prihvati humanitarni kazneni sud. Bit će još mnogo za-

Početak suđenja Tihomiru Blaškiću

preka, ali međunarodna pravda jest učinila korak naprijed, a Ti osobno i Hrvati koji su dragovoljno otišli u Haag pridonijeli ste tome. Na tome vam zahvaljujem. Dopusti da se sada osvrnem na Izazov dobra, a iskreno vjerujem da je to najvažniji izazov. Smatram da ovo stoljeće rata završavamo s najlošijim razvojem upravo humanitarnog rada, od etičkog i duhovnog pristupa, preko znanosti i edukacije, do direktne akcije i organiziranja. Discipline ratovanja, diplomacije, suđenja, izvješćivanja, pa i ratne medicine, mnogo su razvijenije od mirotvorstva i humanitarnog rada. Pod utjecajem hladnog rata i nuklearne opasnosti uglavnom je sve mirotvorno djelovanje bilo usmjereno na samo sprečavanje upotrebe atomskog oružja. To, međutim, kao što smo i mi bolno naučili, nije do-

voljno jer mirotvorno i humanitarno treba djelovati iz dana u dan, od zajednice do zajednice, od čovjeka do čovjeka, u svim zdravstvenim ustanovama, zarobljeničkim, izbjegličkim i prognaničkim logorima, sprečavajući mržnju. Prihvaćajući Izazov dobra, znanost preuzima najstariju ljudsku obvezu. Prvi čovjek kojega je Bog zaštitio bio je Kain, a s Abrahamom je vodio dijalog o dobru, jedini partnerski dijalog Boga i čovjeka. Krist je rekao: "Tko tebe kamenom, ti njega kruhom." Uoči početka ovog stoljeća rata, Henri Dunant u 19. je stoljeću opisao bitku za Solferino sa stajališta humanitarne potrebe i potaknuo osnivanje Crvenog križa. Nakon holokausta u Izraelu iskazana je počast pravdicima među narodima – više od 14.000 nežido-

va koji su izložili vlastiti život da bi spasili Židove. Spoznato je ne samo to da svaki čovjek može činiti dobro nego da je i nužno u kriznim i ratnim uvjetima da svaki čovjek i čini dobro. Za to je potrebno znanje i nedopustivo je da se ne prenosi iskustvo dobra. Profesor Victor Klemperer, njemački Židov, protestant, vodio je dnevnik pod naslovom "Ja ću svjedočiti", od 1933. do 1941., i pokazao koliko je ljudi u Njemačkoj željelo činiti dobro. Ljudi su željeli imati moć da čine dobro, ali nisu dovoljno vjerovali u moć vlastitog dobra.

Prilikom posjeta Hrvatskoj 1998. sveti otac Ivan Pavao II. obratio nam se porukom "Bit ćete mi svjedoci". Njemu sam prvom predao vlastito svjedočenje o stradanju i duhovnosti, o kalvariji tijekom rata u Hrvatskoj i BiH. Upravo iskustvo Hrvatske i BiH, svi oblici stradanja naših ljudi, pomoći i stradanja stranih ljudi i svijest da je današnji svijet ispunjen malim ratovima s klasičnim oružjem u velikoj mjeri usmjerenim protiv civila i da tako ulazimo u 21. stoljeće.

Treba oživjeti tradiciju Solferina i pravdnika među narodima kako bi se nakon svakog rata razmotrilo i unaprijedilo humanitarno djelovanje i prikupila iskustva dobrih ljudi. Zbog toga smo izvršili sintezu vlastitog iskustva i prikazali je svijetu putem interneta (na web-stranici predsjednika RH – www.predsjednik.hr).

Na sudjelovanje smo pozvali i direktne sudionike humanitarnog djelovanja (Crveni križ, vjerske zajednice, dobitnike humanitarnog odličja, zdravstvene radnike, članove humanitarnih organizacija, sudionike humanitarnih akcija, pojedince koji su činili dobro i druge). Posebno se obraćamo ljudima koji su nositelji križa i odgovornosti svoga vremena da podrže i sami svjedoče vlastita iskustva dobra.

Ne treba nam sjećanje, treba nam svjedočenje. Ne radi se o opuštanju u slobodno vrijeme, već o prihvaćanju Izazova dobra kojim ćemo vlastito iskustvo i patnju ugraditi u unapređivanje humanitarnog rada. Sodoma i Gomora nisu spašene, ali Lot je pokušao. Holokaust nije spriječen, ali tisuće ljudi svih nacija i vjera izložili su vlastiti život da bi spašavali ugrožene Židove.

Stradanje vukovarskih pacijenata, rušenje, mučenje u logorima, istjerivanje iz domova, nestali i drugi oblici stradanja su se dogodili, ali činili smo dobro pružajući pomoć koliko smo mogli. Obveza nam je da ovo

iskustvo ugradimo u opće ljudsko znanje. Izazov dobra temelji se na stavu da treba povezati vjeru i razum u sagledavanju iskustva i djelovanju.

Molim Te da ovo pismo pokažeš svima našima i da ih zamoliš da i oni svjedoče.

Čestitam vam petu godišnjicu Bijelog puta!

Sretna vam nova, 1999. godina i blagoslovljen Božić u godini Oca!

Pismo generala iz ćelije 202

Tihomir Blaškić

Den Haag, 6. 12. 1998.

Poštovani i dragi dr. Lang!

Pišem Vam ovo pismo u ćeliji br. 202 pritvorske jedinice UN-a, sada oko 21.00 dana 6. prosinca 1998. duboko dirnut našim današnjim susretom. Od našeg današnjeg rastanka (16.45) do sada sam čitao Vaše projekte "Ranjeni Krist", "Izazov dobra", Govor na sjednici Županijskog doma Hrvatskog državnog sabora 24. 11. 1998." i "Pismo" koje ste mi danas uručili. Današnji susret, koji je na moje zadovoljstvo i sreću, samo nastavak naših ranijih susreta, ali i uručeni pokloni potaknuli su me da makar pokušam izreći radost i sreću koju sam doživio.

Znam da je teško ova unutarnja osjećanja duše izraziti riječima jer stisak ruke, zagrljaj i pogled "govore" mnogo uvjerljivije pa će i ovo biti jedan moj iskreni pokušaj da još jednom s Vama podijelim nekoliko trenutaka.

Od momenta kada su mi uručili obavijest, plašio sam se da čuvari ne odrede neki redoslijed susreta po kojem bismo se mi "susreli sutra", tj. 7. 12. 1998. kada ja trebam biti na sudu, ali srećom to se nije dogodilo. Želio sam prigodom našeg susreta da se podsjetimo na naše ranije susrete, na vrijeme u kojem je bilo mnoštvo nepredvidivosti, ali Vaše pismo odmah mi je posvjedočilo da Vi niste zaboravili niti jednu pojedinost. Istina, dobio sam do sada mnogo pisama, ali ovo je pismo za mene, pismo od Vas, ODLIČJE, PRIZNANJE, SVJEDOČANSTVO, i još dugo ću ga iščitavati. Dok sam ga čitao, prisjećajući se svih događanja, imao sam u jednom trenutku osjećaj da je ova hladna haška ćelija br. 202 moj mali Betlehem, a moje srce predstavljalo je jaslvice u kojima ljubav postaje ČO-

Mario Čerkez, zapovjednik
Viteške brigade HVO-a

li vjeru i učvrstili NADU da nikada, nikada, nikada ne odustajemo od puta dobra bez obzira na trenutne kušnje.

Nakon Vaše misije "Bijeli put" znao sam da nas nikakav progonitelj ne može protjerati s naših ognjišta jer ste nam humanitarnom akcijom omogućili da spoznamo moć i snagu vjere, odlučnosti i nade u pobjedu života, ljubavi i svjetla.

Hvala Vam, dragi dr. Lang, za sve susrete, za posjet koji ste učinili mojoj obitelji, hvala za istupe u tisku u vrijeme kada je bilo nepopularno spominjati moje ime, hvala za pomoć koju sam uvijek imao od Vas.

Dragi Prijatelju, poštovani Čovječe, Vama i Vašoj obitelji želim čestit Božić i sretno porođenje Kristovo. Sretna Vam Nova godina! Neka Vam dragi Bog podari svako DOBRO!

S iskrenim poštovanjem,
Tihomir Blaškić

P. S. Život je pobijedio i u srednjoj Bosni, djeca se rađaju, mir je uspostavljen, ali nam je potreban Bijeli put ZA OSTANAK, ZA POVRATAK NA OGNJIŠTA, ZA SVJEDOČENJE PROTIV ZABORAVA DA JE:

- DOBRO JAČE OD ZLA
- SVJETLO OD TAME
- LJUBAV OD MRŽNJE

* Ideja sa "ZIDOM ŽRTAVA" mislim da je vrlo dobra, a razgovor s nekim osobama iz Lašvanske doline sigurno bi pomogao.

Iz svjedočenja o Bijelom putu

Suđenje Dariju Kordiću

i Mariju Čerkezu

Slučaj IT-95-14/2-T

Početak studenoga 1999.

Stranica 9630

T. U čemu se konvoj Bijeli put iz prosinca 1993. razlikovao od drugih konvoja? Je li to UN-ov konvoj?

Dario Kordić

O. Ne, konvoj je nastao naporima dr. Slobodana Langga, Hrvata iz Hrvatske, i muslimanskih imama i predstavnika Bošnjaka, da bi pružio pomoć srednjoj Bosni. Bilo je oko 200 kamiona, s planom jednake podjele u oba naroda.

T. Mislite na Muslimane i Hrvate, pretpostavljam?

O. To je točno.

T. Možete li pokazati puteve kojima su kamioni trebali doći iz Hrvatske do svojih ciljeva?

O. Oni su išli iz Zagreba do Splita i onda do Tomislavgrada preko puta Trokuta i dijamanta (*Triangle and Diamond*), koji je bio stari šumski put koji je popravio Britanski bataljun, potom gore u Prozor, Gornji

Vakuf, Uskoplje i tada Novi Travnik. Tamo se konvoj podijelio na T-raskrižju, na dio namijenjen Muslimanima, koji je otišao u Travnik i onda brdskim putem do Zenice. Dio konvoja za bosanske Hrvate išao je u Vitez, Busovaču i Kiseljak.

Stranica 9632

T. Koji je izbor (puta za konvoj Bijeli put, S. L.) prevagnuo?

O. Kasniji zahtjev je prevagnuo.

T. Pukovnika Blaškića i Darija Kordića?

O. To je točno.

T. Je li i *BritBat* imao poželjne puteve?

O. Britanci su preferirali *Hardball Express*, jer bi to bilo

VJEKOM za ljude danas.

Sretan sam što ste i danas, kao i u mnogim dosadašnjim susretima, došli u ovaj hladni kutak haške tame, u mjesto gdje svi trpimo, noseći u sebi čvrstu vjeru, nepokolebljivu odlučnost i nesalomljivu hrabrost koja je zračila iz Vas istom snagom kojom ste probijali mnogobrojne obruče i pomagali svima kojima je pomoć bila potrebna. Poznato mi je da u ratnim uvjetima vojnik i njegovi nadređeni raspolažu sredstvima i snagom za izvršavanje zadaća, ali i za samoobranu, a Vaše "oružje" na mnogim humanitarnim putevima bila je čvrstina Vaše vjere, snaga duha u pobjedu DOBRA. Ne znam da li je ovo XIV. postaja Ranjenog Krista, ali znam da ste danas u posjetu kod nas ojača-

Konvoj Bijeli put

njima mnogo lakše. Na kraju su oni morali spašavati dosta kamiona koji su išli sporednim, brdskim putem.

T. *Hardball Express*, što znači put...

O. Makadam, oprostite.

T. Zna li za neki incident napada HVO-a na konvoj u području vaše odgovornosti?

O. Ne, nijedan.

Stranica 9686

T. Brdska cesta preko Guče Gore, o kojoj ste vi svjedočili da je Bijeli put na kraju prošao, bio je teritorij pod kontrolom snaga A BiH, točno?

O. Točno.

T. Jedna od briga, koju vam je iskazao pukovnik Blaš-

kić i prilično sustavno prikazao nakon prvog sastanka, bila je briga da se konvoje poput konvoja Bijelog puta ne iskoristi za šverc oružja i metaka, nije li to točno?

O. To je točno.

T. I njegove sumnje, bar u ovom slučaju, pokazale su se opravdanima jer se otkrilo šverc eksploziva, detonatora i metaka u tom konvoju, točno?

O. U jednom vozilu, to je točno.

T. I to unatoč uvjeravanju i prikazu vama, među ostalima i od zapovjednika A BiH, točno?

O. Točno, ali nikada nije utvrđeno tko je stavio eksploziv u vozilo.

T. I vi kažete da je konvoj nastavio bez incidenta, da

Britanska vojska u srednjoj Bosni

nije bio napadnut, do Zenice. Pri svom povratku u Hercegovinu, međutim, konvoj je napadnut 22. prosinca, zar ne?

O. Kada se vratio u Staru Bilu i potom u područje Gornjeg Vakufa, napadnut je i, koliko znam, jedan ili dva hrvatska vozača ubijena su ili ranjena – ili ranjena i ubijena, oprostite.

T. To je zapravo bio dan kada je počela ofenziva A BiH, Božićna ofenziva, ili tik pred Božić 1993., točno?

Stranica 9688

O. To je točno.

T. A to je bila ofenziva koja je rezultirala ubijenima u Križančevu Selu. Mislim da niste spomenuli broj lju-

di koji su tamo ubijeni, ali bilo ih je oko 75, zar ne?

O. Ne sjećam se točnog broja, ali bio je sigurno dosta velik broj. To je bio prilično velik sukob.

T. Jeste li vi bili prisutni kada se tri mjeseca poslije iskapalo ljude ubijene kod Križančeva Sela?

O. Ne.

T. U redu. U vrijeme konvoja Bijeli put, gospodine, vi ste zapravo znali da A BiH aktivno planira ofenzivne akcije na područje Vitez/Busovača, točno?

O. UNPROFOR, *BritBat* i ja imali smo indicije koje su nagovještavale da su oni namjeravali napad. Mi smo vrlo snažno nastupili dr. Langu i predložili mu da mora prije 22. pokrenuti svoj konvoj. On je odbio i nije otišao do 22.

T. Jeste li ikada upoznali pukovnika Blaškića ili nekog drugog iz hrvatskog vojnog zapovjedništva da neposredno predstoji takav napad, kako bi se minimalizirale žrtve?

O. Ne, nije naša uloga da dajemo informacije jednoj ili drugoj strani. Ali zbog humanitarnih ciljeva, mi smo pokušali upozoriti dr. Langa da nije u interesu njegova konvoja da tamo ostane, i mi smo mu vrlo snažno istupili

(<http://www.textserver.com/textserver/demonstrations/trial/search/search1.asp?id=1442&trial=transeall>).

Obrana Langa u Haagu

MKSJ IT-98-34-T, tužitelj protiv

Naletilića i Martinovića

Dr. Ivan Bagarić

Petak, 14. 6. 2002. u 14:18

Sudac Liu: Molim Vas pozovite predmet, gospođo Registrar.

Registrar: Dobro poslijepodne, Vaša Uvažnosti. Ovo je predmet IT-98-34-T, tužitelj protiv Naletilića i Martinovića.

Sudac Liu: Možemo li dobiti svjedoka, molim?

Svjedok: Ivan Bagarić (nastavak).

Mr. Scott: Kada ste posjetili Heliiodrom?

12403/4

Svjedok: Pozvao sam člana Helsinškog odbora za ljudska prava iz Zagreba, profesora Slobodana Langa, i zajedno s njim otišao na Heliiodrom. Moram priznati da je moj prvi susret s Heliiodromom...

Sudac Liu: Da, g. Scott?

G. Scott: Možda možemo doznati kada se dogodio taj posjet Heliiodromu?

Sudac Liu: Da, molim. Svjedok, hoćete li nam, molim vas, reći kada ste otprilike posjetili Heliiodrom?

Svjedok: Nažalost, ne sjećam se točno datuma. Bilo je to sredinom srpnja. Možemo provjeriti. Heliiodrom je na mene ostavio snažan dojam. Kada smo tamo došli, netko mi je pristupio i rekao da je tamo zatvoren velik broj ljudi. Pitao sam koliko, i odgovorio je – nekoliko tisuća. Bio sam jako zabrinut ukupnim stanjem u odnosu na rat i kad sam pomislio kako

diljem Bosne i Hercegovine postoje brojni ovakvi centri zatočenja, gdje su zatvoreni Hrvati i gdje ljudi stradaju u velikom broju. Poslije sam zajedno sa Slobodanom Langom izradio planove što mi doktori trebamo činiti. Uspostavili smo kontakt s doktorima odgovornim na ovom području i razgovarali s njima. Razgovarali smo i s Međunarodnim Crvenim križem, koji su o tome već znali.

Odlučili smo djelovati kako bismo spriječili moguće stradanje ovih ljudi i kako bismo pružili međunarodnim organizacijama bolji uvid u stanje, s ciljem sprečavanja svakog većeg stradanja. Idućih nekoliko dana naši doktori ispitali su stanje. Međutim, odlučili smo formirati tim doktora za bolesti izvan logora. Ja sam bio jedan od njih. Imenovali smo i voditelja, dr. Ćurića, specijalista za zarazne bolesti. Imali smo i specijalista opće medicine, dr. Šandrka. Dr. Lang također je bio član ovog tima, kao i jedan od njegovih pomoćnika, g. Čulo. Kao rezultat rada ovog tima, postigli smo sljedeće:

Formirali smo medicinski tim u logoru. Osnovali smo mali odjel gdje se moglo liječiti sve kojima je trebala pomoć u logoru. Imenovali smo odgovornog za lijekove i logistiku, formirali malo skladište lijekova. Osigurali smo i ambulantno vozilo za potrebe logora. Svi ljudi odatle, a kojima je trebalo medicinsko liječenje, od tada su se transportirali u bolnicu i tamo liječili. Dakle, najkraće, što je bio naš cilj i što smo postigli? Mi smo željeli spriječiti u logoru stradanje ljudi, pojedinačno i većeg broja. Drugo, željeli smo liječiti sve kojima je trebala medicinska briga. I treće, željeli smo spriječiti izbijanje epidemija bilo koje zarazne bolesti. Četvrto, željeli smo što više surađivati s međunarodnim organizacijama. Postigli smo sljedeće. Svi kojima je trebala medicinska pomoć doista su je dobili. Sve koje je trebalo uputiti u bolnicu, tamo su prebačeni i liječeni. Omogućili smo dr. Mirsadu Stanjaku, također zatočenom, da komunicira sa svima koji su posjećivali logor. Ostvarili smo djelomično efikasnu suradnju s međunarodnim organizacijama, jer nije bilo dovoljno hrane za zatočene. Što se tiče drugih struktura, prije svega iz HVO-a, mi smo uspjeli spriječiti ili smanjiti zlostavljanje ljudi, i još smo uspjeli spriječiti svako veće stradanje. Konačno želim reći da su logori nama bili nesretan i jedan od neželjenih rezultata, koji nismo očekivali. Zato je naše znanje o tome kako postupa-

ti i koja je uloga Crvenog križa bilo doista skromno. Međutim, usprkos svoj patnji zatočenih ljudi, a patili su samom činjenicom da su zatočeni, ipak unatoč svemu, mi smo uspjeli ostvariti većinu naših ciljeva. Toliko od mene.

P. Hvala, dr. Bagariću. Možete li nam reći nešto, što će vas također pitati moj učeni kolega, a ja ne želim gubiti vrijeme? Vi ste rekli da je dr. Lang došao kao član Helsinki *watcha*. Neki svjedoci rekli su u ovoj sudnici da je on imao drugu funkciju?

O. Kakvu funkciju, ne razumijem.

P. Je li on u to vrijeme imao političku funkciju u Hrvatskoj?

P. Ovdje, u ovoj sudnici, čuli smo svjedočenje da je on došao kao savjetnik predsjednika Tuđmana.

O. U to vrijeme dr. Lang nije imao nikakvu ni političku ni drugu ulogu. Bio je samo profesor javnog zdravstva u Školi "Andrija Štampar" u Zagrebu i bio je član Helsinki *watcha* u Zagrebu, a prije i danas on je imao veliko iskustvo u pružanju humanitarne pomoći.

P. Pitat ću vas možda neka neobična, čudna pitanja, ali dopustite da to činim. Je li on bio sklon piću? Je li pio alkohol, koliko je vama poznato?

O. Ja sam proveo mnogo vremena s dr. Langom i nikada nisam vidio tog čovjeka da popije čašu piva, a kamoli vino ili rakiju, i ja tvrdim ovdje pred vama da ga nitko nikada nije mogao vidjeti pijanog, jer, a ne znam je li mi dopušteno da to kažem ovdje, ali reći ću, to je zato jer on uzima lijekove kod kojih se ne smije uzimati alkohol. On doista nije sklon alkoholu. I ja ga nikada nisam vidio pijanog. Dakle, to je laž.

P. Je li on imao poseban stav ili odnos prema drugim ljudima, koji nisu bili Hrvati, koliko vi znate?

O. Tko, Slobodan Lang? On ima svoj stav o svemu. Ja vjerujem da on ima odnos prema svim narodima, no njegov opći temeljni stav je da su svi narodi jednaki i da svi narodi zaslužuju pomoć ako im treba pomoć. Svojim radom on je to pokazao i ja vam, časni sude, mogu iznijeti nekoliko primjera ako mi dopustite.

P. Ne, to bi bilo gubljenje vremena.

O. Prije toga dopustite, gospodine, ovo je poklon koji sam ja nosio oko vrata. On prikazuje tri simbola, tri velike religije, kao znak univerzalnosti, koja ne isključuje ni jednu religiju, judaizam, islam ili katolike. Ja sam osoba koja pokušava biti dobar katolik. Ja također imam pravo da je nosim oko vrata.

P. Ponovno, drugo neobično pitanje. Znete li vi koje je dr. Lang bio nacionalnosti ili vjere? Znete li?

O. Mislim da nemam pravo govoriti o dr. Langu, jer sam rekao, ja mogu potvrditi, i ne vidim potrebu da više govorim o tom čovjeku.

P. Dopustite samo da vam kažem da je netko u ovoj sudnici rekao da dr. Lang ima vrlo negativan odnos prema Muslimanima. Tako da nije slučajno što vas pitam koja je njegova religija ili njegova nacionalnost. Predložak 1/382?

G. Scott: Gospodine predsjedniče, opet kao i nekoliko puta tijekom posljednjih zasjedanja, ja protestiram zbog ovih pitanja utjecanja... Protestiram zbog takvih pitanja. To se ponavlja. Mi protestiramo.

Sudac Liu: U redu, postavite jednostavna pitanja svjedoku.

G. Krsnik: Ovaj će svjedok svjedočiti kako on odluči svjedočiti. Njega ne može nitko navesti da kaže bilo što. Ali ja mislim da je ovo vrlo važno pitanje.

P. Molim budite ljubazni, znam da izbjegavate spominjanje bilo čije religije ili nacionalnosti, ali ipak, možete li nam reći jeste li ikada primijetili da bi dr. Lang pokazao negativan odnos prema Muslimanima?

O. Dr. Lang je čovjek koji je proveo vrijeme prije rata s rudarima Trepče, a oni su Albanci, svi muslimani. On je proveo izvjesno vrijeme s njima pod zemljom, u rudnicima, i on je štrajkao, štrajk glađu, s njima, jer su ih Srbi progonili. To je bilo prije rata. Za vrijeme rata dr. Lang pomagao je svima, nakon rata, za vrijeme kosovske krize, dr. Lang otišao je na Kosovo. Dr. Lang je univerzalna osoba u svom odnosu prema religiji. Dakle, nije na meni da kažem išta o njegovu obiteljskom stablu ili precima i ne želim to komentirati, ali jednu stvar mogu sigurno kazati, da nikada nisam čuo tog čovjeka da izgovori jednu riječ o drugima, u bilo kojoj situaciji, bilo kada.

P. Oprostite. Htio bih vas malo ubrzati, jer je vrijeme ograničeno. Samo kratak komentar, jer svi su čitali taj dokument.

O. Mi smo predlagali osnivanje tzv. globalne bolnice. Mi smo predlagali određena poboljšanja zarobljeničkih logora. I dotakli smo brojna druga pitanja. Na konferenciji u Kanadi također smo se koristili ovim znanjem, i cijela je konferencija željela iskoristiti naše iskustvo da dođe do novog znanja o sprečavanju rata, sprečavanju mržnje i kako biti djelotvorniji.

Svjedočenje o Bijelom putu u obrani generala Slobodana Praljka*

Dr. Slobodan Lang

...1. 2006.

P. Molim da se predstavite, ime i prezime, datum, mjesto rođenja, zanimanje, prebivalište.

O. Slobodan Lang, liječnik, sveučilišni profesor, međunarodno aktivan, prvi suradnik Jonathana Manna pri osnivanju Centra za zdravlje i ljudska prava "Francois Xavier Bagnoud" na Harvardu. Sudjelovanje u ratu počeo sam u kolovozu 1988. pismom NIN-u da se zaustavi mržnja. U ratu sam sudjelovao do 1999. na Kosovu. O ratu sam objavio više engleskih znanstvenih radova, korisnih za unapređenje humanitarnog rada. Do kraja 1993. djelovao sam samostalno te do 2000. godine kao savjetnik za humanitarna pitanja predsjednika Tuđmana. Predsjednici bi u najužem krugu, uz savjetnike za sigurnost, ekonomiju i vanjske poslove, trebali imati i savjetnike za dobro (školstvo, zdravlje, ekologija, socijalna pitanja, kultura, religija...). Bio sam zastupnik u Saboru Republike Hrvatske, član Vijeća Europe i Interparlamentarne unije.

Članovi moje obitelji ubijeni su u Jasenovcu. Moj princip je preventiva, spriječiti stradanje. Impresionirala me uloga pravednika među narodima. Vojske nisu spasile europske Židove. Hitler je proveo Holokaust. Pojedince (21.000), pravednici su spašavali izlaganjem vlastitog života. Od početka sukoba ovdje sam se smatrao obveznim da nastojim spriječiti stradanje. U tom smislu djelovao sam cijeli rat, na mjestima stradanja, nastojeći spriječiti ubijanje, smanjiti stradanje i zaštititi ljude bez obzira na to o kome se radilo. Djelovao sam prije svega unutar hrvatske zajednice, poštujući sve, bez obzira na spol, naciju, vjeru...

P. U povodu optužnice i obrane generala Praljka bilo bi dobro da se iz vašeg bogatog iskustva i brojnih događaja kojima ste svjedočili, približimo vezi Republike Hrvatske i Republike Bosne i Hercegovine od 1992. do 1994. godine.

O. General Praljak i ja iz iste smo generacije i ne pripadamo vojsci. Ja sam javnozdravstveni liječnik i humanitarac. Predsjedniku Tuđmanu rekao sam da ne

želim čin, jer sam u ratu bio liječnik naroda, a ne vojske. U suvremenim ratovima stradava stanovništvo. Praljak je bio glumac, režiser i inženjer. Obojica smo se uključili u obranu u najtežim trenucima u Hrvatskoj i potom u Bosni i Hercegovini. Kao članu Helsinškog odbora predbacili su mi djelovanje u drugoj državi, logore u Bosni i Hercegovini 1993. Bila je velika rasprava na nacionalnom odboru o tome smije li se prijeći granica. Smije se prijeći granica da bi se pomoglo ljudima.

P. Kad ste prvi put ušli u Bosnu i Hercegovinu?

O. U 4. mjesecu 1992. Prije toga bio sam ključan u obrani Dubrovnika 1991. Nakon toga bio sam u Americi i u siječnju 1992. razgovarao sa senatorom (budućim potpredsjednikom) Alom Goreom. Upozorio sam ga na to što će se dogoditi u BiH. Molio sam da zaštitite BiH, kad do tada nisu Kosovo i Hrvatsku. On je rekao da će to i učiniti.

U travnju smo prošli sve dijelove Bosanske Posavine. U Brčko se prelazilo preko zadnje daske na urušenom mostu. Na mostu su bile i oznake da je korišten za bijeg Židova u II. svjetskom ratu. Brojne asocijacije bile su jake i nagoviještale da će doći do provjere čovječnosti i da ćeš se naći na takvim ispitima. Masovno iseljavanje bilo je i kod Broda. Muslimani su dolazili i preko mosta i plivali preko rijeke. Teško je sve opisati, splavima, čamcima, plivanjem – mnoštvo naroda.

Imao sam dva osjećaja. Bilo mi je jako žao tih ljudi i veći nego ikad hrvatski ponos, jer je moja zemlja spremna primiti prognojene ljude, makar je i sama Hrvatska bila napadnuta, odsječena i polomljena i puna vlastitih prognanika.

P. Kako se organiziralo primanje prognanika?

O. Prvi prognanici u Hrvatskoj su iz 1991., iz Potkonja kod Knina (1. svibnja) i istočne Slavonije. Organizirane su službe za brojne prognanike. Tako smo primili i Muslimane.

Kada smo ušli u Posavinu, nije bilo nijednog međunarodnog predstavnika. Mi sami smo tamo još uvijek uglavnom osobno. Spuštali smo se niz rijeku Bosnu do Goražda i vidjeli mnoštvo izbjeglica i stradanje. Nitko od stranih ne vidi i ne izvještava. Zločini imaju i funkciju da uplaše i potaknu Muslimane na svojevolumni odlazak. Ne znam koliko je poznata metoda istjerivanja mnoštva izazivanjem straha, izvršavanjem zločina nad manjim brojem. Hrvatska je primila izbjegle Muslimane.

Slobodan Praljak branio je pravo na obranu

P. Koliko dugo traje taj val prelaska ljudi?

O. To traje do ljeta. U lipnju u Derventi smo prvi upotrijebili pojam urbicid, koji je danas usvojen pojam. Naći ćete ga na Googleu. Tada se istjerivalo Hrvate i Muslimane. Gledamo veliku stambenu zgradu iz koje su pobjegli ljudi. Lipanj je, ali i ružno vrijeme, hladno, jak vjetar i pljusak. Jedino se čulo pucanje stakala na prozorima te zgrade, a onda vjetar izvlači zastore koji kao da nam mašu na pozdrav. To je bilo ubijanje grada – urbicid.

Nakon Dervente i Posavine, u džamiji u Zagrebu prikazali smo stradanje Bošnjacima iz Njemačke i koje su opasnosti u budućnosti. Od tada do kraja rata postoji organiziran oblik pomaganja Muslimanima iz Hrvatske.

P. Što je činilo organiziran oblik pomaganja?

O. Smještaj u kampove za izbjeglice, zdravstvenu za-

štitu, pomoć pri transportu u treće zemlje. Ništa ne znam o vojnom obliku. Hrvati dosta lagano prihvaćaju ljude različitih nacionalnosti i vjera k sebi. Prima ju ih jer su i sami u nevolji, pa ih ne doživljavaju kao muslimane, nego naprosto kao ljude u nevolji. Takva spremnost traje do kraja rata.

P. I vi tada postajete savjetnik predsjednika?

O. Da, i bez obzira na pisanje u tisku, ova humanitarna pomoć traje bez prekida. Tada su još i hrvatska i bošnjačka strana premalo naoružane da se obrane, i od istjerivanja ljudi. Istjerivanje ljudi proveo je antifašizam (i u Jugoslaviji) nad Nijemcima, poslije 1945. Promijenjene su i granice nakon II. svjetskog rata.

Milošević (ili tko je već strateg srpske agresije) provodi što smatra da je u Europi dopušteno pobjedničkoj strani, a to je istjerivanje stanovništva, da se isplati agresija s istjerivanjem stanovništva.

Opća deklaracija o ljudskim pravima UN-a 1948., prije 65 godina, posljednji je svjetski dokument o općeljudskom moralu. Izradili su ga: dr. Charles Malik (Libanon), Alexandre Bogomolov (SSSR), dr. Peng-chun Chang (Kina), René Cassin (Francuska), Eleanor Roosevelt (SAD), Charles Dukes (Velika Britanija), William Hodgson (Australija), Herman Santa Cruz (Čile) i John P. Humphrey (Kanada)

Ljudi se tada okupljaju i organiziraju u svojoj zajednici. Ljudi se nastoje obraniti kada su i neusporedivo slabiji. Martin Buber je na vlastitom iskustvu stradanja upozorio da je čovjek u povoljnoj poziciji – tolerantan pojedinac, a u opasnosti se okuplja u grupe i prije svega je solidaran. Od mjesta do mjesta okupljaju se ugrožene vjerske i nacionalne grupe. To je temelj savezništva i Hrvata i Bošnjaka. Tako su i Bošnjaci ulazili u HVO, jer još nisu imali svoju vojsku. Nažalost, s vremenom dolazi do sukoba, oko obrane, demografske ravnoteže...

U BiH ostaju muškarci, a Hrvatska štiti neborbeni dio. Zahvaljujući dolasku borbenih muškaraca, Muslimani dobivaju prevagu u određenim mjestima srednje Bosne i razvijaju se međusobne napetosti. Tada se čini da je međunarodna zajednica spremna dopustiti da 70 posto teritorija BiH ide Srbima. Vode se sramotne konferencije, koje iz tjedna u tjedan različito crtaju karte, potičući tako sukobe na terenu. No, bio

sam s njima na početku kada su bili zajedno.

P. Tko?

O. Hrvati i Bošnjaci, i zajednički se branili od Srba. Bilo je to poviše Travnika i u Mostaru 1992. Na groblju Liska osnovano je novo groblje, gdje smo zajedno pokapali Hrvate i Bošnjake. Još 1992. u srednjoj Bosni bilo me strah sukoba Hrvata i Bošnjaka, jer ih se sabijalo u prostoru, nabijalo jedne na druge, dopustilo izvana naoružavanje srpske vojske, razaranje, dopuštalo napadanje i razaranje Sarajeva... Nikakav se otpor međunarodno nije pružao. Tako je bilo i u eksperimentu nabijanja miševa u kavezu do međusobne nemilosrdnosti i sukoba.

P. Kojim povodom ste tada došli u Travnik?

O. U Travniku smo tada tjedan dana molili za mir. Za razliku od Hercegovine, u srednjoj Bosni živi se zajednički. Ipak, krajem 1992. mudžahedini su bili u Travniku, i to otvoreno. U to vrijeme zapadna Europa je

izbjeglice iz BiH, Muslimane, primala što manje. Nisu na prvo mjesto stavili to da su oni Europljani. Primali su ih Irak, Iran i Libija. Tada je Turska spasila europske interese i dostojanstvo. Klanjamo se i zahvaljujemo Turskoj za pomoć u tom vremenu. Izetbegoviću nije pomagao nitko da zaštiti svoj narod. Nudila se Turska i fundamentalisti. Da, i taj teret cijele BiH najviše se iskazuje u srednjoj Bosni, i dovodi do sukoba.

P. Gdje ste prvi put pitali: “Hoćete li ostati zajedno?”

O. U Turbetu za vrijeme napada srpske vojske. Tada (1992.) su se Bošnjaci i Hrvati zajedno branili. Pojedinačno smo ih pitali hoće li ostati zajedno i oni su se pojedinačno upisivali da hoće.

Tada sam prvi put u ratu susreo Praljka, u Bugojnu. On je sam obišao srednju Bosnu. Tada smo na izvještaj način bili bliski. On je provodio prosvječivanje, govorio ljudima što im se može dogoditi. Govorio im je kako se braniti, o čemu oni nisu znali gotovo ništa, nisu bili vojnici. Oni su bili potpuno sami. Tada smo osnovali i bolnicu u crkvi u Novoj Biljoj, 13. listopada 1992., i nazvali je Franjevačkom bolnicom. Početak bolnice bio je još i prije, u lipnju. Hrvati se više nisu mogli liječiti u Travniku.

P. Je li tada počeo sanitetski stožer?

O. Da, kao jedna od vojnih bolnica (Vareš, Konjic, Bugojno, Nova Bila). To je učinila grupa mladih liječnika na terenu, Bagarić, Gverić, Torbak, Šarac... Oni su bili prvi. Mi smo se odmah založili za Franjevačku bolnicu.

P. Zašto baš Nova Bila?

O. U Novoj Biljoj zato što su imali prostora u velikoj župnoj crkvi i zbog brojnog stanovništva u Lašvanjskoj dolini.

P. Je li bilo moguće drugdje voditi ljude?

O. Nije. Lašvanska dolina bila je izolirana kao otok. Pukla je i veza s Travnikom. Odatle su hrvatski liječnici bježali u Novu Bilju.

P. Kad je pukla veza?

O. Sredinom i krajem 1992. Neki su ostali tamo u teškom vremenu. A s druge strane, međunarodna zajednica loše je funkcionirala. Još 1994., kad su došle vojne jedinice, oni nisu bili sposobni doći i zaustaviti širenje epidemije tifusa iz Travnika nizvodno u Novu Bilju. Međunarodno su prebacivali bolesnu djecu iz Sarajeva u Veliku Britaniju, ali i drugdje je bilo djece kojoj je trebala pomoć. U Hrvatskoj i BiH bila

je očita zastarjelost međunarodnih pravila. Najviše stranci objavljuju knjige o ovom ratu, i kad nedovoljno poznaju stvarne događaje i ne prepoznaju potrebu unapređenja međunarodnih humanitarnih pravila. Sude po starim pravilima iz prošlosti, a ne donose se nova pravila za budućnost na temelju suvremenih iskustava. Naša su iskustva univerzalno korisna.

P. Imamo Novu Bilju?

O. Nova Bila temelji se na ideji Petrove gore. Tamo je za vrijeme II. svjetskog rata organizirana partizanska bolnica, otvorena svima, na srpskom teritoriju. Među njima je bila i legendarna Židovka, liječnica Marija Šlezinger. Iskustvo da se odmah treba osloniti na lokalne snage primijenili smo u Novoj Biljoj. Tamo su snaga bili franjevci. Ne može se osloniti samo na apstraktno međunarodno dobro i onda se razočarati kada od toga ne bude ništa. Treba prepoznati stvarnu moć, a to je organizacija u narodu. Sada su to bili franjevci, kao partizani na Petrovoj gori.

P. Jeste li im to rekli?

O. Da, rekao sam, vi ste moji komunisti, koji su onda bili realna snaga, morali su biti tamo i na njih se moglo osloniti. Sada je snagu imao nacionalni i vjerski osjećaj. Razlika je u tome što je ovdje trebalo nastaviti djelovati i poslije rata, dati impuls i smisao životu ljudi. Trebalo je pokazati da ste stali iza njih, da nešto gradite za život i da vjerujete kako će se tamo živjeti. Bolnica je centar života i dokaz države. Ona potiče ljude da uredi vlastitu kuću, školu, poslovni centar – da ostanu. Tamo postoje podjele koje su se do danas održale, koje je prihvatio i Dayton. Visoki predstavnici nisu do danas tražili izvještaj o radu bolnica. To je povjerenik u BiH trebao davno učiniti. Najbolji je bio Klein, ali on je bio samo u Mostaru.

P. Kad je bilo najteže u Novoj Biljoj?

O. Bolnica je od 1993. postala simbolom opstanka cijelog hrvatskog naroda u Lašvanskoj dolini. Ona je tada postala svjetionik hrvatstva, u kojoj je sve koncentrirano. Ako bolnica opstane, opstat ćemo, ako ne, nema nas. Ni prije ni poslije nije imala takvu ulogu. Zato tada nastaje Bijeli put bolnice mira. Nakon konvencije Crvenog križa 1948. i dopuna 1957. nije međunarodno razmatrana zaštita bolnica u ratu. U Hrvatskoj i BiH prvi su ratovi u Europi nakon osnivanja Ujedinjenih naroda, ljudskih prava i donošenja konvencija Crvenog križa o zaštiti civila u ratu. Bio je to zapravo prvi rat u Europi nakon II. svjetskog rata.

Zid boli simbol je patnje i dostojanstva hrvatskog naroda

Prvi rat od uvođenja obveze poštovanja ljudskih prava u ratu. Dok smo na toj ideji osnivali bolnicu mira u Mostaru, javili su se iz Nove Bile da trebaju pomoć jer inače neće opstati.

P. Što je Bijeli put?

O. Vojska im nije mogla pomoći. Ivan Bagarić, Branko Čulo, Ante Damjanović i ja tada smo rekli da treba otvoriti Bijeli put do bolnice u Novoj Biloj. Pojam smo uzeli od bijelog odreda liječnika, kad smo išli pomoći rudarima dok su štrajkali u rudniku Stari trg. Sada smo trebali nešto čisto. Za razliku od crnog puta rata, ubijanja i razaranja, htjeli smo bijeli put dobra i mira. Na taj put, način pomoći, pozvali smo preko HRT-a početkom studenoga 1993. U Hrvatskoj je došlo do snažne reakcije. Mi smo već imali iskustvo s konvojem Libertas iz 1991. za vrijeme opsade Dubrovnika. To su velike mirotvorne i nenasilne akcije u Europi, poput Puta soli Mahatme Gandhija i Marša na Washington Martina Luthera Kinga. Veliki odaziv pretvorio se u kolonu od 100 kamiona pomoći i oko 300 sudionika.

P. Kad je to bilo?

O. Na televiziji smo pozvali početkom studenog, a krenuli 10. prosinca 1993. Uspjeli smo se probiti, ali smo

obaviješteni da očekujemo napad na povratku. Tada sam preuzeo moralni rizik povratka, bez obzira na to što se dogodilo. Napadnuti smo i ubijen je vozač Ante Vlaić.

P. Tko vas je napao?

O. Napali su nas Muslimani u Gornjem Vakufu. Bacali su kamenje po nama i pucali. Jedan njihov konvoj za Tuzlu napali su Hrvati u lipnju, bilo je taloženja mržnje. Bijelim putem željeli smo pomoći našima, prekinuti mržnju i potaknuti suradnju.

P. Jeste li imali naoružanu pratnju?

O. Ne, nikakvu. Pratili su na Ujedinjeni narodi. Zajedno s vojnicima, hrvatskim (general Roso), muslimanskim i međunarodnim, sastali smo se dr. Andro Vlahušić i ja, a iz ambasade BiH u Hrvatskoj za Muslimane. Oni su prošli bez ikakvih teškoća kroz hrvatske dijelove BiH.

Istovremeno s povratkom i napadom na Bijeli put, Muslimani su napali hrvatsko selo Križančevo u tom kraju, bez obzira na potpisano primirje. Bilo je mnogo mrtvih. Nakon napada na naš konvoj prekinuto je daljnje kretanje konvoja. Međunarodni predstavnici odveli su ih u bazu UNPROFOR-a. Nismo dopustili da oni nasta-

ve. Prevezeni su međunarodnim vozilima.

Gospodin Ante Vlaić otišao je u mirovinu dva dana prije nego što je krenuo na Bijeli put. Uzeli smo tog plemenitog čovjeka kao most povezivanja, a ne razdvajanja Hrvata i Muslimana. Odmah smo s njihovim prvim ljudima u Zagrebu pokrenuli konvoje Mira i Ljubavi.

P. Jeste li u Zagrebu imali ljude na koje ste se mogli osloniti?

O. Da, u Zagrebu je bilo sjedište Bijelog puta. Koristili smo se iskustvom Kosova, Dubrovnika i suradnje s grupom u SAD-u. U njoj su bili ugledni profesori Medicinskog fakulteta Vlado Čulo, Matko Marušić, Miro Jakovljević i drugi... Bokunić, Pandža.

P. Dok je još rat trajao, vi ste usred Hrvatske, zajedno s Muslimanima organizirali konvoje pomoći...

O. Da. I to u Zagrebu nikad nije ni prestalo. Moglo se poticati mržnju, ali se moglo i surađivati, a da vam to nitko ne zamjera. U Zagrebu nije trebalo hrabrosti za zajedništvo. Zajedno sa Šefkom Omerbašićem i franjevcima pokrenuli smo konvoje Mira i Ljubavi, najveće ikad suradnje kršćana i muslimana u ratu. Meni nisu dopustili da sudjelujem, da ne bih stradao. Pomoć smo tada prenosili svuda.

Za Bijelog puta netko nam je ubacio nedopušten teret, a ja sam tvrdio da ne nosimo zabranjeno. Humanitarni konvoji ne mogu se sami zaštititi od ubacivanja nedopuštenog. Međunarodni propisi trebali bi dopustiti kontrolu, ali ne i optuživanje humanitarnih konvoja. Konačno, sve je to bilo podloga i omogućilo Washingtonski sporazum.

P. Tada vas je Tuđman pozvao za savjetnika za ljudska prava?

O. Da. Ja sam mu rekao neka ono što je loše traže pravnici. Ja mogu biti savjetnik za humanitarna pitanja, zalagati se za ostvarivanje onog što je dobro. On je prihvatio i to smo odmah počeli konvojima Mira i Ljubavi. Sklapa se Washingtonski sporazum i prestaje ratovanje Hrvata i Bošnjaka.

Tuđman je posjetio Novu Bilu u lipnju 1994. godine, podržao Bijeli put i moj prijedlog izgradnje bolnice. Na ideju bolnice došao sam po ugledu na osnivanje Oxforda i Cambridgea u Engleskoj, a Harvarda u SAD-u. Da bude centar mišljenja. Hrvati istjerani iz gradova trebaju novi centar. Zamislio sam bolnicu kao početak kampusa, pa onda školu, čitaonicu... Potom su došle časne sestre iz Španjolske i napravile starački dom, pa su petrovci obnovili gimnaziju u Travniku. Franjo Rajković

pokreće poslovni centar u Vitezu. Ljudi gledaju gradnju i odlučuju ostati. Počinju graditi kuće pokraj bolnice. Pobijedeno je etničko čišćenje. Izdržali smo krizni trenutak i ponudili život. Danas je to peta općina po razvijenosti u BiH. Genocide treba sprečavati kao što smo učinili u Lašvanskoj dolini, Dubrovniku i drugdje. Nije u redu samo bilježiti stradanje i suditi. Treba pamtit i da smo mi spriječili genocid i etničko čišćenje u Lašvanskoj dolini, Bihaću, dijelom u Banjoj Luci i pokušali u Srebrenici. Vratili smo i prognane u Veliku Kladušu. Istovremeno, međunarodno nije spriječen genocid u Srebrenici, nije prekinut napad na genocid, provođenje etničkog progona u Republici Srpskoj Krajini. Istovremeno UNPROFOR nije dopustio pokušaj prognanika da se vrate svojim domovima 1994. u Hrvatskoj. Mislim da je ovo naše najveće praktično iskustvo sprečavanja genocida.

Počeli smo prihvaćanjem izbjeglica preko Save i osnivanjem Franjevačke bolnice u Novoj Biloj 1992. godine. Bijeli put ostvarili smo 1993. godine, a 1994. zajedničke konvoje Hrvata i Bošnjaka i započeli izgradnju Hrvatske bolnice u Novoj Biloj. Uz podršku predsjednika Tuđmana u Mostaru je osnovan Medicinski fakultet, a svijetu smo predložili osnivanje globalnih bolnica.

Do 1993. radili smo kao humanitarna organizacija, a nakon toga uz podršku predsjednika Franju Tuđmana. Cijeli niz izuzetnih ljudi razvio se u tom vremenu. Andro Vlahušić sudjeluje u obrani i humanitarnom radu u Bosni i Hercegovini od prvih dana i potom se razvija u istaknutog hrvatskog političara, koji je bio ministar zdravlja i poslije gradonačelnik Dubrovnika. Tu su i general Ivan Bagarić, Milan Lovrić, fra Iko Skoko, Franjo Rajković, Vlado Čulo, Matko i Ana Marušić, uvijek Branko Čulo i drugi. Ljudi s Bijelog puta nikada nisu prestali stvarati.

Treba znati da se Bijeli put, Franjevačka i Hrvatska bolnica, Medicinski fakultet u Mostaru i drugo temelje na povezanosti liječnika, franjevac i humanitaraca bez primjera. Ta veza izlazi iz koncepta Ranjenog Krista. Sama bolnica posvećena je Ranjenom Kristu. U samo 20-ak četvornih metara rodilo se do 10. prosinca 1999. godine 4000 djece, s boravkom roditelja od tri sata. Na dan ljudskih prava 1993. krenuo je Bijeli put, a 1999. rodilo se prvo dijete u novoj Hrvatskoj bolnici u Novoj Biloj. Na taj dan umro je predsjednik Tuđman u bolnici u Dubravi u Zagrebu.

Bijeli put obuhvatio je i civilnu i državnu intervenciju,

Hrvatski hodočasnici za pravdu od Vukovara do Haaga kod MKSJ 21. ožujka 2012.; slijeva nadesno: Milan Dodig, Zlatko Vrbošić, Marijo Filipi, Ilija Lončar, Branko Čulo i Branko Lozančić uoči izricanja prvostupanjske presude hrvatskim generalima Anti Gotovini i Mladenu Markaču

od humanitarne pomoći, sprečavanja etničkog čišćenja i genocida do državne pomoći osiguranjem liječnika, opreme i financija, do izgradnje bolnice, osnivanja Medicinskog fakulteta i predlaganja unapređenja humanitarne zaštite u svijetu.

P. Nakon 1994., kada ste savjetnik, postali ste bliski s predsjednikom Tuđmanom. Kako je on gledao na vaša nastojanja?

O. Predsjednici imaju ljudska ograničenja. Pažnja, pa tako i odluke prije svega su im usmjerene na sigurnost, ekonomiju i diplomaciju. To očito danas nije dovoljno. Mi smo uveli savjetnika za dobro. Predsjedniku sam uputio više od 130 savjeta, kojima se on koristio u donošenju odluka.

P. Je li on imao predrasuda prema Muslimanima?

O. Nije imao predrasuda prema ljudima zbog vjere i nacionalnosti.

P. Kakve ste imali susrete s generalom Praljkom?

O. Znali smo se i prije rata. U ratu smo se na početku susreli u Hercegovini, ali važniji su susreti u srednjoj Bosni 1992. godine. Prvo smo proveli noć zajedno u bivšoj Titovoj vili pokraj Bugojna. On je postao svjestan da će se tamošnji Hrvati morati potpuno sami braniti i bio

je duboko zabrinut, jer oni nisu bili vojno ni osposobljeni ni opskrbljeni. Meni je bilo jasno da se mora osmisliti humanitarna obrana i podrška. Krajem godine, kad su Hrvati i Bošnjaci zajednički branili Turbe od napada Srba, tada su mi i hrvatski i bošnjački branitelji potpisali da se neće međusobno sukobiti. Među njima je bio i general Praljak. Kasniji sukob bio je sukob žrtava. Zaustavio ga je Bijeli put s konvojima Mira i Ljubavi.

* Izjava Slobodana Langa za obranu generala Slobodana Praljka, pred MKSJ, u siječnju 2006. godine. Snimljena i vodi se kao *langs.waj* langs.way.

Sjećanje Bosne*

Prof. dr. Slobodan Lang, MD

25. 7. 2008.

Kao doktor proveo sam sve godine rata u Bosni i Hercegovini, štiteći bolnice, ratne zarobljenike i najviše od svega u sprečavanju genocida. Kao takav bio sam prvi suradnik Centra za zdravlje i ljudska prava, 1993., i upozorio američku javnost (*Newsday*) na važnost spre-

čavanja genocida; pokušao ga spriječiti 1995. u Srebrenici i odigrao ključnu ulogu u prvom ikad uspješnom sprečavanju genocida u Bihaću. Iskustvo zločina, patnje i bolesti ne bi se smjelo koristiti samo za kažnjavanje već i za sprečavanje i dobrotu.

Nakon svakog rata trebala bi se održati pod okriljem UN-a međunarodna konferencija o zdravlju i ljudskim pravima (konferencija Crvenog križa) kako bi se iskoristilo iskustvo za dobrobit ljudi u drugim područjima i za buduće generacije. Istinu ne čine samo zlo i zločin. Holokaust je strašan, ali treba pamtiti i pravednike među narodima. Uvijek treba nadilaziti stvarnost, ne utopijom ili rajem, već boljom stvarnošću. Da se upotrijebilo znanje stečeno u Bosni, Guantanamo se ne bi dogodio, Darfur bi se mogao zaustaviti. Ključna istina o stvarnosti koju se može naučiti iz Bosne jest da je moguća tolerancija među kršćanima, muslimanima i Židovima, da se bolnice i ratne zarobljenike može zaštititi, da se genocid može spriječiti, da ima dobrih ljudi. Zahvaljujem vam na isticanju poruka iz rata u Bosni i Hercegovini: moralna jasnoća, hrabrost, čovječnost i dijalog ljudi, no među ove poruke treba uključiti i da je u stvarnosti moguća tolerancija, sprečavanje genocida, zaštita ratnih zarobljenika i da ima dobrih ljudi. Ove lekcije trebao bi naučiti svatko, svi i svuda.

* Komentar na tekst Rogera Cohena u NYT-u, 23. srpnja 2008., "Sjećanje Bosne". Pravda je važna – za Bosnu i od amnezije bolesnu Srbiju svi smo krivi. Ali pravda neće promijeniti lica; svako, sa svojim lekcijama, vratilo mi se nakon više godina.

Suđenje Karadžiću*

Prof. dr. Slobodan Lang, MD

28. 7. 2008.

Kao liječnik proveo sam deset godina (1989.-1999.) u većini tadašnjih ratova na Balkanu. Od 1991. moj prioritet bilo je sprečavanje genocida i drugih masovnih zločina, polazeći od stava da moramo prekinuti iluziju o "nikada više", moralno zgražanje, vojni ishod i samo legalan pristup. Umjesto toga, genocidu i masovnim zločinima treba se suprotstaviti znanjem, dijagnozom i terapijom, nadilazeći sadašnju stvarnost, i tako sve dok ne ostvarimo sprečavanje genocida kao takvih. Ja sam krenuo iz pozicije gdje Margaret Frick Cramer

CMJ stekao je svjetski ugled u medicinskom prikazu suvremenog ratovanja

iz MKCK (Međunarodni komitet Crvenog križa) 1942., jedine koja je inzistirala da se informacija o "konačnom rješenju" podijeli sa svijetom. Najvažniji su mi bili pravednici među narodima, nežidovi koji su izložili vlastite živote da bi spašavali Židove za vrijeme holokausta. Rekao sam sebi – cijelo znanje o sprečavanju genocida treba dijeliti i ako je jednom bilo dobrih ljudi, onda uvijek ima dobrih ljudi.

Godine 1993., kao prvi suradnik Instituta za zdravlje i ljudska prava na Harvardu, napisao sam prvi tekst o sprečavanju genocida, zamolio gđu Helen Fein da pokrene ovaj pristup i obavijestio američku javnost intervjuom u *Newsdayu* "Genocid se isplati". U međuvremenu sam stekao golemo iskustvo i vjerojatno sam prvi koji može izjaviti da je sprečavanje genocida moguće, učiniti to državnim politikom i koji zna što globalno provesti.

U izvjesnom smislu ljubomoran sam na pravno područje, koje se više od bilo koga ovim bavilo. Ipak, legalno nije dovoljno – sprečavanje genocida i masovnog nasilja traži mnoge struke, posebno javno zdravstvo i ljudska prava.

Imam još toliko toga reći, no ovo je dovoljno bilo kome da shvati da se mnogo više može učiniti u stvarnom svijetu ako pokažemo volju, upotrijebimo postojeće znanje i poduzmemo zajedničku akciju.

*Komentar na tekst Timothyja Williama Watersa u New York Timesu 24. srpnja 2008., profesora prava na Sveučilištu Indiana, koji je sudjelovao u izradi optužbe protiv Slobodana Miloševića za ratne zločine na Kosovu.

Odluke MKSJ o Hrvatima iz Lašvanske doline

15 ih je optuženo, za 3 povučena optužnica, 1 je bio u Nizozemskoj kad je učinjeno djelo, 4 su oslobođena, za 4 smanjena kazna, 10 se dobrovoljno predalo.

Zlatko Aleksovski
7 godina

Ante Furundžija
10 godina

Mirjan Kupreškić
4 godine suđenja
8 godina
oslobođen

Dragan Papić
830 dana zatvora
oslobođen

Tihomir Blaškić
45 godina
smanjeno na
9 godina

Drago Josipović
15 godina
smanjeno na
12 godina

Vlatko Kupreškić
4 godine suđenja
6 godina
oslobođen

Vladimir Šantić
25 godina
smanjeno na
18 godina

Mario Čerkez
15 godina
smanjeno na
6 godina

Dario Kordić
25 godina

Zoran Kupreškić
4 godine suđenja
10 godina
oslobođen

Stipe Alilović
optužen za Ahmiće
1992. u Nizozemskoj

Marinko Katava
povučena optužnica

Pero Skopljak
povučena optužnica

Ivan Šantić
povučena optužnica

S O V O G A M J E S T A ,
NA DAN LJUDSKIH PRAVA 10. PROSINCA 1993.,
KRENUO JE HUMANITARNI KONVOJ
"BIJELI PUT ZA NOVU BILU I BOSNU SREBRENU",
NOSEĆI POMOĆ U RATU OPKOLJENOME
HRVATSKOM NARODU SREDNJE BOSNE.

POVODOM 15. OBLJETNICE KONVOJA,

10. PROSINCA 2008.

PLOČU POSTAVLJA
GRAD ZAGREB

Nakon dvadeset godina djela postaju ostvarenja, sjećanja, umjetnost, povijest i pjesme.

Sadržaj

Staza kojom malo tko ide - <i>Marija Topalović</i>	510
Prošlo je dvadeset godina - <i>Miro Kolobara</i>	510
Langu Doktoru Slobodanu - <i>Rusmir Agačević</i>	512
Rat u Bosni i Hercegovini u demokratskoj Europi - <i>Brendan Simms</i>	514
Učili smo od "Ranjenog Krista" - <i>Dr. Slobodan Lang</i>	521
Bijeli put - <i>Mijo Tokić</i>	521
Obilježavanje 20. obljetnice "Bijelog puta"	522
Pismo Billu Clintonu - <i>Dr. Slobodan Lang</i>	527

.....
Gradonačelnik Zagreba, g. Milan Bandić, otkriva spomen
ploču na 15. godišnjicu Bijelog puta, na Zapadnom kolodvoru
u Zagrebu, 10. 12. 2008.

Odjeci

Staza kojom malo tko ide

Marija Topalović

Dana 23. prosinca 2013. navršilo se 20 godina otkako mi se život preokrenuo i poveo me jednom stazom kojom malo tko ide. Danas sam supruga i sretna majka sedmomjesečnog dječaka kojeg sam mislila da neću nikada imati. Kao ni obitelj. Bogu hvala, koji mi je pomogao da ostanem živa i, evo sada, dao mi najveći blagoslov koji sam mogla dobiti.

Dva dana prije Božića 1993. Nova Bila i cijela Lašvanska dolina bile su nadrealno mjesto. Zaboravljeno u hladnoj maglovitoj zimi, gdje su mladi ljudi umirali za svoj 18. rođendan i gdje su se SVI morali boriti da prežive još jedan dan. Nije bilo struje, nije bilo vode, nije bilo hrane. Osjećali smo se ostavljenima i zaboravljenima od cijelog svijeta. Bila je crkva koja je bila bolnica. Bio je Bijeli put koji je ljudima vratio nadu.

Moje selo bilo je na prvoj crti i svi su izbjegli u druga mjesta. Taj dan bilo je primirje, inače smo smjeli dolaziti jedino noću. Krenuli smo u rano jutro, moj otac, brat i ja, do kuće da donesemo hrane (oraha, jabuka itd.) da se pripremimo za Božić. Granata je pala između mene i oca. Izgubila sam obje noge, otac je poginuo. Brat nas je pronašao i otrčao po pomoć.

Kada su me dovezli do bolnice u Novoj Biljoj, sjećam se, bila je velika gužva i strka. Dosta ranjenih pristizalo je iz Viteza. Doktor Perić me operirao i spasio mi život. Crkva je bila prepuna ranjenih vojnika i civila. Nakon dva mjeseca helikopter nas je prebacio u Split. Ostala mi je urezana u sjećanje tama. Ništa se nije vidjelo, sanitet koji nas je vozio noću bez upaljenih svjetala do mjesta gdje je čekao helikopter i sam let. Samo je gorjela svijeća koju je upalila moja majka i molila se Bogu.

Organizacija *Feed the Children* pronašla me je u Trstu, u Italiji, i ponudila da će se skrbiti za mene i moju obitelj i pomoći mi da ponovno prohodam. U 3. mjesecu 1994. stigli smo u Oklahomu, USA, ja, moja majka i tri mlade sestre. Napravili su mi proteze i morala sam ponovno učiti hodati. Nakon godinu dana ostala sam sama i morala sam ponovno učiti govoriti, novi jezik. Moja rehabilitacija bila je teška jer sam bila mlada s teškom invalidnošću i nisam imala nikoga uza se bliskog. Ali polako sam se navikavala i borila se kroz život.

.....
Gđa. Marija Topalović sa sinom

Nakon 17 godina vratila sam se u Hrvatsku i to mi je bio jedan od najljepših događaja u životu, kada sam se opet sastala s cijelom svojom obitelji (dva brata i šest sestara).

Prošlo je dvadeset godina

Miro Kolobara

Mostar, 4. 11. 2013.

Štovani gospodine dr. Lang, prošlo je dugo vremena kako Vas nisam vidio i s Vama kontaktirao. Prošlo je dvadeset godina od humanitarne akcije Bijeli put. Ne mogu a da se ne sjetim ratnih 1992. i 1993. kada sam se vratio iz srpskih logora u Bileći i počeo raditi kao ratni vozač i čuvar gospodina Franje Golemca, koji me upoznao s Vama. Svaki put kada bismo dolazili u Mostar tijekom 1993. godine, vozio sam Vas pod granatama u franjevačku crkvu na Bulevaru, a

.....
Obitelj Topalović

snajper je nemilosrdno tukao s okolnih zgrada. Sve crte obrane proveo sam pokraj Vas, bili smo na Heliodromu, u logoru u kojem su bili zatvoreni Muslimani, išli smo prašnjavim putem niz Varđu za Rodoč. Svako jutro išao sam po Vas u Čitluk, gdje ste spavali. Nikada neću zaboraviti kada sam Vas vozio serpentinama u Žitomisliće i kada smo gledali spaljenu našu hrvatsku crkvu i bili na spaljenim ruševinama. Krenuli smo prema moru u Dubrovnik, a onda smo stali kada sam Vam pokazao srušeni srpski samostan i crkvu u Žitomisliću. Rekli ste da niste znali i sve ste uredno zapisali.

Doveo sam Vas pred hotel, čini mi se "Ambasador", gdje ste se trebali susresti s predsjednikom Franjom Tuđmanom. Kako zaboraviti Ston i konobu sa svim morskim specijalitetima, bio je prisutan gospodin Žužul, tema izbor predsjednika HDZ-a BiH, gospođina Krešimira Zubaka. Sve ove godine pratio sam Vaše puteve, izlaganja, jer me sve to zanimalo znajući o kakvom se dobrotvoru i humanistu radi.

Znam koliko ste vremena proveli u bolnici na Brijegu s našim liječnicima, a ja sam Vas čekao. Kako je u automobilu bio mobitel, tu je bio i najbolji signal u gradu i svi su me molili da nekoga nazovu jer veze nisu radile. Sve je to iza nas, vremena se mijenjaju, a s njima dolaze novi ljudi koji nose svoje ideje. Nekada sam bio dio povijesti, koju mi nitko ne može oduzeti i kojom se ponosim, premda nas obične ljude svi brzo zaborave. Danas samo čekam poštara da mi donese rješenje o hrvatskoj mirovini koju žele ukinuti, invalidnost smanjiti, zaboravljajući vrijeme koje smo proveli u srpskim logorima, vožnju pod snajperima, prelazak pontona na Maslenici s ugašenim svjetlima. Znam, svi sada pišu knjige, veličaju svoja djela, a mi vozači znamo i drugu stranu onih koje smo vozili i o tome se može napisati jako čitano štivo. Bilo je ljudi koji ne bi riječi progovorili od straha ili onih kojima ime nekoga vozača ništa ne znači i nisu shvaćali koliko je puta njihov i život vozača došao u pitanje jer sam znao kuda idemo i koliko je sve opasno. Vas ću uvijek pamtit kao smirenog, izuzetno hrabrog i nadasve humanog čovjeka. Oprostite što Vas netko zamara nakon punih dvadeset godina, ali imao sam neodoljivu želju da Vam se javim, da moji unuci znaju da se ne trebaju stidjeti svoga djeda i njegova ratnog puta. Imao on mirovinu ili ne, živjet će se i dalje.

Štovani dr. Lang, oprostite na oduzetom vremenu i primite iskrene pozdrave od nekoga tko Vas je sigurno vozio, dok ste danas živi i zdravi.

Hvala Vam na Vašoj humanosti i ljubavi koja nema granice, koju imate prema svim ljudima.

Langu Doktoru Slobodanu

Rusmir Agačević

3. 11. 2013.

U memli mrtvog mrkog mraka, mizerni mračni ljudi od miševa se u monstrome mimikrijom pretvaraju, uživajući u glibu straha i užasa.

Crni od katrana neljudskosti, krvavih očiju u tami zla zlotvori se ne razaznaju jedan od drugog, jer se poput gavranova uvijek sjate tamo gdje je bol najveća.

Tamo gdje svjetlost i svetost pod ruku koračaju njih nema.

Tamo se roje i svojom poniznošću svjetlucaju ljudi ogrnuti haljinkama i odjećom filantropije iz čijih očiju zrači altruizam i dobrodušje.

U vječnom srazu jednih i drugih, kao ispod jauka munja i leleka gromova, uvijek se oni u Zlo ukaljani usprkose i zaarlauču da ih svi vidimo, zapamtimo i po zlodjelima prepričavamo, a oni što svjetlošću zrače kao proljetna kiša i topla rosa, nekako u hipu nestanu, pa im čak ni tragovi dobrote za njima ne ostaju, kao da ih nikad i nigdje bilo nije...

A, jeste, bilo ih je, i jao svima nama da ih bilo nije!

Jer oni su poput šume dobrote koja se Zemljom kreće i korijenima tabana svojih svjedoče kako postoje ljudi golemiji od najgolemijih stabala, kako postoje oni koji pod krošnjama svoje dobrote puštaju da mira nađu svi koji su se tu došli odmoriti, ali i oni koji su ih sjekirama došli oboriti.

Takvo drvo u čovjeku, i takav čovjek u drvetu živi, a kojeg upoznao jesam pod prezimenom Lang. I simbol imenom Slobodan.

Začuden sam bio od prvog susreta s njim. Kao da je u njemu bio kantar na kojemu je žustro i žestoko odmjeravao svačiju moguću krivicu, i kao da je imao aršin kojim je odmjeravao svačije učinjeno zlo.

I bez krzmanja, straha i farizejstva odmah je govorio ono što je mislio.

Svakome u brk i u oči... Eh, zasigurno bi mnogi mogli

kazati: pa što, tako i treba, kao da je to nešto?

A, evo, ja kažem i svjedočim – to je bilo nešto!

Trebalo je stisnuti pa kazati, u crno doba Zla koje se valjalo ovim našim prostorima, trebalo je imati hrabrosti pa reći neprijatelju sve što ga pripada, ali trebalo je imati i snage pa isto tako reći i prijateljima sve što i njih zapada, i naružiti ih za svaki grd i nemio postupak.

Bio sam začuden njegovom netaktičnošću, a slušao sam ga na razgovorima i s međunarodnim pregovaračima, i s predstavnicima i dogovaračima, i tragačima mira, u sukobljenim stranama Bosne i Hercegovine.

Imao sam priliku čuti kako nakon njegovih žučnih verbalnih slapova, neki šaptom kažu: "Ovaj se neće živ glave nanosati".

A, na svu sreću, doktor Slobodan Lang svoju glavu "pronosa i nanosa" i to po prostorima gdje mnogi ni u snu ne bi nikako i nikada otišli...

Sjećam se kad se zakotrljala priča o humanitarnom konvoju, o ljudima koji će iz Zagreba, pa preko dlanova Hercegovine, niz krvotok Bosne do njenog pupka odvući kamione hrane i gladne ljude namiriti.

Bilo je to nemilo vrijeme u kojemu bi lakše bilo po nebesima voziti nego teškim drumovima straha, nevolja, sukoba, nerazumijevanja i neživota.

A taj Konvoj dobrote i hrabrosti, taj Bijeli isprepleteni lanac ljudskosti i čestitosti ispružio se u svoj svojoj grandioznosti, od Zagreba do Nove Bile, i zasjajao se osmijehom sitog djeteta, nahranjene majke i oca, zablistao iskricama svjetlosti i svetosti.

I to, usprkos otporu onih iz međunarodne zajednice koji su u svojim bijelim odijelima paradirali i svojom stručnošću i iskustvom garantirali kako "nema ni grama mogućnosti da jedan takav konvoj na cilj dođe".

A došao je. Krenuo, išao, zastajkivao, išao, čekao, mrdao se, dihao, stajao, kotrljao se, ali je išao, i išao, i išao...

I došao je!

Golema je to priča o odvažnosti ljudi koji su bili u Konvoju.

Emotivna je to saga o svim organizatorima, o svim učesnicima i pomagačima.

Ja sam samo bio onaj koji je vidio i zapamtio.

Ja sam samo onaj koji će se uvijek na noge ustati kad se spomenu sva imena i prezimena časnih ljudi koji

.....
Rukovanje za dobro. Predsjednik Tuđman je nakon Bijelog puta pozvao dr. Langa da mu bude savjetnik, prvi savjetnik za dobro predsjednika države. U 21. stoljeću, dobro treba postati dio politike svih predsjednika.

su na Bijeli put krenuli.

Ja sam onaj koji će kao svjedok kazati: ako postoje Bijeli ljudi, koji su zaslužili da se bijelim lojtrama na nebo popnu i da poput malih svjetionika svojom bjezinom svjetlucaju, i da se prema njima dobri ljudi na vijeke vjekova ravnaju, eh, onda je to svakako i doktor Lang. Simbol imena Slobodan...

Rat u Bosni i Hercegovini u demokratskoj Europi*

Brendan Simms

Mnogi Europljani sada su se nadali da Unija više neće biti “ekonomski div, ali politički patuljak i vojni crv“, kako ju je belgijski ministar vanjskih poslova nazvao u vrijeme rata u Zaljevu.

Europska unija za vrijeme rata u BiH

Jugoslavija je bila prva provjera. Jacques Poos, luksemburški ministar vanjskih poslova, objavio je “Sat Europe“. Ministarska “Trojka“ krenula je dogovoriti prekid vatre između Hrvatske i njezinih srpskih napadača. Njihova nastojanja i sve kasnije inicijative srušene su potpunim nedostatkom suglasnosti među državama članicama EU. Na početku su se svi složili da je najbolje održati Jugoslaviju zajedno u pripremi za krajnje uključivanje u Uniju, neki su čak u Miloševiću vidjeli balkanskog Lincolna koji nastoji zaustaviti odcjepljenje. Međutim, strategije su se jako podijelile kada je postala očita njegova ambicija da stvori “Veliku Srbiju“.

Britanska vlada nije vidjela važan “nacionalni interes“ u pitanju da bi se zaustavilo etničko čišćenje na Balkanu, bojeći se da bude uvučena u beskrajni gerilski rat i uopće izražavajući sumnju u budućnost intervencija iz etičkih, a ne pragmatičnih razloga. Francuska je bila odlučna spriječiti širenje njemačkog utjecaja prema jugu, da bi spriječila stvaranje *Mitteleurope* s dominacijom Bonna. Potkraj 1991. Njemačka je zaplašila Uniju priznanjem Slovenije i Hrvatske, potezom koji je uspio završiti rat u Hrvatskoj i nije imao stvaran utjecaj na daljnje događaje u Bosni, ali je uvjerio Pariz da Bonn ima tajne ambicije u regiji. Grci su otvoreno simpatizirali Srbe. Do vremena kada je, u proljeće 1992., bosanski rat eksplodirao, jedino oko čega su se sve europske države slagale bilo je to da treba spriječiti širenje sukoba, posebno južno u bivšu jugoslavensku republiku Makedoniju, gdje je nova država bila zarobljena u pat-poziciji s Grčkom, koja je mogla uvući regionalne sile sve do Turske.

Potpuni nedostatak zajedničke snage provođenja dalo je zajedničkoj europskoj politici smrtni udarac. Britanija i Francuska imale su vojnu snagu, ali su odbile intervenirati protiv Miloševića. Njemačka se pozivala na ustavne zabrane intervencije izvan NATO-ova područja i također se pozivala na “Kohlovu doktrinu“ prema kojoj je Njemačkoj bilo zabranjeno poduzeti vojnu akciju u bilo kojoj državi koja je stradala od nacističke okupacije za vrijeme Drugog svjetskog rata. Auschwitz je postao opravdanjem za dopuštanje etničkog čišćenja. Na ovaj ili onaj način, “Europa“ je dokazala da je potpuno bezuba. Posrednici EU, kao rezultat ove bolne zajedničke vojne impotencije, bili su jednostavno poniženi od Slobodana Miloševića i srpskih milicija. Barokni grad Vukovar u istočnoj Slavoniji potpuno je razoren, arhitektonski znamenita luka grada Dubrovnika više je puta granatirana u televizijskoj opsadi. Embargo UN-a na nabavu oružja, nametnut u jesen 1991., koji su na početku kontrolirali Europljani, povećao je neravnotežu u korist Srba, koji su već raspolagali oružjem Jugoslavenske narodne armije. Do početka 1992. Europska unija bila je prisiljena priznati poraz. Ujedinjeni narodi izabrani su da nadgledaju podjelu humanitarne pomoći i posreduju nagodbu. Ni oni nisu uspjeli ostvariti nikakav napredak. Rat u Bosni nastavio je nekontrolirano bješnjeti...

U međuvremenu je Clintonova strategija demokratskog proširenja postala brod koji tone po plićacima Bosne, gdje su se najprije Europska unija i poslije UN pokazali bespomoćnima da zaustave stvaranje etnički čiste “Velike Srbije“. “Hrabri tirani i uplašene manjine“, upozorio je državni tajnik SAD-a u veljači 1993., “promatraju je li ‘etničko čišćenje’ politika koju će svijet dopuštati.“ Na jednom sastanku (u lošem raspoloženju) Konferencije o sigurnosti i suradnji u Europi, u Budimpešti u prosincu 1994., Vaclav Havel podsjetio je svoje slušatelje da “Europljani i dalje pate i umiru u bivšoj Jugoslaviji, i s njima umire nada da će Europa biti sposobna zaustaviti te užase“. Ipak NATO, koji je doveden da osigura zračnu podršku humanitarnim misijama, postao je nemoćan zbog mikromenadžmenta iz sjedišta UN-a u New Yorku, kao i zabrinutosti britanske i francuske vlade za sigurnost njihovih trupa i pomoćnih radnika na terenu. “Ja sam na čelu najmoćnije vojne organizacije u svjetskoj povijesti“, lamentirao je glavni tajnik NATO-a Manfred

Branko Čulo i Ivan Bagarić

Wörner, “a ja sam nemoćan.“

Od 1993. nadalje Washington je počeo tražiti podršku bosanskoj vladi NATO-ovom vojnom intervencijom. Međutim, Britanija i Francuska odupirale su se američkoj inicijativi pravdanjem da bi to bilo neopravdano miješanje u građanski rat, da je malo vjerojatno kako bi vojno funkcioniralo i samo bi vodilo eskalaciji borbi. U proljeće 1993. one su onemogućile misiju Warrena Cristophera da uvjeri Europljane da ukinu politiku embarga na oružje bosanskoj vladi i NATO-ove zračne napade na vojsku bosanskih Srba – “ukinuti i lupiti“. Za to vrijeme etničko čišćenje se nastavilo, kulminirajući u srpnju 1995. pokoljem u Srebrenici, kada su tisuće muslimanskih muškaraca i dječaka ubijeni pred nosom UN-a u istočnoj enklavi Srebrenici. Clintonova administracija sada je odlučila u pogledu Bosne prisiliti Europljane i NATO. Diplomati SAD-a posredovali su kraj rata između sarajevske vlade i separatističkih bosanskih Hrvata; skrivena vojna podrška pružena je bosanskim Muslimanima, a regularne hrvatske snage predsjednika

Ante Damjanović i Slobodan Lang

Franje Tuđmana podučavali su umirovljeni vojnici SAD-a. U prosincu 1994. Washington je konačno prisilio NATO-ove ministre vanjskih poslova da počnu planirati proširenje na istok. Od tada nadalje više se nije pitalo “hoće li“ države iz nekadašnjeg sovjetskog bloka biti primljene, već kada će proces početi.

U rujnu i listopadu NATO se masovnom zračnom kampanjom osvetio za srpsko bombardiranje Sarajeva. Bosanska armija i regularna Hrvatska vojska jurnuli su naprijed. Za nekoliko tjedana srpska se obrana raspala, predsjednik Milošević prisilio je bosanske Srbe da prihvate prekid vatre i kompromisni mir u Daytonu. NATO se borio i pobijedio u prvom europskom ratu “bez“ američkog vođenja.

Europsko strateško naslijeđe bosanskog rata

U zapadnoj Europi golemo je strateško naslijeđe bosanskog rata. Unatoč nadi da će se Jugoslavija poka-

Osnivanje Medicinskog fakulteta u Mostaru

zati kao “trenutak Europe“, EU i europske države očigledno nisu uspjele dijagnosticirati problem, a kamoli vladati njime. Isto tako i Ujedinjeni narodi, koji su izgubili mnogo od svoje kredibilitnosti kod zapadnih i muslimanskih država. Za razliku od njih, Sjedinjene Države, koje su se u početku nadale smanjiti svoju podršku Europi nakon hladnog rata, potvrdile su se kao dominantna sila na kontinentu. Madeleine Albright, nova državna tajnica SAD-a – gorljivi intervencionist, kao Clintonova predstavica u UN-u opetovano se sukobljavala s Britancima i Francuzima oko Bosne – čak je govorila o Americi kao o “nužnoj državi.“ Na kraju ih je Washington uvjerio koliko i prisilio. Konceptija “humanitarne intervencije“ sad je bila široko prihvaćena s obje strane Atlantika,

ne samo radi olakšanja patnje stanovnika već i zato da se brane vrijednosti o kojima zapadno društvo na kraju ovisi. Više nije bila održiva stroga podjela između nacionalnih interesa i humanitarnih briga, na kojoj su inzistirali realisti oko Bosne. Drugim riječima, “realizam“ nije bio dovoljan; nije bio čak ni realističan.

Unutar Europske unije Bosna je izazvala ključnu stratešku promjenu u Britaniji i Njemačkoj. Novi britanski premijer Tony Blair u izbornoj kampanji 1997. napao je fijasko Majorove vlade u Jugoslaviji. Naglasio je vezu između moralnosti i vanjske politike i potvrdio ideju britanske izuzetnosti. “Stoljećem bila je sudbina Britanije da vodi druge nacije“, istaknuo je u svom slavnim govoru u Bridge-

water House u Manchesteru. Blair je uvjeravao da je “Europa danas jedini put kojim Britanija može iskazivati snagu i utjecaj. Ako želi održati svoju povijesnu ulogu kao globalni igrač, Britanija mora biti središnji dio europske politike“.

Još spektakularnija transformacija dogodila se u Njemačkoj. Nakon aktivnog početnog stava o Hrvatskoj, Bonn se posramljen povukao u gotovo potpunu tišinu o Bosni zbog svoje nemogućnosti ili nespremnosti da sudjeluje u vojnim mjerama. Kako se rat nastavljao i broj civilnih žrtava rastao, njemački popularni i elitni stavovi sve su se više mirili s idejom da se protiv nepravde zbog humanitarnih razloga upotrijebe snage vlastite države. Sama vlada bila je željna da se više uključi kako bi smanjila rast nestabilnosti na svojoj južnoj strani, da obnovi kredibilitnost Atlantskog saveza i istakne njemački zahtjev za stalno mjesto u Vijeću sigurnosti UN-a. Godine 1994. pitanje vojne akcije više se nije moglo izbjegavati kada je NATO-u zatrebala suradnja njemačke posade na letjelici AWACS za rano upozorenje, za održavanje bosanske zone zabrane leta. U dijelu političke shizofrenije koja je isticala eksplozivni karakter problema, Kohlov koalicijski partner FDP složio se s provedbom, ali je nakon toga, da bi provjerio legalnost mjere, tužio vladu – to jest sebe – saveznom Ustavnom sudu. Ovaj je ocijenio odluku ustavnom i godinu poslije njemački su avioni sudjelovali u NATO-ovim zračnim napadima koji su pomogli završiti rat.

U naknadnoj parlamentarnoj raspravi intervenciji su se jako protivili zeleni i socijaldemokrati, ali su je podržali mnogi utjecajni članovi tih stranaka. Jedan od tih bio je Joschka Fischer, koji je ušao u vladu kao ministar vanjskih poslova nakon pobjede crveno-zelene koalicije 1998. Bosanski rat, drugim riječima, započeo je re-militarizaciju njemačke vanjske politike.

U Njemačkoj je koncepcija “humanitarne intervencije“ postala sredstvo kojim je zemlja prihvatila odgovornost velike sile. “Konačno“, zapisao je u svoj dnevnik, na vrhuncu kosovskog rata, njemački ministar obrane Rudolf Scharping, “mi ne ispadamo kao tako često prije 1945., kao agresori, već kao branitelji ljudskih prava.“ Ta odlučnost “da se ne okrene glavu“, kao što je rekao Scharping, uvjerila je saveznu vladu da napusti svoje dugo inzistiranje na svetosti među-

narodnog prava. Ako je Kohlova doktrina određivala da njemačke trupe ne smiju nikada služiti u bilo kojoj regiji gdje je *Wehrmacht* počinio zločine, nova “Fischerova doktrina“ proglasila je da baš postojanje nacističkih zločina čine Njemačku posebno odgovornom da spriječi njihovo ponavljanje. Novi njemački kancelar, međutim, drukčije je protumačio zaokret prema većoj strateškoj aktivnosti Savezne Republike. “Njemačka“, objavio je Gerhard Schroeder sredinom rujna 1999., “sada je velika europska sila.“

Neuspjeh u BiH i europska integracija

Zajednički neuspjeh EU u bivšoj Jugoslaviji i u manjoj mjeri povezani nemir o moći SAD-a, doveli su do važnog skoka u europskoj integraciji. Europski vođe, poniženi potrebom američke intervencije 1995. i odlučni da više nikada ne budu opet nedovoljni na vlastitom kontinentu, uložili su znatan napor da ostvare potrebnu političku koheziju i vojnu snagu. Oni se više nisu bojali ni Njemačke ni Rusa, ili bilo kojeg vanjskog neprijatelja. Više nije bilo prepoznatljivog “drugog“ protiv kojega se trebalo okupiti. Umjesto toga, sada su se europski vođe bojali prošlosti: sposobnosti kontinenta da se razdijeli obnovom starih demona. Bosna je bila očit primjer – i europski vođe bili su odlučni da se to nikada više ne ponovi.

Bosanski rat u muslimanskom svijetu

U muslimanskom svijetu pokolj vjernika iste vjere u Bosni znatno je pridonio pojavi zajedničke svijesti u vanjskoj politici. Prema toj globalnoj raspravi, muslimani su sada bili u obrani diljem svijeta: u Palestini, Bosni, Kašmiru, Čečeniji i drugdje. Brojni mudžahedini (arapski, turski, bijeli iz srednje Azije i dugi) – u potrazi za novim džihadom nakon Afganistana – otišli su se boriti u Bosnu. Ipak je bosansko iskustvo najjače odzvanjalo među europskim muslimanima. “Nije zapravo važno hoćemo li mi stradati ili preživjeti,“ rekao je veliki muftija Bosne i Hercegovine u svibnju

Hrvatska je obranjena i postala je 2013. član Europske Unije

1994., “lekcija će uvijek postojati. I ona je jednostavna: da muslimanska zajednica mora uvijek biti budna i mora uvijek sama voditi svoju sudbinu. Oni se nikada ne smiju osloniti ni na koga da riješi njihov problem ili da ih dođe spasiti.” Ta “cionistička” poruka odjeknula je u iseljeničkoj populaciji zapadne Europe, posebno u Britaniji. Mnogi najugledniji britanski džihadisti radikalizirali su se u Bosni. Drugim riječima, nova muslimanska geopolitika sredinom 1990-ih nije bila reakcija na zapadno miješanje, već na izostanak intervencije pred genocidom i etničkim čišćenjem u Bosni.

Takav pristup, kao što se moglo očekivati, nije prihvaćen na Balkanu. Naravno, lokalni bosanski i albanski muslimani bili su odlučni da se zaštite, no oni su vidje-

li Ameriku i NATO kao svoje konačne zaštitnike. Oni su također pružali jak otpor vjerskom radikalizmu, posebno vahabizmu, koji su Saudijski pokušali uvesti zabranom svinjetine i alkohola i obnovom razorenih baroknih i renesansnih džamija u stilu Bliskog istoka. Al-Qa’ida, dakle, nije uspjela znatnije utjecati na europske muslimane na Balkanu.

Širenje NATO-a i Europske unije

Nakon što je riješena Bosna, proširenje NATO-a brzo je nastavljeno uz jaku podršku SAD-a, Britanije i Njemačke. U rujnu 1995., dva dana nakon što je dogovo-

ren plan poslijeratnog rješenja, NATO je objavio svoju studiju o proširenju.

Strategija demokratskog proširenja stavljena je na kušnju izbijanjem, 1998. godine, otvorenog rata između Srbije Slobodana Miloševića i Oslobođilačke vojske Kosova. U Washingtonu i europskim prijestolnicama na sukob se gledalo kao na test za NATO i EU. Tvrdilo se, ako se Miloševića ne zaustavi, da će se etničko čišćenje vratiti na Balkan, s nesagledivim posljedicama ne samo za regiju već i za vjerodostojnost zapadnih institucija. Rastuća bujica izbjeglica u Makedoniju ugrožavala je tamošnju krhku ravnotežu Slavena i Albanaca. Građanski rat tamo bi vjerojatno uvukao vanjske sile i pokrenuo širi požar, uključuju-

ći Grčku i Tursku. Kada je srpski vođa ignorirao ultimatum da prekine napade na civilno stanovništvo, NATO – uključujući Njemačku – pokrenuo je masovnu zračnu kampanju u ožujku 1999., zamišljenu da ga prisili na poslušnost. Konačno, kumulativne posljedice neprekidnog zračnog bombardiranja, zakašnjele pripreme NATO-a za terenski rat i posredovanje Moskve, uvjerali su Miloševića da se povuče s Kosova u lipnju 1999. i prihvati ulazak međunarodnih snaga pod vodstvom NATO-a. Europska unija lansirala je Pakt o stabilnosti da promovira prelazak regije u cjelini na slobodno tržište, ljudska prava i predstavničku vlast.

Utjecaj balkanskih kriza na europsku integraciju bio

Sveti Ivan Pavao II. je podržao obranu naroda, i molio „Ranjenog Krista“ da ostvarimo dobro svim ljudima.

je golem. Bivši europski povjerenik za vanjske odnose Chris Patten govorio je o njima “kao najnižoj točki europske poslijeratne povijesti, pokazujući jaz između naših pretenzija kao Europljana i naših sposobnosti da zajedno odlučno djelujemo“. Prvi povjerenik EU za vanjske poslove opisao je područje kao “mjesto rađanja vanjske politike EU“. Unija više nikada ne želi biti ponižena kao što je bila oko Bosne, i makar je kosovski rat bio mnogo sretnije iskustvo, mnogi europski vođe ipak su bili šokirani time koliko su ovisili o vojnoj snazi SAD-a za vrijeme te kampanje. Utjecaj na drugoj strani Atlantika jako se razlikovao. U SAD-u, za izbora 2000., vanjska politika nije bila vodeće pitanje, ali nakon desetljeća zajedništva postojala je jasna razlika između demokratskog kandi-

data, bivšeg potpredsjednika Ala Gorea – koji je bio ugledni pristaša vojne intervencije u Bosni i koji je predlagao nastavak politike intervencije Clintonove administracije – i pobjedničkog republikanskog kandidata Georgea Busha mlađeg, koji je bio duboko skeptičan oko američkog uključivanja u “napore izgradnje nacija“ te je izrazio nadu da će Sjedinjene Države postati “skromnija zemlja“.

U Rusiji, s druge strane, kosovski rat i neumorno NATO-ovo napredovanje doveli su do promjene vlasti. Samo dva mjeseca nakon prekida sukoba, u kolovozu 1999., iscrpljeni Jeljcin istaknuo je nepoznatog Vladimira Putina kao nasljednika.

Na temelju Brendan Simms: Europe. Basic books, 2013.

Učili smo od “Ranjenog Krista”

Židovi su napustili Egipat, jer je u njemu vladao totalitarizam, politička religija, gdje su ljudi ubijali druge ljude služeći čovjeka, lažnog boga. To se ponovilo sa Staljinom, Hitlerom, Musolinijem, Maom.

Mi smo se razvili (evolucijom) i duhovno, od stvorenih od Boga (sve), do Božjeg naroda u očekivanju Boga (Židovi) do djece Božje i izgradnje Kraljevstva Božjeg. Krist je umro moleći Boga da nam pomogne u daljnjem učenju.

Sveti Ivan Pavao II, je upozorio na totalitarni karakter potrošačkog društva. Inicijalni grijeh je bilo ubiranje jabuke, bez obrađivanja zemlje, sadnje i rada ... Kult novca, banaka, militantnog ateizma, socijalni bankrot političkih stranaka (uključivši socijalne demokrate) stvorio je novu političku religiju 1%, banaka, bogatih i moćnih.

Sveti Ivan Pavao II je upozorio, Benedikt XVI pokušao, Franjo mora učiniti.

Čim je razapet na križu, Isus je rekao: „Oče oprosti im, jer ne znaju što čine.“

Što ljudi tada nisu znali, i kako to učimo danas?

Bog, je preko Mojsija, fizičkim čudom i riječima znanja, poveo Židove da počnu slobodu. Svatko je morao postati osoba. Masa je pretvorena u tisuće osoba, povezanih vjerom, mišlju, radom ...

U Rimsko vrijeme Palestina je okupirana. Židovi su mislili da Bog nije održao obećanje i zaboravili su Njegove riječi. Podijelili su se na sluge Rima i strastvene Zelote, koji su mrzili i optuživali.

Bog je na Sinaju rekao Židovima, da ljudi mogu sagraditi Kraljevstvo Božje. Kako bi pokazao da to nije bila varka, On je morao postati jedan od njih, slab i smrtnan. Rodio se Isus. On je govorio, pokazivao, organizirao i podučavao ih da budu DOBRI. Oni ga nisu znali braniti na sudu, niti mu pomoći kada je razapinjan. Čak i oni koji su vjerovali u njega, nisu ZNALI što i kako činiti.

Židovi su se potom pobunili, i platili strašnu cijenu. Sve do Holokausta, i dalje do kraja totalitarizma, kolonijalizma i obnove povjerenja i suradnje katolika i Židova, zahvaljujući svetom Ivanu Pavlu II.

Milanski edikt je bio slijepi put.

Za vrijeme ratova na Balkanu „Ranjeni Krist“ je došao, mi smo ga branili i on je preživio. Nova vrijeme je počelo. Nema budućnosti bez dobra. Katolička crkva, posrćući, napredujući i spoznajući da postoji

samo Jedna Knjiga, a ne stara i nova, vraća se Kristu, pomažući ljudima da postanu djeca Božja – učeći, stvarajući, griješeći, i ponovno pokušavajući – povezivanjem ljude dobrotom.

Bijeli put

Mijo Tokić

Tomislavgrad, 19. 10. 2013.

Svaki put bratu bijeli je put

I kroz goru i kroz vodu
ljubav će uvijek pronaći put
Nezaustavljiva bujica
(ne pozna strah, ne priznaje smrt
ne predaje se
od žrtvovanja živi
Ne gazi travu
ne ostavlja za sobom poražene, pobijedene
mrtve)
Bijeli put
staza ili bljesak kuda je ljubav prošla
nezaustavljivo
Nezaustavljiva bujica ljubavi
Bijeli put, Bosna Srebrena i Srebrenica

Obilježavanje 20. obljetnice "Bijelog puta", Zagreb 10. 12. 2013., Starogradska vijećnica

.....
Majke koje su u crkvi-bolnici rodile, sa kardinalom Vinkom Puljićem nakon mise, prilikom obilježavanja 20. godišnjice Bijelog puta, 17.12. 2013.

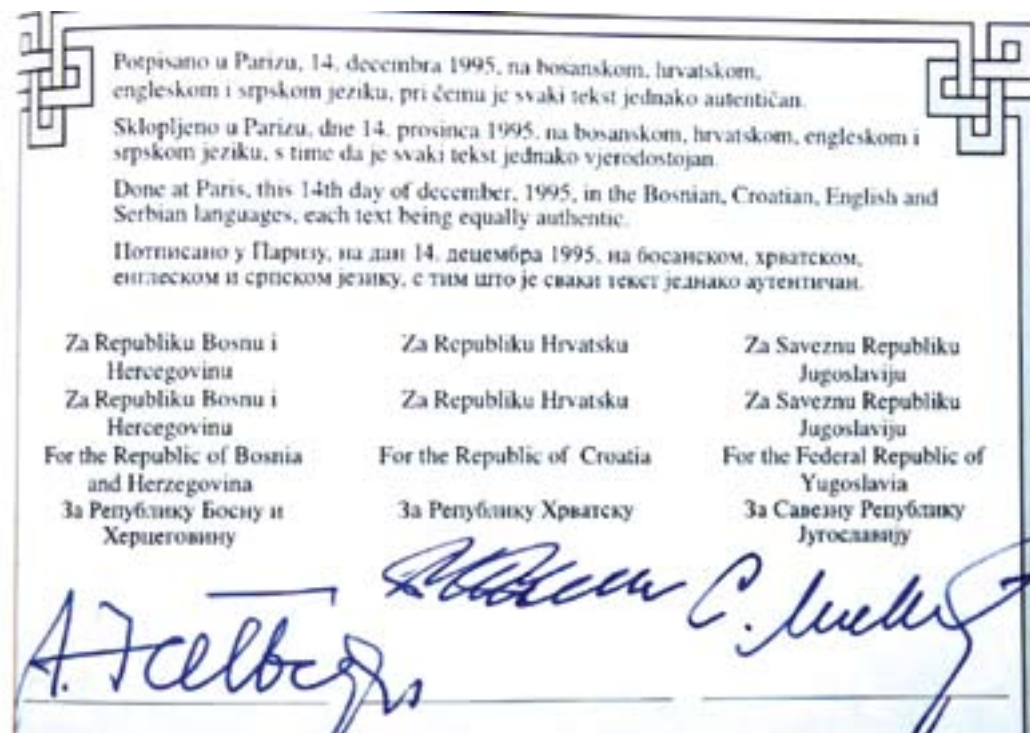
.....
Promocija knjige „Bijeli put i sivi Haag” Borislava Arapovića i izvornih filmova sa Bijelog puta, u Hrvatskom kulturnom centru Nova Bila, 17.12. 2013.

Slobodan Milošević, Franjo Tuđman i Alija Izetbegović na potpisu Deytonskog sporazuma 14. 12. 1995. godine u Parizu u nazočnosti međunarodnih predstavnika

Pismo Billu Clintonu

Dr. Slobodan Lang
Učinimo mir unosnim*

Gospodin Bill Clinton,
42. predsjednik Sjedinjenih Američkih Država,
humanist i mirotvorac

Zagreb, 19. veljače 2014.

Poštovani g. predsjedniče Clintone,

Vi ste danas najpoštovaniji i najdjelotvorniji mirotvorac među državicima u svijetu.

Takav ste status uvelike stekli zaustavljanjem agresije, rata, ubijanja, etničkog čišćenja i genocida, prije svega u Bosni i Hercegovini i na Kosovu.

Kao humanitarac, tada i sada, ja Vas molim da se vratite u Bosnu i Hercegovinu i jugoistočnu Europu na godinu dana, sada kao specijalni izaslanik, da započnete drugo, tako važno razdoblje za ljude kao pojedince, narode i države, ali i za cijelu Europu, Ujedinjene narode i svijet.

Mnogo je sukoba u svijetu danas. Svijet treba uspješnu akciju mira za sve.

U ovom trenutku ona je hitno potrebna i Bosni i Hercegovini, ali se može proširiti i diljem jugoistočne Europe, ma koliko teško, ipak realnije nego bilo gdje drugdje u svijetu.

U ovoj regiji, gdje se susreću velike religije, islam, judaizam, katoličanstvo i pravoslavlje, pobjeda mira istinski bi značila veličanstvenu pobjedu humanizma, ovdje sada, a globalno u budućnosti. Vi ste vjerojatno jedina važna osoba u svijetu koja to može ostvariti.

*Nenad Bach

Molim Vas da prihvatite ovaj Izazov dobra da biste unaprijedili mir, demokraciju i ekonomski razvoj u Bosni i Hercegovini i cijeloj ovoj regiji.

Završavanje rata nije dovoljno za mir

Gospodine predsjedniče Clintone, kao što dobro znate, završiti rat i graditi mir vrlo su važni, ali različiti izazovi. Sporazum iz Versaillesa naziva se UGOVOR O MIRU, ali je on u stvarnosti bio samo kraj Prvog svjetskog rata, poslije kojeg je počelo jačanje totalitarizma i nacizma u Njemačkoj, što je vodilo u Drugi svjetski rat i sramotnu tragediju Holokausta. Hitlerova bezuvjetna kapitulacija bila je i jest iznimno važna, ali ona nije pokazala put mira.

Kada ste Vi postali 42. predsjednik Sjedinjenih Država, rat u Bosni i Hercegovini ubijao je velik broj ljudi. Ubrzo ste podržali odluku Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda o osnivanju Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju.

Prije svega zahvaljujući Vama, u Parizu je 14. prosinca 1995. potpisan Opći sporazum o miru u Bosni i Hercegovini. Vi ste ga zapečatili korištenjem sile da bi se 1999. zaustavila srpska vojna intervencija s etničkim čišćenjem na Kosovu.

Odmah poslije Daytonskog mirovnog sporazuma osnovan je Ured visokog predstavnika za Bosnu i Hercegovinu radi nadgledanja civilnog provođenja toga sporazuma. Od tada je bilo sedam visokih predstavnika iz šest europskih država: Carl Bildt (Švedska), Carlos Westendorp (Španjolska), Wolfgang Petritsch (Austrija), Paddy Ashdown (Velika Britanija), Christian Schwarz-Schilling (Njemačka), Miroslav Lajčák (Slovačka) i Valentin Inzko (Austrija).

Glavni zamjenici bili su iz Sjedinjenih Država, od kojih je g. Jacques Paul Klein bio najdjelotvorniji i najuspješniji, nakon svoje misije u Vukovaru.

Gdje smo sada?

U ovom trenutku nemamo efikasan mir ni demokratsku ili ekonomsku politiku u Bosni i Hercegovini, u državama regije, a ni u Europskoj uniji.

Lord Paddy Ashdown u intervjuu s Christiane Amanpour na CNN-u 12. veljače 2014. rekao je “da je Daytonski sporazum završio rat, bio idealno rješenje za dolazak mira, ali i da je pogrešan temelj za održivu državu”. Rekao je također da je stanje u Bosni i Hercegovini “vrlo lomljivo” i da Europska unija treba učiniti više da bi Bosancima pomogla izgraditi funkcionalnu državu koja može služiti svojim građanima. “Međunarodna zajednica treba djelovati sada. Ako ne djeluje sada, jako se bojim da će stanje s odcjepljenjem ojačati i moglo bi lako postati nezaustavljivo s približavanjem izbora.”

Prema rješenjima

U svjetlu Vašeg rada u humanitarnom svijetu – i u skladu s vodećim načelima Vaše zadužbine (“ništa se istinski ne događa bez promjene življenja”) – smijem li skromno predložiti neposrednu i ciljanu inicijativu za podizanje svijesti o potrebi suradnje, tj. istinske izgradnje mira u regiji, inicijativu za ekonomski razvoj: fond za malo poduzetništvo u regiji, poljoprivredu (organsku), turizam i drugo.

Kao što ste dobro informirani, visoka nezaposlenost i nedostatak vjere u budućnost regije među mladima vodi produbljivanju krize i razaranju Vaših nastojanja i nastojanja svjetskih prvaka koja ste kanili ostvariti prije gotovo dva desetljeća.

Vodstvo za dobro

Gospodine predsjedniče Clintone, moguće je poštovati sve ljude, svaki narod i unaprijediti ukupni razvoj (demokraciju, ljudska prava i ekonomiju) Bosne i Hercegovine kao države. Istinu treba izreći i suočiti se s njome, te volju svih organizirati za izgradnju boljeg svijeta od svakog doma do Europe. Bolji Balkan moguć je sada!

Potreban je vođa za dobro. Vi ste potrebni i sposobni da prihvatite ovaj Izazov dobra. Prihvatite ga, pomognite milijunima koji pate, donesite nadu i ponudite istinsku viziju za budućnost.

G. predsjedniče, uz najdublje poštovanje za učinjeno i s nadom za budućnost,

dr. Slobodan Lang

P.S. Potječem iz obitelji odavno posvećenoj učenju i služenju općem dobru, njegovanju slobode i dostojanstva, borbi protiv antisemitizma i progona, koja je jako stradala u Holokaustu.

Kada su ratovi agresije i razaranja na Balkanu započeli 1990-ih, ustao sam protiv i posvetio se sprečavanju etničkog čišćenja i genocida. U ovom ratu, prvom u Europi nakon Drugog svjetskog rata i Holokausta, nitko drugi nije pozvao na sprečavanje genocida.

Sada pozivam Vas, g. predsjedniče Clintone. Dođite pomoći ljudima u njihovim domovima, osposobite demokraciju, ekonomski razvoj, dostojanstvo i mir za ljude u Bosni i Hercegovini, proširite Europsku uniju na sve države Balkana i potaknite razumijevanje da su svi ljudi i narodi jednaki i imaju pravo na viziju, rad i ekonomsku ravnopravnost.

Dođite za mir u Bosnu i Hercegovinu, za mir na Balkanu i u Europi – Europi jednakosti, Zapadu budućnosti, i radi dobra za sve.

Kazalo imena

Abraham,	Artuković Mate,	Banjad Ivan,	Bikić Dragica,	Brajčić H,	B.Č.,
Abdić Fikret „Babo“,	Ashton John,	Banović Dragica,	Bilandžija Drago,	Brajinović Jozo,	Caik dr Mirko,
Acheson D.,	August,	Banzolić Josip,	Bilić Anto,	Brajković Mijo,	Campini Claudio,
Agačević Rusmir,	Augustinović Kata,	Banzolić dr Zvonimir,	Bilić Marko,	Brandt Willy,	Canjuga prof Zlatko,
Aganović Izet,	A.M. dr,	Barač dr,	Bilić dr Milivoj,	Brangjolica V,	Carlyle Thomas,
Ajkunić Fadil,		Barač dr Vjekoslav,	Bilobrk Dušan,	Branka,	Cassin René,
Akmađić Mile,	Baban dr N,	Barač Vladimir,	Biljaka Vesna,	Brankin muž,	Cetin Hikmet,
Alagić,	Babić Vladica,	Barač Vladimírka,	Biočić dr Mihovil,	Branko,	Chang dr Peng Chun,
Alagić Mehmed,	Babić dr Žarko,	Barba,	Biočić,	Brano,	Che Guevara Ernesto,
Albright Madeleine,	Backer Sally,	Barbara,	Blair Tony,	Branšajd Branko,	Chomsky Noam,
Aleksa Ratko,	Baconić dr Vedran,	Barbarić Petar,	Blanka,	Braut M,	Christie Chris,
Aleksandar Veliki,	Bačenić dr Vedran,	Barbić Biljana,	Blaškić Tihomir,	Bressan dr Leonardo,	Churchill Winston,
Aleksovski Zlatko,	Bačić dr Josip,	Barbie,	Blažević fra Božo,	Bretić-Družić dr Mila,	Cindrić Branka,
Aličelebić Salih,	Badrov Jozo,	Barešić Josipa,	Blažević Katica,	Brdar Ante,	Cirenc Šimun,
Alilović Dana,	Badurina dr Mirjana,	Barić dr Dragan,	Boban Mate,	Brdar Anto,	Clinton Bill,
Alilović Frano,	Bagarić Ante,	Barić dr Antonija Mirjana,	Boban Ranko,	Brisky dr Tibor,	Cohen Roger,
Alilović Kata,	Bagarić Anto,	Baričević dr,	Bobaš Pero,	Briševac Davorin,	Cohen William S.,
Alilović Stipe,	Bagarić dr Ivan,	Barišić dr Dragan,	Bobetko,	Brizić Ivan,	Concolato,
Almaš dr Zvonimir,	Bagatin dr Jugoslav,	Barišić dr Dubravko,	Bogić ob,	Briquemont Francis,	Cot Jean,
Alojz,	Bago Darinko,	Barišić dr Zvonimir,	Bogomolov Alexandre,	Bristovski Tome,	Crevar Monika,
Andrić Ankica,	Bago,	Barišić-Skok dr Božena,	Bojkić dipl. ing. Ivan,	Brkljačić Ivan,	Cruz Hernan Santa,
Androšević Helena,	Bajčetić Dragan,	Barth Karl,	Bokunić Josip,	Brolich Igor,	Crzunov dr Boris,
Anđa,	Bajić Draško,	Barun fra Anđelo,	Bokunić Juraj,	Browning Edmond L.,	Curić dr,
Anđelić Marko,	Bajić Đurdica,	Basarić-Ilić Suzana,	Bokunić Jutra,	Brüger Miriam,	Cvijović-Dombaj dr Vlasta,
Anđelović fra Petar,	Bajić Suzana,	Bašić Edica,	Boll Heinrich,	Brzi,	Cvitanović don Ivan,
Ančić Dragan,	Bajić sestre,	Bašić dr Josip,	Bonhoeffer Dietrich,	Brzović Zdravko,	Cvjetko dr Marija,
Ančić Mladen,	Bajo Marijana,	Batarilo Zoran,	Bonić Dragan,	Bubalo fra Jakov,	
Aničić Mile,	Bajo Nevena,	Batarilo,	Boom Corrlle den,	Buber Martin,	Čale Branko obitelj,
Ankica teta,	Bakalić K,	Batfield Mark O.,	Boras Mate,	Bucat dr Marija,	Čorić fra Šito,
Ante,	Bakarčić Ana,	Bayer dr Kristijan,	Borić Anton,	Budak dr Antun,	Čosić Anđa,
Anto,	Bakotin dr Tonka,	Beđo,	Borić Antun,	Budelj Dragan,	Čosić Nikola,
Antolić dr Stanko,	Baković dr Ante,	Begović Mate,	Borić dr Teo,	Budimir dr Dražen,	Čoso,
Antončić-Furlan dr Ivanka,	Baković Josip,	Belkov Dubravko,	Boris Legenda,	Buha Ivan,	Čuk dr Đuro,
Antončić dr Zoran,	Bakula Franjo,	Bell Martin,	Boroviškić fra Luka,	Buiršić dr Josip,	Čulić dr Nataša,
Ante maskirani,	Bakula dr,	Bender Ivan,	Borzić dr Zdravko,	Bumbar dr Željko,	Čurak fra Ivo,
Ante pok.,	Balenović Karlo,	Berišić Veprec Tonči,	Bosac Velimir,	Bumčić dr Igor,	
Aranza Jelena,	Balentović Danijela,	Berlengi dr Nedeljko,	Bosanac Vesna,	Bura dr Jelena,	Čabo-Grubišić dr Nedeljka,
Arapović Borislav,	Balić dr Ivanka,	Bertović Ante,	Bosanac,	Burić Ivan,	Čala dr Zoran,
Arbanas dr Artur,	Balić Žarko,	Bevanda Gorjana,	Boschi dr Vladimir,	Burić J,	Čalić Anto,
Arendt Hannah,	Banac Ivo,	Bevin Ernest,	Bošnjak dr Ivan,	Bush Barbara,	Čalić Josip,
Arkan,	Bane,	Bičanić dr Nenad,	Botić Družić dr Mila,	Bush Georg Jr.,	Časar Ksenija,
Armanda dr Višnja,	Bandalović dr Ivica,	Biden Joseph R.,	Botić Kruno,	Bušić dr Njegoslav,	Čečura Marinko,
			Botić Vesna,	Bušić dr Zdravka,	Čečura Mato,
			Boutros Boutros-Ghali,	Bušić dr Željko,	Čeko Boris,
			Božić Draženka,	Bušić,	Čepin-Begović dr Jasna,
			Bradarić dr Nikola,	Buzuk dr Bruno,	Čepulić,

Čerkez Mario, Čerkez, Čičak Ante, Čičin-Karlov Ante, Čilić Zvonimir, Čivčija Katica, Čivčija mr Smiljan, Čizmić dr Stipe, Čordaš Davor, Čorić dr Željko, Čorluka Gojko, Čorkalo dr Zdenka, Čorušić dr Ante, Čović Ferdo, Čović Irena, Čović Renata, Čović dr Zdenka, Čović Željko, Čubranić dr Zlatko, Čulić Josip, Čulić dr Nataša, Čulić dr Vida, Čulo Branko, Čulo Vlado, Čupić dr Vladimir, Čupo, Čuturić Dragana,	Dodik dr Goran, Dogan Despot dr Marija, Doležal Sanja, Domazet Bosiljko, Došen-Gomozelj dr Mira, Dragica, Dragoje dr Stjepan, Dražen, Dražančić dr Ante, Dreyfus, Drinovac Zvonko, Drnašin dr Kristina, Drnašin-Buklijaš dr Jadranka, Dropulić-Vidaković dr Diana, Drucker Ernest PhD, Družjanić dr Nikica, Dubravka, Dugalić, Dujmović dr Davor, Dujmović mr Ivan, Dujmušić, Duka fra Tomislav, Dukes Charles, Dunant Anri, Dunant Henry, Duplančić dr Božidar, Duraković, Duranović dr Vlasta, Duspara, Duvnjak Joško, Duvnjak Ružica, Duvnjak Stjepan, Duvnjak Vladimir,	Džambas dr, Džolan fra Mijo, Eanić Pavle, Eberhart Rozika, Eden, Edison A. Thomas, Eichmann, Einstein Albert, Elchann rabin, Elezović dr Neven, Erceg-Žigo dr Rosa, Erdeljac dr Željko, Erdemović, Eškinja dr Ksenija, Eterović I, Etter Philipp, Fara dr Davor, Farc Davor, Ferdo fra, Fein Helen, Ferenac dr Jadranka, Ferrer, Finci dr D., Fink Magdalena Marija, Fischer dr Fedor, Ficher Joschka, Filipi Marijo, Filipović Filip, Fistrić dr Predrag, Fistrić dr, Fišić Zdravko, Foretić M, Fran, Franjo, Frančisković dr Vedran, Frankić dr Gordan, Frankopan Petar, Franjo Josif, Frenkić dr Gordana, Frick Cramer Margarite, Frkat Igor, Friedman Thomas L., Friendly Alfred, Frost Robert, Furda,	Furlan dr Ivanka, Furth Leon, Furundžija Dejan, Furundžija Ante, Gabrić dr Katica, Galbraith ambasador, Galić Milan, Galić Željko, Galinović dr Kuzma, Galjar, Gandhi Mahatma, Ganić Anto, Ganić Ejup, Garić Božo, Garić Marinko, Garrod sir Martin, Gavranić Tedi, Gazdik dr Miljen, Gazibarić Dragan, Gazibarić Jasna, Gazibarić Zoran, Gesi Zdravko, Ghidi V, Gitman Esther, Gjurašin, Glavaš Ana, Glavaš Ankica, Glavaš Cvitko, Glavaš Josipa, Glavaš dr Marica, Glavaš, Glavurda Nikola, Godinić inž, Godinić Branko, Gojko, Golemac Franjo, Gomah Sayed, Gore Al, Gorton Slade, Gospa Ramska, Gospa Sinjska, Gotal Višnja, Gotovac Pero, Gotovac Vlado, Gotovina,	Gottstein dr Urlich, Goubon Goran, Grabić Nikola, Grabovac Anto r.1959., Grabovac Anto r.1952., Grabovac Dragica, Grabovac Lidija, Grabovac Nedeljko, Gracić fra Franjo, Grandić dr Leo, Granić dr Mate, Granić-Husić dr Milka, Granići, Grbac Franić Jasminka, Grebenaer Anto, Grebenaer fra Franjo, Grebenaer Sanja, Grebo fra, Grgić dr F, Gučanin Ivan, Gudelj Ivanka, Gudelj Marijan, Gugić Mato, Gulin Kotičić Višnja, Gverić dr Tugomir, Gverović, Habek Oto, Hadžić Goran, Hadžihasanović Enver, Hagness Peter, Halilović Husein, Hanushtate Yeruchem rabin, Hatfield Marko, Havel Vaclav, Hazlek dr Herman, Hebrang dr Andrija, Helena, Herceg Branka, Herman Edward S., Herman dr Radoslav, Hitler, Hlišić dr Darko, Hodgson William, Hodžić Dževad, Horton dr Richard,	Horvat dr Biserka, Horvat dr Mladen, Host dr Ivan, Hrbika Vedrana, Hrgić Ante, Hrkov sin, Hrvat T., Hrvoje ob, Humljak dr Tomislav, Humphrey John P., Husić Mehmed, Husić-Granić dr Milka, Ilić Dragan, Ilić dr Nenad, Ilijev dr Verica, Irma, Issabelle, Iva, Ivan, Ivana, Ivanić Ivanka, Ivanišević Đ., Ivanišević dr Marin, Ivanković Ante, Ivanović Izabela, Ivanović Vesna, Ivan Pavao II, Iveta, Ivić, Ivić Ivan, Ivić dr Ivo, Ivić vozač, Ivo, Isabelle, Isus Krist, Izetbegović Alija, Izidor, Jackson Robert H., Jadrijević Srđan, Jakešević Ante, Jakešević Anto, Jakić dr Marinka, Jakošević Jozo, Jakov fra,
--	---	--	---	---	---

Jakovljević dr Miro,	Jurčević Ljuban,	Koenig Shulamith,	Krist Isus,	Ledenko dr Josip,	Lucić fra Ljubo,
Jakovljević Mirjana,	Jurčević Stipica.	Kohl Helmut,	Krišto Veronika,	Ledić Branko,	Lučić Vinko,
Jakovljević,	Jurčić dr Joško,	Kohl,	Križanac Anto,	Legec dr Igor,	Luetić dr. Ante,
Jakšić dr Branimir,	Juričić Luka,	Kolacio dr Zdravka,	Križanac Dragan,	Leković Saša,	Luetić V,
Jakšić dr Branko,	Jurilj dr Radoslav,	Kolak Dragana,	Križanac fra Franjo,	Leon,	Luetić dr,
Jandrijević Srđan,	Jurišić Erten dr Dubravka,	Kolar dr Ankica,	Križanac Franjo,	Leonardo da Vinci,	Luetić dr,
Janko fra,	Jurišić Hrvoje,	Kolar dr Ivan,	Križanac Ivica,	Leotar Jozo,	Lujanović Franjo,
Janković Vinko,	Jurišić ob.,	Kolar Jurčević Ankica,	Križanac Ranko,	Lemkin Raphael,	Lujanović Kata,
Januzović Maja,	Jurišić Vinko,	Kolbe Maksimilijan,	Križanac Tomislav,	Lešić Vlado,	Lujanović Marina,
Janjić Marija,	Jurović-Mrkovčić dr Ljiljana,	Kolenda Davor,	Krsnik,	Lešin dr Joško,	Luka vozač,
Javornik dr Nenad,	Jusić Đelo,	Kolenda Josip,	Krstić-Ivanišević Vedrana,	Levačić Branko,	Luther King Martin,
Jehova,		Kolenda Mato,	Krstić,	Levarda Ignacije,	
Jelačić ban,	Kabiljo Leon,	Kolobara Miro,	Krželj dr Vjekoslav,	Lewis Anthony,	Lj.R.,
Jelena,	Kabiljo ob,	Komarčić dr Mirko,	Kučić dr Juraj,	Liaison,	Ljubas fra Jozo,
Jelenčić Vladimir,	Kain,	Komarica biskup,	Kuharić dr Franjo,	Lidija,	Ljubas Kata,
Jelenčić Zlatko,	Kafka,	Komarčić dr Mirko,	Kujundžić dr Mirjana,	Lieberman Joseph I.,	Ljubić dr Božo,
Jelić,	Kaić Josip,	Komparek dr Ante,	Kuki,	Lifton Robert Jay,	Ljubičić Đulijano,
Jelovac dr,	Kalajžić Ivan ing,	Koncul Stanko,	Kukoč dr Miroslav,	Likar Etelka,	Ljubijankić dr Irfan,
Jelović Višnjan,	Karabaić-Strčić dr Mirjana,	Končar Mićo,	Kulić Luka,	Lijić dr Ana,	
Jelović Marijan,	Karadžić Radovan,	Kopić dr Dragica,	Kuliš dr Branimir,	Linkoln,	N.B.,
Jerbić dr Mandica,	Karaga Fuad imam,	Kopić dr Stevan,	Kuliš dr,	Liović,	Naletilić,
Jeremić dr Jasna,	Karajica fra Stipe,	Korabi dr Mazen,	Kujundžić dr Mirjana,	Liu,	Nanić Namik,
Jerlagić Emir,	Karasira Venuste,	Kordić Dario,	Kuljiš Katja ing,	Livančić,	Nanković dr Vjekoslava,
Jezerinac mons. Juraj,	Karić Rasim,	Kordić dr Zdenko,	Kunišek dr Juraj,	Livančić fra Zoran,	Napoleon,
Job,	Karmelić Kovačić Vesna,	Kordić Dario	Kupreškić Mirjan,	Livančić Stipo,	Nasić dr Ivan,
Josef,	Katava Marinko,	Kos Stjepan,	Kupreškić Vlatko,	Lojpur dr Mihajlo,	Nasserman,
Josip,	Katava,	Kosanović Mubin,	Kupreškić Zoran,	Lojz,	Nazor Ante,
Josipović,	Katavac dr Vinko,	Kosor Jadranka,	Kupreškići,	Lončar-Čakalo dr Dubravka,	Nobel,
Josipović Drago,	Katica,	Kostić ob,	Kurenija Dragan,	Lončar Ilija,	Nebojan Vladimir,
Josipović Josipa,	Katić dr Dario,	Kostović dr Ivica,	Kurent Maja,	Lončar Mladen,	Nebojan Vlado,
Jović Jerko,	Kejla dr Zvonko,	Košić vlč Vlado,	Kurevija Dragutin,	Lot,	Nedić Milovan,
Jozić Štefica,	Keller Helen,	Košuljanić-Vukić Đurđica,	Kurevija Mišo,	Lovrenović Ivan,	Neimarević fra Branko,
Jozo,	Kennedy John F.,	Košuta M.,	Kusturica,	Lovrenović Slobodan,	Neimarević Hrvoje,
Judaš M,	Keser Ranko,	Kouchner,	Kuščević dr Dorjan,	Lovrentijev Robert,	Neimarević fra Stjepan,
Jukić Dragana,	Kevo-Andrić dr Irma,	Kovač Josip,	Kuveždić Mirjana,	Lovretić dr Velimir, Knin,	Nenadić Milan,
Jukić Ivica,	Kičinbaći Krunoslav,	Kovač Josipa,	Kuzmanić Ante,	Lovretić dr Velimir, Korčula,	Nepoznati vozač,
Jukić dr Milan,	Kinzer Stephen,	Kovač dr Mileva,	Kvesić dr Ante,	Lovrić Milan,	Neta,
Jukić Perica,	Kirn dr Ado,	Kovačević dr Ante,		Lovrinović Dragica,	Nicholls lord,
Jukić Petar,	Kissinger Henry,	Kovačević-Capan dr Marija,	Lacković Ivan Croata,	Lovrinović Marko, dipl ph,	Nikić Andrija,
Jukić vlč. Tadija,	Klarić mons Josip,	Krajnović Josip,	Ladan Niko,	Lovrinović Slavica,	Nikola,
Jung Dražen,	Klemperer Victor prof.,	Kraljević dr Ante,	Landeka fra Ivan,	Lovrinović Suzana,	Nikola snimatelj,
Junmaković Milena,	Klein,	Kraljević dr Damir,	Lang Slobodan,	Lozančić Branko,	Nikolić Branislav,
Jura,	Knežević dr A.,	Krakan Dubravka,	Lantos Tom,	Lozančić Ivo,	Nikolić Ivo,
Juras dr Juro,	Knežević Ivan,	Kramer fra Ivo,	Lasić Jago,	Lozo Petar,	Nikolić Josipa,
Juras fra Ljubo,	Knežević Niko,	Kraus dr Ivan,	Lauš Bosa,	Lucić fra Ljubo,	Nikolić dr Katica,
Jurčević Ivana,	Kobačević dr Valerija,	Kraus dr Meira,	Lazić Boško,	Luburić don Ante,	Nikolić fra dr Mato,
			Lawn Bernard,	Lucić Predrag,	Nikolić don Pavo,

Nikšić dr Vinko,
Ninčević dr Željko,
Norton Eleanor,
Novak Antun,
Novak Ilija,
Novak dr Srđan,

Njavro dr Juraj,
Njavro ministar,
Njutn (Newton),

Maganjić Željko,
Magaš Branka,
Magdanić Željko,
Mahala Tombah,
Madjar dr Ivanka,
Madžar dr Željko,
Madžar Šimić dr Ivanka,
Maja,
Majić Ivan,
Majka Tereza,
Malik dr Charles,
Malnar Željko,
Maloseja Tihomir,
Malosejev Tihomir,
Mamuša Ante,
Mandela Nelson,
Mandić prof Ivica,
Mann dr Jonathan,
Manolić Josip,
Marasović dr Branko,
Mareković Ivan,
Margetić Milan,
Marić fra Ante,
Marija,
Marić Ivica,
Marić Jozo,
Marić dr Marinko,
Marić Zdenka,
Marija,
Marijanović Ljubica ing,
Marina,
Mario,
Marjanović Anto,
Marjanović Ivica,
Markić Bruketa dr Irena,
Markus Marijan,

Marijlović Dalibor,
Markač,
Markić-Bruketa dr Irena,
Markić Luka,
Marko,
Marković dr Ivan,
Marković dr Ivo,
Marković Veljko,
Marković dr Zoran,
Markulin dr Dragutin,
Markulin dr Zvonimir,
Maros,
Maros Dragan,
Maros Ivica,
Maros Jako,
Maros Marijan,
Maros Marko,
Maroš Ivana,
Marović dr Anton,
Marshall,
Marta čs,
Martić Finka,
Martić Josipa,
Martinez Esparza Fran,
Martinović,
Martinović Ilija,
Martinović Miro,
Marušić Ana,
Marušić dr Matko,
Marušić M,
Matec dr Boris,
Matej,
Mateša,
Matić dr Božo,
Matko,
Matić dr Dario,
Matić Ljuba,
Matija fra,
Matko,
Matković Ankica,
Matković Anto,
Matković Lucija,
Matković Sanja,
Mato,
Matošević Anica,
Matošević Dragica,
Matošević Ivo,

Matošević Katica,
Matošević Matija,
Matošević Olgica,
Matošević Zdravko,
Matošević Zoran,
Matošić Srđan ing,
Matulić Stanislav,
Mavrić dr Tihomir,
Mavrinac dr Vojko,
Mazanjić Željko,
Mazowiecki Tadeusz,
McCabe Mary Pat,
Mendes Aristides de Sousa,
Mendaš Zvonko,
Mendušić Silvana,
Merdan,
Merdan Džemo,
Mesec Željko,
Meri supruga,
Merkulin Zvonimir,
Meron Theodor,
Meštrović dr Julije,
Meštrović dr Marija,
Meštrović SG,
Meter dr Jozo,
Metličić dr Vitomir,
Mic Ante,
Middleton J,
Mihaljević Nikica,
Mihovil dr Ivica,
Mijač-Gulišija dr Emilija,
Mijatović Darko,
Mikulić Josipa,
Mikulić Stjepan,
Mikuš dr Darko,
Milanović Dobrila čs,
Milanović Janja,
Milić Drago,
Milić dr Sandra,
Miličević Hrvoje,
Miličević Jerko,
Miličević M.,
Milisav dr Ninka,
Milošević,
Milošević Slobodan,
Milovanović Stojan,
Miljak Vinko,

Mioč fra Gabrijel,
Mirić dr Dinko,
Mirjana,
Mirko vojvoda,
Misić Maja,
Miše dr Stjepan,
Mišković dr Berivoj,
Mišković Dragun,
Mitterand,
Mlakić Alojz,
Mlakić Branko,
Mock A,
Moffit Antony Vincent,
Moffitt Toni,
Mojoj,
Mojsije,
Montiljo J.,
Morillon gen.,
Možetić dr Darko,
Mravunac Branka,
Mrkonja Ana,
Mucić,
Muflon,
Mulahalilović Osman,
Munch Edvard,
Musić Jure,
Muslin Nikola,
Mussolini,

Obama,
Ogata Sadako,
Okadar ob,
Olujić Petar,
Omažić dr Ante,
Omerbašić Šefko,
Opaček dr Ratomir,
Orbac dr Vlastimir,
Orešković Predrag,
Orešković S,
Orlan dr Lidija,
Orlić,
Orlovac fra Ivo,
Osik dr Mirko,
Ozomec Nevenka,
O'Brien James,
O'Sullivan Terrence Patrick,

Owen,
Padovan dr Ivo,
Pajkić Dušan,
Palavra Marica,
Palavra Nevenka,
Pandža,
Panić Vjekoslav,
Panić Vojislav,
Paolini Fulvio,
Papa,
Papić,
Papić Dragan,
Papo dr,
Paradžik Z,
Parić Anica,
Pastrečko Siniša,
Pašalić dr,
Pašalić Arif,
Pavelić,
Paver Ernst,
Pavić Jozefina,
Pavić Siniša,
Pavković Jozo,
Pavlović Franjo,
Pavo don,
Patten Chris,
Paver Ernst,
Pavić,
Pavlov dr Neven,
Pavlović Josip,
Pavić dr Arsen,
Pavka sestra,
Pečenković Himzo,
Pehar dr Jakov,
Pejković Lovre,
Pejković dr Neven,
Pek Branko,
Penava Jozo,
Pendeš Gordana,
Penić Tihomir,
Pepeljuga,
Perica Živko,
Perić Ante,
Perić Anto,
Perić Ivo,

Perić Ljubica,
Perić Mijo,
Perić Nenad,
Perić dr Relja,
Perić dr Tihomir,
Perić Tihomir vozač,
Perić Vesko,
Perić Vinko,
Perić dr,
Periš dr Ksenija,
Perišić dr Miroslav,
Perišić dr Rade,
Perković Anto,
Perković Petar,
Pero,
Peron Eva,
Peronja Kruno,
Pervan Željko,
Perzanović Igor,
Peša Zoran,
Peterlin Boris,
Petrović dr Oleg,
Pilat,
Pilipović-Vuković dr Tonka,
Pinochet,
Pisk Katarina,
Pišlja Dragan,
Pišlja Ivan,
Pivalica dr Sanda,
Planinić dr Ante,
Planinić dr Nikola,
Pličanić Mustafa,
Pocrnja Lucinka,
Pocrnja dr Zoran,
Podnar Ivan,
Podnja dr Zoran,
Pogarčić Vladislav,
Pogarčić Zdenka,
Pohara Armin,
Pokmanović dr Hrvoje,
Polić dr Branka,
Poljar Boris,
Popara Cilika (Cecilija),
Popović dr Branko,
Popović B.,
Popović Ivo,

Popović Milenko,
 Poss Jacques,
 Potkrevetaš Toni,
 Potts John,
 Povrzanović dr,
 Požega Josip,
 Praljak Slobodan,
 Praljak,
 Pranjković Josip,
 Pranjković Matilda,
 Prapratnik dr Tatjana,
 Preskar Ivica,
 Priebke,
 Primorac dr Boris,
 Prlić Jadranko,
 Prodan dr Mirko,
 Prosoli Alojzije,
 Prpić dr Valter,
 Pršlja Ivo,
 Pulizer,
 Puljić msgr. Vinko,
 Puljić kardinal,
 Puljić Želimir,
 Pušelja-Đaković Ljubica,
 Pušić Berko (Berislav),
 Putin Vladimir,
 Pužar dr Radovan,

Rački dr Sanjin,
 Rački Cargonja dr Višnja,
 Radić Dalibor,
 Radić Jure,
 Radić fra Stipan,
 Radman Vesna,
 Radonić dr Vedran,
 Radoš Dragan,
 Radoš Marko vozač,
 Radoš M.,
 Radovanović Miro,
 Rajić Božo,
 Rajić Dragan,
 Rajić Kata,
 Rajić Miroslav,
 Rajić Nenad,
 Rajić Vinko,
 Rajić,
 Rajković Ante,

Rajković Frano,
 Rajković Franjo,
 Rajković obitelj,
 Rajković Vlado,
 Rakiđija dr Marija,
 Rakić dr Fani,
 Rakitić Lidija,
 Rakočević Ljubica,
 Ramić Anto Jozo,
 Ramljak,
 Ramljak Nikola,
 Ramljak Pero,
 Rastovski dr Andrej,
 Ravlić Ankica,
 Ravlić dr Krunoslav,
 Reamy J,
 Rebić Adalbert,
 Reck Friedrich,
 Ređep,
 Redžepagić Faruk,
 Reiner ministar,
 Rena dr Volga,
 Ripa Ana,
 Ritterman dr Marijan,
 Rodin dr Nives,
 Roje dr Damir,
 Roje Zdravka,
 Rončević dr Željko,
 Roosevelt Eleanor,
 Roosevelt Franklin,
 Roso Anto,
 Roso,
 Rothom Kenneth,
 Rozić J,
 Ručević Andrija,
 Rudež B.,
 Rumbolt,
 Rupčić dr Stanislav,
 Sablić M.,
 Sabolić M.,
 Sačer dr Goran,
 Sadat Anwar,
 Sajević Darko,
 Salamunić Elza ing.,
 Salopek Stjepan,
 Samardžija dr Domagoj,

Santai dr. Marijan,
 Santai Slavica,
 Saraja Marijan,
 Sarić Božana,
 Scharping Rudolf,
 Scott,
 Schroeder Gerhard,
 Sedlić Ilija,
 Sekulović Vlatko,
 Sekulja Franjica,
 Selić Snješko,
 Sandler Irena,
 Sepac Frank,
 Sertić dr Dimče,
 Sertić-Janković Mirela,
 Sertić Vlado,
 Shalvi Moshe,
 Sikirić Igor,
 Silajdžić dr Haris,
 Simmonds Stephanie,
 Simms Brendan Peter,
 Simpson Alan,
 Sindik dr Nebojša,
 Singer,
 Siniša,
 Sladoja ob,
 Slaviček dr Vladimir,
 Sliško Jozo,
 Slišković Stanka,
 Sluganović Marina,
 Skerlev dr Mihael,
 Skoko fra,
 Skoko fra Iko,
 Skoko Stjepan,
 Skopljak Pero,
 Smajić dr Dubravka,
 Smital Marina,
 Smoljanović dr Mladen,
 Snajdar Milivoj,
 Softić dr Ivan,
 Solomun Drago dipl.ph.,
 Sonja,
 Sopta M.,
 Sramatović dr Miroslav,
 Stajner Ivan,
 Staljnj,
 Stamenković dr Mile,

Stanić dr Milan,
 Stanjak dr Mirsad,
 Stare dr Ranko,
 Stepinac Alojzije,
 Stepinac,
 Stevanović Milka,
 Stević-Rubeša dr Biserka,
 Stipan fra,
 Stipančić A.,
 Stipančić Tova,
 Stipić Ilija,
 Stipanović Mijo,
 Stipović Srećko,
 Stipović Željko,
 Stipančić dr Janko,
 Stipanović Ivica,
 Stjepanović Ivo,
 Stojak Jaga,
 Stojak Zorica,
 Stojanović dr Predrag,
 Suban Velimir,
 Sučić Dragan,
 Sučić fra Lovro,
 Sučić fra Mijo,
 Sučić obitelj,
 Sučić Ružica,
 Sučić Stipo,
 Sudec dr Božidar,
 Sulzberger C.L.,
 Suljić Goran,
 Suljić Gordana,
 Sunara Siniša,
 Sureta Dijana,
 Surjan dr Svjetlana,
 Suzana,
 Sveta Lucija,
 Sveti Alojzije,
 Sveti Ante,
 Sveti Duh,
 Sveti Franjo,
 Sveti Franjo Asiški,
 Sveti Ivo Krstitelj,
 Sveti Juraj,
 Sveti Luka,
 Sveti Nikola,
 Sveti Otac,
 Sveti Otac Ivan Pavao II,

Svetić Vlado,
 Svetović Ružica,
 Swenlund Sten,
 Šafradin,
 Šafradin Josip,
 Šafradin Stipo,
 Šafradin Željko,
 Šagolj Mario,
 Šakić Mirko,
 Šakić,
 Šakota Tomo,
 Šamija Blažen,
 Šamija Ivo,
 Šamija Marinko,
 Šandrak dr,
 Šantek dr Ivo,
 Šantić,
 Šantić Ivan,
 Šantić Nikica,
 Šantić Vladimir,
 Šarac dr Ivan,
 Šaravanja Rajko,
 Šarić Božana,
 Šarić dr Dragan,
 Šarić Ivan,
 Šarić Ljubo,
 Šarić dr Vedran,
 Šarić Stipo,
 Šarinić dr Petar,
 Ščekić Sonja,
 Šelić Srećko,
 Šeparović,
 Šeparović Branka,
 Šeparović Zvonimir,
 Šeparović supružnici,
 Šerek dr Slavica,
 Šiber Stjepan,
 Šimić Damir,
 Šimić Ilija,
 Šimić N.,
 Šimić dr Stipe,
 Šimonović Vj.,
 Šimonović Ivan,
 Šimunović dr Vladimir,
 Šimunović,
 Šipančić A,

Šipić Marijana,
 Šipić Milena,
 Šipić Miroslav,
 Škarić Ivan,
 Škrabić dr Veselin,
 Škralić Veselin,
 Škulić Vesna,
 Škunca Radman dr Elvira,
 Škvorić Mato,
 Šlezinger Marija,
 Šnajdar Milivoj,
 Šnajder,
 Šnajner dr Ivan,
 Šnur dr Ivan,
 Šogorić,
 Šogović S.,
 Šola Pero,
 Šoljić,
 Šoprek Božidar,
 Špoljar Stevan,
 Štajcer Berislav,
 Štanfel Željko,
 Štambak Vladimir-Dominik,
 Štambuk dr Ivan,
 Štampar Andrija,
 Štekalj Jozo,
 Štekić fra Karlo,
 Štimac dr Davor,
 Štrbac Dalibor,
 Štrkalj Jozo,
 Šulc dr Ranka,
 Šulentić Mile,
 Šuletić Mile,
 Šumanovac don Matanović,
 Šunjić dr Marijan,
 Šurbek Dragutin,
 Šušak Gojko,
 Šutalo dr Krešimir,
 Šutić Luca,
 Šutić Petar,
 Tabak dr Vlado,
 Tanay Emil Robert,
 Tanfara dr Sanja,
 Tanfara dr Zora,
 Tarantola Daniel,
 Terrence Patrick O'Sullivan,

Thatcher Margaret,
Thatger,
Thornberry Cedric,
Tihana,
Tito,
Tokić Mijo,
Tolić Ivan,
Tomas,
Tomas Ankica,
Tomas fra Ante,
Tomas fra Anto,
Tomas fra Vicko,
Tomas fra Vinko,
Tomasović Hrvoje,
Tomasović dr Maja,
Tomašević Ivo,
Tombah Mahala,
Tomić Ankica,
Tomić Jozo,
Tomić dr Jure,
Tomin Ana ing.,
Tomislav,
Toni,
Tonkić dr Ante,
Topalović Marija,
Topić Anto,
Topić dr Franjo,
Torbak,
Torbica dr,
Tot Zvonko,
Traven dr Marina,
Tripković dr Andro,
Trnka dr Kasim,
Trobo Krunoslav,
Tuđman dr Franjo,
Tuniwjedjaja dr Supjan,
Turić dr Marko,
Turić Slađana,
Turković gđa,
Turković Bisera,

Ulman kiparica,
Ujervić Ivana,
Ujević dr Marija,
Underwood Arthur H.,
Urban Pavo,

Utrobičić dr Ivan,
Uvodić-Ivesa Tatjana,

Valdec Zdenka,
Valečić dr Vasjan,
Valenčić dr Vasjan,
Valenta Anto,
Valenta Srećko,
Valentić dr,
Valić dr Ivo,
Valjan fra Velimir,
Valjan fra,
Vance,
Vargović Josip anesteziotehn.,
Vasch Thomas A.,
Vasilj Željko,
Vaskić August,
Vaskić Dejan,
Vegan dr Biljana,
Velepčić dr Mitja,
Velimir fra,
Vice fra,
Vid Karmen,
Vidak Slavica,
Vidak dr Vojko,
Vidaković Vinko,
Vidović Gordana,
Vidović dr Miroslav,
Vidović Miroslav vozač,
Vidović Saša,
Vinci da Leonardo,
Visković dr Ivo,
Višnja,
Višnjčić Davor,
Vita,
Vladica,
Vladić Ante,
Vlajić Ante,
Vlahović dr Ana,
Vlahušić dr Andro,
Vlaić Ante,
Vlajić Ante,
Vlajić Meri,
Vlastelić dr Ivan,
Vlašić fra Ferdo,
Vlašić Gordana,

Vodopija dr Ivan,
Vojinić dr Ljerka,
Volarević Mirko,
Vranitzanyi,
Vranješ Stipan,
Vranješ Tonči,
Vrbošić Zlatko,
Vrdoljak Zdenko,
Vrdoljak vozač,
Vučemilo dr Mladen,
Vučenović Duško,
Vučinović dr Mirjana,
Vujica Benedikt,
Vuleta Jela,
Vuleta Tomo,
Vulić Marko,
Vulić dr Miroslav,
Vulić Mladinić Denis,
Vukadin Pero,
Vukadinović Iva,
Vukasović Boško,
Vuko dr Igor,
Vuković Mihovil,
Vukušić Herman,
Vukušić Herman (mlađi),
Vulić dr Marko,
Vulić dr Miroslav,
Vulić-Mladinić dr Denis,
V.Č.,

Z.M.,
Zadro dr Mladen,
Zair,
Zajec Robert,
Zamboni Dragan,
Zaputović dr Luka,
Zatezalo dr Štefanija,
Zavorović dr Srđan,
Zelenika Stipo,
Zdanić dr Marko,
Zdavuć Nikola,
Zdelar dr Mirko,
Zdelčin dr Elena,
Zdravko,
Zeko Ivica,
Zgonjanin Željka,

Zilić Ivica,
Zirdum Ante,
Zirdum fra Andrija,
Zlatunić Slavko,
Zloić Damir,
Zloić Dunja,
Zola Emil,
Zoran,
Zoran fra,
Zorica alaj-čauš,
Zorić Damir,
Zouhar Margareta,
Zovko Branko,
Zovko Snježana,
Zrinski Ivan,
Zrno Mladen,
Zubak Krešimir,
Zurak dr Nikša,
Zurak,
Zvirac Mirela,
Zvirotić Mandica,

Žanić Pavao mons.,
Žanić Pavao biskup,
Ždrečić Nikola,
Žderić Željko,
Željko,
Žentil dr Mladen,
Žerjav-Dimitrijević-Kolar Lidija,
Žigo-Ergec dr Rosa,
Žilić Ivica,
Živanović dr Đorđe,
Živčić Čosić dr Stela,
Žuanić Ika,
Žuljan dr Igor,
Župić dr Tomislav,
Žužul,

Wahlgern gen.,
Wallenberg Raoul,
Warren Christopher,
Wasserman Elchanan rabin,
Waters Timothy William,
Weber Max,
Winberg Julius,
Wiesel Elie,

Williams,
Williams P.G.,
Wiesenthal Simon,
Wilhelm dr Vladimir,
Worner Manfred,

Yamandu Isutama,
Yamauchi Tsutomu,
Yasushi Akashi,
Yeltsin,

Kazalo zemljopisnih pojmova

Afganistan,	Bosna (Centralna, Srebrena, Sred-	Dalj,	Gabela,	Jablanica,	Križanac,
Afrika (Južna),	nja, Sjeverozapadna, Vrhbosna,	Danska,	Gacko,	Jablaničko jezero,	Križančevo Selo,
Ahmići,	Zapadna),	Davor,	Garevac,	Jadran,	Kruščica,
Alžir,	Bosna i Hercegovina (BiH)	Dayton,	Geneve,	Jadransko more,	Kukavice,
Aljmaš,	Bosna rijeka,	Delnice,	Gladnik,	Jajce,	Kupljensko,
Amerika (Centralna, Južna,	Brajkovići,	Derventa,	Glina,	Jakeš,	Kupres,
Latinska)	Brčko (Ravne-Brčko, Luka),	Doboj,	Golgota,	Japan,	Kupreško polje,
Angola,	Bridgewater Hous,	Dobretići,	Goli otok,	Jardol,	Lazine,
Armenija,	Brisel,	Dopbrošin,	“Golubov kamen”,	Jasenovac,	Lašva - rijeka,
Arusha,	Britanija,	Dolac,	Gomora,	Jeruzalem,	Lašva – dolina (Lašvanska dolina),
Atena,	Brod,	Doljani,	Goražde,	Jugoslavija,	Libanon,
Atlantik,	Budimpešta,	Domanovići,	Gorica,	Kakanj,	Libija,
Auchwitz,	Bugojno,	Donja Stubica,	Gornji Vakuf,	Kalifornija,	Lička Plješevica,
Australija,	Bukovlje,	Donji Vakuf,	Gorski Kotar,	Kalvarija,	Lika,
Austrija,	Busovača,	Donji Svilaj,	Gradačac,	Kaonik,	Lipik,
Azija (Centralna),	Busovačke Staje,	Dretelj,	Grčka,	Kambođa,	Liska groblje,
	Bušćak,	Drina rijeka,	Grude,	Kamensko,	Livno,
		Drniš (Drniški kraj),	Guča Gora,	Kanada,	London,
Bagdad,		Dubočac,	Gunja,	Karlobag,	Lopare,
Bakovići,	Cajdraš,	Dubrava,	Haag/Den Haag,	Kalvarija - brdo,	Lourd,
Balkan,	Cambridge,	Dubrave,	Haifa,	Karlovac,	Lovran,
Banat,	Cavtat,	Dubravice,	Harvard,	Kašmir,	Luxemburg,
Banja Luka,	Cepin,	Dubrošin,	Heliodrom,	Kaštel Štafilić,	Ljubavna stijena,
Batković,	Cetina - rijeka,	Dubrovnik,	Haljinić,	Kigala,	Madrid,
Beč,	Clarendon,	Dubrovnik - Grad,	Hercegovačko-neretvanska župa-	Kigali,	Mađarska,
Beograd,	Columbia,	Dunav,	nija,	Kina,	Maglaj,
Berlin (Berlinski Zid)	Cordoba,	Dusina,	Hercegovina (Istočna, Sjeverna,	Kiseljak,	Mahala,
Bihać (Bihaćka krajina),	Crikvenica,	Duvno,	Zapadna),	Klakar,	Makarska,
Bijelo Polje,	Crna Gora,	Duvanjsko polje,	Herceg Bosna,	Kolibe,	Makarska rivijera,
Bijeljina,			Hirošima,	Komušina,	Makedonija,
Bikoše,	Čabar,	Đakovačka Breznica,	Hrvatska (Južna, Turska),	Konavle,	Makljen,
Bilivode,	Čajdraš,	Đakovo,	Hrvatsko Primorje,	Kongora,	Mali Lošinj,
Bistrica,	Čakovec,		Hrvatska Vrela,	Konjic,	Maljine,
Bivša Jugoslavenska Republika	Čapljina,	Egipat,	Hum,	Kopenhagen,	Manchester,
Makedonija,	Čečenija,	England,	Ilok,	Koprivnica,	Mandino Selo,
Bleiburg,	Čečići,	Erдут,	Imotski,	Korčula (Vela Luka),	Manjača,
Bogdanovci,	Čelebići,	Europa/Evropa (Centralna,	Irak,	Kordun,	Marija Bistrica,
Bojska,	Čile,	Istočna, Zapadna),	Iran,	Kosovo,	Masada,
Bonn,	Čitluk,	Evora,	Istočna Bosna,	Košutarice,	Maslenica,
Bonden,	Čvrsnica,	Ferrara,	Istočna Hercegovina,	Kotor Varoš,	Maslinski vrt,
Borovica,		Fojnica,	Istočna Prusija,	Knin,	Međudražje,
Bosanska Krajina,	Dachau,	Francuska,	Istra,	Knin - Potkonje,	Međugorje,
Bosanski Brod,	Dalmacija (Sjeverna),		Italija,	Kraljeva Sutjeska,	Mehurići,
Bosanski Šamac,	Dalmatinsko zaleđe,		Izrael,	Kreševo,	Meksiko,

Mesihovina, Mexico, Miljevci, Mitteleuropa, Modriča, Mokošica (Nova, Stara), Morinje, Moskva, Mostar (Bulevar, Istočni), Mostarskoduvanjsko, Mošćenica, Mrkosovice, Mylai, Namibija, Navara, Neretva (Gornja), Neum, Nevesinje, Nević Polje, New York, Nikaragva, Nirnberg, Nizozemska, Novska, Nova Bila (Pilana Sebešić, Crkva sv. Duha), Nova Gradiška, Novi Marof, Novi Travnik, Nurnberg/Nirnberg Njemačka (Istočna, Savezna Republika, Zapadna), Obudovac, Odžak, Olovo, Omarska, Omiš, Opara, Opare, Opatija, Orašje, Orebić, Orlište, Orlovac,	Orošac, Osijek, Osmanlije, Osnabrück, Ovčara, Ovčarevo, Ovnač, Oxford, Palestina, Paris/Pariz, Pavlovica, Pećine, Petričevac, Petrinja, Petrova Gora, Pirineji, Pirovac, Plehan, Ploče, Podoč, Podolac, Podorašac, Podmilačje, Podravska Slatina, Podrinje, Poljanke, Poljska, Popov Selo, Posavina (Bosanska), Posavska županija, Posušje, Potkonje, Pribilović, Pričac, Prijedor, Primošten, Prozor, Pula, “Pustopoljina”/“Vukojebina”, Put Trokuta i Djemanta/“Traiangle and Diamond” „Put soli”, Putičevo, Rama,	Rama - Ščit, Ramska dolina, Ramsko jezero, Rankovići, Ravno, Ražanac, Republika Srpska, Republika Srpska Krajina, Resnik, Ričice, Rijeka, Rim, Rio Grande, Rodoč, Rostovo, Rumboci, Rusija, Ruska Federacija, Rwanda, SAD, Sarajevo (Koševo), Sarajlije, Sava - rijeka, Scheningen, Sebešić, Selce, Sesvetski Kraljevac, Sičaja, Sinj, Sisak, Sivrino Selo, Sjeverna Bosna, Sjeverozapadna Bosna, Skender Vakuf, Skočaj, Slatina, Slavonija, Slavonija istočna, Slavonija zapadna, Slavonski Brod, Slavonski Kobaš, Slovenija, Sodoma, Solferino, Somalija, Sovjetski Savez/SSSR/USSR	Split (KBC „Firule“, Autobusni kolodvor), Srbija, Srdoći u Rijeci, Srebrenica, Srednja Bosna, Srednjobosanska županija, Srednji Istok, Stara Bila, Stara Mokošica, Stari Trg rudnik, Stari Vitez, Stinčica brdo, Stipići, Stobreč, Stockholm/Štokholm, Stolac, Strausburg, Svilaj, Šafradinove kuće, Šamac, Ščit, Šeita, Šenkovec, Šibenik, Široki Brijeg, Škulje, Španjolska, Šuica, Šušanj, Švedska, Švicarska, Teslić, Texas, Tokio, Tolisa, Tomislavgrad, Topusko, Travnik, Trebinje, Trebinjsko-Mrkanjska, Treblinka, Trepča, Trešnjevka, Trogir,	Trusina, Turbe, Turbet, Turska, Tuzla, Ugljan, Una, Unka, Uskoplje, Usora, Vakuf, Varaždin, Varaždinske Toplice, Vareš, Varda, Varšava, Vatikan, Velika Britanija, Velika Kladuša, Veliki Grđevac, Venecija, Veprec, Vijetnam, Vinkovci (Trg bana Jelačića, Željeznički kolodvor), Virovitica, Vis, Visoko, Višegrad, Vitez, Vojvodina, Vrana, Vran, Vran planina, Vrbas, Vrbas - kanjon, Vrgorac, Vukanovići, “Vukojebina”, Vukovar, Zabok, Zadar (Hotel „Borik“), Zagora, Zagorje,	Zagreb (Britanac, Črnomerec, Ilica, Jelačić plac, Mirogoj, Pantovčak, Petrova bolnica, Štamparov Zeleni brijeg, Trešnjevka, Tržnica, Tumbičeva ulica, Zapadni kolodvor), Zavalje, Zborišta, Zeleni Brijeg, Zenica, Zlosela, Zvornik, Žegar, Ženeva, Žepa, Žepče, Žitomislići, Wannsee, predgrađe Berlina Washington, Wien, Windhoek, Yad Vashem/Jad Vašem Kazala priredila: Vesna Ivanović
---	--	--	---	--	---

Kazalo pojmova

Agresija	Franjevci	Kaktus	Međugorje	Sabor	Vlahušić Andro
Al Gore	Friedman Thomas	Kamioni	Međunarodno	Samostan	Vlaić Ante
Arendt Hannah	Gandhi	Karadžić	MKSJ/ICTY	Sarajevo	Vlašić Ferdo
Auschwitz	Genocid	Kićinbać Krunoslav	Mladić	Savjetnik	Volonteri
Bagarić Ivan	Gospa	Kinzer Stephen	Mudrost	Savjetnik za dobro	Vozač kamiona
Bedem ljubavi	Granić Mate	Klein Jacques Paul	Meron Theodor	Silovanje	Vukovar
Biden R. Joseph	Grebenar Franjo	Konferencija o dobru	Misa	Slobodan Milošević	Zagreb
Bihać	Haag/Den Haag	Konvoj	Newsday	Spasimo život	Zenica
Bijeli put	Harvard	Konvoj Libertas	New York Times	Split	Zid boli
Biskup	Herceg Bosna	Konvoji mira i ljubavi	Nevini	Sprečavanje genocida	Žepče
Blaškić Tihomir	Hrabrost	Kordić Dario	Nurnberg	Sprečavanje mržnje	Židovi
Bleiburg	Hrvatska	Kosor Jadranka	Okupacija	Srebrenica	
Blokada	Hrvatska bolnica	Komarica Franjo	Ovčara	Stari	
Branitelji	HTV	Križ	Partizani	Stepinac Alojzije	
Bugojno	Humanitarno	Križančevo selo	Perić Tihomir	Stojanović Predrag	
Che Guevara Ernesto	HV	Kuharić Franjo	Politika	Sud	
Clinton Bill	HVO	Kupreškić	Posavina	Sudar Pero	
CMJ	Ilić	Lancet	Postholokaust	Swenlund Sten,	
Crkva-bolnica	Iseljenici	Lang Slobodan	Pothvat	Sveti Ivan Pavao II	
Crveni križ	Islam	Lantos Tom	Praljak Slobodan	Štampar Andrija	
Čulo Branko	Izazov dobra	Lemkin Raphael	Pravednici	Tolerancija	
Damjanović Ante	Jackson Robert	Lewis Anthony	Pravo na dom	Tomislavgrad	
Dayton	Jezerinac Juraj	Lifton Jay	Prognanici	Tuđman Franjo	
Djeca	Alija Izetbegović	Liječnici	Puljić Vinko	Tuzla	
Dragovoljci	Izbjeglice	Logori	Put spasa	Ujedinjeni Narodi	
Dubrovnik	Jakovljević Miro	Mann Jonathan	Rama	UNPROFOR	
Europa	Jasenovac	Medicinske sestre	Ranjeni Krist	Ustaše	
Etničko čišćenje	Judaizam	Medicinski fakultet u Mostaru	Ranjenici	Vareš	
Franjevačka bolnica	Jugoslavija	Mediji	Ratni zločin	Vjera	

Autori

Rusmir Agačević	književnik, Lekenik
Izet Aganović	liječnik, profesor, Merhamet, savjetnik predsjednika RH
Yasushi Akashi	osobni predstavnik glavnog tajnika UN-a za rata u BiH
Mehmed Alagić	komandant Armije BiH u srednjoj Bosni
Ambasada Bosne i Hercegovine	
Dragan Ančić	logističar Franjevačke bolnice, Nova Bila
Borislav Arapović	novinar, bibličar, sudionik, ruski akademik, Stockholm
John Ashton	liječnik, profesor, Zdravi gradovi, Velika Britanija
Anto Bagarić	vozač kamiona, sudionik, Jajce
Ivan Bagarić	general, šef saniteta HVO-a, Sabor RH
Đurđica Baić	sudionica, Košutarice
Suzana Baić	sudionica, Zagreb
Franjo Bakula	liječnik, sudionik, Zagreb
Vjekoslav Barać	liječnik, sudionik
Zoran Batarilo	vozač kamiona, sudionik, Zagreb
Joseph R. Biden	senator SAD-a, potpredsjednik SAD-a
Marko Bilić	vozač kamiona, sudionik, Busovača
Dušan Bilobrk	vozač kamiona, sudionik, Pula
Tihomir Blaškić	general, zapovjednik HVO-a srednje Bosne, suđen u Haagu
Ranko Boban	autor, pjevač
Josip Bokunić	tajnik Bijelog puta
Anto Brdar	vozač kamiona, sudionik, Švicarska
Francis Briquemont	general, zapovjednik UNPROFOR-a
Jakov Bubalo*	fratar, sudionik, pjesnik, Tomislavgrad
Ivan Buha	novinar, Nova Bila
Ivan Burić	vozač kamiona, sudionik, Pula
Anto Čalić	vozač kamiona, sudionik, Split
Nikola Čosić	fotograf, sudionik, Osijek
Branko Čulo	sudionik, Osijek
Ante Damjanović	sudionik, Zagreb
Zlatko Dijanek	vozač kamiona, sudionik, Zagreb
Josip Djandara	vozač kamiona, sudionik, Split
Ernest Drucker	liječnik, Centar za zdravlje i ljudska prava na Harvardu
Ivan Dujmović	sudionik, Bihać
Drago Džambas	liječnik, sanitet srednje Bosne, Nova Bila
Rozika Eberhart*	pravednica među narodima, Sarajevo
Helen Fein	prva predsjednica udruženja za istraživanje genocida (IAGS)
Thomas L. Friedman	kolumnist i autor New York Timesa
Ana Glavaš	sestra, anestezičarka u bolnici bez anesteziologa Nova Bila

Franjo Golemac
Slade Gorton
Višnja Gotal
Vlado Gotovac*
Ulrich Gottstein
Franjo Grebenar*
Oto Habek
Peter Hagness
Mark O. Hatfield
Richard Horton
Mehmed Husić
Vesna Ivanović
Anto Jakešević
Miro Jakovljević
Nenad Javornik
Zlatko Jelenčić
Dražen Jung
Krunoslav Kičinbaći
KIS
Ankica Kolar Jurčević
Miro Kolobara
Vlado Košić
Josip Kovač
Ivo Kramer
Franjo Križanac
Vedrana Krstić-Ivanišević
Franjo Kuharić*
Mirjana Kujundžić
Branimir Kuliš
Zoran Kupreškić
Ante Kvesić
Niko Ladan
Slobodan Lang
Tom Lantos*
Bernard Lawn
Branko Ledić
Anthony Lewis*
Joseph I. Lieberman
Zoran Livančić

branitelj, humanitarac, Mostar
senator SAD-a
novinarka Slobodne Dalmacije, sudionica, Split
hrvatski političar i pjesnik
predsjednik Europskih liječnika protiv nuklearnog rata
fratar, župnik u Novoj Biloj, ravnatelj Franjevačke bolnice
sudionik, Zagreb
novinar Newsdaya
senator SAD-a
British Medical Journal
vozač kamiona, sudionik, Zagreb
politolog, Ured predsjednika Herceg-Bosne, prognanica
vozač kamiona, sudionik, izbjeglica iz Jajca
profesor psihijatrije, predsjednik Bijelog puta
Crveni križ Hrvatske
sudionik Bijelog puta, Crveni križ, Slatina
vozač kamiona, sudionik, Tomislavgrad
sudionik, Zagreb
Kršćanska informativna služba
liječnica u Franjevačkoj bolnici, Nova Bila
vozač, Mostar
sislački biskup
vozač kamiona, Zagreb
franjevac, župnik u Brajkovićima
voditelj izgradnje Hrvatske bolnice u Novoj Biloj, fratar
novinarka, sudionica Bijelog puta, Radio Split, Split
kardinal, Zagreb
liječnica, Ured predsjednika RH
liječnik, prvi ravnatelj Franjevačke bolnice
nakon prve presude proglašen nevinim u Haagu, Vitez
liječnik, ravnatelj bolnice u Mostaru
vozač kamiona, sudionik, Jajce
liječnik, sudionik, Zagreb
kongresmen SAD-a, jedini logoraš nacističkih logora u Kongresu
predsjednik Međunarodnih liječnika protiv nuklearnog rata
mehaničar, sudionik, Orebić
američki intelektualac, kolumnist i autor New York Timesa
senator SAD-a
fratar u Novoj Biloj, župnik u Vitezu

Milan Lovrić	humanitarac za rata u BiH, gospodarstvenik	Alan Simpson	senator SAD-a
Ante Luetić	liječnik, sudionik, Varaždinske Toplice	Iko Skoko	fratar, sudionik, profesor komunikacija, Mostar
Irfan Ljubijankić*	ministar vanjskih poslova Federacije BiH	Jozo Sliško	vozač kamiona, sudionik, Tomislavgrad
Josipa Martić	nastavnica, volonterka u Franjevačkoj bolnici, Nova Bila	Dubravka Smajić	liječnica, Mostar
Ana Marušić	liječnica, profesorica, urednica Croatian Medical Journala	Predrag Stojanović	liječnik, branitelj, volonter u Franjevačkoj bolnici, Mali Lošinj
Matko Marušić	liječnik, profesor, urednik Croatian Medical Journala	Ivan Šarac	liječnik, ministar zdravstva Herceg-Bosne
Jonathan Mann*	Centar za zdravlje i ljudska prava na Harvardu, AIDS SZO	Rajko Šaravanja	vozač kamiona, sudionik, Čapljina
Mary Pat McCabe	Centar za zdravlje i ljudska prava na Harvardu	Sonja Ščekić	novinarka Slobodne Dalmacije, Split
Stojan Milovanović	vozač kamiona, sudionik, Sesvetski Kraljevec	Ivan Šimonović	ministar vanjskih poslova i pravosuđa RH, pomoćnik glavnog tajnika UN-a
Jakub Montiljo	Židovska zajednica u Zenici	Mato Škvorić	vozač kamiona, sudionik, Zagreb
Fran Martinez	Humanitarna grupa Europske unije	Vesna Škulić	radioamaterka, sudionica, zastupnica, savjetnica predsjednika RH
Tadeusz Mazowiecki	ljudska prava UN-a, predsjednik vlade Poljske, lider Solidarnosti	Stevan Špoljar	vozač kamiona, sudionik, Zagreb
Dobriła Milanović	časna sestra, sudionica, Split	Vlado Tabak	kirurg u Franjevačkoj bolnici
Vinko Miljak	vozač kamiona, sudionik, Busovača	Emil Robert Tanay	profesor akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu
Maja Misić	novinarka, Radio Makarska, sudionica, Makarska rivijera	Daniel Tarantola	Centar za zdravlje i ljudska prava na Harvardu
Branka Mravunac	medicinska sestra, sudionica, Osijek	Mijo Tokić	političar i pjesnik, Tomislavgrad
Osman Mulahalilović	vozač kamiona, sudionik, Zagreb	Marija Topalović	socijalna radnica u SAD-u, majka, ostala bez nogu 23. 12. 1993. u Novoj Biloj
Jure Musić	vozač kamiona, sudionik, Tomislavgrad	Franjo Topić	svećenik, predsjednik Napretka, Sarajevo
Namik Nanić	Merhamet, Zagreb	Franjo Tuđman*	prvi predsjednik Republike Hrvatske
Ante Nazor	povjesničar, Zagreb	Bisera Turković	ambasadorica BiH u Hrvatskoj
Milan Nenadić	vozač kamiona, sudionik, Zagreb	Arthur H. Underwood	episkopalni svećenik u SAD-u
Ivo Nikolić	novinar, sudionik, Imotski	Tatjana Uvodić-Ivesa	novinarka, Glas Istre, Novi list, sudionica
Eleanor Norton	Kongres žena SAD-a	Srećko Valenta	vozač kamiona, sudionik, Travnik-Putićevo
Ivan Pavao II.	sveti otac, Vatikan	Thomas A. Vasch	senator SAD-a
Tihomir Penić	vozač kamiona, sudionik, Split	Saša Vidović	vozač kamiona, sudionik, Pula
Tihomir Perić	ravnatelj bolnice u Novoj Biloj	Andro Vlahušić	liječnik, sudionik, Sabor, ministar zdravstva, gradonačelnik Dubrovnika
Petar Perković	vozač kamiona, sudionik, Tomislavgrad	Meri Vlaić	udovica Ante Vlaića, vozača kamiona, sudionika Bijelog puta
Alojzije Prosoli	autor dnevnika "Bijeli put"	Zdenko Vrdoljak	sudionik, Split
Vinko Puljić	kardinal, Sarajevo	Herman Vukušić	zapovjednik Bijelog puta
Želimir Puljić	biskup dubrovački, nadbiskup zadarski	Pavao Žanić*	mostarski biskup
Marko Radoš	vozač kamiona, sudionik, Tomislavgrad	Ante Zirdum	književnik, Vitez
Franjo Rajković	poduzetnik, političar, Vitez	Damir Zorić	potpredsjednik Županijskog doma Sabora
Ljubica Rakočević	volonterka u Franjevačkoj bolnici, Nova Bila	Margareta Zouhar	novinarka, sudionica, Vjesnik, Zagreb
Friedrich Reck	njemački autor, političar i zemljoposjednik, umro u Dachau	Mladen Zrno	vozač kamiona, sudionik, Tomislavgrad
Faruk Redžepagić	Merhamet, Zagreb	Julius Weinberg	Svjetska zdravstvena organizacija u Sarajevu
Ilija Sedlić	vozač kamiona, sudionik, Zagreb	P. G. Williams	britanski potpukovnik, UNPROFOR u srednjoj Bosni
Igor Sikirić	vozač kamiona, sudionik, Čabar	Tsutomu Yamauchi	novinar, sudionik, Independent, Japan
Stephanie Simmonds	predstavica Svjetske zdravstvene organizacije u Sarajevu		
Brendan Peter Simms	profesor povijesti i međunarodnih odnosa na Cambridgeu		

